

balkan savaşları

Lev Troçki

Çeviren: Tansel Güney

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

2. basım

Genel Yayın: 2669

LEV TROÇKİ

BALKAN SAVAŞLARI

ÖZGÜN ADI
THE BALKAN WARS
(БАЛКАНЫ И БАЛКАНСКАЯ ВОЙНА)

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2009
Sertifika No: 11213

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN
TANSEL GÜNEY

EDİTÖR
PINAR GÜVEN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GÖRSEL MALZEME
THE ILLUSTRATED LONDON NEWS
AHMET SALCAN KOLEKSİYONU

DÜZELTMEN
ALEV ÖZGÜNER

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: ARBA YAYINLARI, 1995
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA
GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ VE GENİŞLETİLMİŞ 1. BASKI: KASIM 2012
2. BASIM: TEMMUZ 2013, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-747-2

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. DEVEKALDIRIMI CAD. GELİNCİK SOK. NO: 6 KAT: 3
BAĞCILAR İSTANBUL (0212) 445 32 38
Sertifika No: 22749

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91 Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Anı

balkan savaşları

Lev Troçki

Çeviren
Tansel Güney

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Yayıncının Notu ix

SAVAŞIN EŞİĞİNDE

Balkan Sorunu 3
Türk Devrimi ve proletaryanın görevleri 3
Yeni Türkiye 8
Balkanlar, kapitalist Avrupa ve çarlık 17
Balkan Ülkeleri ve Sosyalizm 36
Bulgar ve Sırp Sosyal Demokratları 36
Balkan sorunu ve Sosyal Demokrasi 47
Bulgar kongresinden 54
Bulgar Demokrasisi Bilmecesi 60
Geri kalmış bir ülkede 60
Bulgar parlamentarizmi 68
Demokrasi ve mutlakıyet 70

SAVAŞTA

Sırbistan Savaşta 75
Oraya giderken 75
Belgrad 83
İlk izlenimler 87
Çelişkiler yığını 93
Profillerle Sırbistan
(Paşiç, Paçu, Prodanoviç, Draşkoviç) 102
Lazar Paçu 111
Stoyan Novakoviç 116
Nikola Paşiç 126
Sırp basını 137
Politik partiler 148
Sırbistan ve Karadağ 157
Bir tugayın tarihinden 162

Savaş hakkında 186
Bay Briyançaninov'un jesti
(Sırp ve Rus Slavofiller) 189
Bulgaristan Savaşta:
İlk Dönem-Müttefiklerle Türkiye'ye Karşı 196
Olaylardan önce (ilk izlenimler) 196
Savaş ilan edildi... 208
Gözlemler ve genellemeler 217
Siyasal partiler ve savaş (iki monolog) 231
Basın ve sansür 242
Kırkkilise hakkında 250
Zaferin öbür yüzü (iki akım) 260
Savaşa Katılanların Anlattıkları 270
Yaralılar 270
Savaşa katılanların hikâyelerinden 280
Esir subaylar arasında 289
Bir yaralının hikâyesi 295
Bir subayın hikâyesi 302
Savaşın Yankıları 311
Uzun bir ay 311
Üçpınar 314
Bulgaristan ve Rus diplomasisi
(Bir Bulgar devlet adamıyla görüşme) 322
Makedonya ve Ermeni Sorunu 331
Çetnikler ve savaş 331
Türkiye'nin parçalanması ve Ermeni Sorunu 343
Andranik ve bölüğü 357
Şovenizmin Suçları ve Demokrasi 370
Bulgar askeri sansürü 370
Muzaffer bir ordu 376
Perdenin ucundan 384
Yurda dönünce 392
Yeni kazanılan topraklarda 398
P. Todorov'dan bir mektup 401
P. Todorov'a cevap 405
Bay P. Milyukov'a parlamento dışı bir soru 413
"Balkanlar hakkında yöneltilen soru"nun sonuçları 415
Suç ortaklığının felsefesi ve ahlakı 428
Eşyanın tabiatında 444
Titizlikle korunan sessizlik 446

Savaş ve Sosyal Demokrasi 453
Onların işi 453
Proletaryanın işi 457
Avusturya Reichsrat'ındaki Sosyal Demokrat gruba
Macar Sosyal Demokratlarının yürütme kuruluna 459
Bulgaristan Savaşta:
İkinci Dönem-Eski Müttefiklerle Savaş 465
Balkanlar üzerine bir görüşme 465
Felaketi hazırlayanlar 478
Bulgaristan'ın krizi 487
Büyük bir ders 505

SAVAŞ SONRASI ROMANYA

İlk izlenimler 515
Bükreş Barış Antlaşması 524
Rumen-Bulgar ilişkileri 534
Zorluklar arasında 541
Reformlar hakkında 554
Bir iç felaket yolunda 563
İşçi Partisi 574
Dobrogeanu-Gherea 584
Yahudi Sorunu 594
Dobruca'ya yolculuk 608
Dizin 641

Yayıncının Notu

Balkan Savaşları, Sovyet devrimindeki rolü, siyasetçiliği ve örgütçülüğüyle tanınan Lev Troçki'nin, bu niteliklerinin gölgesinde kalmış bir yapıtıdır. Troçki bu kitabı bir kerede kaleme almamıştır. Kitap Troçki'nin Avusturya'da sürgünde yaşadığı yıllarda geçimini sağlamak için önce yazarlık, sonra da muhabirlik yaptığı *Kievskaya Misl* gazetesi başta olmak üzere farklı gazetelerde yayımlanan yazılarının derlenmesiyle ortaya çıkmıştır.

Rusya Çarlığı'nın bastırdığı 1905 Devrimi'ne Sen Petersburg Sovyeti'nde katılan Troçki, diğer devrimcilerle yargılanarak Sibirya'ya sürgün edilmiş, ancak 1907'de gözü kara biçimde buradan kaçmıştı. Daha sonra Viyana'ya yerleşerek ailesini de yanına aldırmış ve hem geçimini sağlamak hem de muhalif gazetesi *Pravda*'yı [Hakikat] yayımlayabilmek için *Kievskaya Misl* [Kiev görüşü] gazetesi için çalışmaya başlamıştı.

Troçki bu dönemde başka gazetelerde de yazıyordu. Aslen Rusya'daki çarlık yönetimini eleştirse de, Balkanlar ve Osmanlı Devleti ile de ilgiliydi. Balkanlarda hem giderek artan milliyetçi gerginlikleri hem de hâlâ bölgenin mühim bölümüne hâkim olan Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından izliyordu. Kitabın ilk bölümünü 1908'den savaşın patlak verdiği 1912'ye dek uzanan dönemde yazdığı yazılar oluşturur. Troçki kemikleşmiş sorunlara yapıcı çözümler getirme potansiyeli taşıdıkları için Balkanlar'daki sosyal

demokrat hareketler ile Osmanlı Devleti'ndeki Jön Türkler ya da İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni özellikle yakından takip etmiştir. Bu makaleler Troçki'nin savaş boyunca yaptığı çarpıcı değerlendirmelerinin gerisinde nasıl bir arka plan çalışmasının yattığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Kievskaya Misl idaresi, yaklaşan savaşı yakından takip etmesi için Troçki'yi Ekim 1912 başlarında görevlendirmiş; yazar yoldayken, 8 Ekim'de Karadağ'da savaşın patlak verdiği haberi gelmişti. Troçki Birinci Balkan Savaşı sonlarına dek savaş bölgesinden yazmayı sürdürmüştür. Bu yazıları kitabın ikinci bölümünü oluşturur. Ne var ki, yazıları çağdaşı olan savaş muhabirlerininkilerden pek çok yönüyle farklıdır. Askeri manevralar, harekât ayrıntıları, tarafların askeri güçlerine dair teknik dökümler, muharebelerin ve cephedeki çatışmaların meraklı ayrıntıları bu yazılarda ön planda değildir. Troçki bu ayrıntılardan çok, onların gerisindeki siyasal, toplumsal ve ekonomik çatışmaları görmeye odaklanmıştı. Ayrıca savaşın ve savaşanların insani boyutunu yakalamakta ve yansıtmakta meslektaşlarından açık farkla öndeydi.

Bu yazıların yazılma ve yayımlanma süreci yazar için de ayrı bir savaş olmuştur. Bulgaristan'dan yazdığı dönemlerde sansürcülere karşı verdiği mücadelenin izlerini kitapta takip etmek mümkündür. İki Balkan Savaşı arasındaki dönemde Avusturya'ya dönerek sadece sansürün engellediği bölümlerini yayımlamakla kalmamış, hem sansürcülere, hem de onlara destek veren aydınlara ağır eleştiriler ve ithamlar yöneltmiştir. Eleştirileri sadece sansür mekanizmasına katkıda bulunan Bulgar aydınlarıyla sınırlı değildi, Rusya'nın hem muhafazakâr hem liberal çevrelerinin savaş boyunca Türklere yönelik kıyımları görmezden gelerek, Türklerin yaptıkları kıyımlara ilişkin asılsız ve sansasyonel haberleri nasıl yaydıklarını sağlam kanıtlarla gözler önüne sermişti.

Kitabın son bölümüyse, yazarın İkinci Balkan Savaşı sırasında ziyaret ettiği Romanya'ya odaklanır.

Bu yazılar kitap olarak, Sovyet Devlet Yayınevi'nin 1923-1927 arasında yayımladığı Troçki'nin *Soçinenya* (bütün eserleri) dizinin altıncı cildinde, *Balkanlar ve Balkan Savaşları* adıyla derlenerek basılmıştır. Türkçe çeviriyi yapan Tansel Güney, eserin Duncan Williams tarafından yapılan İngilizce çevirisinden yararlanmış; Aslı Takanay ile Koray Karasulu eseri Rusça aslıyla karşılaştırarak çevirinin sağlamasını yapmışlardır. İlk baskısı 1995'te Arba Yayınları'nda ve kısaltılmış olarak yapılan bu çeviri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndaki yeni baskısı için Elçin Gen'in de katkılarıyla elden geçirilmiştir. Bu baskıda, Arba baskısında yer almayan bütün bölümler de çevrilip eklenerek eser aslına sadık ve eksiksiz hale getirilmiştir. Sadece Troçki ile Hristo Kabakçiyev'in 1923'te SSCB'de yayımlanan ortak kitapları *Bulgar Politik Hayatından Eskizler*'den (*Oçerki Politiçeskoi Bulgarii*) aktarılan bölümde, Balkan Savaşları kitabında da yer alan bazı bölümler tekrara düşmemek için çıkartılmıştır. Çıkarılan bölümler, "Gözlemler ve genellemeler" makalesinin ilk sayfalarının nerdeyse kelime kelime tekrarından ibarettir (bkz. s. 250). Çıkartılmış bölümler kitapta köşeli parantez içinde üç noktayla –[...]– gösterilmiş, ayrıca bir notla da belirtilmiştir. Kitaptaki diğer üç noktalar yazara aittir ve herhangi bir kısaltma belirtmez. Troçki'nin notları L. T., çevirmen notları ç.n. ile belirtilmiş, kaynak belirtilmeyen notlar Williams edisyonundan aktarılmıştır. Rusya'da tıpkı Osmanlılardaki gibi, günümüzde kullanılan Gregoryen takvimini 13 günden geriden izleyen Jülyen takvimi kullanıldığı için, tarihlerin güncel takvime göre karşılıkları parantez içinde verilmiştir.

Eseri görsel olarak bütünlemek üzere, o dönemde yayımlanmış *The Illustrated London News* dergilerin-

den yararlanılmıştır. Bu Türkçe baskıdaki tüm resimler, derginin Ahmet Salcan koleksiyonunda bulunan nüshalarından derlenmiştir.

Troçki ve Balkan Savaşları

Lev Troçki Sovyet devriminin önde gelen kuramcılarından ve siyasetçilerindendir. Kızıl Ordu'nun kurucusu ve ilk başkumandanı olarak da hatırlanır. En güzel örneklerinden birini de bu kitabında verdiği yazarlığı bu diğer unvanlarının gölgesinde kalmıştır. Bu kitap, aynı zamanda –ordu kuruculuğu dahil– diğer niteliklerinin gözlemlenebilmesi ya da ipuçlarının görülebilmesi bakımından da önemlidir.

Troçki 1879'da, günümüzde Ukrayna sınırları içinde yer alan Yanovka'da varlıklı bir Yahudi çiftçinin beşinci çocuğu olarak doğmuştu. Lev Davideviç Bronştayn adıyla nüfusa kaydedildi. Dokuz yaşındayken okuması için Odessa'ya gönderildi. Bu şehir Selanik, İzmir, Beyrut, Mersin gibi Doğu Akdeniz'in hızla büyüyen dünya ekonomisiyle bağlantısını sağlayan ve baş döndürücü bir hızla gelişen liman kentlerinden biriydi. Öğrencilik yıllarını, yarı özerk sayılabilecek bu şehirde, Rusya'nın geri kalanına göre daha serbest bir ortamda geçirdi. 1896'da Nikolayev'e taşındı, burada Marksizmle ve Rus devrimci hareketiyle yakın temas kurdu, sendika üyesi oldu. 1898'de sendikanın 200 üyesiyle birlikte tutuklanarak hapse atıldı; iki yıl boyunca yargılanmayı beklerken ilk evliliğini yaptı. Aynı zamanda felsefe öğrenmeyi sürdürdü. 1900'de dört yıla mahkûm edilerek eşiyle birlikte Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Orada iki kızları doğdu. 1902'de Sibirya'dan kaçtı. 1903'te ikinci evliliğini yaptı ve bu evlilikten iki oğlu oldu.

Daha Sibirya'daki sürgün yıllarında parti içindeki ayrışma keskinleşti. İşçilerin koşullarının ıslahını savu-

nanlara karşı, monarşinin devrilmesini ve böylece daha köklü çözümler üretilmesini savunan grupta yer aldı. Londra'da yayımlanan *Iskra* (Kıvılcım) gazetesinin etrafında toplanan bu grupta Lenin başta olmak üzere gelecekte Sovyet devriminde aynı saflarda mücadele edeceği pek çok kişiyle bir aradaydı. 1903'teki parti kongresinden sonra Iskra grubu içinde yeni ayrışmalar oldu. 1917'ye dek Troçki parti içi hiziplerin uzlaştırılması için çalıştı ve bu süreçte pek çok önemli isimle zıt düştüğü oldu.

1905 Devrimi sonrasında, ikinci kez Sibirya'ya sürgün edildi ve bir daha kaçtı. Önce Londra'ya giderek parti kongresine katıldı, ardından Avusturya'ya yerleşerek *Pravda*'yı yayımlamaya ve yukarıda bahsedilen gazete yazılarına başladı. Birinci Dünya Savaşı çıktığında ülkesine iade edilmemek için önce İsviçre'ye sonra Fransa'ya taşındı. Burada bu kez Dünya Savaşı muhabiri olarak *Kievskaya Misl* için çalışmaya başladı. Hem kendisi, hem de biyografisini çalışanlar bu savaş tecrübelerinden Kızıl Ordu'yu kurarken faydalandığını söyler. İngilizcesi *My Life* adıyla basılan özyaşamöyküsünde şöyle der (s. 227): "1912-1913 yılları, bana, Sırbistan'ı, Bulgaristan'ı, Romanya'yı –ve savaşı– daha yakından tanıma fırsatı sağladı. Bu, birçok bakımdan, yalnızca 1914 için değil, 1917 için de önemli bir hazırlık olmuştur."

Troçki'nin Birinci Dünya Savaşı ve Sovyet dönemi yılları, böyle küçük çaplı bir sunuş yazısında hakkınca anlatılmayacak kadar ayrıntılı ve girift olaylarla örülüdür. Ancak Türkiye'nin yakın tarihinde önemli yeri olan iki olayı anmak gerekir: Ekim Devrimi sonrasında yayılmacı çarlık siyasetinin terk edildiğine dair önemli eylemlerden biri olan Brest-Litovsk Antlaşması'nda 1877-78'de Ruslara terk edilen Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı Devleti'ne geri verilmişti ve Troçki bu

antlaşmanın perde arkasındaki önemli figürlerinden biriydi.

İkinci olaysa doğrudan Troçki ile ilgilidir. 1924 başında Lenin'in ölümüyle Sovyetler Birliği'nde yeni bir iktidarın kurulma süreci başladı. Stalin'in parti yönetimindeki tek adam olmasıyla sonuçlanan bu süreçte, Troçki muhalifler safında kaldı ve 1927'de resmen tasfiye edildi. 1928 başında Almatı'ya sürgün edilen Troçki, 13 ay sonra eşi ve bir oğluyla İstanbul'a gönderildi. 1933'e kadar da Büyükada'da kaldı. İstanbul'daki bu yılları, yine bu dizide basılan Ömer Sami Coşar'ın *Troçki İstanbul'da* kitabında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1933'te Fransa'nın sığınma hakkı vermesi üzerine Troçki İstanbul'dan ayrılmış, 1935'e dek Fransa'da kalmış, Norveç'te de iki yıl geçirdikten sonra Meksika'ya yerleşmişti. 20 Ağustos 1940'ta çalışma masasının başında, Sovyet gizli servisinin ajanlarından birinin buz baltasıyla kafasını parçalamasıyla hayatını kaybetmiştir.

Çağımıza damga vurmuş devlet adamı ve düşünürlerden olan Troçki'nin analiz yeteneğiyle uzak görüşlülüğü, bu kitaptaki pek çok saptamasında ve değerlendirmesinde dikkat çeker. Daha 1909'da *Kievskaya Misl*'de Balkanlar'ın, Avrupa'nın Pandora kutusu olduğunu yazmış; 14 Ekim 1912 tarihli yazısında, emperyalist devletlerin ve Balkan politikacılarının izlediği siyasetlerin trajik bir felakete, "Bir Avrupa savaşından başka bir anlam taşımayacak, bütün Avrupa çapında bir kuvvet ölçme denemesine" yol açabileceği uyarısında bulunmuştur...

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Birinci Bölüm

Savaşın Eşiğinde

Lev Troçki
(1879-1940)

Balkan devletlerinin savaş ertesi için düşledikleri sınırlar.

Balkan Sorunu

Türk Devrimi ve proletaryanın görevleri

I

Rus Devrimi [1905] Rusya sınırlarının çok ötesinde yankılar uyandırdı, etkiler yarattı. Bu devrim, Batı Avrupa'da proletarya hareketinin hızla yükselmesine yol açtı. Ayrıca, Asya halklarını da politik hayata çekti. Kafkasya'ya komşu olan[1] ve oradaki olaylardan doğrudan etkilenen İran'da, devrimci bir mücadele başladı ve zaman içinde değişen derecelerde başarı göstererek iki yıldan fazla devam etti.[2] Çin'de, Hindistan'da, her yerde

1 Bilinçli her işçi, bütün dünyadaki devrimci mücadelenin gelişimini dikkatlice izlemelidir. Bunu yapmak için, her şeyden önce, devletlerin ve ülkelerin yerlerini haritalarla öğrenmek şarttır. Örgütler bu konuda gerekli eğitimi sağlayarak yardımcı olmalıdır. (L. T.)

2 İran'da muhalefet, 1905 ve 1906 yıllarında gerçek bir kitle hareketi niteliği kazanmıştı. Ancak, rejime muhalefet 19. yüzyılın sonlarında doğmuştu, o sıralarda bütün sınıflar, ülkenin mali ve doğal kaynaklarını şahın İngiliz ve Rus kapitalistlerine pervasızca peşkeş çekmesine öfke duyuyorlardı. Şah, imtiyaz alan bu kapitalistlere tütün satışlarında, telgraf hatlarında, balıkçılıkta, kerestecilikte ve madencilikte tekeller ve sömürü hakları vermişti. Ayrıca, 1879'da bir Rus subayının komutasında bir İranlı Kazak tugayı kuruldu ve bir Rus generali veliahta "danışman" tayin edildi. İngilizler, ülkenin zengin petrol kaynaklarını ve bütün Basra Körfezi sahilinin kontrolünü bu dönemde ele geçirdiler. Ulusal zenginliğin böyle talan edilmesine, yalnızca genç İran burjuvazisinden değil, feodal ve bürokratik tabakalardan ve din görevlilerinden de protestolar yükseldi.
1905 yılında Japonya'nın Rusya'yı yenmesi, İranlıların gözünde Rus generallerinin sözde yenilmezliğini yok etti ve aynı yıl gerçekleşen Rus

kitleler, başlarındaki zorbalara ve Avrupa proletaryasını sömürmekle kalmayıp, Asya halklarının zenginliklerini de talan eden Avrupalı yağmacılara (kapitalistler, misyonerler vs.) karşı ayaklanıyorlar. Rus Devrimi'nin

---

Devrimi İran ulusal hareketine bir eylem modeli sağladı. Hazar Denizi kıyısındaki Rus petrol limanı Bakü'de binlerce İranlı işçi, ayrıca İranlı politik göçmenler vardı. Bunlar Rusya'yı saran ileri devrimci ideolojiyi benimsediler. Bildiriler bastılar, silahlar satın aldılar ve İran'a döndüler. Devrimin ilk kıvılcımları, çok sayıda Tahranlının *bast*'lar (kolluk kuvvetlerinin kendilerine saldırmaya tereddüt ettiği cami ve elçilikler gibi yerlerde oturma eylemleri) düzenlediği Tahran'da başladı. Olaylar ve *bast*'lar birbirini izledi. Kimi köylerin tamamının *bast*'lara katıldığı ve binlerce Tahranlıyla en etkili müçtehitlerin *bast*'a girişmek üzere Tahran'dan ayrılıp Kum şehrine gittiği Ağustos 1906'da olaylar doruk noktasına ulaştı. 1906 Ekim'inde bir meclis toplandı ve birçok ilerici reform çıkardı, böylece yeni şah Muhammet Ali'yi 1907 Eylülü'nde "esas kanunlara ek kanun"u imzalamak zorunda bıraktı, söz konusu metin aslında bir anayasaydı.

Ne var ki, çok geçmeden şah, yabancı yardımıyla bir karşı saldırıya girişecek kadar güçlendiğini hissetti. Abdülhamid, kuvvetlerine İran'ın Azerbaycan eyaletini işgal ettirerek ona yardımcı oldu. Kendi topraklarında devrimi bastırmış bulunan Rus Çarlığı artık şaha destek olabilecekti. Ayrıca o zamana kadar uluslararası rekabet nedeniyle meşrutiyetçilerin yanında yer alan İngiltere, İran'ın nüfuz bölgelerine bölünmesi için Rusya'yla 1907 antlaşmasını yaptı ve –en azından resmen– şahı desteklemeye başladı. Gerici trend 1908 yılının Haziran ayında doruk noktasına ulaştı: İranlı Kazakların Rus komutanı Albay Lyahov bir darbe yaparak meclisi bombaladı, milletvekillerini ve müçtehitleri dağıttı ve içlerinde en "tehlikeli" olanları da idam etti. Lyahov diktatöryel yetkilerle Tahran'ın askeri valiliğine tayin edildi.

Bu olayı izleyen iç savaş sırasında, 1909 Ağustosu'nda meşrutiyetçiler Tahran'ı yeniden ele geçirdiler ve şah önce Rus elçiliğine sığındı, sonra Rusya'ya gitti. Meclis, oğlu Ahmet Mirza'yı tahta geçirdi. Ama meşrutiyetçi hareketi oluşturan koalisyon hızla dağıldı. Soylular ve ulema, hükümranlık ve imtiyazlarını geri aldıktan sonra devrimi tamamlanmış saydılar, oysa şehirli tüccarlar ve zanaatkârlar daha ileri gitmek istiyordu.

1911 yılı sonunda, İngiltere ile Rusya kendi seçtikleri yabancı "danışman"ları İran yönetimine zorla benimsetebileceklerini hissettiler. Meclis önce buna yanaşmadı, ama Rus askerleri ülkeye girince, daha fazla direnemedi. Bundan sonra meclis iki yıl kapatıldı, bütün ülkede toplantılar yasaklandı ve gazetelerin çoğunun yayınına son verildi. İran 1917'ye kadar İngiliz ve Rus emperyalizminin boyunduruğu altında kaldı.

uyandırdığı en son yankı, bu yaz Türkiye'de gerçekleşen devrimdir.

Türkiye, Avrupa'nın güneydoğusunda, Balkan yarımadasında yer alır. Öteden beri bu ülke, durgunluk, cansızlık ve despotizmin simgesi haline gelmiştir. İstanbul'daki padişah, Sen Petersburg'daki kardeşinden hiçbir yönden aşağı kalmaz, pek çok yönden onu geçer.

Değişik ırk ve dinlerden halklar (Slavlar, Ermeniler, Rumlar) onun devrinde, insanlık dışı zulümlere uğradılar. Padişahın kendi halkı Müslüman Türkler de hallerinden memnun değildi. Köylüler devlet memurlarının ve toprak ağalarının köleleri haline gelmişti, fakir ve cahildi, batıl inançların esiriydi. Çok az sayıda okul vardı. Padişah yönetimi, fabrikalar kurulmasını, proletaryanın gelişmesinden duyduğu korku yüzünden her yoldan engelliyordu. Her yerde hafiyeler vardı. Padişahın bürokrasisinin yaptığı yolsuzluk ve israf (çarın bürokrasisinin yaptıkları gibi) sınırsızdı. Bütün bunlar devletin tamamen çürümesine yol açmıştı. Avrupa ülkelerinin kapitalist hükümetleri, her biri kendine bir parça koparmaya çalışan aç köpekler gibi bekleşiyorlardı. Sultan Abdülhamid borç almaya devam ediyor, borçların ödenmesi için tebaa iliklerine kadar sömürülüyordu. Halkın hoşnutsuzluğu uzun süredir büyüyordu; bu hoşnutsuzluk, Rusya ve İran'daki olayların etkisiyle artık açığa çıktı.

Rusya'da devrim için asıl çarpışan güç proletaryaydı. Oysa Türkiye'de, yukarıda söylediğim gibi, sanayi sadece embriyon halinde bulunuyordu, bu yüzden proletarya sayıca küçük ve güçsüzdü. Türk entelijansiyasının en eğitimli unsurları –öğretmenler, mühendisler vs.– okullarda veya fabrikalarda becerilerini kullanacak imkân bulamamış, orduya geçerek subay olmuşlardı. Bunlardan birçoğu, Batı Avrupa ülkelerinde eğitim görmüş ve oralardaki rejimi tanımışlardı, ülkelerine döndükleri zaman, sadece Türk askerinin cehalet ve sefaleti, bo-

zulmuş devlet düzeni çıkmıştı karşılarına. Bu da içlerini öfkeyle doldurmuştu, böylece subaylar hoşnutsuzluk ve başkaldırının merkezi haline gelmişti.

Bu yılın [1908] Temmuz ayında isyan çıktığı zaman, padişah bir anda fiilen ordusuz kaldığını gördü. Birlikler birbiri ardına devrim saflarına geçti. Cahil askerler devrimin amaçlarını kuşkusuz anlamamışlardı, ama içinde bulundukları hoşnutsuzluk, derhal anayasanın yürürlüğe konmasını isteyen, aksi takdirde padişahı devirecekleri tehdidini savuran subaylara uymaları sonucunu doğurdu. Abdülhamid için taviz vermekten başka çıkar yol yoktu. Anayasayı yürürlüğe koyma "ihsan"ında bulundu (padişahlar boğazlarına bıçak dayandığı zaman daima böyle "ihsan"larda bulunurlar), liberallerden oluşan bir kabineyi göreve getirdi ve parlamento seçimleri yapılması için gerekli adımları attı.

Ülke birden canlandı. Sayısız toplantı yapılmaya başlandı. Birçok yeni gazete çıktı. Türkiye'nin genç proletaryası bir gök gürlemesiyle uyanır gibi uyandı. Grevler patlak verdi. İşçi örgütleri ortaya çıktı. İzmir'de ilk sosyalist gazete yayın hayatına girdi.

Ben bu satırları yazarken, Türk parlamentosu artık toplanmış bulunuyor. Jön Türk reformcuları parlamentoda çoğunluğu oluşturuyor. Bu Türk "Duma"sının[3] kaderinin ne olacağını yakın gelecek gösterecek.

II

Eski düzenin zavallı Türkiye'si kapitalist devletlerce parçalanmıştı. Avusturya, otuz yıl önce Türkiye'den iki eyalet koparmıştı: Nüfusunun büyük çoğunluğunu Sırpların oluşturduğu Bosna ve Hersek. Diplomatların soygun jargonunda bu çapulculuk işine "işgal" denir, yani söz konusu eyaletlerin geçici olarak ele geçirilmesi. Ne var

3 "Türk Duması" ile Osmanlı Meclis-i Mebusanı kastediliyor.

ki, Avusturya buraları tam otuz yıldır kesintisiz olarak hâkimiyetinde bulunduruyor.

Türkiye padişahın despotizmini sarsınca ve halk ülke işlerini kendi eline alınca, Avrupalı köpekbalıkları huzursuz oldu. Devletlerini güçlendiren Türkler, belki de kendilerine bir şeylerin geri verilmesini istemeye başlayacaklardı. Avusturya, çarçabuk işgalinin bir "ilhak" – ilgili topraklara daimi el konulması– olduğunu ilan etti. Bu esas olarak hiçbir şeyi değiştirmedi, çünkü Bosna ve Hersek zaten Avusturyalıların elindeydi. Ancak, Türkler tazminat isteyerek protestoda bulundular. Türkiye ve Avusturya hükümetleri arasında bu konudaki görüşmeler halen devam etmektedir.

Ne var ki, bizi şu anda ilgilendiren, bu görüşmeler değil, Avusturya'nın ilhakı dolayısıyla Rus burjuva partilerinin kıyameti koparması; bunların başında da Kadetler geliyor. "Bosna'da Sırplar yaşıyor, Sırplar da Slav'dır, bizim kardeşlerimizdir. Dolayısıyla, Rus hükümeti Bosna'yı Avusturya'nın esaretinden kurtaracak adımları derhal atmalıdır!" Kadetler her yerde, gazetelerde ve toplantılarda böyle feryat etmektedirler.

Biz Sosyal Demokratlar, bu saçma ve zararlı ajitasyona kararlı bir şekilde karşı çıkmalıyız. Hem, düşünün bir kere, liberaller çarın hükümetinin Balkan yarımadasının Slavlarını kurtarma işini üstlenmesini öneriyor. İyi de, ülkeye daha yakın yerlerde, çar idaresinden kurtarılması gereken Slavlar yok mu? Lehler de "Slav"dır. Ama onların otokrasinin baskısı altındaki durumu, Avusturya idaresindeki Sırpların durumuyla karşılaştırılamayacak ölçüde kötüdür.

Lehler ile Ukraynalılar, Beyaz Ruslar ile Yahudiler, Ermeniler ile Gürcüler, Slavlar ile Slav olmayanlar, hepimiz, çarlık çetesinin her gün döktüğü kanlara dizlerimize kadar batmışız. Ve liberaller bu hükümete, gelmiş geçmiş en suçlu yönetime Sırpları Avusturya'nın elinden

kurtarma çağrısı yapıyor. Niçin? Çarın daha kirli ve daha kanlı ellerine geçsinler diye!

Rusya proletaryası Romanovlara[4] Avusturya ile çarpışma çağrısında bulunamaz, çünkü Avusturya düşmanımız değildir, Romanovlar da dostumuz değildir. Avusturya içinde, Sırp halkı gibi, bizim de gerçek ve güvenilir bir müttefikimiz var: Kendi hükümeti karşısında canla başla mücadele eden Avusturya proletaryası. Bize düşen, Duma'daki Kadet hainleri gibi, Avusturya'ya karşı mücadele eden çarlık hükümetini güçlendirmek değildir; bu hükümete yeni asker sağlamak, bütçe ve borçları için olumlu oy kullanmak değildir, tam tersine, bu hükümete öldürücü darbeyi indirene kadar onu her yönden zayıflatmaktır.

Rus otokrasisi, bütün dünyada özgür halkların yeminli düşmanıdır. Kısa bir süre önce, çara bağlı Albay Lyahov İran meclisini dağıtmıştır, kuşkusuz çarlık hükümeti ilk uygun fırsatta yeni Türkiye'ye saldırmaya çalışacaktır.

Çarlığa karşı mücadelemizin dünya çapında önem taşımasının nedeni budur. II. Nikola'nın başından tacını alınca, bütün ezilen halklar gibi, Bosna'nın Sırplarına da en iyi hizmeti yapmış olacağız. Çarlık süngülerine herhangi bir tür destek veremeyiz, o süngüler bizim kanımızla sulanmıştır!

Pravda, No. 2
17 (30) Aralık 1908

Yeni Türkiye

Jön Türkler etkilerinin doruğuna ulaştılar. Parlamentoda çoğunluğa sahipler. Parlamento başkanı bir Jön Türk. Padişah eski asileri durmak yorulmak bilmeksizin

4 Troçki, Çar II. Nikola'nın hanedan ailesinin adını kullanıyor, bu aile (Romanovlar) 1613'ten 1917'ye kadar Rusya'da çarlığı elinde tutmuştur.

bağrına basıyor. Avrupa diplomasisi de onları candan kucaklamaya hazır... Ahmet Rıza'nın, Paris'te yaşayan bir göçmen ve bir yeraltı gazetesinin editörü iken, Türk halkını İstanbul'un azgın zorbalığından koruması için Birinci Lahey Barış Konferansı'na başvurduğu günden bugüne kaç yıl geçti?[5] Kendisine kabaca kapıyı göstermişlerdi. Hiçbir diplomat onu dinlemek niyetinde değildi. Hollanda hükümeti, kendisine "sorun çıkaran bir yabancı" olarak ülkeden kovulacağı tehdidini yöneltti. Ahmet Rıza, nüfuzlu parlamenterlerin kapılarını boşuna çaldı: Kendisini kabul etmeyeceklerdi. Sadece sosyalist Van Kol ona destek verdi, başkanlığında bir toplantı düzenlendi. Ahmet Rıza bu toplantıdakilerin desteğini elde etmeye çalıştı. Oysa şimdi, Avrupa hükümetlerinin yarıresmi organları, Türk parlamentosunun başkanına, Avrupa'nın bütün kabinelerinin, hak ettiği iyi niyetle yaklaştığı teminatını vermekte acele ediyorlar... Bülow, Reichstag'da [Almanya parlamentosu], devrimci bir darbenin kahramanları olan Türk subaylarına duyduğu saygıyı dile getirmekte tereddüt etmiyor. (Parvus, bu konuşmayla ilgili olarak, "Söylediklerinizi unutmayacağız, Herr Reichskanzler!" diye yazdı.)[6]

Zafer, savların en etkilisidir, başarı da önerilerin en ikna edicisi. Peki, bu zaferin sırrı nedir, bu göz kamaştırıcı başarının anahtarı nerede?

Bu konu hakkında *Reç*,[7] solu kınayarak şunları yazdı:

---

5 Birinci Lahey Barış Konferansı, Rusya'nın çağrısı üzerine Lahey'de toplanmış olan 1899 Uluslararası Barış Konferansı'dır. Bu konferansın en önemli başarısı, Lahey Mahkemesi diye bilinen Daimi Hakemlik Divanı'nın kurulmasıydı. İkinci Lahey Konferansı 1907 yılında toplandı. Bir üçüncü konferans 1916'da toplanacaktı, ama Birinci Dünya Savaşı nedeniyle iptal edildi.

6 Prens Bernhard von Bülow (1849-1929): 1900-1909 yılları arasında Almanya şansölyesi (Reichskanzler) idi. Parvus, Sosyal Demokrat yazar ve teorisyen Aleksandr İ. Helfand'ın takma adıdır.

7 *Reç* (Söz): Rusya'daki Kadet Partisi'nin başlıca gazetesi. Baş editörü Milyukov'du.

Türkiye'de, farklı sınıflar ülkenin ekonomik hayatında kendilerini birbirlerine bağlayan hiyerarşiyi koruyarak savaşa giriştiler; ekonomik olarak hâkim sınıflar, devrim sırasında kitleler üzerindeki hegemonyalarını korudular – işte böylece zafere ulaşıldı.

Novoye Vremya [Yeni zamanlar] ise, ahlak dersi veren ikiyüzlülüğüyle, Kadetlere, Jön Türklerin, Rusya doktriner liberallerinin tersine, yurtsever milliyetçilik bayrağına sıkı sıkıya sarıldıklarına ve bir an bile halkın monarşist ve dini inançlarından kopmadıklarına dikkat etmeleri çağrısında bulunuyor – iktidara gelmelerinin sebebi buymuş. Özel hayatta olduğu gibi politikada da ahlak dersi vermekten daha ucuz hiçbir şey yoktur – daha ucuz ve daha yararsız. Yine de, pek çok kişi bu ders verme işinden kendini alamaz, çünkü böylece olayların nesnel mekanizmasını incelemek zahmetinden kurtulurlar.

Jön Türklerin göz kamaştırıcı zaferini, neredeyse hiç çaba veya fedakârlık göstermeden kazandıkları zaferi açıklayan şey nedir?

Nesnel anlamıyla devrim, iktidarı ele geçirme mücadelesidir. İktidar doğrudan doğruya orduya dayanır. Bundan dolayı, tarihteki her devrim soruyu açık seçik ortaya koymuştur: Ordu kimin yanında? Ve bu soruya şu veya bu yönde cevap vermiştir. Türk Devrimi'nde –ki bu, devrimin özel fizyonomisini oluşturur– bizzat ordu özgürleştirici fikirlerin temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır. Yeni bir sosyal sınıfın, eski rejimin silahlı direnişinin üstesinden gelmesi söz konusu olmamakla kalmamış, tam tersine, yeni sınıf, sadece, padişah yönetimine karşı askerlerin başında isyan eden devrimci subaylara alkış tutan koro rolünü oynamıştır.

Türkiye, kökenleri ve tarihsel gelenekleri bakımından askeri bir devlettir. Bugün ordusunun görece büyüklüğü açısından Avrupa devletleri arasında ilk sırayı alır. Büyük bir ordu, çok sayıda subay gerektirir. Bunlardan bir kıs-

mı, neferler arasından hizmet süreleri sayesinde rütbe kazanarak subay olmuş kimselerdir. Ama Yıldız Sarayı, tarihsel gelişime barbarca direnmesine rağmen, ordusunu bir ölçüde Avrupalılaştırmak ve ülkenin eğitim görmüş kesimlerine de orduya katılma fırsatı vermek zorunda kalmıştı. Bu ikinci grup da orduya katılmakta gecikmemiştir. Türk sanayisinin önemsizliği ve şehir kültürünün düşük gelişme düzeyi, Türk entelijansiyasına, subay veya memur olmaktan başka imkân bırakmıyordu. Böylece devlet, kendi içinde, oluşum halindeki burjuva ulusunun militan öncüsünü örgütledi: Düşünen, eleştirel, hoşnutsuz bir entelijansiya. Son yıllarda Türk ordusunda maaş ödenmemesi veya terfilerin gecikmesi yüzünden sürekli huzursuzluk çıkıyordu. Askerler bir telgraf istasyonunu ele geçirdiler ve Yıldız'la doğrudan görüşmelere başladılar. Padişahın etrafındakiler onların isteklerine boyun eğmekten başka çıkar yol bulamadılar. Böylece, birlikler birbiri ardına ayaklanma okulundan geçtiler.

Ayaklanmanın başarısından sonra, birçok Avrupalı politikacı ve gazeteci, gizemli bir hava içerisinde, Jön Türklerin olağanüstü kurulmuş organizasyonu hakkında konuştular, bu organizasyonun her yerde kollarının olduğunu söylediler. Bu naif nosyon, sadece, onların başarıyla karşılaşınca gösterdikleri fetişist batıl inançlılığı yansıtmaktadır. Gerçekte subaylar, özellikle İstanbul ve Edirne garnizonlarındakiler arasında devrimci bağlantılar son derece yetersizdi. Bizzat Niyazi Bey ile Enver Bey'in de kabul ettikleri gibi, ayaklanma Jön Türklerin "çok hazırlıksız" oldukları bir anda patlak verdi. Ama ordunun kendisinin otomatik organizasyonu imdada yetişti. Aç, çıplak askerlerin kendiliğinden doğan hoşnutsuzluğu, tabii ki onları da, hükümete politik olarak muhalefet eden subayları desteklemeye itti; böylece ordunun mekanik disiplini, doğal olarak devrimin iç disiplinine dönüştü.

Ordunun isyanıyla ilintili olarak bürokratik mekanizma da çöktü. Sırpların eski bakanı Vladan Corceviç'in küçük kitabında şöyle bir ifadeye rastlıyoruz: İsyanın başında üç Makedonya vilayetinin kaymakamları ve mutasarrıfları, o vilayetlerde yaşayanları Yıldız'a 1876 Anayasası'nın tekrar yürürlüğe konması için telgraf çekmeye yöneltmiştir.[8] Bu koşullarda Abdülhamid için, kendisini Şûra-yı Ümmet Cemiyeti'nin onursal başkanlığına getirmelerini teklif etmekten başka yapacak hiçbir şey yoktu.[9]

Türk Devrimi, önündeki görevler (ekonomik bağımsızlık, ulus ve devletin birliği, siyasal özgürlük) bakımından, burjuva ulusunun kendi kaderini kendisinin tayin etmesi niteliğindedir ve bu anlamda 1789-1848 geleneklerine aittir.[10] Ama subaylarının önderliğindeki ordu, ulusun yürütme organı olarak işlev gördü, bu da olaylara aniden askeri manevraların planlı niteliğini verdi. Ne var ki, Türkiye'de geçen temmuzda meydana gelen olayları sadece bir *pronunciamento*[11] olarak görmek ve Sırbistan'daki bir ordu-hanedan darbesine benzer saymak tamamen saçmadır. (Birçok kişi bu saçmalığı savunma suçunu işlemiştir.) Türk subaylarının gücü ve başarılarının sırrı, olağanüstü hazırlanmış herhangi bir "plan"da veya şeytani zekânın eseri bir komploda değil, ileri sınıfların onlara gösterdiği aktif sempatide aranma-

8 Dr. Vladan Georgevic, *Die Türkische Revolution* (1908), s. 4-5.

9 Burada Türkçeden Rusçaya aktarılırken bir hata yapılmış olduğu anlaşılıyor. *Şûra-yı Ümmet*, 1908 Devrimi'nden önce Paris'te, devrimden sonra İstanbul'da yayımlanan bir Jön Türk gazetesinin adıydı, cemiyetin adı ise İttihad ve Terakki idi.

10 1789-1848 gelenekleriyle, Büyük Fransız Devrimi'yle başlayan ve 1848 demokratik ve milliyetçi devrimlerine dek süren burjuva devrimleri dönemi kastedilmektedir. 1848 devrimleri, bu dönemin Avrupa'da sona erdiği devrimlerdir; daha sonraki devrimler, işçi sınıfının tarih sahnesine sosyalist devrim göreviyle çıkışının damgasını taşır.

11 *Pronunciamento*: Askeri darbe, saray ihtilali, kışla isyanı için kullanılan İspanyolca bir terim.

lıdır: Tacirler, zanaatkârlar, işçiler, memurlar ile din görevlilerinin bazı kesimleri ve nihayet köylü ordusunda cisimleşmiş kırsal alan.

Ama bütün bu sınıflar, "sempati"lerinin yanı sıra, çıkarlarını, taleplerini ve umutlarını da beraberlerinde getirirler. Uzun süredir bastırılmış bütün sosyal özlemleri, bugün, parlamento, taleplerini yönelteceklerı bir merkez olarak karşılarında dururken, iyiden iyiye açığa çıkıyor. Türk Devrimi'nin artık sona erdiğini sananları derin bir hayal kırıklığı beklemektedir. Bu hayal kırıklığını yaşayacaklar arasında, yalnızca Abdülhamid değil, aynı zamanda öyle görünüyor ki bizzat Jön Türkler de bulunacak.

Her şeyden önce *ulusal sorun* geliyor. Türkiye nüfusunun milliyet ve din bakımından farklılıklarla dolu oluşu güçlü merkezkaç eğilimler doğuruyor. Eski rejim, bu eğilimleri, sadece Müslümanlardan oluşan ordunun mekanik ağırlığıyla ortadan kaldırabileceğini sanmıştı. Ne var ki bu, devletin parçalanmasına yol açtı. Türkiye, sadece Abdülhamid devrinde, Bulgaristan'ı, Doğu Rumeli'yi, Bosna-Hersek'i, Mısır'ı, Tunus'u ve Dobruca'yı kaybetti. Küçük Asya, çaresizlik içinde Almanya'nın ekonomik ve politik diktatörlüğü altına girdi. Avusturya, Makedonya'ya stratejik bir geçiş yolu elde etmek için Yenipazar (Novi Pazar) sancağından geçen bir demiryolu inşa etmek üzereydi. Öte yandan İngiltere, Avusturya'ya karşı, Makedonya'ya otonomi sağlama projesini bizzat oluşturup geliştiriyordu... Türkiye'nin parçalanmasıyla hiçbir hedefe ulaşılamaz. Geniş ve ekonomik olarak birleşmiş bir toprak parçası endüstriyel kalkınmanın zorunlu önkoşuludur. Bu, sadece Türkiye için değil, bir bütün olarak Balkan yarımadası için de geçerlidir. Balkanlar'ın üzerine bir lanet gibi ağırlığı çöken şey, buradaki ulusal çeşitlilik değil, yarımadanın pek çok devlete bölünmüş olmasıdır. Gümrük duvarları Bal-

kanlar'ı yapay olarak parçalara ayırmaktadır. Kapitalist güçlerin çevirdikleri dolaplar, Balkan hanedanlarının kanlı entrikalarıyla iç içe geçmiştir. Bu koşullar böyle devam ederse, Balkan yarımadası bir Pandora kutusu olmayı sürdürecektir. Ancak bütün Balkan milliyetlerinin, İsviçre veya Amerika modelinde, demokratik, federal bir temel üzerinde kuracakları tek bir devlet Balkanlar'a iç barışı getirebilir ve üretici güçlerinin esaslı bir gelişimi için gerekli koşulları yaratabilir.

Ne var ki, Jön Türkler bu yolu kesin bir biçimde reddettiler. Hâkim milliyeti temsil etmelerine ve kendi ulusal ordularına sahip olmalarına dayanarak ulusal merkeziyetçi olmak ve öyle kalmak istiyorlar. Jön Türklerin sağ kanadı, eyaletlerin özyönetimine bile sürekli karşı çıkıyor. Güçlü merkezkaç eğilimlere karşı mücadele, Jön Türkleri "kuvvetli bir merkezi otorite"nin taraftarı haline getiriyor ve padişahla *quand même* [her ne pahasına olursa olsun] anlaşma yoluna gitmeye zorluyor. Bu da, ulusal çelişkilerin düğümü parlamenter ortamda çözülmeye başlar başlamaz, Jön Türklerin sağ kanadının açıktan açığa karşıdevrim saflarına geçeceği anlamına geliyor.

Ulusal sorundan sonra *sosyal sorun* geliyor.

En başta *köylülük* var. Militarizmin ağır yükünü taşıyan, yarı-serfliğe tabi, beşte biri topraksız olan köylüler şu veya bu şekilde yeni rejimden taleplerde bulunacak. Henüz sadece Makedonya ve Edirne'de bir örgüt (Sandanski'nin Bulgar grubu) ve Ermeni devrimci örgütleri (Taşnaklar ve Hınçaklar), az çok radikal tarım programları ortaya koydular. Toprak sahibi beylerin ağırlıklı bir konumda bulunduğu iktidardaki Jön Türk partisine [İttihad ve Terakki] gelince, bu parti, ulusal-liberal körlüğü içinde, bir köylü sorununun varlığını bile bütünüyle inkâr etmektedir. Anlaşılan Jön Türkler umuyorlar ki, idare mekanizmasının yeniden örgütlenmesi, parlamen-

ter sistemin getireceği biçim ve işlemlerle birlikte, köylüyü tatmin etmeye yetecektir. Yanılıyorlar. Dahası, kırsal alanın yeni düzenden duyacağı hoşnutsuzluk, kaçınılmaz olarak, köylülerden oluşan orduda da yansımasını bulacaktır. Askerler kendilerini son aylarda çok daha iyi tanımış olmalılar. Ve eğer subaylara dayanan bir parti, köylülere hiçbir şey vermedikten sonra, orduda disiplini sıkılaştırmaya başlarsa, askerler tıpkı Abdülhamid'e karşı ayaklanmış olan subaylar gibi, kendi subaylarına karşı başkaldıracaktır.

Köylü sorununun yanında *işçi sorunu* var.

Türk sanayisi, söylediğim gibi, çok zayıftır. Padişahın rejimi, izlediği politikayla ülkenin ekonomik temellerinin altını oymakla kalmamış, proletaryadan duyduğu korku yüzünden fabrikaların kurulmasını da bilinçli bir şekilde engellemiştir. Yine de, rejimi bu tehlikeden bütünüyle korumanın imkânsız olduğu görülmüştür. Türk Devrimi'nin ilk haftalarına, İstanbul'da fırın işçilerinin, matbaacıların, dokumacıların, tramvay çalışanlarının, tütün işçilerinin, ayrıca liman ve demiryolu işçilerinin grevleri damgasını vurmuştur. Avusturya mallarının boykotu, Türkiye'nin genç proletaryasını daha da kaynaştırmış ve ona ilham kaynağı olmuş olsa gerektir, çünkü işçi yığınları, özellikle liman işçileri bu boykot kampanyasında belirleyici bir rol oynamıştır.[12] Yeni rejim işçi sınıfının politik uyanışına nasıl karşılık verdi? Greve gitmeye angarya cezası getiren bir yasayla. Jön Türk programında işçilere yardım etmek için hiçbir açık tedbir yoktur. Ancak, Türk proletaryasına bir *quantité négligeable* [göz ardı edilebilir bir kuvvet] diye bakmak, bazı ciddi sürprizleri göze almak demektir. Bir sınıfın önemi, asla sadece sayısına bakılarak anlaşılamaz. Gü-

12 1908 Ekimi'nde, Avusturya-Macaristan'ın Bosna ve Hersek'i ilhak ettiğini ilanından sonra, Jön Türkler Avusturya mallarına karşı hayli başarılı bir boykot düzenledi.

nümüz proletaryasının gücü, sayıca küçük bile olsa, ülkenin yoğunlaşmış üretici gücünü ve en önemli iletişim ve ulaşım araçlarını elinde tutmasından kaynaklanmaktadır. Jön Türkler, kafalarını, kapitalist ekonominin bu temel gerçeğine şiddetli bir şekilde çarpabilirler.

***

Bunlar, Türk parlamentosunu bekleyen temeldeki derin, ama henüz gizli sosyal çelişkilerdir. Jön Türkler, parlamentonun 240 üyesinden yaklaşık 140'ının desteğine sahipler. Yaklaşık 80 parlamenter, esas olarak Araplar ve Rumlar "ademimerkeziyetçiler" blokunu oluşturuyor. Prens Sabahattin onlarla ittifak kurarak politik nüfuz için bir taban bulmayı hedefliyor: Kendisinin pek zeki olmayan, işin acemisi bir hayalperest mi, yoksa elini henüz göstermemiş bir entrikacı mı olduğunu şimdiden kestirmek bir hayli güç. Aşırı solda ise, içlerinde birkaç Sosyal Demokrat da bulunan Ermeni ve Bulgar devrimcileri yer alıyor.

Türk meclisinin dışsal –hatta fazla dışsal– fizyonomisi böyle. Ama Jön Türkler ve "ademimerkeziyetçiler" şu anda, belirsiz politik "lekeler" durumunda, bunlar sosyal sorunlarla karşılaşarak şekil alacaklar. Türk parlamentarizminin kaderi için daha da önemlisi, parlamentonun dışında çalışan güçler: "Dışarıda kalanlar", köylüler, işçiler, askerler. Bu grupların her biri, yeni Türkiye'nin çatısı altında kendisine olabildiğince büyük bir yer kapmak istiyor. Her birinin kendi çıkarları ve kendi devrimci çizgisi var. Türk parlamentosundaki bütün bu kuvvetlerin bileşkesini spekülasyon yoluyla, yani bir çalışma odasında veya ofiste yapılan hesaplarla önceden saptamak, sonra da bunu evrensel uzlaşma için sağlam bir temel saymak, ancak liberalizmin ütopyacı doktrinerlerine layık bir plandır. Tarih asla böyle işlemez. Tarih, bir ülkenin canlı güçlerini acımasızca birbirine çarptırır ve onları zorlu bir mücadeleyle bir "bileşke"ye

ulaşmaya zorlar. Makedonya'da geçen temmuz ayında çıkan ve parlamentonun toplanmasına yol açan askeri ayaklanmayı, devrimin sadece proloğu saymamın nedeni budur: Dram hâlâ gerçekleşmeyi beklemektedir.

Yakın gelecekte Türkiye'de nelere tanıklık edeceğiz? Bunun hakkında tahminler yürütmek boşunadır. Sadece tek bir şey kesin, o da şu: Devrimin zaferi demokratik bir Türkiye demektir; demokratik bir Türkiye bir Balkan federasyonunun temelini sağlayacaktır; bir Balkan federasyonu da, Yakındoğu'nun "bela yuvası"nı, sadece talihsiz yarımada üzerinde değil, bütün Avrupa üzerinde kara fırtına bulutları gibi duran kapitalistlerin ve hanedanların entrikalarından kesin olarak temizleyecektir.

Padişahın despotizminin restorasyonu ise, Türkiye'nin sonu ve Türk devletinin leşinin parçalarının kapanın elinde kalması demektir. Öte yandan Türk demokrasisinin zaferi barış anlamına gelecektir.

Dram hâlâ gerçekleşmeyi beklemekte! Avrupa diplomasisinin Türk parlamentosuna yönelik kusursuz "hoş geldin gülümsemesi"nin arkasında, kapitalist emperyalizmin Türkiye'nin içinde çıkacak ilk zorluklardan onu parçalamak için yararlanmaya hazır saldırgan dişleri gizlenmişken, Avrupa demokrasisi, yakınlık ve desteğinin bütün ağırlığıyla yeni Türkiye'nin yanında duruyor – henüz mevcut olmayan, sadece doğmak üzere bulunan yeni Türkiye'nin.

Kievskaya Misl, No. 3
3 Ocak 1909

Balkanlar, kapitalist Avrupa ve çarlık

I. Avusturya ve Bulgaristan'ın "komplosu"

Prens Ferdinand, Şark Demiryolu'ndaki bir grevden yararlanarak, Avusturya kapitalistlerine ait Doğu Rumeli hattına el koydu. Viyana hükümeti, onların çıkarlarını

savunmak için derhal uygun bir protesto yayımladı. Bu protesto anlaşılan o kadar iyi kaleme alınmıştı ki, Viyana'da çıkan *Arbeiter-Zeitung* [İşçi gazetesi] bile, küstah Bulgar prensinin arkasında bir Avusturyalı sahneye koyucunun kurnaz elini ortaya çıkarmaya çalışan İngiliz ve Fransız "iftiracılara" karşı kızgınlığını dile getirme zorunluluğu hissetti. Ne var ki, iftiracıların haklı olduğu ortaya çıktı. Yalnızca Türkiye-Avusturya demiryolu hattına Bulgaristan'ın el koyması değil, aynı zamanda bu el koymaya karşı Avusturya protestosu da, Avusturya ve Bulgaristan hükümetlerinin düzenlediği bir komplonun gerekli parçalarıydı. Bu da, iki üç gün içinde ortaya çıktı. 5 Ekim'de [1908] Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti, iki gün sonra ise Avusturya-Macaristan, Bosna ve Hersek'i ilhak ettiğini duyurdu. Bu hareketlerin her ikisi de Berlin Antlaşması'na aykırıydı, gerçi Avrupa'nın politik haritasında hiçbir değişiklik meydana getirmiyordu.

Balkan yarımadasını bugün işgal eden devletler, Avrupa diplomasisi tarafından 1879 yılında Berlin Kongresi'nde masa başında üretilmiştir.[13] Bu kongrede, Bal-

13 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Ayastefanos Barış Antlaşması ile resmen sona ermişti. Bu antlaşma Rus emperyalizmine öylesine büyük avantajlar vermişti ki, İngiltere ve Avusturya-Macaristan antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini istedi. İngiltere savaş tehdidinde bulunup Avusturya seferberlik ilan edince, çar, antlaşmanın bir uluslararası konferansta yeniden ele alınmasına razı oldu. Böylece, Alman Şansölyesi Otto von Bismarck başkanlığında Berlin Kongresi toplandı (1878'de – metinde geçtiği gibi 1879'da değil).
Avrupa'nın Büyük Devletleri Avusturya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya kongreye katılmıştı; Türkiye de kongrede hazır bulunuyordu, ama "Büyük Devletler"den biri sayılmıyordu. Büyük Devletler (Düvel-i Muazzama) teriminin kökeni budur. Kongre sonunda Berlin Antlaşması (1878) imzalandı. Bu antlaşmayla Ayastefanos Antlaşması fiilen hükümsüz hale geliyor ve Kırım Savaşı'nı sona erdiren Paris Antlaşması da revize ediliyordu.
Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfuz alanlarının bu antlaşmayla İngiltere ve Avusturya emperyalizmi yararına yeniden bölünmesi, Balkanlar'daki ve Yakındoğu'daki güç ilişkilerinde ve politikada bir dönüm noktası oluşturur.

kanlar'ın ulusal çeşitliliğini küçük devletlerin sürekli kapışmasına dönüştürmek için gerekli bütün tedbirler alındı. Bu devletlerin hiçbiri belirli bir limitin ötesinde gelişemeyecek, her biri ayrı ayrı diplomatik ve hanedan bağlarıyla boğulacak ve diğer bütün devletlere karşı konumlanacak, nihayet hepsi Avrupa'nın Büyük Devletleri ve onların sürekli entrika ve dolapları karşısında çaresizliğe mahkûm olacaktı. Bulgarların yaşadığı toprakların bir kısmı, kongre tarafından Türkiye'den ayrıldı ve vasal bir prensliğe dönüştürüldü, ama nüfusu hemen hemen tamamen Bulgarlardan oluşan Doğu Rumeli Türkiye'de kaldı. Doğu Rumeli Bulgarlarının 1885 yılındaki isyanı, Berlin Kongresi'nin diplomatik terzilerinin işini biraz değiştirdi, III. Aleksandr'ın isteğine rağmen Doğu Rumeli, fiilen Türkiye'den ayrıldı ve Güney Bulgaristan'a dönüştürüldü.[14] Bulgaristan "vasal" prensliğinin Tür-

14 1885 Eylülü'nde Doğu Rumeli'de çıkan köylü isyanları, milislerin köylü kitlelerinin yanına geçtiği Filibe'nin alınışıyla doruk noktasına vardı. Doğu Rumeli, Berlin Antlaşması'yla (1878) Bulgaristan'dan ayrı tutulmuştu. Vali Gavril Paşa –vali, antlaşma hükümleri uyarınca bir Hıristiyandı– direniş göstermedi ve Türk askerlerini çağırmaya yanaşmadı. İsyancılar Gavril Paşa'yı tutukladılar ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleştiğini ilan ettiler. Bulgaristan hükümdarı Prens Aleksandr buna gönülsüzce onay verdi. Bulgaristan'ın hamisi Rusya, Berlin Antlaşması'nın ihlalinin bir Avrupa savaşı çıkaracağı korkusuyla bu birleşmeye karşı çıktı; Bulgar ordusundan bütün Rus subayları çekildi.
Sırbistan Kralı Milan, Avusturya'nın teşvikiyle Bulgaristan'a savaş ilan etti, çabuk ve kolay bir zafer bekliyordu, çünkü subaylardan yoksun kalmış bulunan Bulgar ordusu ülkenin diğer ucundaki Türk sınırına yığılmıştı. Ama Milan'ın hesapları ters tepti. Bulgarlar başkentlerini kurtardılar, Sırp ordusunu ülkelerinden çıkardılar ve Sırpları kendi topraklarına dek kovaladılar. Ancak, Avusturya'nın Sırbistan'ın yanında müdahale edeceği tehdidi Bulgarları ateşkesi kabul etmeye zorladı. Savaş iki hafta sürdü. Mart 1886'da Bükreş'te imzalanan barış antlaşması, muhtemelen tarihte kaydedilen en kısa antlaşmadır – aşağıdaki şu tek paragraftan ibarettir: "Sırbistan Krallığı ile Bulgaristan Prensliği arasında bu antlaşmanın imza gününden itibaren barış yeniden kurulur."
Varılan anlaşmaya göre, Doğu Rumeli Türkiye'nin formel egemenliği altında kalacaktı, ama buraya bir Bulgar prensi padişah tarafından beş yılda bir yeniden tayin edilmek şartıyla valilik görevine getirilecekti.

kiye'ye bağımlılığı hiçbir pratik değer taşımıyordu. Bu sözde bağımlılığın sona ermesinden Türk halkı ne kadar az şey kaybetmişse, Bulgar halkı da o kadar az şey kazanmıştır. Ama Avusturya ajanı Coburg Prensi Ferdinand kariyerinin doruğuna ulaşmış, vasal bir prensken egemen bir monark haline gelmiştir.

Avusturya'nın iki eski Türk eyaleti Bosna ve Hersek'i ilhakı da devlet sınırlarında hiçbir gerçek değişiklik yaratmamıştır. Rus Slavofil-yurtsever basını, Slavlığa yapılan Avusturya zulmü için kopardığı feryatlar ne kadar keskin olsa da, her iki eyaletin de otuz yıldan fazla zaman önce Habsburg monarşisine devredildiği ve bu işi yapanın da Rusya'dan başkası olmadığı gerçeğini değiştiremez. Bu, Avusturya'nın, II. Aleksandr yönetimiyle 1876 yılında yaptığı gizli Reichstadt Antlaşması uyarınca, 1877'de çıkan Osmanlı-Rus Savaşı'nda tarafsız kalması dolayısıyla aldığı rüşvetti.[15] 1879 Berlin Kongresi, sadece, Avusturya'nın bu eyaletleri belirsiz bir süre için "işgal" etme hakkını onaylamıştır ve çarlık hükümeti de Avusturya'nın Türkiye'den kopardığı bu iki "Slav" eyaletinin karşılığında Moldavalıların yaşadığı Besarabya'yı elde etti, Besarabya da Romanya'dan koparılmıştı. Diplomasinin soygun jargonunda, bir üçüncü tarafın zararına bu tür bir anlaşma "tazminat" adıyla anılır. Yine de kendimizi şu düşünceyle avutabiliriz: Kruşevan,

---

Bunun fiili sonucu ise, Doğu Rumeli'yi Bulgaristan'ın bir parçası haline getirmek oldu.

15 Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeden önce "en ilgili büyük devlet"in, Avusturya-Macaristan'ın tarafsızlığını sağlamak zorundaydı. Bu da, 1876 yılında Çar II. Aleksandr ile İmparator Franz Joseph arasında Bohemya'nın Reichstadt şehrinde yapılan bir görüşmede sağlandı. Burada iki hükümdar Osmanlı'nın Rumeli topraklarının Rusya ve Avusturya'ya bağlı bir dizi küçük devlete bölünmesi için gizli bir anlaşmaya vardı. Ayrıca şu konuda da uzlaştılar: Rusya'nın Osmanlılara saldırısı sırasında, Avusturya hayırhah bir tarafsızlık siyaseti güdecek ve Avrupa'nın diğer Büyük Devletlerinin herhangi bir müdahale veya aracılık etme girişimini diplomatik yollarla engelleyecekti.

Purişkeviç, Krupenski ve Besarabya'nın yerli halkından diğer tanınmış kişiler etnografik anlamda hakiki Rus değillerse de, hiç değilse bir tür "genel Slav denkliği" oluşturuyorlar, çünkü biz onları Bosna'nın Sırpları ve Hırvatları karşılığında aldık.

Avusturya'nın Balkanlar'daki politikası, doğal olarak, kapitalist yağmacılığı, bürokratik kalın kafalılığı ve hanedan entrikalarını bir arada barındırmaktadır. Jandarma, finansör, Katolik misyoner ve ajan provokatör işi aralarında paylaşmaktadır. Bütün bunların hepsine birden, bir kültürel misyonun yerine getirilmesi adı veriliyor.

Avusturya, Bosna-Hersek'i otuz yıllık idaresi boyunca, orada hüküm süren doğal ekonominin "barbarlığını" temelden sarsmış da olsa, tarım ilişkilerinin feodal biçimlerini ortadan kaldırma işine girişmeye kendini hazır hissetmemiştir. Bosna köylüsü, bugün hâlâ, ürünün üçte birini toprak sahibi beye verir. Bu dönemde, okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 95'ten yüzde 84'e düşmüştür, ama öte yandan bölgeden göç edenlerin sayısı hızla yükselmiştir. Bosnalılar arasında büyük bir dalgalanma yaratan Türk Devrimi'nden sonra, Franz Joseph hükümeti, bir yandan ajan provokatörü Nastiç'e Sırp ayrılıkçıların gürültülü eylemini örgütleme talimatını vermiş, bir yandan da medeniyet yolunda otuz yıldır yürüttüğü çalışmayı Avusturya imparatoru ve Macaristan kralının egemenlik sahasını Bosna-Hersek'e uzatarak "taçlandırma" yoluna gitmiştir, bu arada Bosna-Herseklilere de tabaka temsilcilerinden kurulan bir *Landtag* [eyalet meclisi] şeklinde özyönetim sağlamayı vaat etmiştir. Aralıksız aramalar ve tutuklamalar da Bosnalıları anayasal haklar elde etmeye hazırlayacaktı.

Ancak, Habsburg ve Coburg'un komplosu herhangi bir *de facto* ilişkiyi değiştirmese de, uluslararası hukukun kutsal normlarını ihlal etti. Berlin Antlaşması bir

bütün olarak Avrupa dengesinin formel temelini oluşturuyor. Bu dengeyi "manevi" denen yükümlülüklerden başka, anlaşılan, ordular, kaleler ve savaş gemileri de koruyor, söz konusu denge diplomatların da sürekli gözetimi altında. Yine de bütün bunlar, Berlin Kongresi'ne katılan bir tarafı, yani Avusturya'yı antlaşmayı ilk fırsat çıkar çıkmaz ihlal etmekten hiçbir şekilde alıkoyamadı. Avrupa devletleri arasındaki "uzlaşma"nın, bu uzlaşmaya göre yapılan bir antlaşmanın ihlalini önlemek konusundaki acınası yetersizliği, ilahi barışın kapitalist devletler arasındaki hakemlik yoluyla kurulabileceği konusundaki yanılsamalara acımasız bir darbe indiriyor (Jean Jaurès!). Uyuşmazlık mahkemeleri, bütün o kongreler ve konferanslar, onların aldığı "kararlar", uluslararası antlaşmalardan daha fazla bir zorlayıcı güce sahip değildir.

II. Yeni Türkiye eski güçlüklerle karşılaşıyor

Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı ve Bosna'nın ilhak edilmesi Türk Devrimi'nin dolaysız sonuçlarıdır – devrim Türkiye'yi zayıflattığı için değil, tam tersine güçlendirdiği için bu sonuçlar doğmuştur. Berlin Antlaşması'nın tarihsel önkoşulu eski Türkiye'nin parçalanmasıydı – Avrupa'nın bir eliyle hızlandırırken, öbür eliyle belirli sınırlar içinde tuttuğu bir süreç. Devrim, henüz ülkeyi canlandırmayı başaramamış, ama canlanışı için gerekli koşulları yaratmıştır. Bulgaristan ve Avusturya, Türkiye'nin zaman içerisinde hayali gerçeğe dönüştürebileceği tehlikesiyle –hakiki veya zahiri bir tehlike– karşı karşıya kaldılar. Bu da, Franz Joseph kendi egemenlik alanını genişletirken Ferdinand'ın krallık tacını başına geçirmekteki telaşını açıklar. Habsburg hükümdarı ise, canlanmış bir Türkiye'den duyduğu korkuyu açıkça gözler önüne sermiştir: Bosna'yı ilhak ederken, Yenipazar sancağından garnizonunu "gönüllü olarak" çekmiştir. Bu, son derece önemli hareketin, her iki taraf da bilinçli ve siste-

matik olarak üstünü örtmektedir – Avusturofiller, Habsburg monarşisinin korkakça bir geri çekilişini gizlemek için, Pan-Slavistler ise, Bosna'nın ilhakı "suç"unun doğurduğu izlenimi zayıflatmamak için böyle yapıyorlar.

Balkan yarımadasına şöyle bir bakış bile Yenipazar sancağının önemini görmeye yeterlidir: Türkiye'ye ait olan, Sırpların yaşadığı ve Berlin Antlaşması hükümlerine göre Avusturya askerleri tarafından işgal edilmiş bulunan bu dar toprak parçası, bir yandan "Sırplık"ın iki parçasını, yani Sırbistan ile Karadağ'ı bölen bir alan, öbür yandan da Avusturya ile Makedonya arasında bir köprüdür. Türkiye'deki eski rejimin son günlerinde Avusturya'ya verilen bir imtiyaza göre yapılacak ve sancaktan geçecek bir demiryolu, Avusturya-Bosna hattını Türkiye-Makedonya hattıyla birleştirecekti. Yenipazar kolunun dolaysız ekonomik önemi –Avusturya emperyalistleri bu konuda gayet açıksözlüydü– pek büyük olmayabilirdi, ama öte yandan bu hat, Avusturya'nın Doğu Balkanlar'a doğru yürüyüşü için çok elverişli bir stratejik güzergâh açacaktı ve bu plan tamamen Türkiye'nin yakında dağılacağı hesabı üzerine hazırlanmıştı. Bu ümit boşa çıkınca, Avusturya, korkakça bir açgözlülükle Makedonya'nın daima kaynayan kazanına doğru uzattığı elini çabucak geri çekti.

Böylece Türkiye hiçbir şey kaybetmedi; tam tersine, kaderi en azından şüpheli bulunan bir sancağı geri kazandı. Eğer böylesine kuvvetli bir protestoyla karşılık veriyorsa, bunun nedeni, yeni rejime yönelik memnuniyet bildiren uzun bir konuşmalar dizisinden sonra, Avrupa emperyalizminin çıplak pençelerinin tekrar üzerine geldiğini görmesidir. Ferdinand'ın krallık tacı giymesi, Makedonya'yı ele geçirme girişiminin izleyeceği bir ilk adım değil miydi? Sancağın boşaltılması da, Sırbistan ve Karadağ'a, burayı ele geçirmeleri ve böylece Avusturya'nın arka tarafını korumak üzere Türkiye'yle sa-

vaşa girmeleri için dolaylı bir davet değil miydi? Rusya Bulgaristan'ın, Almanya da Avusturya'nın arkasında değil miydi? Almanya'da kapitalist ve yönetici çevrelerin canlanan Türkiye'ye pek sempatiyle bakmaması kolayca anlaşılabilir bir şeydir. Devrimden hemen önceki yıllarda Alman sermayesi Türkiye'de birbiri ardına zaferler kazanmıştı: Anadolu demiryolunun son bölümü –ki bu hattın geçeceği yerlerde, anlaşılan, çok zengin petrol yatakları vardır– için imtiyaz, Mayıs 1908'de Abdülhamid yönetiminden alınmıştı. Vapur hatları, banka şubeleri, silah ve cephane tekeli, demiryolu imtiyazları, her türlü siparişler, büyük doğal zenginlikler ve ucuz işgücü – Alman kapitalistleri altın fırsatlarla karşılaşmıştı. Devrim, Hohenzollern monarşisini İstanbul'daki politik nüfuzundan mahrum etti, Türk "ulusal" sanayisine gelişme imkânı yarattı ve Alman iş çevrelerinin rüşvet ve kapitalist entrikalar yoluyla imtiyazlar almasını kuşkulu hale getirdi. Berlin hükümeti, dişlerini bileyerek bir tarafa çekildi, bekleyip görmeye karar vermişti. Jön Türklerin durumlarını sağlamlaştırması onlarla yakınlaşmayı daha da gerekli kıldı. Ancak, kuşkusuz, kapitalist Almanya, Meşrutiyet'in zaferini ikiyüzlü bir şekilde selamladığı gibi, meşruti Türkiye'nin çöküşünü de içtenlikle selamlamaya hazırdır. Öte yandan İngiltere, yeni düzen, Almanya'nın Balkanlar'daki durumunu zayıflattığı için, ona dostane hislerini daha da yüksek sesle dile getirmekte. Avrupa'nın bu en güçlü iki devleti arasında aralıksız süregelen mücadelede, Jön Türkler doğal olarak Thames'te destek ve "dost" aradılar. Ama Türk-İngiliz ilişkilerinin hassas noktası Mısır'dır. İngiltere'nin Mısır'ı gönüllü olarak terk etmesi elbette söz konusu değildir: Böyle bir şey yapamayacak denli Süveyş Kanalı'nın hâkimiyetiyle ilgilenmektedir. İngiltere, askeri zorluklarla karşılaşması halinde Türkiye'yi destekleyecek midir? Yoksa Mısır'ı hemen ilhak ederek Türkiye'yi arkasından

mı bıçaklayacaktır? Koşullara bağlı olarak bunlardan biri de, öbürü de gerçekleşebilir. Zaten, İngiliz hükümetinin eylemlerine yön veren, liberal Türkiye'ye duyduğu duygusal bağ değil, soğuk ve acımasız emperyalist hesaplardır.

Türkiye'nin, daha önce de belirtildiği üzere, kendisinin kâğıt üzerindeki haklarını Bulgaristan'ın ve Avusturya'nın ihlal etmesinin ardından gerçek çıkarlarına saldırılar gelmesi konusunda kaygı duyması için her türlü neden vardır. Ne var ki, kılıcını çekme cesaretini göstermemiş, şimdiye dek Berlin Kongresi'ne katılan devletlere başvurmakla yetinmiştir. Kuşkusuz, Jön Türklerin inisiyatifiyle girişilecek bir popüler savaş yönetimlerini yıkılmaz hale getirebilecektir, çünkü bu yönetim ordunun oynadığı role çok yakından bağlıdır. Yalnız bir şartla – savaştan muzaffer çıkmalıdır.

Ancak, zafer için hiç umut yoktu. Eski rejim, yeni rejime son derece bozulmuş bir ordu bırakmıştı: topları olmayan topçu kuvveti, atları olmayan süvariler, yeterli miktarda modern tip tüfeği olmayan piyadeler, askeri operasyonlar için Rus donanmasından bile daha elverişsiz bir donanma. İngiltere büyük bir borç verse bile, bu koşullar altında Avusturya'yla savaşa girilmesi düşünülemezdi. Geriye Bulgaristan'la savaş kalmıştı. Böyle bir savaşta Türkiye niteliğe nicelikle karşı koyarak, zafer ümidi taşıyabilirdi. Ama böyle bir zaferin sağlayacağı sonuç ne olacaktı? Bulgaristan'ın sözde vasallığı mı? Bu tür şeyler için savaşmaya değmez. Doğu Rumeli'nin geri alınması mı? Ama bu, yalnızca Türkiye'yi değil, yeni rejimin üstesinden gelmeye çalıştığı ve halen güçlü olan merkezkaç eğilimleri de güçlendirecektir.

Zaten kaybedecek bir şeyi olmayan gerici unsurlar savaş lehinde kuvvetli ajitasyon başlattılar ve İstanbul'dan gelen mesajlardan anlaşılabildiği kadarıyla kabinenin ve Jön Türk Cemiyeti'nin etkisini zayıflatmayı da ba-

şardılar. Cemiyet, bir yandan, halkın öfkesini Avusturya mallarına uygulanan boykota yöneltti, bir yandan da en güvenilir birlikleri İstanbul'da toplarken, güvenilmez olanları bu şehirden uzaklaştırdı. Ordunun kontrolü, daha önce de olduğu gibi, Jön Türklerin başlıca kuvveti olmaya devam ediyor. Ne var ki, onların bu sınırlı sosyal tabanında, aynı zamanda yeni düzen için başlıca tehlike kaynağı yatıyor. İktidar partisinin seçim programı, yalnızca politik ve kültürel sorunlarla sınırlı. İktidarın faaliyeti bu düzlemde gerçekleşiyor. Sosyal alanda ilk adımı, grevlere karşı drakonvari tedbirler almak oldu. Jön Türk liderleri, Türkiye'de bir işçi sorunu bulunduğunu kesin olarak inkâr ediyorlar ve böyle yaparak da bu konuda Rusya'dan üstün olduklarını düşünüyorlar. Eski rejimin gelişimini bilinçli ve sistemli olarak durdurduğu Türk sanayisi hâlâ yalnızca embriyon halindedir. İstanbul proletaryası, tramvay, tütün fabrikaları, liman ve matbaa işçilerinden ibarettir. Proletaryanın zayıflığı, şu anda iktidar partisi üzerinde herhangi bir ciddi baskı kurabilmesini engelliyor. Türkiye'de olayların akışı üzerinde proletaryayla karşılaştırılamayacak denli büyük bir etkiyi köylülük yaratabilir. Yarı-serflik halindeki, tefeciliğin ağlarına saplanmış, beşte biri topraksız olan köylülük, devlet tarafından girişilecek en kapsamlı tarımsal tedbirlere ihtiyaç duymaktadır. Ne var ki, sadece Ermeni partisi "Taşnaksutyun" ile Sandanski liderliğindeki Makedon-Bulgar devrimci grubunun az çok radikal bir tarım programı vardır. Jön Türklere gelince, onlar tıpkı işçi sorununu yok saydıkları gibi köylü sorununu da yok sayıyorlar... Türk köylülüğünün parlamenter seçimler ortamında sosyal çıkarlarını dillendirebilmesi ihtimali pek yüksek değildir. Ama köylülüğün ruh hali daha etkili bir şekilde kendini hissettirebilir – ordu dolayımıyla. Devrim sırasındaki olaylar, sadece subayların değil, askerlerin de bilincini büyük ölçüde yükseltmiş olmalıdır.

Ve tıpkı burjuva "ulusu"nun çıkarlarının, ifadesini subaylarda bulduğu gibi, köylülerin ihtiyaçlarının da asker yığınları aracılığıyla kendini göstermesi olmayacak şey değildir. Bu koşullarda, parlamenter Türkiye'de subaylara dayanan bir parti için köylü sorununu yok saymak öldürücü sonuçlar doğurabilir.

Ne olursa olsun, bugün Türkiye'nin barışa ihtiyacı var. Avusturya ve Bulgaristan'la doğrudan görüşmelere girerek Türkiye, bu devletler Türk devletinin borcunun paylarına düşen kısmını üstlendiği takdirde, artık gerçekleşmiş olguları kabul etmeye hazır olduğunu göstermiştir. Bu, Türkiye için kuşkusuz meseleden en iyi çıkış yolu olacaktır, çünkü bugünkü koşullarda eski rejimin yaptığı büyük borçları ödemeyeceğini ilan etmesi mümkün değildir. İlgili sorun, söz konusu paranın miktarına indirgenir indirgenmez, görüşmelerin başarıya ulaşacağı kesindir.

Ama ben tam bu satırları yazarken görüşmeler kesildi – bu kesintinin nihai mi, yoksa geçici mi olduğu henüz belli değil. Ancak, İngiliz ve özellikle Rus diplomasisinin Türkiye ile Avusturya arasında ikili bir anlaşmaya varılmasını önlemek için ellerinden geleni yaptıkları gayet açıktır. Önlerine koydukları görev, Berlin Antlaşması'nı gözden geçirmek için uluslararası bir kongre toplamaktır – bu, tabii ki, uluslararası hukuka duydukları platonik saygıdan kaynaklanmıyor.

III. "Tarafsızlık" tazminatı için entrikalar

Yeni Türkiye'nin en büyük düşmanı kuşkusuz Çarlık Rusyası'dır. Tıpkı Japonya'nın Rusya'yı Pasifik Okyanusu'nun kıyılarından geriye itmesi gibi, güçlü bir Türkiye de onu Balkanlar'dan temelli çıkartmakla tehdit eder. Demokratik prensiplere dayanarak güçlenen Türkiye, Kafkasya için bir politik çekim merkezi haline gelecektir ve bu durum Kafkasya'nın sadece Müslüman

ahalisini etkilemekle kalmayacaktır. Böyle bir Türkiye, İran'la din bağı sayesinde, Rusya'yı o ülkeden de atabilir ve Rusya'nın Orta Asya'da egemenliği altında bulunan bölgeler için ciddi bir tehdit haline gelebilir. Sen Petersburg yönetiminin yeni Türkiye'ye vurmak istemeyeceği hiçbir darbe yoktur. İzvolski'nin Bosna-Hersek'in ilhakına ilişkin Aehrenthal'a verdiği yarım-onay, kuşkusuz, Balkanlar'da çıkacak karışıklıkların Rusya için yaratacağı avantajlar düşünülerek yapılmış bir harekettir. Son uyuşmazlıkların barışçıl bir sonuç vermesi, Bulgaristan ile Avusturya arasında bir yakınlaşma olduğunu ve Türkiye'nin güçlendiğini gösterecektir – başka bir deyişle bu, Rusya'nın Balkanlar'daki politik nüfuzunun sonu demektir. Doğrudan ilgili taraflar arasında ikili bir anlaşmayı önlemek, Büyük Devletlerin bütün arzu ve emellerini canlandırmak, bu devletlerin kendi aralarında çatışma doğmasını sağlamak ve "ayı postu"ndan bir parça da kendine kapmak – bu, bugün Rus diplomasisinin acil görevidir. Bu sayfalarda daha önce, çarlık hükümetinin en son dış politikasının herhangi bir birleştirici "fikir"den tamamen yoksun olduğunu ve parazitik oportünizm diye tanımlanabileceğini yazma fırsatı bulmuştum; bu politika, esas itibariyle, Almanya ile İngiltere arasındaki mücadeleden beslenmektedir ve kapitalist hükümetlerin emperyalist politikasına ilişkin olarak bile parazit konumundadır: Fransa'yla ittifakı Almanya'yla "dostluk"la, Aehrenthal'la gizli pazarlıkları Pichon'la görüşmelerle birleştirmektedir. Uluslararası politikadaki her çatlaktan yararlanırken kuyruğunu bu çatlaklardan hiçbirine sıkıştırmamak – işte Rus diplomasisinin politik zaafıyla mahkûm olduğu misyon budur. Ancak, bu taktiklerin başarı getirdikleri görünüşü yaratılması için bile, oyunda en iyi kartları ellerinde tutan bu hükümetlerden hiç değilse geçici mali bağımsızlık elde edilmesi gereklidir. Fakat Balkanlar'daki olaylar, Rusya'ya ya-

rım milyarlık borç verilmesi için yapılan görüşmelerin tam ortasında patlak vermiştir. Yeni borç için politik ve ekonomik önkoşullar son derece elverişsizdir. Bu yılın hasadı ortalamanın altındadır, birçok bölgede de hasat gayet kötüdür. Yılın ilk aylarındaki dış ticaret dengesi bariz bir bozulma göstermiştir; ihracat, [Japonya'yla] savaş ve "bunalım" yıllarıyla karşılaştırıldığı zaman bile çok fazla düşmüş gözükmektedir. Ayrıca, Avrupa borsasının öğrenci olaylarını kendi tarzında dikkate aldığına hiç kuşku yoktur; Avrupa borsası, söz konusu olaylarda telaşa düşürücü belirtiler görmeyi öğrenmiştir. Rus bankacılarının aktif katılımıyla yapılan borç görüşmeleri, akıbeti belirsiz bir şekilde sürüp gidiyor. Moskova borsası, aşırı depresyonunu, yeni dış borç antlaşmasının nerede, ne zaman ve nasıl yapılacağına ilişkin hiçbir haber bulunmamasıyla açıklıyor. Rusya'nın Balkanlar'da elinin kolunun serbest olması için her şeyden önce gereken şey elinde para bulunmasıdır. Bugün çarlık diplomasisinin Aşil topuğu da budur! İngiltere –Fransa da dış politikasını bu ülkeyle koordine etmektedir– Rusya'yı Avusturya ve Almanya'ya karşı kullanmaya çalışıyor; ama Balkanlar'da çarlığı kendisine karşı güçlendirmesi için hiçbir sebep yok. Dolayısıyla, konferanstan önce veya genel olarak Yakındoğu'daki son karışıklıklar tamamen temizlenmeden önce, İngiltere'nin Rusya'ya büyük miktarda borç sağlamaya yanaşması ihtimali bir hayli zayıftır. İngiltere, ancak çarlık diplomasisinin ellerini kollarını önceden bağlarsa ve bu ülkenin nüfuzunu İngiltere yararına kullanacağını güvence altına alırsa, böyle bir borç vermeye yanaşır. İngiliz mali basınının, kasten yapılmamış olan, ama bu yüzden daha da kahredici hale gelen bir alayla, Rusya'ya Balkan yarımadasında tam bir "tarafsızlık" göstermesi çağrısında bulunmasının ardında yatan gerçek budur. İzvolski, durumunun getirdiği çelişkiler arasında sıkışmış, Avrupa'da, bir hü-

kümetten öbürüne, anlaşılan politik nüfuzunun seyahat masraflarıyla aynı oranda büyüyeceği şeklinde gizli bir umut taşıyarak dolaşıp duruyor. Rus bakan, nereye giderse gitsin, arkasından Rus basınının yurtsever korosunu duyuyor, bu koroda *Novoye Vremya*'nın kalın sesli havlaması Milyukov'un *Reç*'inin arzulu çığlıklarıyla ahenk içindedir. "Avusturya utanmazca Slavlığı çarmıha gerdi!" diye Kadetler, Oktobristler ve *Novoye Vremya* mensupları haykırıyor, "ve bundan dolayı tazminat talep ediyoruz – en tarafsız ve en saf tazminat!" Her biri diğerinin sesini bastırmaya uğraşan bu yurtseverlerin çılgınlığı son haftalarda olabilecek en yüksek düzeylerine ulaştı, iğrenç bir yığıntıda her şey birbirine karışmıştır – politik programlardan, Anglofillikten, Pan-Slavist ideolojiden ve görünüşteki görgülülükten parçalar havada uçuşuyor. "Tazminat, en tarafsız tazminat!" Nereden? Ne tür? Kimse cevaplayamaz.

Âcizlik ve kafa karışıklığı azgın kinlerini daha da artırdı yalnızca. *Novoye Vremya*, her gün taze planlar, projeler, yeni kombinasyonlar kuruyor. Türklere dişlerini gıcırdatırken birdenbire onlara karşı sevimli bir dostluk havasına geçiyor: "Aslında Ruslar ve Osmanlılar herkesten çok birbirlerine yakınlar." Oktobrist basının tutumu da aynı hummalı istikrarsızlığın izlerini taşıyor. Oktobrist basın, son haftalarda artan bir kararlılıkla İngiliz-Rus yakınlaşmasını savundu, daha önce böyle bir yakınlaşmaya soğuk bir ihtiyatlılıkla bakmıştı. *Golos Moskvi* [Moskova'nın sesi], İngiliz-Rus ticaret odalarının Londra ve Sen Petersburg'da açılışını haber vererek, bu yeni uluslararası işbirliğini, "halkları birbirlerine yakınlaştırmak için belki diğerlerinin hepsinden daha fazla şey yapan" sınıfın koruması altına koyuyor. Ne var ki, Londra basını İzvolski'ye açgözlülüğün kötülükleri üzerine bir vaaz verince, yarıresmi Oktobrist yayın organı, bir kez daha "alışıldık sadakatsizliğini gösteren

İngiltere"ye büyük bir öfke içinde ateş püskürdü. Yine de hepsinden kötüsü, sözde muhalif emperyalizm yanlısı tutumuna ilkeli bir "Pan-Slavist" formülasyon vermek isteyen liberal basındı. Milyukov, tatil zamanında Balkan yarımadasını gezip incelemiş ve orada her şeyin harika gittiği yargısına varmıştı. Karakteristik kurnazlığıyla, Belgrad'dan, Sırbistan ile Bulgaristan arasında yakınlaşmanın gerçekleşmekte olduğunu ve çok geçmeden yararlı sonuçlar vereceğini bildirdi... Ne var ki, Neo-Pan-Slavizmin başına sadece birkaç hafta sonra hiç de hoş olmayan şeyler geldi. Ne olmuştu acaba? Bulgarlar, Slavlığın "baş düşmanı" Avusturya ile anlaşmış, Sırpların yaşadığı iki eyaleti ilhak etmesine yardımcı oluyordu. "Yeni yol" denen çizgiyi temsil eden İzvolski, Kadetlerin süregelen desteğinden de faydalanarak, Slavlığın "çarmıha gerilmesi"ne gizlice onay verdi. Avusturya İmparatorluğu'ndaki Lehler, Rutenyalılar ve Çekler, milliyetçi partileri aracılığıyla, Habsburg monarşisinin gerçekleştirdiği ilhaka, Avusturya-Macaristan meclisinde tam destek verdiklerini açıkladılar. Böylece, Prag'daki "Bütün Slavlar" Kongresi'nden sadece iki gün sonra, tarih bir kez daha (!) gösterdi ki, Bütün Slavların kardeşliği ikiyüzlüce bir gösterişten ibarettir ve ne ulus-hanedan çıkarları, ne de burjuva-emperyalist çıkarları etnografik coğrafya sözlüğüne göre değişir.[16] Kadetler, ideolojik örtülerinin kalan son kırıntılarını yitirmiş oldular. *Reç*, heyecanlı heyecanlı, hükümetin halkın Bosna'nın işgalini protesto mitingleri ve İzvolski'ye destek mitingleri düzenlemesini güçleştirdiğinden yakınıyor. Kadetlerin yarıresmi yayın organı, yaltakçı bir gayretkeşlikle telaşlanarak, İzvolski'nin belki de "Türkiye'ye

16 Birinci Bütün Slavlar Kongresi 1908 Temmuzu'nda Prag'da toplandı. Rusya, Polonya, Galiçya, Bulgaristan, Sırbistan, Slavonya ve Hırvatistan'dan gelen 250 delege "kültürel birleşme" adına bu kongreye katıldı.

epeyce fazla ödün" verip vermediğini araştırıyor (*Reç*, 1 [14] Ekim). Muhalefetin uşak ruhlu tutumunun mantığı işte budur. Avusturya'nın Türkiye'den kopardığı iki eyaleti ilhak etmesini kınamakla başladılar, Türkiye üzerine baskı yapılması çağrısıyla bitiriyorlar. Burada "fazla ödün vermekle" ne kastediliyor? İki yıl önce bu beyler Paris'e gidip çarlık yönetimine karşı Fransız Radikallerinden yardım elde etmeye çalıştılar. Şimdiyse, Türkiye canlanmak için mücadele verirken, çarlık yönetimini Türkiye'ye karşı kışkırtıyorlar. Türkiye'nin uğradığı kayıplar dolayısıyla, Rusya için Türkiye'nin zararına tazminat talep ediyorlar.

Çarlık diplomasisinin, *Novoye Vremya*'nın deyişiyle, "Slavların koruyucusu ve ihlal edilen hakların savunucusu" olarak ortaya çıkacağı bir uluslararası konferansın toplanması için ortamı işte böyle hazırlıyor burjuva basını.

IV. Balkanlar'dan ellerinizi çekin! Tebriz'den çıkın!

Rus diplomasisi, donanması için yarım asırdır sıkışıp kaldığı Karadeniz'den Akdeniz'e çıkış yolu elde etmek istiyor. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını, topçu kuvvetleriyle korunan bu iki denizyolunu, Türkiye elinde tutuyor. Bu devlet, Avrupa'nın himayesi sayesinde, Boğazların bekçisi konumunda. Rus savaş gemileri Karadeniz'den çıkamazken, diğer ulusların savaş gemileri de bu denize giremiyor. Çarlık diplomasisi, Boğazlar'ın sadece kendi savaş gemilerine açılmasını istiyor.

Ancak, İngiltere buna yanaşmaya pek de niyetli değil. Bu ülke için, Boğazlar'ın askerden arındırılması, ancak böylece kendi gemilerinin Marmara Denizi'ne ve Karadeniz'e girebilmesi imkânına kavuşursa, kabul edilebilir hale gelecek. Oysa böyle bir durumda, zayıf donanma gücüyle Rusya kazançlı değil, zararlı çıkacak. Türkiye her iki halde de kaybeden taraf olacak. Kendi filosu hiç-

bir işe yaramaz durumda ve şehir surlarının önüne savaş gemilerini getiren devlet İstanbul'un hâkimi olacak. *Novoye Vremya*, çarlık yönetimine Karadeniz filosunun zayıflığı göz önüne alınırsa "sadece teorik nitelik" taşıyan bir hakkı tanımaya yanaşmadığı için İngiltere'ye öfkelenip homurdanıyor, aynı zamanda padişah yönetimine Boğazlar'ın kapılarını Rusya'ya açma çağrısı yapıyor, karşılığında ise Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki otoritesini herhangi bir başka kuvvetin tecavüzüne karşı korumayı vaat ediyor. Rusya Berlin Antlaşması'na dayanarak Türkiye ile Avusturya arasında ikili bir anlaşma yapılmasını kınıyor, ama kendisi, Türkiye'yle ikili bir anlaşmaya vararak Avrupa'nın himayesini ihlal etmeyi arzuluyor. İstediğini elde ederse, bu, yalnızca Türkiye'nin barış içinde gelişmesine değil, bütün Avrupa'daki barışa da bir tehlike oluşturacak.

Avrupa'da İzvolski diplomatik entrikanın düğümlerini bağlarken, Asya'da Albay Lyahov aynı işte kendi payına düşeni yaparak diplomatik düğümleri kılıçla kesiyor. Balkan olaylarının kopardığı gürültünün ve "ulusal" basının yurtsever feryatlarının arkasında, çarlık, bir kez daha devrimci İran'ı Kazak çizmelerinin altında çiğnemeye hazırlanıyor. Ve bu hazırlık, yalnızca Avrupa'nın göz yummasıyla değil, aynı zamanda "liberal" İngiltere'nin aktif suç ortaklığıyla yürütülüyor.

İran'ın en önemli şehri Tebriz'de şah ordusuna karşı kazanılan zafer, Petersburg ve Londra diplomatlarının planlarının bütünüyle altüst olması tehlikesini doğurdu. Devrimin kesin zaferi İran'ın ekonomik ve politik yeniden doğuşu ihtimalini yaratmakla kalmadı, uzun iç savaş da Rus ve İngiliz sermayesinin çıkarlarına dolaysız zarar veriyordu. Lyahov, düzen sağlamak adına meclisi dağıtarak bütün ülkeyi kargaşaya sürükledi. Kendisi yeni harekâtlar için makineli tüfeklerini temizleyip süngülerini keskinleştirirken, *Novoye Vremya* İran

hakkında idam hükmünü okuyordu. "Unutulmamalı ki," diye yazıyor bu gazete, "Transkafkasya'nın doğu kesiminin tümü ve Azerbaycan etnografik olarak tek bir birim oluşturuyor... Ermeni komiteleri, ihtilalci faaliyetlerini yalnızca bizim ülkemizde değil, İran'da da sürdürüyorlar, ihtilalci hareketi birleştirmeye ve genel karışıklık yaratmaya çalışıyorlar... Transkafkasya'nın Tatar yarı-aydınları Rus uyruğu olduklarını unutarak, Tebriz'deki karışıklıkları sevinçle karşılıyor ve oraya gönüllüler gönderiyor: Settar Han'ın maiyeti genç Tatar ve Ermeni demagoglardan kurulu..." Tebriz encümeni,[17] boş yere, "dünyanın bütün medeni ve insancıl halklarını" kendi kahraman atalarının "adalet ve hak idealleri" için verdiği mücadeleyi hatırlamaya davet etti. İran'dan gelen göçmenler, (*Times*'ta yayımlanan) ateşli bir bildiride, boş yere, Avrupa'nın İran'dan elini çekmesini ve bu ülkenin kendi işlerini kendisinin yürütmesine imkân vermesini talep ettiler. Londra'nın Dışişleri Bakanlığı, İzvolski ile Grey arasındaki son görüşmeleri duyururken, iki hükümet arasındaki eksiksiz dayanışmayı Orta Asya sorunlarını çözmekte "uyumlu işbirlikleri"nin güvencesi sayıp önemle vurguladı. 11 (24) Ekim'de, altı Rus piyade taburu gerekli topçu ve süvari desteğiyle devrimci Tebriz'i işgal etmek üzere İran sınırını geçti. Şehirle telgraf bağlantısı uzun süredir kesik olduğu için, Avrupa'nın insancıl halkları, Tebriz'in dumanları tüten yıkıntıları arasında, iki "Hıristiyan" ulusun "uyumlu işbirliği"ni çarlığın dizginsiz güruhunun tam nasıl uygulamaya koyduğunu adım adım izleme zorunluluğuyla karşı karşıya değil...

Rus İmparatorluğu'nun proletaryası, bütün ülkedeki ve özellikle Kafkasya'daki güçlü başkaldırısıyla İran'ı politik hayata çekti. Ancak, şu anda, İran halkının tepe-

17 1905-1909 İran Devrimi sırasında kurulan ve Rus Sovyetlerine benzeyen, halkın seçtiği bir konsey.

sine inmek üzere kaldırılan kanlı yumruğu geriye çekecek güce sahip değil. Rusya'nın sosyalist işçilerinin bütün yapabildikleri, sadece çarlık kasabının yaptıklarını değil, onun suçunu paylaşan burjuva partilerinin yaptıklarını da acımasız bir şekilde hafızasına işlemektir.

"Tebriz'den çıkın!" Bu slogan, her fabrikada ve her işçi kulübünde çınlamalıdır, öyle ki bütün ülke ve dünya çapında duyulacak şekilde Duma kürsüsünden haykırılabilsin.

"Balkanlar'dan ellerinizi çekin!" Çarlığın İstanbul'da hiçbir hakkı yoktur. Karadeniz filosunun Marmara Denizi'nde veya Akdeniz'de hiç işi yoktur. Oysa Balkan halkları ilişkilerini kendi aralarında düzenleyebilirler, bunu da, çarlığın kanlı provokasyonları ve yağmacı entrikalarıyla herhangi bir müdahalesi olmadan daha iyi ve daha sağlam bir şekilde yapabilirler.

Burjuva basını, ülkenin havasını şovenizm ve aşağılık kölelik ruhu kusarak zehirlemiştir. Rusya sosyalist proletaryasının sesi, bu gerici zehirli dumanlarla ağırlaşmış havayı delip geçsin!

14 (27) Ekim

Proletari, No. 38
1 (14) Kasım 1908

Bulgar ve Sırp Sosyal Demokratları

Büyük Fransız Devrimi'nin ardından Kutsal İttifak'ı doğuran Avrupa gericiliği gelirken ve yine karşıdevrim 1848 mirasına bir son vermek için bütün gücünü kullanırken, hep Doğu Sorunu sahnede göründü. Marx da kendi zamanında buna işaret etmiştir. Şimdi de, Rusya'da devrim yenilgiye uğradıktan sonra,[18] tarihin her zaman kendini bir kısırdöngüde tekrar ettiğini savunan kuşkucuları haklı çıkarmak istercesine, Doğu Sorunu yine gündemde yerini alıyor. Ama ne büyük bir farkla! Eskiden Avrupa'nın diplomatları, bütün Balkan yarımadası haritası üzerinde gönüllerini hoşnut edecek şekilde tırnaklarıyla çizgiler çizip ulusların kaderini tayin ederlerdi; bugün Balkan halklarının kendileri tarihsel varlık kazandı, Balkan Sorunu onların kendi sorunu haline geldi ve Türkiye Balkanlar'a çarlığın dönüşüne karşı kendi devrimini koyuyor; Balkan kapitalizmi kendi ayakları üzerinde sağlamca duruyor; asırların kaosundan Balkan halklarının Sosyal Demokrat hareketi doğdu. Ve eğer Avrupa'nın güneydoğu köşesi, Avrupa diplomasisi için bile yağmacı kombinasyonlarının pasif bir nesnesi olmaktan çıkmışsa, Avrupa Sosyal Demokratları için de yalnızca içeriği boş bir coğrafi terim olmaktan çıkmalı ve canlı bir politik kavram haline gelmelidir: [İkinci]

18 Bu yazı 1910'da yazılmıştır. (L. T.)

Enternasyonal'in Balkan bölümü büyümekte ve gittikçe daha belirli bir şekil almakta.

Yakındoğu'daki kapitalist gelişmeye sömürgecilik damgasını vurmuştur. Avrupa borsası, Balkan devletlerini dış borç batağına batırarak, "ulusal" vergi sistemleriyle ulus ve ırk ayrımı yapmaksızın Balkan yarımadasının köylülerini ve işçilerini soymaktadır; Avrupa malları, yerli üretimi ve zanaatları eziyor; nihayet, Avrupa endüstriyel kapitalizmi, yerel kapitalizmi kendine bağımlı hale getirerek, Balkanlar'da en modern kapitalist tipte endüstriyel işletmeler ve demiryolu sistemleri kuruyor. Bu gelişme, küçük burjuvaziyi tarihsel var oluşunun ta başında bir mengene gibi sıkıştırıyor. Küçük burjuvazinin ekonomik çöküşünü politik çürüyüşü tamamlıyor; ekonomik olarak yıkılan köylülükle birlikte bu sınıf, tarımsal-kolonyal parlamentarizm pisliğinde mantar gibi biten düzenbaz politikacıların, sokak demagoglarının, hanedan yanlısı veya karşıtı şarlatanların yemi haline geldi. Büyük burjuvazinin küçük ve orta tabakası, tarihsel kariyerine ağzında "kartel" ve "lokavt" kelimeleriyle, kitlelerden politik olarak tamamen kopuk ve Avrupa bankalarından destek arayarak başladı. Burada Rusya'dan daha da belirgin olarak görülen, kapitalist gelişmenin kolonyal karakteri, proletaryayı öncü savaşçı konumuna yerleştiriyor, onun ellerine ülkenin en yoğunlaşmış üretici güçlerini koyuyor ve ona sayıca büyüklüğünü çok aşan bir politik önem kazandırıyor. Rusya'da patriyarkal-bürokratik rejime karşı mücadelenin asıl yükü nasıl proletaryanın omuzlarına biniyorsa, Balkanlar'da da halkların ve kavimlerin bir arada yaşaması ve işbirliği için normal koşulların sağlanması gibi muazzam bir görevi proletarya tek başına üstleniyor. Sorun, sınırları doğa tarafından çizilen bir arazide, değişik kesimler için ulusal otonomi temelinde, yarımada nüfusunun tümü için ortak yönetim organları ve birleşik

bir iç pazar sağlayacak kadar geniş ve esnek devlet biçimleri yaratmak."Kendimizi partikülarizm ve dar görüşlülükten kurtarmak; kısmen dil ve kültür yönünden özdeş, kısmen de ekonomik yönden birbirine bağlanmış olan halkları bölen sınırları ortadan kaldırmak; nihayet, halkı kendi kaderini kendisi için tayin etme hakkından mahrum bırakan dolaylı ve dolaysız yabancı tahakküm biçimlerini yok etmek için." Güneydoğu Avrupa Sosyal Demokrat parti ve grupları birinci kongresi 7-9 Ocak 1910 tarihlerinde Belgrad'da toplandığı zaman programını bu olumsuzluk taşıyan ibarelerle formüle etmişti.[19]

Bundan çıkan olumlu program şudur: Balkan federal cumhuriyeti.

Kapitalist gelişmenin gerekleri sürekli olarak Balkanlar'daki partikülarizmin dar sınırlamalarıyla çatışmaktadır ve federasyon fikri üzerinde, yönetici çevrelerin kendileri de düşünmeye başladılar. Dahası var; yarımadada bağımsız bir rol oynamayan çarlık yönetimi, bir Bulgar-Sırp-Türk birliğinin öncüsü ve hamisi olarak öne çıkmaya ve bu birliğin Avusturya-Macaristan'a karşı kurulmasına çalışıyor. Ama bunlar, Balkan hanedanlarının ve politik partilerinin geçici bir ittifakı için belirsiz planlar olmaktan öteye geçmiyor, oysa o hanedanlar ve partiler doğaları gereği Balkanlar'da özgürlük ve barışı güvence altına almaktan âcizdirler. Proletaryanın programının bununla hiçbir ortak yönü yoktur. Proletaryanın programı, Avrupa emperyalizmine karşı olduğu kadar Balkan hanedanlarına ve politik kliklerine de, Balkan devletlerinin militarizmine de karşıdır; resmi Rusya'ya, Habsburgların Avusturya-Macaristanı'na karşı olduğundan daha az karşı değildir. Proletaryanın

19 Bu kongrede, Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin Sosyal Demokrat partileri, Avusturya-Macaristan'ın Yugoslav Sosyal Demokrat partileri ve Karadağ Sosyal Demokratlarının küçük grubu temsil edildi. (L. T.)

metodu diplomatik kombinasyonlar değil, sınıf mücadelesidir, Balkan savaşları değil, Balkan devrimleridir.

Doğru, Balkan ülkelerinin işçileri şu anda politik programlarını hayata geçirecek bir konumda olamayacak denli zayıf. Ne var ki, yarın daha güçlü olacaklar. Balkanlar'da kapitalist gelişme, Avrupa finans kapitalinin büyük baskısı altında gerçekleşiyor ve Sofya'daki hummalı inşaat faaliyetinin çok yaklaştığını haber verdiği endüstriyel patlama, doğanın bunca zengin kaynaklarla donattığı ve bu kadar talihli bir coğrafi konumu bulunan bu yarımadanın birkaç yıl içinde endüstrileşmesi sonucunu yaratabilir. Bu temel sayesinde, Avrupa'daki ilk ciddi altüst oluş, Balkan ülkelerindeki Sosyal Demokrat hareketi, Rus Sosyal Demokratlarının 1905'te içinde oldukları olaylara benzer belirleyici olayların merkezi haline getirebilir. Bugün bile, bir Balkan federal cumhuriyeti programı ciddi pratik öneme sahiptir: Bu program günlük politik ajitasyona ilke birliği sağlayıp yön kazandırmakla kalmıyor, ayrıca (bu yönü daha da önemlidir) yarımadanın ulusal işçi örgütlerinin birbirlerine yakınlaştığı bir temel oluşturuyor ve böylelikle uluslararası Sosyal Demokrat hareketin birleşmiş bir Balkan kolunu yaratıyor.

***

Balkan ülkeleri proletaryasını birleştirmede öncülük etme onuru Sırbistan ve Bulgaristan Sosyal Demokrat partilerine aittir. Bu partiler, yeni oluşlarına rağmen – ideoloji geçmişlerini bir yana bırakıp da onları sadece işçi örgütü sayarsak, her ikisinin de yalnız yedi sekiz yıllık bir geçmişi vardır– Enternasyonal'e büyük hizmetler verdiler. Bosna-Hersek'in ilhakından sonra kritik bir anda, bütün Sırplar intikam isteğine kapılmışken, oradaki Sosyal Demokratlar mevcut eğilime cesurca karşı çıktılar. Yoldaş Kaçleroviç, partinin Skupştina'daki tek temsilcisi, kendinden geçmiş milliyetçilerin ve bilinçle-

ri gayet yerinde olan entrikacıların suratlarına acı gerçeği çarpma cesaretini gösterdi. Partinin merkez yayın organı *Radniçke Novine* [İşçi haberleri], Belgrad askeri kliğinin başı Prens Corce'ye karşı amansız bir kampanya başlattı, Sosyal Demokratlar onu birkaç gün içinde tahta geçme haklarından feragat etmeye zorladılar. Politik gerçekçiliği devrimci cesaretle birleştiren bu taktikler partiyi örgütsel olarak güçlendirdi ve onun politik nüfuzunu artırdı. Aynı şey, Bulgar Sosyal Demokratları için de geçerlidir. Onlar da, önce, sözde-vasal prensi bağımsız "Bulgaristan çarı"na dönüştüren yurtseverlik macerasına karşı, daha sonra Rusya'nın Türk-Bulgar uyuşmazlığına müdahale etmesine karşı uzlaşmaz bir şekilde savaştılar. Görünüşte liberal, gerçekte iliklerine kadar gerici olan Neo-Pan-Slavist demagojiye karşı mücadele, hem Sırp, hem de Bulgar Sosyal Demokratlarının verdiği önemli bir hizmettir. Bulgar partisi, bu yılın 24-26 Temmuz tarihleri arasında yapılan son parti kongresini, Rus, Leh, Çek ve Sırp Sosyal Demokratlarının temsilcilerini kongreye davet ederek, "Pan-sosyalizmin Pan-Slavizme karşı etkileyici bir gösterisi"ne dönüştürdü. Söz konusu halkların burjuva temsilcileri daha birkaç hafta önce aynı şehirde Pan-Slav kardeşliği sahtekârlığı yapmıştı, işte bu halkların proletaryasının temsilcileri ilgili parti kongresine davet edilmişti. Gerçi Sofya'nın Rusofil basını, Sosyal Demokrat kongreyi sessizlikle geçiştirecek denli utanmaz, aptal ve korkak olduğunu gösterdi, ama kongre kendi adına yeterince açık seçik konuştu: 24 Temmuz'da üç dört bin işçinin katıldığı bir sokak gösterisi; işçi merkezinin bahçesinde yapılan, kongrenin açık hava toplantısında yüzlerce konuğun önünde yabancı delegelerin yaptıkları selamlama konuşmaları; bütün şehre asılan kızıl posterlerle tanıtımı yapılan Rus Devrimi üzerine halka açık konferans; Blagoyev'in konuşmasıyla başlayan, Balkan sorunu üzerine halka açık ciddi

tartışmalar – bütün bunlar, Sosyal Demokrat kongreyi, burjuva basınının gayretlerine rağmen, genel ilgi odağı haline getirdi ve genç Bulgar partisinin tarihinde son derece önemli bir epizot yaptı.

Burjuva gazetelerinin sessizlikle geçiştirme komplosundan bahsettim. Buna şunu da eklemek gerekir ki, kendini az çok sosyalist diye niteleme hakkına sahip tek günlük gazete *Kambana* [Kampana], Pan-Slavizme karşı uluslararası miting hakkında tek satır yazmamaya büyük özen gösterdi – böyle davranmasının nedeni, politik kaygılardan çok, fraksiyon kaygılarıydı. Bu noktada, Bulgar Sosyal Demokrat hareketin hayatında büyük bir rol oynayan fraksiyonlar hakkında birkaç söz söylemek gerekir.

1903 yılında Bulgar partisi iki fraksiyona bölündü: Blagoyev, Kirkov, Rakovski ve Bakalov liderliğinde Tesnyak'lar ("dar görüşlüler"); Yanko Sakazov ve N. Gabrovski liderliğinde "geniş görüşlüler". Sınıf ilkesine sıkı sıkıya bağlı olan Tesnyak'ların tersine, "geniş görüşlü" fraksiyon "dolaylı yaklaşım" adı verilen bir yaklaşıma eğilim gösterdi, bu da burjuva demokratik unsurlarla işbirliği ve teorik alanda revizyonizm anlamına geliyordu. Her iki grup da, eski birleşik partinin adını, programını ve yapısını korudu. 1905'te Tesnyak'lar arasında bir ikinci bölünme yaşandı: Bakalov ve Harlakov'un liderliğinde bir grup "liberal", Blagoyev yandaşlarını, "muhafazakârlar"ı, partiyi işçi sınıfından izole etme sonucunu doğuran ve onu bir "gizli örgüt"e dönüştürme tehlikesini yaratan örgütsel dar görüşlülük sergilemekle suçlayarak partiden ayrıldı. 1908 yılında, Tesnyak'lardan, partinin muhafazakârlığından hoşnutsuzluk duyan bir başka muhalif grubun daha, bütün sosyalist örgütlerin birliği çağrısı yaparak Tesnyak'lardan koptuğu görüldü. İliyev'in liderliğindeki bu gruba "ilericiler" adı verildi. Genel birleşme yolunda bir gi-

rişim, Tesnyak'ların karşı koyması yüzünden başarısız kaldı. Tesnyak'ların dışında ve onlara karşı, "birleşik" parti denilen bir örgüt kuruldu, bunun içinde "genişlik yanlıları", "liberaller" ve "ilericiler" bulunuyordu. Bugün iki örgüt arasında tek bağ, basında ve toplantılarda giriştikleri şiddetli polemik. *Kambana*, bir parti organı olmamasına rağmen, yine de "birleşik" partiyle bağlantılı ve belirli bir dereceye kadar söz konusu partinin yarıresmi sözcüsü niteliğinde görev yapıyor. Tesnyak'ların düzenlediği anti-Slavofil gösteri karşısındaki tutumunun arkasında işte bu olgu var.

Bulgar sosyalist hareketindeki gruplaşmaların ve bölünmelerin niteliği ve biçimi, esas itibariyle ülkenin politik olarak olgunlaşmamışlığından kaynaklanıyor: Sosyal hayattaki düşük farklılaşma düzeyi, politik geleneklerin tamamen eksik oluşu, proletaryanın öncüsünün yeterince bağımsız olmayışı, radikal ve sosyalist entelijansiyanın sayıca aşırı kabarıklığı. Bulgaristan'daki bütün politik partilerde entelektüeller sayılarıyla orantısız ölçüde büyük bir rol oynarlar ve sahip oldukları tek ciddi manevi gelenek sosyalizm geleneğidir. "Demokratik" partinin kurucusu Petko Karavelov (bugün hayatta değildir), kendi döneminde Rusya'daki Narodnaya Volya'yı[20] destekliyordu. Bulgaristan'daki bütün politik partilerin gazetecileri, hatta bakanları, kısa bir süre bile olsa, bir sosyalist çıraklık devresinden geçmiştir. Sosyalizm onların politik ilkokuluydu; orada edindikleri temel bilgileri uygulamaya sokmak için öteki kampa geçmişlerdir. Sosyalizme en uzun süre sadık kalan kesim, kamu okullarındaki –erkek ve kadın– öğretmenlerdi. Ülkenin aydınlanma ihtiyacı, kültürel geri kalmışlığıyla birlikte,

20 Narodnaya Volya [Halk iradesi]: Rusya'nın gelişmesini köylülüğün kurtuluşunda gören ve faaliyetlerini köylülük içinde yürüten Rus entelektüelleri Narodniklerin başlıca örgütlerinden biridir. Bu örgüt 1870'lerde şiddet yanlısı bir gruba dönüşmüştür.

öğretmenlik mesleğine bir misyonerlik, havarilik niteliği verdi ve öğretmenleri, mevcut en radikal ideolojiyi kucaklamaya yöneltti.

Böylece, Bulgar sosyalist hareketi, sadece işçilerin politik ve sendikal örgütlerini değil, ayrıca sosyalist ve entelektüellerden oluşan geniş, kötü tanımlanmış bir unsuru da kapsıyor. Öte yandan, burjuva partileri arasındaki ayrım çizgileri ise son derece karışık ya da daha doğrusu böyle çizgiler yok. Bulgar politikasında demagoji en yüksek meziyeti oluşturuyor: Demagojiyle kıyaslandığında yolsuzluk sadece teknik bir ayrıntı gibi kalıyor. Kalpleri, parlamentodaki sandalyeleri ve bakanlık koltuklarını kazanan demagojidir. Bu politik kaosta, her an insanları yöneten bir ilah görünümü almaya hazır bekleyen sosyalist entelektüellerin aşırı hâkimiyeti, genç işçi partisi için ciddi bir sapma ve bozulma tehlikesi doğuruyor. Proleter ordusu büyüyor, ama şu anda hâlâ zayıf: Bu ordunun genelkurmayı ise kendisi için fazlaca büyük. Söz konusu ordunun önderlerinin doğrudan politik etki yaratma imkânını da, ordunun görece küçük oluşu sınırlıyor. Yine de, genel olarak, biraz yeteneği olan herhangi bir kimse için Bulgar politikasında bir rol oynamak ne kadar kolay! Gerekli olan tek şey öteki tarafa küçük bir atlayış yapmak. Aslında, böyle bir atlayış da şart değil, çünkü gökkuşağındaki renklerin bütün tonlarında mensupları bulunan radikal entelijansiya sosyalist ideolojiden burjuva pratiğine geçiş için doğal bir köprü oluşturuyor.

"Dolaylı yaklaşım", tam da sosyalist entelektüellerin tarihsel sürecin önünde gitme ve Sosyal Demokratlara yapay politik kombinasyonlarla, proletaryanın bugünkü sayısal büyüklüğü ve örgütlenme düzeyi temelinde elde edemeyecekleri etkinliği kazandırma girişimine şekil vermeye yarıyor. Oysa Bulgaristan'da, "dolaylı yaklaşım", yani burjuva demokratlarıyla işbirliği, başka

herhangi bir yerden daha tehlikelidir. Çünkü bu Bulgar "demokrasi"si nerede başlar, nerede biter? Bir kayanın üzerine bir asayla vurulmuşçasına bugün hayat kazanan bu fenomen yarın birden yokluğa gömülebilir mi? Ayrıca, Sofya'da iktidarda bulunan demokratlar –ki dün cumhuriyetçi ve komplocuydular– politik yozlaşma yöntemleri bakımından Fransız Radikallerinden hiçbir şekilde aşağı kalmazlar. İşte şimdi "dolaylı yaklaşım"ın şu veya bu yandaşları, öğretmenler veya demiryolu işçileri sendikasının eski liderleri, çeşitli "demokratik" makamlarda rahat koltuklarda oturuyorlar... Öte yandan, aynı koşullar tam tersi tehlikeyi de yaratıyor, yani işçi sınıfının politik partisini bir sosyalist yetiştirme kursuna dönüştürme tehlikesini.

Bulgar partisinin üç kez bölündüğünü, böylece bugün iki parti, ayrıca "birleşik" parti içinde bir fraksiyon bölünmesi bulunduğunu gördük. Tesnyak'lar, bu bölünmeleri sadece, işçi partisini küçük burjuva entelektüel unsurlardan "temizleme" süreci sayıyorlar. Ancak bu görüşü olduğu gibi kabul etmek mümkün değil; bunun tek nedeni Tesnyak'lar içinde de hâkim rolü entelektüellerin oynaması ve "birleşik" partinin, benim değerlendirebildiğim kadarıyla, birçok değerli sosyalist unsuru barındırması değildir. Daha önemlisi, Bulgar işçi hareketinin en talihsiz özelliğini, yani Tesnyak'lar ve "birleşik" parti arasında sendikalar içinde bir bölünme bulunduğunu göz ardı edemeyiz.

Sonuç olarak, Rus Sosyal Demokratlarının temsilcisi olarak parti kongresine katıldığım[21] Tesnyak'ların örgüt ve faaliyetlerinin genel bir değerlendirmesini sunuyorum. Partinin iyi bir konuşmacı olan sekreteri, yetenekli ajitatör ve parti gazetesi *Rabotniçeski Vestnik*'in [İşçi haberleri] editörü, ayrıca partinin mali sorumlusu, yorul-

21 1910'da. (L. T.)

mak bilmez Georg Kirkov, kongrede yaptığı beş saatlik bir konuşmada partinin hayatının ve eserlerinin eksiksiz bir tablosunu sundu. Parti bünyesinde önceki yıl 56 yerel örgüt ve grup varmış, üyelerinin sayısı 2216'ymış ve bunların 1519'u işçiymiş; ayrıca partiyle bağlantılı, 851 üyeli Sosyal Demokrat öğretmenler örgütü, 250 üyeli belediye çalışanları örgütü, 52 üyeli dört tane Sosyal Demokrat öğrenci grubu, 325 üyeli on iki tane işçi eğitim grubu ve 420 üyeli 14 genç işçi kulübü bulunuyormuş. Parti üyelerinin sayısı, Kirkov'un üzülerek bildirdiğine göre, geçen yıl sadece yüzde 12 artmış; yerel örgütlerin yaptıkları son derece sıkı seçimden dolayı, partinin üye sayısı, her zaman, partiyle manevi ve örgütsel bağı bulunan Genel İşçi Sendikaları Federasyonu'nun üye sayısının gerisinde kalırmış. Bu federasyonun içinde on üç merkezileşmiş sendika varmış, bunların da 172 yerel şubesi ve 4600 üyesi varmış. Federasyona geçen yıldan bu yana 1200 yeni üye kaydolmuş. Geçen yıl boyunca federasyon, grev ihtiyaçları için 15.000 leva harcamış ve 10.000 leva yardım dağıtmış. Sendika yayınlarının sayısı şu anda on iki. Kirkov, partinin ajitasyon ve yayın faaliyetlerini haklı bir gururla anlattı. Geçen yıl boyunca parti, 154.675 kişinin katıldığı 917 açık hava toplantısı düzenlemiş, toplam 158.896 adet basılan 647 bildiri yayımlamış ve 157 broşürden toplam 18.896 adet dağıtmış. 1910 yılı 1 Mayıs gösterilerine yaklaşık 14.000 işçi katılmış. Partinin ve birleşmiş sendikaların merkez yayın organı olan ve haftada üç gün yayımlanan *Rabotniçeski Vestnik*, on üçüncü yayın yılını 3214 aboneyle kapatmış. Partinin kurucusu ve Bulgaristan'da Marksizmin teorisyeni olan "ihtiyar" Blagoyev'in editörlüğünü yaptığı, parti aylık organı *Novo Vreme*'nin [Yeni zaman], on üçüncü yayın yılının sonunda 1275 abonesi bulunuyormuş. Parti basımevi ise partinin gurur kaynağı: Basımevinin cirosu 1909 yılında 124.000 frank iken, 1910

yılında 422.000 franka yükselmiş. Geçen yıl içinde, parti basımevi on altı kitap ve broşür yayımlamış, bunlar arasında bulunan, Engels'in *Ailenin Kökeni*, Kautsky'nin *İktidar Yolu*, Engels'in *Ludwig Feuerbach*, Parvus'un *Sosyal Demokrasi ve Parlamentarizm* ve Kautsky'nin *Marx ve Tarihteki Yeri* isimli eserleri 2000'er adet basılmış; Bebel'in *Hayatımdan* isimli eseri 3000'den fazla basılmış; nihayet Blagoyev'in çevirisi *Kapital*'in birinci cildi için, daha kitap çıkmadan 1700 adet sipariş yapılmış. Hemen hemen aynı zamanlarda *Kapital*'in Bakalov çevirisi bir başka baskısı çıkmış. Fransa'daki büyük devrimci gelenekleri ve eşsiz hatipleri ve parlamenterleri bulunan partimizin, kültürel düzeyi düşük olan ve nüfusu beş milyonu bulmayan bu ülkede Bulgar partisinin gerçekleştirdiği göz kamaştırıcı eğitsel faaliyete kıskançlıkla bakmak için her türlü nedeni vardır.

***

Bulgar partisinin daima Rus partisinden etkilendiğinden de bahsetmek gerekir. Bu etkinin ne kadar güçlü olduğuna dair biz Rusların en ufak bir fikri bile yok. Sadece, Rus üniversitelerinden birinde eğitim görmüş ve 1885 yılında, işçi çevrelerini örgütlediği ve *Raboçi* [İşçi] gazetesinin çıkmasına yardım ettiği için tutuklanmış elli beş yaşındaki Blagoyev değil; sadece, Nikolayev'de ortaokula gitmiş ve daha o zaman Narodnaya Volya çevrelerinde bulunmuş, kırk beş yaşındaki Kirkov değil; Bulgar Sosyal Demokrat entelijansiyasının bütün genç kuşağı, entelijansiyanın yanı sıra proletaryanın ileri tabakaları enikonu "Ruslaşmıştır". Onlar da, bizim "Ekonomizm" yanlılarıyla yaptığımız fikir savaşımızı yürüttüler, sonra Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki bölünme geldi. *İskra* [Kıvılcım], onlar için de bizim için olduğu kadar canlı bir kavram; ya da abartmamak için şöyle diyelim, Sırplar için *Die Neue Zeit* [Yeni zaman] ne kadar canlı bir kavramsa o kadar canlı. Bulgar işçileri Rus devrim-

ci şarkılarını söylüyor ve Bulgar politik makalelerinde, daima bizim partimizin anlatım biçimine ve terimlerine rastlıyoruz.

L. Troçki ve H. Kabakçiyev
Bulgar Politik Hayatından Eskizler

Balkan sorunu ve Sosyal Demokrasi

Haziran [1910] ayının sonunda, Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da İkinci "Bütün Slavlar" Kongresi toplandı.[22] Bu olayın önemi şöyle özetlenebilir: Çeşitli Slav ülkelerinden politik müflisler, bütün dünyaya iflaslarını duyurmak için bir araya geldiler.

Sen Petersburg'da yapılan toplantılarda, sonra da 1908 Prag Kongresi'nde yeni "Pan-Slavist" hareket davul zurnayla sahneye çıkmıştı: Lehler ile Rusları, Rutenyalılar ile Lehleri, Sırplar ile Bulgarları uzlaştırma, bütün Slav uluslarının burjuva sınıfları arasındaki düşmanlık ve sürtüşmelere son verme ve özgürlük, eşitlik, kardeşlik temelinde yeni bir Slavlık yapısı inşa etme görevini üstleniyordu. O zamandan bu yana iki yıl geçti ve Sofya'da toplanan kongreye çok kötü sonuçlar bildirilmek zorunda kalındı. Bu dönemde Slavlık içindeki bütün çelişkiler,

22 İkinci Bütün Slavlar Kongresi 1910 Temmuzu'nda Sofya'da toplandı (metinde Haziran diye geçiyor, çünkü Rusya o sırada hâlâ eski takvim sistemini kullanıyordu). Birinci Bütün Slavlar Kongresi'nde kurulan Slavlararası Yürütme Komitesi Sen Petersburg konferansında bu kongreyi hazırlamıştı (16. nota bkz). Rus delegasyonunda Kont Bobrinski ve Kont Çerep-Spiridoviç gibi Kara Yüzler (aşırı gerici ve anti-Semitikler) çok ağırlıkta olduğu için "ilerici" Rus Pan-Slavistler, onların yanı sıra Lehler kongreye katılmayı reddettiler. Bulgaristan'da özel bir protesto komitesi kongreye karşı toplantılar düzenledi. Protesto organizasyonunu destekleyenler arasında Hristo Rakovski ile ünlü Bulgar yazarları Petko Todorov ve Penço Slayevkov da bulunuyordu. Bulgar sosyalist gazetesi *Rabotniçeski Vestnik* kongrenin açılışıyla ilgili olarak "Neo-Slavizm Maskesi Altında Rus Despotizmi" başlıklı bir makale yayımladı. Kongre somut konulara eğilmekten kaçındı ve "Slav birliği" üzerine yaygaracı bildiriler yayımlamakla yetindi.

görülmemiş derinliklere ulaşmayı başardı. "Slav" Rusya'da karşıdevrimin Lehlere ve Ukraynalılara yaptığı zulüm iyice yaygınlaştı: Batıdaki yeni *zemstvo* ve Holm yöresini bölgesinden ayırma planı, meşruti çarlığın Leh siyasetinde son sözüdür.[23] Galiçya'da Rutenyalı milliyetinin Leh soyluları ve burjuvazisi tarafından ezilmesi, Sofya kongresinin neredeyse tam arifesinde Lvov Üniversitesi sınırları içinde kanlı bir çatışma çıkmasına yol açtı.[24] Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki ilişkiler bu dönemde eğer bozulmadıysa, kesinlikle iyileşmedi. Bu gerçekler ışığında, Sofya'da Bütün Slavların dayanışması üzerine çekilen nutuklar ikiyüzlü bile olmadı, bu nutuklarda ifadesini bulan karşılıklı düşmanlık ve arsızca küstahlık o denli aşikârdı. Son zamanlara dek Bütün Slavlar korosunun başında bulunan Kadetler ümitsizlik ve şaşkınlık içinde geri çekilerek çarlığın daha dolaysız, daha doğrudan hizmetkârlarına yer açtılar. Milyukov ve Maklakov Rusya'da kalmıştı. Kongreye Rusya'nın temsilcileri olarak Guçkov, Kont Bobrinski ve Kont Çe-

23 *Zemstvo*'lar Çarlık Rusyası'nda 1864 yılında kurulmuş yerel yönetim birimleriydi. Bu birimler soyluluğun hâkimiyeti altındaydı ve son derece kısıtlı yetkileri vardı. Batıda yeni *zemstvo* ile kastedilen, Başbakan P. A. Stolıpin'in Rusya'nın altı batı eyaletinde Rus olmayanların –başta Lehlerin– haklarını kısıtlamak için hazırladığı bir plandır. Ayrıca, Lublin ve Siedlice yörelerinin doğu bölümünü batı eyaletlerinin yargı çevresinden ayırarak Kiev genel valisinin idaresinde "bağımsız Holm idari birimi" yaratma teklifi de vardı. Amaç, ilgili yörelerde yaşayan Rusları "Latinleşme" ve "Lehleşme" etkilerinden korumaktı. Söz konusu idari birimdeki Leh ve Yahudilere mahkemelerde ve okullarda kendi dillerini kullanma hakkı tanınmayacak, ayrıca onlar arazi satın alamayacaklardı vb. İlk kez 1909'da yapılan bu teklif 1912 yılında yasalaştı.

24 Rutenyalılar Batı Ukrayna'da yaşıyordu, Batı Ukrayna Galiçya, Bukovina ve Karpatlar Ukraynası'nı içine alır. Rutenya Ünyat Kilisesi, Vatikan Katolik Kilisesi'ne bağlıydı; oysa (Doğu Ukrayna'daki) Rus Ortodoks Kilisesi, Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlıydı. 1910 yılında, Avusturya idaresindeki Galiçya'da yer alan Lvov'da Rutenyalı öğrenciler ayrı bir üniversite kurulması talebinde bulundular; Avusturya-Macaristan otoritelerinin desteklediği Leh öğrenciler ise onlara kanlı bir saldırı yaptılar, bu olayda bir öğrenci öldü, birçok öğrenci de yaralandı.

rep-Spiridoviç katıldı. Genç Çeklerin lideri Kramar, Çek sanayisinin ürünlerinin Balkanlar'da pazar paylarını iyileştirmek için telaşla didindi durdu. Bütün hassas konulara –Polonya, Ukrayna, Güney Slavları, Balkanlar'la ilgili sorunlara– karşılıklı uzlaşmayla hiç değinilmedi: Böylesi, Bütün Slavlar komedisine katılan herkes için daha uygundu.

Oysa kongre dışında, Sofya'nın caddelerinde ve meydanlarında, uluslararası politikanın bütün sorunları, en başta da Balkan Sorunu, açık, berrak ve dürüst bir şekilde ortaya konuyordu. Bunu yapanlar ise Bulgar Sosyal Demokratlarıydı.

Blagoyev ve Kirkov'un düzenlediği bir kitlesel toplantıda, 20 Haziran'da, Slav kongresi toplanmadan önce, Pan-Slavizm spekülatörlerinin maskesini yırtan bir karar benimsendi. Bununla yetinmeyen Bulgar Sosyal Demokratları, temmuz başındaki yıllık kongrelerine Slav Sosyal Demokrat partilerinin temsilcilerini de davet ettiler, böylece Balkan halklarına çarpıcı bir şekilde iki Bulgaristan, iki Sırbistan, iki Rusya bulunduğunu göstermiş oldular – bunlardan biri gerici ve hanedan yanlısı, öbürü ise devrimci ve proleterdir. Böylelikle, Bulgaristan İşçi Partisi'nin olağan kongresi, bu defa, proletaryanın uluslararası dayanışmasının mükemmel bir gösterisine dönüştü; bu dayanışma, sadece ateşli alkışlarda ve selamlamalarda ifadesini bulmadı, her şeyden önce, Sofya'da temsil edilen bütün partilerin delegelerinin – Bulgar, Sırp, Rus, Çek ve Rutenyalı– Balkan (Doğu) Sorunu'nun nasıl çözüleceği konusunda aynı öncüllerden yola çıkarak aynı sonuçlara varmış olmaları gerçeğinde kendini gösterdi.

Doğu Sorunu diye bilinen olgunun iki yönü ayırt edilmelidir: İlkin bu, Balkan yarımadasının ulusları ve devletleri arasındaki ilişkiler sorunudur; bir de, Avrupa kapitalist devletlerinin Balkanlar'daki çatışan çıkarları-

na ve entrikalarına dair bir sorundur. Bu iki sorun hiçbir şekilde özdeş değildir. Tam tersine: Birinci Balkan Sorunu'nun gerçek çözümü Avrupa hanedanlarının ve borsalarının çıkarlarına taban tabana zıttır.

Yüzölçümü Almanya'nınkine aşağı yukarı eşit olan, ama nüfusu Almanya'nın nüfusunun üçte biri seviyesindeki Balkan yarımadası, altı bağımsız devlet arasında bölünmüştür: Yunanistan, Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ; ayrıca Avusturya-Macaristan'a ait Dalmaçya, Bosna ve Hersek eyaletleri bulunmaktadır. Her birinin kendi hanedanı, ordusu, parası ve gümrük sistemi bulunan altı devlet yönetiminde, kendi içlerinde ayrı parçaları bulunan pek çok ulus ve ırk yaşamaktadır: Rumlar, Türkler, Rumenler, Bulgarlar, Sırplar, Arnavutlar, Yahudiler, Ermeniler, Çingeneler... Balkan yarımadasının cüce devletleri arasındaki sınırlar, ulusal koşullara ve ulusal taleplere uyularak çizilmiş değildir, bu sınırlar, savaşların, diplomatik entrikaların ve hanedan çıkarlarının sonucudur. Avrupa'nın Büyük Devletlerinin –en başta Rusya ve Avusturya– Balkan halklarını ve devletlerini birbirlerine düşürmekte, söz konusu halk ve devletler birbirlerini zayıflatınca da, onları ekonomik ve politik nüfuzları altına sokmakta daima dolaysız çıkarları vardır. Balkan yarımadasının bu "kopmuş parçaları"nda hüküm süren küçük hanedanlar, Avrupa'nın diplomatik entrikaları için birer kaldıraç görevi görmüştür ve görmeye de devam ediyorlar. Şiddet ve ihanete dayanarak kurulan bütün bu mekanizma, Balkan halkları üstüne çok ağır bir yük gibi çökmüştür, onların ekonomik ve kültürel gelişimini engellemektedir. Böylelikle, Sırplar zorla beş devlet arasında bölünmüştür. Küçük bir "krallık" ve ufacık bir "prenslik" oluşturuyorlar: Sırbistan ile Karadağ. Bu iki devlet arasında, nüfusu Sırplardan ibaret olmasına rağmen Türkiye'ye ait olan Yenipazar sancağı bulunuyor; pek çok Sırp Türkiye'ye

bağlı Makedonya kasabalarında yaşıyor; nihayet, Sırpların büyük bir bölümü de Avusturya-Macaristan sınırları içerisinde yaşıyor. Diğer bütün Balkan milliyetleri de benzeri bir tablo sergiliyor. Doğanın zengin kaynaklarla donattığı bu yarımada, anlamsız bir şekilde küçük parçalara bölünmüş; yarımada içinde dolaşan insanlar ve mallar daima devlet sınırlarının dikenli engelleriyle karşılaşıyorlar. Ulus ve devletlerin bu şekilde birçok parçaya bölünüşü, Balkan sanayi ve kültürünün büyük bir gelişme göstermesi için temel oluşturacak tek bir Balkan pazarının kurulmasını imkânsız hale getiriyor. Bütün bunların üzerinde, Balkanlar'ı bölünmüş halde tutmak için yaratılmış olan ve yarımadanın ekonomik ilerlemesine öldürücü darbe anlamına gelen savaşlar çıkması tehlikesini doğuran kapsamlı militarizm bulunuyor – Yunanistan ile Türkiye, Türkiye ile Bulgaristan, Romanya ile Yunanistan, Bulgaristan ile Sırbistan arasında savaşlar...

Ulus ve devlet kaosundan ve Balkan hayatının kanlı karmaşasından tek çıkış yolu, ilgili parçaların ulusal otonomisi temelinde tek bir ekonomik ve politik birim halinde yarımadanın bütün halklarının birliğidir. Ancak tek bir Balkan devleti çerçevesi içinde, Makedonya'nın, sancağın, Sırbistan'ın ve Karadağ'ın Sırpları tek bir ulusal-kültürel topluluk halinde birleşebilir, aynı zamanda bir Balkan ortak pazarının avantajlarından yararlanabilirler. Ancak birleşik Balkan halkları, çarlığın ve Avrupa emperyalizminin utanmazca iddialarına gerçek bir cevap verebilir.

Balkan yarımadasının devlet birliği iki yolla gerçekleşebilir: Ya yukarıdan, en güçlü olduğu ortaya çıkan bir Balkan devletinin daha zayıf olanlar zararına genişlemesiyle – bu, zayıf ulusların ezilmesi ve imha savaşları yoludur, monarşizm ve militarizmi güçlendiren yoldur; ya da aşağıdan, bizzat halkların bir araya gelmesiyle – bu, devrim yoludur, Balkan hanedanlarının devrilmesi ve bir

Balkan federal cumhuriyeti bayrağının açılması anlamına gelen yoldur.

Bu bücür Balkan monarklarının her birinin, bakanları ve iktidar partileriyle birlikte izlediği siyasetin görünürdeki amacı, Balkan yarımadasının büyük kısmının bir kral idaresinde birleştirilmesidir. "Büyük Bulgaristan", "Büyük Sırbistan", "Büyük Yunanistan" bu siyasetin sloganlarıdır. Aslına bakılırsa, bu sloganları kimse ciddiye almıyor. Bunlar, halk arasında popülerlik kazanmak için ortaya atılmış yarıresmi yalanlar. Avrupa diplomasisinin yapay olarak taht sahibi yaptığı ve tarihten gelen hiçbir kökü bulunmayan Balkan hanedanları, Bismarck'ın Almanya'yı kan ve barutla birleştirirken izlediği gibi "geniş" bir siyasete kalkışamayacak kadar tahtlarında zayıf ve güvensiz oturuyorlar. İlk ciddi sarsıntı, Karacorceviç'leri, Coburg'ları ve Balkanlar'ın başlarında taç bulunan öteki Lilliput'larını tarih sahnesinden temelli silebilir. Kapitalist gelişme yoluna geç giren bütün ülkelerde olduğu gibi, Balkan burjuvazisi de, politik olarak kısır, korkak, yeteneksiz şovenizmle tamamen çürümüştür. Balkanlar'ın birleşmesi işini üstlenmek kesinlikle gücünün ötesindedir. Köylü yığınları, kendilerinden herhangi bir politik inisiyatif beklenemeyecek denli dağınık, cahil ve politikaya kayıtsızlar. Dolayısıyla Balkanlar'da ulus ve devlet halinde var olmanın normal koşullarını yaratma görevi, bütün tarihsel ağırlığıyla Balkan proletaryasının omuzlarına biniyor. Bu sınıf, henüz sayıca küçüktür, çünkü Balkan kapitalizmi hâlâ hiçbir yerde emeklemekten kurtulmuş değil. Ama Balkanlar'da ekonomik gelişme yolunda her ileri adım, demiryolu hattına eklenen her mil, yükselen her yeni fabrika bacası devrimci sınıfın saflarını genişletiyor ve sıklaştırıyor. Her türlü dinsel ve monarşik hurafeye, burjuva demokratik ve milliyetçi önyargıya yabancı bulunan, coşku ve hayat dolu genç Balkan proletaryası, tarihsel yolunda attığı ilk

adımlarında, Avrupa'daki ağabeylerinin zengin deneyiminden yararlanıyor. Bulgaristan ve Sırbistan Sosyal Demokrat partileri, Balkanlar'daki işçi hareketinin en olgun temsilcileri, dur durak bilmeden iki cephede çarpışıyor: Bir yandan, kendi hanedan yanlısı, şovenist kliklerine karşı, öte yandan çarlığın ve borsalar Avrupa'sının emperyalist planlarına karşı. Balkanlar'da bir federal cumhuriyet, bu mücadelenin pozitif programı, ırk, milliyet veya devlet sınırları ayrımı olmaksızın Balkanlar'ın bütün bilinçli proletaryasının bayrağı haline gelmiştir.

Geçen kış Belgrad'da toplanan Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya Sosyal Demokrat partilerinin, Makedonya, Türkiye ve Karadağ'dan[25] Sosyal Demokrat grupların, ayrıca Avusturya-Macaristan'ın güney eyaletlerinin Sırp Sosyal Demokrat proleterlerinin temsilcilerinin katıldığı Balkan konferansı, proletaryanın Balkan siyasetinin genel ilkelerini ortaya çıkardı! Bu siyaset, Balkan partikülarizm ve militarizminin, ulusal çatışmanın ve yabancı baskısının ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Bu kış toplanacak ikinci Balkan konferansı, Balkanlar'daki bütün Sosyal Demokrat partiler için yakın örgütsel bağlar oluşturma ve ortak politik eylemlerin alacağı biçimleri tespit etme görevini yerine getirecektir.

Böylece, gözlerimizin önünde, Balkanlar'ın kaos ve karanlığından, Sosyalist Enternasyonal'in birleşik bir kolu doğuyor.

Bu olgu, Rusya işçileri için son derece önemlidir. Bundan böyle, uzun zamandır rahat yüzü görmeyen yarımadanın kaderine çarlığın her müdahale girişimi, Balkan Sosyal Demokrasisinden güçlü bir karşılık görecektir. Bizi Balkan Slavlarının çıkarlarına ihanet etmekle suçlayan burjuva partilerinin Slav kardeşliği üzerine söyledikleri yalanlara, artık tartışılmaz bir gerçeği gös-

25 Yunanistan Sosyal Demokratları bir selamlama telgrafı gönderdiler. (L. T.)

tererek karşı durabileceğiz: Balkanlar'ın proletaryası onların değil, bizim yanımızdadır. Rus-Japon anlaşmasıyla, artık yağmacı ellerini, İran'da haydutluk yapmak ve Balkanlar'da entrika çevirmek üzere serbest hale getirmiş bulunan çarlığa karşı bizim yanımızda çarpışıyor. Balkan proletaryası, bizim yanımız sıra, Pan-Slavizme, hem kaba Asyatik biçimine, hem de Kadet tarzına karşı amansız bir savaş ilan etmiş durumda.

Balkanlar'ın bağımsızlığının ve Rusya'nın özgürlüğünün tarihsel güvencesi, Petersburg ve Varşova işçileri ile Belgrad ve Sofya işçilerinin devrimci işbirliğinde yatıyor.

Pravda, No. 15
1 (14) Ağustos 1910

Bulgar kongresinden

Bulgar Sosyal Demokrat Partisi –ya da daha doğrusu onun Tesnyak'lar diye tanınan kesimi– bu yılki olağan kongresini Pan-Slavizme karşı bir Pan-Sosyalizm gösterisine dönüştürmeye karar vermişti. Bulgar partisinin merkez komitesi, bu amaçla Rusya'nın, Polonya'nın, Sırbistan'ın, Çeklerin ve Rutenyalıların –kısacası, düşmanlık ve kıskançlıkla bölünmüş burjuva sınıflarının, iki üç hafta önce aynı şehirde Bütün Slavlar arasında kardeşlik komedisini oynadığı tüm ulusların– Sosyal Demokrat partilerinin temsilcilerini Sofya'ya davet etti... Ne yazık ki, davet edilen partilerin hepsi Sofya'dan gelen coşkun çağrıya karşılık veremediler. 11 Temmuz'da, kongrenin açıldığı gün, üç dört bin işçinin katıldığı bir sokak gösterisinden sonra, Belgrad proletaryasının delegeleri, Sırbistan Sosyal Demokratlarının (L. Lapçeviç ve D. Tukoviç), Çek Sosyal Demokratlarının (B. Smeral), Rutenyalıların (V. Levinski) ve Rusların (L. Troçki) temsilcilerinden selamlamaları dinlediler. Kongrenin otu-

rumları açık havada, işçi merkezinin bahçesinde yapıldı, burada yetmiş beş delege ile merkez komitesi ve denetim komisyonunun on üyesi hazır bulunuyordu, ayrıca ziyaretçi sayısı da dört beş yüzden aşağı değildi. Bahçenin her tarafı kızıl pankartlar ve küçük bayraklarla donatılmıştı. Delegelerin rozetlerinde, kızıl bir yay içinde Marx'ın veya Bebel'in resimleri var. Marx ve Bebel! İşin ta en başında, Slav Sosyalistlerinin büyük Alman hocalarına –öğrencileri olarak– duydukları minnettarlığın bu görünür işareti, "Bütün Slavlar" şovenistlerinin Alman aleyhtarı ajitasyonuna karşı önemli bir protestoydu. Bulgar işçilerinin, yabancı partilerin temsilcilerini nasıl coşkuyla karşıladıklarını ve konuşmalarını nasıl coşkuyla dinlediklerini aktarmak çok güç. Alkış fırtınaları, bitmez tükenmez çılgınca alkışlar!.. Bulgarlar, en iyi Rus ve Sırp dillerindeki konuşmaları anladılar, Ukrayna ve Çek dillerinde yapılan konuşmaları ise pek anlayamadılar. Bulgarca, genel olarak Rusçaya çok yakın, ayrıca Bulgar Sosyal Demokratlarının Rus Marksist literatürüyle yetişmiş olduklarını unutmamak gerekir. Yalnızca, Bulgar Sosyal Demokrasisinin kurucusu, Rus Sosyal Demokrasisinin de kurucularından biri olan "Büyükbaba" Blagoyev[26] değil; yalnızca, Nikolayev'de ortaokula giden ve daha o zaman Narodnaya Volya çevrelerinde dolaşan Georg Kirkov değil; İsviçre üniversitelerinde okuyan ve orada Plehanov'un veya onun en yakın öğrencilerinin doğrudan rehberliği altında Rus Marksizm okulundan geçen Bulgar devrim entelijansiyası genç nesli de böyle yetişmiştir. Bulgaristan'ın ileri işçileri, ülkelerinden hiç çıkmamış bile olsalar, Rus parti literatürünü izliyor ve Rusçayı anlıyorlar. Bulgarlar, Rus devrimci şarkılarını, kabul etmek gerekir ki, biz Ruslardan daha iyi söylüyorlar; Sofya'daki parti basımevi, *Şarkı Kitabı*'nda en

26 Blagoyev 1885'te, işçi çevrelerini örgütlediği ve *Raboçi* gazetesinin yayımlanmasına yardım ettiği için tutuklanmıştı. (L. T.)

popüler Rus devrimci şarkılarının hepsinin sözlerini yayımlamış.

Marseillaise'in Rusçasının ve *Vi jertvoyu pali*'nin[27] söylenmesinin ardından Rus delegesi Rus Devrimi üzerine iki saatlik bir konuşma yaptı (bu konuşma stenoyla not edildi ve Bulgarca bir broşür halinde yayımlanacak). Kısacası, hiç abartmadan denebilir ki Bulgar hareketi, görüşleri bakımından, Rus hareketinin bir kolu yalnızca. Bu durum, kendisini ne yazık ki, olumsuz fenomenlerde de gösteriyor: Rus Sosyal Demokratları gibi Bulgarlar da, aralarında amansız mücadeleden başka hiçbir bağ bulunmayan iki fraksiyona bölünmüş halde.

Hareketin daha güçlü kanadı, görünüşe bakılırsa, Bulgar Marksizminin kurucusu ve saygın teorisyeni Blagoyev liderliğindeki Tesnyak'lar ya da "muhafazakârlar". Tesnyak'ların güçlü, merkezi bir örgütü var, ayrıca hem fikir hem de mali kaynak bakımından iyi donatılmış bir parti yayınevi bulunuyor. Öteki taraf ise, onları örgütsel tutuculukla ve bütün dikkatini politik ajitasyon ve eylem zararına küçük gruplarda sosyalist propagandaya yöneltmekle suçluyor. Tesnyak'ların muhalifleri, ideolojik olarak homojen bir grup değil. Sağda, Sakazov'un liderliğindeki "geniş görüşlüler" adı verilen kesim, şu anda Bulgaristan'da iktidarda bulunan burjuva demokratlarının sol kanadıyla ortak eylem yapmaya eğilim gösteriyor; daha solda ise, Tesnyak'lardan sadece örgütsel ve teknik konulardaki görüşleriyle ayrılan, Bakalov ve Harlakov yandaşları yer alıyor. 1908 yılında, Sakazov, Bakalov ve Harlakov'la aynı görüşleri paylaşanlar "birleşik" parti denilen tek bir örgüt kurdular. Tesnyak'lar onlara katılmayı reddettiler, hâlâ da bunu reddediyorlar; onlara göre, "birleşik" parti, proleter mücadeleye sadece demoralizasyon katabilecek sosya-

27 "Sen kendini feda ettin." Rusya'da devrimcilerin cenazelerinde söylenmesi gelenek haline gelmiş bir şarkı.

list görünüşlü burjuva demokratlarından başka bir şey değil. Bulgar fraksiyonları arasındaki ilişkilerini burada ayrıntılı bir şekilde ele almak mümkün değil. Sadece şunu ilave edeceğim: İşin en talihsiz yanı, Bulgaristan'da partiyle yakın bir örgütsel bağı bulunan sendikalardaki bölünme.

Yine Tesnyak'ların kongresine dönelim. Parti sekreteri Kirkov, beş saat süren bir konuşmada –Bulgar hatipleri, insanı yalnız ateşli belagatleriyle değil, yorulmak nedir bilmemeleriyle de şaşırtıyorlar– partinin geçen yılki çalışmalarını kapsamlı bir şekilde anlattı. Politik örgütün üye sayısı geçen yıldan bu yana 1870'ten 2286'ya çıkmış. Sendikal örgütün üye sayısı ise, geçen yıl 3424 iken, bugün 4600'e ulaşmış. Bu sayıları ve aşağıdakileri yerli yerine koyabilmek için, Bulgaristan'ın toplam nüfusunun dört buçuk milyonu aşmadığını ve bu sınırlı alanda iki paralel örgütün rekabet ettiğini hatırda tutmak gerekir! Geçen yıl boyunca parti, 117.425 kişinin katıldığı 623 kitlesel toplantı düzenlemiş, 117.920 adet bildiri ve 15.005 adet broşür dağıtmış. Partinin merkez yayın organı *Rabotniçeski Vestnik* 3500 tirajla haftada üç gün yayımlanıyor ve aylık teorik *Novo Vreme* ise 1500 tiraja sahip. Her iki yayın da net bir kâr gösteriyor. Genel olarak yayın faaliyetleri Tesnyak'ların gurur kaynağı. Söz konusu yıl içinde, birçok başka broşürün yanı sıra, Engels'in *Ailenin Kökeni*, Kautsky'nin *İktidar Yolu*, Engels'in *Ludwig Feuerbach*, Parvus'un *Sosyal Demokrasi ve Parlamentarizm* ve Kautsky'nin *Marx ve Tarihteki Yeri* isimli eserlerini –her birinden 2000 adet olmak üzere– yayımlamışlar; Bebel'in *Hayatımdan* adlı eserinden 3000 adet basmışlar. Nihayet, kongreden bir ay önce, Blagoyev'in çevirisiyle *Kapital*'in birinci cildi 2500 adet yayımlanmış, bunun 1700 tanesi önceden ısmarlanmış. Blagoyev'in çevirisiyle aynı zamanda Bakalov'un yaptı-

ğı bir başka *Kapital* çevirisinin de yayımlandığını ilave etmek gerekir.

Bulgaristan'ın ileri işçilerini, genç Bulgar entelektüelleriyle birlikte soylu bir bilgi tutkusu sarmış. Ülkenin genel kültürel geri kalmışlığı yüzünden kamu okulları öğretmenlerinin işi bir misyona, bir havariliğe dönüşmüş. Bu da, onları en kararlı ideolojiyi ve en aşırı partiyi benimsemeye itiyor. İki öğretmen örgütünden 800 üyeli bir tanesi Tesnyak'larla doğrudan bağlantılı, 3000 üyesi bulunan diğeri ise birleşik sosyalistlerin etkisi altında. Kapitalist gelişmenin geriliğine tam uygun olarak, entelijansiya, Bulgar işçi hareketinde sayısına oranla fazla büyük bir rol oynuyor. Entelijansiya, proletarya saflarına ideolojik bir coşku, sosyalist bilgi için şiddetli bir arzu getiriyor; ama bunların yanı sıra karakteristik olumsuz özelliklerini de taşıyor – bir yandan, proleter temel yetersizken, ne pahasına olursa olsun politik bir rol oynama gayreti tehlikeli kombinasyonlara ve oportünist salınımlara yol açar; öte yandan, fanatizm ve doktriner uzlaşmazlık sürekli bölünmelere ve kopmalara götürür. Bu fenomenler gençlik ve büyüme hastalıkları olarak görülmeli. Onlara tek köklü çare, daha derin sosyal farklılaşma ve proletaryanın artan politik bağımsızlığını getiren kapitalist gelişmedir. Ve bu konuda içimiz rahat edebilir: Balkan yarımadasının devlet ve ulus ayrımlarından doğan bütün engellere rağmen, kapitalizm –üstelik en çağdaş biçimleriyle– Yakındoğu'yu kesinlikle egemenliği altına sokacak. Sofya'da delegelerin gözlemlediği hummalı inşaat faaliyetleri, bir endüstriyel patlamanın yolda olduğunu gösteriyor ve bu, Rusya'da 1890'larda olduğu gibi, bir anda Sosyal Demokrat harekette büyük bir yükseliş yaratabilir.

Kongrenin çalışmalarına ilişkin olarak, yer yokluğu nedeniyle sadece şunları anmakla yetineceğim: Yoldaş Kolarov'un Bulgaristan'daki genel politik durumla ilgili

altı saatlik (!) akıcı söylevini, Blagoyev'in Balkan Sorunu üzerine, sonuç bölümünde, ulusal otonomiye dayalı bir Balkan federal cumhuriyetini savunduğu son derece yararlı konuşmasını, nihayet Sen Petersburg başıbozuklarının Finlandiya'ya karşı tecavüzlerine ilişkin gayet sert kınama kararını belirtmek istiyorum.

Konuklar, Sofya'dan, orada sosyalizm davasının emin ellerde bulunduğuna yürekten inanarak ayrıldılar.

Pravda, No. 15
1 (14) Ağustos 1910

Geri kalmış bir ülkede

Sırf politik kavramlarımızın göreliliğini görmek için bile Bulgaristan'ı ziyaret etmeye değer. Biçimsel olarak burada demokrasi var. Egemenlik halka ait; halk, genel oy yoluyla parlamentoyu seçiyor; kabine, yaptığı her şeyden parlamentoya karşı sorumlu. Ancak, Bulgar demokrasisinin yönetim mekanizmasını incelersek, bu demokraside mutlakıyetin çok önemli kimi özelliklerini güçlük çekmeden buluruz. Üç yıl önce,[28] Sofya'yı ziyaret ettiğim zaman, 1908'de Stambolov'un partisinden yönetimi devralmış olan Demokrat Parti iktidardaydı. Bu iktidar değişikliği şu şekilde gerçekleşmişti: 175 üyeli halk meclisinde yaklaşık 150 Stambolovcu ve yarım düzine Demokrat bulunuyordu. Demokrat hükümetin gerçekleştirdiği bir sonraki genel seçimde, Stambolovcular tamamen ezildiler, liderleri bile parlamentoya giremedi. Demokrat Parti 166 sandalye kazandı. 1911 baharında Çar Ferdinand, Halk Partisi ile İlerici-Liberal (Tsankovcu) Parti'nin oluşturduğu koalisyon kabinesini göreve getirdi. Halk Partisi'nin, daha önce, demokratik olarak seçilmiş ulusal mecliste sadece üç sandalyesi, Tsankovcuların ise tek bir sandalyesi vardı. Geşov liderliğindeki koalisyon kabinesi meclisi dağıttı ve yeni seçimlere gitti, bu seçimlerde Halk Parti-

28 Üç yıl önce: 1909 yılında. (L. T.)

Bulgar Çarı I. Ferdinand.

si'nin 80, Tsankovcuların 79 üyesi muzaffer bir şekilde parlamentoya girdi. Demokrat çoğunluktan ise geriye sadece dört üye kaldı, bunların hemen hemen hepsi de eski bakan. Demokratlar, üç yıl önce Stambolovcuların başına getirdiklerinin aynısını yaşadılar, Stambolovcuları uğrattıkları akıbet kendi başlarına da geldi. Tıpkı Stambolovcuların 1903 yılında iktidarın eski sahiplerine, Tsankovculara yaptıkları gibi. Vesaire vesaire... Bu parlamenter felaketler, Bulgar çok partili hayatının tek değişmez özelliği.

Biçimsel açıdan olaylar şöyle gelişiyor. Halk, egemen iradesini temsil eden vekillerini seçiyor. Kabine bu iradeyi uygulamaya koyuyor. Monark, meşhur İngiliz formü-

lü uyarınca, tahtta duruyor, ama idare etmiyor. Ancak, eğer demokratik biçimler derisinden derine inip politik hayatın canlı dokusuna bakarsak, olaylar bambaşka bir çehre kazanıyor. Monark, kendi gözünde o anın ihtiyaçlarına en iyi cevap veren grup hangisiyse onu iktidara getiriyor. Daha sonra, bu grup, her zaman, "demokratik" seçimler yoluyla, kendi partisine çoğunluk sağlıyor. Parlamentodaki yeni çoğunluk, kendisini yaratan kabineyi destekliyor, kabine ise, gördüğümüz gibi, monarkın iktidara getirdiği politik grup. Bu yönetim mekanizmasında, monarkın şahsi iradesinin oynadığı muazzam rolü görmek hiç de güç değil. Anayasal demokratik biçimler, bu iradenin önünde bir kısıtlama veya engel değil, esnek ve itaatkâr bir aygıt konumundadır.

Parlamentoya karşı sorumlu olan kabine, gerçekte parlamentodaki çoğunluğun yaratıcısı. Tahtta duran, ama idare etmeyen monark da, gerçekte kabinenin yaratıcısı.

Birinci sınıf monarşistler diyecekler ki, monark yalnızca halkın iradesini önceden görüyor, yani hareket tarzını politik önseziyle belirliyor ve buna uygun olarak politikasına olayların önünde giderek yön veriyor.

Rejimin muhalifleri ise tersini söyleyecek: Monark ulusal iradeyi önceden görmüyor, ulusal iradeyi önceden belirliyor – başka bir deyişle, ulusal iradeyi devlet makinesi, yani memur ordusu aracılığıyla kişisel seçimine uygun şekilde oluşturuyor.

İlk açıklama, tabii ki elimizin tersiyle bir yana itilmeli. Halkın iradesini önceden görmek ve bunu hiç yanılmadan yapmak öyle kolay olsaydı, parlamenter yönetimin karmaşık mekanizmasına ne gerek vardı? Saf biçimindeki mutlakıyetin sağladığı o mistik "öngörü"ye dönmek çok daha kolay olurdu. Ama ikinci açıklama da çok yetersizdir. Bu açıklama, ülkenin otuz yıllık veya Çar Ferdinand'ın tahtta olduğu yirmi beş

yıllık politik hayatını, partilerin mücadelesini ve iktidara gelip gitmelerini kişisel kaprislere ve polis kuvvetinin çevirdiği dolaplara indirgiyor. Bu da, yumuşak bir ifadeyle söylersek, pek ihtimal verilebilecek bir şey değil.

Aslında, bu sürecin iç işleyişine nüfuz etmeye çalışırsak, politik partilerin mücadelesini ve iktidara gelip gitmelerini çok farklı bir ışık altında görürüz.

Bulgaristan'da tam tamına on politik parti var. Burada iki fraksiyona bölünmüş olan Sosyal Demokrat Parti'yi bir yana bırakalım. Diğer bütün partilerin siyaset pratiğinde, özellikle son on yıl içinde, herhangi bir ilke farklılığı bulamıyoruz. Bunun iki nedeni var, ikisi birbiriyle yakından ilintili: Bulgaristan'ın tarihsel gelişmesinde geri kalmışlık ve sosyal farklılaşmanın düşük düzeyi.

Diğer bütün geri kalmış ülkeler gibi, Bulgaristan da, kendi iç kuvvetlerinin özgür mücadelesiyle yeni politik ve kültürel biçimler yaratmaktan âciz: Avrupa uygarlığının tarihsel akışı içinde geliştirdiği hazır kültürel ürünleri asimile etmek zorunda. Belirli yönetici gruplar istesin istemesin, Bulgaristan demiryolu ve demiryolu köprüleri inşa etmek, orduyu yeniden donatmak zorunda, hem de acil olarak. Bu da borçlanmak anlamına geliyor; borçlara uygun muhasebeyi yapmak için parlamenter biçimler gerekli. Avrupa politik programları taklit ediliyor, nüfusun proleterleşmesi gerçekleştiriliyor, bu da sosyal yasalar yapılması gerektiği anlamına geliyor; vesaire vesaire. Diğer bütün alanlarda da aynı şey geçerli. Bulgar edebiyatı geleneklerden yoksun ve kendi içsel sürekliliğini geliştiremiyor. Bu edebiyat, mayadan yoksun içeriğini, bambaşka bir kültürel zirve altında yaratılmış modern ve çağdaş biçimlere tabi kılmak zorunluluğunu duyuyor.

Elbette, eski ülkelerin gelişmesi de, hem içerik hem biçim bakımından nesnel koşullarla belirlenir. Ne var ki,

orada tarihsel koşullanma içseldir. Miras aldıkları kültürel malzemeden sürekli yeni biçimler inşa eden ulusal güçlerin –sınıflar, partiler, gruplar, bireyler– "serbest" çalışması içinde tarihsel koşullanma kendini gösterir.

Geri kalmış ülkeler söz konusu olduğunda, politik ve kültürel biçimlerin değişimine, ülkenin içsel gelişiminin serbest mantığı değil, dışarıdan dolaysız baskı yön verir. Dış baskı, kültürel düzeydeki farklılıklardan doğan ve niteliği önceden kestirilemeyecek fikir etkilerinden silahlı zorlama tedbirlerine dek uzanan geniş bir yelpazede kendini gösterir.

Geri kalmış bir ülke, tarihteki hareketinde, dalgalar arasında kendi yolunu çizen bir vapura değil, bir vapurun çektiği bir mavnaya benzetilmelidir. Vapurun kaptanı rotasını seçerken inisiyatif kullanmalıdır, oysa mavnanın kumandasındaki adamın eli kolu bağlıdır.

Bulgaristan'da başta bulunan hükümetler (bu onların arkasındaki partiler için de geçerlidir), birbirlerinden programları, gelenekleri, özellikleri bakımından ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, hepsi, Avrupa vapurunun önceden saptanmış bir rota boyunca güçlü bir halatla çektiği bir mavnanın kaptanı konumundalar.

Balkan Sorunu hakkında yaklaşık altmış yıl önce yazdığı yazılarda Marx, Rusya'nın Balkan Slavları üzerindeki ırksal nüfuzunun, Avrupa kültürünün karşı konulmaz ilerleyişiyle giderek felce uğrayacağını öngörmüştü:

"Aslında, denebilir ki, Sırbistan ve Sırp milliyeti kendini ne kadar güçlendirdiyse, Rusya'nın Türkiye'deki Slavlar üzerinde doğrudan etkisi o kadar geri plana düştü; çünkü Sırbistan, bir Hıristiyan devleti olarak kendi konumunu koruyabilmek için, politik kurumlarını, okullarını, bilimsel bilgisini, endüstriyel tesislerini Batı Avrupa'dan almak zorunda kalmıştır; Sırbistan'ın, bağımsızlığını kazanmasından bu yana, Rusya'nın himaye-

sine rağmen, daima bir meşruti monarşi oluşu anomalisinin açıklaması budur."[29]

Burada söylenenler, Bulgaristan için daha da fazla geçerlidir. Ülkenin kültürel konularda bağımsızlıktan yoksun oluşu, dış politikada bağımsızlıktan yoksun oluşuyla bağlantılıdır. Dış politikada bağımlılık ırk akrabalığından değil, zayıflıktan kaynaklanmaktadır. Balkanlar'daki yeri için çarpışan Bulgaristan, küçük bir devlet olarak politikasını Büyük Devletlerin birinin veya öbürünün politikasına göre ayarlamak zorundaydı. Bulgar dış politikasının bağımsızlığı, esas olarak, Büyük Devletlerin antagonistik çıkarları ve emelleri arasında sürekli manevra yapmaktan ibaret olmuştur. Rusofil bir politika mı, yoksa Avusturofil bir politika mı izlemeli; Türkiye'ye dostluk eli mi uzatmalı, yoksa hançer tutan bir el mi; silahları Almanya'dan mı ısmarlamalı, yoksa Fransa'dan mı; Paris'teki Rothschild'dan mı, yoksa Viyana'daki Rothschild'dan mı borç almalı? Bütün bunlar, monarkın herhangi bir anda Bulgaristan hükümetine şu ya da bu politik grubu getirmesinde belirleyici bir rol oynayan sorulardır. Dış politika, Bulgaristan politik partileri arasında, herhangi bir iç sorundan çok daha ciddi bir düzeyde ayrım çizgisi çeker. İç politikada her şey belirsiz ve istikrarsız kalmıştır. Oysa dış politikada, partiler geleneklerini oluşturmuştur – gerçi bunlar da çok sağlam değildir. Tsankovcuların bir Rusofil geleneği var; Stambolovcular Rusofob; Halk Partisi barışsever, oportünist ("Türkofil") bir görünüş taşıyor; Demokratlar aktif bir meydan okuma tavrına sahip vs.

---

29 Bu alıntı, 21 Nisan 1853 tarihli *New York Times*'ta yayımlanan "Avrupa Türkiyesi'nin Durumu Ne Olacak?" başlıklı yazıdan alınmıştır. Yazı imzasız olmasına ve Troçki de yazarının Marx olduğunu kabul etmesine karşın, Marx-Engels, *Toplu Eserleri*'nde yazı Engels'e ait gösterilmektedir: *Collected Works*, International Publishers, 1979, cilt 12, s. 32-36. [Türkçesi: Marx-Engels, *Doğu Sorunu*, Sol Yayınları, 1977, s. 42-48.]

Balkan Savaşı'nda dinin önemi: V. Mehmed Reşad Harbiye Nezareti'nden cuma namazı için ayrılırken.

Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da savaş ilanının ardından düzenlenen özel ayine akın eden halk.

Belirli bir yöne eğilim fazla büyük hale gelip, Bulgaristan'ın devlet bağımsızlığını tehlikeye sokunca, farklı bir grubu iktidara getirme ihtiyacı doğuyor; o grup, gelenekleri ve bağlantılarıyla, çoğu zaman öncekinin tam zıddı yeni bir çizgiyi uygulamaya sokma işlevini görebiliyor. Prens Ferdinand, kendi payına, her iki taraftaki sandallarını da yakmamaya dikkat ediyor. Rusofoblar iktidardayken Rusya'yla bağlantısını koruyor ve kabinede Rusofiller varken Viyana'yla bağları kuvvetlendiriyor.

Kievskaya Misl, No. 320
18 Kasım 1912

Bulgar parlamentarizmi

Bulgaristan'ın içişlerinde, bütün iktidar partileri, şu ya da bu yönde küçük sapmalarla az çok aynı şeyi söylüyorlar. Hepsi şu ya da bu Avrupalı kaynaktan borçlanıyor, bütün himayecilik yöntemleriyle yerel sanayiyi teşvik ediyor, militarizmi geliştiriyor ve vergi çıkarma makinesini olabildiğince sıkı kuruyor. Özellikle kırsal alandaki yığınlar açısından, herhangi bir anda hangi partinin iktidarda bulunduğu, eninde sonunda kayıtsız kalınan bir konu oluyor.

1908 yılında prens, Demokratları (eski Karavelovcuları) iktidara getirince, gazeteler, onların lideri Malinov'a, önceki mecliste partisinin sadece altı sandalyesi bulunduğuna göre, hangi demokratik araçlarla parlamentoda kendisine çoğunluk sağlayacağını sordular. Malinov'un cevabı, "Örgütsüz halk yığınlarına dayanıyorum" oldu ve hesabında yanılmamıştı. Seçimlerde 203 sandalyenin 166'sını kazandı.

Politik olarak kayıtsız ve renksizler "parti"si, tamamıyla anlaşılır nedenlerle burada nüfusun çok büyük bir kesimi ve oylarıyla seçimlerin sonucunu belirliyor.

Bu "parti"nin daima iktidarda kim varsa onu destekleme eğiliminde olduğunu açıklamaya gerek yok. Bütün partiler tarafından –aldatılmış demeyelim– hayal kırıklığına uğratılmış taşralı *filisten*'e[30], köylüye, Sofya'daki "küçük adam"a, muhalefeti oluşturan karışık gruplardan biri yerine, halen bir hükümet kurma görevini almış partiyi desteklemek daha avantajlı ve elverişli gözükebilir, çünkü hükümet, hükümet oluşu sayesinde vaatlerini yerine getirmek için bir şeyler yapabilir, oysa henüz muhalefette bulunan bir parti aynı nedenle seçmenleri için hiçbir şey yapamaz.

Yukarıda söylenenler, Bulgaristan'ın otuz beş yıllık bağımsızlık döneminde, hiçbir politik gelenek ve bağlantının oluşmadığı anlamında alınmamalı. Politik olarak amorf kitle seçmenlerin kuşkusuz yüzde 80'i değil, gerçi her yeni hükümet parlamentodaki sandalyelerin yüzde 80'ini veya daha fazlasını alıyor. Bu çarpıcı orantısızlığın nedeni seçim sisteminde yatıyor. Bulgar seçim yasası ikinci bir tura imkân tanımıyor. İktidar kullanılan toplam oyların yarısından azını alabilir, yine de bu oy oranıyla, seçim bölgelerinin çoğunluğunda, ayrı ayrı muhalefet partilerinin her birine karşı göreli bir üstünlük sağlayarak parlamentoda ezici bir çoğunluk elde edebilir. Partisiz seçmenler kitlesi, her yeni iktidara toplam oyların mutlak çoğunluğunu sağlayacak denli güçlü değil, ama iktidar partisinin ayrı ayrı muhalefet partilerine karşı üstünlük kurmasını sağlayacak kadar geniş. Bu da, şu paradoksal sonucu doğuruyor: Halkın çoğunluğu muhalefet için oy kullanıyor, ama parlamentoda bölünmemiş otorite, arkasında seçmenlerin yarısından çok daha azı bulunan bir parti tarafından kullanılıyor; oyların mutlak çoğunluğu, birbirlerinden pek farklı olmayan ve iktidar partisinden sadece belli bir anda iktidarda olmanın avantajlarını ellerinde bu-

30 filisten: Cahil cühela takımı.

lundurmamakla ayrılan birçok parti arasında verimsizce dağılıyor.

İktidarların seçim zaferlerinin bu son, sadece teknik nedeni kolayca ortadan kaldırılabilir. Parlamentonun halen kabul etmiş olduğu ve son seçimlerde iki bölgede denenen nispi temsil sistemi, kuşkusuz, alınan oylarla kazanılan sandalyeler arasındaki inanılmaz uçurumu yok ederek Bulgar parlamentarizminin fizyonomisine yeni özellikler getirecek. Ama politik mücadeledeki asıl faktör, hangi parti iktidardaysa onun peşinden giden partisiz kitle, daha uzun süre seçimlerin akışını ve sonucunu belirlemeye devam edecek.

Kievskaya Misl, No. 322
29 Kasım 1912

Demokrasi ve mutlakıyet

Bulgaristan politik sistemi, daha önce gördüğümüz üzere, demokrasi ile aydınlanmış mutlakıyetin bir karışımı diye tanımlanabilir. Ve bu, tekrar edeyim, rasgele doğmuş bir karışım değil, Bulgaristan'ın bütün tarihinin ve bugünkü sosyal yapısının belirlediği bir olgudur.

Politik demokrasi, burada, otuz beş yıllık bağımsızlık içinde politik gelişmenin doğal bir başlangıç noktasıydı. Ülkenin bağımsızlığa kavuşmasından önce, bütün çelişkiler bir temel çelişkiye indirgenmişti: Bulgar olan her şey, Türk olan her şeyin karşısına konuyordu. Türk yönetimi, toplumsal talihsizliklerin, politik felaketlerin, ulusal aşağılanışın cisimleşmiş haliydi. Bulgar olan her şey, bütün haklardan aralarında ayrım olmaksızın yoksun kaldığı için, aynı seviyede görünüyor ve ona göre davranılıyordu. Böyle olunca Türk boyunduruğundan kurtulmak, bütün Bulgarların özgürlüğe kavuşması ve politik olarak eşitlenmesinden başka bir anlama gele-

mezdi. Haklardan eşit olarak yoksun bırakılanlar, haklara eşit olarak sahip olmalıydı. Petko Karavelov liderliğindeki Bulgar entelijansiyası, Batı Avrupa parlamenter demokrasisinin formüllerinde bu yeni durum için hazır bir ifade buldu. Tırnova'da toplanan büyük bir ulusal meclis halkın egemenliğini ilan etti. Genel oyla seçilen ve bakanların sorumluluğuna dayalı bir tek meclis başta olacaktı. Batı'da uzun iç mücadeleler yoluyla, yeni sınıfların gereklerine cevap olarak gelişmiş kurumlar, Türk idaresinin ağır, düzleştirici kapağı mekanik olarak kaldırılınca ortaya çıkan ilişkilere şekil vermek için, bir anda hazır biçimlerle buraya yerleştiler.

Bağımsızlığa kavuşan Bulgaristan, başından beri Avrupa kültürünün temel unsurlarını edinme ve modern teknik –özellikle askeri teknik– temelinde bir devlet olarak varlığını savunmak zorunluluğuyla karşılaştı. Ancak, Türk boyunduruğundan henüz çıkmış halk kitlesinin bağımsız idareye ilişkin hiçbir alışkanlığı yoktu. Burjuvazi, sadece embriyon halinde mevcuttu ve Asyatik özelliklerini henüz üzerinden atmayı beceremedi (çorbacılar![31]); ülkeye politik liderlik sağlamak gücünün ötesindeydi. Bir yandan reformlara duyulan ihtiyaç; öte yandan, ülkenin kültürel geriliği ve burjuvazinin zayıflığı – aydınlanmış mutlakıyet için öncülleri sağlayan koşullar bunlardı. Monarkın gösterdiği inisiyatif ve uluslararası bağlantıları olağanüstü önemliydi. Ve köylü Bulgaristan'ın tarihindeki 1878 büyük dönüşümünün, bildiğimiz üzere, ülkenin genç devletini doğal olarak halk egemenliği ve genel oy zırhına büründürmesinden bu yana, ülkenin tüm politik hayatı, zorunlu olarak, birbirini olumsuzlayan şu iki kategori arasında çatışma ve uzlaşmaya indirgendi: Mutlakıyet ve demokrasi.[32] Bul-

31 çorbacı: Zengin köylü.

32 1878 yılında, beş asırlık Osmanlı hâkimiyetinden sonra, otonom Bulgar devleti kuruldu. Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdiren Ayastefanos

garistan'ın sosyal gelişmesinde, tabii ki, bu temel politik çelişkiyi şiddetlendiren eğilimler eksik değildi – kimi eğilimler monarşiyi güçlendirirken, diğerleri soyut demokrasi biçimlerine canlı demokratik içerik doldurdu.

Bulgar demokrasisinin sosyal temeli çok ilkeldir. Bu temel, bizim Rus köy cemaatimiz gibi, günlük hayatın birincil ilişkilerinde bulunuyor. Türk boyunduruğunun devrilmesinden sonra, enkaz arasında, ülkenin yönetimini devralmaya çağrılan Bulgar entelijansiyası, bu ilkel temeli demokrasinin politik üstyapısıyla taçlandırabildi. Ancak, bu, Bulgaristan'ın nasıl gelişeceği sorununu – çözmeden– sadece ortaya koyuyor.

Tıpkı Rus köy cemaatinin, Narodnik ütopyacıların umduğu gibi, doğrudan doğruya sosyalizme doğru gelişme imkânı bulunmaması gibi, Bulgaristan'ın ilkel köylü ekonomisi de, bilinçli politik özyönetime dayalı bir sisteme doğru, doğrudan doğruya değil, ancak ülke içindeki mücadelenin karmaşık yollarıyla gelişebilir.

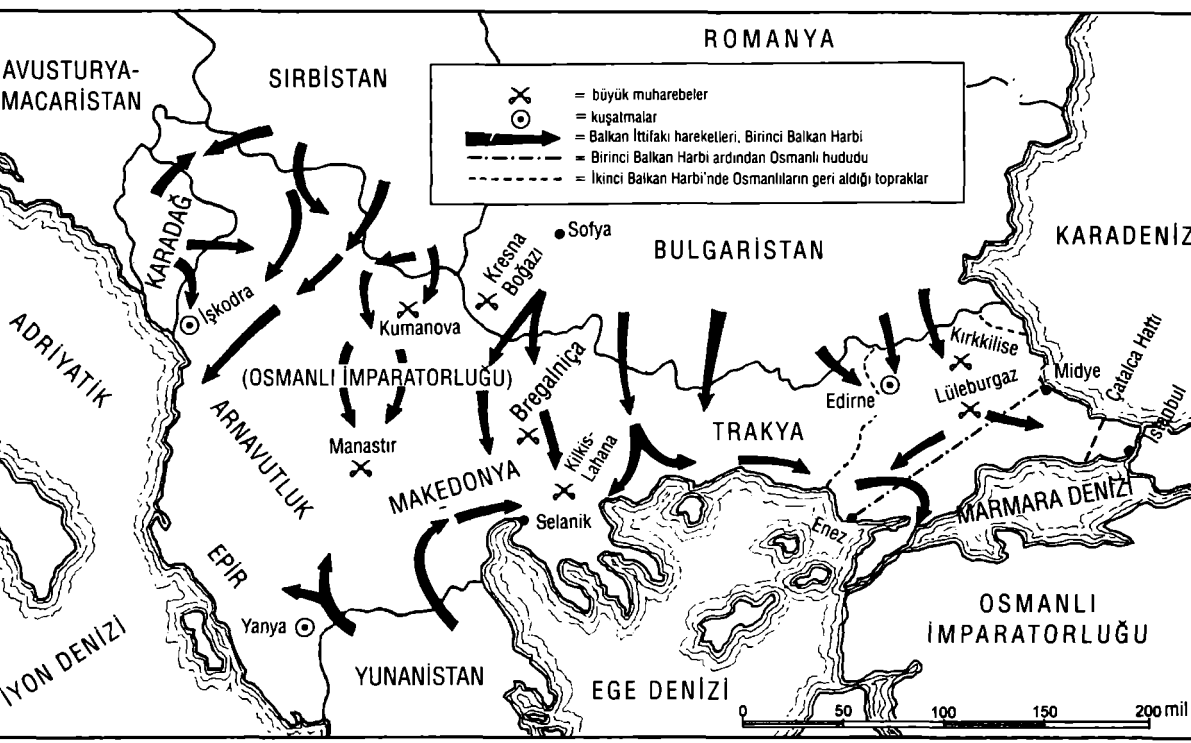
Kievskaya Misl, No. 322
29 Kasım 1912

Antlaşması'yla, Bulgaristan, Osmanlı padişahına bağlı otonom bir prenslik haline geldi. Bu antlaşmanın yerini, daha sonra, Berlin Antlaşması aldı. Böylece Bulgaristan, Doğu Rumeli ve Makedonya'yı kaybederek Ege Denizi'ne çıkış yolu kapandı.

İkinci Bölüm

Savaşta

Balkan Savaşları boyunca harekâtlar, çatışmalar ve büyük muharebeler.
(Kaynak: Philip S. Jowett, *Balkan Harpleri'nde Ordular 1912-13*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.)

Oraya giderken

Viktor Adler, Avrupa'daki en zeki adamlardan biri, on yıl önce Avusturya politik sistemini "başıboşlukla yumuşamış mutlakıyet" ("Absolutismus gemildert durch die Schlamperei") diye tanımlamıştı. Son on yıl içinde Avusturya'da çok şey değişti; *kuria*[33] meclisinin yerini genel oyla seçilen bir parlamento aldı; Avusturya-Macaristan emperyalizminin *uhlan*'ların[34] horoz tüyleriyle süslenmiş başı yüceltildi; Viyana büyüdü ve güzelleşti. Ama *Schlamperei* [başıboşluk, düzensizlik, baştan savmacılık] (kibar olmak istenince buna *Gemütlichkeit* [rahatlık, kalenderlik] denir) politikada olsun, yerel yönetimde veya ticarette olsun, Avusturya toplumunun hâlâ en ayırt edici ulusal özelliği olmaya devam ediyor.

Bundan söz açtım, çünkü Balkanlar'a yolculuğumun iki gün geç başlamasına Avusturya'nın sevimli verimsizliği neden oldu. Hesabıma telgrafla aktarılan para Creditanstalt'ta iki gün hiç el sürülmeden beklemişti ve bundan haberim olunca, son derece zarif bir banka memuruyla konu hakkında sertçe konuştum, o da bana

33 kuria sistemi: Kitlelerin oy verme hakkını (çoğu zaman genel oy denir, oysa aslında söz konusu olan, en fazla, yetişkin erkek nüfusun tümüne oy hakkı verilmesiydi) engellemek için kurulmuş bir sistem; bu sistemde, seçmenler farklı gruplara (Kuria veya Kolleg) bölünüyor, her grup kendi temsilcilerini seçiyordu.

34 uhlan: Prusyalı hafif süvarilere verilen unvan.

bir düzine açıklama sıraladı. Açıklamalarının hepsi aynı kapıya çıkıyordu: *Schlamperei.*

Viyana'dan ayın 25'inde ayrıldım, daha arabada otururken akşam telgraflarından Karadağ kralının savaş ilan ettiğini öğrenmiştim. Sırbistan ve Bulgaristan'ın çok geçmeden Karadağ örneğine uyacağından kuşku duyulamazdı – aksi takdirde, Kral Nikola'nın Balkanlar'ın haritasına yeniden şekil vermeye tek başına karar verdiğini düşünmek gerekecekti. Bundan ötürü, Avusturya-Macaristan ve Rusya diplomatlarının sözlü notadan sihirli sonuçlar çıkacağına dair verdikleri iyimser güvenceler –bunları savaş ilanı haberiyle aynı anda öğreniyordum– daha bir garip görünüyordu.

Gerçi Budapeşte-Belgrad demiryolu hattı esas olarak güney yönünde ilerler, ama kültürel açıdan insan doğuya doğru gider. Birinci ve ikinci mevki vagonlarda, herkesin iyi tıraşlı olduğu, kendisini sessiz sedasız, yediği yemeği hazmetmeye verdiği yerlerde, kültürel, hatta etnografik bölgelerdeki değişim pek fark edilmiyor. Ama peronlarda ve üçüncü mevki vagonlarında, farklı dilleri konuşan, çeşitlilikle dolu, kültürel ve politik olarak karışık Doğu, kaleydoskopa bakar gibi gözlerinizin önüne seriliyor. İki Bulgar öğrenci, bir Sırp öğrenci ve bir Macar öğretmen üçüncü mevkinin bir köşesinde Bulgarca, Almanca, Sırpça ve Fransızca kelimelerden oluşan inanılmaz bir dilde konuşuyorlar. Küçük mülk sahibi bir Macar, bir Romen papaza, Macarca-Almanca, Budapeşte'nin Viyana'ya mimari üstünlüğünü anlatıyor. Dört yıl Amerika'da kaldıktan sonra ülkesine dönen bir Bulgar işçi, Atlantik'in ötesindeki hayat üzerine gözlemlerini bir Slovak işçiyle paylaşıyor: Yarı tanıdık kelimeler, açıklama jestleri, yanlış anlamalar, karşısındakinin söylediklerinin yalnızca yarısını anlamaya alışkın kişilerin hoşgörülü gülümsemeleri. Bir Avusturya-Macaristan-Balkan Enternasyonali!

İşte Doğu'nun kadınları, kollarında çocuklarını taşıyan çilekeş canlılar; kirli göğüsleri bluzlarından sarkıyor, sırtlarında ve kollarında torbaları, vagonun kapısına varmak için kendilerine yol açmaya çabalıyor, dizleriyle önlerindeki yükü iterek sürüklüyorlar. Onların ardından köylüler geliyor, güneşle topraktan yüzleri gözleri kararmış, vücutları yamru yumru, bacakları çarpık, toprağın ağır yükü altında ezilmişler. Genç köylü kadınları, buraya, büyük âlemin içine çıkmak için *sarafan*'larını[35] çıkarmışlar, üstlerinde sadece kısa bir eteklik ile bluz var, pire kaynıyorlar. İki büklüm olmuş, guatrlı ihtiyar kadınlar, kara şallar içinde, banklara oturmuş, bastonlarına yaslanmış, üç, dört, beş saat konuşmadan, kıpırdamadan duruyorlar. Ne kadar ürkütücü bir sabır, bitmek tükenmek bilmiyor!

İhtiyar bir Çingene, yanında vagonun neredeyse üçte birini kaplayan bohçası, gırtlaktan çıkan bir sesle, kendi kendine, ne olduğu anlaşılmaz türkü gibi bir şeyler mırıldanıyor, kısa piposunu tüttürüyor, on dakika içinde vagonun her yanına tükürdü. Antikçağdan bir figür gibi, profilinden alnı ve burnu iyice belirgin olan bir Çingene kadın bebeğine ninni söylüyor. Yüzü çiçek bozuğu genç bir Çingene –kendisini "Ortodoks Sırp bir Çingene" diye tanıtıyor– kırmızı-yeşil ipekle işlenmiş bir yelek ve kadife pantolon giymiş, ortalığı pis pis kokutan kükürtlü bir kibrit çakıyor, kimseyi umursamadan.

Doğu, Doğu! Daha büyükçe bir istasyona gelince pencereden bakıyorum, karşımda nasıl bir yüzler, elbiseler, etnik tipler ve kültür seviyeleri karışımı! Neredeyse giyenin üstdudağına çıkan inanılmaz yelekler, parıl parıl parıldayan silindir şapkalar, fesler, Yahudi profilleri, sarıklar, dar süvari pantolonları, çıplak ayaklar, Paris'ten *dernier cri* [son moda], güneşten kararmış vücutlar ve

35 sarafan: Rus köylü kadınlarının giydiği kollu ya da kolsuz elbise. (ç.n.)

Karadağ Savaş Bakanı, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri resmen askıya aldıktan sonra arabasına binmek için Babıâli'nin kapısında beklerken.

bütün bunların arasında, böyle bir kalabalıkta hemen göze çarpan, siyahlar içindeki Katolik rahiplerinin Paris'te, Viyana'da ve Budapeşte ile Belgrad arasındaki ücra bir istasyonda tıpatıp aynı olan görüntüleri.

Ötekilerden daha temiz görünen bu kişilerin konuşmalarındaki ana konu savaş. Gerçi hepsi durumun bu defa daha ciddi olduğunu hissediyor, ama ilhak krizinden hatırlarında kalanlar, hemen hemen hepsini, sonuçta savaş olacağına, yarı kuşkulu gözlerle bakmaya itiyor: "Büyük Devletler izin vermez."

"Burada ne savaşı olabilir ki?" diye soruyor genç bir Macar. Konuyu bir misyonla ülkesinden uzakta bulunan Bavyeralı bir papaza açıklıyor. "Montecucculi üç yüz yıl önce demiş ki, savaşmak için paranız olması şarttır. Seferberlikle geçen her gün Sırbistan'a bir milyon franka mal oluyor. Buna Sırbistan ne kadar dayanabilir?"

"Sırp domuzları ne kadar ediyormuş? Bir milyon frank mı?" diye fesat fesat soruyor bir Rumen papaz.

"İşin püf noktası bu. Brück'te ne olduğunu gördünüz mü? Kırk yük vagonu dolusu cephane orada tutuluyordu – bu cephaneler Creusot'dan, Fransa'dan, Sırbistan'a gönderiliyordu. Bizim hükümetimiz durdurdu onları – bütün istasyon onlarla doluydu. Hayır, savaş çıkmayacak, Büyük Devletler izin vermez..."

Budapeşte'den Belgrad'a bir telgraf çekip, sınırda sorun çıkabileceğini düşünerek, arkadaşlarımdan beni Semlin'de (Zemun) karşılamalarını istedim. Telgrafı Almanca yazmıştım. Üniforma içindeki iriyarı Macar hanım, küçük penceresinden telgrafımı bana geri uzattı: 4 Ekim (Gregoryen takvimine göre) tarihinden itibaren Sırbistan, Almanca yazılmış telgrafları kabul etmeyecekti. Macaristan da, Sırbistan'a Slav dillerinde telgraf göndermeyecekti, dolayısıyla bana İngilizce ve Fransızca kalıyordu. Gözüm saatte, telgrafımı sözlü notanın diline çevirdim, bunu yaparak da sadece

Karadağ Kralı I. Nikola.

zaman değil, iki *heller*[36] de kaybettim. Çünkü, haberi olmayanlara bildireyim, Habsburg monarşisi sadece eyaletleri ilhak edip yük vagonlarındaki cephanelere el koymuyor, telgraf yazılacak bir form için de iki *heller* istiyor.

Üçte ikisi domuzlarla dolu bir yük treni bize doğru yaklaşıyor. Trenin sallantısından sersemlemiş ve yolculuk boyu gördüklerinden yorulmuş domuzlar vagonun parmaklıklarına boş gözlerle bakıyorlar veya uyukluyorlar. Onlara bakarak, uluslararası karışıklıklarda önemli rol oynayıp oynamadıklarını kestirmek güç.

"Bunlar Sırp domuzları mı?" diye soruyor Bavyeralı papaz, meraklı ve kibar bir şekilde.

Hayır, tabii ki değiller. Bunlar halis muhlis Macar domuzları. Sırp kardeşlerinin gözleri önünde, Avusturya-Macaristan'ın siyah-sarı sınırı muzaffer bir şekilde onlara açılıyor. Eskiden de hayli imtiyazlı olan Macar domuzu şimdi bir tekele sahip. Trenin ikinci mevkiinde ellerindeki tek şişeyi sırayla kafalarına diken şu üç be-

36 heller: Kronun yüzde biri değerinde Avusturya-Macaristan madeni parası. (ç.n.)

yefendinin (bunlar orta büyüklükte toprak sahibi Macarlar olsa gerek) böyle muzaffer bir edayla bakmasının nedeni de bu. Sırpça konuşan adamlarla Türkçe konuşan adamlar birbirlerinin karınlarını deşsin deşmesin, domuz sosisinin fiyatı beş *heller*'e çıkacak.

Karşımda bir Macar subayı, Mars'ın kendisinden can borcunu istemesini beklerken iki saati tırnaklarını temizleyerek geçiriyor. Onun yanında, dünyanın neresinde olursa olsun bütün yarımadaların kaderine tam bir kayıtsızlık bildiren muazzam bir mide, Pullman yaylarının ritmine uymuş, düzgün düzenli, gurul gurul gurulduyor. Macar toprak sahipleri, kendilerini şişelerine vermişler, şişeden bütün kompartımana keskin bir koku yayılıyor.

Üçüncü mevkide, milliyetler için Nuh'un gemisi olan o yerde, hayat kendi yolunda akıp gidiyor.

Rumen papaz pencerenin yanında oturuyor, cüppesinin eteğini pek özenli bir tavırla dizlerine kadar çekiyor, parlak renkli çizgili pantolonu görünüyor. Bu pek olgun sayılamayacak gösteriş, kibar ve meraklı Bavyeralı rahibi, gözlerini utanç içinde öte yana çevirmek zorunda bırakıyor.

"Sizin ülkenizde, değerli meslektaşım, bir papaz ne kadar maaş alır?"

Ve Avrupa'nın hemen hemen her yerindeki papazların, piskoposların ve başpiskoposların maaşları ve gelirleri üzerine kibar bir konuşma başlıyor. Montecucculi'nin görüşünü savunan genç Macar bu konuda şaşırtıcı ölçüde çok bilgi sahibi olduğunu gösteriyor. Sadece başpiskoposların gelirlerini değil, Transilvanya'daki Romen papazların elinde bulunan köylerin de hesaplarını biliyor.

"Bu sadece insanların dilindeki bir masal (*Sage*)" diye karşılık veriyor çizgili pantolonlu papaz. "Hepsi uzun zamandır efsanelere karıştı."

Karadağ'da cepheye yollanan yeni birliklerin takdis merasimi.

"Ya, öyle mi?" diye soruyor Bavyeralı papaz, nazikçe yakınlık göstererek.

Restoran vagonunda sessizlik hüküm sürüyor. Geniş, temiz pencereden ova manzarası görünüyor. Hemen hemen her yerde mısır tarlaları var, sadece arada bir şerbetçiotu ekilmiş yerler beliriyor. Mısır koçanları kırılmış, sapları sararmaya bırakılmış. Kimi yerlerde saplar da kesilmiş, yığın yapılmış. Macar bozkırı, şu anda pis, yağmurlu bir gökyüzünün altında kasvetli görünüyor. Daha güneyde havanın ve toprağın daha şenlikli olacağını ümit ediyor insan. Sırbistan ve Bulgaristan'da, ovanın "Balkan" adını aldığı yerlerde.

Dyen, No. 3
4 Ekim 1912

Belgrad

Tren, Macaristan'ı Sırbistan'a bağlayan demiryolu köprüsünden artık geçmiyor, bizi Semlin'de bırakıyor, oysa biletlerimiz Belgrad'a kadar geçerli. Tuna'yı ve burada Tuna'ya karışan Sava'yı *Morava* adlı bir Sırp istimbotuyla geçiyoruz. Semlin'den sadece bir mil uzunluğundaki bir su kütlesiyle ayrılan Belgrad, oradan gayet berrak görülüyor. Konak'ı (kraliyet sarayı) ve Skupştina'yı (parlamento binası) kolayca seçebiliyorsunuz – tıpkı Habsburg topçularının da ateş menzilinde olan bu noktaları çok rahat görebilecekleri gibi. Burasının Sırbistan'ın en hassas noktası olduğu gayet iyi biliniyor.

İstimbot kıyıya yanaştığı zaman, ırmağın hâlâ Macar kısmındayken, yolcular, yanında dört Hırvat jandarma bulunan, sivil giyimli, iri yapılı bir beyefendinin kontrolünden geçiyor. Kendisi pasaportlarımızı inceliyor.

"Mesleğiniz nedir?"

"Gazeteciyim."

Gözlerinde, pek de iyi bir meslek değil bu, sözlerini okuyorum – hele şu sorunlu zamanda. Ama istimbot üzerinde pasaport kontrolünden geçerken mesleğimi değiştiremeyeceğim için, ayrıca ben de iri yapılı beyefendinin mesleğinden hoşlanmadığım için, birbirimizden sessiz sakin ayrılmaktan başka yapacak bir şey yok.

Tuna ve Sava'nın Sırbistan kıyılarında nöbetçiler devriye geziyor. Bu nöbetçiler, yaşları kırk beş ile elli beş arasındaki muhafızlar, köylü kıyafetleri, kuzu derisinden yapılma başlıklar ve *opanki* (çarık) giyiyorlar, omuzlarında tüfek taşıyorlar. Çiftlerinden çubuklarından koparılmış bu yaşlıca köylülerin görünüşü, başlıklarının arkasından beliren süngüleriyle, bir anda huzursuzluk ve korku hissi uyandırıyor. İnsanın aklında "geride bıraktığı yerlerden" son izlenimleri dolaşıyor: Saçları özenle ayrılmış ve küçük parmağında siyah taşlı bir yüzük bulunan banka memuru, tırnakları bakımlı Macar albayı, restoran vagonunun kar gibi beyaz masa örtüleri, pelür kâğıdına sarılmış kürdanlar, her küçük masada bulunan "Milka" çikolatası... derken, Balkanlar'da çok geçmeden yaşanacak olan ve yarımadanın en uzak köşesinde artık başlamış bulunan olayların trajik ciddiyeti hatırına gelince, ister istemez sarsılıyor insan.

Belgrad'a son gelişim iki buçuk yıl önceydi, ilhak krizinin yarattığı dalgalar daha yeni dinmişti. O zaman Belgrad bana orta büyüklükte bir Rus eyalet merkezi gibi görünmüştü, yalnız burada askerlik şubesi yerine, bir savaş bakanlığı vardı, vilayet konağı yerine de bir kraliyet sarayı bulunuyordu – daha doğrusu, iki tane, Aleksandar'ın suikast sonucu öldürüldüğü eski saray ve Kral Petar'ın oturduğu yeni saray. O günden bu yana geçen otuz ay içinde, Belgrad büyümüş, daha temiz ve daha güzel hale gelmiş. Yeni evler ve dükkânlar var ve anacaddeyi ahşap malzemeyle döşüyorlar. Ne var ki, şimdi şehrin etrafında özel bir hava var – bir ordu kam-

pı gibi teyakkuz halinde. Seferberlik, herkesi ve her şeyi kumandası altına almış. Motorlu taşıtlar ve at arabaları, neredeyse yalnızca resmi işler için kullanılıyor. Caddeler, seferberlik dolayısıyla silah altına alınmış veya alınacak adamlarla dolu. Dükkânlar boş: Müşteri yok ve satış elemanlarının sayısı en aza indirilmiş. Seferberliğin ve yaklaşan savaşın ihtiyaçlarını karşılayan dallar dışında sanayi durmuş. İşe alınacak kimse yok. Belgrad'daki bir şeker fabrikası, üretimini tamamen durdurmamak için yurtdışından yirmi işçi getirtmek zorunda kalmış, Köprü'deki (Kupriya) bir şeker fabrikası da hükümetin izniyle mahkûmları çalıştırıyor. Kentin ana arteri Prens Mihailo Caddesi'nde yol düzeltme çalışmaları durdurulmuş. Tramvay hattının uzun bir bölümü inşa edilmiş, yolun ortasında kazılmış çukurlar var, ahşap malzemeler etrafta yayılmış duruyor, yağmur altında ıslanıyor ve Belgrad'ın en iyi oteline, Moskva Oteli'ne yaklaşan bir taşıt, tekerleklerinin poyralarına dek bir çamurlu gölcüğe batıyor.

Çok sayıda gazete satıcısı var: İhtiyarlar, sakatlar ve özellikle çocuklar. Belgrad caddelerinde onların sesi hüküm sürüyor. *Stampa* [Basın]! *Tribuna*! *Balkan*! *Piemont* [Dağ eteği]! *Piemont*! *Stampa*! *Svet* [Dünya]! *Svet! Novine* [Haber]! *Novine*!

Bir kırtasiyeci dükkânında, kocaman, simgesel bir savaş resmi asılmış. Sivri uçlu parmaklıklardan oluşan sınır çitini devirmiş, pitoresk ve göz alıcı Sırplar, güçlü atları üzerinde, Türk topraklarına atılıyor, önlerine çıkan her şeyi ezip geçiyor. Çiçekçi dükkânının vitrininde *Mali Jurnal* [Küçük gazete] gazetesinin aldığı en son telgraflar asılmış. Burada daima yedek asker kalabalıkları var.

Moskva Oteli'nin kahve salonunda –Belgrad'daki en iyi kahve salonu– Avrupa basın muhabirlerinin karargâhı bulunuyor. Silindir şapka giyen ve bir evrak çantası

taşıyan sevgili meslektaşım *Don-qui-blague*[37] (kesinlikle Don Quijote'a benzemez), çıldırmış gibi masadan masaya koşuşturuyor, yeni ulaşan gazeteleri başkalarının ellerinden kapıyor ve bu arada sinek yakalayan bir köpek gibi haberleri yakalıyor.

"Duydunuz mu? Dün burada Avusturya'yla iş ilişkileri bulunduğu gerekçesiyle bir yedek subayı kurşuna dizmişler."

Üç tükenmezkalem, kâğıda çılgınca saldırıyor. Derken Avusturyalı muhabirlerin dünyası kararıyor: Bakanlar kendilerine mülakat vermeyecekmiş.

18. Alay sıra halinde yürüyor; bugün sınıra doğru yola çıkıyor. Haki üniformalar ve *opanki*'ler giyiyorlar ve berelerinde ince dal biçiminde yeşil süsler var. Borular çalıyor, trampetçiler zamanın geldiğini bildiriyor. Bu alayı seyretmek, bende anlatması güç bir izlenim bırakıyor. Bu alışıldık, dıştan, çabuk geçen bir izlenim değil, daha çok trajik bir kader duygusu. Ayaklarında çarıklar ve berelerinde şu yeşil süsler, bütün o askeri donanımlarıyla birlikte, askerlere, nasılsa insana dokunan bir görünüm veriyor. Bu anda benim için hiçbir şey, savaşın kan akıtan saçmalığını şu yeşil süsler ve şu köy *opanki*'leri kadar canlı bir şekilde temsil edemez.

On gündür Sırbistan'da demiryolu seyahati durdurulmuş: Trenler, sadece asker ve savaş malzemeleri taşıyor. Son Orient Ekspres buraya çarşamba günü geldi, ama Sofya'ya doğru yoluna devam etmek yerine Viyana'ya döndü. Eğer Belgrad bir ordu kampıysa, demiryolu istasyonu da bu kampın merkezidir. Orada yalnız askeri otorite hüküm sürüyor. İzni bulunmayan kişiler istasyona giremiyor. Tüfekler girişte dizilmiş. Ağır yük altındaki atlar yola çıkmaya hazır bekliyor. Bir düzineden fazla taşıt girişe doğru gidiyor; ne taşıdıklarına yakından bakıyorum – kocaman bobinler halinde sarılmış

37 *Don-qui-blague*: Bay Şarlatan.

dikenli teller. Burada bekleyen nöbetçiler ihtiyat askerleri değil, gönüllü muhafız birliği mensupları: Yaşları kırk beş dolaylarında, yırtık pırtık pantolonlar giymiş, ellerinde tüfek bulunan köylüler.

Sırbistan, üç milyonun altında bir nüfusa sahip. En son bilgilere göre, silah altında, gönüllü muhafızlar dahil, toplam 300.000 asker var. Bu sayı, ülkenin toplam erkek nüfusunun –bir ayağı çukurda ihtiyarlar, oğlan bebekler dahil– beşte birine eşit. Sırbistan'ın esas işgücü, ülkenin ekonomisinden belirsiz bir süre için koparılmış. Savaşın kanlı kupasının Sırbistan'ın ellerine geçeceğini kabul etsek bile –ve bunun gerçekleşmesi için hiç ümit yoktur– birkaç yıl sürecek seferberlik barış, emek ve uygarlığa o kadar ihtiyaç duyan bu genç ülkenin hayatının temellerini zayıflatacaktır.

Dyen, No. 3
4 Ekim 1912

İlk izlenimler

Balkanlar'a, savaş çıkmasının sadece yüksek bir ihtimal değil, kaçınılmaz olduğunu düşünerek gittim... Ne var ki kendimi Belgrad caddelerinde bulup da yedek askerlerin oluşturduğu uzun kuyrukları ve Kızılhaç pazıbendi taşıyan sivilleri gördüğüm zaman; milletvekillerinin, gazetecilerin, köylülerin ve işçilerin ağızlarından artık dönüş olmadığını, savaşın çıkacağını, hem de birkaç gün içinde çıkacağını işittiğim zaman; yakından tanıdığım kimi kişilerin –politikacıların, editörlerin, üniversite hocalarının– halen silah altında, cephede, cephenin ilk hattında, ilk öldürecek ve öldürülecekler arasında olduklarını öğrendiğim zaman, savaş, hakkında zihnimde ve yazılarımda o kadar kolayca spekülasyon yaptığım o soyut savaş, artık bana çok zayıf bir ihtimal, imkânsız bir şey gibi gelmeye başladı...

Dönüş yok, savaş kaçınılmaz, çıkmak üzere, Sırbistan birkaç gün içinde savaş ilan edecek. Savaş ilan edildiğini bildiren bir telgraf haberi çok büyük bir ihtimalle bu yazıdan önce size ulaşacak. Bütün ülke savaşa göre ayarlanmış durumda. Belgrad bir ordu kampına dönüştürülmüş, ülkenin ekonomik hayatı durma noktasında, demiryolları yalnızca asker taşımak için kullanılıyor, her şey altüst olmuş ve normal akışından çıkmış, sanki birisi ülkenin hayatının temellerinin tam altına dev bir kazma vurmuş. Eğer hükümet, bu müthiş yıkıcı faaliyeti bir anda durdurmaya ve ülkenin hayatını kendisinin bozduğu normal akışına döndürmeye karar verse, bunun tek sonucu, şu anda en sıkı durumdaki devlet otoritesinin çatırdaması olur; hiç kuşku yok ki, savaş yolundan dönülmesi, iktidardaki Radikal Parti'nin ve hanedanın sonu demektir. Bu, tabii ki, savaşla Sırbistan'ın ve bütün yarımadanın tarihsel gelişimi önündeki engellerin kalkacağı anlamına gelmez; barışın, Nikola Paşiç kabinesinin ve Karacorceviç hanedanının kaderinden daha değersiz olduğu anlamına da gelmez; ama kaderi böylesine trajik olan bu küçük ülkenin dizginleri onların ellerinde; Sırbistan'da onlara direnebilecek hiçbir politik kuvvet yok ve onlar, şimdi kendi konumlarının esiri olarak, kontrol altında tutamayacakları bir hareketi yarattılar. Ve Avrupa'nın diplomatları, bugün, titizlikle düzeltilmiş bir formülden daha yararlı bir şey öne sürebilseler, şimdiye dek o denli yoksun bulunduklarını gösterdikleri tüm enerjileriyle, gerçekten barışı savunmak için hareket etseler bile, artık çok geç olacaktır: Sırp orduları sınırı geçtiler ve kanla yazılmış bir satır Balkan tarihinde yeni bir sayfa açtı...

Sırbistan sınırını geçerken çıkacak güçlüklerin üstesinden gelemeyebileceğim endişesiyle, Budapeşte'den Belgrad'daki arkadaşlarıma telgraf çekip beni Macar toprağındaki son istasyonda, Semlin'de karşılamalarını rica etmiştim. Semlin, Belgrad'dan bu noktada sadece bir mil genişliğinde olan Tuna'yla ayrılıyor.

Arkadaşlarım beni karşıladılar, ama sınırda hiçbir güçlük de çıkmadı. Sivil giyimli, iriyarı bir beyefendinin komutasındaki Hırvat jandarmalar ahşap bir barakanın ortasından üst güverteye bir demir zincir uzattılar ve istimbottaki yolcuları sert bir şekilde kontrol ettiler, yabancılardan ve tanımadıkları herkesten kimliklerini göstermelerini istediler.

Bu kontrolün amacı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun güney Slav eyaletlerinden, Habsburg uyruğundaki kimselerin Sırp ordusuna gönüllü yazılmasını engellemekti. Benzeri bütün polis fantezileri gibi, bu hedefe de aptal bir demir zincir aracılığıyla ulaşılamazdı.

Morava istimbotuyla Tuna'yı geçiyoruz. Hava nemli ve yağmur çiseliyor. Bizim önümüzde *Çar II. Nikola* isimli gemi gidiyor ve içi kimisi köylü, kimisi kentli kıyafetleri giymiş erkeklerle dolu. Bunlar, doğu sınırına giden Sırp ihtiyat askerleri. Berelerini havaya atıp, "Hurra!" diye bağırıyorlar. Onların bağırışları, suları insan kanına çok sık boyanmış bu geniş nehrin ötesinde yankılanıyor. Bu bağırışla birlikte, insanın yüreğine kendiliğinden, tuhaf bir trajedi hissi saplanıyor, burada olmayana anlatılması imkânsız... Balkan üçgenine sıkışmış halklara bu denli yaklaşan tarihsel kader karşısında çaresizlik ve yok olmaya gönderilen bütün o kalabalıklar için derin bir acı duyuyor insan...

Tuna'ya bu noktada karışan Sava'nın Sırbistan kıyısında, sınır nöbetçileri devriye geziyor. Bunlar, köylü kıyafetleri içindeki, ama tüfek taşıyan muhafızlar. Kıyıya çıktıktan sonra, orada bekleyen tek arabaya biniyorum. Geri kalanların hepsini –arabaları, atları, adamları– seferberlik makinesi kapmış. Buraya daha önce de gelmiştim, iki buçuk yıl önce; o zamandan bu yana şehir büyümüş –pek çok yeni bina var– ve daha bir temiz gözüküyor. Ne var ki, ekonomik bir organizasyon olarak şu anda ölü. Orduya üniforma ve cephane üretenler

dışında, fabrikalar ve atölyeler çalışmıyor, dükkânlar boş. İşçi yok, kredi yok, birlikte ticari iş yapacak kimse yok ve alıp satılacak hiçbir şey yok. Dükkân sahipleri ve yanlarında çalışanlar, dükkânlarının önünde pinekliyorlar, ya gazete okuyor ya da sicim gibi yağan yağmura rağmen, kapı önlerinde ve kavşaklarda biriktikleri görülen yayalarla sohbet ediyorlar. Yol birçok yerde bozuk: Ahşap malzemeyle yolun üzerini kaplamaya başlamışlardı ve tramvay hattının önemli bir kısmı döşenmişti, ama şu anda orada çalışan kimse yok ve yolun araçlara ait bölümü kullanılmaz durumda. Caddelerde askeri üniformalar ve *opanki*'ler giyen ihtiyat askerleri dolaşıyor. Tüfeklerini tutup vitrinlere eğiliyorlar, kendileriyle aynı yöreden kişilerle hoşbeş ediyorlar, subaylara selam veriyorlar.

Seferberlik tam bir başarı sağlamış, Sırbistan'da resmi rakamlara göre, toplam 220.000-230.000 kişi silah altında. Bir albayın dün söylediğine göre, yeterince tüfek olsa, Sırbistan savaş meydanına 360.000 asker sürebilirmiş.

Peki, silah altına alınmış adamların ruh hali nasıl? İnsanlar savaş istiyor mu? Coşkuyla çarpışmaya hazır olduklarına ilişkin haberler doğru mu?

Bu sorular sizin bulunduğunuz yerden geliyor, ama burada bunları sormak, cevaplamaktan daha kolay. Demin penceremin önünden bir astsubayın komutasında yaklaşık elli kişilik, başlarında melon şapkalar bulunan bir ihtiyat askeri grubu geçti – belli ki, bunlar kentli; dükkânlarda çalışanlar, işçiler, aydınlar. Neler hissediyorlar? Bu soruyu cevaplamakta kendileri de güçlük çekecekler.

Dün akşam, biri savaştan yana, öbürü savaş aleyhtarı olan iki Sırp gazeteciyle beraberdim. Sizin adınıza demin kendi kendime sorduğum soru, onların konuşmasının da ana konusuydu. Ve bu konudaki görüşleri kökten farklıydı.

"Halk savaş istiyor, savaş istemekten başka bir şey yapamaz, onlar için başka çıkış yolu yok," diyordu savaş taraftarı. "Bu, halkın ihtiyaçlarından ve kaygılarından ne kadar uzak olursa olsun her savaşın arifesinde hükümet bildirilerinde hep bahsedilen resmi 'kahramanlık' meselesi değil, burada gerçekten söz konusu olan, bizim yaşama ve gelişme hakkımız. Halk, Sırbistan'ın içinde bulunduğu çıkmaz sokaktan savaşsız çıkış yolu olmadığını biliyor ve hissediyor. Halk savaş istiyor."

"Durum hiç de öyle değil," diye karşılık verdi öteki. "Savaş bize hiçbir çıkış yolu sağlamaz. Savaşın resmi amacı, Berlin Antlaşması'nın o sefil 23. maddesi,[38] kitlelere tabii ki milli heyecan veremez. Türkiye'nin savaşla uygulamaya sokmaya zorlanacağı o yüzeysel reformların yararlarına kim gerçekten inanç duyabilir ki? Makedonya'ya bir Hıristiyan vali tayin edilmesi uğruna kim kanını akıtmaya razı olur? Sorarım size, böyle bir hedef Sırp halk kitlelerini ateşleyebilir mi? Söz konusu olan, toprakların genişletilmesi ve denize çıkış yeri elde edilmesi, böylece ülkenin ekonomik ve kültürel gelişmesi için daha geniş bir temel yaratmak olsaydı, o zaman iş bambaşka bir çehre alırdı. Öyle bir görev, halkı coşturabilir ve kahramanlık göstermeye yöneltebilir. Ama toprak kazanımı söz konusu bile olamaz, bunun bin bir nedeni var. Halk veya hiç değilse halkın düşünen kesiminin tümü bunu bilir – Büyük Devletler, Bulgaristan ile Sırbistan'ın Türkiye aleyhine genişlemesine izin vermezler. Dolayısıyla bu savaşla elde edilecek kazanımlara güven duyulamaz ve bunun için şevke gelinmez. Savaş, hanedan ve yönetici gruplar için politik olarak kaçınılmazdır – halkın ko-

38 Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine göre, Osmanlı Devleti, "Girit Adası'nda adil değişikliklerle hukuki bir düzenlemeyi uygulamaya sokacak"tı ve Girit'teki bu reformlar, imparatorluğun Avrupa kıtasındaki, Makedonya gibi diğer bölgelerinde, yerel koşullara uyarlanmış ve yerel katılımla hazırlanmış benzer düzenlemeler için bir model oluşturacaktı.

Osmanlı cephesine gidecek Sırp birliklerinin sancakları takdis edilirken.

nuyla hiçbir ilişkisi yoktur, sadece askeri yükümlülükler yerine getirmektedir halk."

"Bu sadece önyargılı bir bakış. Halkın coşkulu destеği olmaksızın, seferberlik bu kadar parlak bir şekilde gerçekleştirilemezdi."

"Seferberliğin başarısı sadece idari aygıttaki iyileşmeyi gösteriyor. Kuşkusuz, Radikal iktidar, nasıl devlet maliyesine belli bir ölçüde düzen getirdiyse, bu alanda da olumlu yönde kayda değer değişiklikler yapmayı başarmış. Doğru, halk seferberliğe karşı değil, ama bu, savaşma isteği duyduğu anlamına gelmez."

"Ya basın? Bütün gazeteler, sadece bir tek gazete yani *Radniçke Novine* hariç, savaştan yana. Bütün gazeteler, hükümetin savaş kararını halkın coşkuyla karşıladığını yazıyor. Aynı şey parlamento için de geçerli. İlk üç Sosyal Demokrat parlamenter dışında hepsi coşkuyla hükümeti destekliyor. Bu tesadüfi bir şey mi?"

"Hayır, maalesef değil. Maalesef, çünkü bizim ne basınımız, ne de partilerimiz kamuoyuna, daha doğrusu ülkenin ruh haline tercüman olur. Köylü yığınları, hükümeti, partileri ve basını kendilerine hizmet etmeye zorlayamayacak denli kültürel bakımdan geri, politik

bakımdan çaresizdir. İşte bunun için bizdeki iktidar çevreleri politikada istediklerini yapabilirler. Gazetelerimiz ve parlamentomuz, sadece, bizi savaşa sürükleyen çevrelerin görüşlerini dile getirir, ama halkın gerçek duygularını dile getirmez; halk için savaş, hiçbir kazanç getirmeyen ve kendisini yıllarca ekonomik ve kültürel barbarlık durumu içine yuvarlayabilecek bir şeydir."

"Eğer seferberliğin başarılı şekilde yürümesi ve basının sesi sizi ikna etmiyorsa, gönüllülere ne diyeceksiniz acaba?"

"Pek öyle çok sayıda gönüllü yok. Ayrıca, ihtiyar adamlar ve çocuklar dahil erkek nüfusunun beşte birinin silah altına alındığı bir ülkede, geri kalanlar için kaybedecek bir şey de yok demektir. Nihayet, orduya gönüllü yazılanlara karşı, ben de, sayıca karşılaştırılamayacak kadar az olsa da önem bakımından hiç de onlardan aşağı görülemeyecek olan, intihar eden yedek asker sayısını gösterebilirim."

Böylece konuşma sona erdi. Ben de şimdilik görüşümü ortaya koymaktan kendimi alıkoyacağım.

Kievskaya Misl, No. 274
3 Ekim 1912

Çelişkiler yığını

İnsanın bir konuda, bu küçük Balkan ülkelerinin federasyondan başka çıkış yolu bulunmadığı konusunda ikna olması için burada yaşayıp her şeyi yakından görmesi gerek. Avrupa'nın Balkanlar'a yönelik politikası –emellerinin hedefi olan diğer bütün yerlere yönelik politikaları gibi– emperyalist yağmacılıktan ibarettir, Balkanlar'ın federasyondan başka çıkış yolu yoktur. Bugün Sırbistan'ın iç ve dış bütün politikası karmakarışık bir çelişkiler yığını oluşturuyor, bu politikadan hiçbir makul çıkış yolu da yok.

Avrupa diplomatları birbirlerine danıştılar. "Bağlayıcı olmayan" formüllerini ortaya koydular. Ama Avrupa diplomatları Balkan Savaşı'ndan önce de bir formül ortaya atmamışlar mıydı? Türkiye'de barış ve statüko dememişler miydi? Peki bu müttefik Balkan ülkelerini savaş ilan etmekten alıkoymuş muydu? Hayır. Ama şimdi karşımızda, Sırbistan'ın kendi zaferinden istediği gibi yararlanmasına engel olmak isteyen bir Avusturya var. Bir formül Avusturya'yı durdurabilecek mi? Belki Rusya bunu yapabilir ya da yapmaya çalışabilir. Ama Rusya, öyle görünüyor ki, müdahale etmeyecek. Rusya "formül"ün hazırlanmasına yardım edecek. Paşiç bunu gayet iyi anlıyor. Sırbistan kendi başına, Avusturya-Macaristan'la karşı karşıya bırakılıyor. Sırbistan ne yapmalı? Avusturya-Macaristan'la anlaşma yollarını aramalı. Ama böyle bir anlaşma silah bırakma anlamına gelir. Paşiç bunu da kabul etmeye hazır. Gelgelelim bu noktada ülke içinden kaynaklanan güçlükler ortaya çıkıyor.

Sırbistan'daki politik partiler, ülke içindeki belirli sınıf çıkarlarından çok, Sırbistan ile Büyük Devletler arasındaki belirli ilişkileri ifade eder. Partiler, Rusofillik ve Avustrofillik ilkelerine göre kümelenmiştir. Dış sorunlar daima şu ya da bu grup için ülke içi fırsatlar demektir. Uluslararası politika, politik spekülasyon için bir borsa haline gelmiştir.

Paşiç, anlaşmanın kaçınılmaz olduğunu görüyor. Ama silah bırakma anlamına gelen bir anlaşma popüler olamaz. Ve bu kaçınılmaz anlaşmanın popüler olmayışı etrafında, burada partiler arası bir oyun oynanıyor, bu oyunun sonuçları oyuncuların niyetlerinin çok ötesine geçebilir.

Paşiç kimi görüşmelere kuşkusuz çoktan başladı. Ne tür, kiminle, kimin aracılığıyla bilmiyoruz, ama görüşmeler devam ediyor. Bu da basit bir iş değil, çünkü Avusturya'nın ne istediği bilinmiyor. Doğru, *Neue Freie Presse* [Yeni özgür basın] , Avusturya'nın sadece, Sırbis-

tan'ın Adriya sularıyla ilgili karışıklık yaratmaya bir son vermesini istediğini söylüyor. Ama Avusturya'da, öyle görünüyor ki çok daha radikal bir istek de mevcut: "Bu işi kökünden halletmek." *Neue Freie Presse*, Belgrad'dan gelen gizli barış teminatlarını yayımlar ve borsaya kritik anın geçtiği şeklinde güvence verirken, Avusturya hücumbotları Tuna ve Sava'da dolaşıyor ve mavnaları, yüzme tesislerini kazara devirip yıkıyorlar; Semlin'de havai fişek gösterisi düzenleyenler, Belgrad'daki kraliyet sarayını tam bir saat aydınlatarak kendilerini eğlendiriyor, gayet açık ki, niyetleri, "aşırılık" ve "bu işi kökünden halletmek" isteyenleri kışkırtmak. Paşiç, Avusturya elçisi Ugron'a hücumbotları ve projektör gösterisini şikâyet eder. Ama Ugron ciddiyetle cevap verir: "Ben bir diplomatım ve benim ilgili olduğum alan sivil konulardır, oysa yüzme tesislerinin devrilmesi ve Semlin'deki havai fişek gösterisi askeri konulardır." Avusturya-Macaristan'daki hükümet değişikliğinin ne kadar önem taşıdığını henüz bilmiyoruz; ama iki program, minimum program (Sırbistan'ı Adriya'dan uzak tutma) ile maksimum program (işi kökünden halletme) arasındaki mücadeleyle bu değişikliğin bir ilintisi kuşkusuz vardır. Bundan dolayı, Sırbistan'ın vereceği en kapsamlı tavizlerin bile sorunun barışçıl bir çözüme kavuşmasını güvence altına alacağı hiç de kesin değildir. Askerlerin hücumbotların üzerinde süngüleriyle tehdit edici jestler yaptıkları söyleniyor. Belki gerçekten tehdit etmemişler, sadece öyle görünmüşlerdir. İyi ama, ikisi de aynı kapıya çıkıyor. Ya bir Sırp gönüllü muhafızı onlara kızıp da bir taş fırlatırsa? Böyle bir taş, bilhassa büyükçe bir taş, yeterli bir *casus belli*[39] sayılır. Hücumbottaki askerler ateş açarak karşılık verirler. Bunun üzerine belki Sırp muhafız da ateş açar. Sırp muhafızın elindeki tüfek pek iyi bir silah değil, eski bir Rus yapımı Berdan, hibe olarak Sırbistan'a verilmiştir, yine

39 *casus belli*: Savaş nedeni. (ç.n.)

de ateş saçar ortalığa ve en kötüsü: Mermisi hedefini bulur. Bütün görüşmelerin bir sonu vardır. Herr Ugron şemsiyesini alıp şöyle der: "Artık burada işim bitti – benim ilgili olduğum alan sivil konular." Ugron gerçekten bu çizgide bir siyaset mi güdüyor, bilmiyorum. Ama Viyana ve Budapeşte'de silahların kendi kendine patlayacağı bir durum yaratmak isteyen güçlü bir grup olduğu kesin.

Sırbistan'da onlara tekabül eden basın kendilerini yarı yolda karşılamaya çalışıyor. Burada da "işi kökünden halletmek" isteyenler var. Bir dizi gazete hep aynı nakaratı taşıyan makaleler yayımlıyor: *Finis Austriae*.[40]

Bay Paşiç ikili bir oyun oynuyor devamlı. Gazetesi, bir bakıyorsunuz, bakanlarının imzasıyla, Dıraç'ın ve ona açılan bir koridorun Sırbistan için bir ölüm kalım meselesi olduğunu ortaya koyan makaleler yayımlıyor; ertesi gün ise, Sırbistan için tarafsız bir liman ve o limanla bir iletişim ve ulaşım hattı "sağladığını" bildiren yorumsuz haberler basıyor. Aynı zamanda, *Neue Freie Presse*'de, Belgrad'dan adı verilmeyen bir yetkiliyle yapılmış son derece yatıştırıcı mülakatlar yayımlıyorlar. Paşiç, dün akşam yemeğinden sonra basını kabul etti ve Sırbistan-Avusturya ilişkilerini ele alırken fevkalade basiretli davranmalarını tavsiye etti. Görüşünü daha berrak bir hale getirmek için Paşiç, yemekten önce, iki gazetenin, *Stampa* ile *Piemont*'un yeni çıkmış sayılarının toplatılmasını emretmişti. Böyle durumlarda dünyanın her yerinde olduğu gibi, gazete bayii, "toplatılmış" gazeteleri, bana tezgâh altından, birazcık yükseltilmiş fiyatlarla sattı. *Stampa*'da Franz Joseph'in gayet zararsız bir karikatürü vardı. *Piemont*'ta ise, şu sözlerle biten bir başyazıdan başka bir şey yoktu: "Biz buradan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşünü, sizin projektörlerle şehrimizi gördüğünüzden çok daha iyi görüyoruz."

Gazete toplatmaların eşlik ettiği bu tavsiyelerin etkili olacakları hayli kuşkulu. Size daha önce, savaş partisi de-

40 *Finis Austriae*: Avusturya'nın sonu. (ç.n.)

nilen, savaş yanlısı siyasetlerle bağlantılı gösterilen geniş, ama kesin çizgileri belirsiz subay gruplarının ruh halinden bahsetmiştim. Eski partilerden biri, Naprednyak'lar, Avustrofil geleneklerine rağmen, Avustrofobi rüzgârlarını arkasına almaya çalışıyor. Hükümetin Avusturya'yla çok geniş tavizler vererek bir anlaşma yapmaya hazır olduğuna dair belirtiler ne kadar açıklıkla ortaya çıkarsa, Naprednyak Partisi'ne yakın duran *Pravda*[41] gazetesi de o kadar uzlaşmaz ve militan hale geliyor.

Paşiç ise "kendi tedbirlerini" aldı. Londra'daki barış görüşmelerinden çıkacak sonucun Sırp beklentilerinin çok altında kalacağını önceden hesaplayarak, öngörülü bir davranışla, Sırp delegasyonunun başına, Naprednyak'lar arasından çok etkileyici ve ağırlıklı bir şahsiyeti, Stoyan Novakoviç'i atadı.[42] Paşiç böylelikle, savaş sonuçlarından önemli bir sorumluluk payını baş muhaliflerine aktarmak istiyor. Söylemeye gerek yok ki, ihtiyar Novakoviç'in atanması, Paşiç'in ihtiyatlı, çapraşık siyaset üslubuna uygun kurnazca bir hamleydi. Ne var ki, bütün halkın gözünde, savaştan olduğu ölçüde barış görüşmelerinden de sorumlu olan kişi kendisi, Sırbistan'ın politik Kannitverstan'ı Nikola Paşiç.[43]

41 *Pravda*: Sırbistan'da çıkan sağcı, sansasyonel bir gazete. Troçki'nin çıkardığı *Pravda* ile karıştırılmamalıdır.

42 5 Aralık 1912'de Balkan İttifakı ülkeleri Osmanlı Devleti'yle bir ateşkes antlaşması imzaladılar ve 13 Aralık'ta Londra'da Avrupa emperyalist devletlerinin denetim ve rehberliğinde barış antlaşması görüşmelerine başladılar. Bu görüşmeler 24 Ocak 1913'te başarısızlıkla sona erdi ve bu tarihte çatışmalar yeniden patlak verdi.

43 Kannitverstan, eskiden bütün Alman okul çocuklarının öğrendiği bir hikâyedeki her yerde hazır ve nazır bir karakterin adıdır. Hollandalıların dilini bilmeyen bir Alman Hollanda'ya gezmeye gider. Muhteşem bir ev görünce, yanında duran birine binanın kime ait olduğunu sorar ve "Kannitverstan" ("Anlamıyorum") cevabını alır. Büyük bir mağazanın ve gemilerin kime ait olduğuna, sonunda uzun bir cenaze alayında ölenin kim olduğuna ilişkin benzer soruları sorar, aynı karşılığı alır. Almanya'ya döndüğü zaman, arkadaşlarına, Hollanda'daki en zengin adamın Bay Kannitverstan adında biri olduğunu, kendisinin bu kişinin cenazesi-

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Balkan Savaşı için 4 Ekim 1912'de Sultanahmet'te düzenlediği mitingden bir görünüş.

Şu anda onu en çok ilgilendiren şey zaman kazanmak, ülke içindeki muhaliflerini yatıştırmak ve kamuoyunu kaçınılmaz olana hazırlamak. Paşiç dün gazetecilere, iki Londra konferansı da bitinceye kadar, Avusturya'nın "hiçbir somut eyleme girişmeyeceğini" söyledi. Belki böyle bir teminat, kendisine, Avusturya-Macaristan programı temelinde bir barış anlaşması için çalışacağı vaadine karşılık olarak, Tuna'nın öbür yakasından verilmiştir. Ama yalnızca kısa bir zaman için geçerli olan bu teminatlar, meselenin çözümüne katkıda bulunamaz. Buradaki iktidar çevreleri de bu gerçeğin pekâlâ farkındalar. Bugün çok güvenilir bir kaynaktan öğrendiğime göre, Belgrad'daki devlet kurumları, telaş içinde, en yumuşak bir değerlendirmeyle Sırbistan'ın başkentinin kaderine güven duymadıklarını gösteren tedbirler alıyormuş. Mektubuma (gizli) sansür kurulunun el koyması riskine girmemek için, bu tedbirleri sıralamayacağım. Sadece, dün Belgrad Belediye Başkanı Lyuba Davidoviç'in Paşiç'le uzun, gizli bir görüşme yaptığını kaydedeceğim. Aynı zamanda Yenipazar sancağında, stratejik önem taşıyan bütün noktaları tahkim etmek için gece gündüz hummalı bir şekilde çalıştıkları bildiriliyor – bu çalışma tabii ki Türkiye'ye karşı değildir. Orada bulunan subaylar arasında, Avusturya ile savaşın kaçınılmaz olduğuna ve yakında çıkacağına inanılıyordu. Ve bu inanç da savaşın ciddi bir önkoşuludur, bilhassa oradaki ve buradaki subay grubunun, sivil diplomatların siya-

ni gördüğünü anlatır. Bu hikâye, Charles Dibdin'in (1745-1814) yazdığı (İngilizce) "Nongtonpaw" şiirine benzerdir, belki de ondan türetilmiştir. Söz konusu şiirde John Bull'un Fransa'yı ziyareti anlatılır. Fransızca bilmemesine rağmen, Versailles'da yoldan geçenlere Palais Royal'in kime ait olduğunu, güzel bir kadının kocasının kim olduğunu ve nihayet bir cenaze töreninde ölenin kim olduğunu sorar. Her seferinde, "Je vous n'entends pas" ("Sizi anlamıyorum") karşılığını duyar. Bu sözdeki son üç kelimeyi kendisinin telaffuz şekli ("nongtongpaw"), yurduna dönünce arkadaşlarına anlattığı zengin *monsieur*'nün adı olur.

setine pek uygun düşmeyen kendi çizgilerini izledikleri düşünülürse, bu durum daha iyi anlaşılır.

Bu açıdan tehlike işaretleri çoğalıyor. Subayların yükselen özgüveni, hem subaylar ile hükümet arasındaki, hem de subayların kendi aralarındaki uzun süredir devam eden sürtüşmeyi iyiden iyiye derinleştirdi. Manastır'ın kaderi birçok konuşmaya kaynaklık ediyor. Müttefik hükümetleri arasında varılan önanlaşmaya göre Manastır Bulgaristan'a verilecekti. Bundan hoşnut olmayan Sırp subayları kendi kuvvetleriyle, Yunan ordusunun gelmesini beklemeden, söz konusu şehri ele geçirmeye karar verdiler. Stratejik değil, politik kaygılardan doğan bu acele hareket, Sırp ordusunun fazladan binlerce kayıp vermesine neden oldu. Bu Sırp kayıplarına dayanan subaylar, şimdi de hükümetin Manastır'ı Bulgarlara devretmesini imkânsız hale getirmeyi umuyorlar. Dahası, ele geçirilen yörelerde askeri otoriteler bütün kamu paralarına el koydular. Maliye Bakanı Lazar Paçu, söz konusu paraların ısrarla hazineye devredilmesini istiyor. Ne var ki, ordu komutanları, uyuşmazlık konusu bu paraları askeri ihtiyaçlar için harcamanın yollarını arıyor. Paşiç'in, Avrupa basınının barış görüşmeleri için koşulların hazırlanmasıyla ilintili saydığı Üsküp ziyareti, gerçekte ordu komutanlarıyla bu anlaşmazlığı çözmek için yapılmıştı. Doğru, Genelkurmay Başkanı Radomir Putnik'in şahsında, "Eski" Radikal Parti ordu içinde nüfuzlu bir politik yandaşa, dolayısıyla güvenecek bir kişiye sahip. Ne var ki, General Putnik, Manastır'la ilgili bu tamamlanmamış, ama kesinlikle önemsiz sayılamayacak epizotta, havayı yumuşatıcı nüfuzunu ortaya koymadı – istemediğinden mi, yoksa beceremediğinden mi böyle yaptığının hiç önemi yok. İleride de, subaylara politik liderlik sağlamaktan çok, onların havasından etkileneceği kuşkusuz.

Bütün bunlar, bizi şöyle düşünmeye yöneltiyor: Paşiç'in bir anlaşmaya varma çabalarına ve Konsolos

Prochaska tehlikeli sorununun bir sabun köpüğü gibi sönmesine rağmen,[44] Viyana ve Budapeşte gazetelerinin barışın "hemen hemen" sağlandığı şeklindeki görüşüne rağmen, nihayet Londra'da toplanan diplomatlara rağmen, Sırbistan-Avusturya ilişkilerinin barışçıl bir çözümle istikrara kavuşması şansının ne kadar olduğu son derece belirsiz olmaya devam ediyor.

Kievskaya Misl, No. 345
13 Aralık 1912

Profillerle Sırbistan (Paşiç, Paçu, Prodanoviç, Draşkoviç)

Gerçi tarihi bireyler yapmaz, ama tarih bireyler aracılığıyla yapılır.

Bundan dolayı, Sırp tarihinden, daha doğrusu mensuplarının henüz sahneden silinmediği tarih evresinden

44 Oskar Prochaska, Birinci Balkan Savaşı sırasında Prizren şehrinde Avusturya-Macaristan konsolosuydu. Sırp kuvvetleri bu şehri işgal ederken, Prochaska ve adamları bazı Sırpların üzerine ateş açmıştı. Haber Belgrad'a ulaştı, Belgrad da, Viyana'daki büyükelçisine Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı nezdinde bir protesto sunmasını emretti. Bunun üzerine, Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı yerinde inceleme yapma talebinde bulundu. Sırpların askeri gerekçelerle bu talebi reddetmeleri üzerine, Avusturyalılar bu olayı Sırbistan'ı tehdit etmek için kullandılar. Avusturya basınında çıkan söylentilere göre, Prochaska yaralanmıştı, tutuklanmıştı, kimseyle görüştürülmüyordu vs. Bu olay iki ülke arasında bir savaşa yol açacak denli büyüyebilirdi, dolayısıyla Rusya da Sırbistan'ın tarafında savaşa girebilirdi. Nihayet, Viyana'nın liberal *Neue Freie Presse*'si Sırbistan başbakanına Prochaska'nın "sağlık durumu"nu sorarak sorunu çözdü. Cevap olarak aldığı telgrafta, Prochaska'nın sağlığının iyi olduğu ve kendisinin güvenlik içinde bulunduğu bildiriliyordu, ayrıca Viyana'nın kendisiyle iletişim kuramamasının sadece Prizren'deki telgraf hatlarının çatışmalar sırasında tahrip edilmiş olmasından kaynaklandığı açıklanıyordu. Sonradan, Prochaska'nın hayatta ve gayet iyi olduğu, bütün bu zaman zarfında hükümetinin kendisiyle ilgili çıkardığı yaygaradan habersiz bulunduğu anlaşıldı.

kimi temsili şahsiyetlerinin profillerini bu kritik anda kabataslak çizmeye çalışmak yersiz olmaz.

Nikola Paşiç, bir mühendis, Radikal Parti'nin yaratıcısı ve başı, 1883 yılında ölüme mahkûm edilmiş, sürgünde altı yıl geçirmiş, ta 1899 yılında bile Belgrad cezaevinde –hâlâ kullanılan cezaevidir bu– hapis yatmış bir kimse, şu anda hükümetin başı ve Sırbistan'da en önemli şahsiyet, çünkü kral, Paşiç'in ve onun yakın çalışma arkadaşları Lazar Paçu ile Stoyan Protiç'in ellerinde bir kukla. Paşiç Almanca, Rusça ve Fransızcayı oldukça kötü konuşuyor, Sırpçasının da pek iyi olmadığı söyleniyor. Kelimeleri güçlükle sıralayarak görüşlerini çok basit bir tarzda dile getiriyor ve bu yüzden karşılıklı konuşmalarda saf biri gibi gözüküyor. Ancak, eğer Paşiç'in sözlerinin arkasında yatan gerçek düşüncelerine kulak vermeye çalışılırsa, amaçları için gayet yeterli, kendine özgü bir düşünüş tarzı olduğu görülüyor. Paşiç, büyük bir yetenek ya da olağanüstü bir zekâ sahibi değil, genel teorik eğitimi de yok, bütün bu yönlerden Paçu ve Protiç ondan üstün. Ama içlerinde en "uzak görüşlü" olanı o. Bir başka "uzak görüşlü" Sırp, Dragişa Lapçeviç, kendisini bana böyle anlattı. Çok eskiden, 1860'larda, Paşiç, Cenevre'de[45] öğrenciyken, Bakunincilerden biriymiş, oysa Lazar Paçu, bugünkü maliye bakanı, Marx'ın tarafında yer almış. Daha bu ayrılıkta, kişiliklerindeki farklılık kendini göstermiş: Eğer bir Sırp aşırı fikirlere ihtiyaç duyarsa, o zaman Bakunin'in "fikri" –özgür komünler federasyonu– bütün fantastik niteliğine rağmen, *zadruga*'sından,[46] toprakla kuvvetli bağından henüz kopmamış bir Sırp entelektüel için, kesinlikle hakikate daha yakın, daha doğal ve gerçekçiydi. Marksizmin getirdiği fikirler, Sırbistan'ın o

45 Doğrusu Zürih'te olacak.

46 *zadruga*: Rus *mir*'ine benzer, geleneksel kolektif köy sosyal organizasyonu. (ç.n.)

günkü koşullarında, mevcut gerçekliğin canlı malzemesinden çok daha büyük bir soyutlama gücü ve kitlelerle daha gevşek bir organik bağ gerektiriyordu. Ne var ki 1860'lardan bu yana, Sava ile Tuna'dan çok sular aktı. Nikola Paşiç pek çok deneyim yaşadı. (Sırpların Dobrolyubov'u sayılan) Svetozar Markoviç'in dostu ve öğrencisi, Radikal Parti'nin örgütleyicisi, komplocu, Avusturya ajanları Obrenoviçlerin düşmanı bu kişi, 1903 yılında başarılı bir darbeyle iktidara geldi.[47] Bu basit bir saray darbesi değildi. Subaylar, sadece, ulusun bütün ileri ve düşünen kesimlerinin hissettiği öfkenin araçları olarak hareket etmişlerdi. 1903 Martı'nda Belgrad'da işçilerin ve öğrencilerin katıldığı bir sokak gösterisi yapıldı, bazı subaylar saraydan gelen emirlere rağmen gösteriyi dağıtmaktan kaçındılar. Bu tarihi gösteri, daha darbeci askerler Aleksandar ile Draga'yı parçalanmış cesetler haline getirmeden, Obrenoviçlerin bürokratik despotizmine manevi bir öldürücü darbe indirdi... Bugünkü başbakan ve dışişleri bakanı Nikola Paşiç bütün bunları yaşadı. Balkan hanedanlarının nasıl devrildiğinin ve nasıl yaratıldığının tamamen farkında.

Hayat içindeki uzun ve dolambaçlı yolculuğu sırasında Bakunin'in fikirlerine duyduğu yakınlığı korumadığını –tıpkı başka birçok kişinin korumayışı gibi– söylemeye gerek yok. Bir zamanlar halktan bir kişiyken, uzun süredir yuvarlak sözler ve diplomatik belirsizlik dilini benimsemiş durumda. Görüşlerini berrak ve kesin bir biçimde dile getirme zorunluluğundan kaçmak için kasten karışık bir konuşma tarzı kullanıyor olması da zayıf

47 Obrenoviç hanedanı, 10 Temmuz 1903'te bir grup Sırp subayının askeri darbesiyle son buldu; subaylar, Kral Aleksandar ile karısı Draga'yı öldürüp, cesetlerini saray penceresinden aşağı attılar. Yeni kral, Obrenoviçler 1858'de tahta geçince sürgüne gönderilmiş olan Prens Aleksandar'ın oğlu Petar Karacorceviç'ti.

bir ihtimal gibi gözükmüyor. Kendisi bitkin düşmüş bir şüpheci ve politik bir Fabius Cunctator.[48]

"Savaş kaçınılmaz mı?"

"Barışın hâlâ mümkün olduğunu düşünüyorum."

"Rusya'nın siyasetini nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Rusya, bizi, herkesten daha ısrarlı bir şekilde, barışı korumaya davet etmiştir."

"Ya Almanya?"

"Almanya'nın siyasetinden memnunuz. Savaşın yerel kalmasını istiyor, bu da Büyük Devletlerin müdahale etmemesi anlamına gelir."

"Avusturya?"

"Lütfen bana Avusturya'dan söz etmeyin."

Bunlar, sadece, sözlerini tartmak zorunda olan bir başbakanın kaçamak cevapları değil. Hayır. Paşiç, gerçekten, savaşa herkesten daha az inanıyor ve herkesten daha çok savaş çıkmamasını arzuluyor.

Yelpaze şeklinde kır sakalları olan, bu "uzak görüşlü" ihtiyar adam, Sırbistan'ın ulusal gayretlerinin önünde duran olağanüstü zorlukların fazlasıyla farkında, tekrar gündeme gelen savaşı karşılamaya can atmayacak denli bitkin, sırtında bugüne kadar aştığı yolun yorgunluğunu taşıyor. En fazlası kendisinin savaşın içine çekilmesine sesini çıkarmıyor – gerçi bu da, tabii ki tamamen kendi iradesine karşı gerçekleşiyor değil.

"Avrupa bize Faslıymışız gibi davranıyor!" diyor Lazar Paçu bana. "Kaderimizi arkamızdan tayin etmek istiyor. Avrupa'yı, Faslı olmadığımızı kabul etmek zorunda bırakacağız.[49]

---

48 Fabius Cunctator (ö. MÖ 203): Roma konsülü Quintus Fabius Maximus Verrucosus'un genellikle anıldığı isim; cunctator kelimesi Latince "oyalayıcı" anlamına gelir. Fabius Cunctator, Anibal'in ordusuna karşı kuvvetlerine yıllarca manevra yaptırmasına rağmen, saldırıya geçmeyi daima ertelemişti.

49 1911 Temmuzu'nda Fransız askerleri Fas'ın başkentini işgal edip, bu ülke üzerinde himaye kurarken, bir Alman savaş gemisi, Fransızlara

Bizi Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine bağlılık yemini etmeye zorluyorlar.[50] Ama o madde tam otuz dört yıldır mevcut. O maddenin hiçbir yararını gördük mü?

Bize diyorlar ki: Balkanlar'daki statükoyu on iki milyon süngü koruyor. Ama Avusturya Bosna'yı ilhak ederken, İtalya Trablusgarp'ı ele geçirirken statüko acaba neredeydi?"[51]

"Savaş meydanını mı ziyaret etmek istiyorsunuz? Bütün Türkiye savaş meydanı olacak."

Lazar Paçu'nun hararetli, gayet kararlı dili, Paşiç'in oyalayıcı, yuvarlak sözleriyle tam bir karşıtlık oluşturuyor. Ancak bu, sadece bir mizaç farkı. Esas itibariyle, her ikisi de aynı tarihsel formasyona mensup ve aynı politik tipin sadece bireysel varyantları konumunda. Milliyetçi romantizmleri Avrupalılaşmış bir halkın kendi kaderini tayin etme ihtiyacına karşılık vermiş olan bu komplocu romantikler, halktan yana ihtilalci subayların gelenekleriyle burjuva düzeninin devlet adamlığı sorumluluklarını birleştiren olaylar sayesinde iktidar koltuğuna yerleştiler.

Daha Obrenoviçler devrinde, Genç Radikaller, partinin "babaları"nı kararsızlık ve eski hanedanla uzlaşmaya hazır olmakla suçlayarak onlardan ayrıldılar. "Ba-

karşı karaya kuvvet çıkarmak için Fas'ın Agadir limanına yanaşmıştı. Bir müddet, iki emperyalist ülke arasında savaş çıkması an meselesi gibi görünmüştü, ama kriz kasım ayında nihayet atlatıldı. Almanya, Fransa'nın Ekvator Afrikası'nda kendisine bıraktığı toprakları almayı kabul etti, buna karşılık Fas üzerinde Fransız himayesini tanıdı.

50 38. nota bkz.

51 Berlin Antlaşması (1878), Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan işgali ve idaresi altına sokuyordu, bu arada Osmanlı Devleti'nin iki eyalet üzerindeki egemenlik haklarını ise koruyordu; 1908 yılında Viyana ilgili eyaletleri ilhak ettiğini duyurdu.
Trablusgarp'a önceden ekonomik olarak nüfuz eden İtalya, 1911 Eylülü'nde Osmanlı Devleti'nden söz konusu eyaletin işgaline karşı çıkmamasını talep etti. Osmanlı Devleti bu talebi reddetti ve İtalya savaş ilan etti. 1912 Ekimi'nde Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika eyaletini İtalya'ya terk etti, İtalya da ülkenin ismini Libya olarak değiştirdi.

balar" iktidara gelip "halkın iradesi"ne –doğal olarak mülk sahibi olanlara seçme hakkı verilmesi temelinde– parlamenter ifadesini kazandırınca, Genç Radikallerin demokratizmi, ayaklarının altında toplumsal bir zemin bulunmadığını gördü. Kentli işçiler, ayrıca son yıllarda kırsal alandaki yarı-proleter unsurlar, Sosyal Demokratların yolundan gidiyordu. Varlıklı köylüler, papazlar, tüccarlar ve genel olarak mülk sahipleri ise Paşiç'e güçlü bir destek verdiler. Kırsal toplumun eşgüdümsüz ve cahil orta tabakalarına dayalı hiçbir demokratik parti inşa edilemezdi. Burjuvaziye gelince, bu sınıf, bütün geri kalmış ülkelerde olduğu gibi, "organik olarak" değil, "ulusal" temeller üzerinde değil, Avrupa finans kapitalinin yardakçısı olarak, onun çıkarlarına göre gelişiyor.

Böylesi koşullar altında, demokratik radikalizm, İasa Prodanoviç'in "sosyal adalet" bayrağını taşıyan politik inancı, hiçbir belirli sınıf çıkarını yansıtmaz, sınıf çıkarlarının belirsiz niteliğini yansıtır.

Bay Prodanoviç, koalisyon hükümetinin sanayi bakanı iken, 1910 yılında, olanca gücünü kullanarak, birçok bakımdan bütün Avrupa'nın en ileri olanı denebilecek bir sanayi kanununu uygulamaya soktu. Bu bakan bir keresinde, "Özel mülkiyeti ölümsüz bir kurum değil, sadece yeni sosyal biçimlere doğru bir geçiş aşaması sayıyorum," demişti, bu küçük burjuva köylü ülkesinin parlamentosunda. Bay Prodanoviç'in dürüst niyetlerine insan ne kadar yakınlık duysa da, onun siyasetinin bir geleceği olduğunu kabul etmek imkânsız.

Aynı zamanda, Genç Radikallerin sağ kanadı, Avrupa finans kapitalinin Sırbistan'a nüfuzu sırasında onun safına geçmiş, uzlaşmaz radikalizm biçimlerini hızla terk etmiş, kır ve kentin küçük mülk sahiplerini arkasına alarak bankaların politik hizmetine girmiştir. Milorad Draşkoviç, sözde demokratik bankokrasi fikrinin açık sözcüsü olarak ortaya çıkmıştır.

Sırbistan'da bankalar, politikada ekonomidekinden daha küçük bir rol oynamıyor. Belgrad'da yabancıların sahibi olduğu bankalar arasındaki rekabet, Büyük Devletlerin ülkede hâkimiyet kurma çekişmesinin dolaysız mali biçimidir. Bir Sırp politik partisinin Avrupa Büyük Devletlerinden birine ya da öbürüne dış siyaset alanında yakınlığı, ilgili ülkenin bankasıyla çok yakın bir bağı bulunmasını gerektiriyor. Kapitalist gelişme, burada henüz ilkel birikim aşamasını aşmış değil, dolayısıyla ulusal sermaye biçimi tüccar ve tefeci sermayesi. Bu ülkeye de kollarını uzatan, çeşitli bankacılık faaliyetlerini yürüten Avrupa finans kapitali, yerel tefeci sermayesini doğrudan doğruya kendisine bağlamış durumda ve daha Sırbistan'da sanayiyi geliştirmek için ciddi adımlar bile atmadan ulusal ekonomiyi iliklerine kadar kemiriyor. Avrupa borsası ile bu köylü ülkesi arasında aracılar konumundaki bankaların yerli ajanlara, nüfuzlu politikacılara, parlamenterlere ve bakanlara ihtiyacı var. Burada aynı kapı hem bir bakanlığa hem de bir banka idaresine çıkıyor.

Tek başına ya da koalisyon halinde iktidara gelen bütün partiler için bu durum geçerliyken, Genç Radikaller, gücünü artıran sağ kanadının mensuplarıyla, bankokrasinin profesyonel savaşçıları olarak ortaya çıkıyorlar. Bu rolü oynayacak kadar burjuva önyargılarından ve ulusal romantizm geleneklerinden uzaklar. Uluslararası işlere, sözlü notaya, seferberliğe, barış ve savaşa ilişkin gelişmelere döviz kurları ve iskonto oranları açısından bakmayı öğrendiler. *Les affaires sont les affaires* [İş iştir].

Ancak, ülkelerinin politik dilini konuşmak zorunda kalıyorlar. Başkalarına, kendileri adına parlamentoda ve kamu toplantılarında konuşma görevini yükleyemiyorlar – bunun için maddi kaynak bakımından çok yoksullar, ülke de entelektüel kaynak bakımından çok yoksul. Kendi ticari çıkarları için bizzat aracı olarak ortaya çıkmak ve ulusal romantizmin duygularını, ruh hallerini

pragmatik demagojinin göz boyayıcı ifadelerine yeniden dökmek zorunda kalıyorlar.

Bay Draşkoviç'le parlamento binasında, Genç Radikaller grubunun ofisine bitişik küçük bir odada görüştüm.

"Demek savaş kaçınılmaz. Savaşın politik hedefi ne? Türkiye'nin Hıristiyan eyaletlerine otonomi mi?"

"Hayır, bir kere kan döküldükten sonra, otonomi kabul edilemeyecek kadar ucuz bir fiyat olur. Ama biz kendimiz için bir şey istemiyoruz – sadece Türkiye'deki Hıristiyan kardeşlerimiz için bir şeyler istiyoruz."

"Büyük Devletlerin gösterdiği direnişin farkında değil misiniz?"

"'Büyük Devletler' denen devletler. Neredeler? Ortada yoklar, aramak lazım. Bakın: Beş yüz yıl önce Türkler İstanbul'a yaklaşıyormuş, Sultan Mehmet tereddüt etmeye başlamış. 'Hıristiyan devletlerin bir ittifak kurmasından korkuyorsunuz,' demiş sadrazamı, 'bu beyhude bir korku. Onların paylaştıkları tek şey karşılıklı kıskançlık ve nefrettir. Ne yapılması gerekiyorsa onu korkmadan yapın.' Ve bildiğiniz gibi sultan da öyle yapmış. Şimdi, beş yüz yıl sonra biz de, geçmişte olduğu gibi bugün de sadece kıskançlık ve birbirinden nefrette birleşmiş olan Büyük Devletlere önem vermeden ne yapmamız gerekiyorsa onu yapmalıyız. Önümüzdeki başlıca görev askeri zaferdir. Kendimize ve Tanrı'ya güveniyoruz."

"Rusya'nın Balkanlar politikasına nasıl bakıyorsunuz?"

"Çok büyük bir ümitle bakıyorum. İnsanlar bize sık sık iki Rusya'nın varlığından bahsediyor: Rusya hükümeti ile Rusya toplumu. Bizim için iki Rusya yok. Rusya bizi destekledi ve desteklemeye de devam edecek."

"Maliye bakanınızdan ben farklı bir görüş aldım. Ona göre, Rusya'nın Balkan siyaseti diğer Büyük Devletlerin siyasetlerinden hiçbir bakımdan farklı değil."

"İnsan imkânsızı isteyemez. Halkımız Rusya'ya inanıyor. Bizim sadece Rusya'nın silahlı kampı olduğumuz söyleniyor. Biz bunu bir hakaret saymıyoruz.

"Mali kaynakları mı soruyorsunuz? Bizim paramız var; sadece para da değil, altınımız da var. Bizim acyomuz[52] Avusturya'nınkinden düşüktür. Bu gazete şişirmesi değil. Bankalara uğrayın, ne kadar altın rezervine sahip olduğumuzu göreceksiniz. Kaldı ki askerlerimiz köylüdür. Onların temel besini ekmektir, ülkede bol miktarda ekmek stokumuz var."

"Sırbistan ile Bulgaristan arasında bir ayrılık tehlikesi yok mu?"

"Böyle bir tehlike olduğunu sanmıyorum. Avusturya basını, iki ülkenin kopuşunun kaçınılmazlığı üzerine yılmadan yorulmadan yazıp duruyor. Ama eğer gerçekten zayıflatılırsak, bu, Bulgaristan için çok büyük bir tehdit oluşturur. Bugün Avusturya bizim komşumuz. Eğer Avusturya bizi yutsa, Bulgaristan'ın komşusu haline gelecektir. Bulgaristan bunun olmasını istemez. Savaş muhabiri olarak savaş meydanına gidecek misiniz? O zaman, orada görüşürüz."

Kısa ömürlü Genç Radikal kabinesinin eski ticaret bakanı, şimdi ise tanınmış bir ihracat bankasının müdürü olan Bay Draşkoviç'ten izin alıp ayrıldım.

Sınır ötesindeki kardeşlere ve Tanrı'ya duygusal atıflarına rağmen gayet bilinçli, heyecansız ve kesin konuşma tarzıyla, Genç Radikallerin bu önde gelen kişisi bana "yerine geçtiği" "Eski" Radikallerden çok daha yaşlı gözüktü.

Dyen, No. 4
5 Ekim 1912

52 acyo: Herhangi bir paranın gerçek değeriyle sürüm değeri arasında beliren fark. (ç.n.)

Maliye Bakanlığı binası, bir bahçenin ortasında eski, bakımsızca bir ev. Kapılarında ve avluda muhafızlar nöbet bekliyor, bunlar yamalı köylü kıyafetlerinde, tüfek taşıyan adamlar. Uzun bir koridorun sonunda bir hizmetkâr beni selamlamak için ileri atılıyor: Ayaklarında terlikler, kravatsız, ufak tefek ihtiyar bir adam. Bekleme odasında mobilyanın döşemeleri, ayrıca kapının perdesi Sırp kilimlerinden yapılmış. Pencereden sevimli, eski bir bahçe görülüyor. Bahçenin eve bitişik bir köşesi, bütünüyle, aşınmış tahtalar ve bir çeşit paslı borular yığınıyla kaplı. İzlenimim, bir *zemstvo* meclisi üyesini ziyarete gelmişim gibi – sadece muhafız devriyesinin ciddi, neredeyse iki büklüm sırtı bana bunun böyle olmadığını hatırlatıyor. Beş dakika sonra, bir başka hizmetkâr beni –bunun kravatı var– bakanın ofisine götürüyor.

Lazar Paçu'nun yaşı altmışın üstünde. Kendisi esmer, kır saçlı, iriyarı cüssesine rağmen kıpır kıpır biri, kalın bir sesi ve kurnaz gözleri var, hiç ara vermeden sigara içiyor, birini söndürmeden öbürünü yakıyor – Almanların (ve sanırım Fransızların da) kullandığı deyimle "zincirleme" sigara içen bir tiryaki. Paçu, iktidardaki "Eski" Radikal Parti'nin en iyi mali uzmanı ve ekonomi literatürünü, özellikle Marksist literatürü çok iyi bilen bir kimse. Bugün bile kendisini Marksist saymaktan çekinmiyor ve politik tartışmalarda Marx'tan kolayca alıntılar yapıyor. Zaten, 1860'larda, Birinci Enternasyonal döneminde, kendisiyle aynı zamanda Cenevre'de[53] öğrenci olan bugünkü başbakan Bay Nikola Paşiç, Bakunin'in ateşli bir destekleyicisi iken, Paçu bir Marksistti. Ama birinin Marksizmi, ötekinin Bakuninciliği gibi, en büyük uygulamasını Sırbistan'ın kaderine yön verirlerken bulacaktı. Ülkenin "kaderine yön vermek"ten bahsedişim sırf renk-

53 Doğrusu Zürih'te olacak.

li bir ifade kullanmak için değil. Sırp politikasındaki iç faktörler söz konusu olduğu ölçüde, bütün ipler üç adamın ellerinde bulunuyor: Nikola Paşiç, Lazar Paçu ve Stoyan Protiç. Kral, manevi otoritesi veya politik önemi olmayan tamamen dekoratif bir şahsiyet. Ve bu diktatör üçlüsünde, eski komplocu Nikola Paşiç temkinli Cunctator iken ve eski militan gazeteci Stoyan Protiç düzeni koruyan "demir yumruk"u temsil ederken, Lazar Paçu kuşkusuz "Eski" Radikal Parti'nin ideolojik fikir babası.

***

"Savaş mı? Tabii ki, biz savaşa karşıyız. Barışın yararlarını kim bilmez? Barış iş, servet birikimi, bilgi, kültür demektir ve bütün bunlara Sırbistan'dan çok kimin ihtiyacı var? Ama görüyorsunuz, başka seçeneğimiz kalmadı. Sırbistan'ın dış ticaretinin son dört yılda üçte bir oranında arttığına işaret ediyor ve ülkenin barış yoluyla ekonomik olarak gelişebilecek güçte olduğu sonucunu çıkartıyorsunuz. Ama bu barış yolunun bize yarın hâlâ açık olacağının garantileri nerede? Türkiye, bütün o kanlı kargaşaları içinde, bizim için coğrafi ve politik bir kavram değil, yakın bir komşu ve daimi bir tehdit unsuru. Türkiye'deki dört yıllık meşruti rejim deneyimi bizi nihayet şuna ikna etti: Orada sadece askeri-bürokratik kastı oluşturan Müslümanlar, Türk imparatorluğundaki Hıristiyan halklarla barış içinde bir arada yaşamanın koşullarını yaratmaktan tamamıyla âcizdir. Okul yok, mahkeme yok, yol yok – Abdülhamid devrindeki eski kaosun tıpkısı: Buna sadece parlamentoda partiler arasında mücadeleyi ilave ettiler, bu da kendi başına ülkenin dertlerine hiçbir çare getiremez. Yeterince sabır gösterdik, artık sabrımız tükendi. Güneydoğu sınırımız, devamlı olarak her türden nahoş sürprizlerle karşılaşıyor. Sırp köylülerinin ve papazlarının öldürülmesi, bitmez tükenmez bir mülteci akını (o mültecileri de beslemek zorundayız), aralıksız bir sınır çatışmaları dizisi – böy-

Lazar Paçu.

lesi koşullar altında ülkenin normal şekilde yaşaması ve gelişmesi mümkün mü?

Avrupa bütün bunlardan haberdar, ama hiç ilgilenmiyor. Avrupa barıştan yana. Ama görüyorsunuz, barış yok. Balkanlar'da mevcut olduğu şekliyle barış sürekli bir yıpratma savaşı demek. Avrupa statükodan yana. Ama burada statüko kaos demek. Ve bize söyleyip durdukları o on iki milyon Avrupalı süngü gerçekten statükonun arkasında duruyor mu? Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak ettiği zaman statüko neredeydi? İtalya Trablusgarp'ı ele geçirirken Büyük Devletler statükoyu neden savunmadılar? Şurası açık ki Büyük Devletler söz konusu olunca, statüko mevcut değil. Yalnızca bizim ihtiyaçlarımız ve taleplerimiz söz konusu olunca, statükoyu hatırlıyorlar. Bize Faslıymışız gibi davranıyorlar. Arkamızdan bir anlaşmaya varıp, bize sözlü notalarını sunuyor, daha doğrusu bize bağırıyorlar: 'Sen Balkanlar'daki, kes sesini bakayım!' Ama biz Faslı değiliz ve Avrupa'ya bu gerçe-

ği gösterebileceğimize güveniyoruz. Avrupa, Türkiye'ye meşru mülkü gözüyle bakıyor, ne var ki Büyük Devletler bu mülkün nasıl paylaşılacağı konusunda anlaşamıyorlar ve böylece Avrupa Türkiye'yi koruyor. Eğer Büyük Devletler, yenilgiye uğrayacağımızdan, yurdumuza kan revan içinde döneceğimizden emin olsalardı, olayları kendi akışına bırakıp beklerlerdi. Ancak, yenilenin biz olmayacağından korkuyorlar. 'Türkiyeleri' için korkuyorlar."

Bu, bir mülakattan çok, bir ajitasyon söylevine benziyordu – ateşli ve keskin üslubuyla Skupştina'nın bir oturumundan çok, bir mitinge yakışan bir söylev. Sorular sormaya pek gerek kalmıyordu.

"Ne istiyoruz? Toprak kazanımları değil, Türkiye'nin Hıristiyan halklarının kültürel gelişimi için gerçek güvenceler istiyoruz. Kendimiz için uygun bir zamanda bu güvencelerin, bize göre, nelerden ibaret olması gerektiğini söyleyeceğiz.

Maliyemiz mükemmel bir durumda. Bunu nasıl başardık? Hangi mali tedbirlerle bu duruma ulaştık? Tek bir yöntemle, basit bir yöntemle: *Anayasal rejimle.* Mali işlerimizi sıkı bir parlamenter temel üzerine yerleştirdik. Ciddi muhasebe, açıklık, parlamentonun denetimi – bunlar devlet maliyesindeki iyileşmenin asıl sebepleri.

Parlamenter sisteme değer veriyoruz ve şu anda böylesine kritik bir durumda, bütün ülke ayaktayken ve yirmi ile elli beş yaş arası tüm erkek nüfus silah altındayken bile anayasal güvenceleri ortadan kaldırmayacağız. Şu anda ülkeyi olağanüstü yasalara başvurmadan yönetiyor olmamızın Sırbistan'ın yararına olduğunu düşünecek kadar cesur davranacağım. Bulgaristan Çarı Ferdinand ülkede çıkacak karışıklıklardan –tabii ki savaş ilan edilmediği takdirde çıkacak karışıklıklardan– korkarak sıkıyönetim ilan etti. Biz, bugüne kadar olanlara hükümetin artık göz yummayacağını bilen halkımızın sağduyusuna güveniyoruz.

Seferberlik bize günde bir milyon dinara mal oluyor. İyi bir altın rezervi biriktirdik ve geleceğe serinkanlılıkla bakıyoruz. Bir borç almayı hesaplamıyoruz. Bize altı ay yetecek kaynağımız var.

Rusya mı? Bu ülkenin Balkanlar'ın Hıristiyan halklarına yönelik siyaseti Avrupa'nın diğer Büyük Devletlerinkinden farklı değildir – zerre kadar farklı değildir. Bunun böyle olmasından üzüntü duyuyoruz –halkımızın geleneksel umutlarına ters bir durum bu– ama olguyu kaydetmekten kaçınamayız."

***

Konuşma kırk beş dakikadan uzun sürdü. Değinilen diğer sorunlar daha özel nitelikteydi. Batı ve Doğu Avrupa'daki meslektaşlarının tersine, sadece maliye bakanı değil, iyi yetişmiş bir iktisatçı da olan Bay Paçu'nun yardımıyla, ülkenin uluslararası konumuyla ilgili dış ticaret istatistiklerini daha iyi inceleyebildim. Konuşmanın bu kısmına, Sırbistan'ın son yıllardaki ekonomik gelişmesi üzerine konuşma fırsatı bulunca tekrar dönme hakkımı saklı tutuyorum.

Bugün –30 Eylül'de– Skupştina'da Bay Paçu'yu gördüm. İki savaş kredisi ile ilgili –biri 14 milyonluk, öteki 30 milyonluk– teklif ikinci kez okundu. Hiç tartışma olmadı. Hazır bulunan 123 parlamenterden 122'si –Sosyal Demokrat Dragişa Lapçeviç dışında hepsi– krediler lehinde oy kullandı. Bu hiçbir anlamda bir çarpışma günü değildi ve Bay Paçu'nun ağır toplarını sahneye sürmesi için herhangi bir nedeni yoktu. Ama Naprednyak'ların ve Milliyetçilerin sıralarından gelen temkinli, pamuk eldiven içindeki yumrukları savuşturmak için iki kez kürsüye çıktı, kendisinin ne istediğini ve nasıl elde edeceğini bilen uyanık, tecrübeli bir savaşçı olduğu hemen fark ediliyordu.

Kievskaya Misl, No. 276
5 Ekim 1912

Sırp barış delegasyonunun başında Novakoviç bulunuyor. Sırbistan tarihinin büyük bir kısmı bu politik şahsiyette cisimleşmiştir, gerçi Novakoviç'in kendisi bir tarih "yapıcı"sı –yani bir politikacı– olmaktan çok, derin bilgi sahibi bir filolog ve tarihçidir. Ne var ki, Sırbistan gibi geri kalmış ülkelerde, bilgililik tek başına öylesine değerli bir sermayedir ki, hiç güçlük çekilmeden bütün sosyal faaliyet alanlarına yatırılabilir.

Novakoviç şu anda yetmiş yaşında. Politik kariyeri Prens Milan zamanında başlamıştı. 1873 yılında, daha otuz bir yaşına basmamışken, o güne kadar sadece ortaokul öğretmenliği ve bir tarih müzesinin müdürlüğü görevlerinde bulunmuş olan Novakoviç, eğitim bakanlığına getirildi. Adı "ilerici" anlamına gelen Naprednyak Partisi'ne mensuptu; bu parti Sırbistan'ı bir devlet olarak Avrupalılaştırmak istiyordu ve Batı'dan liberal politik formülleri almıştı. Ne var ki iş, bu formülleri gerçekliğe dönüştürmeye gelince, Sırbistan'ın gerekli ufak tefek bir iki şeyden yoksun olduğu ortaya çıktı: Bir orta toplumsal katman, şehirler ve kent kültürü yoktu. Sonunda, yerine getirdikleri görevin esas itibariyle, bürokratik ve özellikle mali mekanizmaya bir çekidüzen vermekten ve ilkel demokrasi yerine modern ordu desteğine dayanan bir bürokratik monarşiyi yerleştirmekten ibaret olduğu görüldü. Eşyanın tabiatına uygun olarak, Naprednyak'lar, çok geçmeden, eksenleri durumundaki prensin sarayının etrafında dönen muhafazakâr-bürokratik bir kliğe dönüşüp yozlaştı. Ana çizgilere bakılırsa, Naprednyak'lar, yalnızca, kendilerinden önceki bir Sırp partisinin, artık adlarını Milliyetçiler yapmış bulunan Liberallerin hikâyesini tekrarladılar. Partinin ilk isminin gösterdiği gibi Liberaller de, "hukuka dayalı bir devlet" kurmak üzere yola çıkmış, ama sonunda Obrenoviçle-

Stoyan Novakoviç.

rin kirli despotizminin savunucuları haline gelmişlerdi. Uzakdoğu ülkelerinde (ve bir ölçüde Rusya'da da) olduğu gibi Yakındoğu ülkelerinde de, hayatın bütün alanlarında, Avrupa'nın hazır biçimlerinin ve fikirlerinin veya bazen sadece onların isimlerinin alınarak, çok daha önceki bir tarihsel dönemin gereklerine nasıl ifade kazandırılmaya çalışıldığı gözlemlenebilir. Politik ve ideolojik kılık değiştirmeler bütün geri kalmış ülkelerin kaderidir. Bizzat Novakoviç de, aşağıda göreceğimiz gibi, "Avrupa politik terminolojisi" hazinesinden biraz keyfi aktarmalar yapmanın Sırp politik partilerinin bir özelliği olduğunu kabul etti.

***

Bay Novakoviç'i savaşın patlak verişinin hemen arifesinde ziyaret ettim. İçinde el dokuması Sırp halıları ve pek çok kitap bulunan eski bir evi var. O zaman aktif politikadan kopmuş bulunan ev sahibinden yeni veya önemli herhangi bir şey öğrenmeyi beklemiyordum, ama bu talihsiz ülkenin farklı bir dönemde tarihini oluş-

turmuş kişilerini onun gözüyle görerek, ülkenin politik geleneklerini daha iyi anlamak istiyordum. Zorunlu olarak resmi bir havada geçen bu mülakat sırasında, bir hizmetkâr, kitap raflarıyla kaplı o çalışma odasına iki kez gelip önüme bir tepsi uzattı. İlk seferinde tepside bir "tatlı" vardı: Bir küçük tabakta, bir kaşık içinde biraz reçel, yanında da bir bardak su. Bu misafirperverlikten biraz utandığımı gören ev sahibim:

"Belki bilmiyorsunuz, bu bizim Sırp âdetlerimizden biridir..." dedi.

"O zaman, müsaade ederseniz, sadece su içeyim," diye karşılık verdim; ağzımda reçelle soru sormakta güçlük çekebilirim diye kaygılanmıştım.

Ama anlaşılan reçeli yemek gerekliymiş. Birkaç dakika sonra, aynı hizmetkâr üzerinde bir fincan Türk kahvesi bulunan bir tepsiyle yeniden göründü. Hatamı tekrarlamadım ve dudaklarımı yakarak kahveyi dibindeki tortusuna kadar dikkatle içtim.

Bütün sorularıma –Savaş olacak mı? Sırbistan'ın talepleri neler? vb.– Bay Novakoviç, gayet anlaşılır bir Rusça konuşarak, düzgün, oldukça eskimiş, diplomatik bir üslup içinde yuvarlak, beylik sözlerle karşılık verdi ve her defasında şu ifadeleri ilave etmeyi unutmadı: "Hükümet, tabii ki, bu işte en iyisini bulur"; "Yalnızca hükümet durumu bir bütün olarak değerlendirebilir"; "Özel bir şahıs olarak benim fikrim sorulursa, bence..." Novakoviç, uluslararası durumdan bahsederken, haklarında pek olumlu şeyler söylemediği devletlerin adını anmaktan özenle kaçındı. "Güçlü kuzey komşumuzun bizim için pek hayırlı denemeyecek niyetlerine gelince, şunu söylemeliyim ki..." Nikola Paşiç'ten ne kadar farklı! Paşiç de, pek fazla şey açıklamayan bir kişidir ve düşüncelerini açık seçik biçimde dile getirme yeteneği kendisinin politik meziyetleri arasında yer almaz. Ama Paşiç'in sorulardan sıyrılması, kaçamak cevapları

tamamen pratik niteliklidir. Sizden daima çok belirli bir şeyi saklıyordur, eğer durum öyle değilse, size bahçenin yolunu gösterir. Bu ihtiyar adamın kurnazlığında, saf görünümü sağlayan bu hünerde, derinliğine plebyen bir yan var. Oradaki diplomatın arkasından, daima, monarşiye karşı kitleleri ayağa kaldıran ve kralları deviren eski demagog hafifçe beliriyor. Ancak, Novakoviç'in diplomatlara özgü beylik ifadeleri nitelik bakımından daha "yapay"dır. Burada karşımıza bir üslup çıkıyor: Tarihin saraylarda yapıldığı kesin bilgisiyle yetişmiş ve tamamen keyfi idareye ve kamu mallarının yağmalanması üzerine kurulu olan Prens Milan rejimine hizmet ederken, dışsal görünüşe göre doğruluğunu, hatta ahlaki lekesizliğini nasıl koruyacağını bilen muhafazakâr-bürokratik bir politikacının üslubu.

1883 yılında Sırbistan'da büyük Zayeçar İsyanı patlak verdi, bu isyanı Milan yönetiminin halkın elindeki silahları almaya yönelik doğrudan bir girişimi kışkırtmıştı.[54] İsyan Paşiç'in doğum yeri Batı Sırbistan'da gelişti. Olaylar sert yöntemler kullanılarak bastırıldı ve isyan liderlerinin birçoğu idam edildi. Başkalarının yanı sıra, Skupştina'nın bugünkü başkanı Andra Nikoliç ve şimdi devlet tekellerinin müdürü olan, ayrıca Marx'ın ve bizim

54 Zayeçar İsyanı, 1883 yılında Sırbistan'ın doğusunda (metinde yazıldığı gibi ülkenin batısında değil) çıkan bir köylü ayaklanmasıdır. 1881 yılında kurulan ve üyelerinin Svetozar Markoviç'in takipçileri olduklarını iddia ettikleri Radikal Parti isyanı hazırlamıştı. Nikola Paşiç liderliğindeki Radikaller 1883 Skupştina (parlamento) seçimlerinde ezici bir zafer kazandılar. Kral Milan Skupştina'yı dağıttı, önde gelen Radikalleri tutuklatıp halkın elindeki silahları toplatarak ağır bir baskı uygulamaya başladı. Bu, Zayeçar yöresinde halkı silahlı ayaklanmaya yöneltti. Sırp ordusunun yarısı, isyanı bastırmakla uğraştı ve isyancıları Zayeçar, Knyajevats ve Aleksinats şehirlerinden çıkarmak için bir dizi kanlı çarpışma yapıldı. Yakalanan birçok Radikal idam edildi. Partinin bütün Belgrad komitesi vatana ihanet suçlamasıyla yargılandı. Sadece birkaçı –içlerinde Paşiç de vardı– yurtdışına kaçmayı başardı. Ayaklanmanın çıktığı bölgede, vahşi terör uygulamalarıyla bir olağanüstü hal dönemi yıllarca devam etti.

Sieber'imizin çevirmeni Rasa Miloşeviç ölüm cezasına mahkûm edilmişti. İsyanın ta başında Nikola Paşiç, Macaristan yoluyla Bulgaristan'a kaçmıştı: Gıyaben idama mahkûm edildi. Ertesi yıl, 1884'te, Novakoviç Milan'ın içişleri bakanı oldu. Ve şimdi Paşiç, Novakoviç'i barış görüşmelerini yürütmek üzere Londra'ya gönderiyor.

Zayeçar İsyanı'nın bastırılmasından sonra, Milan ayağının altındaki toprağın eskisine göre daha kızgın olduğunu gördü. Kendi mesleğinden birçok kişi gibi, Milan da şansını savaş yoluyla artırmaya çalıştı. Ancak, böyle durumlarda hep olduğu gibi, ağır bir yenilgiye uğradı – bu yenilgiyi 1885 yılında Bulgaristan'dan aldı.[55] Radikal Parti'den son derece korkan Milan ülkeden kaçma girişiminde bulundu, ama başbakanı Milyutin Garaşanin ülke çapında birkaç gün bütün demiryolu trafiğini durdurup kaçışını engelledi. Kanlı trajedinin operetlerle karışımı Milan'ın despotik rejiminin fizyonomisini oluşturuyordu, yerine geçen oğlu Aleksandar'ın devri için de aynı şey söylenebilir. Sırp-Bulgar Savaşı'ndan sonra, Milan vahşi baskı tedbirleriyle iki yıl daha hükümdarlığını sürdürmeyi başardı, ama daha sonra yerini oğluna bırakarak tahttan inmek zorunda kaldı. Babasının inkâr edilemez yeteneklerinden yoksun olan, ama onun despotik taşkınlıklarını miras almış bulunan oğlu Aleksandar'ın kariyeri 1903 yılında tam bir felaketle sona erdi. O zamandan bu yana Radikaller yönetime tam anlamıyla hâkimler. Hanedan ve rejim değişikliğiyle Novakoviç'in partisi muhalefete geçti.

***

Novakoviç, eski rejim döneminde, kendi tarzında –eğitim ve içişleri bakanı, başbakan, İstanbul ve Sen Petersburg büyükelçisi olarak– büyük bir rol oynamasına rağmen, Milan'ın veya Aleksandar'ın zorbalığının

55 14. nota bkz.

doğrudan bir dalkavuğu konumuna düşmedi. Kişisel olarak "dürüst bir adam" kaldı –şunu da arada ilave edelim ki, Sırp bakanları arasında bu, Bulgar bakanlarının tersine, çok seyrek görülen bir özellik değildir– ve kendi hareket ilkelerine bağlılığını korudu. Onun ideali, muhafazakâr bir "hukuka dayalı devlet" idi – seçime katılabilmeyi belirli bir büyüklükte mülk sahibi olma şartına bağlayan bir sistem. Bundan ötürü, Milan'la ve oğluyla sık sık çatıştı. Onlar Novakoviç'in görüşlerini belirli, çok geniş olmayan sınırlar içinde dikkate aldılar. En dizginsiz ve sinik kişisel rejim bile, daima bir "dürüst adam"ın varlığından bir ölçüde hoşlanır, böyle birinin sorumlu bir mevkide bulunması, "Danimarka Krallığı"nda her şeyin henüz "çürümemiş" olduğunun bir çeşit garantisi sayılır: Bu malumatfuruş ukala bizimle birlikteyse, içişleri bakanıysa, o kadar da kötü değiliz demektir. Ve ukala –tabii ki, o da kurnazlıktan büsbütün yoksun değildir– bulunduğu mevkide (o mevkide bulunmanın ne de olsa avantajları vardır), köklü değişiklikler, büyük işler yapmasa da, yaptığı ufak tefek işleri gözünde büyüterek avunabilir. Novakoviç'in liberal-legal muhafazakârlığı, bütün bu zaman zarfında, tabii ki biraz yetersiz bir sermaye niteliğinde kaldı. Obrenoviç rejimine köylü ve küçük burjuva muhalefeti bütünüyle, Radikal Parti'nin hanedan karşıtı bayrağı altında toplanmıştı. Ve nüfusun köylü kitlesinin dışındaki diğer bütün unsurlar, henüz, muhafazakârlık ağırlıklı, düzenli bir liberalizme destek sağlayamayacak denli zayıf ve azgelişmişti. Novakoviç, liberal-muhafazakâr ilkelerine hiçbir sosyal temel bulamazdı: Kendisini rejimle özdeşleştirmiş "lekelenemeyecek bir adam" olarak, tamamen saraydaki nüfuzuna dayanmak zorundaydı.

Bir ay önce Novakoviç'in tarihsel anılarından oluşan bir kitabı çıktı: *Dvadeset godina ustavne politike u Srbi-*

ji (1883-1903) [Sırbistan'da anayasal politikanın yirmi yılı (1883-1903)] – Obrenoviçlerin mutlakıyetini "içsel araçlarla" yasal bir temele oturtmaya yönelik girişimlerin acıklı bir hikâyesi bu. Liberal yönetimin çöküşünden sonra geri plana çekilmek zorunda bırakılan bütün kamu kişilerinin anıları için kaçınılmaz olan belirgin tektaraflılıkla, Bay Novakoviç, kendisini mutlakıyetin bir muhalifi olarak tanıtıyor ve elinden geldiği kadar mutlakıyetin "bir parça âlicenaplık" göstermesini sağlamak için çabaladığını yazıyor. Zayeçar İsyanı'ndan önce Novakoviç, belirtildiği üzere, eğitim bakanıydı. Ama, basiretli davranarak, kanlı baskı rejimini uygulayan kabinede kalmayı reddetti ve o dönemde geri plana çekildi. Daha sonra, görev –başkaları, kendi parti yoldaşları tarafından– yapılıp bitirilince, temiz bir vicdanla içişlerini yürütmek üzere tekrar öne çıktı. Ve Milan, "yukarıdan gelen keyfiliğe" ve "aşağıdan gelen anarşiye" kesin bir son verecek olan temel kanunlar için hazırladığı yararlı planı kabul etmeye yanaşmayınca, Novakoviç kendi başına hareket ederek Garaşanin hükümetinden istifa etti. Milan, talihsiz 1885 savaşından ve aziz vatanın tozunu ayaklarından silkme girişiminin başarısızlığından sonra, önde gelen politikacıları bir konferansta toplayarak içinde bulunduğu pislikten kendisini nasıl sıyırabileceği konusunda tavsiyelerini istedi. Novakoviç yine temel kanunlar planını ortaya attı. Amacı, sadece ülke içinde huzuru sağlamak değil, aynı zamanda ülkenin yurtdışındaki itibarını artırmaktı. Ne var ki, yine bundan bir sonuç çıkmadı. Devrik kral Milan, oğlu Aleksandar tahttayken eski siyasetini sürdürmek üzere Sırbistan'a döndüğü 1894 yılından sonra, Novakoviç'i kabineyi kurma görevini üstlenmesi için ikna etmeye çalıştı. Ancak, iki gün süren görüşmeler olumlu sonuç vermedi. İkinci sınıf Naprednyak ve Liberallerden oluşan bir kabine kuruldu. 1895 yılında, Aleksandar, Milan'ın vesayetinden

kendini kurtarma girişiminde bulunduğu zaman, Novakoviç başbakan olmayı kabul etti – bunun için ileri sürdüğü şart, birinci maddesi bir anayasa hazırlanması olan programını Aleksandar'ın benimsemesiydi. Ama Milan'ın, vesayeti kolay yok edilemeyecek kadar güçlü olduğu ortaya çıktı ve Novakoviç tekrar köşesine çekilmek zorunda kaldı.

Novakoviç, malumatfuruş bilgiçlere yakışan ısrarıyla tarihi-felsefi görüşünü korudu: Modası geçmiş türden bir muhafazakâr olarak, bugüne kadar organik sosyal gelişme teorisinin destekçisi kaldı. Bu küçük ülkeyi harabeye çevirmiş olan bitmez tükenmez darbeler ve isyanlar arasında, âlim-politikacı, insan toplumunun biyolojik bir organizma gibi evrildiği şeklindeki sözde bilimsel inanışta teselli bulmuştur. Israrla, ama boşu boşuna, cüce hükümdarlarını yönetim pratiklerinde bu doktrine uymaya zorladı: Ancak, onlar, kendisinin –organik gelişme kanunları da dahil– "temel kanunları"na fevkalade aykırı hareket etmeyi tercih ettiler. "Otokrasi çekici ve tatlıdır," diye acı acı yakınıyor Novakoviç, "ve onun sihri soyut politik çıkarımlarla yok edilemez..."

Novakoviç'e politik pratiğinde pek yardımı olmadığı görülen muhafazakâr-organik teori, kendisine Sırbistan'ın politika tarihçisi olarak da kötü bir oyun oynadı. Toplumun biyolojik temelinde Sırbistan politikasının geçirdiği değişimlere herhangi bir açıklama bulmak güç olduğu için, Novakoviç'e kalan tek şey, bu tarihin sırrını çözecek anahtarı kişisel entrikalarda aramak. Novakoviç, Sırbistan'ın yirmi yıllık bir döneminin "anayasal tarihi"nin büyük bir dilimini, Milan ile karısı Natalia arasındaki çatışmayla açıklıyor. Sırbistan'ın politik partilerinin "doğuş"unu saptamakta da başarılı olamıyor ve bu partilerin organik formasyonlar değil, "isimlerini Avrupa politik terminolojisinden almış yapay birlikler" olduğunu kabul etmek zorunda kalıyor.

Sırbistan'ın, kitlelerle arasında –doğru ya da eğri yollarla– bağ kurabilen Radikal Parti'nin hâkimiyetinde geçen son on yılı, Novakoviç'in otuz kırk yıldır (gerçek lideri olarak değil, bir "uzman" ve... dekoratif bir sima olarak) başında bulunduğu parti için de sonuçlar doğurmuştur. Novakoviç, modern koşullarda bir politikacının esas görevinin, "soyut politik çıkarımlar"la kralını "çekici ve tatlı" despotizm uygulamalarından yavaş yavaş vazgeçirmek değil, "halkın güvenini kazanmak" olduğunu anlamak zorunda kaldı. "Bu emel, Radikal çevrelerden anti-Radikal çevrelere de taşınmıştır," diye kitabında bunu itiraf ediyor.

Naprednyak Partisi, yeni rejim içinde halkın "güven"ini kazanmak için, inatçı ve oldukça başarılı bir şekilde Radikallerle mücadele ediyor. Sırbistan'ı fiilen Avusturya'nın bir vasalı konumuna düşüren, Milan'ın yaptığı 1882 Sırbistan-Avusturya Antlaşması'nın altına imzalarını koyan partiler, şimdi, "Eski" Radikallerin Tuna'nın öbür yakasındaki imparatorluğa karşı tutumunda gösterdiği kararsızlığı kınamak için hiçbir sözü yeterince sert bulmuyorlar.[56] Ne var ki Radikal öğretmenler,

56 1881 Sırbistan-Avusturya Antlaşması (antlaşmanın tarihi metinde yazıldığı gibi 1882 değildir) Sırp ekonomisini tehlikeli biçimde Avusturya'ya bağlı kılan bir ticaret antlaşmasıydı, 1881 Nisanı'nda imzalanmıştı ve onun ardından haziran ayında daha önemli bir gizli politik antlaşma yapıldı. Bu antlaşmayla –Avusturya'nın işgal ve idare ettiği, ama henüz ilhak etmediği– Bosna ve Hersek'teki yaklaşık iki milyon Sırp kaderlerine terk ediliyordu, ayrıca Sırbistan, topraklarında Avusturya'ya karşı entrika çevrilmesini önleme ve diğer ülkelerle Avusturya'nın izni olmaksızın antlaşma yapmama yükümlülüğü altına giriyordu. Milan'ın bakanları, Sırbistan'ı "Avusturya-Macaristan karşısında, Tunus'un Fransa karşısındaki konumuna düşüren" antlaşma hükümlerine karşı çıktılar. Prens Milan, kabinesini yatıştırmak için Viyana'ya döndü ve orada Sırbistan'ın antlaşma yapma hakkına ilişkin hükmü yumuşatan bir karar elde etti; buna göre, Sırbistan'ın antlaşma imzalama yetkisi kısıtlanmıyor, ancak Sırbistan Avusturya-Macaristan'la yaptığı antlaşmanın ruhuna aykırı başka herhangi bir politik antlaşma imzalamama taahhüdünde bulunuyordu. Bu şüphe uyandırıcı formülasyon İlerici (Naprednyak) bakanlarını tatmin etti, ama bu

mevkilerini öğrencilerine terk etme eğiliminde değiller. İlhak krizinin kritik aylarında, karşıdevrimci bir darbe olası gözükürken, Paşiç bir "büyük koalisyon" hükümeti kurmuş ve Stoyan Novakoviç'i başına getirmişti. Paşiç, sorumluluğu böylece dağıtarak, Radikal Parti'nin iktidarını kurtardı.

"Bir kere daha, savaş boyunca sürecek bir koalisyon hükümeti kurma niyetiniz yok mu?" diye eylül sonunda Novakoviç'e sormuştum.

"Buna hiç gerek yok," diye karşılık vermişti, "her şeyi hükümetin takdirine bıraktık".

Gerçekten, Balkan İttifakı'nın kurulmasından sonra politik durum Nikola Paşiç için öylesine elverişliydi ki, bir koalisyona hiç ihtiyacı yoktu. Ancak, savaş sona erdikten sonra, geçici olarak ertelenmiş sorunlar ve tehlikeler olanca büyüklükleriyle yeniden baş gösterip, barışın Sırbistan'a savaşın vaat ettiği her şeyi getirmeyeceği ortaya çıktıktan sonra, Paşiç Londra'ya gönderilen "barış" delegasyonunun başına Stoyan Novakoviç'i atadı.

Bay Novakoviç'in, bir uzman olarak büyük bir gayret ve kayda değer bir başarıyla kimi dalları üzerinde çalıştığı tarih, belki de, hiç malumatfuruş olmayan bir ülkenin bu malumatfuruş temsilcisine şu son şansı vermiştir: Avrupa diplomatlarını, Sırbistan'a, "organik gelişme"si için, Adriya Denizi'ne özgür ve engelsiz bir çıkış yolu sağlanması gerektiği konusunda "soyut politik çıkarımlar"la ikna etmeye çalışmak.

Odesskiye Novosti, No. 8902
19 Aralık 1912 (1 Ocak 1913)

---

sırada Milan'ın Avusturya'ya antlaşmanın orijinal hükümlerine bağlılığını bildiren bir mektup vererek kendilerini aldattığını bilmiyorlardı. Antlaşma ayrıca, Prens Milan "kral" unvanını almaya karar verirse, Avusturya'nın kendisini kral olarak tanıyacağı ve Sırbistan güneye doğru toprak kazanma girişiminde bulunursa onu destekleyeceği hükümlerini getiriyordu. Mart 1882'de Milan "kral" unvanını aldı.

Nikola Paşiç

I

"Avusturya ile savaş olacak mı?" "Kimse bilmiyor. Nikola Paşiç'e sorun. Gerekliyse, Paşiç savaş çıkması için hareket eder. Gerekli değilse, savaş olmaz."

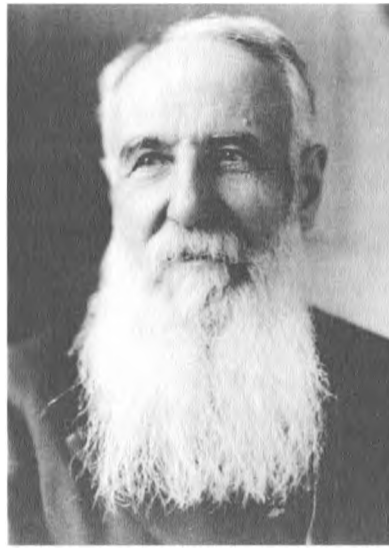
Paşiç herkesin yerine düşünür. Gerekli olanı Paşiç bilir. Onun liderliği altında Sırbistan kaybetmez. Sofya'da kahvelerde politikayla ilgilenen, akıllı kimseler şöyle der: "Hayır, Ferdinand Selanik'i Yunanlılara vermez. Bu, gün gibi ortada." Oysa Belgrad'da bütün politik sohbetler Paşiç etrafında dönüyor. İnsanlar, Kral Petar'ı sadece istisnai hallerde veya dışsal nedenlerle –örneğin, Semlin'deki Avusturyalılar projektörlerini krallık sarayına yönelttikleri zaman– hatırlıyorlar. Paşiç ise herkesin aklında, herkesin dilinde.

Paşiç'in bu popülerliğinin ve elinde tuttuğu bu otoritenin kaynağı ne? Kendisi bir hatip, bir gazeteci ya da bir savaşçı değil, pek öyle göz kamaştırıcı yetenekleri de yok. Genel olarak, ışık saçan biri değil. Onun yanında, "Eski" Radikal Parti'nin kavgacı gazetecisi Stoyan Protiç ve ateşli hatibi Lazar Paçu gibi çok yetenekli kimseler duruyor. Oysa kimse size, "Protiç'e veya Paçu'ya sorun" demiyor; herkes, "Paşiç'e sorun" diyor ve kurnazca ekliyor, "gerçi size hiçbir şey söylemez".

"Paşiç hatip değil," dedim. "Paşiç konuşmaktan epeyce âciz" demek doğruya daha yakın olurdu aslında. Onun işini kolaylaştırmak için, mülakatım boyunca Rusçadan Almancaya ve Almancadan Rusçaya çeviri yaptım. Önceden bana Paşiç'in her iki dili de bildiği söylenmişti. Ne var ki mülakat çok kötü gitti. Belgradlı bazı arkadaşlarıma bunu anlattığım zaman, şöyle karşılık verdiler:

"Evet, Sırpçayı da öyle konuşur."

"Nasıl olur? Kendisi Sırp, öyle değil mi?"

Nikola Paşiç.

"Özbeöz Sırp. Yine de Sırp dilini çok yanlış yaparak ve çok güçlükle konuşur."

"Yok, tam öyle denemez," dedi arkadaşlarımdan biri. "Paşiç istediği zaman, akıcı şekilde konuşabiliyor. Bir soruya vereceği cevabı düşünmesini kolaylaştıran bir konuşma tarzı geliştirmiş sadece: Aklına bir türlü gelmeyen kelimeleri güçbela bulmaya çalışıyor gözükürken, gerçekte kendisini en az bağlayıcı, en zararsız cevabı kafasında hazırlamakla meşgul oluyor."

"Hayır, bu açıklamaya katılmıyorum," diye ilk konuşan arkadaşım karşı çıkıyor. "Yine de Paşiç'le ilgili her şey üzerine olduğu gibi, bu konuda da, burada en az iki farklı görüş var: Kimileri diyor ki, Tanrı kendisinden akıcı, açık seçik konuşma kabiliyetini esirgemiş, mesele bundan ibaret; kimileri de ısrarla iddia ediyorlar ki, her şey bu kadar basit değil, söz konusu olan, kendisinin yaptığı ince bir taktik hesap."

Doğrusu, bu görüş ayrılığı, halkın Paşiç'i genel değerlendirişinde de kendini gösteriyor. Bilge ve uzak görüşlü olduğunu söyleyenler de var, herhangi bir yetenekten yoksun, vasatın altında bir kimse olduğunu ve böyle bir sersemin bu kadar büyük bir nüfuz sahibi olmasının tam bir bilmece olduğunu söyleyenler de.

Gelgelelim, bu "sersem"in sahip olduğu nüfuz, daha doğrusu mutlak iktidar kuşku götürmeyen bir gerçek. Paşiç seçimleri yapıyor, bakanları atıyor ve görevden alıyor, uluslararası antlaşmalar yapıyor, bu tür antlaşma kararlarını veriyor ve bozuyor.

Paşiç bugün altmış sekiz yaşında. 1844 Zayeçar doğumlu. Sırbistan'ın doğusundaki bu yörede, 1883 yılında Prens Milan'ın halkın elindeki silahları toplatma girişimine karşı bir köylü isyanı çıkmıştı, bu ayaklanma Sırbistan tarihine Zayeçar İsyanı diye geçmiştir. 1878 yılında, Paşiç Skupştina'ya ilk kez seçilmişti ve isyan çıktığı sırada, Prens Milan'a karşı sert bir mücadele yürüten Radikal Parti'nin önde gelen politikacıları arasına çoktan girmişti. Her iki taraf da, kullanacağı yöntemleri seçerken pek seçici davranmıyordu, gerçi beslendikleri kaynaklar farklıydı: Milan vahşi baskı tedbirlerine başvuruyordu, Radikaller ise sınır tanımaz demagoji araçlarına yaslanıyordu. "Boşuna saban sürüyorsunuz, kardeşler," diyordu bir Radikal, bir tarladan ötekine koşarak, "Prens Milan, dün gece Viyana'da kumar oynarken toprağınızı kaybetti". Ve köylüler saban sürmeyi bırakıyor, Milan'a lanetler yağdırıyordu... Zayeçar İsyanı Asyatik bir vahşetle bastırıldı. Öngörülü Paşiç, isyanın ta başında, Macaristan yoluyla Bulgaristan'a kaçmıştı. Gıyaben ölüme mahkûm edildi: Ancak bu, kendisinin ileri yaşları görmesini engellemedi.

Radikallerin haklı olarak Habsburglar için ülkenin çıkarlarına ihanet etmekle suçladığı –zorba, acımasız ve vahşi– Prens Milan'ın durumu giderek kötüleşiyor, tah-

Sırbistan Kralı I. Petar.

tı sallanıyordu. Radikaller, köylüler arasında Milan'a karşı kişisel bir nefret uyandırmayı başarmışlardı, onu içki ve kumar parasını çıkarmak için Sırbistan toprağını "Suabiyalılar"a veren bir "ayyaş" ve "kumarbaz" diye gösteriyorlardı. Milan, durumu kurtarmak için, Shakespeare'in VI. Henry'sinin o kadar ısrarla öne sürdüğü, zamana dayanıklı düzeneğine başvurmak zorundaydı:

Be it thy course to busy giddy minds
With foreign quarrels; that action, hence borne out,
May waste the memory of the former days.[57]

(Karışık kafaları, dış sorunlarla meşgul etme yolunu tut; bu denenmiş eylem tarzı eski günlerin hatırasını silebilir.)

57 *IV. Henry*, II. Bölüm'den (metinde yazıldığı gibi *VI. Henry*'den değil). Bu, Kral IV. Henry'nin oğlu ve veliahdı Prens Henry'ye ölüm döşeğinde verdiği tavsiyedir (IV. Perde, 5. Sahne).

Ne var ki, Milan'ın kışkırttığı Sırp-Bulgar Savaşı Sırbistan'ın ağır bir yenilgisiyle sonuçlandı. Aklı büsbütün başından giden Milan ülkeden kaçmaya kalktı. Zorbalığının hizmetinde dalkavuk olmaları için yetiştirdiği bakanları ona engel oldu. Ulaştırma bakanı, ülke çapında bütün demiryolu trafiğini günlerce durdurdu. Milan Sırbistan'da kaldı. Yaklaşık iki yıl daha tahtta oturdu, ön saflarında Paşiç'in de bulunduğu Radikal Parti'yle kesintisiz bir mücadele yürüttü, ama 1887 yılında tahtını oğlu Aleksandar'a bırakmak zorunda kaldı. Radikaller iktidara getirildi: 1883 yılında idama mahkûm edilen Paşiç, önce Skupştina başkanı, daha sonra da başbakan oldu. Babasının gösterişini, zalimliğini ve batıl inançlarını –aslında Milan'ın yetenekleri dışında her şeyini– miras almış bulunan Aleksandar, 1893 yılında, Radikallerle anlaşarak ilk darbesini gerçekleştirdi. Amacı, gerici bir askeri kliğin oluşturduğu, naipler heyetinin vesayetinden kendini kurtarmaktı. Bu dönemde Paşiç, Sen Petersburg'a büyükelçi tayin edildi. Ne var ki, Milan bir yıl içinde yurtdışından döndü ve Aleksandar bir ikinci darbe yaptı, bu kez darbe Radikallere karşıydı ve beş yıl sürecek, babasının iktidarına benzer, dizginsiz bir zorbalık rejimi kurdu. Paşiç'in partisi bir kere daha yönetime karşı haçlı seferine çıktı.

Bu "restorasyon" devrinin ikinci yarısında, Paşiç'in politik kaderinde büyük bir rol oynayacak bir olay oldu. Milan'a esrarengiz bir suikast yapıldı; Radikaller bu suikasttan Aleksandar'ın sorumlu olduğunu ileri sürdüler; onlara göre, Aleksandar bu suikastla babasından kurtulmak ve sonra da suikastın ardından gelecek baskı tedbirleriyle Radikalleri bertaraf etmek istiyordu. Bu açıklama doğruysa, planın sadece ikinci kısmının başarıya ulaştığını belirtmek gerekir, çünkü Milan suikasttan yara almadan kurtulmuştu, ama Radikaller ağır bir darbe yediler. Onlara karşı dava o kadar iyi hazırlanmıştı

ki, Radikal liderlerin hiçbiri kaçmayı başaramadı. Hepsi artık yeminli düşmanları Milan'ın pençelerine düşmüştü ve onun kendilerine önceden biçtiği idam cezaları, Milan'ın Avustrofil siyasetinin muhalifleri oldukları için Radikalleri destekleyen Rusya'nın güçlü bir müdahalesi olmasaydı –kaderin cilvesine bakın!– hiç kuşkusuz yerine getirilecekti. Radikal liderler, idam edilmek yerine, uzun kürek cezalarına çarptırıldılar. Bugünkü İçişleri Bakanı Stoyan Protiç, dehşet verici koşullarda hükümlü olarak iki yıl geçirdi. Sırtında R (*robias*, yani mahkûm) harfi bulunan mahkûm tulumu giymiş ve zincirli olarak, bir hapishane avlusunda çimento karma işinde çalıştı. Skupştina'daki "Eski" Radikal grubun bugünkü başkanı Rahip Kosta Curiç –partinin kurucularından biri, ayrıca çok etkili bir demagog ve ajitatör– cüppesi çıkartıldıktan ve rahiplere özgü sakalı kesildikten sonra aynı kürek cezası deneyimini yaşadı. Yalnızca, beş yıl hapis cezasına çarptırılmış olan Nikola Paşiç derhal affedildi. Bu istisnai muamelenin sebebi bugüne kadar açıklığa kavuşmamıştır. Ama Paşiç'in popülaritesi ağır bir darbe yedi, uzun süre bu darbenin etkisi silinmeyecek gibi göründü. İnançlarından dönmekle, hatta ihanetle suçlandı. Zayeçar İsyanı çıktığında "zamanında" kaçışı hatırlara geldi. İhanet suçlaması en azından ispat edilmemiş kalırken, saraydaki temkinli ve kaçamak tavırları su götürmez bir gerçek olarak duruyordu. Protiç'in yaptığı yürekli, uzlaşmaz deklarasyona zıt olarak, Paşiç, Radikal Parti ile Obrenoviçler arasında bir uzlaşma imkânını titizlikle vurguladı. Paşiç'in arkadaşları ve en başta Protiç, onun affedilmesini, en tehlikeli düşmanını Radikal Parti'den koparmak ve onu halkın gözünden düşürerek politik bakımdan zararsız hale getirmek için Milan'ın yaptığı kurnazca bir girişim olarak açıkladılar. Ne olursa olsun, en azından bir süre için bu amaca gerçekten ulaşıldı. Paşiç'e karşı acımasız bir ajitasyon kendi partisi

içinde başladı. Genç Radikal kanat, uzlaşma siyasetine ve bu siyasetin şeytani dehası saydığı Paşiç'e savaş ilan ederek partiden koptu. Bu olaydan sonra, Paşiç iki üç yıl politikada herhangi bir rol oynayamadı.

1901 yılında Aleksandar, Draga ile evlendi ve Milan'ı Sırbistan'dan uzaklaştırdı, sınır nöbetçilerine eğer devrik kral dönmeye çalışırsa, üzerine ateş açmalarını emretti. Daha sonra, 1903 Nisanı'nda –başka darbelerden, politik gösterilerden ve baskılardan sonra– subayların Radikal Parti'yle tam bir uyum içinde hazırlayıp gerçekleştirdiği bir komplo, Obrenoviç hanedanı tarihinin altına son ve kanlı bir çizgi çekti.

Aleksandar ile Draga'nın öldürülmesinden sonra, 1903 parlamento seçimleri sırasında, Paşiç'e bir dönek diye duyulan tepki, hâlâ o kadar büyük ve yaygındı ki, tek bir seçim bölgesi bile adını aday listesine koymaya yanaşmıyordu. Protiç, Paçu ve Curiç gibi en yakın arkadaşları kendisine hiç sarsılmaksızın bağlı kalmıştı; Protiç, cezaevinden salıverildiği gün, Belgrad caddelerinde Paşiç'le kol kola yürümüştü, yine de Paşiç'e yönelik tutum buydu. Ancak, Paşiç cesaretini kaybetmedi. Ters karşılıklardan rahatsız olmayarak bir seçim bölgesinden ötekine gitti, nihayet popüler bir "Eski" Radikal köylü lideri olan Stanko Petroviç'in listesine kendisini sokmayı ve böylece bir kere daha parlamenter olmayı başardı. Üç yıl sonra Nikola Paşiç Sırbistan'ın mutlak efendisiydi, her listenin en başında onun adı bulunuyordu ve öteki isimler –sadece parlamenterlerin değil, bakanlarınki bile– her şeyden önce onun ismine bağlıydı.

II

"Bulgar Demokrasisi Bilmecesi" hakkındaki yazılarımda,[58] Bulgaristan'da demokrasi dış görünüşü al-

58 Bkz. bu kitapta s. 60.

tında, Çar Ferdinand'ın kişisel rejiminde cisimleşmiş, az çok "aydınlanmış" bir mutlakıyetin hüküm sürdüğünü göstermeye ve açıklamaya çalışmıştım. Bir yandan, halk arasında düşük sosyal farklılaşma seviyesi ve politik gelişmenin ilkel derecesi, öte yandan iç politikanın tamamen dış politikaya bağlı olması –iştahları kabarık Büyük Devletler arasında devamlı manevra yapma zorunluluğu ve böyle bir siyaseti kitlelerle birlikte yürütmenin imkânsızlığı– Bulgaristan'ın politik demokrasi biçimleriyle örtülmüş ve karışık hale gelmiş "aydınlanmış mutlakıyet"inin sebepleridir. Bu durum, büyük ölçüde Sırbistan için de geçerlidir. Burada da politika merkezcil niteliklidir. Ama Sırbistan politikasının merkezinin Kral Petar olamayacağını anlamak hiç de güç değildir – bunda kralın kişisel niteliklerinin bir etkisi yoktur. İki hanedan arasında yaklaşık bir yüzyıldır süregelen mücadele, birbirini izleyen komplo ve entrikalar, Aleksandar Karacorceviç'in (Kral Petar'ın babası) pek şanlı şerefli sayılamayacak devri, daha sonra iki Obrenoviç'in (Milan ile Aleksandar) aynı şekilde şandan şereften yoksun devirleri, Sırbistan gibi küçük bir ülkede bütün nüfusun gözü önünde cereyan eden ve sonu gelmeyen saray skandalları... Bütün bunlar, monarşist duyguları ancak kökünden sarsıp yok edebilirdi. Kral Petar, Obrenoviçlere karşı on yıldır uzlaşmaz bir mücadele veren ve bu mücadele sırasında halkın çoğunluğunu etrafında birleştirmeyi beceren bir parti tarafından tahta geçirilmişti. Politikada esas rol, doğal olarak yılların, aile sorumluluklarının ve borcun altında ezilmiş, İsviçre'den gelme cahil, kaba saba bir adama değil, tacı onun başına yerleştirmeyi uygun gören partiye düşmüştü. Küçük bir Balkan ülkesindeki politikanın "merkezcil" karakterinin, gizli hamleler ve kuvvetli perde arkası etkilerle birlikte, "Eski" Radikal Parti'nin önde gelen

politikacısı olarak kim ortaya çıkarsa ona, neredeyse sınırsız iktidar sağlaması aynı şekilde doğaldı.

Ama bu politikacı niçin Paşiç olmuştu da, bir başkası olmamıştı?

Abartılı bir ateşlilikle Paşiç'i bilge ve kâhin diye selamlayanlar, kendisinin bilgelik örneğini veya uzak görüşlülüğünü gösteren açık seçik bir tek olayı ortaya koymakta güçlük çekecektir. Öte yandan, bu ihtiyar politikacının otoritesi zamana karşı sınavında zayıflamayıp güçlenmişse, kendisinin belirli bir istisnai sezgi gücü, yolunu bulmakta büyük bir yeteneği olsa gerektir.

Paşiç'in çarpıcı yeteneklerden yoksun bulunduğunu söyleyenler haklıdır, ancak yalnızca *aktif* yetenekler söz konusu olduğu ölçüde. Yaratıcılık, Sırbistan'ın politik "ilah"ına tamamen yabancıdır. Tek bir fikir, tek bir plan, tek bir formül üretmemiştir. İnisiyatif denen şeyden büsbütün yoksundur. Tam tersine, kendisi bütün mizacıyla her türlü inisiyatife organik bir güvensizlik duyuyor olmalı. Bir savaşçı da değildir. Bir mücadeleye girince, içinde uzlaşma ilkesini taşır. İnisiyatiften, yaratıcılıktan ve bir savaşçının yeteneklerinden yoksun bulunan Paşiç, Sırbistan politik tarihinde yılmaz bir oyalayıcı, inatçı bir Cunctator'du ve öyle kalmıştır. Bu adamın, bütünüyle pasif olsa da, muazzam kuvveti işte burada yatmaktadır.

Etkinlik ve dövüşken bir mizaç, hayatın kendisinin etkinlik ilkesini içerdiği ve inisiyatifin üzerine temelleneceği bir şeylerin olduğu bir ülkede bir kimseyi politik zirveye taşıyabilir. Ancak, Sırbistan gibi sosyal gelişmenin son derece yavaş ve çok dar kanallar içinde ilerlediği yerlerde, politik olayların, görünüşteki bütün renklilik, hatta dramatik niteliklerine rağmen, sadece yüzeyde değişiklikler yaptığı ve sadece belli belirsiz dalgacıklar oluşturduğu yerlerde, yaratıcı kuvvet şu ya da bu şekilde boş kavgalarda harcanır. Dış siyasette de aynı şey geçerlidir. Sırbistan'ın dış siyaseti, onlarca yıldır, bir zikzaklar, boş

gayretler ve kırılan umutlar dizisi oluşturuyordu. Bu koşullarda –içte durgunluk, dışta düş kırıklıkları– politik şahsiyetler çabuk yıpranır, şöhretler çok geçmeden tükenir. Sırbistan'ın talihsizliği, planlardan yoksun oluşu değil, güçten yoksun oluşudur. Planı bulunan bir politikacı, ülkenin bu planı uygulayacak güçten yoksun olduğunu açığa çıkaran an gelip çattığında, kaçınılmaz şekilde iflasa sürükleniyordu. Paşiç, *planı bulunmayan* bir politikacıydı ve öyle de kalmıştır – gerçekçi bir kuşkucu, köylü kurnazlığı taşıyan inatçı bir oyalayıcı. Politik gelişmenin –veya daha doğrusu durgunluğun– mantığı onun işine yaradı. Rakiplerini birer birer dize getirdi – zaten hiçbir şekilde beceremediği açıkça mücadele yöntemiyle değil, yılmadan yorulmadan sürdürdüğü pasif sebatıyla bunu başardı. Kendisi inisiyatif sahibi kimseleri ön plana itti, onlar da yarattıkları ümitleri hızla söndürerek geriye çekilmek zorunda kaldılar. Ve planlarında gerçekleştirilebilir olduğu ortaya çıkan ne varsa, Paşiç daima hepsini sahiplendi, kendine mal etti. Politik bir *toplayıcı, biriktirici* haline geldi. Yapılabilecek olanları, ilkin inisiyatif sahibine boynunu kırma zamanı tanıdıktan sonra, kendisi yaptı. Hem kendi partisi içindeki rakipleriyle hem de öbür politik kamptaki karşıtlarıyla işte böyle başa çıktı. İlhak krizinin ümitsizlik dolu günlerinde, bir koalisyon hükümeti kurmuş ve Naprednyak'lar arasındaki en itibarlı ve dekoratif şahsiyeti, Stoyan Novakoviç'i bu hükümetin başına yerleştirmişti. Londra'daki barış görüşmelerinden çıkacak sonucun Sırbistan'ın beklentilerinin çok gerisinde kalacağını gayet iyi görerek, aynı Novakoviç'i "barış" delegasyonunun başına atadı. Paşiç, muhaliflerini çok önemli mevkilere getirmekten hiç çekinmiyor; ama zamanı gelince onları oturaklı bir köylü tekmesiyle bir köşeye atmaktan da hiç çekinmiyor. Bu yılın ağustosunda, Balkan İttifakı çoktan kurulmuş ve ciddi başarı imkânları açmışken, Paşiç, başbakanlı-

ğı tekrar üstlenmesi zamanının geldiğini düşündü. Ama durum hâlâ belirsizliğini korurken başbakanlığa gelmiş olan Marko Trifkoviç, böyle bir zafer anında istifa etmeye hiç de istekli olmadığını gösterdi. Bunun üzerine, Paşiç, iktidar partisinin *Samouprava*'sında [Özyönetim] (yani Trifkoviç'in kendi yarıresmi yayın organında) başbakanın istifasını sunduğunu ve istifasının kabul edileceğini bildiren bir haber yayımlattı. Trifkoviç haberi okudu, önce şaşırdı, sonra anladı ve istifasını verdi; istifası tabii ki kabul edildi. Paşiç, bir kez daha, iktidarın dizginlerini açıkça eline aldı.

Paşiç artık etkisinin doruğunda. Kurnazlığı ve açıkgözlülüğüyle ilgili bir yığın efsane anlatılıyor. Genç Radikallerin öteden beri olduğu gibi, kendisine en çok düşman olanların bile düşmanlığı zamanla yumuşadı, etkisini kaybetti. Hepsini kendisine alıştırdı, ona duyulan ihtiyacı görmek ve kabul etmek zorunda bıraktı. Birikmiş deneyimlerini şahsında bulundurduğu "Eski" Radikal Parti'yle arasında koparılmaz bağlar yarattı. Partisinin insan malzemesini herkesten daha iyi biliyor. Bu da kendisini gerçek bir insan avcısı yapıyor. Muhalifleriyle nasıl iyi geçineceğini de biliyor, onların kişisel duygularına kapılarak hareket etmelerini önlüyor, onlarla uzlaşıyor ve kendisiyle birlikte çalışmalarını sağlıyor.

Uzlaşmalar, pazarlıklar ve "Her şey yoluna girecek" cümlesiyle özetlenebilecek ısrarlı oyalamadan oluşan bu siyaset, Sırbistan'ın gelişiminde bütün bir dönemi ifade ediyor: Bir zayıflık, manevracılık ve alçalma dönemi. Balkan Savaşı, bu dönemi bitirdi ve yeni bir dönem açtı. Savaş, geçici ve yalnızca savaş zamanı için kurulmuş da olsa, ancak bir Balkan devletleri federasyonu temelinde mümkündü. Ve savaşın sonucu, başta Sırbistan olmak üzere bütün Balkan halklarına fazlasıyla açık bir şekilde gösterdi ki, kendilerinin kalıcı bir ekonomik ve politik federasyon kurmadan varlıklarını koruması kesinlikle

imkânsızdır. Paşiç, şimdi bütün hünerlerini, Avusturya'yla perde arkasından görüşmeler yürütmek ve ülkesi içindeki savaş yanlısı unsurları pasifize etmek için kullanıyor – her iki alanda da ne ölçüde başarı elde edebileceğini zaman gösterecek. Gelgelelim bu alanlardaki en büyük başarılar bile, bugün sadece geçici ve sınırlı bir önem taşıyabilir. Gerçekten büyük başarılara, ancak bir Balkan demokratik federasyonu için mücadele edilmesi yoluyla ulaşılabilir.

Paşiç'in tüm geçmişi ortaya koyuyor ki, inisiyatif, ufuk genişliği ve yaratıcı cesaret isteyen bu görev onun yeteneklerinin üstündedir. Farklı bir psikolojik yapısı ve değişik bir politik kafası olan yeni kişilere ihtiyaç var.

Kievskaya Misl, No. 346 ve 349
14 ve 17 Aralık 1912

Sırp basını

I

Savaş başladığı sırada, Belgrad'da on dört günlük gazete yayımlanıyordu – nüfusu 800.000'den pek fazla olmayan bir şehirde tam on dört gazete. Sırbistan'ın yaklaşık üç milyonluk nüfusunun yüzde sekseninin okuma yazma bilmediğini hatırlarsak, bu sayı daha da çarpıcı gözükür. Politik hayatın gelişmiş durumu sayesinde, basın burada çok büyük bir rol oynuyor. Bulgaristan'da olduğu gibi Sırbistan'da da bu gerçek, savaş için psikolojik önkoşulları yaratmakta belirleyici faktörlerden biri olmuştur. Ve halkın savaşçı ruh hali, ordunun yüksek moraline dönüştü. Bugün bu moral, Balkan müttefiklerinin zaferi için iyi hazırlanmış herhangi bir stratejik plandan daha az önemli değil.

Bulgaristan'ın tersine, Sırbistan'ın hayli eski, yerleşmiş politik gelenekleri var ve bununla ilintili olarak,

partiler arasındaki ilişkiler daha berrak bir şekilde tanımlanmış. Bulgaristan'da kral, ulusal meclisin en uzak köşesine sıkışmış bir grubu iktidara getiriyor. Bu grup seçimleri yapıyor ve ezici bir çoğunlukla parlamentoya dönüyor. Çok geçmeden o grubun işe yararlığı –esas olarak uluslararası politikadaki faktörlerin etkisi altında– tükeniyor ve söz konusu grup kendinden önceki iktidarın kaderini paylaşıyor; yani, küçük bir muhalefet grubu olarak, iyi zamanların tekrar gelmesini bir kere daha beklemek zorunda kalıyor.

Sırbistan'da bu tür bir olay yaşanmaz. Seçim zamanında en büyük hükümet baskısının sonuçlara on on beş sandalyeden fazla etki ettiği pek seyrek görülür. 1903'ten bu yana buradaki politik sahneye hemen hemen tamamen Radikal Parti hâkim; bu parti, zamanında Obrenoviçlerin despotizmine karşı amansız bir mücadele yürütmüş ve subayların yardımıyla o hanedanın tarihine kanlı bir nokta koyarak bugünkü parlamenter rejimi kurmuştu.

Ancak, –bu, Sırp politik hayatını anlamak için son derece önemli bir noktadır– Radikal Parti basını kontrol etmiyor. 1903'ten beri Sırp politikası, resmi Radikal siyaset çizgisi ile gazetelerin tavrı arasında gittikçe keskinleşen bir çelişkinin geliştiğini gördü.

Radikallerin kendi yayın organları var: Nikola Paşiç, Lazar Paçu ve Stoyan Protiç'in yarıresmi iktidar gazetesi *Samouprava* ile Genç Radikal kanadın yayın organı *Odyek* [Yankı]. Bunların her ikisinin de tirajı pek yüksek değil. Eğer Liberal Parti'nin yayın organı *Srpska Zastava* [Sırp bayrağı] ile Sosyal Demokrat gazete *Radniçke Novine*'yi de bir yana bırakırsak, geri kalan bütün basın partilerden bağımsız – bu, tabii ki kliklerden, bankalardan, elçiliklerden ve bireysel maceracılardan bağımsız olduğu anlamına gelmiyor.

Basını, Obrenoviçlere karşı yürütülen devrimci mücadeleyi yaşamamış, ama o mücadelenin sonuçlarından

hayal kırıklığına uğramış olan genç kuşak yönetiyor. Radikal iktidar, politik otoriteye meşruti bir biçim kazandırdı, parlamento ve basın özgürlüğünü kurdu, ama uluslararası durumun mengenesine sıkışmış olan Sırbistan'ın ekonomik gelişmesi eski dönemdeki yavaşlığını aynı şekilde korudu; burada her zaman genel ilgi merkezini oluşturan dış politikada başarısızlıklar birbirini izledi. Şehirlerde yarı aydınlardan bir tabaka oluştu; pek iyi eğitim görmemiş olmasına ve ideolojik meziyetlerden yoksun oluşuna rağmen, bu tabaka, Sırbistan'ın geleceğinin kendi ellerinde bulunduğuna dair güçlü bir inanç taşıyor. Lümpen proletaryaya katılmanın kıyısında bulunan ve ne olursa olsun lümpen bakış açısı iyiden iyiye içine işlemiş olan bu deklase unsurlar, Sırp basınına tamamen hâkim durumdalar. Sırbistan tarihini pek bilmiyorlar, Balkan yarımadasının coğrafyasını ondan da az biliyorlar, ama hanedandan hoşnut değiller, bugüne kadar kendilerine yeterince geniş bir hareket imkânı sağlayan "Eski" Radikal iktidardan daha da büyük bir hoşnutsuzluk duyuyorlar. İstedikleri, her şeyden önce, Büyük Sırbistan'dır. Ülke sınırlarını hâlâ genişletmemiş, hâlâ güçlüyü zayıf ve zayıfı güçlü kılmamış olan parlamentodan da memnun değiller. Parlamentodan duydukları kin dolu hoşnutsuzluğu parlamentarizmin kendisine taşımışlar. Anayasal mekanizmanın kusurlarının heyecanla üzerine atılıyorlar –ve Sırbistan'da bu kusurlar ilgili mekanizmanın erdemleri kadar büyük– amaçları ise halkın kendi kendini yönetmesi ilkesini gözden düşürmek, daha doğrusu bu ilkenin üzerine tükürmek. Skupştina sadece bir "engel", bir "laf merkezi", hiçbir şey yapmıyor. Bakanlar, kendilerini devlet kredileri, müteahhitlik projeleri ve ödeneklerle zengin eden dolandırıcılar. Milletvekilleri ise, aylaklık ettikleri için günde on beş dinar kazanan bir sürü aylaktan başka bir şey değil. Doğru, bu, sadece Skupştina'nın oturumda bulunduğu

kısa dönem için geçerli – ne olursa olsun, on beş dinar bu! Yarı aç, yarı tok lümpen gazetecilerin gözünde büyük para.

Muhalif tutumu, açgözlü sinizminin öteki çehresinden başka bir şey olmayan bu basın, şehirlerdeki gerici küçük burjuvazinin; düşük maaşlarından çok yakınan memurların; subayların önemli bir kısmının; profesyonel entrikacıların; eski, yıpranmış partilerin kalıntılarının; başarısız eski kariyeristlerin ve dünün kariyerist kahramanlarının desteğine sahip. Sırbistan'ın politik hayatında, ideoloji ve parti bakımından kurulmuş, yerleşmiş ve iyi tanımlanmış ne varsa her şeyin altını oyarak, herhangi bir parti veya grupta çıkan her ihtilaf ve tartışmayı destekleyen bu basın, yeni bir politik partiyi organik olarak iktidara doğru taşıyamıyor, çünkü kendisi herhangi bir programdan veya belirli bir politik misyondan yoksun. Basın, parlamenterleri dağıtacak demir bir yumruğun ve Sırbistan'ın tarihsel açmazından çıkması için bir yol açacak keskin bir kılıcın hayalini kuruyor. Basının kahramanı, 1908 yılı sonunda, kendisinin örgütlediği "Ölüm Lejyonu"nun başında Avusturya'yı parçalayacağına söz veren, ama sonunda uşağını karnına vurduğu bir tekmeyle öldüren eski Veliaht Prens Corce.

Yeteneksiz, okuryazarlığı kıt, aşağılık Sırp basını, ülkenin manevi hayatını çürümüşlük batağına saplıyor ve Sırp toplumunda son derece zararlı bir faktör oluşturuyor.

Basının çabaları, sadece bütün önemi gelecekte bulunan genç kuvvetlere değil, şu anda modern ekonomik ve kültürel gelişme yoluna girmiş bulunan bu ülkenin temel politik ihtiyaçlarını simgeleyen iktidardaki "Eski" Radikal Parti'ye de karşı. Bu durum, Radikal Parti'nin "demir yumruğu" denen İçişleri Bakanı Stoyan Protiç'i, basını drakonvari sansür kanunlarıyla "zapturapt altı-

na alma" yoluna yöneltmiş – tabii ki, bu kanunlar, Rus standartlarına göre değil, Sırbistan'da savaştan önce hüküm süren mutlak basın özgürlüğüne göre "drakonvari" bir nitelik taşıyor.

Protiç'in teklif ettiği basın kanunu etrafındaki ihtilaf, Sırp politik hayatında son iki yılda meydana gelen en önemli olaylar arasında yer alıyor. Eski Marksist ve Obrenoviç döneminin komplocusu Protiç; teklif ettiği kanunla, en başta, sinizm ve seviyesizliğin ötesinde herhangi bir çizgiden yoksun bulundukları için gerici bile denemeyecek gazeteleri hedef almıştı. Ama çok farklı bir çevreden basın özgürlüğünü savunan bir itiraz geldi: *Radniçke Novine*'nin yetenekli genç editörü Duşan Popoviç, bir dizi parlak makaleyle, her koşulda, tam ve sınırsız basın özgürlüğü ilkesini savundu. Bu kampanyada bütün Sırp basını, Duşan Popoviç'in arkasında yer aldı – herhangi bir ilke için değil, kendi varlıkları için çarpıştılar.

Çok yetenekli bir gazeteci olan Protiç, *Samouprava*'da, Marx, Engels ve Mehring'den alıntılar yaparak karşılık verdi. Bu alıntıları sıralamak pek güç değildi. Ne var ki, şu soruya cevap vermek (kendisine pek çok değerli bilgi ve açıklamayı borçlu olduğum Popoviç'le bu konudaki konuşmalarımızdan anladığıma göre) daha güçtü, çok daha güçtü: Gazetelerin her gün halkın zihnine doldurduğu zehre karşı ne yapmalı? *Radniçke Novine*'nin cevabı, buna karşı etkisi hızla görülen hiçbir güçlü panzehir bulunmadığıydı; ama sonunda bizzat ve ancak basın özgürlüğü yol açtığı yaraları sarabilirdi. Yukarıdan gelen, kanunla getirilen kısıtlamalar değil, aşağıdan gelecek tepki, kitlelerin eğitimi: *Radniçke Novine*'nin Protiç'in partisinden çok daha ilkeli bir karşı tavır koyduğu çirkin basının etkisini ortadan kaldırmanın tek yolu buydu. Protiç bu mücadelede yenildi ve kanun teklifini geri çekti, ama kim bilir belki, savaş dönemi

sansürünün "başarılı" deneyimi, kendisinin girişimini çok yakın gelecekte yinelemesini sağlar...

II

Samouprava'nın "Eski" Radikallerin organı ve iktidarın yarıresmi organı olduğundan bahsetmiştik. *Odyek*, Genç Radikallerin sol kanadının organıdır. Radikal Parti'deki bölünme, daha 1903 darbesinden önce gerçekleşmişti, Avrupa'nın demokratik güçlerinin kendilerini liberalizmden koparmasıyla hemen hemen aynı çizgide olmuştu bu bölünme. Milan'ın devrilmesinden sonra, Radikaller Aleksandar'ın hükümetiyle bir anlaşmaya varma eğilimi gösterdiler. Daha kararlı sol kanat bu "uzlaşma" taktiklerine karşı çıktı, nihayet Genç Radikaller Partisi'ni kurdu. *Samouprava*, "Eski" Radikallerin iktidardayken izlediği siyasetle tam bir uyum göstererek, pek çok söz kullanarak hiçbir kesin fikri anlatmama sanatını geliştirdi. Bu bakımdan *Samouprava*, uzak görüşlülük yerine kurnazlığı yerleştirmek zorunda kalan ve karmakarışık bir zikzağı iki nokta arasındaki en kısa mesafe sayan, tam Doğu tarzında bir politikacının, Nikola Paşiç'in çizgisini en dolaysız şekilde ifade etmiş oldu. Gazete, partisinin nüfuzu göz önüne alınırsa sorumlu bir konumda, ama abonesi pek yok.

Odyek'i İasa Prodanoviç çıkartıyor. Prodanoviç, bir entelektüel, edebiyatçı ve ideolog, Jakobenizmi Sırp sosyal ve kültürel hayatının diline çeviren, kendi tarzında tutarlı bir demokrat. Kendisi sanayi bakanıyken, Sosyal Demokratlarla işbirliği yaparak, Avrupa'daki en iyi örgütlenmiş fabrika denetim sistemiyle demokratik bir sanayi yasası çıkardı. Ne var ki, Prodanoviç'in grubu giderek artan ölçüde zemin kaybediyor.

Gelecek, Genç Radikallerin, başında banker Milorad Draşkoviç bulunan kanadına ait. Draşkoviç, demokrasi yerine bankokrasiyi koyacak bir işadamı. "Eski" Ra-

Milorad Draşkoviç.

dikallerin Draşkoviç'in grubuyla aynı görüşte olduğu görevlerden biri, Sırbistan'ın sanayi yasasını kapitalist çıkarların ruhuna uygun olarak değiştirmektir.

Parti organlarının listesini tamamlamak için, geçen yıl yayına başlayan, Liberallerin yarıresmi organı *Srpska Zastava*'yı da saymalıyım. Sırbistan'ın en eski partisi olan Liberal Parti, 1850'lerin sonlarında kuruldu, o zaman hüküm süren ilkel patriyarkal mutlakıyete karşı, Sırbistan'ın düşük sosyal seviyesinin şartlarına uyarlanmış, Avrupalı liberal bir program ortaya attı. Ancak, herhangi bir sosyal temelden yoksun olan Liberaller kısa sürede yozlaşarak, bütün etkinlikleri hanedana ve Avrupa diplomasisine bağlı bulunan bir saray kliğine dönüştü. 1880'lerde yerlerini alan Naprednyak'lar (İlericiler) da, çok geçmeden aynı evrime uğradılar ve Kral Milan'ın başlıca desteği haline geldiler. Tüm geçmişleri kendileri için kara bir leke olan Liberaller, Milliyetçiler adını aldılar ve bugün, abonelerinin sayısı bini aşmayan *Srpska Zastava* bu partinin önemsizliğini yansıtıyor.

Partilerle bağı bulunmayan, sayıları bir düzine civarındaki yayınlar arasında, baş yeri Pan-Slavist *Politika* tutuyor. Bu gazete, dış siyaset meselelerini açıklayan sorumlu bir yarıresmi yayın organı konumunda değil, tersine iç siyaset meselelerinde sağdan ılımlı, ama sebatkâr muhalefetin organıdır. Kişisel entrika, gazetenin kullandığı en etkili silahtır, zehirli ima ise en gözde edebi biçimidir. Eğer bir analoji aranırsa, bizim *Novoye Vremya*'mıza bu gazeteden daha yakın hiçbir şey bulunamaz. İlhak krizi sırasında, *Politika* muazzam bir etki yarattı: O sırada Prens Corce'ye methiyeler düzdü ve savaş yanlısı Narodna Odbrana'nın[59] yarıresmi organı haline geldi. Bu örgüt, üç yıl önce Slovenski Yug'dan kopmuştu ve adı geçen ikinci örgütün Güney Slavlarının kültürel birliği programının karşısına savaşçı bir ihtilalci-militarist bir eylem programı koymuştu. *Politika*, hükümetle düzenli perde arkası pazarlıklar yapar, hükümetten haber alır; aldığı, öyle görünüyor ki, yalnızca haber değildir.

En etkili ikinci gazete *Pravda*'dır. Onun temel çizgisi ise, 29 Mayıs 1903 komplocularına, yeni rejime, "Eski" Radikal Parti'ye ve Karacorceviç hanedanına düşmanlıktır. *Pravda*, politik partiler arasında, en çok Naprednyak'ların bir kliğine yakın duruyor – ya da daha doğrusu bu klikle ilişkisini kendi politik entrikaları için kullanıyor.

Eski Naprednyak Partisi'nin ihtiyar Novakoviç'i simge olarak kullanan bir kanadı, açıktan açığa olmasa da saray darbesiyle uzlaştı. Profesör Jivojin Periç liderliğindeki bir başka kanat ise, mevcut rejimi ihtilalci bir komplonun ürünü sayarak düpedüz "tanımıyor" ve Sırbistan'ı da içine alması gerektiğini savunduğu Avusturya Trializmine yakınlığını açık bir şekilde dile getiriyor.[60]

59 Narodna Odbrana [Milli Savunma]: Gerici Sırp milliyetçi örgütü.

60 1867'de Avusturya yöneticileri, Habsburg İmparatorluğu'nu, teorik

Naprednyak'ların üçüncü grubu, demokratik rejime duyduğu nefret Periç'inkinden hiç de az olmayan *Pravda*'ya eğilim gösteriyor, ama Donkişotvari bir formel boykot çizgisi izlemek yerine, demokrasinin temellerini yıkmak için onun bütün yöntemlerini ve biçimlerini istismar etmeye çalışıyor. *Pravda*, yalan söylemenin bütün ince oyunlarına, neredeyse suç sayılabilecek lekeleme kampanyalarına ve her şeyle, herkesle sinikçe alay etmeye başvuruyor, bunların hepsini de bulvar nükteleriyle süslüyor. *Pravda*'nın gazeteci kabadayılarının arkasında, kendisine uygun fırsat kollayan bir demagog ve uyanık işadamı, Privredna [İş] Bankası'nın patronu Milorad Pavloviç bulunuyor. *Pravda*'nın tirajı beş ile altı bin arasında.

En çok okunan gazete *Mali Jurnal*'in tirajı tam 10.000. Sırp basınının ne kadar iğrenç ve sinik yüzü varsa, hepsi bu gazetede kendini utanmazca gösteriyor. Ahlaki değer tanımazlık, politik müstehcenlik ve bireysel şantajın organı bu gazete. Yalan savuruyor, iftira atıyor, şantaj yapıyor ve kendini sattırıyor. Skandal ve pornografi hikâyeleri, gazetenin kullandığı başlıca edebi biçimler. Politik bakımdan ise *Mali Jurnal*, karanlık spekülatörlerin, ordudan atılmış subayların ve şirketlerinin hesaplarında dolandırıcılık yaparken yakalanmış muhasebecilerin umudu olmayı sürdüren Prens Corce'nin organı. Tirajı 8000 ile 10.000 arasında değişen *Balkan* gazetesinin ise *Mali Jurnal*'den yalnızca ismi farklı.

---

olarak eşit iki ortaktan kurulu İkili Monarşi'ye resmen dönüştürerek Macar milliyetçiliği sorununu görünüşte çözmüşlerdi; söz konusu ortakların her birinin kendi bağımsız parlamentosu ve bağımsız bir devlete ait diğer organları bulunacak, ama aynı anda hem Avusturya imparatoru, hem de Macaristan kralı unvanını taşıyan Habsburg hükümdarı yoluyla birleşmiş olacaklardı. Trialistler, Avusturya ve Macaristan'ı dengelemek ve ezilen Güney Slavlarını yatıştırmak için, imparatorluk içinde üçüncü bir politik birimin kurulmasını savunan kimselerdi.

Avustrofil *Stampa* da aynı seviyede, ama işini daha becerikli ve ince bir şekilde yapıyor. *Stampa*, bütün Sırp gazeteleri içinde en iyi idare edileni. Bugünkü iktidar sahiplerine –Radikallere– büyük bir nefretle bakmak, *Stampa*'nın başlıca niteliğini oluşturuyor. Liberallerin ve Naprednyak'ların çeşitli gruplarını, ayrıca Milan devrinin başbakanı Vladan Corceviç'i bu nefret gazete etrafında birleştiriyor. Corceviç, meşruti rejimi, ayaktakımının yönetimi diye niteledi ve *Stampa* bu nitelemeyi yürekten onayladı. *Stampa*, *Pravda* ile birlikte, Sırbistan'daki yeni rejimin en tehlikeli düşmanı. Bu gazete, büyük bir beceriyle, hünerle, ihtiyatlılıkla ve iyi bir zamanlamayla, en kuytu köşelere kadar düşmanını adım adım takip ediyor. Haber ve imalarıyla, bütün yoz basının Radikal iktidara karşı mücadelesine malzeme sağlıyor. Kimi özel konular hakkında o kadar iyi bilgi sahibi olduğu görülüyor ki, *Samouprava*, bu gazeteyi Avusturya siyasi polisiyle yakın ilişkiler içinde olmakla suçlayacak dayanaklar buluyor.

Son yıllarda bu ülkenin politik hayatında ciddi bir rol oynayan İşçi Partisi'nin büyümesine paralel olarak, Sosyal Demokrasi'ye duyulan nefret de, özellikle grevlerden veya işçiyi koruyan yasalardan doğrudan doğruya etkilenen küçük burjuva çevrelerinde büyüyor. Söylemeye gerek yok ki, İşçi Partisi'ne karşı mücadeleyi, bütün Sırp basını yürütüyor, zaten bu basının gözünde, Sosyal Demokrat hareket, kesin bir hedefi, organizasyonu ve disiplini olduğu için her halükârda nefret uyandıran bir şeydir. Ancak, genç Sırp proletaryasının politik partisine karşı mücadeleyi kendine uzmanlık alanı yapmış bir gazete de Belgrad'da yayımlanıyor: *Straja* [Koruyucu]. Bu gazetenin editörü ve yayıncısı "özgür anarşist" Krsta Çiçvariç. Bu küçük ülkede herkes birbirini tanıdığı ve burnunu politik rakiplerinin özel hayatlarına sokmaktan çekinmediği için, Sosyal Demokrasi'nin liderlerine

karşı polemik, herhangi bir Avrupa diline çeviriyi kaldırmayacak bir biçimde yürütülüyor.

Kalan gazeteler teker teker isimleri sayılmaya değmeyecek kadar önemsiz. Söz konusu gazeteler, *Pravda*, *Stampa* ve *Straja*'da üretilen fikirlerle besleniyor ve daha da düşük bir seviyeye –eğer bu mümkünse– iniyorlar. Sütunlarında, sık sık, Bay X'in ailesinde yakınlarda bir skandal patlak verdiğine ilişkin bir habere rastlanıyor, habere Belgrad kamuoyunun dikkati çekiliyor ve yarınki sayıda bu yüz kızartıcı olayın ayrıntılarının verileceği bildiriliyor. Ama ertesi gün "Belgrad kamuoyu" söz verilen ayrıntıları boş yere arıyor. Bu da, Bay X'in, kamu ahlakının küstah Cato'sunu[61] uygun (çok yüksek olmayan) bir miktar banknotla teskin etmeyi başardığı anlamına geliyor...

Savaş –kime karşı olursa olsun, Avusturya, Bulgaristan, Türkiye ya da Avrupa'nın bütün Büyük Devletlerine karşı savaş– için ajitasyon tüm Belgrad "bağımsız" basınının birörnek politik rengini oluşturuyor. Bugün, tabii ki Balkan müttefikleri girişimine tam destek veriyorlar. Ne var ki, bir Balkan federasyonu fikri, söylemeye gerek yok, bu basında son derece kaypak bir destek buluyor. Eğer savaşın politik sonuçları, *Politika*, *Stampa*, *Pravda* ve onların yardımcılarının ateşli yurtsever beklentilerini karşılamazsa –ve bu sınırsız beklentiler doğaları gereği karşılanamazlar– o zaman, tüm Belgrad basını, silahlarını, iki kat şevkle iç düşmana, yani Sırp sosyal hayatında görülmeye başlanan temel yurttaşlık ruhuna, ekonomik gelişmeye ve bütün kültür kalıntılarına çevirecek.

61 Cato, Marcus Porcius (MÖ 95-MÖ 46): İlk Cumhuriyet devri Romalı devlet adamı. Genç Cato ve Utica'lı Cato diye de bilinir. Stoacıydı. Kendisine verilen çeşitli resmi görevleri titizlikle yerine getirmesi, cumhuriyet ilkelerine derin bağlılığı ve kendi partisinin desteğini kaybetmek pahasına rüşvet ve yolsuzluğa göz yummaya yanaşmamasıyla tanınmıştır.

Karamsar kehanetler yapmaya hiç niyetli olmaksızın, bugün şu öngörüde bulunulabilir: Sırbistan, bu savaş bitince, çok ciddi bir iç kriz yaşamaya gebe.

Dyen, No. 49 ve 51
20 ve 22 Kasım 1912

Politik partiler

Bulgaristan'da şu anda parti de, basın da yok, genelkurmay ve onun sansür kurulu var. Biri Geşovcu, öteki Danevci iki yarıresmi gazeteden başka, savaş boyunca hiçbir politik yayın çıkmadı, sadece savaştan haber veren bültenler yayımlandı. Bir Latince öğretmeninin herhangi bir şekilde "teori yapmasına" engel olunuyordu; bir lirik şaire, yazdığı bir Radko Dimitriyev portresini yayımlama izni, "generaller arasında kıskançlığa" yol açmaması için ileriki sayılarda başka komutanların portrelerini de yayımlaması şartıyla veriliyordu. Partilerin daha uzun süre önce kurulduğu ve politik geleneklerin daha köklü bir şekilde yerleştiği Sırbistan'da, bu kadar ileri gitmediler ve yalnızca yabancı muhabirler sansüre tabi tutuldu. Tabii ki Belgrad gazeteleri, üstlerinde bir genelkurmay bulunduğunu ve genelkurmayların da hafife alınmaktan hoşlanmadıklarını hatırlarından hiç çıkarmıyorlardı. Yine de Sırbistan'da politik basın bütünüyle susturuluyor değildi. Şimdiyse, meseleler diplomatların ellerine geçmişken, dökülen kanlarla neyin kazanıldığı ve bu tarihsel üç ayın olaylarında hükümetin sorumluluğuna ilişkin sorular yöneltilirken, partiler ve onların yayın organları bir anda büyük faaliyet göstermeye başladılar.

Sırbistan'da, Sosyal Demokratlardan başka, iki ayrı tarih dönemine ait, dört politik parti var. En eski parti Liberal Parti, birkaç yıl önce ismini Milliyetçi Parti olarak değiştirdi. Bu partinin en parlak dönemi, Kral Milan

zamanındaydı, onun koyu mutlakıyetçi kişisel zorbalığının üzerini, parlamento ve bakanlık biçimleriyle Liberaller örtüyordu. Dış politikada Liberaller, Milan'ın kendisi gibi, Balkan işlerinde Habsburgların ajanı olarak hareket ettiler.

1880'lerde Sırp politikasının dar sahnesine Naprednyak'lar ("İlericiler") girdi. Naprednyak'lar, Sırbistan'daki anayasal ve parlamenter yapıyı daha iyi bir düzene kavuşturmaya çalıştılar, ama kitleler arasında ne destek aradılar, ne de buldular, dolayısıyla çok geçmeden yozlaşarak, Obrenoviçlerin kişisel rejimi altında Liberallerle rekabet eden bir politik kliğe dönüştüler. Bu parti de, dış siyaset açısından, arkasında Avustrofil bir gelenek bıraktı. Milan, 1881 yılında, bu partiyle işbirliği içindeyken, Avusturya ile gizli bir pakt yaptı. Bu antlaşmayla Sırbistan, Bosna ve Hersek üzerindeki bütün haklarından vazgeçerek Balkanlar'ın kapılarını Avusturya-Macaristan ordusuna açıyor, bunun karşılığında ise Viyana, Obrenoviç hanedanını destekleme taahhüdünde bulunuyordu.[62] Radikal Parti'nin Milan'a karşı gayet güçlü bir silah olarak kullandığı bu olağanüstü paktta, Avrupa diplomasisinin araçları niteliğindeki Balkan hanedanlarının gerçek doğası, satılmış sinizmin en eksiksiz ifadesine ulaşıyordu.

Yine 1880'lerde ortaya çıkan Radikal Parti, Obrenoviçlere karşı yürüttüğü, cesur, daha doğrusu olağanüstü demagojik mücadele sayesinde muazzam bir nüfuz elde etti. Radikallerle birçok kez barış yapmaya veya hiç değilse bir ateşkese ulaşmaya çalışan Aleksandar devrinde, hanedana düşmanca tutumundan taviz vermeyen Genç Radikal kanat, partiden koptu ve daha sonra kendi başına "bağımsız" bir parti haline geldi. Radikaller, bilhassa "babaları" Nikola Paşiç, "Rusofil" olarak tanınmıştır

62 56. nota bkz.

ve kuşkusuz Avusturo-Obrenoviç gericiliğine karşı mücadelelerinde daima Petersburg'dan destek buldular – gerçi Rus devlet sistemi, kendi ülkeleriyle açık benzerliği dolayısıyla, onlara pek çekici görünmüyordu.

1903 darbesi Obrenoviç hanedanına son verdi ve bugünkü Kral Petar'ı tahta yerleştirdi: "Eski" Radikaller iktidara geldiler ve Milliyetçiler ile Naprednyak'lar saray kliklerinden parlamenter muhalefet partilerine dönüştüler.

Parlamentarizm ve demokrasi Sırbistan'da –Bulgaristan'daki kadar değilse de– son derece ilkeldir. Bulgaristan'ın tersine, Sırbistan'da monarşi şu anda hiçbir politik rol oynamıyor.

Obrenoviçler ile Karacorceviçler arasında yaklaşık bir yüzyıldır devam eden ve kanlı sonuçlar doğuran bir dizi entrikadan oluşan mücadele, Sırbistan'daki monarşinin temelini sağlamlaştırmak üzere tasarlanmış değildi. Hanedanlardan birinin kurucusu, Kara Corce (Kara Yorgi), Türkiye'ye karşı siyasetinde bütün yarımadanın kurtuluşunu hayal eden bir devrimciydi. Öteki hanedanın kurucusu, uzlaşmacı bir siyaset izleyen, esas olarak hanedanını kurmak için ve kişisel kaygılarıyla hareket eden Prens Miloş onu öldürdü.

Prens Miloş'un kendisi de tahttan indirildi ve sürgüne gönderildi. Aynı yazgıyı halefi Mihailo Obrenoviç de paylaştı. Şimdiki kralın babası Aleksandar Karacorceviç, Avusturya ve Türkiye etkisinden kaçmayı başaramadı, kendisinden önceki iki hükümdarın kaderini paylaştı. Onun yerine, Sırp tahtında şansını bir kere daha denemeye kararlı olarak sürgünden dönen Miloş geçti. Kendisi, Sırbistan prensi iken doğal bir ölümle ölebildi. Halefi Prens Mihailo –o da sürgünden dönmüştü– bir suikastla öldürüldü. Prens Milan öldürülememiş, sürgüne yollanmıştı. Obrenoviç hanedanının son üyesi, oğlu Aleksandar, karısı Draga'yla birlikte öldürüldü.

Daha sonra, uzun süredir İsviçre'de yaşayan, sürekli taht üzerinde hak iddia eden, aile sorumlulukları ve borçları altında ezilen Petar Karacorceviç kral oldu. Petar'ın Belgrad'a getirdiği eşya pek azdı, daha da az otorite sahibiydi. Darbecilerin cesedini pencereden aşağı attığı Kral Aleksandar'ın kanı sarayın önündeki yolun ortasından henüz temizlenememişti. Kendisinden önceki altı hükümdarın kaderlerinin hatırası –üçü sürgüne yollanmış, ikisi öldürülmüş, biri ise sürgüne gönderilmiş, dönüşünden sonra öldürülmüştü– Petar'ı kral olarak olağanüstü faaliyet göstermeye yöneltemezdi. Hırsına ve sert karakterine rağmen, "Eski" Radikal Parti'nin elinde pasif bir araç haline geldi. Yaşının da bunda bir payı olması mümkündür. Ne olursa olsun, kardinalken iki büklüm yürüyen ve yarı fısıltıyla konuşan, ama bir kere papa tacını giydikten sonra sırtını doğrultup bir fatihin ses tonuyla konuşmaya başlayan VII. Gregorius'un tersine, taht üzerinde hak iddia ettiği sıralarda amacının peşinde yılmak yorulmak bilmeyen, gözü kara biriyken, kral olunca silik bir kişilik sergiledi.

Darbeyi gerçekleştiren subayların, başta kalacak bir politik kuvvet rolüne, tabii ki, hiç de uygun olmadığı görüldü. Askeri darbenin sonucunu "ordu politikadan uzak durmalı" kutsal ilkesini derhal ilan etmek için kullanan sivillere yerlerini bırakarak köşeye çekilmek zorunda kaldılar. Saray darbesi, doğası gereği, sadece subayların aristokrat kafalı küçük bir grubunun eseriydi. Subayların geri kalanı bir kenara itildiklerini hissettiler; yeni rejimin özel muhafızlarına karşı homurdanmaya başladılar ve bir karşı-darbeci grubu ortaya çıkardılar. Bu gelişme, sonunda orduyu bir politik faktör olarak felce uğrattı.

Bu koşullarda Radikal Parti, duruma tam anlamıyla hâkim oldu: Muhalefet statüsünden yükselmiş ve devrimci bir saray darbesiyle iktidara gelmiş bir kitle

partisi olarak, artık yönetimini parlamenter temellere dayandırmıştı.

İlk bakışta, Sırbistan parlamentosunun önünde çok elverişli imkânlar açılmış görünüyordu. Hanedan âcizdi. Eski hanedan üzerinde çıkmaz kara lekeler bulunuyordu. Subaylar iç çatışmalarla etkisiz hale gelmişti. Devrim, halk iradesi adına yapılmıştı. Bu koşullarda parlamento doğal iktidar merkezi olacak gibi gözüküyordu. Ama bu gerçekleşmedi ve eşyanın tabiatı icabı gerçekleşemezdi de.

Subayları halk iradesinin "icra komitesi" rolüne sokan neden, Sırp parlamentarizminin hastalıklı halini önceden belirleyen nedenin aynısıydı – yani, keskin çizgilerle tanımlanmış modern sosyal sınıfların bulunmayışı.

Sırbistan, uzun süredir, zanaatkâr üretiminin de bulunduğu bir tarım ülkesi olmaktan çıkmıştı. Militarizm ve vergiler köylüyü mahvetti, Avusturya malları da küçük üretimi yıkıma uğrattı. Ne var ki, fazla nüfusu emebilecek yerli sanayi son derece yavaş gelişmekte. Bunun nedenleri, Sırbistan'ı savaş yoluna iten nihai nedenlerle aynı: Devletin temeli fazla dar, denizden kopuk durumda, ekonomik olarak Avusturya'ya bağımlı. Kapitalizm eski sosyal formasyonları bütünüyle ezmeyi başardı, ama onların yerine henüz yenilerini koyamadı.

Ülkede birçok deklase unsur var ve ülkenin sosyal hayatının bütünü üzerinde izlerini bırakıyorlar. Eski kavrayışlar ve inançlar sarsılmış, yenileri ise henüz yerleşmemiş durumda. Böylesi koşullar altında, politik kristalleşme çok düzensiz bir şekilde ilerliyor, tesadüfi veya tali ürünler veriyor ve bu sürecin nihai sonucu olan parlamento ne kesin bir çalışma programına, ne de böyle bir programı uygulamaya sokacak iç kuvvete sahip. Bütün toplumun politik aczini somutlaştıran parlamento, "liderliği" harıl harıl dışarıda arıyor.

Parlamento bu liderliği, Radikal Parti'nin ihtiyar lideri, Doğu tarzında bilge, tecrübeli bir politikacı olan Nikola Paşiç'in şahsında buldu. Politik çekim merkezi, görevlerinin belirsizliği içinde bunalmış, plan, gayret ve cesaretten yoksun parlamentodan doğal olarak kabineye, oradan da Paşiç'e kaydı. "Eski" Radikal çoğunluğun bulunduğu parlamento, yalnızca Paşiç'in kendisine söylemeyi gerekli bulduğu şeyleri biliyor. Paşiç'in en yakın çalışma arkadaşları olan Paçu ve Protiç dışındaki bakanlar, sadece bakanlıklarının en yüksek amirleri konumundalar. Kral ise, bu rejimin tepesindeki süsten başka bir şey değil.

Sofya'da şöyle diyorlardı: "Herhalde Ferdinand Yunanlıların Selanik'i almasına izin vermez." Burada ise şöyle dediler: "Paşiç Bulgarların Manastır'ı almasına dünyada izin vermez!" Hem orada hem de burada, politik hayat dış siyaset sorunları etrafında dönüyor – sadece şimdi değil, her zaman böyle olmuş. Ancak, politik partilerin bir projektördeki slaytlar gibi birbiri yerine iktidara geçtiği Bulgaristan'da Çar Ferdinand, dış siyasetteki tek istikrarlı unsur, bundan dolayı son yirmi beş yıldır bütün iktidarın ve bütün iplerin onun ellerinde bulunması doğal. Burada ise tam tersine, artık değişmeleri sıradan bir iş haline gelmiş, felaketli bir tarzda birbirinin yerine geçen krallar var ve iktidar, iki kral devirmiş ve bir üçüncüsünü yaratmış partinin politikacıları içinde en sebatkâr ve en basiretli olanının elinde toplanmıştır.

Ne var ki, parlamentonun kendisinin âciz olduğu bir ortamda, iktidarın bir parlamenter parti liderinin eline geçmesi, bütün politik sisteme içkin istikrarsızlık anlamına gelir.

Savaş "Eski" Radikalleri iki yolla zayıflattı: Ordunun kazandığı zaferlerle ve diplomatların uğradığı yenilgilerle. Subaylar içinde darbeci ve karşı-darbeci bölünmesi hemen hemen yok oldu. Seferler ve muharebeler

subayları birleştirdi ve zaferler, silahların da sistemin bir parçası, hem de önemli bir parçası olduğunu hatırlatarak kendilerine saygılarını artırdı. Subayların, eskiden olduğu gibi tabii ki bugün de, kendilerine ait bağımsız bir politik programları yok. Ama subaylar arasında Paşiç hükümetine karşı derin bir güceniklik var, bu hükümet, sadece, Sırp silahlarının ele geçirdiği mevkileri düşmana veya müttefiklerine terk etmeyi beceriyor: Dıraç, Leç (Lezha), Manastır, Köprülü (Veles), Pirlepe. Gerici partilerin her ikisi de, ama özellikle Liberal-Milliyetçiler, bu gücenikliği (tabii ki bu duyguyu taşıyanlar sadece subaylar değildir) politik bir programa dönüştürmeye çalışıyor. Müttefikleri Bulgaristan'a, Paşiç'e ve bir bütün olarak rejime karşı duyguları ateşlemek için her yola başvuruyorlar. "Bulgarlara," diye yazıyor Milliyetçilerin yarıresmi organı *Srpska Zastava*, "bu kadar büyük fedakârlıklar pahasına kazanılanları bir tepsi içinde sunacak değiliz. Böyle şeyler hiçbir ittifakta yapılmaz ve bu ittifakın da böyle bir özelliği olmayacak. Halk, başkalarının çıkarı için ordularımızı kimin yolladığını unutmayacak ve bu siyaseti, gereken her türlü yola başvurarak ezinceye kadar rahat etmeyecek". Tabii ki bu tür bütün sözlerin ardından hemen eylemler gelmiyor. Ancak, aktardığım sözlerde çok net duyulabilen yeni bir darbe tehdidi, sadece dünün geleneklerinde değil, bugünün ruh halinde de ciddi bir dayanak buluyor.

"Size göre," diye Bay Stoyan Protiç'e, son Obrenoviç devrinde, sırtında bir mahkûm işaretiyle, zincirlere bağlı olarak iki yıl ağır işte çalışarak kürek cezası çekmiş bugünkü içişleri bakanına sordum: "Size göre, Sırbistan, savaşın doğrudan bir sonucu olarak, yeni bir gericilik dönemi tehdidiyle karşı karşıya değil mi?"

"Niçin? Eğer savaş bizim için kötü gitseydi, o zaman iş başka türlü olurdu. Ama böyle zaferlerden sonra...

Elde edilen değişikliklerin olumlu sonuçları –Balkan piyasasının genişlemesi, denize bir çıkış sağlanması vs.– kısa zamanda hissedilmeyecek. Ama savaşın yol açtığı bitkinlik ve savaştan elde edilen kazanımların yetersizliğinden duyulan düş kırıklığı daha şimdiden hissediliyor, yarın daha da güçlü bir şekilde hissedilecek.

Son birkaç yıl halkımız için çok verimli yıllardı ve herhangi bir büyük sarsıntı geçirmeksizin birkaç verimsiz, kârsız yıla da katlanabileceklerini umuyorum."

Bu iyimser umudu, saygıdeğer bakan tabii ki dış dünya için dile getirmişti. Hükümet –yani Paşiç, Paçu ve Protiç– tehlikenin nereden geldiğini pekâlâ görüyor ve "tehlikeye karşı gerekli tedbirleri" alıyor. Her şeyden önce çarpıcı görünen şey, Naprednyak'ları, muhafazakâr iki partiden daha "sağlam" ve saygın olanını hükümete yaklaştırma, sorumluluğun bir kısmını onlara kaydırma ve bu yolla, mevcut iktidara karşı mücadelelerinde "gereken her türlü yola başvurmaya" söz veren Milliyetçileri izole etme girişimidir. Naprednyak'ların liderleri değilse de, mukaddes emanetleri olan Stoyan Novakoviç barış delegasyonunun başına getirildi. Novakoviç'in oğlu Mileta, Naprednyak Partisi'nin bir başka önde gelen üyesidir ve işgal edilen bölgeleri düzenleme komisyonu çalışmalarına katılmıştır. Paşiç, subayların söz konusu olduğu yerlerde daha da büyük bir hassasiyet göstermektedir.

Milliyetçiler, programlarını orduya benimsetebildikleri ölçüde tehlikelidir. Hükümet bunu önlemek için mümkün olan her şeyi yapıyor, askeri çevrelerin istek ve arzularını karşılamak yolunda çok ileri adımlar atıyor. Kendi başına tamamen masum bir tedbir olan şey –savaş sonrasında bir sağlık tesisine dinlenmek veya tedavi olmak amacıyla gitme ihtiyacı duyan bir subaya, neredeyse bomboş durumdaki hazineden 300 frank ödenek vermek– bu koşullarda çok özel bir nitelik kazanıyor.

Ancak, çok daha önemlisi, hükümetin geçen hafta – parlamentoya haber vermeden!– aldığı, işgal edilen bölgelerde askeri rejim kurma kararıydı. Polis, idare, mahkemeler hepsi, Üsküp'teki "yüksek komuta heyeti"nin idaresi altına sokuldu. "İki üç yıllık bir hazırlık çalışması oralardaki halkı özgürlük ve parlamentarizm konusunda eğitmek için gerekecektir," diye bu konu hakkında kimi bakanlar bana bilgi verdiler. Ne var ki, Obrenoviçlerin askeri-bürokratik rejimine karşı uzlaşmaz bir mücadele yürüten, eski ve tecrübeli politikacılar olan Radikallerin, ele geçirilen topraklarda zaferle parlayan subayların anayasal konular için en iyi eğiticiler olduklarına gerçekten inanmaları pek zayıf bir ihtimaldir. Bu kararın yayımlanmasından bir iki gün önce, en etkili bakanlardan birinin, bu konudaki kanun teklifinin ne olursa olsun parlamentoya sunulacağını bana kesinlikle bildirmiş olması son derece anlamlıdır. Gerçekteyse bu karar, ordu tüzüğünün falanca fıkrasına dayanan bir kraliyet emri şeklinde çıkmıştır. Çok açık ki bu sorun etrafında bir mücadele olmuştur – bakanlar veya en azından bazıları kendilerini parlamentoya dayandırmak istemişler, ama askeri kesimin taleplerine çok çabuk uymak zorunda kalmışlardır. Ortaya koyduğumuz tabloyu tamamlamak için şu konudan da bahsetmek yersiz olmayacaktır: Skupştina başkanlığının (başkan Andra Nikoliç'in Londra'ya gitmesi nedeniyle, başkanlığa şu anda Genç Radikaller vekâlet ediyor) parlamentoyu derhal toplantıya çağırma gereğine ilişkin resmen yaptığı başvuruya karşılık, hükümet şu cevabı vermiştir: Hayır, bunun zamanı değil; zamanı gelince, biz size söyleriz.

Söylemeye gerek yok ki, "Eski" Radikal kabineyi bir politik krizden koruma yolları olarak bu taktikler, parlamenter rejimden çok daha elverişli. Ancak, tamamen etkili sonuç verip vermedikleri ise kuşku götürür. Bugün Sırbistan'ın içişlerindeki gelişmeler, "Eski" Radikallerin

Naprednyak'lar ve subaylar etrafında yaptığı becerikli manevralardan çok daha ağırlıklı faktörlere bağlı. Savaşın sıkıntıları çok ağırdı, savaşın sonuçlarına bağlanan umutlar fazla büyüktü, hesaplarda yapılan yanlışlar fazla göze batan cinstendi, dolayısıyla başarısızlığın getirdiği rahatsızlıkları kolayca savuşturmak, deyim yerindeyse aile içinde tutmak mümkün değildir. Sırp demokrasisi ne kadar ilkel olursa olsun, savaş ve savaşın sonuçları sorunu bütün halkı yakından ilgilendiriyor. Adriya kıyısı, Rusya'ya güvenilerek ele geçirildi. Ancak, belirli Rus politik gruplarının yapay şekilde büyüttükleri Rusya'dan destek umudu boş çıktı. Köprülü, Pirlepe ve Manastır yapılan anlaşma gereği Bulgarlara devredilecek. Her yandan askerler terhis edilip evlerine gönderiliyor, orada çoğu zaman karşılarına çıkan sefalet, kahramanlık dolu zaferlerini ve büyük fedakârlıklarını en çarpıcı şekilde kendilerine hatırlatıyor. Bütün bunların doğurduğu politik kriz, sadece Paşiç'in partisine değil, bir bütün olarak Radikal rejime öldürücü bir darbe indirebilir.

Dyen, No. 87
30 Aralık 1912

Sırbistan ve Karadağ

Petar Karacorceviç, herkesin bildiği gibi, Karadağlı Nikola'nın damadıdır. Ne var ki bu gerçek, aralarındaki rekabeti en ufak bir şekilde etkilememiştir. Obrenoviçler, yönetimlerinin sonlarına doğru, saray etrafındaki politik ve ailevi skandallarla itibarlarını büsbütün kaybetmişlerdi. Prens Nikola, bir kez daha, kendisinin Sırplık içinde "Bir Numara" olduğunu hatırlamaya başlamıştı. Ne var ki Obrenoviçlerin devrilmesinden sonra, Sırbistan Skupştina'sı krallığı kendisine değil, Petar'a verdi. Kişisel rekabet, rejimler arasındaki farklılıkla daha da

şiddetlendi. Sırbistan'da 1903 yılında bir parlamenter sistem kuruldu. Sarayın gücü neredeyse tamamen yok edildi. Bunun nedeni, *Novoye Vremya*'nın son zamanlarda yakındığı gibi, Kral Petar'ın "fazla nazik bir meşrutiyetçi" olması değil, deyim yerindeyse "can istese de, tende kuvvet kalmamış" olmasıdır. Sırbistan krallığı sorumluluklarını üstlenmekle girilen "iş riski" çok yüksektir. Bu, Radikallerin kralın özel bütçesinde yaptığı artışı açıklar, ayrıca Kral Petar'ın "fazla nazik bir meşrutiyetçi" rolünü kabul ederek *Novoye Vremya*'yı nasıl rahatsız etmeyi başardığını da açıklar. Bu arada Karadağ'da, patriyarkal romantizm görünüşü altında, tumturaklı bir şekilde "kişisel bir rejim" diye nitelenebilecek bir rejim hüküm sürüyor – aslında bu rejim, Rusya'nın ücra bir kasabasında haşmetli bir polis müdürünün kurduğu rejimden pek farklı değildir. Bir şair ve romantik olan Nikola, kendi kesesi ile devlet bütçesi arasında hiçbir fark görmüyor. Tıpkı eskiden Milan'ın Sırp isyancılarının kalesi diye Karadağ'dan nefret ettiği gibi (aslında Nikola onları sadece hanedanının çıkarı için koruyordu), şimdi de Nikola, Sırbistan'dan, kendi Karadağ'ında kendisini huzursuz eden radikal parlamenter rejimi yüzünden nefret ediyor.

Eskiden, Sırp göçmenleri Çetine'de[63] toplanıyordu; şimdi ise, Karadağ'dan sürülenler –içlerinde eski bakanlar da var– Belgrad'a sığınıyor. Gerçi Nikola Petroviç, herkesten fazla, bütün kötülüklerin ete kemiğe bürünmüş şekli saydığı, adaşı Nikola Paşiç'ten nefret ediyor. *Çetinski Viesnik* [Çetine haberleri], prensin yarıresmi yayın organı, Sırp hükümetine sık sık son derece sert saldırılar yöneltiyor. 1906 yılında meşhur "Bomba Olayı" meydana geldi; Sırbistan'dan gelen birtakım kişiler, üzerlerinde bomba bulunduğu gerekçesiyle Karadağ

63 Çetine: Karadağ'ın eski başkenti (ç.n.)

sınırında tutuklandı. Bu olay, şimdiye kadar hâlâ bütünüyle aydınlığa kavuşturulmuş değil – Balkanlar'da meydana gelen saray ve hanedanlarla ilgili öteki olaylar gibi karanlık. Üç iddia ortaya atıldı: 1) Bombalar Sırbistan devlet bütçesinden sağlanan kaynaklarla imal edilmişti ve tarihsel misyonları, Sırplığın birleşmesine giden yol üzerindeki belirli hanedan engellerini ortadan kaldırmaktı. 2) Bombalar, "patriyarkal-romantik" rejimi en yakın gelecekte yok etmek için Karadağlı göçmenler tarafından gönderilmişti. 3) Bombalar, meşrutiyet yanlısı muhalefeti Milan'ın yöntemleriyle, sert bir şekilde susturmak amacıyla Çetine'de imal edilmişti. Bu üç açıklama da, her biri bir dereceye kadar olmak üzere, doğru olabilir – bu ihtimali daha da güçlendiren şudur: Olayın merkezinde Nastiç bulunmaktadır; bu kişi, aynı anda hem Belgrad'la hem de Çetine ile komplolar kurabilen, ayrıca daima Karadağ ile Sırbistan arasında düşmanca ilişkiler bulunmasına gayret gösteren Viyana'yla da aynı işi yapabilen tanınmış bir ajandır. Nikola, bombaları gerçek bir devlet adamına yakışan bir şekilde kullandı: Muhalefetin bütün liderlerini yeniden tutuklattı ve bunların birçoğu bugün hâlâ korkunç Jusovaca Hapishanesi'nde yatıyor.

1907 yılı, Karadağ'da şu şekilde bir meşrutiyet deneyi yapıldığını gördü: Önce, prens bir anayasa yürürlüğe soktu; sonra, Skupştina dağıtıldı, muhalefet milletvekilleri tutuklandı ve sürgüne yollandı. Bu arada, ilhak krizi Karadağ ve Sırbistan hükümetleri arasında belirli bir uzlaşma doğmasını sağladı. Hatta Tuğgeneral Yanko Vukotiç, "ortak harekâtlar" üzerinde görüşmeler yapmak için Belgrad'a gitti. Ne var ki, bu görüşmelerden bir sonuç çıkmadı ve tuğgeneralin kendisi, "Bomba Olayı"nda Sırpları en çok suçlayan kişi olarak, Belgrad sarayına ve kabinesine canlı bir provokasyon örneği gibi gözüktü. İlhak krizi etkisini kaybedince, husumet daha

da derinleşti. 1909 yılında Karadağ'ın "tahtta oturan şairi" –doğrusu, pek şiir yeteneği bulunmayan bir şairdir– "Kolaşin Olayı" ile devrini hafızalara kazıttı. Bilhassa Kolaşin'de faaliyet gösteren, önde gelen altı muhalif, Nikola'ya komplo kurmak suçuyla özel bir mahkeme önüne çıkarıldı. Kimileri kara cahil olan hâkimler prensin ortaya çıkardığı göstermelik kimselerdi. Bütün sanıklar suçlu bulunarak idam edildi. İspanya'daki Ferrer davasıyla aynı zamanda meydana gelen Kolaşin Olayı Sırbistan'da son derece büyük bir infial uyandırdı.[64] Bütün basın Nikola'ya karşı tavır aldı. Sosyalistlerin önderliğinde, Karadağ'dan gelen göçmenlerle birlikte bir dizi gösteri yapıldı. Nihayet bu olay, Sırbistan ile Karadağ arasındaki ilişkilere çok büyük bir darbe vurdu.

Aynı zamanda, bir Balkan İttifakı oluşturma çalışmaları başladı. İnisiyatif Sırbistan'dan geldi. Prens Nikola, çok genç olduğu dönem hariç her zaman olduğu gibi Sırbistan ile Karadağ arasında bir ittifak kurulmasına karşıydı, çünkü Petersburg, Viyana ve İstanbul'la, birbiri ardına veya hepsiyle bir anda kârlı mali-diplomatik kombinasyonlar için daima serbest kalmak istiyordu. Buna Radikallere, özellikle Paşiç'e duyduğu derin nefret de eklenmelidir. Belgrad hükümeti, damadın kaynatasıyla karşılıklı ziyaretler yapmasını istedi. Nikola tek bir şartla bu isteği kabul etti: Paşiç'in görevden alınması. Bu şart Paşiç için pek kabul edilebilir olmadığından, karşılıklı ziyaretler yapılamadı.

Yine de Karadağ dörtlü askeri ittifaka girdiyse, bu, Prens Nikola'nın iyi niyetiyle değil, Batı Avrupa basınının açıkladığı gibi, Rus baskısıyla gerçekleşti. Bos-

64 Francisco Ferrer Guardia: İspanyol düşünür ve devrimci eğitimci, 1909 yılında Barselona genel grevini ve isyanını çıkartmak suçundan idam edilmişti. Suçlamaların tamamen düzmece olmasını ve kendisini mahkûm eden askeri mahkemenin hukuk prosedürünün en temel kurallarını hiçe saymasını, sosyalistler ve liberaller dünya çapında protesto ettiler.

na-Hersek'in ilhakından sonra, Avusturya'nın güneydoğuya doğru daha fazla ilerlemesine bir engel oluşturmakla her zamankinden çok ilgilenen Rus diplomasisi, bir Balkan İttifakı fikrine sıkı sıkı sarılmıştı. Belgrad'daki büyükelçimiz, Balkanlar'da Rus-Slav "karşı koyma" siyasetinin dayanağı ve ümidi Bay Hartvig, büyük bir ihtimalle, Paşiç'e, zamanında, "destek" sağlayacaklarına ilişkin gayriresmi güvenceler vermiştir. Ne olursa olsun, Rusya'nın düşüncesi, Avusturya-Macaristan'a karşı bir savunma ittifakı oluşturmaktı. Ne var ki müttefikler kendileri, Bulgaristan'ın inisiyatifiyle ve baskısı altında, Türkiye'ye karşı bir saldırı ittifakı kurdular. Batı basınına göre Rusya, olayların bu şekli almasını önlemek için, Sırbistan ile Karadağ'a Bulgaristan'ı kendi kaderine terk etmeleri tavsiyesinde bile bulundu: Ama ilhak krizinden alınan ders unutulmamıştı, Sırplar geri çekilmediler ve savaş başladı.

Savaş sırasında, Sırbistan ile Karadağ arasındaki sürtüşme durmadı. Sırbistan'ın (sancaktaki) Dördüncü Ordu komutanı General Jivkoviç ile Karadağ Başkomutanı Martinoviç ve Prens Nikola arasında çıkan sert anlaşmazlıklara ilişkin hikâyeler vardır. Bu anlaşmazlıklar, esasında, iki ülkenin askeri sistemlerindeki farklılıklardan doğuyordu: Sırpların modern bir ordusu var, oysa Karadağlılar karmaşık stratejik harekâtlar için hiç uygun olmayan ilkel milis kuvvetlerine sahip. Karadağlılar cesurlar, hızlı saldırılarda etkililer ve acımasızlar, bu nitelikleriyle Arnavutlara benziyorlar. Ne var ki Arnavutlar gibi Karadağlılar da, planlı harekâtları gerçekleştirmekten tamamen âcizler, sabırsızlar ve işler ters gidince kolayca telaşa kapılıyorlar. Bu, İşkodra önlerindeki büyük beceriksizliklerinde açık seçik görüldü, burada Leç'ten gelen bir garnizonun önünü bile kesemediler. Ne var ki Prens Nikola, İşkodra'yı alma "şan"ını hiçbir şekilde Sırplara vermek istemiyordu. Birinci Ordu'nun boş bek-

lemesine rağmen, Sırp kuvvetleri, bu kale için yapılan çarpışmalarda hiçbir rol oynamadılar. Ve iki Sırp tümeni Edirne cephesine gönderildi.

Karadağ'ın kendi içinde de, ağır kayıplar veren ülke kuvvetlerinin elde ettiği kuşkulu başarılardan büyük bir hoşnutsuzluk var. Patriyarkal-jandarma sisteminin başarısızlığı, her zaman olduğu gibi, ordusunun başarısızlığıyla su yüzüne çıktı. Bu savaşın, Türkiye'de olduğu gibi, Sırbistan'da da, ülke içi reformlara yol açması beklenebilir, böylece Kara Dağ'da[65] hüküm süren zorbalığa ve mali yolsuzluklara bir son verilebilir. Nikola Nyegoş'un tahtını koruyup koruyamayacağını önceden kestirmek güç. Ama isteyen, ayrı bir Karadağ hanedanına gerek olmadığını düşünme hakkına sahip. Karadağ ile Sırbistan arasında bir birlik, 250.000 Karadağlıyı, bir anda, daha uygar bir topluluğun içine sokabilir ve Sırbistan'ın Adriya'ya bir çıkış yolu bulma sorununa en kolay ve en doğal çözümü sağlayabilir. Sırplar bu fikri tartışıyorlar, bu da kuşkusuz bir şeylerin belirtisi sayılmalıdır.

Kievskaya Misl, No. 353
21 Aralık 1912

Bir tugayın tarihinden

Muhabirler bu savaşta hem çok hem de az şey gördüler; savaşa yol açan her şeyi gözlemlediler ve savaşın "ürünler"ini gördüler: Yaralıları, esirleri, ateşlerin parıltısını. Top seslerini duydular. Ama kendilerine ordunun seferine eşlik etme ve askeri harekâtları içeriden görme izni verilmedi. Savaş alanındaki ordunun ölüm kalım tablosunu, savaşa katılanlarla görüşerek –bunun ister istemez getireceği taraflılıkla– gözümüzde canlandırmak zorundayız.

65 Karadağ ülkesinin ismiyle bir kelime oyunu yapılıyor.

I

"Bizim tugaya 'uçan' tugay adı verilmişti, çünkü Birinci ve Üçüncü Ordular arasında haberleşmeyi sağlama görevi bize yüklenmişti. Savaş ilanından önce yirmi dört saatten fazla Sırp sınırında, Svirets ve Novakovo Çuk köyleri arasında teyakkuzda bekledik. Savaş çıkacağına inanmadığımızı itiraf etmek gerekir. Düpedüz inanmıyorduk –ne askerler, ne de biz subaylar– muharebeler olacağına, her birimizin –gerçekten istisnasız her birimizin– kendini ateş hattında bulacağına inanmıyorduk. Böyle bir şey olabilir miydi? Her şeyin bir savaş gösterisiyle sona ereceğini sanıyorduk: Türkiye'nin içine bir korku salmalı ve tavizler vermesini sağlamalıydık. Ama işte, olaylar başka türlü gelişti. Daha savaş ilanından önceki gün, öğle vakti, Arnavutlar bizim sınır karakollarımıza ateş ediyorlardı ve benim alayıma da derhal saldırıya geçme emri verildi. Sınır karakollarında, bizimle birlikte, işe yaramaz Rus Berdan tüfekleri taşıyan silahlı milisler vardı. İsa Boletini'nin sağ kollarından biri olan İdris Seferi'nin idaresinde yaklaşık bin Arnavut karşımızda bulunuyordu. Ellerinde, Arnavut isyanı [1909] sırasında bizim onlara sağladığımız Martinler ve seri ateş eden Sırp tüfekleri vardı. O zaman bizden para da almışlardı. Eğer savaş olursa, bizim yanımızda saf tutmalarını sağlamak istemiştik. Ama tersi oldu. Bizim silahlarımızla donanmış Arnavutlar, bizim mevzilerimize ilk saldıranlar oldu ve kolayca üstünlüğü elde ettiler. Niye bu böyle olmuştu? Türkiye'yle dini bağ da rol oynadı tabii, ama asıl neden, Arnavutların şunu kavramış olmalarıydı: Kendilerini tehdit eden şey, Arnavutluk'un Sırbistan ile Yunanistan arasında bölünmesiydi ve tarlalarını, evlerini, sürülerini savunmak zorundaydılar. Kırılan umutlar (Bu da ne? Kendi silahlarımızı, kendi paramızı bize karşı mı kullanıyorlar?) ordumuzu iyiden iyiye kızdırdı. Bu, yapılan zulümlerin, girişilen gaddar-

ca eylemlerin esas sebebiydi. Ama hepsinden daha sonra bahsedeceğiz...

Emir gelince, bütün alay sınıra koştu. Herhangi bir sıra düzen gözetmeden, hiçbir kurala kaideye uymadan, bir yangın üzerine giden insanlar gibi olanca kuvvetimizle koştuk. Emrimde yetmiş kişilik bir müfreze bulunuyordu; ama sınıra vardığım zaman, etrafımda hep tanımadığım askerler vardı, başka bölüklerden adamlar. Herkes sınıra gelmekte acele etmemişti – karışıklıktan yararlanan korkaklar arkada kalmıştı. Bazı Arnavutlar, onların devriye karakollarıyla bizimkiler arasındaydı. İki yüz adımda menzilimize girdiler, 'Hurra!' diye bağırarak herhangi bir düzen gözetmeksizin ateş etmeye başladık. Arnavutlar en yakın karakollarına çekildiler. Sonra, milislerle birlikte sınırda bulunan komitacılar (çetnikler), el bombalarıyla en ileri Arnavut mevziini yok ettiler. Arnavutlar, ateş ede ede Novakovo Çuk'a çekildiler ve bizden 2000 adım ötede ateş etmek için müstahkem bir küçük binaya yerleştiler. O zaman bataryamız devreye girdi. Çok isabetli üç atış ve düşman mevziinin çatısı gözümüzün önünde çöktü. Arnavutlar araziyi temizleyerek kaçtılar. Peşlerine düştüysek de yetişemedik. Kırk ölü ve seksen yaralı vermiştik, içlerinde dört de subay vardı. Arnavutlar ölü ve yaralıların çoğunu beraberlerinde taşıyarak çekilmişlerdi. Bunu yapmayı kutsal bir görev sayıyorlardı.

Benim ateşle vaftizim Svirets önlerinde yapıldı. Hatırlamak insana acı veriyor. Atışların canlı adamlara yapıldığını bildiğiniz zaman, silah sesi kulağa başka türlü geliyor. Çirkin bir ses. Ta iliklerinize işliyor. Ertesi gün, hiç silahlı çatışma olmadı, ama ben boyuna bu silah seslerini duydum. İlerliyorsun, duruyorsun, silah takırtısı başlıyor. Çadırın buz tutmuş bezi rüzgârda çatırdıyor, ben tüfek ateşini net şekilde duyuyorum – teker teker, iğrenç atışlar. Düşman mevziinin yanına gittiğimiz zaman,

İlk çatışmalarda Karadağlılara esir düşen 3000'e yakın Osmanlı askeri Podgoriça'daki genel karargâhta.

ilk ölü düşman askerimi gördüm – sırtüstü yatıyordu; esmer, sakalsız bir genç çocuk; bütün vücudu kasılmış, gözleri açık: Kurşun alnından girmiş, başının arka kısmından çıkmış. Ondan sonra bir yığın ölü ve yaralı gördüm, hepsinin de hatırası şimdi hafızamda silik, belli belirsiz, ama bu ilk gördüğüm, açık gözleri, alnındaki küçük, yuvarlak delikle daima zihnime çakılı kaldı, hep gözümün önüne geldi... O geceyi bir Türk karakolunda geçirdim, zaman zaman devriyeleri teftişe çıktım, yolumu Arnavut cesetlerini aşarak buluyordum: Karakolun etrafında on on beş ceset yatıyordu. Karakolun içinde bir kedi ile bir köpek bütün gece uzun uzun, korkunç bir şekilde uludular – ne kadar dehşet verici olduğunu kelimelerle anlatamam. Nihayet, artık dayanamadım ve adamlarıma onları öldürmelerini emrettim.

Arnavutlar çok cesur olur, derler. Doğru, yalnız onların bu cesareti çok özel bir türden, bugünün savaşlarına uygun değil. Karşılarına çıkan her şeyi ezip geçerek, sonuçlarını düşünmeden paldır küldür hücuma geçiyorlar, yendiklerini boğazlarken ve saldırırken son derece acımasızlar. Ne var ki bir terslik olduğunda, çabucak telaşa kapılıyorlar ve bir kere püskürtüldükleri zaman, yeni bir saldırıya geçmek için tekrar toparlanamıyorlar. Kaçışları da, saldırıları gibi çabuk ve pervasız oluyor. Bu bir ordu değil, sadece silahlı aşiretler, kabileler. Uzun, kır sakallı ihtiyarlar görüyorsunuz, onların yanında on yedi on sekiz yaşında delikanlılar karşınıza çıkıyor.

Kendi halkından kopan Arnavut esirleri çok mahzun, gözü yaşlı oluyor. Adamlarım birkaç kere karşıma bir Arnavut getirdiler, adam önümde yerlere kadar eğildi ve ağlamaklı bir sesle, 'Aman, aman...'[66] dedi. Adamlarıma onları öldürmeyi kesinlikle yasakladım, ama açık yüreklikle söylemeliyim ki bu emre itaat etmediler. Bir askere

66 Aman, aman: Metinde Türkçe. (ç.n.)

bir esiri komutana götürmesini söylersin, onu alır, elli adım götürür, sonra bir silah sesi duyarsın. İşte bu kadar. Niçin bu kadar acımasızlar? İlk önce, bizim köylü askerlerimizin bu yeni topraklara yerleşme fikrini yürekten benimsediklerini ve bu toprakların eski sahiplerini daha yoldayken temizlemeye çalıştıklarını sandım. Onlarla konuşurken kasten bu konudan söz açtım: 'İşte,' diyordum, 'artık bol bol toprağınız olacak'. Ama hayır, bu topraklara yerleşmek istemiyorlar – kısa zaman önce tam da bu yerlerden Sırbistan'a göçmüş olanlar bile istemiyor; sınır alayı olan benim alayımda böyle birçok kimse vardı. Buraları vahşi topraklardır, tarım yapması güç yerlerdir, toprağı işleme metotları ilkeldir, hiç yol yoktur, okul yoktur, sağlık hizmeti yoktur.

Esirlerin öldürülmesi, kısmen, boşa çıkan ümitlerin intikamını alma isteğinin sonucuydu – bundan daha önce söz açmıştım. Ama esas olarak, basit bir hesap sonucuydu – bir düşman azalırsa, bir tehlike ortadan kalkmış olur. İlk birkaç gün Arnavutların silahlarını almakla yetindik ve onları serbest bıraktık. Ama bu, açıkça tehlikeli bir hareketti. Bundan dolayı esir almaya başladık. Ama bu da, onları korumak demekti – başımıza iş açıyorduk, askerler yiyecek bulamazken, onlara yiyecek vermek lazımdı. Askerler arasındaki cesur ve okumuş kimseler hiç esir öldürmediler. Ne var ki korkaklar, savaşırken duydukları korkunun öcünü bu silahsız adamlardan aldılar. Tabii ki, komutanına göre de çok şey değişiyor. Bizim tugay komutanımız Stoyan Milovanoviç, esirlere karşı misilleme hareketlerini kesin bir biçimde yasaklamıştı. Ama başka yerlerde, bizzat subaylar esirleri acımasızca öldürdüler.

Bunu vatanseverce bir övünme saymayın, ama Sırp ordusunun, Bulgar ve Yunan ordularından kıyaslanamayacak ölçüde –doğru kelime buysa– daha insancıl olduğunu ortaya koyduğunu size söylemem gerek. Bulgar-

Kumanovo muharebesinden sonra geri çekilen Türk ordusunun geride bıraktığı toplar ve at leşleri.

larla Yunanlılar nereden geçtilerse, bir ateş kasırgası gibi geçtiler. Selanik yolu üzerindeki Doyran Gölü civarında, kısa zaman önce alayıyla harekâtta bulunan bir arkadaşım, bana, Bulgar ordusunun geçtiği her yerin yakıp yıkılmış olduğunu söyledi. Ne bir insan kalmış, ne de bir ev – her şey yerle bir edilmiş, yakılmış, yeryüzünden silinmiş. Yunanlılar da benzer şekilde hareket ettiler. Örneğin Sorovits kasabası, onlar tarafından, sanki hiç var olmamışçasına tamamen yok edilmiş. Doğru, Yunanlılar, kasabayı Türklerin yaktığını söylüyorlar. Ne var ki Sorovits'te, evlerin yanı sıra, camiler de –Türklerce kutsal sayılan binalar da– yıkılmış; bu da, bu işi kimin yaptığına kesin bir delil oluşturuyor... Bizim kuvvetlerimizin harekâtta bulunduğu Manastır civarındaki bölgede, hemen hemen bütün köyler –sadece Türklerin oturduğu köyler hariç– savaştan hiç hasar görmeden çıktılar. Ama şunu da söylemeli ki, savaş savaştır ve bizim tarafımızda da o tür şeylerden çok örnek var...

Ancak, zulümlerin sorumluluğu, sadece çok sınırlı ölçüde düzenli kuvvetlere aittir. Genellikle, yalnızca koçakların, Arnavut eşkıyalarının evlerini yıktılar. Ama sonradan ihtiyat askerleri ortaya çıktı ve kendi payları-

na düşeni yaptılar. Onlardan sonra, işi bitirmek üzere milisler ve komitacılar geldi. Komitacılar düşünebileceğinizden daha kötüydü. İçlerinde, entelektüeller, fikir adamları, ateşli milliyetçiler vardı, ama bunlar birbirleriyle bağı bulunmayan, ayrı ayrı yerlerdeki bireylerdi. Geri kalanı, orduya sırf çapulculuk uğruna katılmış haydutlar, eşkıyalardı. Bazen işe yarıyorlardı, çünkü onların gözünde hayat ucuzdu – yalnızca düşmanın hayatı değil, kendilerininki de. Kumanovo yakınlarında Nagoriçan köyünde, onlardan tam iki yüzü cesurca çarpışarak can verdi. Ama muharebe aralarında tam birer eşkıya kesiliyorlardı. Komitacılar, daha savaştan önce değişik yerlerde, çok farklı şekillerde örgütlenmişlerdi. Her biri kendi voyvodasının komutasında, yirmi, elli, hatta yüzden fazla kişiden oluşan partizan birlikleri vardı. Savaş çıkınca, ileri karakolluk ve keşif hizmetleri yapan belirli ordu birliklerine bağlandılar ve bazı düzenli ordu subayları başlarına komutan olarak atandı. Partizanlar orduyla birlikte oldukları müddetçe, her şey düzgün gidiyordu; ama bir harekât tamamlanıp ordu ilerleyerek, partizanları halkın elindeki silahları almak üzere geride bırakınca, onları denetleyecek kimse yokken, dehşet dolu olaylar başlıyordu.

Pirlepe dolaylarında yalnız Türklere karşı değil, Sırplara karşı da yaptıkları taşkınlıklar, işledikleri gaddarca suçlar o dereceye varmıştı ki, üzerlerine düzenli birlikler gönderildi ve olaylar bastırılana dek bir partizan birliğinin tamamı yok edildi.

Eğer tecavüz olayları gerçekten meydana gelmişse – meydana gelen olayları bilmiyorum, ama bu olasılığı kesinlikle göz ardı etmiyorum– tecavüz suçunu işleyenler komitacılardır, askerler değildir. Biz böyle şeyleri kesinkes yasaklamıştık ve denetim çok sıkıydı. Geceleyin bir köyde konakladığımız zaman, önce, bir subay komutasındaki bir devriye bütün Türk kadınlarını toplayıp kö-

yün bir bölümüne götürüyordu. Askerler sadece erkeklerin kaldığı evlere yerleştiriliyorlardı. Eğer bazı kadınlar bir odada kalmışsa, askerlerin o odaya girişi en şiddetli ceza tehdidiyle bir astsubay tarafından engelleniyordu. Askerler sık sık şöyle homurdanıyorlardı: 'Eğer Türkler bizim ülkemize gelseler, böyle davranmazlardı.' Manastır'da bir asker, bir Türk kadınının peçesini şaka olsun diye kaldırdığı için ağır şekilde cezalandırılmıştı. Başka türlü davranmak mümkün değildi. Eğer bu tür olaylara en ufak şekilde bile göz yumacak olursanız, ordunuzu kaybedersiniz: Bir deneyin, ertesi sabah askerlerinizi bulabilirseniz bulun!

Hırsızlığı da önlemeye çalıştık. Askerler, ev sahipleriyle ancak bir astsubay aracılığıyla alışveriş edebiliyordu, zaten yiyecek dışında hiçbir şey alamıyorlardı. Ne var ki, bu kurala her zaman uyulmadı – özellikle bizzat subaylar tarafından. Sefer 'yadigârları' toplama bahanesiyle, sık sık zengin Arnavut ve Türklerin pahalı silah, halı, ipek dokuma, gümüş ve altın eşya gibi mallarına el koydular. Daha başka subaylar, aynı yöntemi, ev eşyalarını hatırı sayılır miktarda çoğaltmak için kullandı. Askerler de ne zaman fırsat buldularsa çaldılar, ama sadece para, çünkü yanlarında eşya taşımalarına izin verilmiyordu...

Size savaş çıkacağını beklemediğimizi söylemiştim. Ama savaş çıktı, bütün güçlükleri, tehlikeleri, dehşetiyle geldi. Askerler savaşa ne tepki gösterdiler? Hepsinin tepkisi aynı değildi. Şehirliler ve genel olarak okumuşlar çok hevesliydi. Ötekilere örnek olacak şekilde cesurca savaştılar ve bütün savaşta büyük bir rol oynadılar. Ama köylüler çok üzgündü ve köylerine, evlerine, ailelerine büyük hasret çekiyorlardı. Ancak bir Sırp köyüne girdiğimiz zaman istekli, hevesli hale geliyorlardı. Etraflarına, köylülerin sefaletine bakıyorlar ve 'Evet, bu haklı bir savaş' diyorlardı. Elbette oralardaki köyler o kadar

kötü bir haldeydi ki, daha kötüsü olamazdı. Evler çamurdan, küçük barakalardı, kimileri sırf hazırlanmamış kerpiçten yapılmışlardı: Sanki insanlar orada sadece kamp yapıyorlardı, temelli oraya yerleşmiş falan değillerdi. Köylü, bir Türk ağasına veya paşasına ait toprakta bir rubin, ortakçı. Hayat tekinsiz, ziraat kötü. Hiç koru, meyve bahçesi, yol yok. Köylülerimiz, bilhassa ziraatın rasyonel bir şekilde, ihracat için yapıldığı Morava'dan gelenler, geçmiş tecrübeleriyle karşılaştırarak bütün bunlara bakıyor ve şöyle diyorlardı: 'Hayır, insanlar böyle yaşayıp gidemezler.'

Oysa Sırbistan eski sınırından Üsküp'e kadar bütün o bölge, doğal verimlilik bakımından çok zengindir. Makedonya'nın merkezine doğru, Kalkandelen (Tetova) ile Kırçova (Kerçovo) dolaylarında toprak kıyaslanamayacak ölçüde daha fakirdir, yine de o yöre halkı çok daha varlıklıdır. O bölgede iki üç katlı evler bulunan çok zengin köylere rastlıyorsunuz. Bunun açıklaması şu: Daha az verimli yerlerden köylüler, bir süre için Amerika'da çalışmaya gidiyor, orada para biriktiriyor, sonra geri gelip kendilerine evler yapıyorlar.

Orijinal plana göre, Svirets'ten güneye ilerleyerek Arnavutluk'un o kısmının merkezine, Gilan'a (Gnjilane) varacaktık. Ama o bölgede bize ihtiyaç kalmadığı ortaya çıktı, Arnavutlar kaçmıştı ve oradan hiçbir karşı koyma beklenmiyordu. Böylece tugayımız Priştine'ye gönderildi – önce Sırp sınırı boyunca, Lişiç üzerinden, sonra içeriye doğru, Prapaşiça tepelerine. Yolda, doğa koşullarıyla aralıksız mücadele dışında hiçbir çarpışma çıkmadı. Belli ki, genelkurmayımız bu sınır bölgelerinin neye benzediği hakkında en küçük bir fikir sahibi değildi. Arazinin dağlık olmasına ve hemen hemen hiç yol bulunmamasına rağmen, bize dağ topları değil, ağır toplar, obüsler verilmişti. Biz daha sınır karakollarındayken, iki üç gün üst üste yağmur yağmıştı. Çeyrek metre derinli-

ğine kadar toprak çok ıslaktı. Güzergâhımız o haldeydi ki, bazen piyadeler bile ilerlemekte güçlük çekiyordu ve taşımamız gereken obüslerimiz vardı. Her obüse beş çift at koşulmuştu ve onlara bol bol kırbaç vuruluyordu; aşılması çok güç yerlerde ise askerler –her birine yarım bölük olmak üzere– obüslerin önüne koşuluyordu; halatlarla üstünde obüs bulunan arabaya bağlanıyor ve silahı ileriye doğru sürüklüyordu. Ve her asker, kaputunun ağırlığını ve yirmi beş kilogram ağırlığındaki yük çantasını taşımak zorundaydı.

Priştine'ye biz girmedik, çünkü Üçüncü Ordu tarafından önceki gün ele geçirilmişti, geceyi Graçanitsa'da geçirdik. Bu, adını Kral Milutin'den alan ünlü bir manastırın bulunduğu tarihsel bir yer. Askerler Kosova Ovası'na girince, çok heyecanlandılar. Kosova, Graçanitsa – bunlar, kuşaktan kuşağa geçen, halk türkülerinde çok sık tekrarlanan isimler.[67] Askerler, yakında Bakarno Guvno'ya ulaşıp ulaşamayacağımızı sormaya başladılar – oysa orası Pirlepe'ye yakın bir yerde. Anlaşılan orası, eski Sırp Krallığı'nın en uç noktasıydı: İtiraf etmeliyim ki bunu bilmiyordum. Ama askerler, Guvno'ya vardıkları zaman, görevimizi tamamlamış olacağımıza kuvvetle inanıyorlardı. Askerlerin önünde milli tarihimizi bilmediğim için sık sık utanç duydum. Okul görmüş kimseler olarak, türküleri pek dinlemiyoruz, ayrıca kendi tarihimizin de çok dikkatli okurları değiliz.

"Graçanitsa'dan Üsküp'e gönderildik – Gilan ve Karadağ yoluyla. Oraları hep dağ, 1500 metre yükseklikte. Bizim görevimiz iki ordu arasında, Birinci ve Üçüncü

67 1389 yılında Osmanlılar, Kosova Ovası'nda Sırpları ve onların Balkan müttefiklerini yenilgiye uğratmıştı. Bu savaşla, Sırbistan ve Bulgaristan ortaçağ krallıklarının gücü kırılmış, bölgede Osmanlı hâkimiyeti kurulmuştu. 1448 yılında Kosova'da Osmanlıların Macar ordusunu yendiği ikinci bir savaş yapılmıştı. Graçanitsa, Kosova Ovası'nda bir manastırdır, 1389 yılında Osmanlılar tarafından –Sırp komutanı Prens Lazar da dahil– savaşta öldürülenlerin gömülü bulunduğu yerde inşa edilmiştir.

Ordular arasında bağlantı kurmak ve o bölgelerdeki Arnavutların direnişini kırmaktı. Ancak, hiçbir direnişle karşılaşmadık. Güzergâhımız üzerindeki köyler ya Arnavut köyüydü, ya karışıktı ya da Sırp köyüydü. Ama Kosova bölgesindeki bütün Arnavutlar Sırpça konuşur, bütün Sırplar da Arnavutça konuşur ve Sırpça-Arnavutça karışımı bir tür dilin konuşulduğu köyler de vardır. Sürülerle hayvanları bulunan Arnavut köyleri, Sırp köylerinden çok daha iyi, çok daha zengin. Bazı Arnavut köylerinde elli veya seksen at, binlerce koyun var. Bir Türk çiftliğinde 10.000 koyun ve ambarlarda yarım milyon kilogram buğday var. Onların evleri daha güzel, iki katlı; bazıları, örneğin Üsküp dolaylarında Badrovtsi'deki bazı köyler modern çiftlik araç gereçlerine sahip. Sırplar fazla hayvan beslemiyorlar, çünkü Arnavut eşkıyalar hayvanları çalıp götürüyorlar. Sırplar, zengin olanları bile, Arnavutların bulunduğu köylerde güzel evler de inşa etmiyorlar. Bir Sırp'ın eğer iki katlı bir evi varsa, Arnavutların evlerinden daha güzel görünmesin diye dışını boyamıyor. Daha sonra, Manastır'ın ele geçirilmesinden sonra, Resne'de bir Rum doktorun evinde bir gece kaldım. Harika bir ev, içinde her türlü konfor var, ama dışı badanalanmamış. 'Niye?' diye sordum. Evinin dış duvarlarını badanalatmayı kendisinin istemediğini söyledi: Eğer badanalı olsaydı, o ev kasabadaki en iyi evlerden biri olurdu. O kasaba da, aklıma gelmişken söyleyeyim, Türk devriminin kahramanı Niyazi Bey'in doğduğu kasabadır.

Priştine'den Üsküp'e giden yol... daha doğrusu, hiç yol yoktu, hiç değilse Naşiano'dan ileriye doğru. Bazı yerlerde dağ yolu o kadar dardı ki, yan yana iki adam bile geçemiyordu. İki ağır bataryayı Gilan'da bıraktık, ondan sonra yanımızda sadece dağ topları kalmıştı. Bu toplar parçalara ayrılarak atlara yüklenebiliyordu, bir topu dört at taşıyordu. Cephanemizi ayrı olarak, san-

dıklarda taşıyorduk. Çok da ağırdılar. Ama en beteri, çektiğimiz korkunç açlıktı. Yiyecek bir parça ekmek yoktu. Sınırla Üsküp arasında sekiz gün, Ekim'in 7'sinden 15'ine kadar, hemen hemen hiç ekmek yüzü görmedik. Gilan'da topu topu yüz somun ekmek bulabildik – tam 8000 askere! Yiyecek et vardı –yolda mandalar, koyunlar yakalayıp kesmiştik– ama tuzumuz yoktu. Ne tuz, ne ekmek! Ekmek de, tuz da ikmal kıtasındaydı, ama o nerelerdeydi, bilen yok. Kurmay, bütün dikkatini harekâtlara vermişti, erzak teminini unutmuştu. Askerin nasıl olsa karnını doyuracağı varsayılmıştı. Üsküp'e varıp da birkaç dilim ekmek yiyince, askerlerin keyfi yerine geldi. Şöyle şakalar yapmaya başladılar: 'Ellerinde sekiz somun ekmek yoktu, ama sultanın koca imparatorluğunu yok ettiler.' Ama Üsküp'e giderken, bu işe hiç de gülmüyorlardı. Olgunlaşmamış mısır ve buğday taneleri yiyip midelerini bozmuşlardı, iyice zayıflamışlardı ve moralleri de fena halde bozuktu. Ancak Sırp köylerine gelince, moralleri tekrar düzeliyordu. Böyle bir olayı çok iyi hatırlıyorum. Dragovets'te –Gilan'a varmadan önce rastlayacağınız bir köydür– bizi Sırpça türkülerle karşılamışlardı. İhtiyar bir kadın türküden şu dizeyi okuyordu: 'Bugün şeniz, sevinçliyiz, Sırp askeri geldi, kurtardı bizi,' öteki kadınlar da koro halinde bunu tekrar ediyordu. Bu türkünün sözleri, askerleri kendi gözlerinde bir kat daha büyüttü, hele kadınların seslerinden bu türküyü dinlemek onları daha da coşturuyordu. Keyifleri yerine geldi, neşelendiler ve Dragovets'e gelmeden önce sekiz saat yürümüş olmalarına rağmen, ondan sonra bir sekiz saat daha, hiç ara vermeden, hiç sızlanmadan yürüdüler... Üsküp yakınlarında, Kuçevişça köyünde, köylüler bizi köylerini koruyan aziz için yaptıkları şenliğe kattılar. Askerlere şarap ikram ettiler. Adamlarımız o kadar açtı ki, iki üç damla onları körkütük sarhoş etmeye yetiyordu, öyle ki meydanın her tarafında yıkılıp kaldılar.

Sırp ordusunun Üsküp ve Kumanovo civarında ele geçirdiği Türk silahlarının bir bölümü.

Ertesi sabah, onları bir araya toplamakta bayağı güçlük çektik ve birçoğu Üsküp'e ancak yirmi dört saat sonra gelebildi, hâlâ tam ayılmış değillerdi."

II

"Üsküp'e gelince, tugayımız ileri karakol mevzilerini aldı – kimimiz şehrin içinde, kimimiz ise civarında. Kar yağmaya başladı. O zamana kadar kuvvetlerimiz Pirlepe'yi almış, Manastır'a yaklaşıyorlardı. Manastır muharebesi başladı. Bizim tugayın bir alayı Üsküp'te kaldı, ama benim kendi alayım Morava İhtiyat Alayı'na katılmak üzere yola çıktı; Kalkandelen, Gostivar, Kırçova ve Gopegi üzerinden geçti; Morava Alayı'na verilen görev, Türk garnizonunun Manastır'dan Resne'ye uzanan geri çekilme hattını kesmek ve Manastır'dan Resne'ye takviye kuvvet yollanmasını engellemekti.

Bu bölgede yollar kıyaslanamayacak derecede daha iyiydi. Manastır civarında, kırsal alan harika gözüküyordu, hemen hemen tamamen pirinç tarlalarıyla kaplıydı. Hepsinin üstünü o zaman ince bir kar tabakası örtmüştü. Pirinç tarlalarının yumuşak zemini üzerinden geçmekte çok zorlandık, bacaklarımız çamurun içine batıyordu. Kırçova'dan Manastır'a giden yol gerçekten çok iyi düzlenmiş, hakiki bir yol. Hiç yol iz bulunmayan Eski Sırbistan[68] tecrübemizden sonra bayağı şaşırdık. Benzer, güzel bir yol Kalkandelen'den Köprülü'ye uzanır.

Ama yörede hayat, medeniyet izi kalmamıştı. Kırçova'dan ötesinde Türkler bütün köyleri yakmıştı: Yalnızca kiliseler hâlâ küller arasında ayakta duruyor. Türkler çokluk kiliselere dokunmaz – kiliselere, papazlara ve kadınlara. Bizim Üsküp'teki eski konsolosluğumuzda

68 Eski Sırbistan: Balkan Savaşı öncesi Sırbistan sınırlarının güneyinde uzanan ve Yenipazar ile Kuzeydoğu Makedonya'yı da içine alan bölge. 14. yüzyılda Osmanlıların yıktığı Sırp Krallığı'nın bir parçasıydı.

Sırp ordusunun Üsküp'e girişi.

çalışan iki memur bana ilginç bir olay anlatmıştı. Hükümetimiz Eski Sırbistan'da komitacıları silahlandırırken, konsolosluktan geçen revolverler ve fişekler papazlara ve kadınlara verilmiş ve hemen hemen hepsi de yerine ulaşmış. Türkler kadınların ve papazların üstlerini aramazlar – tabii ki Arnavut koçaklar da, Osmanlılaşmış Sırplar da (işte onlar içlerinde en kötüleridir) ve gerçek Osmanlılar, Türkler de: Hiç kuşkusuz içlerinde bazı şövalyelik unsurları taşıyorlar.

Biz gene aç kalmıştık. Aç askerlerin başında yürümenin ne demek olduğunu tahayyül edemezsiniz. İki üç gün üst üste ağızlarına bir lokma koymamış adamlar arkanda. Kendin de açsın, güçsüz düşmüşsün, askerlerin önünde daima çaresizliğini ve yakana yapışan utancını hissediyorsun. Cahil köylüler homurdandılar, emirleri dinlemediler, ama okumuş askerler gururlarını koruyarak, açlıklarını, güçsüzlüklerini belli etmediler. Bazen çok bitkin düşmemiş –diyelim, önceki gün yemek yemiş– bir asker, bir Türk köyüne gidip ekmek isteyecek oluyordu. Ama her şeye katlanan, açlıktan neredeyse yarı ölü hale gelmiş biri hemen onu ayıplıyordu: 'Utan

kendinden utan! Şimdi Türkler Sırp ordusu hakkında neler diyecek? Aç açık bir ayaktakımı, ne yiyecek ekmeği var, ne de gururu!'

Komutanlar pek çok defa aptalca ukalalık ettiler – aptalca ve zararlı bir şekilde! İşte size bir örnek. Çorba[69] kazanlarda kaynıyor, yemek için her şey hazır, adamlar yemeği dört gözle bekliyor. Aniden bir emir veriliyor: İleri, marş! Oysa bir on dakika daha beklemek pekâlâ mümkün – hiç sebepsiz saatler, günler harcanmış. Ama yok, hayır, savaşma azmi, yemek yemeye tam bir kayıtsızlık gerektirir – tabii, askerler tarafından gösterilecek bir kayıtsızlık. Kazanlar devriliyor, çorba karlara dökülüyor ve aç bölük yoluna devam ediyor.

Bizim alayın bağlandığı Morava Alayı, Manastır'dan Resne'ye giden anayol üzerinde mevzilenmişti. Bizim ordumuz Manastır'ı kuzey ve doğu tarafından sarmıştı. Güneydoğu yönünde Türklerin geri çekilmesini Perişperi tepeleri engelliyordu. Onların geri çekilecek sadece iki hattı kalmıştı: Batıya doğru, Resne anayolundan, burada da bizim alay duruyordu; bir de, güneye, Florina'ya doğru – ama o yönden de Yunan ordusu saldıracaktı. Benim taburum, anayolu doğrudan gören tepeler üzerinde, Gijavat köyünde duruyordu.

Manastır, 5 Kasım'da alındı. Şehir düştükten sonra, Türk kuvvetinin bir kısmı –ne kadar geniş bir kısmı bilmiyorum– Florina'ya doğru geri çekildi, öte yandan, Cavit Paşa ile Fethi Paşa, altı sekiz topu bulunan 20.000 kişilik bir kuvvetin başında Resne'ye, yani bize doğru hareket etti.

Hava korkunçtu. Kar, yağmur, Preşpa gölünden ve Perişperi tepelerinden esen soğuk, dondurucu bir rüzgâr, üstüne üstlük, bir de duman gibi kalın, kalkmayan bir sis. Gündüz de, gece de hiçbir şey görünmüyor. Birlik-

69 Çorba kelimesi metinde Türkçe. (ç.n.)

lerimiz bazen düşmanın on on beş adım yanına yaklaşıyor, ama iki taraf da, karşılarındakini göremedikleri için, korkularından geri çekiliyor. Süngü çarpışması hemen hemen hiç olmadı, ancak bir iki asker birbirlerine kazara çarpınca, işi gırtlak gırtlağa bir boğuşmayla bitiriyorlardı.

İkinci gün, Türkler, Gijavat'taki mevzimizi bir sağanak hücumuyla ele geçirmeye kalktılar. Ama adamlarımız el bombaları fırlatarak saldırıyı derhal püskürttüler. Bu bombaların etki kuvveti çok yüksekti; içleri kalın tel parçalarıyla doluydu ve patlayınca, adamları parça parça ediyor, sadece iskeletlerini bırakıyordu.

Böyle, bir sis perdesi altında dört gün, beş gece geçirdik: Elimizde bölgenin hiçbir haritası yoktu. En yüksek rütbeli iki üç subayda Avusturya genelkurmay haritalarının kopyaları bulunuyordu. Manastır'ın ele geçirilmesinden sonra, bizim alayın kurmay heyeti bu yerlerin bir haritasını hektografla[70] çoğaltmıştı, ama bu haritada bir şey görmek hemen hemen imkânsızdı – bütün çizgiler ve isimler birbirine karışıyordu. Bizim genelkurmayımız, genel olarak, Makedonya'daki harekâtlara hiç hazırlanmamıştı ve bu harekâtlara karışıklık yaratmaktan başka hiç katkısı olmadı. Üç yıldır Ofçabolu (Ovçebol; Ovçe Polje) üzerine genel bir hücumu planlıyorduk: Kimse Köprülü'den ileri gidebileceğimizi aklına bile getirmemişti ve değişik yerlerde –Kumanovo'da, Manastır'da– belirleyici çarpışmalar yapılırken, genelkurmayın bütün varsayımları ve planları altüst olmuştu. Zaferlerimiz için yalnız Türk kuvvetlerinin moralinin çökmesine değil, şansa ve sise de çok şey borçluyuz. 4. ve 6. Alaylar, Manastır yöresine, düşman ordusunun ta merkezine kadar girmeyi başarmışlardı, ya da daha doğru bir ifadeyle, buralara girecek kadar şansları yaver gitmişti, öyle ki

70 hektograf: Jelatinli teksir makinesi, bir metni sınırlı sayıda çoğaltmaya yarayan aygıt. (ç.n.)

düşmanı iki parçaya böldüler, birini güneye, Florina'ya doğru, ötekini de Resne'ye doğru gitmek zorunda bırakabildiler. Bütün işi bu bitirdi.

Genelkurmayın bilgiden tamamen yoksun olması ve verimsizliği yüzünden, Gijavat'ta çok kötü bir durumda kaldık. Cavit ve Fethi Paşaları, bütün ordularıyla beraber ele geçirmek pekâlâ mümkün olabilirdi. Gelgelelim, bu iş için sayımız son derece yetersizdi – bir tek ihtiyat alayından ibarettik. Üstüne üstlük, hiç topumuz yoktu. Gilan'a kadar, en büyük güçlüklere katlanarak, obüsleri taşımıştık, hiçbir işimize yaramamışlardı. Şimdi de, Gijavat'taki mevzilerimizde, elimizde işe yaramaz hafif dağ toplarıyla sap gibi ortada kalakalmıştık. Türkler, çok geçmeden, elimizde karşılık verecek hiçbir şey olmadığını anlayarak, mevzilerimizi toplarıyla korkunç bir şekilde dövmeye başladılar. Topları vasat bir seviyede bile etkili olsa, kolaylıkla bizi siler geçerlerdi, ama bizim için büyük talih, Türk gülleleri hemen hemen hiç patlamıyordu. Benim bölüğümün bulunduğu mevziye dokuz gülle düştü, bir teki bile bize en ufak zarar vermedi. Bizim uzman topçularımızın bana söylediklerine göre, hata Türk güllelerinde değil, Türk topçularındaymış: İyi hesaplayamıyorlar ve pahalı gülleleri boşa harcıyorlarmış. Türk şarapnel mermileri o kadar yüksekte –aşağı yukarı 200 metre– patlıyordu ki, şarapnel parçaları etkisiz hale geliyordu: Şarapnel mermileri sadece düştükleri yerde, ağırlıklarıyla tehlikeliydiler, hemen hemen hiç zararları dokunmuyordu. Benim taburumda elli ile yetmiş arası bir sayıda asker öldü, birçoğu da yaralandı, ama hepsine tüfek kurşunları isabet etmişti: Top ateşinden hiç kimse ölmedi, yalnızca iki kişi yaralandı – biri ağır, öbürü hafif.

Perişperi tepelerinden bir rüzgâr geliyor, sisi dağıtıyor, mevzilerimizi meydana çıkarıyor ve ateş başlıyordu. Sonra, bir kere daha, vadileri ve tepeleri sis basıyor, si-

İlk çatışmaların ardından Karadağ'ın Podgoriça şehrinde hastaneye kaldırılan yaralılar.

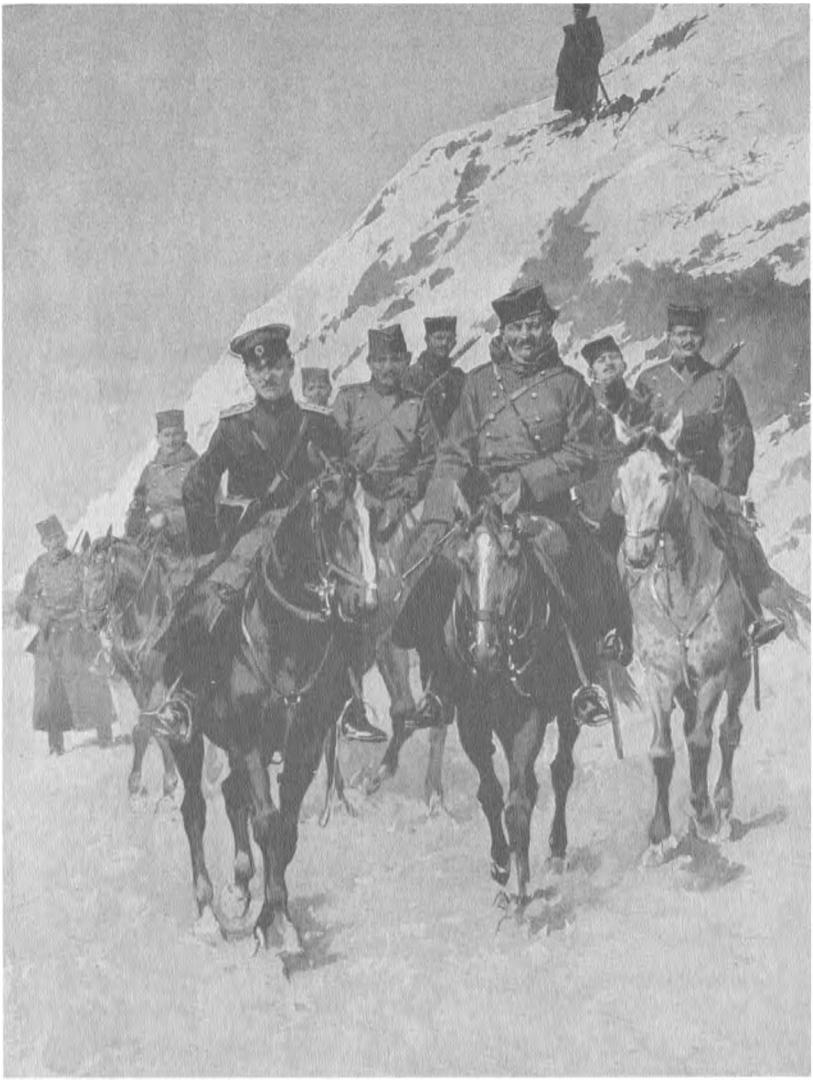
lahlar susuyordu. Sadece arada bir silah sesi duyuluyordu – hiçbir hedefe yönelik olmayan, sadece sise doğru atılmış bir el silah, hâlâ orada olduklarını bize duyurmak ve bir ölçüde de kendi adamlarına güven vermek için atılmış.

Sayımız az olduğu için, daima Türk kuvvetlerinden bir çember içine düşme tehlikesiyle karşı karşıyaydık. Bundan ötürü, her gece, mevzilerimizin bazılarını bırakmak ve yığınak noktalarına çekilmek zorundaydık, ertesi sabah terk ettiğimiz mevzilere dönüyorduk.

Dört gün, beş gece hiç ateş yakmadık, hemen hemen hiçbir şey yemedik ve hemen hemen hiç uyumadık. Rüzgâr, nem, açlık ve uykusuzluk askerlerde derman bırakmamıştı, her şeye kayıtsız gözlerle, 'ne olursa olsun' der gibi bakıyorlardı. En önemli nöbet noktalarında uyuyakalıyorlardı, gafil avlanıp öldürülebilirlerdi. Durmadan nöbet noktalarını gezmek, adamları uyandırmak gerekiyordu. Bazıları nöbet noktalarını bırakıp, komşu köylere ekmek almaya gidiyordu. Askeri kanuna göre, böyle hareketler ölümle cezalandırılır; zaten adam, gittiği köyde düşmana rastlamayacağından da emin değil. Ama gidiyor, ne olursa olsun. Bir subay onu yakalıyor, bir iki tokat atıyor ve mesele orada kapanıyor. Doğru, zaman zaman asker dövdük. Çirkin bir hareket, biliyorum, ordu kuralları da bunu yasaklıyor; ama yapacak başka bir şey yok. Yüz veya bin kişinin hayatı bir nöbetçiye bağlı – o da uyuyor ya da bir dilim ekmek bulmak için köye doğru koşuyor. Bu hareketi yapanlar on on iki darbeyle cezalandırılıyordu; kimi eliyle vuruyordu, kimisi tekmeyle, kimisi de sopa kullanıyordu. Bazen, cezayı daha utandırıcı kılmak için, adamı soyarsın. Dayak ağır değildi, ama ibret olsun diye askerler ceza yerinin etrafına toplanıyordu. Barış zamanında bizim ordumuzda bu asla yapılmaz, ama savaş savaştır ve savaşlarda, kimse, bu... irticalen yapılan hareketler olmadan işini yürütemez.

Biz düşük rütbeli subayların durumu çok güçtü. Adamların açlığını, yorgunluğunu hesaba katmamazlık edemezdik, tıpkı sisi veya zemini hesaba katmamazlık edemeyişimiz gibi. Ama disipline aykırı herhangi bir hareketten yüksek rütbeli subaylara karşı sorumluyduk. Ve rütbesi yüksek olanlar, acımasızlar. Onlar, sıradan asker yığınlarıyla devamlı ilişki içinde değiller, onlar, adamlardan ne istediğimizi, ne istediklerini görmüyor ve hissetmiyorlar. Topluca yürüyüş halindeyken, bitkin düşmüş bir asker yolun kıyısına otururşa, ona vuracak gücü kendinizde bulmanız kolay değildir. Yine de onu döversiniz. Ve size cevap verir: 'Bana vuruyorsunuz da, komutanım, ekmek veremiyorsunuz.' Gerçekten, ekmeği nereden bulacaksınız? Böyle bir olaydan sonra kendinizi çok kötü hissediyorsunuz...

Türkler, topçu kuvvetlerinin tamamen başarısız olması nedeniyle, bizi oradan çıkaramayacaklarını anladılar. Bunun üzerine, karanlık ve sisten yararlanarak bir yarma harekâtı yapmaya karar verdiler. O harekâtı da gayet başarılı bir şekilde gerçekleştirdiler. İleri karakollarımızın geceleyin esas mevzilerimize çekilmesini bekledikten sonra, Gijavat dağ yolundan kapalı yürüyüş kolu halinde ilerlediler: İlkin topçular, sonra süvariler, nihayet piyadeler. Sabahleyin mevzilerimize döndüğümüz zaman, Türk piyadelerinin ancak son kısmını görebildik ve sadece eşya ağırlığı grubunun yolunu kesebildik. Türkler kendilerini savunmadılar, ateşimize karşılık vermediler, dağ yolundan ellerinden geldiğince çabuk uzaklaşmaya çalışıyorlardı. Bizim taraf da, düşmanın sayısal üstünlüğünden korkarak onları çok gayretli kovalamadı. İlkin, geri çekilmemiz bile emredildi. Türklerin geri gelmedikleri ortaya çıkınca, diğer birlikler geldi ve bize katıldı. Ama görevimizi yerine getiremedik: Türklerin yarma harekâtı başarıya ulaşmıştı.

Balkan geçitlerindeki Sırp süvarileri.

Sonradan Resne'de bir camide ölü bulunan Fethi Paşa, Türk esirlerinden öğrendiğimize göre, Gijavat dağ yolunda ağır şekilde yaralanmıştı. Yarma harekâtı emrini verdikten sonra, kendisi son askerin de geçmesini beklemişti. Dolayısıyla paşa, kolun en sonundaydı ve kurşunlarımızdan biriyle başından yaralanmıştı. İyi bir adamdı, bilge ve şerefliydi, vaktiyle Belgrad'a Türk elçisi olarak gelmişti ve herkes ona saygı göstermişti. Sonradan subaylarımızdan bazıları şöyle böbürlendiler: 'Altın rengi apoletleri bulunan bir Türk subayına nişan almıştım – bu subay Fethi Paşa'ydı herhalde...' Bir başkası, at sırtındaki bir paşaya ateş etmişti. Bir üçüncüsü de, bir dördüncüsü de... Tam on kişi, olaydan sonra, aynı hedefe nişan aldığından emindi: Fethi Paşa'nın başına.

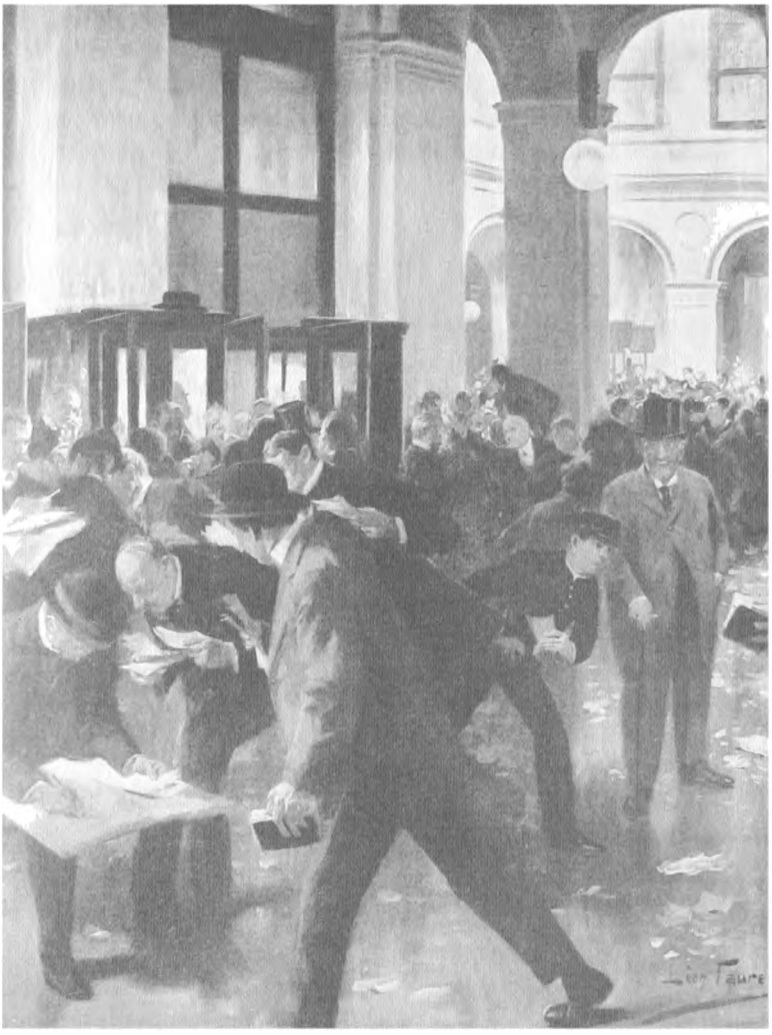
Alayımız Türklerin peşine Resne'ye gönderilmişti, orayı çarpışma olmadan aldık. Ancak o zaman sahra topları elimize geçti, topları öküzler çekiyordu. Türkler güneye doğru, Preşpa gölünün batı kıyısına çekilmişti. Artık, ağır toplarımız olduğu için takipte daha cesurduk. Türkler zaman zaman duruyor ve bize kuvvetli top ateşi açıyordu. Hücuma geçmek üzereymiş gibi gözüküyorlardı. Ama sonra birden ateşi kesip harekete geçiyor ve daha geriye çekiliyorlardı... Türk top mermileri çoğunlukla göle düşüyordu, suda patlayarak muhteşem fıskiyeler meydana getiriyorlardı. Bu top fıskiyeleri seferden son hatırladığım şey. Birden, uzun zamandır bastırdığım bir ürperme üzerime çullandı ve kendimden geçmiş bir halde Manastır Hastanesi'ne kaldırıldım."

Dyen, No. 84 ve 86
25 ve 29 Aralık 1912

Savaş hakkında

I

Sırp ordusunun Timok Tümeni Sofya'dan geçerek Edirne'ye doğru –ya da Sırpların deyişiyle "Edrine"ye doğru– yola çıktı. Bu kuvvetler, daha önce Kumanovo ve İştip'te çarpışmalara katılmışlardı. Bu askerlerin yarısı Türk postalları giyiyor – bu postalları Kumanovo'da ve başka yerlerde ele geçirmişler. Çok sayıda Sırp askerinin sahip olduğu kaputlar, siper kazma aletleri, bıçaklar ve tütün de benzer bir kökenden geliyor. Askerlerden biri, bana seri ateşli tüfeğini gösterdi, bu tüfek savaşın arifesinde yepyeniymiş, ama iki gün ateş edildikten sonra iler tutar yeri kalmamış. Hiç kuşku yok ki, müttefik hükümetlerin savaştan sonra girişecekleri ilk "reform" –hatta Makedonya'daki reformlardan bile önce– ordularının donanımı olacak. Bulgaristan'da önde gelen politikacılar, bilhassa mali uzmanlar, ülkelerinin maddi kaynakları üzerinde bugün mevcut olan aşırı baskıyla ilgili endişelerine karşı kendilerini şu düşünceyle teselli ediyorlar: Savaş, Makedonya sorununu çözerek, Bulgaristan'ın ağır askeri harcama yükünü hafifletecek. Ancak, bu görüş sahiplerinin haklı çıkması pek mümkün gözükmüyor. Büyük Devletler basını –Avusturya ve Almanya basını da hiç gerilerde kalmıyor– şu anda, Balkan müttefik devletleri birleşik ordularının oluşturduğu yeni askeri güce övgüler yağdırıyor. Yedi sekiz yüz bin süngü, hem de zafer kazanmış bir güç, Avrupa'nın borsalarında da, dışişleri bakanlıklarında da etkisini hissettiriyor. Savaştan sonra yeni uluslararası oluşumlar yedi sekiz yüz bin kişilik bu Balkan ordusunu hesaba katacak; bu ordu, Büyük Devletlerin Balkan müttefik ülkelerine karşı tavrının –ve ters yöndeki tavrın– belirlenmesine temel oluşturacak. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın askeri önemini yeni bir düzeyde değerlendirmiş bulunan Avrupa diplomasi-

12 Ekim günü önce Paris sonra Berlin borsasında yaşanan benzeri görülmedik büyük düşüşler, dönem basınında, "Fransızların Osmanlı İmparatorluğu ve Balkanlar'daki yatırımlarıyla doğrudan ilgili bir durum" yorumuyla yer almıştı.
Resim Paris Borsası'ndaki kriz anlarını yansıtır.

si, bu ülkelerin kendi değerlendirmelerini yok etmelerine izin vermeyecek. Kuşkusuz, savaşın sonuçlarından biri de, Balkan yarımadasının bütün maddi kaynaklarının askeri amaçlar için, daha fazla baskıya maruz kalması, daha çok kullanılması olacak.

II

"Edrine" yolundaki Sırp askerlerinin yürekleri bir hayli gurur ve sevinç yüklü. Bu uzun yolculuk, onlara iki muharebe arasında bir nefes alma fırsatı sağlıyor. Hemen, tipik Sırp canlılığıyla, kendilerine dilleri yarı aşina olan seyirci kalabalığıyla sohbete başlıyorlar.

"Diğer politik dava arkadaşlarım gibi, ben de savaşa karşıyım," demişti bir Sırp sosyalist Belgrad'da bana. "Ama savaş bir gerçek. Ve arkadaşlarımın çoğunun tersine ben, bu savaşın halkın bilincinde çok değerli bazı izler bırakacağı, sonuçlar uyandıracağı gerçeğini göz ardı edemem. En önemlisi, benim görüşüme göre, Bulgar ve Sırp orduları arasında doğan kardeşlik. Anlıyorsunuz ya, onlar sadece ordu değil, onlar halklar. Balkan yarımadasının en başta gelen derdi, bana göre, Sırbistan ile Bulgaristan arasındaki düşmanlık. Silah altına alınmış bu iki halkı manevi olarak kaynaştıracak bu ortak mücadeleden sonra, komşu ve yakın akraba bu iki ulus arasında düşmanlık doğurmaya yönelik hiçbir siyaset başarılı olamaz. Yönetici çevreler istesin istemesin, savaş meydanında doğan bu kardeşlik bir Balkan federasyonunun köşe taşı haline gelecektir – söz konusu olan, hanedanlara dayalı ve diplomatik bir federasyon değil, bir halklar federasyonudur."

"Değerleri tam saptanamayacak psikolojik büyüklüklere fazla güveniyorsun," diye ötekiler karşı çıktılar. "Hemen yarın bile olayların ne şekil alacağını bilmiyoruz. Bu kardeşliğin çok uzun sürüp sürmeyeceğini de bilmiyoruz. Zafer kazanmaları halinde, yenilgiye uğra-

maları halinde olduğu gibi, bu iki akraba ordunun birbiriyle karşı karşıya gelmeyeceklerine dair hangi garanti var?"

Kievskaya Misl, No. 295
24 Ekim 1912

Bay Briyançaninov'un jesti (Sırp ve Rus Slavofiller)

"Yerema, Yerema, evinde kalsaydın ya sen!"

Üç gün önce kimi yerel politik seçkinler, Moskva Oteli'nin restoranında Bay Briyançaninov şerefine bir ziyafet verdiler, kendisi buraya "Rusya kamuoyu" adına kısa bir politik-diplomatik ziyaret için gelmişti. Ziyafet restoranın ana salonunda yapıldı, konuklar herkesin görebileceği yerlerde oturmuşlardı, konuşmalar herkesin duyabileceği şekilde yapıldı – öyle ki, Bay Briyançaninov son derece uzun bir teşekkür ve veda konuşması yaparken, ziyafete "mensup olmayan" ama restoranda bulunan bütün insanlar, nezaket gereği, çatal bıçaklarını tıkırdatmamak zorunda kaldılar ve benim tabağımdaki rosto da soğudu. Doğrusunu söylemek gerekirse, hepsi bu kadarla kalsaydı, ziyafet hakkında gazeteye yazı yazmak için yeterli sebep bulunmazdı. Ancak, bu ziyafetin bir başka yönü daha vardı ve o yön bu kadar masum değildi.

İlk konuşmacı Profesör Beliç gayet anlaşılır bir Rusçayla konuşuyordu (Rusça konuşabilen Sırpların sayısı bir elin parmaklarını geçmiyor), verdiği destek için Rus kamuoyuna teşekkür etti, bu kamuoyuna ayak uyduramayan Rus hükümetinin yeterli gayreti göstermemesinden duyduğu üzüntüyü dile getirdi ve Rus hükümetinin ileride, Rus toplumunun etkisiyle, daha kararlı bir tavır sergileyeceği inancını ifade ederek sözlerini tamamladı – kısacası, Profesör Beliç'in yerinde bulunan bir kişinin söyleyeceği şeyleri söyledi.

Ama onun ardından Bay Briyançaninov konuşmak üzere ayağa kalktı. Sözlerine, burada kendisinin politik hizmetlerine biraz abartılarak aşırı değer verildiğini söyleyerek başladı – bundan çıkarılacak sonuç, anlaşılan, bazı hizmetlerin Bay Briyançaninov'a atfedilmesi gerektiğiydi. Daha sonra, Rus diplomasisinin halktan uzaklığı üzerine oldukça doğru, ama pek özgün sayılamayacak bazı fikirler dile getirdi; bugünlerde kendisini Rus'tan çok, Slav sayma arzusu taşıdığını açıkladı; ondan sonra, hemen Sırp hükümetine saldırmaya başladı, bu hükümet de, "Rus kamuoyu"nun (ilericiler!) önemini yeterince kavrayamamış ve bu yüzden Avusturya'ya korkakça tavizler vermişti. Şu ortaya çıktı ki, ona göre, Sırpların Dıraç ve Leç'i boşaltmaya hazır olmalarının tek nedeni, Briyançaninov'un partisinin her şeyi yapabilecek güçte olduğuna yeterli inançtan yoksun bulunmalarıydı. Eğer Sırplar bu limanları bırakmayı kesin olarak reddetselerdi, bu, savaş anlamına gelecekti – o zaman, diyordu Briyançaninov, sizin yanınızda yer alırdık, bu konuda sizi temin etmeme izin verin... Doğru, hiçbir hukuki karara dayanmayan müsaderelere, para cezalarına, yerinden yurdundan uzaklaştırılmalara sessizce boyun eğdiğimizi inkâr etmiyorum ve Rus diplomasisi bizim varlığımızı göz ardı ediyor; – bunların hepsi doğru, ama izninizle sizi Rus kamuoyu adına temin ederim ki, eğer iş Avusturya ile Sırbistan arasında bir savaş noktasına kadar gelseydi, o zaman, işte o zaman – Haydi aslanlarım, hücum! *Zivio* [İleri]!

Bay Briyançaninov'un konuşmasını stenoyla kaydedemedim (steno bilmiyorum), ama genel havasını ve kendisi istemediği halde doğan güldürücü niteliğini hiç bozmadan aktarabilirim. Rus kamuoyu, Rus diplomasisinin Sırbistan'ın çıkarları doğrultusunda müdahale etmesini istiyordu. Ama Rus diplomasisi bu çağrıya kulak asmıyor ve Sırbistan'ın Adriya kıyıları üzerinde-

ki haklı taleplerine hiçbir destek vermiyordu. Bu kuşku götürmez gerçeğin ışığında, öyle görünüyordu ki, Sırp hükümetinin kendi siyasetini oluşturma hakkı doğmuştu. Bunu da, Paşiç, Tuna'nın karşı tarafıyla diplomatik köprüyü yeniden kurarak yapmıştı. Ama işte "Rus kamuoyu" bugün Belgrad'a gelmişti ve –elinde şarap bardağı– memnuniyetsizliğini ifade ediyordu. Kaldı ki, Berchtold'a verilen her türlü tavize de, devamlı olarak en kararlı şekilde karşı çıkmış, protestolarını yükseltmişti. Şüphesiz, Rus diplomasisi bu protestoları hiç kale almamıştı. Ne olursa olsun, hükümetimiz burada büyük bir hata yapmıştı. Kamuoyu olarak bizim önceden olduğu gibi aynı yolda hareket edeceğimize, ben size buradan teminat verme cüretinde bulunuyorum... *Zivio*! Hurra!

Tolstoy'un *Politika*'sındaki Coco üslubunda yapılan bu monoloğu dinlemekten müthiş utanç duydum ve "Benim bu yurttaşım da Tanrı aşkına buraya neden geldi sanki?" sorusu zihnimi rahatsız etti durdu. Yurdunda, evinde kalsa, çok daha iyi ederdi!

"Rus kamuoyu"nun önemini küçümseyerek Berchtold'a karşı korkakça hareket eden partinin, "Eski" Radikal Parti'nin önde gelen hiçbir üyesi, tabii ki, ziyafette yoktu. Rus İlericileri sözcüsünün uzun konuşmasıyla hitap ettiği politikacılar, çoğunlukla iki Sırp partisine mensuptu: Naprednyak'lar ve Genç Radikaller. Gerçi bu iki parti de hükümete muhalifti –Genç Radikaller, parlamentonun haklarının formel olarak teyit edilmesi talebiyle, Naprednyak'lar ise Paşiç'in aşırı "boyun eğici" siyasetine karşı çıkarak muhalefet yapıyor– yine de ziyafete katılan herkes (hiç değilse bana öyle gözüktü), Briyançaninov'un serzenişlerini dinlerken aynı ölçüde huzursuz oldu.

Gerçekten, Bay Briyançaninov'un savaş kışkırtıcı konuşmasında, isteyerek yapılmayan bir komikliğin yanı

sıra, gayet sorumsuzca, hatta çılgınca yapılmış, düşüncesizlik dolu bir küstahlık da bulunduğunu görmesi için, insanın fiili durum üzerine çok derin düşünmesi gerekiyor mu?

Sırpların Adriya kıyısında güçlü noktalara olabildiğince çabuk sahip olmak için ellerinden geleni yapmaları, nihayet, "Rus kamuoyu"nun, yani birkaç gürültücü grubun ve gazetenin etkisi altında gerçekleştirilmiş bir hareket değildir. *Novoye Vremya* ve *Russkoye Slovo* [Rus sözü] diplomatları ve belirli "nüfuzlu" salonlar, Sırplara, "Siz askeri bakımdan görevinizi hakkıyla yapın, biz sizi yarı yolda bırakmayız," dediler. Sırpların denize doğru büyük bir taarruzunun ne gibi zorluklar ve fedakârlıklar gerektireceği, örneğin şu çarpıcı gerçekten anlaşılabilir: Şumadiya Alayı, Prizren'den ayrıldıktan 19 gün sonra Dıraç'a ulaştığı zaman, yola çıkarken hazır bulunan 3000 atından ancak 80 tanesi elinde kalmıştı, ötekiler yolda telef olmuştu...

Ama artık kıyı ele geçirilmişti. Avusturya, kıyının boşaltılması talebinde bulundu. Tabii ki, hatta işgalden önce, kimse, bu talebin şu veya bu şekilde yapılacağından kuşku duymamıştı. Ne var ki, kendisini sahici Rus diplomasisi diye tanıtan gayriresmi Rus diplomasisinin aşırı teşvikiyle Sırplar, Avusturya'yla çatışmaya girecekleri adımları attılar. Durum çok ciddileşince, Semlin'deki ışıldaklar geceleyin Belgrad'daki kraliyet sarayını aydınlatınca ve Avusturya-Macaristan hücumbotları Sırp mavnalarını kasten alabora edince, Bay Paşiç, mutlaka Rus Büyükelçisi Bay Hartvig'e dobra dobra sormuştur: "Şimdi ne olacak?" Ve Balkanlar'da gerçekten Slav yanlısı gayriresmi siyasetin başlıca savunucularından biri olarak tanınan Bay Hartvig ise kuşkusuz şöyle cevap vermiştir: "Bizden hiçbir şey beklemeyin... Ben şahsen, benim eğilimlerimi biliyorsunuz... Ama Petersburg... Hiçbir şey olmayacak..." O zaman

Paşiç kendini tutar, hiç renk vermez ve bu konuşmadan sonra, hiç kuşku yok bütün nezaket kurallarına uyarak büyükelçilikten ayrılır. Ama daha evine doğru giderken, yolda, Masaryk'e veya Kramar'a ya da bir başka kişiye mesaj gönderir, Sırp hükümetinin Viyana'yla anlaşmaya hazır olduğunu bildirir – yani Sırbistan, eğer Avrupa'nın ortak kararı şeklinde kendilerine sunulursa, Avusturya'nın talebine uyacaktır. "Eğer Avrupa, kuvvetlerimizi Arnavutluk'tan çekmemize karar verirse çekeriz," diye yazdı *Samouprava*. Bu, verilmesi hiç de kolay bir karar değildi. Sırbistan'ın Arnavutluk'taki "haklarının" gerçekten ne olduğu, ayrı bir konu. Ama Sırbistan, hak iddialarının destekleneceğine tam bir güvenle fedakârlıklar yapmıştı. Tarafsız bir liman söz konusu olduğu ölçüde, Sırbistan bunu, hiçbir fedakârlıkta bulunmadan, sadece Arnavutluk'tan ellerini çekme taahhüdüyle elde edebilirdi. Eğer Sırp hükümeti farklı bir yol izlediyse, bunun sorumluluğu gayriresmi Rus diplomasisine ve ona hizmet eden "kamuoyu"na aittir. Ve sırf bu "farklı yol"un bir çıkmaz sokak olduğu görüldüğü için, Paşiç zamanında bu yoldan saparak Viyana'yla anlaşma yönünü seçmişti.

Ama Petersburg'dan Belgrad'a son anda, iş işten geçtikten sonra gelen Bay Briyançaninov, hizmetleri çok fazla abartılan aynı Briyançaninov, bütün bunlardan sonra, Sırp hükümetini... korkaklık ve "Rus kamuoyu"na güvensizlikle suçlayacak kadar küstahlık edebiliyor. Gerçekten Avusturya Belgrad'ı ele geçirseydi, ne olacaktı? Belki, Bay Briyançaninov İlerici ordu birliklerinden ikisini Galiçya'ya gönderirdi.

Sırbistan'ın deniz kıyısındaki mevzilerini, ne olursa olsun terk etmemesi gerektiği şeklindeki görüş buraya Bay Briyançaninov tarafından getirilmedi. Pek çok Sırp, bilhassa subaylardan birçoğu, bu görüşü homurdanarak tekrarlamıştı. Aynı görüş, birçok Sırp gaze-

tesinde çeşitli şekillerde –önce yüksek sesle, ama şu anda daha yavaşça– dile getiriliyor: *Politika*, *Pravda*, *Stampa* bu gazeteler arasında. Ayrıca bu görüşü uygulamaya koymak için bir girişim yapılması da olmayacak bir şey değildir. Subayların bağımsız politik eylem geleneği Sırbistan'da çok köklü bir biçimde yerleşmiştir. Ve subayların doğrudan etkilendiği, olayların şu ya da bu şekil almasının sadece ve sadece subaylara bağlı olduğu bu meselede, böyle bir yola başvurma arzusu çok şiddetlidir.

Sırbistan'da koskoca bir parti –Milliyetçiler adı verilen eski Liberaller, Milan'ın azgın despotik rejiminin hizmetkârları– şimdi, siyasetini, subayları "cesur, yurtsever bir adım" atmaya kışkırtmak, sonra da, bundan ülkenin dış ilişkileri için bir şey çıksın çıkmasın, Paşiç'i ve Radikal yönetimi devirmek ve iktidarı kendi ellerine almak üzere şekillendiriyor. Bu Milliyetçi çete, her zaman olduğu gibi, saray entrikası unsurlarını vulger demagoji unsurlarıyla birleştirerek, gazetesinde Kara Yüzler'in isyan çıkartıcı dilini kullanıyor. Mevcut politik düzenin "her türlü yola başvurarak" yıkılması çağrısı yapıyor. Doğru, Milliyetçiler, vatansever bir adımla, gerçekte Avusturya'yla değil (bu devletin desteğini kazanmayı bile hesaplıyorlar), Bulgaristan'la savaşı kışkırtacak bir hareketi kastediyorlar – Manastır, Köprülü (Veles) ve Pirlepe için. Ama Milliyetçiler, ne olur ne olmaz diyerek şu sloganı da ortaya attılar: Dıraç'ı terk etmeyin! Temel görevleri ise çok farklı bir düzlemde: Subaylar arasındaki huzursuzluğu sömürmek, iç ve dış kaos yaratmak ve yollarını tıkayan iktidarı devirmek. Şurasını da kesinlikle hatırdan çıkarmamak gerekir ki, kendilerinin olmayanı başkalarına verme vaadinde bulunan belirli Rus gazetelerinin ve "salon"larının düşüncesizce yürüttüğü ajitasyon, Sırp politikasında yalnızca hayali, uydurma büyüklükleri

tedavüle sokuyor ve nihai olarak, en karanlık niyetler taşıyan belirli bir maceracılar kliğinin amaçlarına hizmet ediyor.

Ve sadece bu nedenle bile, Bay Briyançaninov gibi kimseler ülkelerinden dışarı çıkmasalar daha iyi olurdu.

Kievskaya Misl, No. 360
29 Aralık 1912

Bulgaristan Savaşta: İlk Dönem-Müttefiklerle Türkiye'ye Karşı

Olaylardan önce (ilk izlenimler)

Belgrad'dan 5 Ekim günü hareket ettim, ertesi sabah saat altıda Sofya'ya vardım. Tren kalabalıktı ve hiç kural dinlemeden yol alıyordu. Kompartımanları gönüllüler, yedek subaylar, rahibe hemşireler, gazeteciler ve orduya erzak temin eden işadamları doldurmuştu. Trenin özel yemekli vagonunda, Niş'teki ordusunun yanına giden Veliaht Prens Aleksandar bulunuyordu. Benim kompartımanımda bir bakanlık dairesinin müdürü vardı, delikli ipek eldivenler giymiş, tıknaz bir adam, bana, bir ihtiyat subayına, bir eczacıya, Antwerp'te okuyan bir Sırp öğrenciye ve bir İngiliz gazeteciye Baron Estournelles de Constant'dan ve onun Karadağ kralına yazdığı açık mektuptan yakındı durdu.

Benim elimde bir Alman gazetesi var, onu okuyorum; gazetede, tanınmış bir askeri yorumcunun, Alman ordusundan emekli Albay Goedke'nin imzasını taşıyan bir yazı bulunuyor. Yazı Balkan orduları hakkında. Goedke bu ordulara ilişkin şu değerlendirmeyi yapıyor: Türkiye, barış zamanında toplam kırk üç tümen hazır bulunduruyordu. Savaşın ilk evresinde, Balkan İttifakı birleşik ordularının karşısına, en fazla yirmi aktif tümen çıkarabilir (söz konusu tümenlerin her biri on bir taburdan oluşur). Bu da, yaklaşık 300.000 asker demektir. Re-

İstanbul'da Müslüman halkın Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordusuna destek için düzenlediği bir gösteri.

diflerle[71] birlikte –eğer Türkiye'nin ilk önce on tümen, sonra da yirmi tümen oluşturduğunu varsayarsak– Türk ordusunun toplam gücü 450.000 kişiye çıkabilir, bunlardan 360.000'i muharip kuvvet olacaktır. Goedke müttefik orduları için çok düşük rakamlar sıralıyor: Bulgar ordusunda 200.000 (160.000'i muharip), Sırp ordusunda 120.000 (95.000'i muharip), Yunan ordusunda 55.000 (45.000'i muharip) asker, ayrıca 35.000 Karadağlı asker. Demek ki, Türkiye, müttefik ordularının 335.000 askerine karşı, savaşın başlangıç döneminde 360.000 askerini savaş meydanına sürebilir. Goedke'nin Bulgar ve Sırp ordularının büyüklüğüne ilişkin tahminleri, gayet açık ki, fazla düşük – en azından yüzde 50 oranında yanılıyor. Müttefik ülkelerin ordusuna dair *Le Jeune Turc*[72] tahminlerinin 500.000-600.000 asker dolaylarında bulunduğunu belirtmek bu konuda gerçekçi bir değerlendirme için yeterli olacaktır. Ancak, Goedke'nin çıkardığı genel sonuçlar ise, tartışma götürmez nitelikte, daha sonra doğrulayabildiğim üzere, Bulgaristan'daki bütün aklı başında politikacılar tarafından paylaşılıyor: Müttefikler, çarpışmaların ancak ilk döneminde ciddi başarılar elde edeceklerine güvenebilirler, o zaman bile askeri başarı kazanmaları olağanüstü bir gayret göstermelerine bağlı olacaktır; uzun süreli bir savaşa dayanacak kuvvetleri yok – Türkiye Küçük Asya'dan ve Suriye'den büyük sayılardaki ihtiyat kuvvetini hâlâ savaş bölgesine taşımamışken, müttefikler olanca kuvvetlerini bir anda savaş meydanına sürdüler.

Goedke'nin makalesi, trende tartışma konumuz haline geliyor. Geriye bakmayan, ölçüp tartmayan Sırp iyimserliği sel gibi ortalığı kaplıyor.

71 Metinde Türkçe. (ç.n.)

72 *Le Jeune Turc*: Jön Türk (metinde Fransızca). (ç.n.)

"Yarım milyon askeri savaş meydanına sürüyoruz. Bulgarlar da aynı sayıda askerle ilerliyor. Türklerin Burgaz'a çıkartma yapması mı? Saçma, Rusya buna asla izin vermez. Karadeniz Rusya'nın denizi Odesa'dan iki kolordu yollar, İstanbul'u eline geçirir. Avusturya mı? Cesaret edemez. Balkan müttefikleri yeni bir Büyük Güç oluşturuyor. Avusturya'nın Balkanlar'ı işgal etmek için şimdi ne kadar büyük bir kuvvet seferber etmesi lazım! Cesaret edemez. Almanya savaş istemiyor, herhangi bir müdahale istemiyor. İngiltere bizim tarafımızda. *Vous êtes nos amis, n'est-ce pas?* [Siz bizim dostumuzsunuz, öyle değil mi?]"

Yılmak bilmeyen daire müdürü, muhafazakâr bir İngiliz gazetesinin Balkanlar'a yolladığı temsilcisini ceket kolundan hem yüreklendirici hem de ricacı bir tavırla çekiştiriyor. Gazeteci, sarı kaplı bir kitaptan gözlerini yavaş yavaş kaldırıyor, daire müdürüne nazik bir kayıtsızlıkla bakıyor ve bir an durduktan sonra, "Oui" diyor.

"Biz İngilizleri severiz. Bizi daha sık ziyaret etsinler. Gelin görün bizi, beyefendi. Ama" –burada daire müdürü ipek eldivenler içindeki ellerini, dua eder gibi, yukarı kaldırıyor– "ama, sayın baylar, Tanrı aşkına, bizim hakkımızda objektif yazın. Sizden bundan fazla bir şey istemiyoruz: Bizim hakkımızda objektif yazın. Baron Estournelles de Constant... *Monsieur*, onun açık mektubunu okudunuz mu?"

Muhafazakâr İngiliz gazetesinin tam yetkili kişisi, ağzından piposunu çıkarıyor, başını sohbet arkadaşına doğru kırk beş derece çeviriyor, bir an susuyor ve "Non" diyor.

Basının bu büyükelçisinin muhteşem bir görünüşü var. Dolgun, kalın, kendine güvenli bacakları kompartımanın neredeyse yarısını kaplıyor. Ateşe dayanaklı cinsten çizmelerinin üzerinde uzun, kalın çoraplar ve

tozluklar bulunuyor, üstünde kalın, gri ekoseli kumaştan bir takım elbise, dişlerinin arasında en kaliteli türden kısa, kalın bir pipo, saçları kalıbı çıkarılmış gibi son derece düzgün ayrılmış, yanında tarihöncesi devirlerden bir hayvanın derisinden yapılma iki sarı valiz, oturmuş hiç kıpırdamadan Anatole France'ın *Les Dieux ont soif* [Tanrılar Susamıştı] adlı romanını okuyor. Kendisi Balkan yarımadasını ilk defa ziyaret ediyor, Slav dillerinden hiçbirini bilmiyor, tek kelime Almanca konuşamıyor, kendisine saygısı bulunan bir İngiliz'in şanına uygun seviyede bir Fransızcası var, pencereden dışarı bakmıyor, kimseyle konuşmuyor. Bütün bu nitelikler zırhını kuşanmış, Balkanlar'ın politik kaderini inceleyecek. Tam tamına *Westminster Gazette*'in okurlarının gereksindiği kadarını görecek.

Bizim demiryolu hattımızın paralelinde Belgrad'dan başlayıp Semendire (Smederevo) ve Köprü'den (Kupriya) geçerek İstanbul'a ulaşan eski atlı araba ve kağnı yolunun bir parçası uzanıyor. Bugün bu yolu, çok miktarda erzak ve belki de cephane yüklenmiş kağnılar dolduruyor. Bu kağnılar sonsuz sayıda adeta. Her kağnı kafilesinin başında ve sonunda atlı askerler var. Herkes kompartımanın penceresine yığılmış onlara bakıyor. Tren onları –pek süratli denemeyecek bir şekilde– geçerken, bu pitoresk konvoydaki kağnıları sayıyorum. Tam 280 tane. İngiliz'in –ona meslektaşım demeye dilim varmıyor– deniz mavisi gözlerinde soru gibi belli belirsiz bir şey görünmeye başlıyor. Bütün bunların ne anlama geldiğini kendisine açıklıyorum. Beraber yolculuk ettiğimiz için bana küçük bir iyilik yapan bir centilmen edasıyla dinliyor, ağzından piposunu çıkarıyor, müzikal bir "es" vakti geçiriyor, ardından konuşuyor: "Merci."

Ondan sonra, sahtiyan derisi kaplı bir defter çıkarıyor, içine hiyeroglif gibi kargacık burgacık bir şeyler

yazıyor ve bir kere daha Anatole France'ına ve piposuna gömülüyor.

Aman ne dilsiz kuklaymışsın sen de!

Güneş pırıl pırıl parlıyor. İçinden geçtiğimiz topraklar tam anlamıyla "Balkan" toprağı. Ormanlar, güneş ışığında yemyeşil duruyor, henüz sonbaharın altın sarıları kendilerini pek göstermemiş. Güzel, çok güzel... ama bizim karnımız acıktı. Tren ağır aksak, sallana sallana gidiyor ve istasyonlarda bir şeyler almaya fırsat yok. Artık sakalları iyice uzayan eczacı, ileride her şeyin daha kötü olacağını bildirerek yüreğimize su serpiyor. "Belgrad'da çantalarımızı doldurmalıydık, *messieurs*, Belgrad'da mutlaka her şeyi tedarik etmeliydik," diyor daire müdürü bize, yüksekten, ayıplayan bir edayla. Son kez yemek yediğimizden bu yana on iki saat geçti. Nihayet, istasyonlardan birinde, *Frankfurter Zeitung* muhabiri ile ben, istasyondan pek uzakta olmayan bir büfeden biraz sosis alıyoruz. Sakın bu bize dokunmasın – temiz midir, sağlıklı mıdır, gönül rahatlığıyla yenebilir mi? Bir anlık tereddüt – içimizin rahat etmesi için hiçbir sebep bulunmadığına karar veriyoruz ve gözümüzü kapatıp sosisleri yiyeceğiz, güven duymadan. Kompartımana ganimetim elimde giriyorum. İngiliz kendine hâkim, vakur ve ağırbaşlı yerinde oturuyor, kimseye bakmıyor ve yiyecek istemek için hiçbir girişimde bulunmuyor (bir tren kompartımanı içinde bir şeyler yemek mi?), sabır ve metanetle fizyoloji kanunlarını alt ediyor. Ama bana öyle geliyor ki, saçlarındaki ayrık eskisi kadar düzgün değil.

Kuru, tatsız tuzsuz ekmek ile güven telkin etmeyen sosisleri paket kâğıtları içinde küçük bir masaya yerleştirip İngiliz'in gözlerini yakalamaya cüret ediyorum –hani Londra'daki parlamentoda üyelerin, gözleriyle başkanın gözlerini yakaladıkları gibi– ve insan tabiatının zayıflığına bir özür olarak şöyle diyorum: *A la guerre comme à la guerre*! [Savaş zamanı insan her şeye katlanır!]

Westminster'lı büyükelçi kibarca gülümsüyor ve kalbimi iyice kırmamak için kendisine azıcık gevezelik etme müsaadesi veriyor; ağzından piposunu bir parça uzaklaştırıp, "Oui, oui" diyor.

Tren sallana sallana, cenaze alayı gibi gidiyor: Karanlık ve soğuk bastırıyor, her şey ürkütücü gözüküyor. *Frankfurter Zeitung* muhabiri, genç bir Alman İsviçreli –bütün kötü şartlara rağmen canlı, kıpır kıpır ve esprili– Trablusgarp izlenimlerini anlatıyor; Balkan sorununun bütün boyutlarını tekrar tartışıyoruz, açlıktan şikâyet ediyoruz.

Nihayet Niş. Pencereden dışarıya bakıyoruz, karanlıkta, kocaman binaları seçebiliyoruz: Bunlar topçu, süvari ve istihkâmcı kışlaları. Niş, Sırbistan'ın en büyük garnizon şehirlerinden biri. Dün burada 100.000 asker vardı, ama şimdi hepsi sınırda. Savaş henüz ilan edilmedi – ayın 5'i, akşam saat yedi.

Sofya'ya ertesi gün, sabah altıda varıyoruz. Taşra kenti görünümündeki, yolları asfaltlanmamış, pis Belgrad ile Alman usulü çok temiz, büyük binalar bulunan Sofya arasındaki zıtlık çarpıcı. Bulgaristan Oteli –şehirdeki en iyi otel– insan kaynıyor. Otelin girişinde selamlama bağırışları, haykırışlar, verilen talimatlar, birbirlerine sorular yağdıran insanlar – bir curcunadır gidiyor. Bunlar, Avrupa'nın dört bir yanından gelmiş gazeteci baylar. Askeri kesimli kalın ceketleri içinde, uzun boğazlı çizmeleri veya deri tozluklarıyla, kimisinin de elinde süvari kırbaçları, son derece savaşçı bir görünüşleri var.

Ferdinand, 5 Ekim günü, Eski Zağra'da (Stara Zagora), Bulgar ordusuna "Türk topraklarına ilerlemesini" emreden bildirisini yayımladı. Sabah saat sekizde bildiri Sofya caddelerine asılmaya başlar. Güneş parlıyordur. Posterlerin etrafına öbek öbek insanlar toplanır, Bulgarca konuşmalar duyulur – hani şu bizimkine o kadar çok benzeyen, bir o kadar da farklı olan dillerinde konuşma-

Türk ordusunun havaya uçurmayı başaramadığı Mustafapaşa Köprüsü'nden geçen Bulgar askerleri.

lar. Saat onda Nevski Katedrali'nde bir ayin yapılır. Küçük çocuklar, ellerinde *Utro* [Sabah] ve *Reç*'in[73] yarım sayfalık özel sayıları, kalabalık arasında koşuşturuyor, bir yandan da gazetelerinin isimlerini neşeyle bağırarak söylüyorlar. Katedralin içi karanlık, polis memurları sıkı bir şekilde asayişi sağlıyorlar. Katedraldeki kalabalık gittikçe büyüyor. Kadınlar, ihtiyarlar, gençler, yabancılar. Motorlu bir taşıt içinde gelen kraliçe ve hükümet mensupları coşkun sevgi gösterileriyle karşılanıyor. Öğle vaktine doğru kalabalık dağılıyor, dükkânlar açılıyor, gerçi içlerinde pek fazla tezgâhtar bulunmuyor, zaten müşteri geldiği de yok.

Bütün bu basit, neredeyse sıradan hareketlerin bir araya gelmesi; "Bulgaristan halkına" seslenen, Ferdinand ile bakanlarının imzalarını taşıyan duvar ilanları; katedraldeki ayin; "Bu işaretle fethedeceksin" sözleriyle kalabalığın üzerine kaldırılan altın haç; "Haydi, hücum!" bağırışları – bütün bunlar savaş ilan edildiği, artık geriye dönüş olmadığı anlamına geliyor.

Birkaç saat daha geçiyor, günün sonu yaklaşıyor, akşam iniyor; artık Bulgarlar ile Türkler arasındaki ilk çarpışmalardan haberler geliyor; Bulgarlar Mustafapaşa (Svilengrad) ve Kuşkale kasabalarını ele geçirmiş, ilk yaralılar ve "kahramanlık" nişanı alacak ilk askerler... Ama savaş, gerçek yüzüyle, henüz halkın düşüncelerine, yüreğine yerleşmedi. Herkes hâlâ eski dönemin ruh hali içinde yaşıyor: Bekliyorlar. Savaşın, halkın bilincine, bir an bile çıkmayacak şekilde nüfuz etmesi için ilk büyük çarpışmanın yaşanması gerekiyor...

Bu çarpışmayı beklerken savaş ve politika muhabirleri –burada sayıları yüzden aşağı değil– Kafe Bulgaristan'da toplanıp sansürden ve belirsizlikten yakınıyor. Bunlardan hangisinin beter olduğunu söylemek gerçekten güç.

---

73 *Reç* (Söz): Sansasyonel bir Bulgar burjuva gazetesi. Rusya'da çıkan, Milyukov'un editörlüğünü yaptığı *Reç*'le karıştırılmamalıdır.

Mustafapaşa Köprüsü'nün birkaç kilometre dışında Bulgarların kül ettiği bir Türk köyü.

Burada bizim için doğru hareket kurallarını bildiren kitapçıklar yayımladılar. Uzun bir listede maddeler şu kelimelerle bitiyor: "... yazmak yasaktır... izin verilmez... yasaktır." Bu öğretici kitapçığın yanı sıra, başında Yüzbaşı Atanasov'un bulunduğu bir sansür komisyonu var. Yüzbaşı Atanasov cana yakın bir insan, genç yardımcıları da öyle. Bir telgraf yazdığımız zaman, incelemesi için kendisine veriyoruz. O, telgrafı dikkatlice okurken, birden telefon çalıyor. Yüzbaşı Atanasov'un şehir sıkıyönetim komutanlığına gitmesi gerekiyor. "Affedersiniz" diyor ve telgrafı masanın üzerine koyuyor. Bir süre sonra, işini bitirmiş geri dönüyor. Bir kere daha, "Affedersiniz" diyor ve telgrafı okuyor. Okurken de, şu kelimelerle biten yorumlar yapıyor: "... yazılması yasaktır... izin yok." Muhabir kendisiyle tartışmaya başlayınca, Yüzbaşı Atanasov ona gülümseyerek şöyle diyor: *Mais je vous en prie, monsieur...* [Beyefendi, sizden istirham ediyorum...] Ondan sonra Yüzbaşı Atanasov'un isteğine boyun eğmemek imkânsız.

Muhabirler homurdanıyor. Ama Magdeburg'lu emekli albay, kendisi eski bir savaş muhabiri, içlerini rahatlatıyor: "Her zaman böyledir, *meine Herren* [beyler] – İsviçre'deki manevralarda bile."

Muhabirler ayrıca belirsizlikten de şikâyet ediyor. "Askeri harekât alanı"na –başka bir deyişle başkomutanlık karargâhına– kimin gitmesine izin verilecek, kimin gitmesine verilmeyecek; izin ne zaman verilecek; oraya nasıl gidilecek? Bunların hiçbiri bilinmiyor. Sorulara verilen karşılık şu: "Yarın, çok büyük bir ihtimalle, beyler –bu sefer emin olabilirsiniz–, kesin ve son olarak yarın." Ama bu arada günler günleri kovalıyor. "Ne yapayım, lütfen söyleyin bana – o caminin içinin tasvirini onlara üçüncü kere mi göndereyim?" diye öfkeli öfkeli soruyor Viyana *Reichspost* gazetesinin muhabiri V. İ. Nemiroviç-Dançenko. Onun ısrarı burada herkesi şaşırtıyor; öne atılıyor, eğer bugün kendisine bir cevap vermezlerse, yarın Bulgar ordusunu "kaderiyle baş başa" bırakarak ülkeden gideceği tehdidini savuruyor.

İçimizde yalnız Magdeburg'lu albay sakin. *Glauben Sie mir, meine Herren* [İnanın bana, beyler] diyor, "İsviçre'deki son manevralarda bize ta sonuna kadar böyle davrandılar. İki ordu arasındaki 'çarpışma'dan önce, bize ertesi sabahtan evvel hiçbir şey olmayacağına dair güvenceler veriyorlardı. Sonra, ertesi sabah, ne olup bittiğine ilişkin kendi hazırladıkları raporu verdiler. Hep aynı şey olur..."

Dyen, No. 12
13 Ekim 1912

Seferberlik ilanı sırasında bir camide gönüllü asker yazılanlar.

Savaş ilan edildi...

Yarın, ya da isterseniz bugün diyelim –şimdi gece yarısı– sabah altıda, Türkiye'ye savaş ilan edildiğini duyuracak top sesleriyle uyanacağımızı söylüyorlar. Dört Balkan ülkesinin yolladığı ortak notaya cevap olarak, Babıâli, dün büyükelçilerini çektiğini bildirdi.[74] Gelen haberlere göre, Belgrad hükümeti, dün akşam, halka ve orduya sesleneceği savaş beyannamesi metnini tartışmış, bu beyanname top atışı eşliğinde okunacakmış. Belli ki, olaylar hükümetin beklediğinden hızlı gelişti. Zaten, daha bu sabah Bay Paşiç, yakın gelecekte –önümüzdeki birkaç saat veya gün içinde– yeni bir ortak nota hazırlanacağını, bunun kesinlikle bir savaş ilanı olmayaca-

74 Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan temsilcileri (Karadağ, daha önceden Osmanlı Devleti'yle diplomatik ilişkilerini koparmış ve saldırıya başlamıştı), 13 Ekim 1912 tarihinde, Osmanlı hükümetine bir nota verdi, aslında bu bir ültimatomdu. Bu notada, Avrupa'nın Balkan Sorunu'nu çözme hakkını kendine sakladığına ilişkin Avusturya ve Rusya'nın yaptığı deklarasyonlara rağmen, Balkan devletlerinin kendilerinin Osmanlı padişahıyla doğrudan muhatap olmaya karar verdikleri ve şu anda kendisinden Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinde vaat edilen reformların derhal gerçekleştirilmesini istedikleri bildiriliyordu (bkz. 38. not). Ortak notaya ek olarak, Balkan devletlerinin dokuz talebinden oluşan "açıklayıcı bir liste" bulunuyordu. Bu listede sıralanan talepler şunlardı: İmparatorluğun etnik azınlıklarına otonomi verilmesi; bu azınlıkların Osmanlı parlamentosunda nüfusları oranında temsil edilmeleri; Hıristiyan bölgelerinde Hıristiyanların devlet görevlerine alınması; Hıristiyan okulları ile Müslüman okullarının eşit nitelik kazanması; Hıristiyan bölgelerinin etnik karakterinin buralara Müslüman nüfus yerleştirerek bozulmayacağına ilişkin güvenceler verilmesi; Hıristiyanların sadece yerel olarak oluşturulmuş Hıristiyan askeri birliklerinde askerlik yapmaları ve böyle birlikler kurulana kadar silah altına alınmamaları; Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa bölgelerinde, polis teşkilatının Belçikalı veya İsviçreli polis müdürleri emrinde çalışacak polislerle yeniden örgütlenmesi; Hıristiyan yerleşim birimlerine yerel idare amirleri olarak benzer şekilde İsviçreli veya Belçikalıların getirilmesi, ayrıca yerel yönetim meclislerinin seçimle işbaşına gelmesi; reformların uygulanmasını denetlemek için Hıristiyan ve Müslümanlardan oluşan bir yüksek kurulun kurulması, dört Balkan devletinin bakanlarına da nihai onay hakkı tanınması.

Osmanlı kasabalarında ve köylerinde ihtiyat askerlerinin seferberliğe çağrılışı.

ğını söyledi. Ama bizzat Türkiye beklemekten yoruldu ve Almanların dediği gibi, bitmek tükenmek bilmeyen bekleyiştense bir an önce korkunç akıbetle karşılaşmayı seçti. Savaş Sofya'da eşzamanlı şekilde ilan edilecek olsa gerek. Bir iki gün içinde Atina da savaşa katılacaktır.

Ve böylece, görünen o ki, çıkmaz ortadan kalkacak ve yarın savaş ilanıyla aynı anda yapılacak top atışı, Avrupa diplomasisinin, konferanslarıyla, notalarıyla, parlak silindir şapkaları ve parlak formülleriyle iflas ettiğini duyuracak...

***

Sabah saat altıda, savaşı duyurmak için top atışı yapılmadı. Saat yedide ben trene binmiş, Sofya'ya doğru yola çıkmıştım. Çar Ferdinand önceki akşam Eski Zağra'da savaş ilan etmişti. Kraliyet savaş beyannamesi geceleyin basılmış ve sabah sekizde bütün caddelere asılmaya başlanmıştı. Saat onda Nevski Katedrali'nde bir ayin yapıldı, kalabalık, kraliçeyi ve bakanları, "Haydi, hücum!" diye bağırarak selamladı, polis ve jandarma düzeni sağladı ve kilisenin yanında "Makedonya Ordusu"nun resimlik bir müfrezesi oluşturuldu. Güneş pırıl pırıl parlıyordu; insanlar gruplar halinde, duvarlarda asılı kraliyet beyannamesinin önünde dikilip onu okuyorlardı; berelerinde çiçekler takılı birkaç süvari, kalabalığın sevgi gösterileri arasında şu ya da bu yöne doğru gidiyordu; anacaddelerde izdiham vardı; gazete satan çocuklar gazetelerin beyannameyi yayımlamak için yaptıkları ayrı baskıları satmadan kimsenin yakasını bırakmıyorlardı. Sonra kalabalıklar dağılmaya başladı; dükkân sahipleri vitrinlerinden kepenkleri kaldırdılar; bellerinde kemer bulunan, iyi giyimli köylü kadınlar piliç, domuz yavrusu ve kırmızıbiber satmaya başladılar; rengârenk şalvarlar giymiş Çingene kadınlar, dişleri arasında küçük purolar, sallana sallana yürüyüp geçtiler; gazeteciler telgraf çekmek için postaneye hücum ettiler;

işlerini bitirmiş olan politikacılar Bulgaristan Oteli'nin kahve salonunda toplandılar – savaş ilan edildi.

Savaş ilan edildi. Siz Rusya'da bunu biliyor ve buna inanıyorsunuz, ama ben burada, olayın olduğu yerde buna inanmıyorum. İnsan hayatının bu gündelik, sıradan gerçeklerinin –piliçler, purolar, burunları sümüklü, yalınayak çocuklar– savaşın inanılmaz trajik gerçeğiyle bir araya gelmesini aklım almıyor. Savaş ilan edildiğini, savaşın artık başladığını biliyorum, ama savaşa inanmayı henüz öğrenemedim.

Kısa bir süre önce Mançurya'daki epik olayları yaşadık. Ama kanlı çatışmalar bizden binlerce mil ötede, bilinmeyen bir ülkede cereyan ediyordu ve oraya giden ordu ne denli büyük olsa da, ülke onun yokluğunu hissetmedi.

Burada olanlar ise farklı: Savaş meydanına gönderilen 380.000 kişi ülke nüfusunun onda biri, erkek nüfusunun ise beşte biri, bütün işçiler, babalar, eli ekmek tutanlar; sosyal organizmanın omurgası çekip çıkartılmış – olaylar burada ve şimdi meydana geliyor, bizden sadece birkaç saat uzaklıkta, her yer, adının bizim için canlı bir anlam taşıdığı bir bölgede...

Tarih sürecine soyut insancıl-moralist bakış açısı, bütün bakış açıları içinde en kısır olanıdır. Bunu çok iyi biliyorum. Ama uygarlık dediğimiz maddi kazanımlar, alışkanlıklar, görenekler ve önyargıların kaotik yığını hepimizi hipnotize ediyor, insanlığın ilerlemesinde asıl aşamanın çoktan aşıldığına sahte bir güven doğuruyor – sonra bir savaş çıkıyor ve tarihimizin barbarlık dönemini henüz aşamamış bulunduğumuzu gözler önüne seriyor. Askılı pantolonlar giymeyi, zekice başyazılar yazmayı ve sütlü çikolata yapmayı öğrendik, ama farklı birkaç "kabile"nin zengin bir Avrupa yarımadasında nasıl bir arada yaşayacağına ilişkin ciddi bir karar vermemiz gerektiği zaman, kitlesel kıyımlardan daha iyi bir yöntem bulmaktan âciziz.

Balkan Savaşı, Balkan halklarının ekonomik ve kültürel gelişme ihtiyaçlarına daha iyi karşılık verecek yeni devlet ve politika biçimleri yaratma sorununu, mümkün olan en hızlı yolla çözmeye yönelik bir girişimdir.

Avrupa demokrasisinin, gerek Batı gerek Doğu Avrupa demokratlarının bu sorun üzerine temel görüşü son derece açıktır: *Balkanlar, Balkan halklarına!* Bizzat bu halkların kendi işlerini, kendi kurdukları ülkede yalnız diledikleri ve uygun gördükleri şekilde değil, aynı zamanda kendi güçleriyle halletmeleri imkânlarını geliştirmek zorunludur. Bu da, Avrupa demokrasisinin, Balkanlar'ın kaderini Büyük Devletlerin emellerine tabi kılma yönünde her girişime karşı savaşması anlamına geliyor. Bu emeller ister çıplak sömürgeci siyaset şeklinde olsun, ister ırk akrabalığı üzerine parlak sözler ardına gizlensin, Balkan halklarının bağımsızlığını tehdit ediyor. Büyük Devletlere Balkan yarımadasında kendilerine sadece tek bir yolla yer aramalarına izin verilmelidir: Serbest ticari rekabet ve kültürel etkileme yoluyla.

Balkanlar, Balkan halklarına! Ama bu görüş açısı müdahale edilmemesi demektir. Bu, sadece Büyük Devletlerin toprak emellerine karşı çıkmayı değil, aynı zamanda Balkan Slavlığına, Türk idaresine karşı mücadelesinde destek verilmesini reddetmek anlamına geliyor. Bu dar görüşlü bir ulus ve devlet egoizmi siyaseti değil midir? Ve bu, demokrasinin kendi varlığını yadsıması anlamına gelmez mi?

Kesinlikle hayır. Demokrasinin, Balkan halklarının yönetim organizasyonunu kendi kontrolleri dışındaki kuvvetlere bırakmaya politik veya ahlaki hiçbir hakkı yoktur – çünkü bu kuvvetlerin nerede ve ne zaman duracağı bilinmiyor ve demokrasi, politik güveninin koruyuculuğunu bir kere söz konusu kuvvetlere kaptırdıktan sonra, onları artık denetleyemez.

Balkanlar, Balkan halklarına! Bu, yalnızca Büyük Devletlerin ellerinin Balkanlar'ın sınırlarına uzanmaması demek değildir, aynı zamanda bu sınırlar içinde Balkan halklarının, yaşadıkları topraklarda kendi işlerini kendi kuvvetleriyle ve kendi fikirlerine göre halletmeleri anlamına da gelir.

***

Balkan Savaşı'nın, tarihsel önemi bakımından, kuşkusuz, örneğin 1911-1912 İtalyan-Türk Savaşı'ndan çok, 1859 İtalyan Bağımsızlık Savaşı'yla ortak yönü vardır.[75] İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı, kaba bir ka-

75 1850'lerin sonuna gelindiğinde İtalya, defalarca bağımsızlık ve birlik girişiminde bulunulmasına rağmen, birleşmemiş ve Avusturya'ya tabi kalmıştı. İtalya'nın kuzey eyaletlerini Avusturya İmparatorluğu ilhak etmişti; çeşitli küçük dükalıklar ve İki Sicilya'nın (Güney İtalya ve Sicilya) Bourbon Krallığı, müdahale etmeye hazır bekleyen Avusturya birlikleri tarafından devrime karşı korunuyordu; benzer şekilde İtalya'nın orta kesimindeki Papalık devletlerinde papayı Fransız kuvvetleri de koruyordu. Sadece (Savoia-Piemonte'ye dayanan) küçük Sardinya Krallığı, Avusturya tahakkümü altında bulunmuyordu. Bu devletin başındaki muhafazakâr hanedan, yetenekli diplomat Kont Cavour'un yönlendirmesi altında Avusturyalıları kovarak topraklarını genişletmeye çalışıyordu. Avusturya karşıtı öteki güç ise, İtalya yarımadasında kurulu bütün devletlerde ve sürgün yerlerinde bulunan ve İtalya'nın birleşmesini ve bağımsızlığını arzulayan devrimci Radikallerden –Cumhuriyetçiler, Demokratlar ve Sosyalistlerden– oluşuyordu.
Cavour, Sardinya'yı İngiltere ve Fransa'nın yanında Kırım Savaşı'na (1855) sokarak bu ülkelerin politik desteğini kazandı. İmparator III. Napoléon'a, Nice ve Savoia'yı Fransa'ya bırakacağına dair gizli bir taahhütte bulunarak, Piemonte ile Avusturya arasında çıkacak bir savaşta Fransa'yı askeri destek verme yükümlülüğü altına sokan bir antlaşma imzaladı. Söz konusu iki devlet arasında 1859 yılında savaş çıktı ve bu savaş İtalya'nın birleşmesinin başlangıç noktasını oluşturdu. Çeşitli İtalyan dükalıklarında ve Papalık devletlerinde isyanlar çıktı; Piemonte ve Fransa kuvvetleri Solferino'da belirleyici bir zafer kazandı. İtalya'nın birleştirilmesi hemen hemen gerçekleşmiş gözüküyordu. Bu, III. Napoléon'un planlarına uymadı ve hemen geri çekilen Avusturya ordularıyla bir ateşkes antlaşması imzalayarak, Piemonte'lileri ve İtalyan ayaklanmacıları güç durumda yüzüstü bıraktı. Yarım kalan devrim, daha sonra Garibaldi'nin 1000 kırmızı gömlekli gönüllüden oluşan harekât kuvvetinin çıkartma yapmasına destek veren Sicilya isyanıyla yeniden alevlendi. Garibaldi'nin kuvvetleri Sicilya'yı ele geçirdikten son-

pitalist eşkıyalık hareketiydi, oysa Balkanlar'da bugün süren savaş, Balkan Slavlığının kopuk parçalarının şu ya da bu şekilde yakınlaşma, ekonomik ve politik gelişmeleri için daha geniş bir temel yaratma özleminin ifadesidir. Esasında bu özlem karşı konulmaz bir istektir, tarihsel olarak ilericidir ve hem Batı hem Doğu Avrupa halklarında sadece sempati uyandırabilir.

Ama Balkan halklarının kendi ekonomik ve ulusal-kültürel geleceklerini belirlemesine yönelik bu mücadele, Balkan halklarının kendilerinin yaratmadığı zorlama, yapay koşullar altında yürütülüyor; bunlar, Balkan toprağından doğmayan koşullardır, doğal kaynaklar bakımından zengin, ama talihsiz yarımadayı diplomatik deneyleri için kendilerine miras kalmış bir nesne gibi görmüş olan ve hâlâ da öyle gören Büyük Devletlerin Balkan halklarını içine soktuğu koşullar. Balkanlar'daki nüfusların karışık kompozisyonu, kuşkusuz, bir arada yaşama, işbirliği ve gelişme için politik şartların yaratılması önünde başlı başına çok büyük bir engel oluşturuyor. Yine de, söz konusu şartların yaratılması mümkündür. Sadece politik neden değil, ayrıca tarihsel deneyim de buna tanıklık ediyor. Amerika

---

ra, Güney İtalya'yı zapt ettiler ve muzaffer bir şekilde Napoli'ye girdiler. Cavour, İngiliz ve Fransız hükümetlerini, birleşmiş bir İtalya'ya hâkim muhafazakâr Piemonte idaresinin, doğma tehlikesi gösteren devrimci demokratik bir rejime göre ehvenişer olacağı konusunda ikna etti. Bunun ardından Piemonte birlikleri Napoli bölgesine girdiler. Garibaldi, onlara direnmek yerine, 26 Ekim 1860'ta Kral II. Vittorio Emanuele'yi karşıladı ve onu "İtalya kralı" diye selamladı.

İtalya Krallığı ertesi yıl ılımlı bir meşruti yönetimle resmen ilan edildi – oy verebilmek için belirli bir miktarda mülk sahibi bulunma şartı, seçmen oranını nüfusun yüzde ikisine düşürmüştü. Avusturya'nın elinde kalan Venedik ve Papalık devletleri (III. Napoléon'a verilen bir söz uyarınca orada papa, hükümdar kalacaktı) dışında İtalya artık birleşmişti. 1866 yılında, İtalya, Avusturya'ya karşı savaşında Prusya'nın yanında çarpıştı ve bunun karşılığında Venedik'i aldı. Nihayet, 1871 Fransa-Prusya Savaşı'nda Fransa'nın yenilgisi üzerine, Fransız birlikleri Roma'dan çekildiler. İtalyan ordusu bu şehre girerek, İtalya'nın birleşmesi sürecini tamamladı. 1911-1912 İtalyan-Osmanlı Savaşı için 51. nota bkz.

Birleşik Devletleri ve İsviçre Konfederasyonu, bu bakımdan bütün sözde gerçekçi şüpheciliği en iyi şekilde çürüten kanıtları oluşturuyor.

Ancak, asıl mesele şu ki, Balkan halklarının, pençeleri arasında mücadele verdiği zor koşullar, yarımadanın etnografik haritası tarafından –ya da hiç değilse doğrudan doğruya bunun tarafından– değil, Avrupa diplomasisinin çıkarcı faaliyetleri tarafından belirlenmiştir; Avrupa diplomasisi, Balkanlar'ı, öyle bir şekilde bölmüştür ki, burada güttükleri amaç, ayrı, yapay olarak yalıtılmış parçaların karşılıklı çatışmaya girerek birbirlerini nötralize edip felce uğratmalarıdır.

Üstelik Avrupa diplomasisi sadece dışarıdan eylemde bulunmamıştır, hâlâ da aynı şey söz konusudur. Burada, kan ve gözyaşlarıyla sulanmış bu topraklarda, Balkan hanedanlarının ve onların politik araçlarının şahsında kendi komisyon acentelerini ve aracı istasyonlarını kurmuştur. Bu satranç tahtasında krallar ve bakanlar, oyunculardan çok, başlıca taşlar durumunda – gerçek oyuncular tahtaya yukarıdan küçümseyerek bakıyorlar ve eğer oyunun gidişatında istemedikleri türde bir değişiklik olursa, yukarıdan tehdit edici şekilde sıkılmış yumruklarını sallıyorlar.

Burada savaş kuşkusuz büyük halk desteğine sahip: Ordu (burada seferberlik halinde ordu gerçekte halk demek) savaşı arzuluyor. Ne var ki, savaşın alacağı nitelik ve neye yol açacağı, her şeyden önce, ilgili devletlerin başındaki aktörlere bağlı. İnsan kanı, hem de bol bol dökülecek, kültürün daha yeni kazandığı başarılar ezilip yok edilecek, insan emeğinin birikmiş sonuçları talana uğrayacak, havaya uçacak ya da yerle bir edilecek ve bütün bunlardan ne sonuç elde edileceği ise önceden ne kestirilebiliyor, ne de belirlenebiliyor.

Balkanlar, Balkan halklarına! Bu slogan buradaki bütün politikacılar, hem aşırı soldakiler hem de hane-

danlara hizmet edenler tarafından benimsendi. Ama politikacıların çoğunluğu, Büyük Devletlerin Balkanlar'da herhangi bir talepte bulunma hakkı olmadığını gayet yerinde bir tavırla ortaya koyarken, aynı zamanda Balkanlar'ı bu önde gelen politik şahsiyetlerin istediği gibi yeniden düzenlemesi için, Rusya'nın Balkan halklarına silahlı kuvvetlerini kullanarak yardım etmesini arzuluyorlar. Bu umut veya bu talep, büyük hataların ve büyük talihsizliklerin kaynağı olabilir. Soruna bu yaklaşımın, Balkan Savaşı'nı, bütün Avrupa çapında bir kuvvet ölçme denemesine –bu da, bir Avrupa savaşından başka bir anlam taşımaz– yol açacak bilinçli bir provokasyona dönüştüreceği gerçeği hakkında bir şey söylemek istemiyorum. Ve genç Balkan halklarının yazgısı bizim için ne kadar değerli olursa olsun, onların kendi topraklarında kültürlü birer toplum olarak mümkün olan en iyi gelişmeyi göstermelerini ne kadar yürekten dilersek dileyelim, kendi kendimize söylememiz gerektiği gibi, onlara da açıkça ve dürüstçe söylememiz gereken bir şey var: Kendi kültürel gelişmemizi riske sokmak istemiyoruz ve sokamayız. Bismarck, bir keresinde, Balkan yarımadasının tümünün Pomeranyalı tek bir neferin kemiklerine değmediğini söylemişti. Biz de bugün şunu söyleyebiliriz: Eğer Balkanlar'daki başlıca taraflar, Avrupa müdahalesine ilişkin geçirdikleri bütün o acı deneyimlerden sonra, Balkanlar'ın kaderini çizmek için, sonuçları önceden kestirilemeyecek yeni bir Avrupa müdahalesinden başka yol göremiyorlarsa, o zaman onların politik planları, gerçekten, Kursk'lu tek bir piyadenin kemiklerine değmez. Bu, biraz sert bir ifade gibi gelebilir, ama yalnız bugünü değil, yarını da düşünen hiçbir dürüst, demokrat politikacı bu trajik sorunu başka türlü göremez.

Kievskaya Misl, No. 285
14 Ekim 1912

Penceremin altında askeri bir bando, Bulgar ve Sırp ulusal marşlarını çaldıktan sonra, şimdi de Rus ulusal marşını çalıyor. Eğer seslerden bir epigraf yapılabilse, Bulgaristan ve Sırbistan yöneticilerinin siyaseti için Rus ulusal marşı en uygunu olurdu. Çünkü –ilk yazıma bununla başlamamı lütfen mazur görün– Balkan müttefik devletlerinin kazandıkları zaferlere rağmen, burada iktidarda bulunan politik grupların ümitleri, Rusya'nın âlicenap ve mümkünse çok hızlı bir müdahalesi üzerinde yoğunlaşmış. Bunun için de nedenleri var.

"Savaşın siyasi hedefleri neler?" diye Belgrad'da ve burada, Sofya'da dünün, bugünün ve yarının bakanlarına sordum. Dile getirdikleri ortak formülleri hiç değişmiyordu: "Türkiye'deki Hıristiyan kardeşlerimizin hayat şartlarının iyileştirilmesi."

"Ama bu iyileşme ne şekilde ifadesini bulacak? Büyük Sırbistan'ın ve Ayastefanos Bulgaristanı'nın kurulmasıyla mı?[76] Eski Sırbistan'a ve Makedonya'ya otonomi sağlanmasıyla mı? Bağımsız devletler haline gelmeleriyle mi? Yoksa sadece geniş idari reformlarla mı?"

Aldığım cevaplar, konuştuğum kişinin bulunduğu resmi mevkiye ve bireysel değerlendirme ölçülerine göre değişti. Ancak, bir unsur hepsinde bulunuyordu: Açık veya gizli bir şekilde, Rusya'nın desteğine duyulan güven. Bay Paşiç ile Bay Paçu (Sırbistan maliye bakanı), bana Babıâli'ye sundukları notaya bakmamı söylediler: Notada programları tam ve kesin şekliyle ortaya konmuştu. Naprednyak Partisi lideri Stoyan Novakoviç –

76 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması, Doğu Rumeli'yi ve Makedonya'nın çok geniş bir bölümünü içine alan, hem Karadeniz'e hem de Ege Denizi'ne kıyısı bulunan bir Büyük Bulgaristan yaratmıştı. Bu antlaşmanın yerini, Bulgaristan'ın toprak kazanımlarının çoğunu geçersiz sayan Berlin Antlaşması aldı (bkz. 13. ve 32. notlar). Dolayısıyla "Ayastefanos Bulgaristanı" doğmadan öldü ve hiçbir zaman hayat bulamadı.

kendisi, Petersburg ve İstanbul eski büyükelçilerindendir ve pek de uzak bir geçmişte yaşanmış olmayan 'ilhak krizi' döneminin "Büyük Koalisyon" kabinesinin başbakanıdır– bana şunları söyledi:

"Türkiye'deki soydaşlarımız için mümkün olan en iyi çözümü istiyoruz. Gerçi, doğal olarak, bize göre en iyi çözüm, onların bize katılmasıdır."

Sırp Milliyetçi (eski Liberal) Partisi'nin lideri Stoyan Ribarats şu karşılığı verdi:

"Tabii ki, savaşın hedefi reform veya otonomi değil, Sırplığın bir Büyük Sırbistan içinde birleşmesi ve tam bağımsızlığı kazanmasıdır."

"Otonomi mi?" soruma cevap verdi Genç Radikallerin sağ kanadının lideri Bay Milorad Draşkoviç: "Hayır, bu, harcadığımız onca emek için kabul edilemeyecek denli ucuz bir karşılık olur."

"Ama başbakan bana dedi ki, Sırbistan'ın talepleri Balkan devletlerinin ortak notasında ifade edilmiştir. O nota da o kadar ileri gitmiyor..."

"Tamamen doğru. Ama şu anda" –konuşmamız savaşın resmen ilanından önce geçmişti–, "Bay Paşiç size başka türlü cevap verecek bir konumda değil."

"Ya Avrupa'nın karşı çıkması?"

"Yerine getirmemiz gereken ilk görev askeri başarılar kazanmak," diye cevapladı bu soruyu Bay Ribarats, "askeri başarılar, politik başarılarımızın güvencesini oluşturacak. Rusya'dan her halükârda destek bekliyoruz ve sadece şu manevi destek denen türden de değil, tamamen operasyonel bir destek. İlhaktan sonra Rusya bizi yüzüstü bıraktı ve o zaman benim partim Rus diplomasisini şiddetle eleştirdi. Ama o zamandan bu yana kamuoyunun Petersburg hükümetini milli çizgiye çekmeyi başardığını umuyoruz."

"Avrupa'yı mı soruyorsunuz?" diye bana cevap verdi Lazar Paçu, "Eski" Radikal hükümetin ideolojik

fikir babası. "Evet, bizi, Berlin Antlaşması'nı ve Balkanlar'daki statükoyu koruması gereken on iki milyon Avrupalı süngüyle korkutmaya çalışıyorlar. Ancak, Berlin'den beri, Türkiye'nin o talihsiz 'toprak bütünlüğü', gelişmelere ya sessiz kalan ya da olan biteni kınamakla yetinen Avrupa'nın göz yummasıyla birçok kez ihlal edildi. Avusturya-Macaristan iki Sırp eyaletini topraklarına kattı, İtalya Trablusgarp'ı ele geçirdi, ama o on iki milyon süngü kıpırdamadı.

Rusya'ya gelince, onun siyaseti, ne yazık ki, bu bakımdan diğer Büyük Devletlerin siyasetinden en küçük bir farklılık taşımıyor."

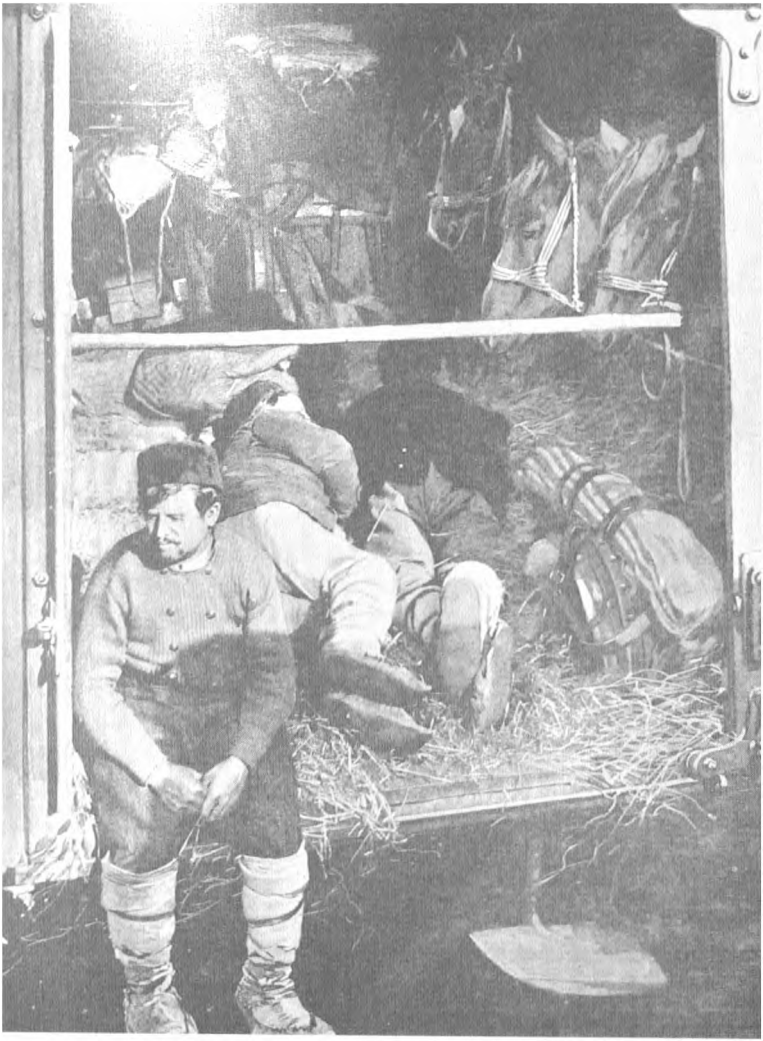
"Avrupa, Avrupa!" diye haykırıyor Bay Milorad Draşkoviç, eski sanayi bakanı. "Kesinlikle hiçbir şey değil o Avrupa. Büyük Devletler bir türlü karar veremiyor. Rusya mı? Evet, biz Rusya'ya güveniyoruz ve bütün Sırp halkı da bu konuda bizimle beraber. Bize göre, iki Rusya, sık sık söylendiği gibi, resmi Rusya ile halkın Rusya'sı yok. Rusya bize göre tek bir bütün. Rusya bizi destekleyecek."

"Ama Bay Paçu..."

Anlamlı bir jest yapıyor: Görevinin başında bulunan bir bakan olarak Bay Paçu, şu andaki koşullarda, söylediğinden daha fazlasını söyleyecek bir konumda değil.

"Kuzey sınırımızdaki Büyük Devlet'in karşı çıkacağını tabii ki bekleyebiliriz" –eski tip bir politikacı olarak Bay Novakoviç bu dolambaçlı tanımlamaları kullanıyor– "ama Rusya'nın da bize destek sağlamasını bekliyoruz. Rusya'nın bize yardım etmekten başka çıkar yolu yok."

"Savaşın siyasi hedeflerinin neler olduğunu mu öğrenmek istiyorsunuz?" diyor, Bulgaristan'ın adını veremeyeceğim, önde gelen politikacılarından biri. "Resmi olarak, bu hedefler Çar Ferdinand'ın beyannamesinde ortaya konmuştur. Ama tabii ki, olayların gelişimine

Eski Zağra'dan Bulgar cephesine sevk edilen atlar sivillerle aynı vagonu paylaşıyor.

göre genişletilebilirler. Rusya eğer şimdi var gücüyle bize destek olmazsa, o ülkenin Balkan siyaseti bir daha asla belini doğrultamaz. Burada aklımda olan şey Rusya'nın doğrudan askeri saldırısıdır," diye devam etti söz konusu politikacı, bu kelimeleri vurgulayarak. "Odesa'dan iki kolordu Türkiye'nin Karadeniz sahiline, İstanbul yakınlarına çıkarma yapsın, Balkan yarımadası Türk hâkimiyetinden kurtulur. Rusya Boğazlar'ın serbestliğini sağlar, Güney Slavları özgür ve güçlü olur. Ya şimdi, ya da hiçbir zaman – en azından yakın gelecekte değil!"

"Rusya bizi mutlaka destekleyecek," diyor daha az nüfuzlu bir başka Bulgar politikacısı. "Rusya, Balkan İttifakı'nın siyasetinin alacağı yönden habersiz olamaz, bu siyaseti destekledi, dolayısıyla eylemlerimizin sonuçlarının dolaysız ahlaki sorumluluğunu üstlenmiş oldu."

Okur, "sorumlu" Sırp ve Bulgar politikacılarının sözlerinden yapılmış bu biraz karışık seçme alıntılar için beni bağışlasın. Ancak, bu alıntılar çok öğretici. Aralarındaki çelişkilere karşın hepsi bir noktada birleşiyor: Balkan devletleri ordularının arkasında Rusya'nın bulunduğuna duyulan umut veya güven. "Birleşiyor" diyorum, çünkü Bay Paşiç ile Bay Paçu'nun verdikleri, çıkardığım bu sonuçla çelişiyor gibi görünen karşılıklar, gerçekte Rusya'nın sadece resmi siyasetine ilişkindir ve bu sahte kafa karışıklığı ifadelerinin arkasında, Avrupalıları oyalamak için ortaya atılmış, barış ve statükoyu korumaya yönelik resmi Rus siyasetinin yanı sıra, Balkan müttefik ülkelerinin bugünkü siyasetine esas itibariyle denk düşen başka, gerçek bir Rus siyaseti bulunduğuna duyulan güven kendini gösteriyor.

Ancak bu güven göz önüne alındığında –bu güvenin, elbette, Rusya yurttaşlarının henüz haberdar olmadığı ciddi temelleri olsa gerektir– Balkan hükümetlerinin ilk bakışta aşırı cüretkârlık gibi gözüken kararlılığı anlaşılırlık kazanır.

Söylediklerimi hemen bir parça düzeltmek istiyorum. Balkan Savaşı'nın, doğanın bu kadar cömert davrandığı ve tarihin böylesine zalimce sakatladığı bu şaşırtıcı yarımadada var olan ulusal-ekonomik ve devlet çelişkilerinde kökleşmiş derin nedenleri vardır. Ekonomik gelişme, burada, ulusal bilincin doğmasına yol açmış, bunun yanı sıra ulus ve devlet olarak kendi kaderini tayin etme arzusunu da doğurmuştur. Sırbistan'ın denize bir çıkış yolu bulmaya ihtiyacı var. Makedonya'da normal hayat şartlarının yaratılması, Bulgaristan'ın barış içinde ve düzenli gelişmesinin temel bir önkoşuludur. Bütün bunlar kuşku götürmez gerçekler. Dolayısıyla, yalnızca siyasi liderler arasında değil, gözlemleyebildiğim kadarıyla, geniş halk yığınları arasında da savaş yanlısı bir ruh halinin doğmasına temel oluşturuyorlar. Bu yüzden, Sırbistan ve Bulgaristan sosyalist partilerinin savaşa kararlı bir şekilde karşı çıkmalarına rağmen, genel ulusal yurtseverlik hareketine kapılmış çok sayıda sosyalistle karşılaştım. Dün buradaki hastanede ilk Bulgar yaralı grubunu gördüm ve onlarla konuştum: Hiç kuşkusuz ulusal heyecan dalgası onları da sarmış, Bulgar ordusunun saldırısından ve kardeşlerinin yakında kurtulacak olmasından övünçle, gururla bahsediyorlar ve bunlar, kışlalardan götürülen askerler değil, ihtiyat kuvvetleri, yani otantik Bulgar köylüleri...

Bundan dolayı, savaşın yukarıdan yapay bir şekilde üretildiğini sanmak hatalı olur. Hayır, hükümetin başlattığı girişim, kuşkusuz, yarı yolda, aşağıdan gelen belli bir heyecan dalgasıyla karşılandı. Ama burada kitlelerin politik bilinci hâlâ o kadar ilkel bir düzeyde ki, halkın ortaya çıkan duyguları ile politik eylem arasında daima büyük bir uçurum var. Halk bir yığın olarak politik bakımdan çaresiz. Dolayısıyla, partiler ve klikler, inisiyatif kullanmak, baskı yapmak ve keyfi karar almak açısından büyük fırsatlara sahip oluyor. Savaşa yönelik bir

Balkan Savaşı arifesinde Edirne.

hükümet politikası olmaksızın savaş çıkmazdı, hiç değilse şimdi çıkmazdı. Balkan hükümetleri de, Rusya'nın arzularına uygun şekilde hareket ettiklerine –haklı ya da yersiz– bir güven duymasalar, bugünkü siyasetlerine başvuramazlardı.

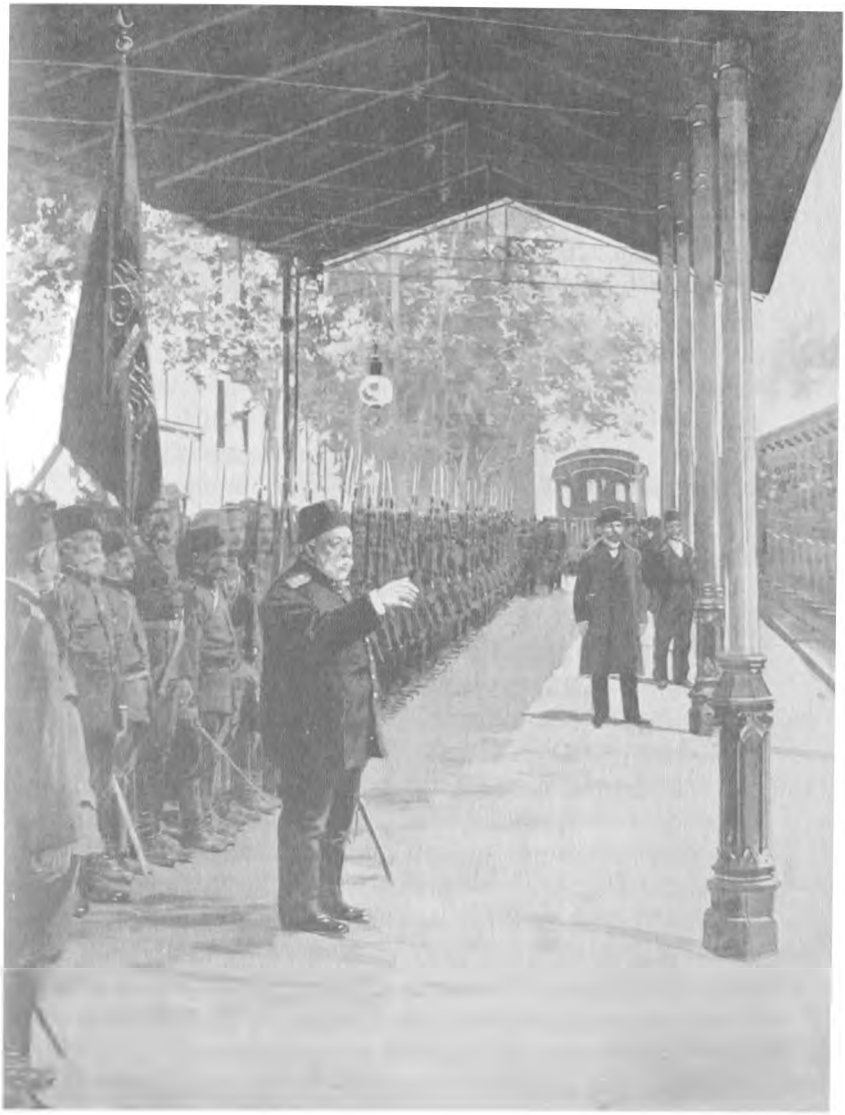
Balkan meselesinin en kaba çizgileriyle politik yönü böyle. Şimdi de askeri yönüne bir bakış atalım.

Dün Sofya'da büyük bir sevinç yaşandı. Akşam saat beşi biraz geçerken savaş bakanı, Eski Zağra'da, başkomutanlık karargâhından gelen bir telgraf mesajı aldı. Bu telgraf, Bulgaristan'ın, altmış kilometre ötesinde, Edirne'nin doğusunda bulunan bir Türk kalesini, Kırkkilise'yi (Kırklareli)[77] ele geçirdiğini bildiriyordu. Bu haber, Kafe Bulgaristan'daki sivil politikacılar tarafından günlerdir sabırsızlıkla bekleniyordu, onlara, Kırklareli'nin alındığına dair en güvenilir kaynaklardan bilgiler çoktandır ulaşıyordu. Sofya gazeteleri de, Kırklareli'ni bundan önce birçok kez "ele geçirmişti". Başlangıçta

77 Metinde şehrin adının Lozengrad olarak geçtiği yerlerde Kırklareli kullanılmış, Kırkkilise kullanıldığı yerlerde ise bu isim bırakılmıştır. (ç.n.)

Timraş, Cuman, Mustafapaşa vb. yerlerde kazanılan ve ancak ikincil nitelikte sayılabilecek "zafer"lerden sonra, halk, Bulgar ordusunun gerçek, tartışma götürmez bir başarısını dört gözle bekliyordu. Nihayet, 11 Ekim günü, öğleden sonra saat dörtte, Kırkkilise gerçekten alındı. Bulgar başkentinin merkezi coşkun gösterilere sahne oldu. Kalabalığın isteği üzerine savaş bakanı bir pencerede göründü ve kısa bir konuşma yaptı. Bayraklar ortaya çıktı. Kalabalık, Yunan büyükelçisini ve burada bir tür "Bulgar Halkı'nın Koruyucu Lordu" konumunda bulunan Bay Bourchier'i –*Times*'ın Sofya muhabirini– omuzlar üzerine aldı. Bina girişlerine, pencerelere, çatılara bayraklar asılmıştı. Meşaleler taşıyan bir tören alayı geçti, gençler tabancalarla havaya ateş açtılar. Halk saraya gitti ve kraliçenin dışarı çıkması için boş yere uğraştı. "Yaşasın!" diye bağırdılar ve şu marşı söylediler: "Marş, marş, Lozengrad naş" ("Marş, marş, Kırklareli bizimdir"). Sokaktakiler birbirlerini kutladılar, kısa haberi defalarca tekrarlayıp, içinden aslında bulunmayan ayrıntıları çıkartmaya çalıştılar. Yarım saat içinde, gazete satıcısı yüzlerce çocuk, patlayan bir çuvaldan saçılan patatesler gibi, ana bayilerden caddelere fırladı, ellerinde, burada *priturki* denen "özel baskılar" vardı, havayı tiz bağırışları doldurdu. Sofya caddeleri mümkün olan en son ana dek sakinleşmek, durulmak istemiyordu.

Kırkkilise'nin ele geçirilmesi kuşkusuz önemli bir olaydır ve bir anlamda bu olay Bulgar-Türk savaşının başlangıç noktası niteliği taşımaktadır. Düşmandan ilk müstahkem mevkinin –başkomutanlık telgrafının deyişiyle "çetin bir mücadeleden sonra"– alınması, halkın orduya güvenini, ordunun da komutanlarına ve kendine güvenini kat kat artırdı. Doğu cephesindeki Bulgar kuvvetleri Edirne'nin doğusunda bir üs ele geçirdiler, böylelikle hem Edirne'ye savunması daha zayıf olan batı tarafından saldırma, hem de güneydoğuya, İstan-

V. Mehmed Reşad Sirkeci Garı'ndan cepheye giden birlikleri uğurlarken.

bul'a doğru taarruz imkânını elde ettiler. Kırkkilise'nin düşmana terk edilmesinin Türk askerlerinin moralini ne ölçüde bozacağını buradan söylemek güç: Ancak, teorik olarak, Bulgarların kazandığı moral avantaja, Türkleri etkileyen moral bir dezavantajın tekabül etmesi gerektiği varsayılabilir. Yine de, dünün zaferine ve genel durumuna ilişkin –burada ağızdan ağıza dolaşan– iyimser değerlendirmeye dayanmak büyük bir hata olacaktır.

Büyük bir kısmı, olgusal "haber" söz konusu olduğunda gayet utanmazca davranan Sofya basını, daha dün okurlarına Kırklareli'nde ele geçirilenlerin tamamen hayali bir listesini sundu: 40.000 esir, 40.000 tüfek, yüzlerce top, milyonlarca kilogram erzak; alınan esirler arasında prensler, nazırlar, paşalar... sadece prensesler ve tavuskuşları eksik. Bazı Avrupalı muhabirler bu sansasyonel ayrıntıları gazetelerine derhal telgrafla bildirdiler ve yarın esir düşen prensler ve paşalarla ilgili haberler Berlin'den veya Paris'ten size de ulaşabilir. Gerçekte, bütün bu ele geçirilenler listesi, gazetelerin *priturki*'lerini yazanların pis parmaklarının eseri bir uydurmacaydı.

Esirlerin sayısı hakkında ya da Bulgar kayıplarının sayısı hakkında hiçbir resmi bilgi başkomutanlık karargâhından şu ana kadar gelmiş değil, oysa Kırkkilise'nin düşmesinden beri otuz saatten fazla bir zaman geçti. Bu sabah halk hâlâ çok büyük bir sevinç içerisindeydi. Mustafapaşa'dan 320 esirin gelmesi (bunlardan 20'si Ortodoks Bulgar, 2'si Ermeni, 1'i Yahudi, geri kalanlar da Türk'tü) sokaktaki kalabalıkların moralini daha da yükseltti. Başlarında kırmızı ve kurşuni fesler bulunan esirler gayet iyi giyimliydiler, paçavralar içinde değildiler. Kalabalık onlara canlı bir merak gösterdi, küçük çocuklar, "Hurra!" diye bağırdılar. Ne var ki öğle vakti gelince, daha düşünceli kimseler, Kırkkilise'den yeni bir haber gelmemesinden kaygılanmaya başladılar. Bulgar ordusu ağır kayıplar vermiş olduğu için, bu kayıpları halka du-

yurmak istemiyor olmaları düşünülebilirdi. Ama o zaman niçin verilen kayıpları sessizlik içinde geçiştirip ele geçirilenleri açıklamamışlardı? Belli ki, ele geçirilenler pek de fazla değildi. Bundan şu sonuç da çıkarılabilirdi: Şehir, Bulgarlar tarafından ele geçirilmekten çok, düzenli bir şekilde çekilen Türkler tarafından terk edilmişti. Eğer böyleyse, Türkler, tüfeklerini ve mühimmatlarını beraberlerinde götürmüş ve çekildikleri son ana kadar top ateşine devam ettikten sonra kale toplarını körletip kullanılmaz hale getirmiş olsalar gerektir. Esir alınanlar ise, sadece, Türklerin Kırklareli garnizonunu çekilirken korumak üzere geride bıraktıkları küçük bir topçu müfrezesi olabilir. Ancak, bütün bunlar yalnızca benim zihnimin ürettiği spekülasyonlar, siz, doğrulandıklarını veya çürütüldüklerini, daha bu yazı size ulaşmadan telgrafla bildirilen haberlerden öğrenmiş olacaksınız.

Zaten, Kırkkilise'nin başına gelenlere bakarak, burada hemen hemen herkesin dün yaptığı gibi, Edirne'nin başına gelecekleri kestirmek için hiçbir sağlam temel yoktur. Kırkkilise'nin geniş periferisinin savunması toprağa kazılmış siperlerle yapılıyordu, sadece üç tane daimi tabya bulunuyordu. Edirne'de kırk kilometre uzunluğunda bir alana yayılmış on yedi tabya var. Buna şunu ilave etmek yeterli olacaktır: Edirne'de barış zamanında yerleştirilmiş beş topçu alayı ve iki bağımsız tabur var, oysa Kırkkilise'de tek bir topçu alayından başka bir kuvvet yoktu. Türkler Edirne'ye İstanbul'un anahtarı gözüyle bakıyorlar ve oraya kuşkusuz ciddi kuvvetler yığdılar, oysa Kırkkilise'yi esas itibariyle zaman kazanmak için savunuyorlardı – çünkü zaman onlar için her şey demek. Bulgaristan'ın avantajı, ordusunun homojen ve istekli olmasının yanı sıra, silah altına alınmasında ve mevkilere intikalinde daha hızlı hareket etmiş bulunmasından kaynaklanıyor. Türkiye'nin avantajı ise, kıyaslanamayacak ölçüde daha geniş bir insan kaynağına

ve daha büyük mali imkânlara sahip olmasında yatıyor. Geçen her gün, Türkiye'nin Asya'daki kuvvetlerini seferber etmesine ve onları gelecekteki askeri harekâtların esas alanına –Edirne vilayetine ve Çatalca mutasarrıflığına– getirmesi bakımından lehine işliyor.

Savaşın siyasi hedefi Makedonya ve Eski Sırbistan. Ama askeri harekâtların asıl alanı, zorunlu olarak, Edirne ile İstanbul arasındaki bölge olacak. Bu gerçeğe uygun olarak, savaşın esas yükünü Bulgar ordusu üstlenecek. Sırplar, Karadağlılar ve Yunanlıların başlıca görevi, Türklerin batıdaki ordusunu ve Makedonya ile Arnavutluk'taki çeşitli garnizonlarını meşgul etmek, buraya bağlamak olacak – bu da, tabii ki, o bölgede de ciddi muharebeler olabileceği ihtimalini yok etmiyor.

Bütün düşman kuvvetlerinin kaderini şu ya da bu şekilde çizecek olan Bulgar ordusundan neler beklenebilir? Burada bütün askeri harekâtlar, delinmesi neredeyse imkânsız bir gizlilik perdesi altında yürütülüyor, öyle ki tahminler son derece genel nitelikte değerlendirmelere dayanmak zorunda. Bu da, herhangi bir somut tahmin yapmanın pek yerinde bir tutum sayılamayacağı anlamına geliyor. Yine de, eğer okurun gelecekte olayların gerçek akışı arasında yolunu bulmasına yardımcı olursa böyle bir tahmin işlevini görmüş sayılır.

Bulgarlar Edirne'yi alacak mı?

Bulgar genelkurmayında, stratejik genel plan hazırlanırken, bu noktada görüş farklılıklarının ortaya çıktığı söyleniyor. Bu farklılıkların nasıl giderildiğini bilmiyoruz. Kaba, incelikten uzak bir zihniyet için sorun çoktan çözülmüştür: Edirne artık bugün yarın alınacaktır. Buraya ulaşan bilgilere göre, Edirne'deki demiryolu istasyonu hücum eden kuvvetlerin top ateşi sonucu yanmıştır ve şu anda Bulgarların elindedir; üç gün önce, Edirne'nin kuzeydoğu tarafındaki çevre tahkimatlarının ele geçirildiğini bildiren telgraflar geldi. Bu haber –eğer

Muhtemel Bulgar istilasına karşı Edirne civarında mevzilenmek üzere ilerleyen Osmanlı birlikleri.

doğruysa– sadece, Bulgaristan'ın doğu (ve esas) ordusunun ilgili kesiminin Edirne civarında bazı harekâtlar yaptıklarını gösterir, Bulgarların bu şehri almak için kuvvetlerini yığdıklarını göstermez. Edirne'nin alınması –eğer bu mümkünse– haftalar, belki de aylar alacak, çok ağır kayıplar verilerek, Bulgaristan'ın gücünün ötesinde mali harcamalara girilerek elde edilebilecek bir hedeftir. Bu arada, Türkler Asya'dan (Midye ve İstanbul yoluyla) büyük sayılarda asker getirip onları Edirne'nin güneyine, Ergene ırmağı kıyısına, hatta Çatalca'daki eski Anastas Surları içine yığmayı başarabilirler. Bulgar ordusu, Edirne'yi aldıktan sonra kendisini, bütün seferin doğal hedefi "Tsarigrad"dan (İstanbul'dan) kopmuş bulacaktır. Bulgaristan'ın o zaman Edirne'yi uzun süre elinde tutabileceği hayli kuşkuludur.

Dolayısıyla Bulgar başkomutanlığı, Edirne önüne küçük bir kuvvet (bir buçuk veya iki alay) yerleştirerek kalenin garnizonunu oraya bağladıktan sonra, ordunun

asıl büyük bölümünü güneydoğuya, –kale içine girmeyecek şekilde– Kırkkilise'den İstanbul'a doğru yönelteceklektir. Daha dün telgrafla gelen haberden Bulgar ordusunun Vize'ye kadar ilerlediğini öğrendik. Bu cebri yürüyüşün acil hedefi, öyle anlaşılıyor ki, Türk sahra ordusuna Ergene ırmağı kıyısında elverişli mevziler tutma imkânı vermemektir. Bu hedefe ulaşılsa bile, Türklerin Çatalca'da hemen yeniden toplanma şansı ortadan kalkmaz.

Bulgar ordusu bu dar kapıları yarabilir mi? Yakın geçmişteki faaliyetleri dolayısıyla Bulgar-Türk savaşının olası bütün sonuçları hakkında çok iyi bilgi sahibi olan bir Bulgar politikacı bana şunları söyledi: "Çatalca hatlarını yarma ihtimalimizi stratejik bir ütopya sayıyorum. Türklerin, yarım milyonluk bir ordunun önünü kesebilmek için oraya 50.000 kişilik bir ordu yerleştirmesi yeterli olacaktır." Oysa Tsarigrad'a giden yol Çatalca'dan geçiyor.

Öte yandan, Türk sahra ordusunun, kuvvetlerini yığmak için gereken zamanı kazandıktan sonra, saldırıya geçmesi ve ardından ana muharebenin Edirne-Kırkkilise-Babaeski-Lüleburgaz dörtgeninde cereyan etmesi ihtimali de bir hayli yüksek. Sayıları toplam 400.000'e ulaşan iki ordu bu alanda karşı karşıya gelecek. Bu, askerlik tarihinde ender görülen en kanlı muharebelerden biri olacak. Ve bu muharebenin sonucunu önceden tahmin etmeye çalışmak çocukça bir davranış olur.

Yukarıda söylenenlerden, Bulgar ordusunun ilerideki harekâtlarına ilişkin olarak iyimserlik taşımak için hiçbir sebep bulunmadığını göreceksiniz. Kırklareli'nin ele geçmesi hiçbir şeyi önceden belirlemiyor. Bu, sadece, prologdan oyunun kendisine geçmemizi, hikâyenin dokusunu daha net görmemizi sağlayan, korkunç olaylara bizi yaklaştıran bir andı – ama olayın düğümünün çözüldüğü zirve noktası, eskiden olduğu gibi şimdi de kanlı bir sis perdesinin altında gizleniyor.

Türkiye'nin ortaya koyacağı direnme gücü, belki de yapacağı saldırı hareketi ne kadar büyük olursa, Balkan İttifakı ülkelerinin, Rusya'nın, ahlaki, hatta belki formel yükümlülükleri saydıkları şeylere uymasına yönelik talepleri o kadar ısrarlı olacak. Çünkü burada, yazımın başında belirttiğim noktaya dönüyorum – kazandıkları zaferler veya uğradıkları yenilgiler ne olursa olsun, Balkan hükümetleri, siyasi hedeflerinin gerçekleştirilmesini şu ya da bu şekilde güvence altına alması için gözlerini Rusya'ya çeviriyorlar.

Rusya'nın aktif bir müdahalesinin ise, Avrupa barışı, dolayısıyla bütün sosyal ve kültürel gelişmemiz için hangi tehlikeleri doğuracağını burada teker teker saymaya gerek yok.

Rusya vatandaşları, Bay Sazanov'un Balkan Savaşı'nın genişlemesini önlemek ve Avrupa barışını korumak için sözde bilinçli çabalarına ilişkin Rus diplomasisinin – ayrıca onun hizmetindeki veya yarı yarıya hizmetindeki partilerin– verdiği güvencelere mutlak bir güvensizlikle yaklaşırlarsa, yerden göğe kadar haklı olacaklardır.

Odesskiye Novosti, No. 8852
19 Ekim 1912

Siyasal partiler ve savaş (iki monolog)

Bulgaristan'ın aynı derecede önemli, seçkin iki politikacısıyla yaptığım görüşmeleri monolog halinde size sunmama lütfen izin verin. Bu iki önemli politikacının mensup oldukları partiler farklı: Biri, şu anda (İlerici-Liberal Parti'yle koalisyon halinde) iktidarda bulunan Narodnyak Partisi'ne; öbürü, 1911 baharına kadar iktidarda kalan Demokrat Parti'ye mensup. Görüştüğüm iki kişi de, adlarını vermememi rica ettiler ve benim amacım açısından da buna gerek yok.

Narodnyak

"Biliyorsunuz bizim partimize çokluk *geşeftari* (işadamları) partisi diyorlar. Eğer bununla sadece bizim zenginler partisi olduğumuz kastediliyorsa, bu az çok doğrudur. Evet, biz kaybedecek bir şeyleri olanların partisiyiz. Bize pek çok suçlama yapıldı, ama hiçbir zaman düşüncesizlikle suçlanmadık. Bunun nedeni de kaybedecek bir şeylerimiz olması. Yine de savaş yoluna girdiysek, bu yapacak başka bir şeyimiz kalmadığını gösterir – tabii ki, eğer ülkedeki bütün siyasi nüfuzumuzu kaybetmek istemiyorsak.

Ne istiyorsunuz? Bu sorunun cevabını savaş bildirisinden, hükümetimizin yaptığı bütün deklarasyonlardan biliyoruz. Ama siz bizim gerçekten ne yapmak istediğimizi mi öğrenmek istiyorsunuz? Türkleri Avrupa'dan kovmak. Bu mümkün mü? Bu, zorunlu olduğu gibi mümkün de. Rusya'nın yardımıyla mı? Evet, bu büyük hedefe ulaşmak için Rusya'nın yardımına ihtiyacımız var. Doğrudan, dolaysız, pratik bir yardım, sadece platonik, moral bir destek değil. Ve önümüzdeki dönemde olaylar geliştikçe, Rusya bu yardımı yapmayı reddedemeyecek. Aksi takdirde, Yakındoğu'daki rolü, Slavlık içindeki itibarı, sonsuza dek değilse de, çok uzun bir zaman için silinir.

Türkiye'nin kuvvetlerini oraya bağlamak için kuvvetlerini Transkafkasya sınırına yığdıktan sonra, Rusya şimdi de iki kolordusunu Türkiye üzerine göndermeli – sadece iki kolordusunu. Şu haritaya bir bakın: Odesa'dan İstanbul önlerindeki boğaza iki kolordu gönderse; ya da onları Burgaz'da karaya çıkarsa ve Bulgar topraklarından ileriye doğru yürütse... Biz Edirne'yi alırız, Rusya İstanbul'u alır. Yalnız iki kolordu yeter!

Avrupa mı? Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra giriştiği deneyi tekrarlayamaz, buna cüret edemez, bunu yapmak da istemez. Rusya'nın işi bitirmesini engellemek

istemeyecektir, engellemeye cüret edemeyecektir, zaten elinden de gelmez. Almanya mı? Almanya'nın Balkanlar'da hiçbir politik çıkarı yok ve Türklerin buradan kovulması da ekonomik çıkarlarına zarar vermeyecektir. Almanya'nın Balkan pazarına ihtiyacı var: Ama medeni Bulgarların ve Sırpların Türk barbarlardan daha fazla satın alma gücü olduğu apaçık belli, öyle değil mi? İngiltere mi? Ama siz, İngiltere'nin, Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarını korumak için Rusya'yla ve bizimle bağlarını koparmaya hazır olduğuna sahiden inanıyor musunuz? Bu Fransa için daha da zayıf bir ihtimaldir. İtalya zaten istediği şeyi çoktan aldı: Trablusgarp'ı. Geriye sadece Avusturya-Macaristan kalıyor. Ama bu koşullar altında o ne yapabilir? Kuvvetlerini Selanik'e kadar ilerletecek mi? İstanbul'a kadar mı gelecek? Ama böyle bir girişimin bütün sonuçlarını düşündünüz mü? Dört Hıristiyan devletin birleşik kuvvetlerinin, Rus kolordularının ve düşman bir ahalinin direnişiyle karşılaşacağı Balkanlar'a Avusturya-Macaristan ne kadar büyük bir ordu yollayacak! Bu arada da doğu sınırı büsbütün korunmasız kalacak. Hepsi bu kadar da değil. Slavlara karşı sınırları dışında yapacağı bir savaş, Avusturya için aynı zamanda bir iç savaş demek. Avusturya'nın ordusu, nüfusundan daha az heterojen değil. Balkanlar'da özgürlükleri için savaşan Slav halklarına karşı yürütülecek bir işgal seferi, Avusturya-Macaristan içinde öyle bir hareket doğurur ki, imparatorluğu dağılma noktasına getirir.

Rusya, Karadeniz filosunun Boğazlar'dan serbest geçişini garanti altına almak istiyor. Ama o zaman, Bay Sazonov'un aşırı barışsever bir tarzda statükoyu savunmasının anlamı nedir? Rusya, Akdeniz'e serbest geçiş hakkını kimden ve nasıl alacağını umuyor? Türkiye'den mi? Ne karşılığında?... Oysa Rusya bizimle ittifak halinde o Boğazlar'ı ele geçirebilir. Sadece, Odesa'dan iki kolordu yollamakla, dikkat edin, sadece iki kolordu!

Seyitler yakınlarında bataklık arazide ilerlemeye çalışan Türk topçu birlikleri.

Türklerin Avrupa'dan kovulması, Slavlık için yeni bir dönemin başlangıcı anlamına gelecektir. Bilinçli bir lider olarak Rusya başımızda; onun ardında, dost Güney Slav halkları ailesi; Yunanistan da bizimle birlikte olacaktır; Romanya için bile ittifakımıza katılmaktan başka çıkar yol kalmayacaktır. Doğru, Avusturya idaresi altındaki Slavlar sorunu kalıyor. O sorun konusunda, her şeyden önce, bugünkü yapının çok uzun süre devam edeceğinden kuşku duymak yerinde olur. Bu yapı, esas itibariyle, Rusya'nın ısrarla izlediği bir Slav birliği politikası bulunmadığı için ayakta durmuyor mu? Ama o kadar hızlı gitmeyeceğiz, Avusturya'nın yakın gelecekte dağılmasını beklemeyeceğiz. Bu devletin gerçek bir tarihsel zorunluluk olduğunu kabul edelim. Ama siz de katılırsınız ki, bir Slav çoğunluğu arasında çok keskin bir Cermen siyaseti izleyen bugünün Avusturya'sı bir şeydir; karşısında, Rusya etrafında birleşmiş bir Slav dünyasını bulan bir Avusturya başka bir şey. *Böyle bir durumla karşı karşıya kalırsa, o zaman* kendi varlığını korumaya çalışa-

Seyitler yakınlarında çamurlu arazide
İstanbul'a doğru yol almaya çalışan muhacir kafilesi.

cak olan Avusturya-Macaristan hanedanı bile, bir Slav siyaseti izlemekten kaçamayacaktır. Fakat... fakat bütün bunların olması için, Rusya, kendisine hiç yakışmayan, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetini bir yana bırakmalıdır ve İstanbul'a iki kolordu yollamalıdır.

Ülke içindeki zorlukların büyük olduğunu biliyorum. Sizde hâlâ derin bir kargaşa hüküm sürüyor, ilişkilerde ve fikirlerde bir anarşi hüküm sürüyor. İşte burada, sizin göreviniz, basının görevi başlıyor. Ülkenizdeki kamuoyunu hükümetin etrafında birleştirmelisiniz, öyle ki hükümet kuvvetini hissetsin. Ayrıca hükümeti, bu kamuoyu baskısıyla kararlı bir Slav siyaseti izlemek yoluna itmelisiniz. Benimle aynı görüşte misiniz?"

Demokrat

"Savaşın siyasi hedefleri mi? Bu konuda en çarpıcı şey, Sırbistan'ın ütopyacılığı ile bizim gerçekçiliğimiz arasındaki farklılıktır. Geşov'a ne istediğimizi sorun, şu cevabı verecektir: Makedonya'daki kardeşlerimizin için-

de bulunduğu koşulların iyileştirilmesi. Bu belki biraz belirsiz bir ifade, ama belirsizlik durumun kendisinden kaynaklanıyorsa ne yapılabilir ki? Paşiç'e aynı soruya sorun, şöyle diyecektir: Şu şu sınırlar içinde Eski Sırbistan'a otonomi verilmesi. Ve size parmağıyla harita üzerinde ne etnografik, ne de idari bir birlik taşıyan çok geniş bir alanı gösterecektir. Biz o denli ileri gitmiyoruz. Neyin yapılıp, neyin yapılamayacağının, şu anda nerede bulunduğumuzun farkındayız – en azından, daha dikkatli ve uzak görüşlü olanlarımız farkında. Ayıyı vurmadan, postunu satmaya kalkmıyoruz. Avlamaya uğraştığımız hayvan hâlâ sağ, üstelik yoz basının bütün böbürlenmelerine karşın hâlâ çok güçlü. Bizim seferberliğimiz son derece iyi yürüdü ve şu ana kadar kimi başarılar elde ettik, ama bir şeyi unutmak imkânsız: Biz dört buçuk milyon kişiyiz, Türkiye ise yirmi dört milyon. Daha işin başında son adamımıza ve son frankımıza kadar bütün varlığımızı ortaya koyduk. Peki, hadi 100.000 tüfek daha savaş meydanına sürebiliriz diyelim, ama kesinlikle artık ondan fazla bir şey yapamayız. Ordumuzun insan malzemesi ne kadar iyi olursa olsun, mali durumumuz ne kadar iyi olursa olsun, kaynaklarımız, ne de olsa, gayet sınırlıdır, çünkü sayıca azız ve fakiriz. Tekrar ediyorum, bu gerçekler hatırdan çıkarılmamalıdır. Türkiye, ordusunu seferber etmede bizim gerimizde kaldı; Karadağlıların, Sırpların karşısında ve bizim karşımızda yenilgilere uğruyorlar... Ama bunlar, meseleye kesin yön verecek ya da olayların gidişini önceden belirleyecek gelişmeler değil: Türkiye ana gövdesini koruyor. Türkiye bir tümen daha oluşturabilir, bir tane daha, bir tane daha... Biz, bütün atlarımızı, bütün mermilerimizi tükettiğimiz zaman, yenilerini başka bir yerden temin edemeyiz. Ama Türkler Ege ve Adriya denizlerine sahip. Ülkedeki bütün tahıl stoklarımızı ve altın rezervlerimizi kullanıp bitirdiğimiz zaman, dış borç bulamayız. Oysa

Türkiye, her zaman şu ya da bu tavizi verebilir, onur kırıcı koşulları kabul etmek zorunda kalsa da, para bulabilir. İyimsere pek benzemiyorum, değil mi? Kesinlikle iyimser değilim. Ancak aklını kullanmaktan âciz biri bu şartlarda iyimser olabilir. Burada, siyasi bakımdan olgun insanlar arasında, iyimserliğe rastlayamazsınız.

Savaş çıkması zorunluydu, çünkü kaçınılmazdı. Ülkemizi yirmi yıldır içten içe yiyip kemiren ülsere –Makedonya Sorunu'na– mutlaka bir son vermek zorundayız. Makedonya'daki Bulgarlar ve Makedonya kökenli Bulgarlar tam bir çaresizlik içine düşmüşlerdi ve iç politika hayatımızda bu konunun yarattığı ağır sorunlarla karşı karşıyaydık. Makedonyalılar umutlarını bize bağlamışlardı ve on beş yirmi yıldır bu umutları beslemiştik. Makedonya'da önceleri, on ile yirmi bin arasında kişinin katıldığı halk ayaklanmaları çıkıyordu. Sonra, bu kitlesel ayaklanmaların yerini partizan birlikleri, organize çeteler aldı. Bu da bir sonuç vermeyince, nihai dağılma, parçalanma meydana geldi: Bir yanda, birbirleriyle bağı bulunmayan cinayetler ve *attentats* [şiddet olayları], öte yanda Amerika'ya kitlesel göçler. Bu aşamada Türkler, Makedonya'ya Müslümanları yerleştirme planlarını ortaya attılar. Bu da Makedonyalıları umutsuzluğa sürükledi, umutsuzluk ise kötü bir yol göstericidir. Makedonya'dan gelen göçmenler içişlerimize bir anarşi unsuru soktular: Bakanları ve Ferdinand'ı ölümle tehdit etmeye başladılar. Kendi halkımız da söylenmeye başlamıştı: Ülkenin nesi var nesi yok alarak, ordumuza her gün on milyonlar harcıyoruz, ama Makedonyalı kardeşlerimizin yardımına gidemiyoruz – ordu ne için var öyleyse? Bir de, subaylarımız meselesi vardı. Boş beklemekten ve maddi sıkıntılardan bunalmış durumdaydılar. Orduya bütçemizi zorlayacak ölçüde para harcıyoruz, ama subay maaşları çok düşük ve subaylar köylülerden daha iyi

bir hayat sürmüyor. Bütün tüketim mallarının fiyatları arttı ve aynı zamanda toplumun üst tabakalarının hayat standardı da son yıllarda yükseldi. Bu şartlar altında, subaylar arasında umutsuzluğa benzer bir huzursuzluk, sabırsızlık görülmesi çok doğaldır. Umutsuzluk ise kötü bir yol göstericidir. Çok şükür, burada subaylar arasında Sırbistan ve Yunanistan'daki olaylara benzer olaylar yaşanmadı. Ama o örnekler çok yakındaydı ve koşullar da fazlasıyla elverişliydi... Bütün bu faktörler bir arada bizi savaş yoluna gitmeye zorladı. Bu, bilinçli şekilde planlanmış, amacı belirlenmiş bir kararın sonucu değildi, yalnızca ülke içinde kendini hissettiren katı bir zorunluluğun ürünüydü.

Sırbistan'ın planlarından daha önce size bahsettim. Bu planlar hayali bir nitelik taşıyorlar ve büyük ölçüde kaybolup gidecekler. Yine de Sırbistan'ın talep edeceği savaş tazminatı her koşulda çok büyük olacak. Ülke içindeki durumumuz normal olsaydı, böyle bir ortamda asla savaş kararı almazdık.

Bulgaristan'la Sırbistan'ın önceden en ince ayrıntılarına kadar konuları nasıl ele aldıkları ve harita üzerinde bütün tartışmalı nüfuz bölgelerini veya ele geçecek toprakları nasıl paylaştıkları hakkında duyduğunuz bütün o sözler tamamıyla asılsızdır. Hepsi koca bir yalandan başka bir şey değildir. Savaştan önce Sırbistan'la hiçbir şey üzerine ortak bir anlaşmaya varamazdık. Savaş zamanında mesele başka bir şekil alır. Şu anda, herhangi bir hayale sarılamayız, çünkü ayağımız altındaki zemin çok sıcak, bizi kuşatan atmosfer ateş gibi kızgın. Ümit ederim, savaş daha mütevazı ve daha gerçekçi bir program temelinde bir anlaşmaya varmamızı sağlar.

Ne olursa olsun, savaş, Makedonya'da eski Türk idaresinin devam etmesini imkânsız kılacaktır – hem Türkiye hem de Avrupa için imkânsız. Padişahın bu topraklar üzerinde egemenlik hakkı korunsun, pekâlâ; ama

Çatalca hattındaki Türk siperleri.

söz konusu eyalette bağımsız bir idari yapı kurulacak ve Türk askerleri oradan çekilecek. Ve bu gelişme, biz savaşı kazansak da, kazanmasak da, onunla neredeyse tamamen ilişkisiz olarak gerçekleşecek.

Savaş, zaten, bizim için ancak göreli bir anlamda başarılı olabilir. Başlangıçtaki başarılarımız ne kadar büyük olursa, savaşı o kadar çabuk bitirmemiz gerekir. Müdahale zorunludur; 'Yeter, artık durun!' diye bir bağırış bekliyoruz. Bu şekilde müdahale etmek de Rusya'nın görevidir. Rusya, müdahalesi için bizi uzun zaman bekletirse, kendi zaferlerimizin kurbanı oluruz. Ne de olsa, biz, Türkleri kendi başımıza Avrupa'dan çıkaracak güçten yoksunuz – bu konuda söylenen sözlerin hepsi saçmalıktan ibarettir. Dolayısıyla yapabileceğimiz tek şey, kazandığımız başarılar neyse onların moral değerinden olabildiğince çabuk yararlanmaktır. Aksi takdirde bir tuzağa düşeriz. En iyi ihtimali düşünelim: Diyelim ki Edirne'yi aldık. Sonra ne yapacağız? Edirne'yi elimizde tutmamızı sağlayacak kuvvetleri nereden bulacağız? Türk ordusu çok geniş – Türkleri Edirne'den çıkarırsak,

şehre geri geleceklerdir. Öyleyse beklemeden ileriye, İstanbul'a doğru mu yürümeliyiz? Ama bu stratejik bir ütopya. Karadeniz ile Marmara Denizi arasındaki şu dar alana bakın. Burası Çatalca. Burada Türklerin olağanüstü müstahkem hatları var. Oraya kadar ilerlesek bile, Türkler oraya 50.000 kişilik bir savunma kuvveti yerleştirerek 500.000 kişilik bir orduyu durdurabilir. O zaman gücümüzü boşuna harcamaktan başka elimizden bir şey gelmez.

Rusya müdahale etmek zorunda kalacaktır. Savaş, kesin bir Rus desteği beklentisi içinde hazırlandı ve ilan edildi. Petersburg yönetici çevreleri bundan habersiz olamaz. Rusya, bize karşı ahlaki bir yükümlülük altında. Benimle aynı görüşte misiniz?"

Sonuç yerine

İki bakış açısı, ne kadar farklı olurlarsa olsunlar –ve aralarındaki gerçek fark belki de görünüşteki farktan çok daha küçüktür, görünüşteki fark da, bakış açılarından birinin şu anda iktidarda bulunan partinin bir temsilcisi tarafından, öbürünün ise bir muhalefet partisi temsilcisi tarafından dile getirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır– bu iki bakış açısı, yine de, Rus müdahalesine dair umutlarında ortak bir noktada birleşiyorlar. Narodnyak, iki kolordunun yapacağı bir seferden, Demokrat ise diplomatik bir müdahaleden bahsediyor. Ama diplomatik müdahale de, eğer yalnızca bir jest olarak kalmayacaksa (ilhak krizinde olduğu gibi!), iki kolordu şekline bürünecek sonuçlarına göre hazırlanmalıdır. Buradaki yönetici çevrelerin bütün umutları eninde sonunda bu noktaya geliyor.

Burada, Rus diplomasisinin resmi hamlelerini ciddiye almıyorlar. Bu hamleleri, başka, gerçek bir siyaseti gizleyen birer hareket sayıyorlar, o gerçek siyasetin esas ve acil sonucu aktif bir müdahale olacak – söz konusu

olan, elbette statükoyu koruyacak bir müdahale değil. Rusya'nın siyasetinin o denli ince olmadığı; Rusya'nın bilinçli bir şekilde izlediği ikili bir siyaseti bulunmadığı, yalnızca birbirine ters düşen iki siyasetinin söz konusu olduğu ve bu siyasetlerden birinin müdahale etmek isteyen, riske girmeye hazır nüfuzlu grubun, ötekinin ise müdahale etme arzusunu taşıyan, ama bunu yapmaktan çekinen nüfuzlu grubun siyaseti olduğu; bu iki siyasetin yan yana gelmesinin ustalıklı bir yönteme başvurulduğu şeklinde yanlış bir izlenim doğurduğu, oysa gerçekte bunun bir karışıklıktan başka bir şey olmadığı; karışıklık üzerine de hiçbir şey kurulamayacağı yolundaki hipotezi dile getirmeye çalıştığım zaman, konuştuğum kimseler başlarını sallayarak, "Hayır, öyle değil!" diyorlar.

Derin hayal kırıklıkları yaşatmaya gebe bu durumdan, insanların böyle düşünmesinden, –Rus resmi ve gayriresmi diplomasisinin yanı sıra– gazete kâğıdını, trampet üzerine geçirilen vaketa (dana derisi) gibi tam tam sesleri çıkarmak için kullanan bir kısım Rus basını sorumludur. Lanetlenecek bir sorumsuzluk duygusu ("Haydi, hep beraber üzerine gidelim, arkadaşlar, belki bir şey çıkar"), Rus basınının hayli geniş bir kesiminin, "suç işleyen" sözünden başka bir sıfatla nitelenemeyecek bir çizgi izlemesine yol açmıştır. Bu kritik anda Bulgaristan ve Sırbistan'a tutamayacağımız, üstelik tutmamız halinde de, hem kendimiz, hem de Balkan halkları için en büyük felaketleri doğuracak sözler vermek, vaatlerde bulunmak suç işlemekten başka nedir?

Rusya'nın dürüst, demokrat basını tek bir şey söyleyebilir: "Balkan halklarının kendi ulusal kaderlerini tayin etme çabalarına içtenlikle sıcak baktığımız için, tam da bu nedenle, Rus diplomasisine Balkanlar üzerinde koruyuculuk veremeyiz. Balkan demokrasisi, hedefleri-

ne, ancak –içeriden olsun, dışarıdan olsun– tüm vesayetlerden kendini kurtardığı ölçüde ulaşabilir!"

Kievskaya Misl, No. 286
15 Ekim 1912

Basın ve sansür

Bulgar basını, bir bütün olarak Bulgar toplumu gibi, şu anda, asıl varlığından artakalan bölük pörçük kısımlardan ibaret. Sofya'da çıkan günlük gazetelerden bugün yalnızca yedisi yayımlanıyor, bunlardan da sadece ikisi tam büyüklüklerini koruyor: *Mir* [Dünya] ve *B'lgariya* [Bulgaristan]. *Mir*, Narodnyak'ların başlıca yayın organı, dolayısıyla şimdi Geşov ile Todorov'un yarıresmi sözcülüğünü yapan bir gazete. Bu gazetenin en önemli fikir ustası, Bulgaristan'ın eğitim bakanı ve en güçlü kalemlerinden biri olan Peev. *B'lgariya*, hükümetin öteki ortağının, Tsankovcuların yayın organı. Bu gazetenin editörü, üç yıl önce Sosyalistlerden Tsankovculara geçen Dr. Spisarevski. *B'lgariya*, geçen hafta tam büyüklüğünde –yani küçük boy dört sayfa olarak– çıkmaya başladı – savaşın başından beri yarım sayfadan ibaret olarak yayımlanıyordu.

İki gazete, *Utro* ve *Reç*, sabahın erken saatlerinde çıkıyor: Bunlar, Stambolovcu ve Radoslavovcu bir eğilim taşıyan, sansasyonel haberler yayımlayan gazeteler. Bu iki gazeteyi satan (yaşları yedi ile on beş arasında, çoğu öğrenci) çocuklar, saat sabahın altısında, şehrin merkez kısmında oturan herkesi keskin bağırışlarıyla uyandırıyorlar.

Akşamleyin, *Reç*'e bağlı olan *Veçerna Poşça* [Akşam postası] ile *Utro*'nun eki *Dnevnik* [Günlük] çıkıyor. Günün ortasında çıkan *Dnevnik Novini* [Günlük haberler] ise, adı geçen bu dört gazeteden yalnızca matbaadan çıktığı saat bakımından bir farklılık taşıyor.

Kambana [Kampana], "özgür" sosyalist ve cumhuriyetçi-milliyetçi bir gazete, son zamanlarda, Makedonya ve Edirne için faaliyet yürüten ihtilalci organizasyonun davasına hizmet etti, hiç durmadan yorulmadan savaş için ajitasyon yaptı. 11 Ekim günü, Kırklareli'nin, paşalar ve prenslerin yanı sıra 40.000 Türk askeri esir alınarak ele geçirildiğini uydurup, bu arada bir Türk savaş gemisini hayallerinin derinliklerine batıran, sonra bu haberi bütün Avrupa'ya yayan bu *Kambana* gazetesiydi; daha sonra, sansür kurulunun izni olmaksızın *priturki* yayımladığı için askeri yetkililerce birkaç gün süreyle yayını durduruldu. Hemen hemen aynı zamanlarda gazetenin editörü Kristu Stançev, Makedonya alayına katıldı. *Kambana* hiç çıkmamaya başladı, bu da ülkesi ve insanlık için büyük bir kayıp olmadı.

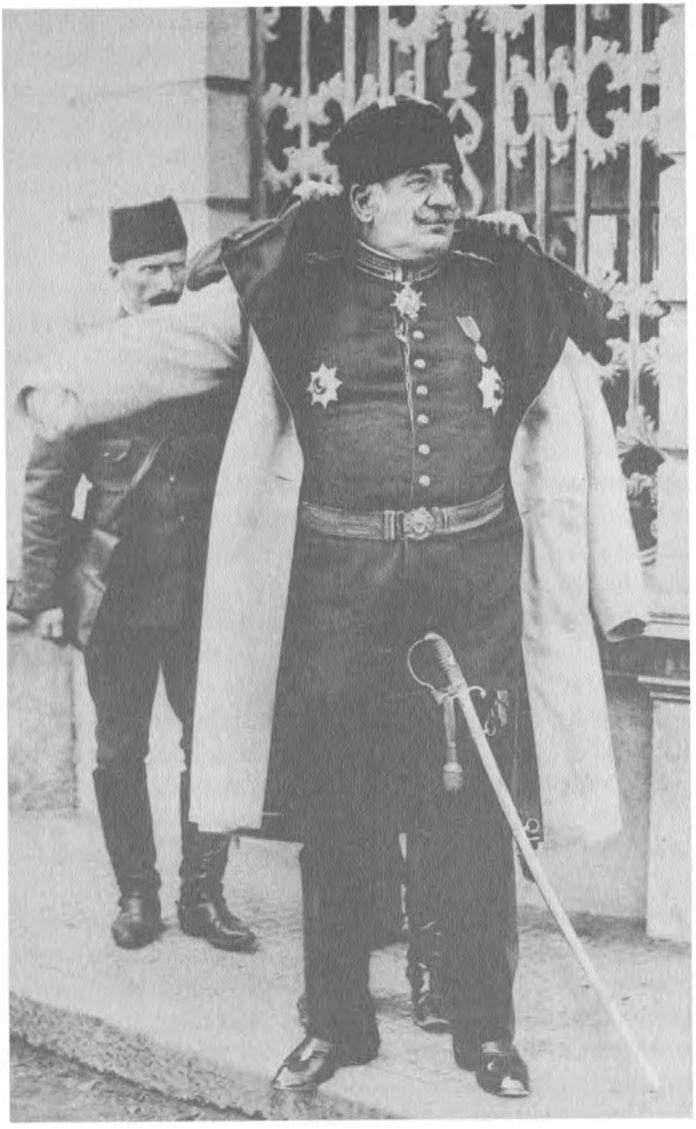
Demokrat Parti'nin yayın organı *Prepored* [Bayrak] savaş başlamadan önce yayın hayatına ara vermişti – bunun nedeni, dizgi makinesi bulunmaması gibi teknik bir güçlük değildi; siyasi gerekçelere dayanan bir karar verilmişti. "Parti bayrağımızı katlayıp kaldırıyoruz" diyordu Demokratların lideri Bay Malinov, "ve ulusal bayrağı asıyoruz". Bu operasyonun politik anlamı kolayca görülüyor. Savaş, ne olursa olsun, büyük bir soru işaretidir ve muhalefet partileri –Sırbistan'da olduğu gibi burada da– hükümete herhangi bir şekilde engel olmamaya özen gösterir, tam tersine hükümetle her türlü işbirliğini yaparken aynı zamanda bütün sorumluluğu üstlenmekten sakınırlar. Bu koşullar altında, görüşlerini dile getirmekten şimdilik bütünüyle kaçınmak en uygun yoldur. Demokratlar, hükümetle her konuda görüş birliği içinde olmak veya birçok konuda hükümetin görüşlerine ters düşmek gibi bir açmazdan kurtulmak için yayın organlarını kapattılar. Diğer parti yayın organları da, benzer ya da aynı gerekçelerle kapandılar. Stambolovcu *Volya* [İrade] gazetesinin başyazarı Bay Semyon

Radev, çok gayretli yazar kalemini bırakıp, gayretlilikte ondan hiç de aşağı kalmayan sansürcü kalemini eline aldı. Radoslavovcu yayın organı *Narodni Prava* [Halk yönetimi] kapandı. Narodnyak'ların (Geşov'un partisi) "sol" kanadına yakın "bağımsız" bir gazete olan *Balkanskaya Tribuna* [Balkan kürsüsü] da sahneden çekildi. Sosyalistlerin iki günlük gazetesi de, yayın hayatına ara vermek zorunda kaldı: "Birleşik" partinin yayın organı *Narod* [Halk] ile Tesnyak'ların yayın organı *Rabotniçeski Vestnik*. Savaş çıktıktan sonraki ilk dönemde, her iki gazete de haftada iki kez yayımlanmaya başladı – yazı yazacak, dizecek veya tashih yapacak hemen hemen hiç kimse kalmamıştı. Ama şunu da size bildirmeliyim: Burada sıkıyönetim ve bir sıkıyönetim komutanı var. Sıkıyönetim komutanının ofisinde, *Rabotniçeski Vestnik* editörlerine, gazetelerinin yayın hayatına devamıyla doğabilecek bütün olası nahoş durumları, anlatım olanakları yönünden hayli zengin Bulgar dilinde ifade etmişler. Sıkıyönetim komutanının ofisinden çıkan kanun hükmünde kararların, Bulgar anayasasının fıkrasına ne dereceye kadar uygun olduğunu değerlendirmek benim işim değil. Yalnız şurası bir gerçek ki, gazete yayınına bir süre için ara verdi.

***

Bu bağlamda, burada bulunan muhabirlerin konuşmalarının ve şikâyetlerinin hiç tüketilemeyen, eskitilemeyen konusu hakkında bir kere daha bir şeyler söylemek yersiz olmayacak: Askeri sansür denen şeyden bahsediyorum.

Avrupa'nın "önde gelen" birçok gazetesi, bu sansür hakkında öylesine övücü şeyler yazmayı becerdiler ki, ülkelerinin çıkarları için kendilerini acımasız sansürcülere dönüştürmüş bulunan o saygın Bulgar profesörlerinin, öğretim elemanlarının, Latince öğretmenlerinin ve lirik şairlerin yerinde olsam, hiç kuşkusuz ben de, askeri

Nâzım Paşa.

zaferin sırrının kırmızı kalemi bolca kullanmakta yattığına çoktan inanırdım. Ancak, ben bir sansürcü olmadığım için, o "etkili" Avrupa gazetelerinin görüşüne aykırı şekilde, Bulgar sansür organizasyonunun, naçizane kanaatime göre, tamamen kusursuz sayılamayacağını ileri süreceğim.

İlk başta, bize, yalnız başkomutanlığın resmi bültenlerini değil, kendi yazdığımız haberleri de –yazdığımız haberlerin gayriresmi olduğunu belirtmemiz şartıyla– telgrafla gönderme izni verilmişti. Bu şart titiz haberciliğin gereklerinden birine denk düştüğü için, itiraz etmeden uyduk. Ancak, iki hafta önce, bu kural esaslı bir şekilde değiştirilerek, ne surette olursa olsun, askeri harekâtlara ilişkin kendi yazdığımız haberleri telgrafla göndermemiz yasaklandı. Aniden öğrendik ki, meğer sansür bir kere bir şeyin haber yapılmasına izin verdi mi, haberin doğruluğundan sorumlu tutuluyormuş. Sansür kurulunun bu yeni yetkisi –yalnızca, askeri operasyonlara veya devletin çıkarlarına zararı dokunacak hiçbir şeyin haber yapılmamasını değil, ama aynı zamanda muhabirlerin "doğruyu, sadece doğruyu" haber olarak bildirdiklerini denetlemek– bize, muhabirlerin iyi ahlaklı olmalarına ve Avrupalı gazete okurlarının yanlış bilgilenmemelerine biraz aşırı bir titizlik gösterilmesi gibi gözüktü. Yine de, çaresiz, bu kurala da uyduk. Bu yeni kural sayesinde, gönderdiğimiz bilgilerin doğruluğunu kişisel olarak denetleme zahmetinden kurtulmuştuk: Sansür kurulu eğer bir telgrafın gönderilmesine izin verirse bu, onun "doğru, sadece doğru" olduğu anlamına geliyordu, eğer bir telgrafa el koyarsa bu da, içindeki haber uydurma demekti. İki olayda, bu uygulama bizi son derece rahatsız edici, güç bir duruma soktu. Kasım ayının başında bize, Çatalca'daki Bulgar ordusunun Türkleri gerilettiği ve Nâzım Paşa'nın ordusunu merkezden bozguna uğrattığı şeklinde söylentiler ulaştı. Bu

söylentilerde geçen olayı bildiren bir telgrafın yollanmasına izin verilmedi, dolayısıyla bu söylentilerin gerçekdışı olması gerektiği sonucuna vardık. Ama 3 Kasım gününe gelindiğinde söylentiler daha bir belirginleşti ve şu şekli kazandı: Çatalca hatları nihayet yarılmış, Türk ordusu paramparça edilmişti, Bulgarlar ilerliyordu ve Çar Ferdinand'ın ordusunun İstanbul'a girişinin 5 Kasım tarihinde olması kararlaştırılmıştı. Bütün muhabirler sansür ofisine koştu. Orada acil mesajlarımız beklenmeden hemen onaylandı. Demek ki doğruydu! Haberin doğru olup olmadığını tespit etmek için uğraşmamıza veya haberin kesinlik kazanmadığına ilişkin çekinceler koymamıza gerek yoktu. Ve bu şekilde Avrupa kamuoyunu tam iki gün yanılttıysak, bunu askeri sansürün aktif işbirliğiyle yaptığımızı gizlemek bir suç olur.

Burada üzerinde durmak istediğim bir nokta daha var – sansür kurulu hakkında değil, ama onunla ilişkili bir konu.

Bulgaristan anayasasında sansür yapılmasına hiçbir şekilde izin verilmiş değil. Burada hiç kimse bu olguyu sorgulamıyor. Ancak, sansür yapanlar, Bulgar ordusunun başarısı için sansürü mutlak bir zorunluluk olarak görüyor, ülkenin anayasasının ilgili hükümlerinin basitçe bir yana bırakılması gerektiğini düşünüyorlar. Buna karşı bir şey söylemeyeceğim, o benim işim değil, yine de bu konuda görüş bildirme hakkımı saklı tutuyorum. Sansür ister bir zorunluluk olsun, ister olmasın, şurası kesinlikle açık ki, politik demokrasi üzerinde gayet ciddi bir çıban başı gibi duruyor ve ileride bu yarayı temizlemek kolay olmayacak: Uzun zaman yaranın yeri sızlamaya devam edebilir. Açık konuşmak gerekirse, savaş bittikten, hatta barış görüşmeleri sona erdikten sonra, hükümetin, eskiden hüküm süren eksiksiz basın özgürlüğü koşullarına derhal dönmeyi olanaklı göreceğinden ben hiç de emin değilim. Genel olarak, olağanüstü hal tedbirlerinin ge-

Bulgar askerleri Kırkkilise'de.

tirilmesi kaldırılmasından daha kolay olur ve savaştan sonra bile, devlet için basına "kısıtlamalar koyma"nın bir zorunluluk olduğuna ilişkin tezler hiç de eksik olmayacaktır: yeni eyaletler, istikrarsız ilişkiler, nüfus içindeki güvenilmez yabancı unsurlar (Rumlar ve Türkler) vs.

Dolayısıyla buradaki yurtsever muhalefet partilerinin hiçbirinde sansür kurumuna ilişkin şüpheler uyanmaması herkesin dikkatini çekmesi gereken bir olgudur. Hayır, sadece o partiler de değil, sansür kurulunda çalışan Stambolovcuların yanı sıra, basına drakonvari "geçici düzenlemeler" getirmenin olası politik sonuçlarına ait

kişisel sorumluluğu üstlenmekte hiç tereddüt etmeyen Radikal Demokratlar da var. Sansür sorumluluğunu, sadece, sansür konulmasına yol açan olayları yaratan kişilerin üstlenmesi gerektiği, öyle gözüküyor ki, bu kişilerin akıllarına gelmiyor. Bu durum, demokratik eleştiriyi ve siyasi basireti körleten bugünkü yurtseverlik heyecanı dalgasının bir ürünü değil yalnızca, aynı zamanda burada genel olarak demokratik bir bilincin tam oluşmamış bulunmasının da doğurduğu bir sonuç. Eğer kuşku, Robespierre'in dediği gibi, bir demokrasideki başlıca erdem ise, Bulgaristan'da bu erdem hâlâ embriyon halinde bulunuyor. Bu konu üzerine daha önce de yazdım. Bulgar demokrasisi henüz çok ilkel bir nitelik taşıyor. Bu, henüz keskin sınıf çelişkileri aşamasına ulaşmamış türden sosyal ilişkilere dayalı bir günlük hayatın demokrasisi. İmtiyazlı sınıfların sağlayacağı temelden yoksun bulunan Bulgar gericiliği, itici bütün güçlerinin son derece sınırlı olduğunu görüyor ve her adımda liberalizmin taleplerine taviz vermek zorunda kalıyor – en azından, bunlar Bulgaristan'ın ekonomik ve politik Avrupalılaşmasının gereklerine denk düştüğü ölçüde. Öte yandan, tarihsel deneyimden ve köklü geleneklerden yoksun bulunan Bulgar demokrasisi derin bir politik seziş gücü de, politik ihtilaf çizgilerini de geliştirmiş değil. Gericiliğin aslan pençeleri ve dişleri bulunmazken, demokrasi de kartal kanatlarından ve keskin kartal gözlerinden yoksun. Kökleri, tabii ki, Bulgarların ulusal karakterinde değil, ülkedeki sosyal ilişkilerin geriliğinde aranması gereken bir olgu bu.

Bulgar radikalleri, Rus solcularına, genelde "pratikten habersiz" ve "ütopyacı" olmaları, özelde ve bilhassa Balkan Sorunu'nu anlayamamaları üzerine "konferans vermekten" hiç çekinmiyorlar. Y. N. Çirikov, bu sayfalarda daha önce bu konuya kısaca değinmişti. Şu an için, Rus solcularına yöneltilen söz konusu eleştirinin ne

kadar sağlam bir temele dayandığı üzerinde durmayacağım. Yalnız şu kadarını söylemeli ki –bu, Rus solcuları için ister onur ister onursuzluk sayılsın– onlar koşullar ne olursa olsun bir sansür kuruluna asla katılmazlar. Tarih, bu ülke içinde yollarına büyük engeller yerleştirerek ve kendilerinde kuşku erdemini geliştirerek bu tutumu onlara çok iyi belletmiştir. Ve ben hâlâ, Rus solcularının bu bakımdan Bulgar radikallerinin "pratikten haberli" olmalarından öğrenecek herhangi bir şeyi bulunduğunu düşünmüyorum. Her şeyden önce, ülkelerimizin politik tarihleri birbirinden çok farklı. Sonra bence –bu, burada daha önce ifade ettiğim bir düşüncedir– savaş Bulgaristan'daki politik ilişkileri de bir hayli değiştirecek ve pek çok şeyi yeniden gözden geçirme zorunluluğu doğuracaktır. Bulgar gericiliği, Tanrı'nın izniyle, pençelere kavuşacak – tabii ki aslan pençelerine değil, yine de yeterince büyük pençelere kavuşacak. Ve Bulgar demokrasisi de –yani, onun içindeki gerçekten demokrat unsurlar da– tarihten birkaç tane iyi siyaset dersi alma fırsatı elde edecek...

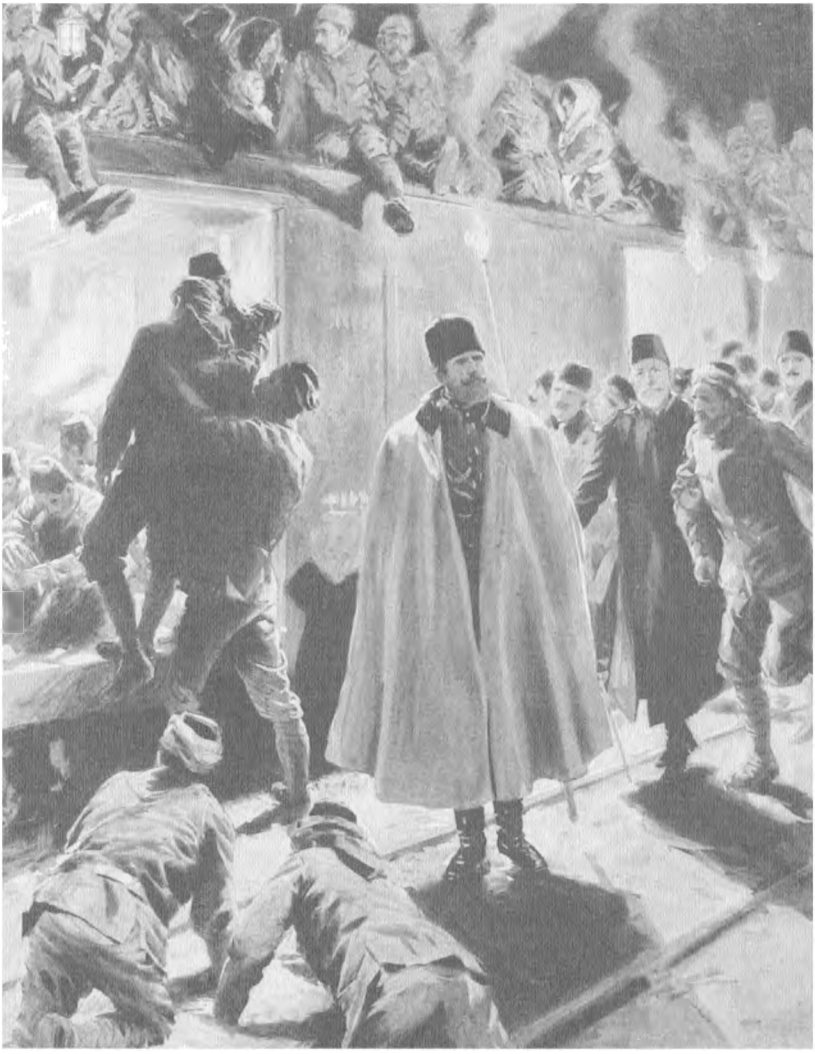
Kievskaya Misl, No. 331
29 Kasım 1912

Kırkkilise hakkında[78]

I. Kırklareli'nin düşüşü

[...] Burada, Balkan toprağındayken, savaşa "inanmadım", yani gerçekten savaş yapıldığına bir türlü aklım yatmamıştı. Gelgelelim Kırkkilise düşeli beri, artık böyle diyemiyorum. Savaş var, bunu hissettim. Kızılhaç hasta-

78 Bu yazının çok büyük bir bölümü, *Odesskiye Novosti*'de 19 Ekim 1912'de yayımlanan ve elinizdeki kitabın bu bölümünde yer alan "Gözlemler ve Genellemeler" isimli yazıyı neredeyse kelime kelime tekrar etmektedir. Tekrar edilen kısımlar çıkarılmıştır. Çıkarılan yerler köşeli ayraç içinde sıralı noktalarla -[...]- gösterilmiştir.

Mahmut Muhtar Paşa yaralı ve hasta askerlerin trene bindirilmesine nezaret ederken.

nesini ziyaret ettim ve orada ilk Bulgar yaralılarını gördüm, bunlar, 5 Ekim günü yapılan ve Timraş'ın alındığı, savaşın ilk çarpışmalarında ve Hasköy'de (Haskovo) yaralanmışlardı; akşamüstü saat beşi çeyrek geçe, Dışişleri Bakanlığı dairelerinden birindeyken Kırkkilise'nin düştüğünü öğrendim.

Son üç gündür sokaklardaki konuşmalar sık sık Kırklareli'ni "ele geçirmişti". Ne var ki her seferinde, başkomutanlık karargâhından gelen bir telgraf, doğu ordusunun söz konusu şehre sadece yaklaştığını bildiriyordu. Ancak bugün, başkomutanlık telgrafı ilk ciddi Türk mevziinin düşüşüne ilişkin kesin haberi getirdi. Saat beş dolaylarında, bir binbaşı Savaş Bakanlığı'nın balkonundan haberi orada toplanmış bulunan kalabalığa yüksek sesle bağırarak duyurdu ve küçük, basılı bir bülten dağıttı. Binlerce kişi Savaş Bakanlığı önünde toplandı. Çok geçmeden gençler bir gösteri yapmaya başladılar. Kalabalıktakilerin ellerinde, ayrıca pencerelerde ve çatılarda Bulgaristan bayrakları göründü. [...]

"Kaç tane esir alınmış?" diye bir Bulgar gazeteci bana sordu. "Yirmi beş bin diyorlar."

"Yanlış," diye sesinde bir parça hiddetle karşılık verdi. "Otuz beş bin!"

Ve on beş dakika sonra, kalabalığı aşıp otelime giderken, gazete satan çocuklar *Kambana*'nın özel bir *priturka*'sını (ek) satıyorlardı, bu ekte de şunlar yazılıydı: "40.000 esir alındı, içlerinde Bahriye Nazırı Muhtar Paşa, Prens Abdülhamid ve başka birçok paşa var. Ayrıca 118 top, 40.000 mavzer, bir milyon kilogram erzak, 10.000 çadır, dört ikmal malzemeleri deposu ele geçirildi." Vs. vs.

Kuşkusuz bu sayılar aşırı abartılıydı. Kırklareli öğleden sonra saat dörtte ele geçirildi, söz konusu *priturka* saat altı buçukta çıkmıştı – bu kısa zaman zarfında muzaffer kuvvetler kuşkusuz esirlerini, ele geçirdikleri

Kırkkilise'ye giren Bulgar birliklerinin komutanı General Savov.

silahları ve malzemeleri saymış bitirmiş olamazdı ve ilk izlenimlere dayanan sayılar gerçek sayılardan iki kat, üç kat veya daha fazla yüksek çıkarsa hiç şaşırtıcı gözükmeyecekti. Böyle olaylar görülür, hatta bundan daha da büyük ölçekte benzer şeylere rastlanır.

[...]

II. Yeterli sayıda zafer!...

Kırkkilise düştü. Şimdi ne olacak?

Başkomutanlık ve hükümet durumu nasıl görüyor ve önümüzdeki dönemde ne olmasını bekliyor, bilmiyoruz: Onların bu konuda samimi demeçler vereceğini sanmak saçma olur. Ama kafasının içi berrak kimseler, heyecan fırtınalarına kapılmayan politikacılar, Sofya'dan Tsarigrad'a giden yolda aralıksız bir dizi parlak zafer gören iyimser düşünceye tamamen yabancılar.

[...]

III. Kırkkilise'den sonra

Trajik olan ile sıradan olan, bugün hayatın devam etmesi için gerekli oranda bir araya geldi, bir tür istikrarsız savaş ve barış dengesi kurdu. Savaş, giderek daha fazla taze kuvveti kendine çekiyor ve kullandığı insan malzemesini buraya, bize geri gönderiyor – yaralıları ve esirleri.

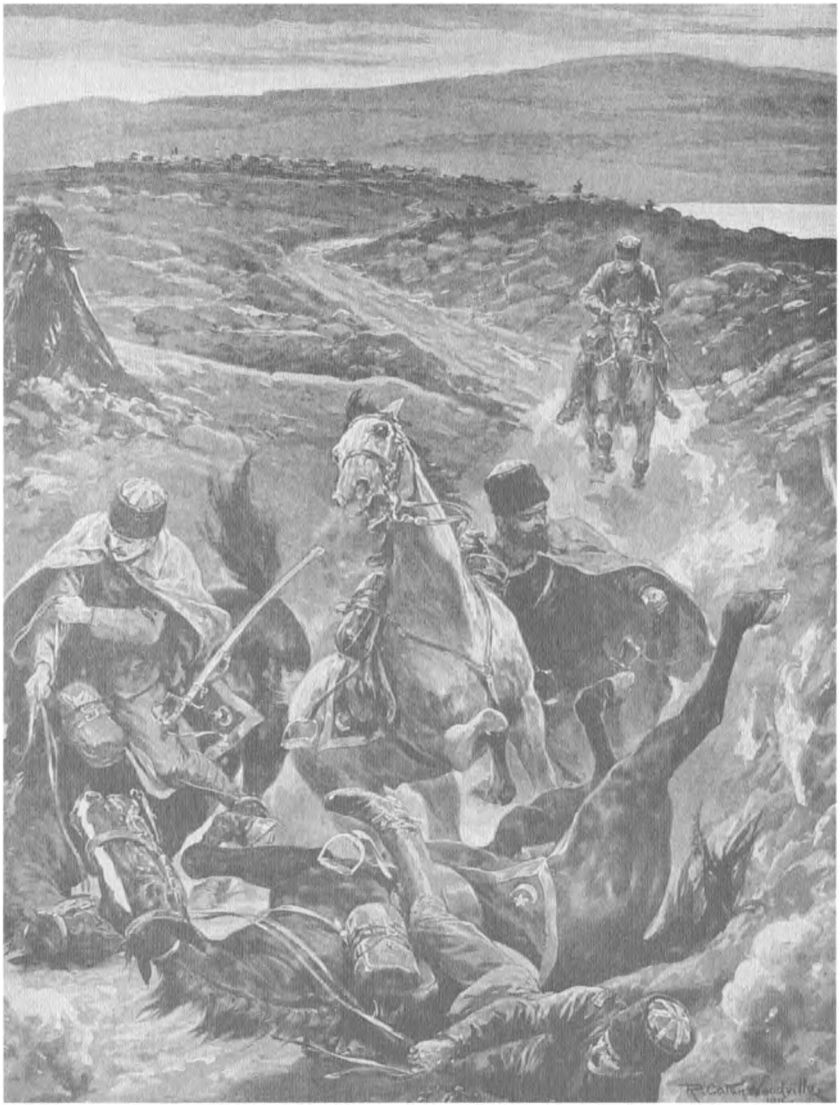
Kırkkilise ayın 11'inde ele geçirildi. Ondan sonra günlerce süren bir sessizlik yaşandı. Esas operasyon alanında neler olup bittiğini kimse bilmiyordu. Bulgar ordusunun hareketlerini saran gizlilik gerçekten anlamlı, çünkü bu, gizlilik gerçekten korunuyor demek. Bunu sağlayan şey nedir? Kesinlikle genelkurmayın aldığı sansür tedbirleri değil. Çarpışmaların geçtiği yerlerde nüfusun göreli azlığı ve geri kalmışlığı kuşkusuz çok daha önemli bir rol oynuyor. Fransa veya Almanya ovalarında ilerleyen bir ordunun izlediği yönü hiçbir sansür gizlemeyi başa-

ramazdı. 18 Ekim akşamı Geşov başkomutanlığa Edirne'yle ilgili son durumun ne olduğunu sordu ve şu an için Edirne'yle ilgilenmedikleri cevabını aldı. Bu konuşmanın dedikodusu derhal bütün kahvehanelere yayıldı. Artık ilginç bir psikolojik fenomeni gözlemlemek mümkündü. Kırkkilise düştükten sonra, bütün gözler "Odrin"e (Edirne'ye) çevrilmişti. Burada insanlar Kırkkilise savunma hatlarının gücünü Edirne'ninkine kıyasla çok fazla büyütüyordu. Hatta konuşma sırasında iki şehrin savunma güçlerinin karşılaştırılmasına ilişkin gerekli düzeltmeyi yapmak yolunda en temkinli girişim bile çok ters bir cevapla karşılanıyordu: "Mantıksal olarak siz haklı olabilirsiniz," diyordu konuşanlardan daha dengeli düşünebilenler, "ama ordumuz Edirne'yi almadan güneye doğru ilerlemeyecek. Odrin'in alınması artık ulusal bir zorunluluk". Savov savaşın arifesinde şöyle demişti: "20.000 kayıp versek de Odrin'i alacağız." Bulgarlar Babaeski'yi ele geçirip Lüleburgaz'a doğru yaklaşırken, stratejik durum nihayet aydınlık kazanıyor gibi gözükmüştü, insanların karşılığı şu oldu: "Bunlar yalnızca tali kuvvetler, esas ordu Edirne önlerinde; yarın veya ertesi gün o şehrin alındığı haberini duyarız." Ama daha sonra, Birinci ve Üçüncü Bulgar ordularının Ergene ırmağı kıyısındaki Türk mevzilerine karşı yerleştirildiğine dair güvenilir bilgiler gelince, kamuoyunun dikkati kolayca Edirne sahnesinden uzaklaştı ve elli *verst*[79] güneye çevrildi: Artık kimse, Odrin'in derhal alınmasının ulusal bir zorunluluk olduğunu söylemiyordu. Toplum psikolojisinde fetişlerin ve hayali varlıkların oynadığı rolün anlamlı bir göstergesi!

Ancak iki gün, iki gece geçtikten sonra Kırkkilise'de neler ele geçirildiğine dair resmi haberler aldık: 1200 esir, 2 uçak, 46 top, 12 büyük top ve garnizon kayıtları. Bu, en hafif deyişle, burada beklenenlerden çok

79 verst (Rusça, versta): 1.067 km'ye karşılık gelen Rus uzunluk ölçü birimi.

daha mütevazı bir kazanımdı. Sözde "güvenilir" özel kaynaklar ve tamamen güvenilmez Sofya gazeteleri tüfekleri, erzakları, çadırları vb. ile birlikte ele geçirilen on binlerce esirden bahsetmişti. Resmi haberde, her iki taraftaki ölü ve yaralı sayısı hakkında tek bir söz geçmiyordu. Bakanlar, bize özel konuşmalarda yaralı sayısının fazla olmadığını bildiriyorlar. Bu da gayet yüksek bir ihtimaldi –yani, yaralılar gerçekten az sayıda olabilirdi– çünkü eldeki bütün veriler gösteriyor ki, Türklerin Kırkkilise'de tutunma gibi bir hesapları yoktu ve orayı esas olarak zaman kazanmak için savunmuşlardı. [...] Burada anlatılan Kırklareli savunması, Avrupa basınında anlatılandan bir hayli farklı. Savaş Bakanı General Nikiforov, açıkça, Kırklareli'nin bir ikinci Plevne olduğunu ve oradaki istihkâmların Edirne'dekilerden kıyaslanamayacak ölçüde üstün bulunduğunu söyledi. Gazeteler, von der Goltz Paşa'ya atfedilen benzer bir görüşü de aktarıyorlar – gerçi, buradaki gazetelerin niteliği göz önüne alınırsa, bu, Türk ordusunun reorganizasyonunu yürüten kişinin gerçekten böyle bir görüşü dile getirdiğinin kanıtı sayılamaz. Ayrıca, bu konuda sözüne güvenilir Avrupalı kaynaklara göre, Kırkkilise hiçbir şekilde Edirne'yle karşılaştırılamaz. 1882 yılında hazırlanan bir plana göre, Boğaziçi'ne ve Marmara Denizi'ne doğru ilerleyen bir orduya Edirne, Kırkkilise, Babaeski ve Lüleburgaz kalelerine dayalı bir dörtgenle karşı konacaktı. Bu planın yalnız bir parçası uygulamaya sokuldu; o da, planın, Bulgar sınırından elli kilometre uzakta bulunan Edirne'yi tahkim etmeye yönelik kısmıydı. Edirne, kırk kilometrelik bir periferiye yayılmış, aşılması güç on yedi tabyayla korunan bir şehir. Sınırdan altmış kilometre uzakta bulunan Kırkkilise ise, toprakta genişçe kazılmış siperlere ve yalnızca üç tabyaya sahipti. Türklerin gözünde, Edirne ile Kırkkilise'ye verilen önemin birbirlerine göre ne büyüklükte olduğu, iki kaleye gönderilen

Mahmut Muhtar Paşa'nın Boyalık-Deliyunus arasında Bulgar askerleriyle karşılaştığı siperde vuruluşu.

kuvvetler arasındaki farktan anlaşılmaktadır. Toplam on üç alay ve on yedi taburdan oluşan Türk kale topçu kuvvetinin, barış döneminde, iki alayı İstanbul Boğazı'nda, iki alayı Çanakkale Boğazı'nda, beş alay ve iki taburu Edirne'de ve ancak bir alayı Kırkkilise'de konuşlandırılmıştı. Bu sayılar, bana öyle geliyor ki, Edirne'yi yakın gelecekte bekleyen yazgıya ilişkin, burada bu kadar yaygın görülen ve bu denli titizlikle güçlendirilen iyimserliği paylaşmaktan insanı alıkoymaya kesinlikle yeter.

***

Hem bugünkü maliye bakanı Bay Todorov, hem de yerine geçtiği eski bakan Bay Lyapçev, bana, Bulgaristan'ın mali durumundan, büyük bir memnuniyet duyduklarını ifade ettiler. Merkez Bankası devlete yaklaşık seksen milyon altın frank sağlayacak durumda bulunuyormuş. Bu miktarın on milyonu, borçların geri ödenmesinin teminatı olarak Paris ve Hollanda'daki bankalara yatırılmış. Hâlâ tedavüldeki banknot miktarını artırma imkânı varmış, ama bunun, altına ilişkin acyo miktarındaki artışın ampirik olarak yarattığı doğal limitleri bulunuyormuş. Yaklaşık dört haftadır, devletin maaş veya ücret ödediği kişi sayısı 360.000'den fazlaymış ve bu sayı sürekli artıyor, şu anda 450.000'e yaklaşıyormuş. Asker başına yapılan günlük harcama kabaca beş franka eşitmiş. Bu da, günde iki milyon franklık, ayda ise altmış milyon franklık bir harcama anlamına geliyormuş. Bu basit hesap ise, müttefikleri gibi Bulgaristan'ın da savaşı aylarca sürdüremeyeceğini, haftalarla ifade edilen bir zaman dilimi içerisinde bitirmesi gerektiğini göstermeye yetiyor.

Ancak, işin mali yönü en önemli kısmı değil. Bulgaristan ile Türkiye arasındaki askeri kuvvet dengesi, savaşın hızla yürütülüp bitirilmesini çok daha kesin bir şekilde zorunlu kılıyor. Bunu daha önce de birçok kere belirttim: Geçen her gün, Türkiye'ye, Asya'daki kuvvet-

Trakya'daki Türk ordusunun komutanı Abdullah Paşa.

lerini seferber etme ve tüm Balkan yarımadasının kaderini tayin edecek bölgeye –Edirne ile İstanbul arasına– yığma fırsatı sağlıyor. Savaş başlayalı beri zaten yirmi altı gün geçti. Edirne'yi ele geçirmeye yönelik çarpışmaların da haftalar alacağı kesin ve bu zaman zarfında Abdullah Paşa, Edirne tabyalarına 200.000-300.000 kişilik bir sahra ordusunu getirebilecek. Dolayısıyla, Bulgaristan'ın tüm taktiği sürate ve ani saldırılara dayanabilir ve dayanmalıdır. Bu şartlar altında, esas Bulgar ordusunun Edirne surları önünde zaman yitirmeyi uygun görmeyeceği gayet doğaldır. Edirne garnizonunu oraya bağlayacak büyüklükte bir kuvvet bırakıp, Abdullah Paşa'nın komutası altında toplamayı başardığı esas Türk ordusuyla karşı karşıya gelmek üzere Kırkkilise'den güneye doğru ilerleyecektir (daha doğrusu ilerlemektedir).

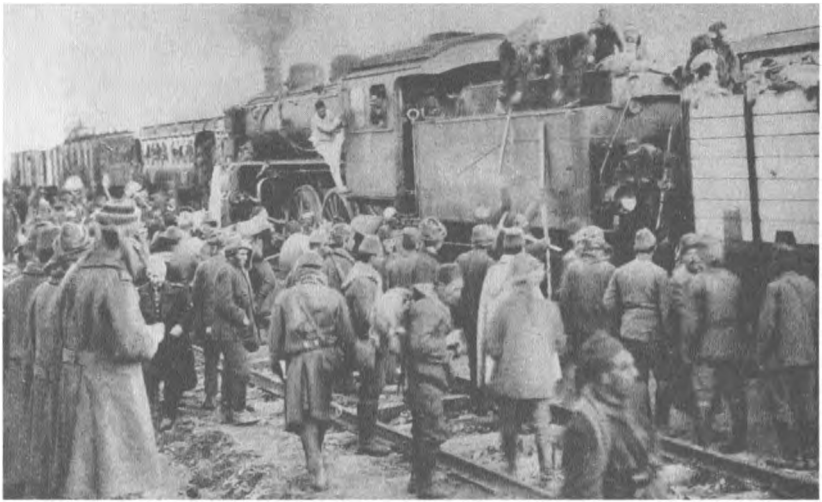
L. Troçki ve H. Kabakçiyev
Bulgar Politik Hayatından Eskizler

Zaferin öbür yüzü (iki akım)

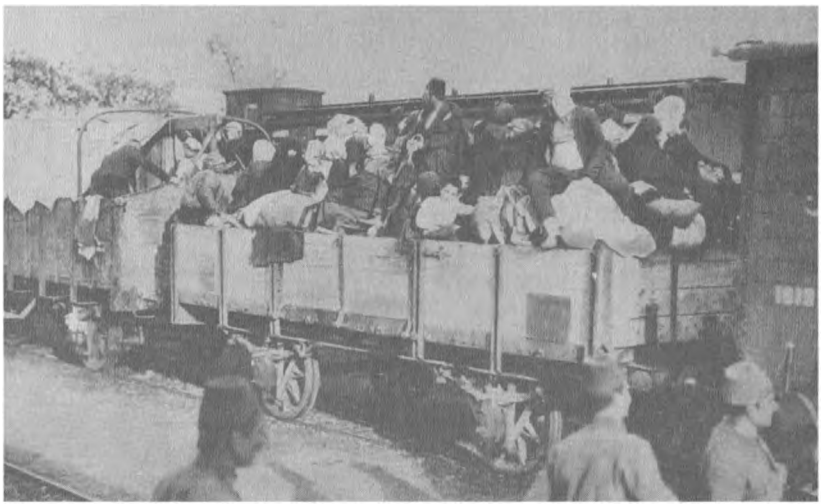
Bugüne kadar savaş bize yüzlerinden yalnız birini gösterdi: Erkek nüfusun en yararlı kesimini köylerden ve şehirlerden aldı, trenlere doldurdu ve askeri operasyon alanlarına yolladı. Bu süreç hâlâ sona ermiş değil: Seferberlik devam ediyor, yeni erlerin silah altına alınması ilerliyor, askeri trenler ülkenin çalışan nüfusunu alıp götürmeyi sürdürüyor. Ama bir başka akım da onları karşılamak üzere ters yönde geliyor. Son iki gündür trenler götürmekle kalmadılar, geri de getirdiler. Büyük boşalış bir dereceye kadar telafi ediliyor. Buraya şu anda gelmekte olan yaralı ve esirlerin taşınmasından bahsediyorum.

Yaralıların gelmesi, henüz şehir hayatı üzerine acı dolu bir damga vurmadı. Her şeyden önce, buradaki yaralı sayısı hâlâ pek fazla değil –sadece iki yüz, üç yüz yaralı var– ve ikinci olarak, gelen yaralılar Sofyalı değil, hepsi ülkenin uzak yerlerinden. Sofyalı yaralılar, Filibe, İslimiye ve diğer merkezler arasında dağıtılmış durumda. Kızılhaç hastanesinde hâlâ bir yığın boş yatak var, hemşireler hâlâ canlı, taze, endişesiz görünüyorlar, Sofya'nın paralı çevrelerinden hanımefendiler hastane koğuşlarına çiçek ve parfüm kokusu getiriyor ve sevimli, nazik parmaklarıyla yaralıların soğuk terlerle kaplı alınlarını ve yanaklarını okşuyorlar. Esir sayısı hâlâ düşük ve esirlere merak uyandıran tuhaf birer nesne gözüyle bakılıyor. İnsanlar onlara ilgi gösteriyor, onları inceden inceye inceliyor ve onlarla "mülakat" yapıyor. Dün Mustafapaşa'dan 320 esir geldi, bunların yirmisi Bulgar (Ortodoks), ikisi Ermeni, biri Yahudi ve geri kalanları Türk.

Ama sayıları çoğalacak – hem yaralıların, hem de esirlerin. Sofya hastanelerinde yatakları birbirlerine yaklaştırmak gerekecek, hemşireler, artık, beyaz eteklerini,

Lüleburgaz'da bozgunun duyulmasıyla
trene hücum eden muhacirler ve askerler.

üzerlerine her kan sıçradığında değiştiremeyecek, artık gözleri şimdiki gibi canlı ve herkesi sevinçle karşılarcasına bakmayacak, tersine yorgunluktan kıpkırmızı kesilecek ve hanımefendilerin şu anda hastane koğuşlarını süslemek üzere getirdikleri o çiçeklerden artık Sofya'da yeterince bulunamayacak...

Seferberlik ilan edilir edilmez, dünyanın dört bir yanından gazeteciler Balkanlar'a akın ettiler. Belgrad ve Sofya'da bütün otelleri, kahveleri ve bakanlıkların bütün bekleme salonlarını doldurdular. Görüşme isteklerini geri çevirdikleri zaman bakanlara lanetler yağdırdılar, çok yavaş çalıştıkları için telgraf operatörlerine lanetler yağdırdılar, askeri gelişmeleri gereğinden fazla uzun bir zaman gizli tuttukları için hükümete ve genelkurmaya lanetler yağdırdılar. Savaşın kesinlikle filmler ve gazeteler için yapılmadığı ve askeri faaliyetlerin bunlardan başka kaygılar gözetilerek yürütüldüğü, zaman zaman kendilerine hatırlatıldı. Çarpışmalar başladıktan hemen sonra, çok az istisnasıyla bütün gazeteciler otelleri ve kahveleri boşaltıp başkomutanlık karargâhına gittiler. Onların yerini şimdi hastabakıcılar almış durumda – Ruslar, Almanlar, Avusturyalılar, Çekler. Kızılhaç pazıbentleri ve sırtlarında çantalarıyla caddeleri gruplar halinde dolaşıyor, "görev" verilmesini bekliyorlar. Dün kalabalık arasında yol bulmaya çalışan, şaşkın ve heyecanlı bazı Rus hemşirelere rastladım.

"Bir yere gönderilmeyi bekliyoruz. Şeye gönderileceğiz diyorlar, şeye... Neresi demişlerdi?"

"Galiba, Lozevi'ydi."

"Lozengrad [Kırklareli] olmasın?"

"Hah tamam, orası," diye sevinçle karşılık verdi hemşire. "Lozengrad'a... Ama durun hele, şu söylenenler doğru mu, Bulgarlar Türkleri bir kere daha mı yenilgiye uğratmışlar?"

"Evet, doğru: Lüleburgaz önünde yendiler."

Lüleburgaz bozgunundan sonra çekilen Türk ordusunda yaralanmış arkadaşına yardım eden Türk askeri.

"Bu iyi."

"İyi mi?"

"İyi!" diyor hemşire, kendine güvenle.

4. Kale Topçu Alayı'nın kışlalarına yerleştirilen esirleri görmeye iki kez gittim. Onları görmek için önce sıkıyönetim komutanının ofisini ziyaret etmek ve izin almak gerekiyordu.

Sıkıyönetim dolayısıyla, idarenin bütün ipleri şu anda komutanın ofisinde toplanmış bulunuyor. Burası

havasız, kalabalık, sigara dumanıyla dolu, gürültülü bir yer. Dekor, prosedür, sözler ve jestler bizim tanıdık Rus tarzında, işte ihtiyar bir adam, giyimine bakılırsa şehirli biri; Filibe'ye, yaralı oğlunu hastanede görmeye gitmek için izin almaya çalışıyor. Komutan vekiliyle bir şeyler fısıldaşıyorlar.

"Peki, o zaman, git. Yalnız sana izin verdiğimi kimseye söyleme, yoksa hepsi birden üzerime gelir."

Sivil giyimli, ama asker görünüşü taşıyan bir Alman sessizce bir kâğıt uzatıyor. Komutan vekili onun ne istediğini anlayamıyor ve bir çevirmen çağırmak zorunda kalıyor. Kendisinin Bulgaristan Çarı Ferdinand'ın ismini taşıyan Alman alayından bir başçavuş olduğu anlaşılıyor, yolculuk masrafını cebinden ödeyerek Bulgar ordusunda gönüllü olarak görev yapmak üzere buraya gelmiş, ama iki gündür kimseden taleplerine bir karşılık alamamış.

"Lütfen ona Savaş Bakanlığı'na gidip oradaki bakanlık yaverini görmesini söyle. Eğer oradan orduya katılmasına izin verirlerse, ben de ona yolculuk izni ve Eski Zağra'ya bedava bilet sağlarım."

"Daha önce iki defa Savaş Bakanlığı'na gitmiş, bakanlık yaverini görmesine izin vermemişler ve buraya yollamışlar. Belki siz, bu mesele hakkında bakanlığa bir telefon edebilirsiniz, diyor."

"Ben telefon edemem: Savaş Bakanlığı'nın hattı daima meşguldür. Hem, dilimizi bilmiyorsa, orduda ne yapabilir ki? Kendisi Alman, öyle değil mi?"

"Pekâlâ idare ederim, diyor. Biz Almanlar, diyor, savaş meydanında ne yapılacağını biliriz. Berlin'deki Bulgar büyükelçisi kendisine, burada aktif orduya alınacağına ve alayının albayı olan kralın huzuruna çıkarılacağına dair söz vermiş."

Esirleri ziyaret etmem için gerekli izin kâğıdı hazır ve sırf alayı Çar Ferdinand'ın ismini taşıdığı için Türkler-

Lüleburgaz bozgunundan kaçan süvarilerin önünden çocuğunu kurtarmaya çalışan bir anne.

le çarpışmaya gönüllü olan talihsiz Alman başçavuştan ayrılıyorum.

***

Kışlanın kapısındaki gönüllü muhafız içeri girmemize engel oldu. Kendisine, bana verilen izin kâğıdını gösterdim. Ama okuma yazması olmadığı ortaya çıktı ve kâğıt da üzerinde hiçbir etki yapmamıştı. Neyse ki, komutanına başvurdu ve güçlük ortadan kalktı. Önünde kışla, üç tarafında ise ahırlar bulunan kocaman, dikdörtgen bir avlu içinde, atlar, gruplar halinde nöbetçi askerler ve acemi erler duruyor, çok sayıda esir ahırlardan el arabalarıyla gübre taşıyor. Bu sahnenin fotoğrafını çekmek istiyoruz, ama astsubay engel oluyor.

"Fotoğraf çekmek için de özel bir izin mi almak gerekiyor?"

"Yarın öğle yemeklerini yerken gelin, o zaman fotoğraflarını çekebilirsiniz. Şimdi çekeceksiniz de ne olacak?..."

Sorunun ne olduğunu bulmaya çalıştım. Yetkililerin, esirler çalışırken fotoğraflarının çekilmesini istemedikleri ortaya çıktı. Belli ki, Avrupa'da Bulgarların esirlerine kötü davrandıkları, onlara el arabalarıyla at pisliği taşıttıkları söyleniyor. Bu ülkede Avrupa kamuoyunun ne düşüneceği konusunda duyulan endişe böylesine derin.

Kışla komutanı –bir yedek subay– bizi esirleri görmeye götürüyor. Bir kapıya vuruyor: Bir emir eri kapıyı içeriden açıyor ve ilk odaya giriyoruz. Odanın içinde 150 kişi var. Odanın ortasında, duvarların kıyısında, birbirlerine yakın, dört sıra halinde dizilmiş saman şilteler var, şiltelerin örtüleri eskimiş ve kirli. Türk esirler bunların üzerinde yatıyor veya oturuyorlar. Biz içeri girince, hemen hemen hepsi çarçabuk ayağa fırlıyor ve hazır ola geçiyor. Hepsi, sandaletler veya topuksuz

ayakkabılar giyiyor, bacaklarında özenle sarılmış dolaklar var, gri-yeşil, koruyucu bir renkte askeri pantolonlar ve ceketler de üzerlerinde, başlarında ise kimileri aynı renkte, kimileri kırmızı fesler bulunuyor. Yüzleri... çeşit çeşit insan yüzleri: Kimisi halinden pek şikâyetçi değil veya kayıtsız, kimi yüzler asık veya öfke içinde. Kimisi çok genç, kimileri yaşlı. Burada samanla dolu şilteleri üzerinde yatarken kimi çene çalıyor, kimisi başından geçenleri aklından geçiriyor, kimisi de kestiriyor. İçeriye girişimiz onları heyecanlandırdı. Bazıları, belli ki, subayın yanında, kendileriyle ilgili bir değişikliği duyuracak büyük bir adam getirdiğini sanmışlardı: Gözleriyle bizi yakından, şüphe içinde izliyorlardı. Aşağı yukarı bir düzine adam hareketlerini belli ederek ayağa kalkmadı. İçlerinden bazıları uyuyor gibi yapıyordu. Bir köşede bir esir başka bir esiri tıraş ediyor, bu arada bir üçüncü sırasını bekliyordu.

"Tıraş konusunda çok hassaslar," diyor subay. "Gerçi genelde pis bir halktırlar."

Girdiğimiz ikinci odada sahne aynı. Üçüncü odada ise hiç şilte yok. Zemin, çoktan kirlenmiş, kalıp kalıp olmuş samanla kaplı. Burada her şey, diğer iki odadan daha da karışık ve iç karartıcı görünüyor. Biz içeriye girince, adamlardan sadece birkaçı ayağa kalktı.

"İşte hepsi bu kadar," diyor subay. "Sorumluluğum altında toplam 403 kişi var: İki kişi şu anda hastanede. Otuz-kırkı Bulgar, Yunan ve Ermeni, geri kalanlar Türk. İskeçe ve Mustafapaşa'da esir alınmışlardı. Fotoğraf çekmek için, yarın on ikide kendileri yemek yerken gelin. O çok daha ilginç olur, sizi temin ederim. Tam resimlik gruplar halinde avluda toplanıyorlar."

Bugün tekrar topçu kışlasına gittim. Avluda, üzerinde *gotvarnitsa* (kamp mutfağı) yazılı bir kapının dışında, büyük kalay kaplar ve sefertasları taşıyan elli kadar adam duruyordu – belli ki bunlar değişik müfrezelerin

mutemetleriydi. "Dur bakalım, dur bakalım,"[80] diyordu mutfak kapısındaki ihtiyat askeri, fazla sabırsızlık gösteren adamlara. Dışarıda, kışlanın avlusunda Türklerin esire benzer bir yanları yoktu, kendileriyle birlikte karavana sırasında bekleyen, yeni silah altına alınmış Bulgar erlerinden pek farklı değillerdi. Esir Türkler, bağdaş kurmuş gruplar halinde yemek yiyorlardı. Kendilerine istedikleri kadar çorba[81] (içinde et bulunan lahana çorbası), sonra da bir tür yahni verilmişti. Türkler sessiz sedasız, dikkatlice yiyorlardı, hiçbiri yemeklerini yanında oturan adamdan önce bitirmek için acele etmiyordu, ama her şeyi sonuna kadar yiyip bitiriyorlardı, sonra kaşıklarını ve parmaklarını yalıyorlardı; yemek yiyişleri köylüler gibi basitti.

"Peki kendilerini nasıl hissediyorlar; üzgün değiller mi?" diye Türkçe bilen bir Bulgar gönüllü muhafızına soruyorum.

"Nasıl olmazlar? Tabii üzgünler. Hepsi büyük aile mensupları ve her şeyin biteceği, ailelerine geri dönebilecekleri günü dört gözle bekliyor. Hepsi de, pek genç olmayanları da dahil, yeni silah altına alınmış askerler. Yaşı ilerlemiş olanların başına gelen şudur: Asker toplama dönemlerinin üst üste birkaçında bedel ödeyerek askere gitmiyorlar, ama sonunda paraları bitiyor, askere alınıyorlar. Askerlik üzerine hiçbir şey bilmiyorlar. Onları hiç çatışma olmaksızın tutsak ettik, kendileri teslim oldular."

"Korkmuyorlar mı?"

"Hayır, artık korkmuyorlar. Akşamları kendi türkülerini söylüyorlar. Hey, delikanlılar," dedi esirlere dönüp, "kim biraz daha çorba istiyor? Mutfakta hâlâ çorba var..."

80 Metinde Türkçe. (ç.n.)
81 Metinde Türkçe. (ç.n.)

Postanede üç Rus gönüllü gördüm. Bu da, yurtsever yüreğimi pek heyecanla çarptırmadı, göğsümü kabartmadı.

Postanenin camında, üzerinde askerlerin vazife dışında giydikleri türden bir sivil elbise bulunan, ama kılıç da taşıyan, iyi tıraş olmuş bir beyefendi, postane memurlarına disipline aykırı bir hareketten yakınıyordu. İçinde birkaç Bulgarca kelime de geçen bir Rusça konuşuyordu; ne dediği pek anlaşılmıyordu, kendisinden ayrıca etrafa keskin bir votka kokusu yayılıyordu. Postane memurları birbirlerine baktılar, ama kendisine kibarca hak verdiler: Disiplin gerçekten çok gerekli bir şeydir...

"Affedersiniz," diyordu kılıç taşıyan beyefendi, "eğer o, o.... çocuğu disiplin nedir bilmezse, muhterem beyler, o (bir hıçkırık sesi) o zaman benim başıma..."

Yeniyetmelikten henüz tam çıkmamış iki Rus gönüllü, hangi yöredenseler oradan ta Odesa'ya kadar yürüye yürüye gitmişler ve oradan da vapurla Rusçuk'a geçmişler, bana bunu anlattılar. Her ikisinde de hastalıklı derecede lafazan bir taraf vardı.

"Türklerin nasıl hareket ettiğini öğrendik: Beyaz bayrak açıyorlar ve sonra, yaklaşınca da ateş etmeye başlıyorlar. Bu iğrenç, pis bir şey, öyle değil mi? Ne dersin, öyle değil mi ha?"

"Evet, kötü bir şey."

"Ne de olsa yasaktır bu, sahiden rezilce bir iş. Böylesi şartlar altında nasıl savaş edilir, söyleyin bakalım?"

"Ama siz, beyler, beyaz bayrak açanların üzerine ateş etmeyeceksiniz."

"Yine de, bu işe karşı tabii..."

"Peki, beyler, hadi hayırlısı."

Kievskaya Misl, No. 290
19 Ekim 1912

Yaralılar

Yaralılar, ölülerden ayrıldıktan sonra, ağır yaralı ve hafif yaralı diye iki kısma bölündü. Ağır yaralılar, çarpışma sahasından pek uzakta bulunmayan yerlerde –Kırkkilise, Yanbolu veya Filibe'de– bırakıldı, hafif yaralılar ise buraya, Sofya'ya geri getirildi. "Hafif vaka"ların hemen hemen hepsi burada: Bacağından, kolundan, omzundan vb. yaralanmış askerler...

Ama kendilerini görünce, insan onları "hafif" vakalara pek benzetemiyor. Yaralandıkları çarpışmanın hâlâ dumanı fırtınası içinde bulunan bu kişiler, başka bir dünyadan gelmiş yabancılar gibiler, esrarengiz ve dehşet verici bir dünyadan. Bu kadar kısa bir zaman önce içinde yaşadıkları muharebenin etkisinden kendilerini çıkaracak hiçbir duygu veya düşünceleri yok henüz. O muharebeden söz açıp konuşuyorlar, rüyalarında o muharebeyi görerek azap çekiyorlar.

"Ben 1. Alay'danım. Kırklareli'ne gidiyorduk, ama yolda orasının alındığını öğrendik. Geri döndük, Edirne'ye doğru... Olayın nerede olduğunu, size kesin olarak söyleyemem. Yalnız orada, Kırklareli'ne yardıma giden bir Türk müfrezesine rastladık. Ben kolumdan yaralandım, ama önce fark etmedim, sadece bir parça sızladı ve yaramı hissetmeden bir yarım saat daha ateşe devam ettim; sonra bacağımdan vuruldum ve hemen oracığa

yıkıldım, sanki bir yangının ortasında alevler içinde yanıyordum... Arkadaşlarım beni yerden kaldırmışlar ve cephenin bir iki *verst* gerisine taşımışlar, orada da sıhhiyeciler beni bir ata bindirdiler..."

***

"... Biz iki alay, 1. ve 6. Alaylar tek kol halinde ilerliyorduk. 6. Alay bize takviye olarak yollanmıştı. Önümüzde, keşif için önden giden bir süvari bölüğü vardı. Ve orada, Selyolu diye bir yerde düşman mevzi tutmuştu. Süvariler hücuma geçti, ama tüfeklerin açtığı yaylım ateşiyle karşılaştılar. Süvari bölüğü çok geçmeden bizim bulunduğumuz yere döndü, sonra biz de düşman mermilerinin geldiği yöne doğru ateş açtık. Ama biz daha doğru dürüst bir muharebe düzenine giremeden, şarapnel yağdırmaya başladılar. Birden, hiç beklenmedik bir şekilde Türk topçuları ateşe başladı, biz onların varlığından bile haberdar değildik. Önce yandan, sonra bir de sol cepheden bizi topa tuttular. Bizim elimizdeyse hiç top yoktu. Biz 1. Alay'dakilerin çoğu o sırada yaralandı. Bu olay ayın dokuzunda oluyordu, öğleden sonra saat ikide. Çarpışma olacağı önceden hiç tahmin edilmemişti... Yarım saat sonra bizim toplarımız yetişti ve onların koruma ateşi altında biz hücuma kalktık. Bölüklerimizden bazıları, 'Hücum!' ve '*Na noj*!' [Süngü tak!] diye bağırarak vuruşma vaziyeti aldılar. Türkleri mevzilerinden kovduk ve dokuz tane, seri ateş eder top ve bir sandık top mermisi ele geçirdik. Hepsi de yepyeni, gıcır gıcırdı. Sağ yandaki Tatarlı (Tatarlar) köyü önlerine kadar çekilmişlerdi, o köyde bizim tümenimizin karargâhı bulunuyordu.

Çok sayıda esir aldık. Bizim bölüğümüz yirmi Türk askerini ve bir subayını canlı ele geçirdi ve onları Tatarlı'ya geri götürdü. Aralarında bir Sırp, bir Yunan ve iki de Makedon vardı. Bizim insanlarımız (Makedonlar) Türkler için şunları söyledi: 'Onlar soğuk çeliği sevmez,

bu gâvurlar nasıl oluyor da süngüye taze ekmek gibi sarılıyorlar, derler.' Ben, bu çarpışma sırasında üzerimize düşen şarapnelden hafif bir yara aldım. Daha sonra bizi buraya geri yolladılar. Ağır yaraları bulunanlar –mesela karınlarından veya göğüslerinden yaralananlar– Yanbolu'da ve Kızılağaç'ta kaldı. Oralardaki okullar ve kışlalar ağzına kadar yaralıyla dolu. Bizim pek çok adamımız o top ateşiyle fena şekilde yaralandı..."

***

"... Ben 16. İhtiyat Piyade Alayı'ndanım. Bizim iki alayımız, 16. ve 25. Alaylar, 1. ve 6. Alaylardan aşağı yukarı üç dört *verst* uzaklıkta ilerliyorlardı. Ayın dokuzunda, öğle yemeğimizi yerken, birden silah başına çağrıldık. 25. Alay önde ilerliyordu, 16. Alay onun ardından gidiyordu, topçu kuvvetleri ise bizim arkamızdaydı. Ayın onuncu gününün sabahına kadar ilerledik. O sabah büyük bir Türk kuvvetiyle karşı karşıya geldik. Neredeydik? Edirne yakınlarında bir yerde: Tam neresi bilmiyorum. Onların ateşi altında ilerlerken pek bir mesele yoktu, ama geri çekilmemiz emredilince, içimizden pek çok kişi, şarapnellerin hedefi oldu. O gün çok fena yağmur yağıyordu. Toplarımız çamura saplandı, onları çamurdan çıkaramadık ve Türk topçusu da aralıksız ateşe devam ediyordu. Dediklerine göre Türk kuvvetleri dört tümenden oluşuyormuş; oysa, bizim ileri mevzilerimizde sadece dört bölük vardı. Çarpışmanın ilk günü hava berbattı. Şarapnel çamura düşüyordu ve çoğu zaman patlamıyordu. Sırt çantalarımızın üzerine düşerse –yüzükoyun yere yatıyorduk– çanta gidiyor, ama asker sağ salim kurtuluyordu. Türk topçuları iyi nişan alıyordu, bütün topları bir bölgeye düşüyordu. Yağmur çamur olmasa, bugün hiçbirimiz sağ olmazdık..."

***

"Asıl derdimiz şuydu: 1. ve 6. Alaylarda cephanemiz kalmamıştı. Her birimize 150 atımlık cephane

verilmişti. Hepsini harcamıştık ve yeni cephane de gelmiyordu."

"Tüfekleriniz fazla ateş etmekten kızmış mıydı?"

"Farkında değilim, bilmiyorum. Tepeden tırnağa bütün vücudunuza öyle bir sıcak basıyor ki, elinizde tuttuğunuz tüfeği hissetmiyorsunuz. Sonra hücuma geçtik. Biz, 'Hurra! *Na noj!*' diye bağırırken onlar geri çekiliyorlardı. Koşuyorlardı ve benim etrafımdaki herkes bir an duruyor, nişan alıp ateş ediyordu. Ön sıralarını dağıttık ve yeniden süngü takma komutu verildi. Ama süngülerimizin çoğu hasar gördü. Bütün bir süngüyü batırıyorsunuz; çıkardığınızda, bir bakıyorsunuz, süngünün ancak yarısı duruyor.

... Bugünlerde Sırplar süngü takarken, '*Zivio*!' diye değil, 'Hurra!' bağırıyorlarmış. Türkler bu bağırışı duyunca müthiş korkuyorlarmış.

... Ama Türklerin pek fazla talim görmemiş Hıristiyanları ön sıraya dizdikleri de söyleniyor. Biz '*Na noj!*' diye bağırınca, Türkler sessiz duruyor ve o Hıristiyanlar beyaz bayrak açıyormuş. Teslim olacak gibi görünüyorlarmış. Biz ateşi kesip, silahlarını ellerinden almak üzere yaklaşınca da, başlıyorlarmış hücuma.

"... Bir yerde, yirmi beş Makedonyalı Bulgar ve yedi Türk'ten kurulu küçük bir müfreze vardı. Makedonlar Bulgaristan'a geçmeye karar vermişler. Türkleri de beraber getirerek, sınırı aşmışlardı. Sonra onlara Yanbolu'da rastladık."

* * *

"... Bana şarapnel isabet etti. Ben de 1. Alay'danım. Sırt çantamın altından, kürekkemiklerinin arasından yaralandım. Parçalardan bazıları hâlâ çıkarılmadı, duruyor; yatmak, nefes almak, oturmak benim için güç. Yaralanınca, birden yere yıkıldım, cehennemde gibiydim, öylesine yanıyordum... Bir sıhhiyeci koştu, beni kaldırmak için yanıma geldi, ama o da vuruldu, hemen ora-

cıkta öldü. Sırtımda şarapnel parçası soğuyuncaya dek, sırt çantamı, ceketimi çıkarttım, gömleğimi yırtıp attım ve yere çıplak uzandım. Bir an bile kendimden geçip bayılmadım. Öylesine canım yanıyordu ki, tarif edemem size. Acı içinde kıvranırken, ayaklarımı yere vura vura, büyük bir çukur kazdım. Bedenimin iki yerinden kan akıyordu, ağzımdan, bir de şu aşağıdan. Şimdi o kadar kötü değil, ama öksürünce, yaram acıyor.

Bir tarafımda, kürekkemiğimle göğsüm arasında hiçbir şey duymuyorum; ama iştahım yerinde, her şeyi yiyebiliyorum – Tanrı'nın izniyle, iyileşiyorum. Ben yere düştüğüm zaman, bizimkiler süngüleri takılı, ölülerin, yaralıların arasından hâlâ ilerliyorlardı. O zaman düşündüm ki, ölü yatanların hali iyiydi, sağ olup hücum edenler daha da iyi durumdaydı, ama biz yaralıların hali çok kötüydü. Bütün gece orada, yağmur altında öylece yattık. Ertesi gün, öğle vakti gelip bizi aldılar. Yaralılardan birçoğu yardım gelene kadar dayanamamıştı, yattıkları yerde can vermişti."

***

"... Tüfek ateşlerinin pek bir zararı dokunmuyor, çünkü isabetsiz atışlar yapıyorlar: Yüzünü toprağa gömüyorsun ve kurşun başının üstünden geçip gidiyor. Ama hepsinden kötüsü şarapnel. Mitralyözleri motorlu taşıtlar üzerinde taşıyorlar. Beyaz bayrak çekiyorlar, sonra da kanattan saldırıya geçip bizi sıradan öldürüyorlardı. 1. ve 6. Alaylar tamamen birbirine karışmıştı. 6. Alay orada da ağır kayıplar verdi... Bana fazla bir şey olmadı, sadece bir top mermisi üzerime çarpıp beni yere yıktı, – gerçekten yaralanmadım, yalnız kemiklerim şöyle bir sarsıldı, yerlerinden oynadı. Artık kemiklerim yerlerine oturdu, beni hastaneden taburcu ediyorlar. Tanrı ömür ve sıhhat verirse, gene gidip Türkleri vuracağım. Kokuşmuş idareleri Makedonya'da fazla uzun sürdü."

"... Ben sol kolumdan ve sol bacağımdan yaralandım. Kurşunlar vücudumu deldi geçti; yaralarım canımı çok yakıyor, ama kemiklerime bir şey olmadı." Konuşan asker, anemik dişetlerini ve aralarında hayli boşluk bulunan dişlerini göstererek gülümsüyor. "Nasıl oldu, anlatayım. Türkler bizim ileri karakollarımızı yıktılar ve sınır savunma tahkimatlarımızı ele geçirdiler. Onların iki piyade bölüğü ve bir makineli tüfek bölüğü vardı. Bizim ilk bölüğümüz, savunma tahkimatlarımızda kendi adamlarımız bulunduğunu sanarak altmış adım ilerledi. Türkler, onların üzerine seri ateş açtı. Bunun üzerine bizim adamlarımız, 'Hurra! *Na noj!*' diye bağırdı. Türkler savunma tahkimatlarını terk edip kaçmaya başladı. Sol yanda bir Türk subayı yüzünü geriye çevirip bir komut haykırarak onları durdurmaya çalışıyordu. Sonra, herhalde yaralandı; sendeledi, düşmek üzereydi ki o anda biz geldik ve olayın sıcaklığı içinde süngümü ona batırdım... Etrafımıza bakmıyorduk ve iki Türk süvari bölüğü bizim üzerimize geldi. Bizi fena halde sıkıştırdılar, bozdular. Ama sonra bizim iki bölüğümüz yetişti, düşmanın üzerine ateş açtı ve onları geri çekilmeye zorladı. Ben ölen Türk subayının kılıcını aldım ve bölük komutanımıza götürdüm. Sonra bir kurşunla yaralandım. Bizde süngü yarası olan kimse yoktur. Türkler süngü çarpışmasına girmiyorlar. Ben cephenin yüz adım gerisinde bir yere yürüyerek gittim, sonra yere yattım, sıhhiyeciler beni oradan aldılar."

***

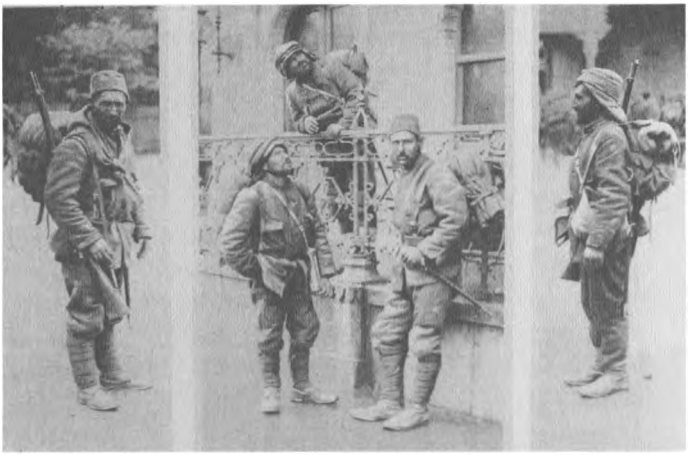
Sakalı bıyığı olmayan genç bir asker –neredeyse çocuk denecek yaşta– kendi hikâyesini anlatıyor, anlatırken de tüm benliğiyle onu yeniden yaşıyor.

"Ayın dokuzundan ayın onunun ikindi vaktine, saat dörde kadar yemeden içmeden ilerledik. Kimse yemek yemeyi aklına bile getirmiyordu. Geceleri gündüzlerden daha kötüydü, Türkler yerimizi tespit etmek için pro-

jektör kullanmaya başlamışlardı, ovayı o kadar parlak bir ışıkla aydınlatıyorlardı ki, sanki başımızdaki her teli görmek istiyorlardı. Böyle bir ışık altında kalmak dehşet vericiydi. Yalnız, Türk topçusu gün ağarmadan ateşe başlamıyordu. Sonra, birden ortalık aydınlandı, gün doğdu. Türk bataryası bir tümseğin üstünde duruyordu. O topların koruması altında, ölü mıntıkada Türk piyadesi bulunuyordu. Artık aralıksız top ateşi altında ilerliyorduk ve bizi koruyan hemen hemen hiçbir kuvvetimiz yoktu. Karnımız açtı, üşüyorduk, pistik, bitkinlikten neredeyse yere serilecek haldeydik. Saat dörtte komutanımız telefon ederek, Kalonno köyünden imdadımıza yetişecek bir alay gönderilmesini istedi. Ben, etimi delip geçen bir kurşunla yaralandım. İçimizde böyle yaralanan çoktu. Yüzükoyun yere kapaklanıyorduk ve kurşunlar başımızın üzerinden geçiyordu – vurulursak, ya kaba etimizden, ya da baldırımızdan vuruluyorduk: Kurşun benim dizimin tam altından girdi ve topuğumdan çıktı... Bizim Teğmen Zagrevski kendi elleriyle kırk altı Türk'ü temizledi, sonra bacağından ve çene kemiğinden yaralandı. Türkler diyor ki: 'Burada sırf Bulgarlar yok, Moskoflar da var.' Moskofları hâlâ unutmamışlar... Burada, hastanede rahatım yerinde. Alman hastabakıcılar bize çok iyi bakıyorlar. Ama Yanbolu'da durum çok kötüydü. Orada bizim kendi askeri doktorlarımız vardı. Pek çok yaralı ve çok az sayıda hastabakıcı vardı; sargıları insanın teninden yırtıp çekerek çıkarıyorlardı. O sargılardan, Türklerin şarapnellerinden korktuğumdan daha çok korktum. Ama burada, bu işi her saat yapmalarına rağmen, sargılar değiştirildikten sonra kendini daha iyi hissediyor insan."

***

Yaralılar, çarpışmaların geçtiği yerler ve alaylarının gittiği yön üzerine karmakarışık, eksik gedik bir şeyler söylüyorlar, tam ve doğru bilgiler veremiyorlar. Onlar,

Türk ordusundan piyade portreleri.

hakkında hiçbir şey bilmedikleri büyük, nesnel bir planın öznel duygular içindeki minik parçalarıydı ve hâlâ da öyleler. Kendi birlikleri, tanımadıkları bilmedikleri Türk birlikleriyle –bir plana uygun olarak veya belki de hiçbir plana uymayan bir şekilde– karşı karşıya geldi. Sadece vücutlarını yaralamakla kalmayan, bütün hayatlarını da iki parçaya bölen bir çarpışma yaşanmıştı. Savaştan önce kendileri için mevcut olan her şey –işleri ve aileleri– bugün bir tür sis perdesi altında kalmış, belli belirsiz bir hal almış. Bütün gün boyunca savaş hakkında düşünüp konuşuyorlar. Kulaklarında Türk şarapnellerinin patlamaları; yaraları acıyor ve yanıyor... Nekahet devresinde olanlar, koğuştan koğuşa geziyorlar, birbirlerine hep savaşı anlatıyorlar, ama yalnız kendilerini dinliyorlar, ateş altında geçirdikleri saatlerin içlerinde yarattığı korkunç yankıyı dinliyorlar. Altüst olmuş ruhlarında çok uzun bir zaman, belki de ölene kadar izi kalacak top seslerinin ve "*Na noj!*" haykırışlarının dünyasına hemşireleri çekmeye çalışıyorlar. Gece-

Edirne'yi geri almak üzere İstanbul'dan yola çıkan süvariler.

leri yarı uyur, yarı uyanık sayıklıyorlar; ateş eden topları duyuyorlar; topları taşıyan motorlu taşıtlar, süngülerini bir düşman askerine sapladıkları veya yaralandıkları an, gözlerinin önüne geliyor... Ya da birden, bir Türk projektöründen gelen bembeyaz bir ışın koğuş zemini boyunca ilerlemeye başlıyor. Yaralı adam soğuk terler dökerek uyanıyor. Ortalık sessiz, temiz, sıcak, her yerde beyaz yastıklar var; ama öteki yataklardan iniltiler geliyor, onunkilere benzer kâbusların ve acıların yankıları. Tekrar birkaç dakika uykuya dalıyor ve "*Na noj!*" komutunu duyuyor. Nefesini tutarak ileriye doğru atılıyor. Ayakta duran bir Türk subayı görüyor, subay yana dönmüş, adamlarına bir komut veriyor bağırarak: Daha sözünü bitirmeden silahlarını çekiyor ve bir tarafa doğru eğiliyor. Vurulup yere yıkılıyor – ama vücudu daha yere varmadan, Bulgarların ön saflarındaki askerler yanına ulaşıyor ve bir süngü subayın ceketinin kumaşını yırtıyor. Bir, iki – adamımız süngüyü batırdı, şimdi çıkarıyor. Her şey doğru yapıldı, tıpkı kendisine talim meydanında öğretildiği gibi. Tek fark, tüfeğinin ucundaki süngünün sadece yarısının yerinde duruyor olması...

İşte burada kalıyorlar, yaşları yirmi bir ile kırk sekiz arasında değişen, köylü, kentli erkekler. Bu adam bahçıvan, şu adam kasap, o boyacı, şu dördü köylü, bir bahçıvan daha ve şu posbıyıklı, keskin bakışlı, zayıf adam tüccar. İçlerinde en talihsizleri, savaşa katılamayanlar, yolda soğuk algınlığına veya enfeksiyonlara yakalanıp ya da şanssız bir kaza geçirip yatağa düşenler. İşte şu ihtiyar adam onlardan biri, kendisine dikenli tel taşıyan bir at arabası çarpmış, omzundan yaralanmış. Komşusu, savaş başlamadan önce, bir taşocağında bir kutu dinamitle gözünü yakmış. Yanlışlıkla askere alınmış, şimdi evine geri yollanıyor. Bu asker, attan düşmüş, köprücükkemiğini kırmış. Onun yanında ortakulağında apse bulunan bir topçu yatıyor; başı sarılı, yüz

hatları dayanılmaz bir acıyla gerilmiş. "Tunca üzerinde, Yanbolu'dan iki günlük yoldaydım ve birkaç saattir Türk ateşi altındaydım, bu da pek bir şey değildi hani," diyor simsiyah saçlı, evi Sofya'da bulunan bir asker: "Sonra bir top arabasını sürmem gerekti, onu sürerken ayağım kaydı ve düştüm, topun tekerleği bacağımın üzerinden geçti, kemiğim kırıldı, işte dokuz gündür burada yatıyorum!"

***

Hastaneden taburcu edilen hafif yaralı askerler sokaklarda dolaşıyor, tramvaya biniyor, kahvelerde oturuyorlar. Şehrin hayatının bir parçası haline geldiler. Ama ötede, Edirne önlerinde ve Çorlu'ya doğru yeni çarpışmalar oluyor, makineli tüfekler konuşuyor, şarapneller patlıyor ve yarın binlerce yeni yaralı Bulgaristan'ın merkezine geri yollanacak. Balkan yarımadasında sınırlar yeniden çiziliyor; ama savaşın bu korkunç mirası –yaralanmış, sakatlanmış, ruhsal bakımdan zarar görmüş bir çalışan nüfus– bu küçük ülkenin kültürel gelişmesi üzerinde uzun bir zaman korkunç bir yük olarak kalacak.

Kievskaya Misl, No. 302
31 Ekim 1912

Savaşa katılanların hikâyelerinden

Sofya'nın sokaklarında, dükkânlarında ve kahvelerinde, topallayan, kolları askıda bulunan veya üzerinde pıhtılaşmış kanlar gözüken beyaz sargılarla başları sarılmış askerlere artık giderek daha sık rastlanıyor. Dün gece kar yağdı ve şimdi yavaş yavaş eriyor; gökyüzünden kar mı, yağmur mu ne olduğu belirsiz bir şeyler düşüyor, ama bu, yoldan geçenlerin yaralı askerler etrafında gruplar halinde toplanmasını engellemiyor. Herkes, başkomutanlık karargâhından gelen telgraflarda duygulardan,

kişilerden uzak, matematiksel bir dille aktarılan o korkunç olayları, yalnızca başka adamların ağzından dinleyecekleri hikâyelerle olsa da yaşamak istiyor, buna can atıyor. Ve yaralanmış askerler, dinleyicileriyle birlikte, (ama onlardan belki yüz kat daha büyük bir ciddiyetle) sinirleri altüst olmuş halde, tekrar, artçı kuvvetlerin hareketlerini ve süngü hücumlarını da içine alan, şarapnel mermileriyle dolu o ateşten çembere doğru ilerliyorlar.

Çarpışmaya katılanların tümünün anlattıkları hikâyeler son derece öznel. Her biri çarpışma alanının yalnız küçük bir parçasını görmüş; karmaşık stratejik harekâtların anlamı onlar için kapalı bir kitap gibi kalmış, belki bütün hayatları boyunca öyle kalacak. Yaralanmış asker, etrafına, kendisini dinleyenlere hummalı gözlerle bakarak, kendisinden, kendi kişisel deneyimlerinden çarpışmanın bir resmini çıkarıyor. Bundan ötürü, bu adamların aynı olayı anlatış şekilleri birbiriyle korkunç derecede çelişiyor, oysa her biri kendi gördükleri haliyle doğruyu anlatıyorlar. Ama yaralılar, cepheden ayrılınca, olayların akışı hakkındaki fikirlerinin kısmi niteliğinden kendileri rahatsızlık duyuyor ve hayatlarını ikiye bölen olaylara anlam kazandıracak genellemeler bulmaya çalışıyorlar. Yaptıkları genellemeler, tabii ki, son derece kaba, ama genellemelerin tam da bu niteliği, savaşan orduların ruh halinin ve savaşın akış şeklinin bazı temel özelliklerini ortaya çıkarıyor.

Şu anda ulaşabildiğimiz öteki bilgi kaynağı ise esirler. Onların gözlemleri de, yaralıların anlattıklarında göze çarpan aynı genel nitelikleri taşıyor: Hayli öznel, keyfi görüşler ve basite indirgeyici genelleme yapma eğilimi. Yine de, aralarında, esaslı bir fark var. Yaralılar, başarılarından gurur duydukları ve –vatanseverlik ve disiplin konusundaki– eksiklerini, kusurlarını ortaya dökmek istemedikleri muzaffer bir orduya mensuplar. Esirler ise farklı bir grup. Bir dizi başarısızlık ve yenilgi, vatansever

Türk askerlerinin bile kafasında Türk ordusunun kötü bir ordu olduğu fikrini uyandırmış. Esir subaylar, hâlâ, hem ilerlemelerin hem de geri çekilmelerin zorunlu parçaları olduğu stratejik planlar bulabileceğini temkinli bir dille ima ediyorlar. Elbette kendileri de buna inanmıyor. Ancak, Türk erleri, böyle "göreli düşünüşe dayanan" bir vatanseverliği anlamaktan ve benimsemekten uzaklar ve kendilerince Türk ordusunun başarısızlıklarını açıklayan nedenler olarak gördükleri şeyleri kesinlikle gizlemeye çalışmıyorlar. Esir olarak, kendilerini iç disiplin duygusundan uzaklaştıran bir konumda oluşları, onlar için bunu daha bir kolaylaştırıyor. Dahası, esirler içinde hayli kabarık bir sayıda Hıristiyan var, bunlar daha önceleri de, görev yaptıkları orduyla aralarında hiçbir manevi bağ hissetmiyorlardı ve o ordunun yenilgiye uğramasından memnuniyet duyduklarını gayet açıklıkla dile getiriyorlar. Nihayet, asker için esir düşmesinden dolayı belli bir utanç unsuru olduğu ölçüde, bütün esirler doğallıkla bu utancı kendilerinden veya alaylarından uzaklaştırıp, ordunun genel durumuna yüklemeye çalışırlar.

***

Yaralıların ve esirlerin anlattıkları hikâyeler, iki ordunun moral durumu arasındaki köklü farkı, canlı, elle tutulur bir biçimde gözler önüne seriyor.

Bu savaşın kaçınılmaz olup olmadığı ve savaşın siyasi sonucunun, Balkanlar'ın genç uygarlığının bütün organizmasına indirdiği darbelerin inanılmaz şiddetini telafi edip etmeyeceği gibi sorular benim burada girmeyeceğim özel birer mesele. Ancak, şurası kesin ki, Bulgar askeri bu savaşı zorunlu ve haklı bir savaş, kendi savaşı saymış. Bu temel bir olgu. Türk idaresinin hatıraları burada çok canlı – Rusya köylülerinin serflik hatıralarından çok daha canlı; Makedonya'da, bu ülkenin hemen kapı komşusunda Türk idaresi hâlâ sürüyor, Makedon göçmenlerinin aralıksız akını Bulgarların bu gerçeği tek

bir gün bile unutmasına fırsat vermiyor. Militarizmin korkunç bir yük getirdiğini, en cahil köylüsüne kadar her Bulgar kabul ediyor ve bunu Bulgaristan'ın omuzları üzerine Türkiye tarafından, bilhassa Türklerin Makedonya'daki despotik idaresi yüzünden yüklenmiş bir yük sayıyor. Dolayısıyla, Bulgaristan'daki sıradan kişi için Türkiye kavramı, dünün Türk zorba, memur ve toprak ağası ile bugün Makedonya'daki kardeşlerini ezen zalimi ve nihayet Bulgaristan'daki vergi yükünün esas sebebini birleştiriyor. Savaş, Bulgar halk yığınlarının önüne, geçmişte ve bugün omuzlarında hissettiği Türk idaresinin yükünü ortadan kaldırma imkânını getirdi. Cepheye giden Bulgar askerleri bunun için berelerine çiçek takıyor; bunun için, Bulgar alayları, ağır top bombardımanı altında böylesine istekle saldırıya geçiyorlar; bunun için, müfrez süvari birlikleri kendilerine verilen çete savaşı görevlerini o kadar başarıyla yerine getiriyorlar; bunun için, birçok yaralı asker, iyileşir iyileşmez, cepheye dönmek üzere başvuruda bulunuyor.

Türk ordusu çok başka bir tablo çiziyor. Bu savaşta, kitleleri fedakârlığa yöneltecek hiçbir genel hedef yok. Ordu, kitlelere hiçbir yarar sağlamayan, sadece Türkiye'nin ülkesi, devlet biçimleri ve dolayısıyla sınırları bakımından kalıcılığına inancı yok eden devrimci sarsıntılar geçirmişti. Jön Türkler, Bulgarları, Rumları ve Ermenileri orduya aldılar, aynı zamanda da, devletin yönetimi ellerindeyken, imparatorlukta yaşayan Hıristiyan halklarının eski rejime duydukları nefreti yeni rejime yöneltmeleri için ellerinden ne geliyorsa yaptılar. Ayrıca, Hıristiyanların orduya alınması, İslamın devlet ile ordu arasında tek manevi bağ olduğu şeklindeki inancı ister istemez yok etti, böylece Müslüman askerin zihninde çok derin bir manevi boşluk yaratmış oldu.

Esirlerin anlattıklarından Türk subay kadrolarının dağılması, bozulması daha da açık bir şekilde gözükü-

yor. Genel hoşnutsuzluk sayesinde iktidarı ele geçiren subaylar, derhal kendilerini, ülkenin kültürel olarak en gelişmiş grubuna, yani tüm Hıristiyan nüfusuna karşı konumlandırdılar; sosyal sorunlara dikkatlerini çevirme tenezzülünde bile bulunmadan kitlelerle bağlarını kopardılar; sonuçta, içten çürümeye ve yozlaşmaya mahkûm, kapalı bir yönetici kasta dönüştüler. Savaşın hesabını verecek olanlar işte politik iktidarı ele geçirmeyi başarmış bu subaylar.

"Ta en başından beri," diyor bir Ermeni esir, "hiçbir şeyin düzgün gitmeyeceğini biliyorduk. Savaşa hazır mıydık? Kimse bize savaştan bahsetmiş miydi? Biz manevralara katılmak üzere silah altına alınmıştık ve manevralar için hazırlanmıştık. Biz bir savaş oyununa katılmaya hazırdık, ama sonradan katılacağımız şeyin bir savaş olduğu ortaya çıktı. Biz Hıristiyanların durumunu ele alın. Hürriyet inkılabından önce, biz orduda görev yapmıyorduk, ama şimdi bizi yaş gruplarına göre yedek kuvvet olarak silah altına aldılar. Bize toplam yirmi günlük eğitim verdiler. Bu, belki, manevralar için yeterliydi, ama gerçek savaş için hiç yeterli sayılamazdı. Hiçbirimiz tüfekle nasıl ateş edileceğini bilmiyorduk, hatta kimimiz tüfeği nasıl tutacağından bile habersizdi. Türk yedek kuvvetleri daha önce aktif hizmette bulunmuştu, ama bunlar cahil, okuma yazma bilmeyen insanlar, bir şeyi güçbela öğreniyor, iki üç yıl içinde öğrendiklerinden hiçbir şey kalmıyor kafalarında. İşte, görüyorsunuz, Türk ordusu hemen hemen tamamen redif lerden ve ihtiyatlardan (birinci ve ikinci kategori yedekler) kurulu. Nizamlar ordunun en fazla yüzde otuzu. Buna, her yerde her şeyin eksik oluşunu, düzensizlik ve verimsizliği ilave edin: Yeterince giyecek yok, taşıt yok, en önemlisi silah yok. Örneğin beni tüfeğim olmadığı için kışla mutfağına koydular – orada da hiçbir işe yaramıyordum. Askerler önceleri gayet neşeliy-

di, aralarında bazı gönüllüler bile vardı, ama bütün bu keşmekeş başlayınca ve onun ürünü yenilgiler birbirini izleyince, ordunun morali çöktü ve herkes inanmadan, amaçsız, gelişigüzel bir şekilde savaştı. Ve her şeyden çok, subaylar bizi felakete sürüklüyordu. Bizi nereye ve nasıl götüreceklerini bilmiyorlardı ve nerede bir terslik çıkarsa ilk kaçanlar kendileri oluyordu. Eğer subaylar, bir parçacık daha iyi olsalardı, belki bu ordu bile böylesine korkunç yenilgiler almazdı."

"Evet, düşünün bir kere," diyor canlı, zeki çehreli bir başka Ermeni. "Hemen hemen bütün muharebelerimizde, ilk çatışmalardan sonra, Bulgarlar bizi yandan sardılar ve arkadan üzerimize taarruz ettiler; komutanlarımız böyle bir şeyin olduğunu hiçbir zaman fark edemediler, başımıza geleceklerden habersiz ilerlemeye devam ettik. İşte size bir örnek. Kırklareli'yle arası yürüyerek altı saat çeken, Petra [Kayalı] isimli bir köyde meydana gelen çarpışmalardan sonra, Türkler kaçmış ve Bulgarlar, Kırklareli'ni koruyan esas tabyaya –Türklerin çok bel bağladıkları Taştabya'ya– kadar gelmişlerdi. Sonra ne oldu? Muharebe yarım saatten fazla sürmedi. Beş dakikalık top ateşinden sonra, Bulgarlar, tabyanın önünde, Türklerin dikkatini orada tutmak için, küçük bir topçu müfrezesi bırakarak tabyanın arkasına doğru ilerlediler ve yarım saat içinde Türkleri teslim olmaya zorladılar. Bizim subaylarımız düşmanın gücü ve hareketleri hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Durum ciddileşince, muharebe meydanını ilk terk edenler subaylar, bir de astsubaylardı. Ondan sonra, askerler kendi başlarının çaresine bakmak zorundaydı... Halbuki, barış zamanında bu bizim subaylar çok cesurdu – bilhassa Hıristiyan askerlere karşı davranışlarında. Örneğin burada yatan, şu başı sargılar içindeki Ermeni arkadaşı alalım ele – başındaki yaranın sebebi, bir düşman mermisi değil, bir Türk subayının kırbacı. Nasıl olmuştu bu iş? Çok basit.

Bezelye yüklü bir atı çekerek götürürken, bir torba yere düştü ve bezelyeler ortalığa saçıldı... Suç onun muydu? Ama bir Türk subayı üzerine yürüdü, 'Uy, seni gâvur!' diye bağırdı ve yüzüne kırbaçla vurdu. Bütün alnı, kaşı, ta gözüne kadar yarıldı, yarık öyle derindi ki alttan kemik gözüküyordu. Bütün subaylar adamlarına böyle mi davranıyordu, diye soruyorsunuz. Hayır, hepsi değil tabii, ama çoğu, bilhassa Hıristiyanlara karşı. 'Gâvur, gâvur' – attığınız her adımda, duyduğunuz tek kelime 'gâvur'. Onları örnek alarak, Türk neferleri de Hıristiyanlara hakaret ediyorlar. Size açık açık söylüyorum – ötekiler, bu konuda belki benim kadar açık konuşmaya hazır değildir–, esir alındığımıza memnunuz ve birçoğumuz hemen şimdi Türklere karşı savaşmaya hazır."

Türk ordusuna, bilhassa subaylarına ilişkin benzer şeyleri, 9 Ekim günü Yuruş'ta (Meriç'in sağ kıyısında, Mustafapaşa ile Edirne arasında bir yer) meydana gelen bir çarpışmada esir alınan Yunanlılar da söyledi. Yalnızca Anadolulu bir Rum bu konuşmaları hoşnutsuzluk dolu bir bakışla dinledi ve el kol hareketleriyle arkadaşlarını etkilemeye çalıştı.

"Hayır, hayır," dedi, birinin sözünü aniden keserek, "her şey iyiydi – subaylarımız iyiydi, yiyeceklerimiz iyiydi, çarpışma şeklimiz iyiydi. Söyledikleri hep saçma – her şey iyiydi."

Anadolulu Rum, Türk ordusunu savunmak için söylediği bu beklenmedik sözler, ancak diğer adamlardan iğneleyici karşılıklar aldıktan sonra, kırgın bir sesle patlarcasına konuştu:

"Tanrı aşkına, Küçük Asya'da Hıristiyan olmak nedir biliyor musunuz siz? Çocukluğumdan beri ne zaman bir Türk görsem ödüm patlar. Bir Türk Anadolu'da bir köyün içinde nasıl yürür bilir misiniz? Tek başına olsa da, on Hıristiyan onu görür görmez kaçacak delik arar. Gazetelerinizde şunu bunu yazacaksınız. İşittiğiniz her

şeyi not ediyorsunuz. Hayatımızın geri kalan kısmını burada mı geçireceğimizi sanıyorsunuz? Türkiye'ye geri gideceğiz. Söylediğiniz sözlerden dolayı başınıza neler gelecek, biliyor musunuz? Kesecekler bizi, kesecekler..."

"Hıh, korkuyor," diye cevap verdi bir başka Rum. Bütün bu zaman zarfında yattığı köşesinden (Hıristiyan esirlere yatak veriliyor) konuşuyordu, o anda orada ağır ağır bir sigara sarmaya başlamıştı. "Niye gazetelerine yazmak için bütün bu şeyleri bize sorup duruyorlar? Niye muharebeyi kaybettik, onu mu öğrenmek istiyorlar? Kaybettik, çünkü savaşamıyorduk. Savaşabilen biri, çarpışmaları pek kaybetmez. Ama bize nasıl savaşılacağı hiçbir zaman öğretilmedi, bilmiyoruz ve bu yüzden yenildik. Sorunuzun cevabı işte bu."

***

Sorularımıza Türk askerlerinin verdikleri karşılıklar da, yukarıdaki cevaplardan pek farklı değil.

"Manevralara katılmak üzere yola çıktık," diyor Mustafapaşa yakınlarında esir düşmüş, mavi gözlü, üzgün bakışlı, genç bir Türk. "Savaş hiç aklımıza gelmemişti ve ancak son anda savaş olacağını, Bulgarların çok yakında bulunduğunu öğrendik. Savaşmak istiyor muyduk? Kim ister ki? Savaş korkunç bir şeydir. Savaş isteyen canına susamıştır olsa olsa. Hiç hazır değildik, ama endişelenmiyorduk da, çünkü sadece manevralara gidiyorduk. Ama sonra işin böyle olmadığı ortaya çıktı..."

"Ben Radoviş'te doğdum, ama Selanik'te okudum," diyor bir başka Türk nizam, "rüştiyede. Bir astsubay olarak okuldan çıktım. 3000 kişilik kuvvetimiz Pesçevo yakınlarına, Osmaniye'ye gönderilmişti. Orada sekiz topu bulunan 2000 kişilik bir başka kuvvetle karşılaştık. Savaş olacağına dair en ufak bir fikrimiz yoktu; doğru, Karadağ'ın savaş ilan ettiğini işitmiştik, ama bunu ciddiye almak mümkün değildi. Bulgaristan hakkında

ise hiçbir şey bilmiyorduk. Gerçi saldırısına uğrayıp da dövüşmek zorunda kalınca, Bulgaristan'ı çok iyi tanıdık. Çarpışmalar sabahtan akşama kadar, gün boyu sürdü. Subaylar bize hiç önderlik etmiyordu, birçoğu da çatışma çıkar çıkmaz ortadan kayboldu. Akşam olduğunda, tam bir bozgun halindeydik ve Pesçevo'ya doğru geri çekilmeye başladık. O zaman gördük ki, Bulgarlar etrafımızdan dolanıp arkamıza geçmişti, bir top ateşi başladı ve her yönden sarılmıştık. O sırada, otuz subaydan sadece on tanesi kalmıştı. Bizden 120 kişiyi esir aldılar, gerisi neredeydi, bilmiyorum... Savaş olsun istemiş miydim? Doğrusunu söylemek gerekirse, daha önceden istemiştim. Askeri rüştiyede savaş üzerine bize pek çok şey anlattılar ve savaşın neye benzediğini bir de kendi gözlerimle görmek istiyordum. Bir çeşit eğlence olduğunu sanıyordum, ama kötü, hem de çok kötü bir şey çıktı karşıma. Kötü organizasyon, kötü teçhizat, kötü kumandanlar. Besbelli, bizzat başta bulunanlar savaş çıkacağına zerre kadar inanmıyorlardı, yoksa savaşa bu kadar hazırlıksız yakalanmazlardı. Hepimizin cesareti kırıldı. Kazanma şansımızın hiç olmadığını görüyoruz. Şimdi düşündüğümüz, kaygılandığımız tek şey kendi insanlarımız, ailelerimiz. İşittiğimize göre, bizim oralardaki sivil halk şehirlerini, kasabalarını ve köylerini terk etmiş, ya İstanbul'a ya da Selanik'e gidiyormuş. Ne biz onlardan bir haber alabildik, ne de onlar bizden. Gittikleri yere ulaşabildiler mi, yoksa bir yerlerde ölüp kaldılar mı bilmiyoruz... Bütün bunlar bir an önce bitsin! Zaten her şey elden gitti. Edirne için en iyisi şehri teslim etmek ve Türk ordusu için ise çarpışmadan İstanbul'a çekilmek. Hiç değilse o zaman daha az kan dökülür. Şimdi düşünebildiğimiz tek şey bu..."

Kievskaya Misl, No. 306
4 Kasım 1912

Esir subaylar arasında

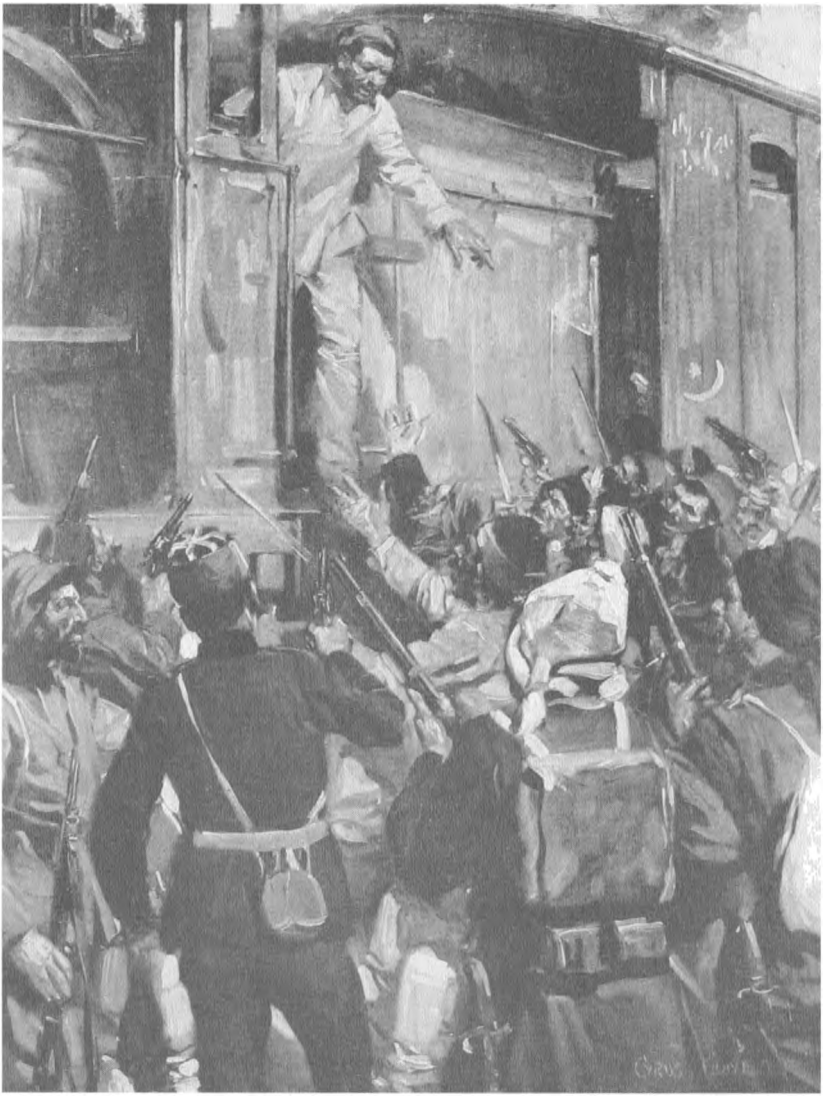
Cebimde Sofya sıkıyönetim komutanlığından alınma nazik bir izin mektubu, Stara Zagora Oteli'nin yolunu tuttum.

Bir zamanlar anlaşılan burası, hani dedikleri gibi, birinci sınıf bir konaklama tesisiymiş. Ancak, son on yılda burada "birinci sınıf" kavramı bir hayli değişikliğe uğramış: Üst tabakaların hayat standardı yükselmiş ve elektriği, buharlı ısıtma sistemleri, asansörleri ve üç dil bilen garsonları bulunan oteller meydana çıkmış. Otel işletmeciliğini Makedonya Oteli gibi eski kaleleri, önce birinci sınıflığı, sonra da ikinci sınıflığı zıpçıktı türedi takımına bırakmak zorunda kalmış. Bugün Stara Zagora, esir Türk subayların barınma yeri olarak kullanılıyor.

Otelin, duvarlarında eski portreler asılı, tavanı dumandan kararmış ve barının üzerinde, "Veresiye yapılmaz" diye tanıdık bir yazı bulunan kahve salonunda, Kırkkilise ve Geçkinli'de ele geçirilen on subayla buluştuk. Piyade Yüzbaşı R. (kendisi ismini yazmamamızı

Bulgarların esir aldığı Türk askerlerinden Eski Zağra'da tutulan bir grup.

Kırkkilise bozgunundan sonra İstanbul'a dönmek için Babaeski'de bir treni kuşatan askerler.

rica etti), gerilim içindeki öteki dokuz subay ile bizim aramızda bir arabulucu gibi hareket etti. Yüzbaşı R. içlerinde yaralanmış tek kişiydi, geri kalan subaylar sapasağlam ele geçirilmişti.

"Bizim tümenimiz," diyor yüzbaşı bize, "İstanbul'dan Babaeski'ye demiryoluyla gönderildi ve oradan Edirne ile Kırkkilise arasında, Babaeski'den aşağı yukarı otuz kilometre uzaklıkta bulunan Geçkinli'ye yürüdük ve o mevkide bizim için böylesine kötü sonuçlar doğuran bu çarpışma gerçekleşti. Anlaşılan, Bulgar tarafının kuvveti de bir tümenden oluşuyordu. Daha çatışmalar başlamadan önce hasta olmuştum ve yaramı da çarpışmaların ta başında aldım, bu yüzden olayların gelişimi üzerine size pek fazla şey anlatamam – bildiğim tek şey, mevziyi terk etmek zorunda kaldığımız, bir de dört subayın ve yaklaşık yirmi Türk askerinin esir alındığı."

"Avrupa basını, Türkiye'nin yenilgisini şuna bağlıyor: Subaylarınız, iddiaya göre, kendilerini askeri görevlerine zarar verecek şekilde siyasete kaptırmışlar. Bu doğru mu?"

Yüzbaşının zeki çehresinde soruyu savuşturmaya yönelik bir gülümseme beliriyor.

"Bu soruyu rahatsız edici bulduysanız, lütfen bizi bağışlayın."

"Hayır, niye rahatsız edici olsun ki?... Elimden geldiğince size cevap vereyim. Ben şahsen bir siyasetçi değilim. Ben bir askerim ve kendimi daima yalnız işimi yapmaya adadım. Bir bütün olarak subay kadrolarına gelince, Avrupa basınının görüşü, meşrutiyet inkılabı devri söz konusu olduğu ölçüde belki doğrudur. Ancak, son zamanlarda Türk subayları siyasetten çekildiler ve mesleki sorumluluklarına kendilerini verdiler. Peki o zaman, yenilgimizin nedenini nerede bulabiliriz? Bu soruyu cevaplamak benim için çok güç. Ben sadece bir alay subayıyım; harekâtların genel planı benim bildiğim bir

konu değildir. Bir ay önce İstanbul'dan üç tümen yolladılar, biri bizimkiydi: Ötekiler nereye gidiyordu, hiçbir fikrim yok.

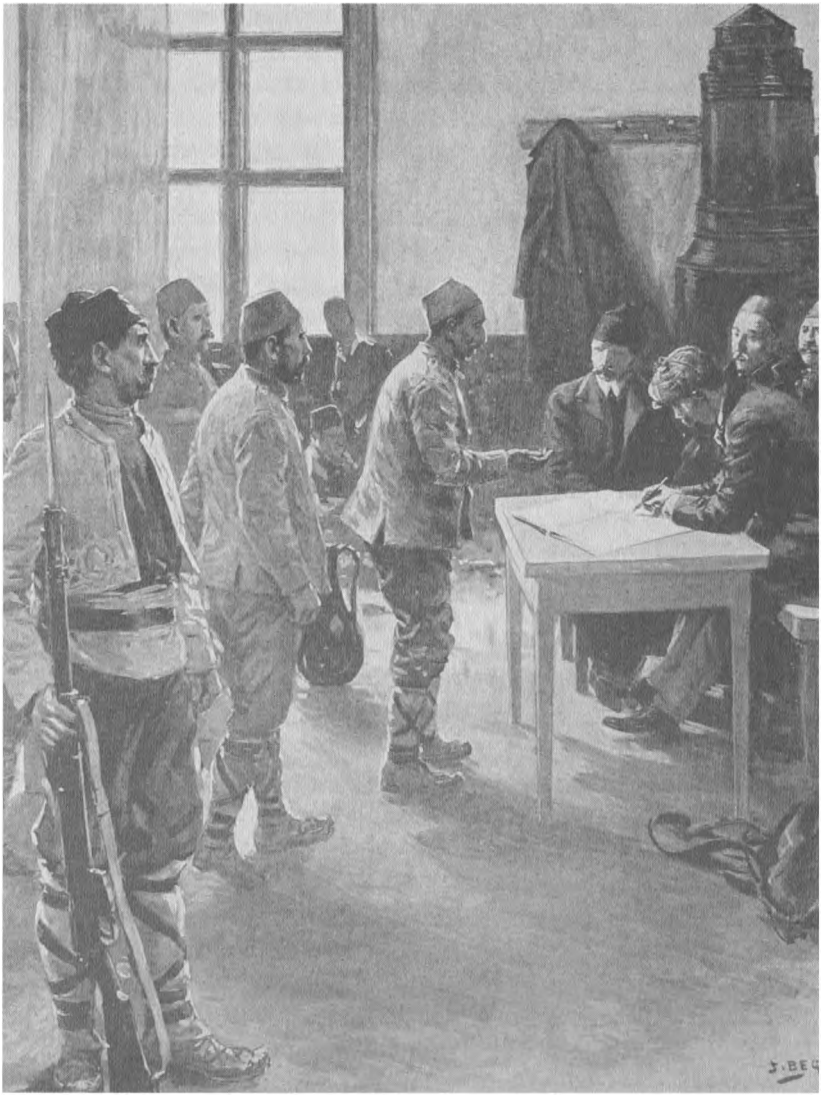
Yalnız, bir şeyi size kesin olarak söyleyebilirim. Askerlerimizin açlık çektiği haberleri –böyle haberler gazetelerde çıktı– tamamıyla gerçekdışıdır. Her asker, yanında kendisine on gün yetecek kadar azık taşıyordu. Her birinde sütle un karıştırılarak yapılmış kalın bir dilim katık vardı, bunu suda kaynatınca besleyici bir çorba yapılabiliyordu, ayrıca her asker, içinde patates, bezelye ve ekmek de bulunan bir kutu konserve et taşıyordu. Geçtiğimiz yerlerde de gerekli her şey önceden hazırlanmıştı: Güzergâhımız üzerinde uygun noktalarda fırınlar çalışıyordu. Ayrıca, askerlere açık havada iken çörek, yufka pişirebilecekleri demir tavalar verilmişti. Ama böyle bir şey yapmaya gerek kalmadı: Herkese günde altmış gram ekmek temin edebildik. Babaeski'den öteye, otuz kilometre yol yürürken, ardımız sıra bir koyun sürüsü götürüyorduk. Sabahleyin her asker sütlü katıktan yapılma çorbasını yiyordu, akşamları ise ekmek tayınıyla birlikte sebzeli et yemeğini yiyordu. Açlık hakkında, açlıktan ölenler hakkında çıkan bütün o söylentiler asılsızdır. Diğer birliklerden arkadaşlara da sordum," diye ilave ediyor Yüzbaşı R., "onlarda da durum bizimkinin aynısıymış".

"Kırkkilise'deki Türk garnizonunda kaç asker vardı?"

Yüzbaşı, öteki subay arkadaşlarıyla birkaç kelime konuşuyor.

"Maalesef söyleyemiyoruz. Burada, Kırkkilise'de bulunan altı kişi var, ama orada farklı tümenlerden birlikler bir araya getirilmişti, bizim gibi düşük rütbeli subayların garnizonun toplam sayısı üzerine hiçbir bilgisi yoktu...

Bir ay önce, biz İstanbul'dan ayrıldığımız zaman, Asya'dan henüz hiçbir kıta gelmemişti. Bu ay içinde geçtiler mi, geçtilerse kaç kıta geçti, bunu elbette bilmiyorum."

Kırkkilise'de esir düşen Türk askerleri Eski Zağra'daki karargâhta kayda geçiriliyor.

Biz konuşurken, iki Türk subayı daha merdivenlerden inip salona geldi, her ikisi de çok kısa boyluydu. Bizi nazikçe başlarıyla selamladılar, her biri elini önce dudaklarına, sonra fesine götürdü, sonra masaya, ötekilerin yanına oturdu. Yüzbaşı ile üsteğmen ve teğmen rütbesinde bulunan öteki subaylar arasında büyük bir kültür seviyesi farkı bulunduğu kolayca görülüyor. Yüzbaşı, akıcı şekilde Fransızca konuşuyor, kelebek gözlükleri ve ince, kıvrak parmakları dikkati çekiyor, eğitim görmüş kimselerin bir ölçüde milliyetsizleşmiş bir görünüşleri olur ya, yüzbaşı da öyle bir görünüşe sahip. Arkadaşları daha çok astsubaya benziyor. Onlardan biri, Anadolu'dan gelme bir adam, belli ki, bizim onları niye ziyaret ettiğimizi anlamıyor: Herhalde çok dikkatli bir gazete okuru olmasa gerek.

Sofya sıkıyönetim komutanlığı, bizimle birlikte, subaylara Bulgar askeri kaputlarından yollamıştı.

"Çarpışma sırasında," diye bununla ilişkili bir açıklama yapıyor bize yüzbaşı, "hepimiz paltosuzduk ve o haldeyken esir düştük. Buraya gelirken yolda üşümeyelim diye, bize orada bir tür üstlük verdiler. Şimdi de komutan nezaket göstererek, bize Bulgar kaputları yollamış."

Bütün subayların ve onların oda hizmetini gören sorumlunun eşliğinde, odalarını görmeye üst kata çıkıyoruz. Odalarının birinde dört yatak, ötekilerde üçer yatak vardı.

"Bu odaları," diyor hizmetten sorumlu adam, "daha iyi, daha tertipli tutmak isterdim, ama imkânsız – hiç hizmetçimiz kalmadı. Hepsi silah altına alındı. Yine de, yatak çarşaflarını haftada iki kez değiştirebiliyoruz. Kendilerine yemek lokantadan getiriliyor, kahve salonunda gerekli kredi tanınıyor ve bildiğim kadarıyla, çok geçmeden, esirliklerinin ilk gününden geçerli olmak üzere maaşları ödenecek."

"Hiçbir şikâyetimiz yok," diyor Yüzbaşı R., bizden ayrılırken, "kısıtlama altında bulunmamız şikâyet etmemiz için kesinlikle bir gerekçe oluşturmaz. Komutanlığın izniyle otelden ayrılabiliyoruz ve pratikte hiçbir gözetim altında tutulmuyoruz. Şu var ki, bu nispi hürriyetten faydalanmaya hiç kalkışmıyoruz sizin de çok iyi takdir edeceğiniz sebeplerle. Ne olursa olsun, arkadaşlarım ve ben hiçbir şikâyetimiz bulunmadığını belirtmek ve komutana şükranlarımızı dile getirmek için bu fırsatı kullanmak istiyoruz."

Dudaklardan feslere son kez giden eller ve bir grup Türk subayı için küçük bir St. Helena'ya çevrilmiş bu otelden ayrılıyoruz

Kievskaya Misl, No. 312
10 Kasım 1912

Bir yaralının hikâyesi

"Ben 8. Alay'danım. Kavaklı yoluyla Kırklareli'ne doğru ilerliyorduk. Hangi gün olduğunu şimdi hatırlayamıyorum, yaram pek önemli bir şey değil, ama bu arada kafam allak bullak oldu ve tarihleri pek iyi hatırlamıyorum. Bütün gün yağmur yağmıştı. Yer çok çamurluydu ve hareket etmek çok güçtü. Sırt çantası, kaput, tüfek – hepsi otuz iki kilodan fazla bir yük ediyor. Bütün giysilerimiz sırılsıklam olmuştu. Gayet güç bir durumdaydık.

Biz, 8. Alay, Büyükdere Çayı'nı takip ettik. O bölgede başka alaylar da vardı, ama biz sıradan askerlerin, onların nereden ve nasıl gittiğini bilmemize imkân yoktu. Bizim görevimiz, bize söylenen yere gitmek, ateş etmek ve ölmekti. O çay boyunda Türklerle karşılaştık. Sayıları ne kadardı, kesin olarak bilmiyorum, ama bizimkiler, toplam üç tugay olduğunu söylediler. 8. Alay'ın iki ileri taburu, ateş altında kalan ilk kuvvet oldu. Bu taburlar ağır kayıplar vererek çekildiler, yalnızca geri-

ye değil, Türk müfrezesinin arkasından dolanarak sol yana doğru da çekildiler. Türkler, bizim terk ettiğimiz mevziye yerleştiler ve artık onların arkasına geçtiğimizin farkına varmadılar. Gece karanlık, pis, yağmurlu ve soğuktu. Gece saat birde bir köye, daha doğrusu köyün yanıp kül olmuş kalıntılarına yerleştik, çünkü Türkler bütün köyü yakıp yerle bir etmişlerdi. Köyden geriye ne kalmışsa ondan elden geldiğince yararlanarak, ateş yaktık ve kendimizi kurutmaya başladık. Biz dinlenirken, önünde şarapnel topları ve kanadında ağır topları bulunan 31. Alay'ın iki taburu, bu zifiri karanlık ve çamur içinde Türk müfrezesiyle karşılaştı, mevziinden geri çekildi, sabah saat dörde beşe kadar düşman üzerine ateş etti. Türkler müthiş paniğe kapılmış, ne yöne gideceklerini bilememiş olmalılar. Şafak sökene kadar bekledik, sonra biz de, 8. Alay'ın tümü, saldırıya geçtik, 31. Alay da arkadan düşmana hücum ediyordu.

Çay kıyısındaki bu çarpışmadan sonra, esas Türk kuvvetine ileride rastlamayı bekliyorduk. Ama sabahleyin Türk mevzilerine girince, hiçbir direniş görmedik: Sadece ölülerle karşılaştık, tam iki yüz, üç yüz ölü, bir de düzinelerce ağır yaralı Türk subayı ve askeri. Onların işlerini de o anda süngülerimizle bitirdik. Emir böyleydi, yaralıları taşıyarak, ilerlememizin ağırlaşması istenmiyordu...

O iş hakkında bana bir şey sormayın: O silahsız, sakatlanmış, yarı-ölü adamları nasıl öldürdüğümüzü hatırlamaya dayanamıyorum... İki alayımız başka bir çarpışma olmaksızın Kırklareli'ne vardı. Daha ilk Bulgar alayı şehre girmeden, Türkler oradan kaçmışlardı. Yahudilerin çoğu da gitmişti, gerçi bazıları kalmıştı. Bütün Slavların çoğu şehirdeydi, söylemeye gerek yok, Bulgarlar da. Yirmi dört saat içinde tam 120.000 kişilik bir kuvvet Kırklareli'ne girdi. Daha önce de söylediğim gibi, şehir işgal edilirken hiçbir çatışma olmadı, Türkler

kaçmışlardı ve Büyükdere'den Kırklareli'ne gelirken pek çok silah, cephane ve tıbbi malzeme ele geçirdik. Köylerde çok miktarda yiyeceği olduğu gibi bırakmışlardı. Kırklareli'nde kalan ahali, bilhassa Bulgarlar bizi çok iyi karşıladılar. Bizi on, on beş kişilik gruplar halinde evlerine götürdüler, şarap ve çeşit çeşit yiyecekler ikram ettiler. Kırklareli'nde dünya kadar ikmal maddesi vardı; söylenenlere bakılırsa, Türk garnizonuna altı ay yetermiş. Soğukta, yağmur çamur içinde o zorlu yürüyüşten sonra, Kırklareli'nde gerçekten çok iyi dinlendik ve gücümüzü toparladık.

Kırklareli 11 Ekim'de alındı diyorsunuz, öyle mi? Ben tarihi hatırlamıyorum... Demek ki biz, 11'i akşamı saat altıdan 12'si öğle vaktine kadar şehirde kalmışız. Sonra yeniden yola çıktık, Kavaklı diye bir köye kadar yürüdük, geceyi orada geçirdik. O köy yakılıp yerle bir edilmişti ve bizim hiç çadırımız yoktu. Kırklareli'ne giderken, genel bir çatışma olacağını ve çadırlara gerek duymayacağımızı sandığımız için, ağırlık yapmasınlar diye elimizdeki çadırları bir tarafa bırakmıştık. Kavaklı'da bahçe kapılarını, ev kapılarını, çitleri, ne bulabiliyorsak hepsini topladık, ateş yakıp çorbamızı pişirdik. Çorbayı içtik ve ateşlerin etrafına geçip ayakta durarak dinlendik. Yere yatamazdık: Ayaklarımızın altındaki zemin çamurdu ve yağmur yağıyordu. Sabah saat altıda Yeniköy'e doğru yola çıktık: Biz 8. Alay, ardımızdan gelen 21. Alay, önde (herhalde) bir süvari bölüğü ve geriyi koruyan iki batarya. Öteki kollar da tabii ki o yönde, Lüleburgaz'a doğru ilerliyorlardı, ama biz onlar hakkında hiçbir şey bilmiyorduk. İkinci gece bir köyde uyuduk. Ondan sonraki geceyi –ayın 13'ü olmalı– bir ormanda geçirdik. Yağmur yağmıyordu, yalnız rüzgâr ve soğuk vardı. Birçok ağaç kestik ve yaktığımız ateşlerin etrafında uyuduk. Ertesi sabah tekrar yürüyüşe geçtik. O gün, Lüleburgaz yolu üzerinde Kuliba köyünde Türklerle

büyük bir çarpışma oldu. İki alayımız bu muharebeye katıldı – Tuna Alayı ve İskur Alayı.

Muharebe on dört gün sürdü. Ne kadar kayıp verdik bilmiyorum – bildiğim tek şey, iki alayımızdan yalnızca birinin kalmış olduğu. Bu alayın yardımına koştuk ve gece olurken oraya vardık, ama Türkler çoktan on on beş kilometre güneye, esas mevzilerine çekilmişlerdi. Geceyi Kuliba'da geçirdik. Bu köy hâlâ yerli yerinde duruyordu. Orada yiyecek de bulduk. Ayın 15'inde, Lüleburgaz'a yaklaşırken, top sesleri duyduk, ama bu sesler nereden geliyordu kestiremedik. Her neyse, biz yeniden tertiplendik, önceden kollar halinde yürüyorduk, ama olası bir Türk topçu saldırısında ağır kayıplar verme riskini ortadan kaldırmak için takımlara ayrıldık. Bir buçuk kilometre daha ilerledikten sonra, üzerimize top mermileri gelmeye başladı, bu yüzden birbirimizden daha da uzaklaşarak tek sıra haline geçtik. Türkler bir tepe üzerindeydi, onları, bir tekini bile göremiyorduk, yalnız başımıza yağan o korkunç top gülleleri vardı. Türkler, belli ki, nişan almadan rasgele ateş ediyorlardı, bundan dolayı on gülleden yalnız birinin herhangi bir hedefe isabet ettiği oluyordu, ama o kadarı bile yeterliydi, çünkü bizi aralıksız topa tutuyorlardı ve orada birçok kayıp verdik... O kadar çok subayımızı yitirdik ki –ya öldüler, ya geride kaldılar ya da bizimle bağları koptu– alaylarımızın ikisi fiilen komutansız kaldı, düzen falan kalmadı, bir sonraki adımda ne yapacağımızı ve ne yöne hareket edeceğimizi bilemez hale geldik.

Ve bize mermi yağdırmaya, bulundukları yerden toplarıyla bizi izlemeye aralıksız devam ediyorlardı. Nasıl bir cehennemdi, bir bilseniz! Paniğe kapılıp koşmaya başladık, düzensiz bir şekilde, tabii herkes kendi canını kurtarmaya bakıyordu, o ateşten kurtulana dek iki kilometre koştuk... Sonra durduk ve bir araya toplandık. 'Ne oluyor böyle?' dedik kendi kendimize. 'Bizim ileri

gitmemiz lazım.' Kimse kimsenin yüzüne bakamıyordu – işte buradaydık, başkaları ölürken biz top ateşinden kurtulmak için kaçmıştık. Kimin hangi alaydan olduğuna bakmadan bölükler kurmaya başladık. Bazı subaylar da bize katıldı ve bize ilerleme komutu verdiler... Tepeye doğru tekrar yola düzüldük ve oraya ne kadar yaklaşırsak, o kadar hızlanıyorduk. Sonunda koşmaya başladık. Olanca kuvvetimizle ileri atıldık, kendimizden geçmiş, haykırıyorduk. Aklı başında bir adam savaşamaz. Dört bir yanımızda gülleler patlıyor, kurşunlar vızıldıyordu. Türkler haykırışımızı duymuş ve bundan etkilenmiş olsa gerekti. Sonra ilk defa canlı düşmanlarımızı gözümüzle gördük. Onları görünce, her şey daha bir kolaylaştı, şarapneller bile o kadar korkunç gözükmemeye başladı. Hepimiz, koşarken, bir yandan da tüfeklerimizle rasgele ateş ediyorduk, sırf kendimize cesaret vermek için. Tam tepeye çıkarken, bana bir şarapnel parçası isabet etti. Önce başımın üzerinden 'vızzz' diye bir şey geçti, sonra da 'paat!' diye bir ses duydum. Yanağıma bir parça isabet etmişti, ama ben koşmaya devam ediyordum, yarayı hissetmemiştim. Sonra kanı fark ettim, gözüm kararır gibi oldu. Müfrezemdekilerin yanına doğru koştum. Tam o sırada, önümde bir başka gülle patladı –'vızzz... paat!'– ve on kişi ölü yere serildi. Ben koşmaya devam ettim, sırt çantamı, kurşunlara karşı bir tür korunma olsun diye başımın üzerinde tutuyordum. Sonra bir gülle daha patladı ve beni yere fırlattı. Sırtım ezilip berelendi. Çantam elimden havaya fırlamış gitmişti. Neye uğradığımı şaşırmıştım, bu arada tüfeğimi de düşürmüştüm. Yüzüm toprağa gömülü yerde yatıyordum, ölü müydüm, sağ mı, bilmiyordum. 'Öldüm herhalde' diye aklımdan geçirdim, ama başımın üzerinde hâlâ 'vızzz... paat! pat!' sesleri duyabiliyordum. Sonra bizimkilerin, 'Hurra! Hurra! diye bağırdıklarını işittim. Ayağa kalkarak orada dikildim, ötekilerle beraber, 'Hurra!' diye bağırmaya

başladım. Topçu kuvvetlerimizdi gelen, topları taşıyan kuvvetlerin ta kendisi –ve artık ilk bölüklerimiz tepenin üzerine çıkmıştı– Türkler mevziyi terk ederek kaçmışlardı. Bir subay bana, 'Nereye gidiyorsun sen? Geri git de, şu yaranı sarsınlar,' dedi. O zaman çene kemiğimin kırılmış olduğunu hissettim. Bir *verst* geriye doğru yürüdüm ve bizim sıhhiye birliğimizi buldum. Bir tümsek üzerindeydiler. Gülleler ta oraya kadar ulaşmıştı, ama cepheden değil de, sadece yan taraftan. Yaralarımı sardılar. Oradan Bulgar topçu ateşini duyabiliyordum. Muharebe bütün gece ve ertesi gün boyunca devam etti...

Korkunç bir şey miydi? İlk başta öyleydi, ama sonra korkmamaya başladık. Tepeye doğru hücuma kalktığımız zaman, ne korku duyduk, ne bir şey. Haykırarak ileri doğru koşuyorduk, etrafımızdan gülleler, mermiler vızıldayıp geçiyordu, her tarafta ölüler vardı; yanı başında, birbiri ardına adamlar önce sendeliyor, sonra koşmaya devam ediyor, derken yıkılıp kalıyor; yanında, önünde, her yerde ölüm var, kimsenin canı emniyette değil; böylesi bir durumda, kendini büsbütün unutuyorsun, kendi bedeninin farkında olmuyorsun, içinde korku diye bir şey kalmıyor, yalnızca ileri doğru koşmaya devam ediyorsun. Ya ölümden öteye ya da ölüme doğru... Eğer korku sürekli içinde dursa, böyle bir şeye dayanamazsın...

Sonra benim yaralarımı sardılar ve aynı gün, daha hafif yaralılarla birlikte bir atlı yük arabası içinde Kırklareli'ne geri yolladılar. Kırklareli'ndeki bütün büyük binalar hastaneye çevrilmişti; orada tedavi edilen yaralı sayısı tam 4000'di. Hiç yatak yoktu – yaralılar samanlar üzerinde yatıyordu, gerçi birkaç tanesinin de altında şilte vardı. Sofya'dan Kırklareli'ne bazı doktorlar, hemşire ve hastabakıcılarla birlikte daha yeni gelmişlerdi. Daima doktor sıkıntısı çekiliyordu. Yaralı bir adam, alt tarafı nedir ki? İşi bitmiş biri... Bizim için pek fazla telaşlan-

Osmanlı redif askerleri.

mıyorlardı... Kırklareli'nde iki gün kaldım – hastanede değil, bir ailenin yanında: Bereket versin, orada akrabalarım vardı. Yöre halkının kendisi tıbbi hizmet komiteleri kurmuştu, onlar olmasa, halimiz perişandı.

Bir iki gün sonra, yaraları daha hafif olanları atlı arabalara bindirip gönderdiler. Bunlar 250 kişiydi ve her arabaya iki üç kişi koyuyorlardı. O yolculuğun bende çok kötü bir hatırası vardır: Kendinden geçenlerin titremeleri, acıları, sayıklamaları, tekerleklerin gıcırtısı ve dinmeyen inleme sesleri. Savaştan daha beterdi bu! Gaybiler'e geldik. Oradan o arabalar içinde üç gün daha giderek Istıralca istasyonuna ulaştık. Orada iyi kötü sargılarımızı değiştirdiler, akşam saat altıda trene binmiştik. Bir yirmi dört saat sonra Sofya'ya vardık. Durumu daha ağır olanlar burada kaldı, daha hafif olanlar ise Tırnova'ya ve başka yerlere götürüldü.

Yolda yanımızdan bir sürü askeri tren geçti, hepsi de Edirne'ye giden Sırp alaylarıyla doluydu. Saat başı bir tren geçiyordu. Yanımızdan tam on beş tane tren geçti.

Artık işe yaramayanları buraya getiriyor, sağlam adamları da bizim yerimizi almaya oraya götürüyorlardı...

Bugün, Sofya'ya gelişimin ikinci günü. Yarın sabah Varna'ya doğru yola çıkacağım, karım ve çocuklarım orada. Bugün burada hastanede sargılarımı değiştirdiler. Hâlâ katı yemek yiyemiyorum, ama neyse çenem iyileşiyor. Ama başım fena, kendimi hep yorgun hissediyorum, sanki beynimi almışlar da sıkıp yoğurmuşlar. Gözümün önüne ateş geliyor, kulaklarımdan da 'vızzz-vızzz-paat!' sesleri hiç gitmiyor. Gözüm kararıyor, uyku tutmuyor. Dört bir yanınızda ateş, ölüm, ölüler, yaralılar gördükten sonra, dinlenemiyorsunuz... Yok hayır, bir daha kolay kolay belimi doğrultamam ben.

Şimdi ailemin yanına dönüyorum, orada nasıl olurum, bilmiyorum. İçimde hep bir huzursuzluk var, bir türlü kendime gelemiyorum. Geceleri uyumuyor, şarapnel sesi duyup, bir o yana, bir bu yana dönüp duruyorsun, sonra aklına geliyor: Tekrar ateş altında olmak daha iyidir, orada hiç değilse her şeyi unutursun..."

Luç, No. 23
29 Ocak 1913

Bir subayın hikâyesi

"Eğer Bulgar ordusunun böylesine büyük bir sürat ve düzenlilikle yürüttüğü ilerleyişini harita üzerinde doğru şekilde takip ederseniz, sanabilirsiniz ki, ordunun bütün birlikleri mevziden mevziye talim düzeni içinde hareket ediyor. Gerçekte durum hiç de böyle değildir. Bir tümene, bir alaya veya bir tabura belirli bir hatta kadar ilerleme görevi verilir. Genellikle, ilgili tümen veya alay verilen görevi ana çizgileri itibariyle yerine getirir. Ancak, ordunun bu büyük birlikleri içerisinde düzen düpedüz göz ardı edilir, çünkü atlı yük arabalarının geçmesi gere-

ken yollar, geçilmesi zor ve bozuktur, askerlerin taşıması gereken sırt çantaları çok ağırdır, çamurdan çıkarılması gereken toplar vardır. Hele büyük muharebelerden sonra, asker hem bitkin düşmüştür, hem de savaş şartlarına alıştığı için kaybolma korkusu azalır, dolayısıyla düzenli kollar halinde ilerlemeye eskisi gibi özen göstermez, ortada düzen diye bir şey kalmaz.

Biz Kırklareli'ne varmadan önce, örneğin Petra yöresindeyken, her şey hâlâ düzgün, kitaba uygun bir şekilde gidiyordu. Ne var ki Kırklareli'nden sonra, Lüleburgaz'a doğru ilerlerken, düzen tamamen bozuldu, bu da, daha sonra gelişen olayların gösterdiği gibi, önemli zararlara yol açmadı... Bizim alayımız, farklı dört alayla karışmıştı, komuta neredeyse kaybolmuştu – örneğin ben o süre içinde alay komutanını hiç görmedim, bir yerde bizimle bağı kopmuştu; benim müfrezem kayıplara karışmıştı ve komutam altında çeşitli alaylardan 100 asker bulunuyordu. Başka kuvvetlerimizin aynı yönde ilerlediğine ve onların büyük kuvvetler olduğuna sarsılmaz bir inancımız vardı ve her taraftan gelen rivayetler de bu inancı pekiştiriyordu – ama tam neredeydiler, hangi kuvvetlerdi, ondan ne askerlerin haberi vardı, ne de benim. Bu bilgi eksikliği de bizi pek kaygılandırmıyordu, doğru yöne gittiğimizi kesin olarak bilmemiz o eksikliği telafi ediyordu.

Bir birlikle diğeri arasında haberleşme devam ediyor muydu? Dedim ya, kendi alay komutanımızı bile kaybetmiştim. Bütün alaylar parçalanmış ve birbirine karışmış, komutanlar alaylarından kopmuş ve başka kuvvetlerin başına geçmişken, alaylar arasında nasıl düzenli haberleşme olabilirdi ki? Bütün bunlardan, ordu sanki kendiliğinden ileriye doğru hareket ediyormuş izlenimi doğuyor, ama aslında bu kendiliğindenlik, yalnızca ordu içindeki belirli birlik ve kollar için söz konusudur. Bir bütün olarak ordu, doğru yönde, gerektiği gibi, düzgün

şekilde ilerliyordu. Bu büyük insan kitlesi içinde, nereye gitmesi gerektiğini bilenler vardı, geri kalanların hepsi hareketlerini onlara uyduruyordu. Diyeceksiniz ki, her şey bu durumdayken, askerler üzerinde doğru düzgün denetim kalmaz ve korkaklar savaş meydanından kaçmakta hiç güçlük çekmezler. Böyle kaçma girişimleri gerçekten oldu mu, bilmiyorum. Ama zaten başarıya ulaşma şansları olduğunu da sanmıyorum. Genel harekât planını sıradan askerler bilmiyordu, dolayısıyla düşmanın nerede bulunduğuna dair hiçbir fikirleri yoktu. Sağda, solda, önde, arkada, bizim kendi adamlarımız vardı. Teker teker her asker onların ortasında kalmıştır, ayrılmaya korkar ve ister istemez çarpışma alanına doğru ilerler...

Taktik ders kitaplarında her şey gayet kesin bir şekilde ortaya konmuş ve öngörülmüştür; birlik burada, komutan şurada, düşman mevzii şu kadar adım ileride, bilmem ne kadar dakika içinde gerçekleştirilecek yandan sarma hareketi. Ama savaşın üçüncü, hatta ikinci gününde, bunlardan geriye pek bir şey kalmıyor. Taktik teorinin yararsız olduğunu söylemek istemiyorum. Hayır temel eğitim olmasa, tam bir kargaşa ortaya çıkar. Tam da askerlerin kafasına organizasyon ve düzen fikri yerleştiği için, görünüşte bir kaos niteliği taşıyan bütün bu kendiliğindenlik içinde aslında sistem muhafaza edildi. Ama ders kitaplarının matematiksel soyutlamaları ile hareketin ve muharebenin canlı gerçekliği arasında muazzam bir fark var. Sefer başlamadan yirmi gün talim yaptırdığım bir ihtiyat eri, yolda giderken bana alaylı alaylı şöyle demişti: 'Burada işler, kurallara göre olması gerekenden biraz farklı yürüyor, değil mi komutanım?'

Kırklareli'ne hiç çatışma olmaksızın girdik. Ahali bizi gerçekten çok iyi karşıladı. O noktada resmi bildiride hiçbir abartma yoktur. Türkler biz gelmeden kaçmışlar-

dı ve her tarafta Hıristiyan evlerinin kapılarına birer haç işareti çizilmişti, kimi zaman bu işaretler o kadar canlı bir renkte oluyordu ki, insanın gözünden kaçmasına imkân yoktu. Hâlâ çok korktukları hallerinden belliydi. Pek çok Hıristiyan önceden fes giyiyormuş, ama artık fesleri bir kenara atmışlar, başka da başlıkları bulunmadığı için, başları açık dolaşıyorlardı.

Bizim alayımız Kırklareli'nde iki üç saatten fazla kalmadı. Kısa bir süre dinlendik, sonra Kavaklı'ya doğru yola çıktık. Türkler birkaç saat önce orada bulunuyorlardı. Belli ki panik ve telaş içinde kaçmışlar; bütün erzaklarını ve askeri malzemelerini bırakmışlardı. Şunu belirteyim, Kırklareli'nden sonra kullandığımız ikmal maddelerinin aşağı yukarı hepsi Türklerden ele geçirdiğimiz maddelerdi. Kavaklı'da bir gün boyu dinlendik ve iki gece geçirdik. Edirne'den bize doğru ilerlediği haberini aldığımız iki Türk yürüyüş koluna karşı Kavaklı'dan başlayarak on beş kilometrelik bir yarma hareketi yaptık, ama onlara rastlayamadık. Belki bunlar Bulgar kuvvetiydi ve topçulardan oluşturulan keşif müfrezesi onları yanlışlıkla Türk sanmıştı.

Lüleburgaz için yapılan muharebenin ilk gününde yaralandım. 15'i akşamı mevzilerimize geçtik, geceyi orada geçirdik ve pazartesi şafak vakti muharebe başladı. Ben akşam saat beş buçukta yaralandım. Şöyle oldu: Benim komutam altındaki müfreze –bir buçuk, iki takımın bir araya gelmesiyle kurulmuştu– önce küçük bir koruda Türklerle bir çarpışmaya girdi ve onları oradan çıkardı. Sonra Karaağaç köyünü ele geçirdik. Türkler oradan da kaçtılar. O köyün ilerisinde bir tepe vardı. Ben, 'Tepeye doğru, ileri!' emrini verdim ve adamlarım küçük gruplar halinde birbirlerine yapışarak tepeye çıkmaya başladılar. Bazıları tepenin yamacında bir hayli yukarı çıkmışlardı. Çıplak gözle, kaçmakta olan Türkleri takip ettiklerini görebiliyordunuz. Sağımızda veya solumuzda kim var,

hiçbir fikrim yoktu – yalnızca tepeye çıkmamız gerektiğini biliyordum. Tepeye ulaşınca ne olacaktı, onu da bilmiyordum. Tırmanışın daha başlarında, arkamızda kalmış herhangi bir Türk müfrezesine yakalanmayalım diye aklımdan geçti bir an, etrafa şöyle bir bakayım dedim. Tam bakarken kurşunu yedim. Kim ateş etti, nereden ateş etti, tabii bilmiyorum. Ama yaradan belli ki beni vuran bir Türk kurşunuydu. Ateş eden her kimse, birini vurduğunun farkında değildir – aramızda en az 400 metre mesafe vardı. Gördüğünüz gibi, kurşun şuradan, yüzümün sol tarafından, burnumun ortasına yakın bir yerden girdi ve sağ kulağıma yakın bir yerden çıktı. Vurulur vurulmaz yüzüstü yere kapaklandım, sanırım herhangi bir başka şeyden çok olayın beklenmedik oluşundan, şaşkınlıktan. Yere düştüm ve kendi kendime, 'Bu benim ölüm yaram olmalı' dedim. Ama bunu kafam çok berrak bir şekilde düşündüm, hiç –nasıl diyeyim– hiçbir duygusallığa kapılmadan. İşte ölüyorum, diye düşündüm, işte bu sonum; yalnızca bu kadar basit bir şekilde olup bittiği, aklıma hiçbir yüksek düşünce gelmediği için hayıflanıyordum. Böyle olması yazık, diye düşündüm. Daha sonra, acı hissettim, çok şiddetli bir acı – kurşunun girdiği yerden değil, çıktığı yerden, öyle ki kurşunun başımın sağ tarafından, kulağımın yanından girdiğine emindim. Yaradan çok kan aktı; kandan bir gölcük oluştu orada. Birkaç dakika sonra ayağa kalktım, üniformamı çıkardım ve elimden geldiği kadar yaramı sardım...

Sonra sıhhiyeci aramaya başladım. Ama onlarla ilgili problem de, olay yerine hep çok geç gelmeleridir. Yaralılar, onlara daima müthiş öfkeli olurlar, hakları da vardır. Türkler çoktan kaçmıştı, tehlike yoktu, ama ortalıkta sıhhiyeci gözükmüyordu. İki üç saat sonra, hatta daha sonra meydana çıktılar. Bana göre, bunun nedeni şu: Sıhhiyeciler, fiilen ateş altında kalmıyorlar,

ateş sürerken yakında bulunuyorlar ve dolayısıyla, çarpışan askerlerin tersine, kaçacak bir yeriniz olmadığını, çünkü soluduğunuz havanın her karışının ölüm tehdidiyle dolu olduğunu hissetmiyorlar. Görebildikleri tek şey, onlardan pek uzak bulunmayan yerlerde başkalarının öldüğü, bu nedenle kendilerini koruma güdüleri çok fazla gelişiyor. Kendilerini ateş altına atmaktan korkuyorlar, işte hepsi bu. Böylesi bir durumda insanlara en kötü içgüdüleri hâkim oluyor. Bu sedyecilerden bazıları, yaralılara yardım etmeye gidecek yerde ölüleri soyuyorlar. Tam bir kepazelik... Oysa, aynı adamı eline bir silah tutuşturup ateş hattına koyun, gayet iyi dövüşecektir: Gerektiğinde, ötekilerle birlikte, süngü takıp ileri atılacaktır. İnsan ne tuhaf bir mahluk. Gerçekten 200.000 askerin hepsinin birer kahraman olduğunu sanmak aptallık olur, hatta en kahraman kimseler bile her an kahraman değildir. Askerlikle kahramanlık, hiç değilse bugünün savaşlarında, bir kitle fenomeni. Bir ordu kahramanlıklar yapabilir, ama bu kesinlikle askerlerinin veya subaylarının her birinin ayrı ayrı kahraman olduğu anlamına gelmez. Gereken tek şey, bir bütün olarak ordunun ne için savaştığını bilmesi ve savaşın amacını benimsemesi, o zaman kahramanlık savaşın kendi koşullarından doğar.

Ortalıkta sedye getiren kimse yoksa, kendi adamlarımın beni niçin kaldırmadığını soruyorsunuz. Yasaktır çünkü. Asker, kendisi yaralanmadıkça, savaşmaya devam etmelidir, eğer yaralananlara bakmasına izin verilse, çarpışma hattında kimse kalmaz. Daha sonra, savaş meydanında sendeleyerek ilerlemeye başladığım zaman, doğru, adamlarımdan biri gelip koluma girdi. Onun yardımıyla tıbbi hizmet noktasına vardım – yaralanmamdan tam altı saat sonra. Orada yarayı iyotla dezenfekte ettiler, sardılar ve beni diğer yaralılarla birlikte Kırklareli'ne geri gönderdiler.

Yük arabasının içinde yatarken, beni kendi yaramdan daha çok rahatsız eden şey, düzinelerce arabanın gıcırtısıydı. Kafamın içinde bu ses artık mitralyöz seslerinin yerini almıştı – bilirsiniz, mitralyöz sesi de çekilir şey değildir hani. Savaş meydanında o sesten ilk başta hoşlanmıştım: Düzenli, aralıksız, tatlı bir ses. Ama sonra beni rahatsız etmeye başladı, ne kadar çok işitirsem, kulağıma o kadar kötü geliyordu. Sizi yoruyor, dayanılmaz hale gelinceye kadar sinirlerinizi bozuyor, dur durak bilmiyor... Aşağılık makine! O seste insani hiçbir yan yok. Tak-tak-tak-tak-tak, aralıksız yirmi dört saat. Top gülleleri, kıyaslanmaz derecede daha insani. Top sesi duyunca, her zaman, arkasında canlı bir irade bulunduğunu hissedersiniz, bir yerde birisi bir kirişi çekmiştir. Ama makineli tüfek gayet ruhsuzdur, bir tür öldürme *perpetuum mobile*'si [devamlı hareketi]: Ölüm getiren kurşunlar kusuyor, ama o kurşunların ardında hiçbir insan ruhu hissedilmiyor. Onun en iğrenç tarafı da bu.

Korku mu? Savaşırken –yani gerçekten ateş altındayken– hiç korku duymuyorsunuz. Ama öncesinde ve sonrasında son derece büyük bir korkuya kapılıyorsunuz – bir imtihana girerken veya bir topluluk karşısında konuşma yapmadan önce aynı dereceye varmasa da duyulan korku türünden bir korku. Seferberlik sırasında kimse cepheye gitmek istemiyordu. Ciddi toplantılarda, insanlar bir kitle halinde hep beraber hisseder, görür ve bağırırken, tabii ki, büyük bir coşku duyuluyordu. Ama tek tek insanlarla konuştuğunuz zaman, herkesin sıranın kendisine gelmemesini tercih ettiğini görüyordunuz. İçlerinden bazıları öyle bir şekilde konuşuyordu ki, ben gerçekten ürküyordum: Bu adamlar ilk hücuma bile dayanamaz, diye düşünüyordum. Halbuki olaylar kesinlikle böyle bir şekil almadı. Korku tamamen yok

oluyor ve onun yerini belli bir zaman sonra kayıtsızlık alıyor. Korkakların ve fazla hassas kimselerin bazen çok kahramanca işler yaptığı da oluyor.

Korku insan hayatında belli bir amaca hizmet ediyor. Organizmanın, kendisini tehdit eden bir tehlikeye ruhsal reaksiyonu korku. Ama bu tehlike sürekli ve kaçınılmaz ise, ondan sakınmanın hiçbir yolu yoksa, havanın her santimetre küpü her an bir kurşunla dolabilirse, o zaman korku yararlı bir şey olmaktan çıkıyor; artık organizmayı korumuyor, tersine yok ediyor. İşte o zaman korkunun yerini, kendine özgü psikolojik bir savunma aracı olan kayıtsızlık alıyor.

Muharebe sırasında hiç korku hissetmiyorsunuz: Onun yerine, üzerinize sinirsel bitkinliğin getirdiği bir tür halsizlik çöküyor... Top ateşi şafakta başlar. Aralıksız devam eder. Güneş doğar; siz yürür, oturur veya yere yatarsınız, ama top ateşi, hiç kesilmeden gece olana kadar bütün gün devam eder, hatta bazen geceye de taşar. Biz top ateşiyle birlikte yaşarız ve bir an bile ondan kurtulamayız. Muhtemelen, açık, geniş bir alanda fırtınaya tutulduğunuz olmuştur: Başınızın üzerinde gök gürülder, şimşekler çakar ve sizin için saklanacak hiçbir yer yoktur. Şimdi tehlikenin ondan bin kat daha büyük olduğunu tahayyül edin, hiç aralıksız şimşek çakıyor ve bu bir saat devam ediyor, iki saat, on iki saat, yirmi dört saat, iki gün iki gece, üç gün... Ölüm tehlikesine keskin bir karşılık olarak korku yok oluyor, ama bütün organizmanıza, bütün kaslarınıza, kemiklerinize bitkinlikten doğma bir halsizlik işliyor. Korkunç, dayanılmaz, inanılmaz derecede yorgun düşüyorsunuz... Top ateşinde tıpkı bir fırtınada olduğu gibi ayrım gözetmeyen bir yıkıcılık var – ölüm, vahşi ve denetimden uzak bir şekilde, yukarıdan, sağdan, soldan üzerinize çullanıyor. Konuşuyor, ıslık çalıyor, eziyor, sizi sıcak

hava hortumlarıyla pençesine alıyor, ayağınızın altındaki toprağı havaya uçuruyor ve bitmez tükenmez gürlemesi sürüp duruyor. Her gün sona ererken düşünüyorsunuz: Bu son, işler böyle sürüp gidemez artık. Ama sonra bir gün daha geçiyor ve bir gün daha. Bir de bakıyorsunuz, düşman göresiniz gelmiş."

Arşiv, 1912

Uzun bir ay

Böylesine çabuk geçen bu uzun ay içinde her şey değişti. Savaşın başında hava mükemmeldi, umutlar büyüktü; caddeler, hâlâ, savaş müziği, şarkılar ve görkemli "Hurra!" haykırışları eşliğinde yürüyen ihtiyat kuvvetleriyle, Makedon ve gönüllü birlikleriyle doluydu. Bulgar ordusunun hemen hemen hiç kayıp vermeden kazandığı zaferlerin haberleri geliyordu. Kalabalıklar caddelerde toplanıp yüksek sesle okunan telgrafları dinliyor, Balkan İttifakı devletleri büyükelçilerini omuzlar üzerinde taşıyordu; gazete satan çocukların sesleri birbiriyle yarışıyor, ortalığı inletiyordu, gazeteler, Türklere veya Avrupa kamuoyuna karşı kazanılmış yeni zaferleri duyuruyordu sürekli. Zeki gazeteciler, başlarında ipek şapkalar, ellerinde dürbünler, fotoğraf makineleri, her şeyi bilmek, görmek, duymak arzusuyla yanıp tutuşarak bir kahveden öbürüne koşuşturuyordu. Buradan hiç ayrılmamış, sadece kocalarını, nişanlılarını, kardeşlerini kanlı arenaya göndererek onlardan ayrı düşmüş Sofya kadınları, anacaddelerde zarifçe dolaşıyor, güneş ışığından faydalanıyorlardı. Ekim başıydı, ama hiç bitmeyecek bir ilkbahar başlamıştı sanki...

Ama ilkbahar bitti. Soğuk geceler kendini gösterdi, Vitoşa'nın üzeri karla kaplandı, otel müdürleri demir borularını sıcak suyla doldurdular, sabahları açık pence-

relerden içeri sevimsiz bir sis dolmaya başladı, üç günün ikisinde yağmur yağdığı görüldü ve caddelerde giderek daha az sayıda muhabire, giderek daha çok sayıda taburcu edilmiş yaralıya rastlanır oldu. Son yedek asker grubu da, Makedon Lejyonu ve o lejyonun Ermeni Birliği'nin yanı sıra cepheye yollandı; Sırbistan'dan gönderilen tümenler –üstü kırmızılı bereler takan, çiçek süsleri bulunmayan gönüllüler– Edirne'ye giderken buradan da geçtiler. Gök delinmiş, her yer sırılsıklam; gazete satan çocuklar, yağmurdan korunmak için başlarına gazeteleri tutuyorlar, soğuktan kızaran ellerini delik ceplerine sokuyorlar, rutubetten ve bir aylık yorgunluktan çatallaşmış sesleriyle ateşkese veya çatışmaların yeniden başlamasına dair haberleri haykırıyorlar. Sofya caddelerinde kalabalıkların toplanmasından ve sevinç çığlıkları duyulmasından bu yana çok zaman geçti. Zarif kadınlar caddelerde artık ağır ağır, süzüle süzüle yürümüyorlar; bunun yerine, şemsiyelerini açmış, ıslak kaldırımlara değmesin diye eteklerini yukarı çekerek, endişeli bir tavır içinde sessiz sedasız adımlarını atıyorlar. Üçpınar'dan şehir merkezine gelen dilencilerin sayısı arttı, bu dilenciler yabancıların önüne çıkarak, sızlana sızlana bir şeyler mırıldanıp kirli avuçlarını uzatıyorlar. Yurtdışından hiç aralıksız, gruplar halinde hastabakıcılar geliyor, hasta ve yaralı sayısı durmadan artan hastaneler onları adeta yutuyor...

Şimdi burada en güç dönem yaşanıyor. Savaş bitmedi; Edirne hâlâ direniyor; sansürün bir kere yayımlanmasına izin verdiği ve bu yüzden güvenilir kabul edilen (burada âdet böyle!), Çatalca'nın alındığı yolundaki haberlerin asılsız olduğu anlaşıldı. Türk ordusu veya en azından onun çok büyük bir bölümü Çatalca'da direniyor ve Türk ordusunun yanı sıra kolera heyulası da orada bekliyor. Savaş bitmedi, ama devam ediyor da denemez. Görüşmeler devam ediyor. Ateşkes haberleri

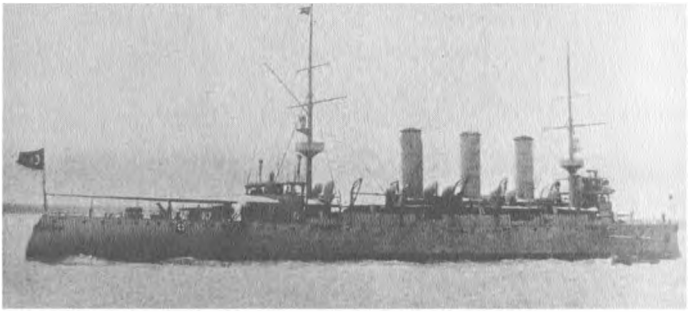

Muharebe meydanından bir yaralıyı taşıyan Türk askerleri.

pek memnuniyetle karşılanmıyor, çünkü bu kadar temelsiz umutların bağlandığı Çatalca'dan, zorlukların enikonu arttığı yolunda haberler de geliyor. V. İ. Nemiroviç-Dançenko'nun heybetli, vatansever trampet çalışı artık kimseyi mest etmiyor, çünkü bu enstrümanın çıkardığı seslerde, insanı çileden çıkaran o yanlış notayı, en çok işitme güçlüğü çekenler bile artık ayırt edebiliyor. Topların çıkardığı yangınlar henüz sönmedi, ama savaş şiirlerinin çiçekleri çoktan ayaklar altında ezildi. Savaşın korkunç gerçekliği, dönen yaralı dalgalarıyla, bütün ülkeye yayıldı.

***

Bulgarlar duygusal bir halk değil; lirizmden ve tiyatro duygusundan yoksunlar. Ordunun kazandığı zaferler hakkında, tabii ki, olayların önemine uygun yüksek bir üslupta gazete makaleleri yazılıyor, ama söz konusu üslup yavan, sert ve törensel, savaşın ilk günlerinden sonra rutin ve kalıplaşmış bir hal aldı. Kırklareli'nin ele geçirilmesi, o sırada şehirde büyük

Hamidiye *kruvazörü.*

bir heyecan yarattı, sevinç gösterileri ve meşalelerin taşındığı yürüyüşler yapıldı. Ama Lüleburgaz veya Çorlu'dakiler olsun, Selanik'in alınması için yapılanlar olsun, daha sonraki çarpışmalara ilişkin haberler ne sokak yürüyüşlerine yol açtı, ne de büyük bir coşku doğurdu. Savaşın olaylarının şehrin caddelerinde hâlâ duyulabilen tek yankısı, gazete satan çocukların sabah altıda başlayıp gece saat ona kadar süren bağırışları. Bulgar torpidolarının bir Türk kruvazörünü batırdığına dair haber, burada dün, bütün akşam gazeteleri ve yarıresmi *B'lgariya*'nın özel bir *priturka*'sıyla duyurulduğu halde, sokaklarda hiçbir yankı bulmadı. Halk zaferlerden bıkmış: Artık zafer istiyor.

L. Troçki ve H. Kabakçiyev
Bulgar Politik Hayatından Eskizler

Üçpınar

Burası, bir askeri harekât alanı veya işgal edilmiş bir yer değil, dolayısıyla genelkurmay haritasında bu ismi aramanıza gerek yok. Üçpınar Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da bir mahalle.

Pirot Caddesi adlı uzun caddeyi geçip Dragoman Bulvarı'na çıkıyoruz, oradan da St. Kliment Caddesi'ne giriyoruz. Solumuzda güzel Vitoşa Tepesi duruyor, çoktan karlarla örtülmüş, oysa üzerinde ilkbaharı andıran bulutlar dolaşıyor. Birkaç adım daha ve Paysi Caddesi'ndeyiz. Caddeye Bulgar ulusal uyanışının öncülerinden birinin adı verilmiş, bu rahip-tarihçi Bulgarları kendilerine Bulgar demekten utandıkları için kınamış biri. O günlerden bugüne Vitoşa üzerinde çok karlar eridi ve şimdi Paysi'nin manevi vârisleri, Bulgar olmak istemeyenleri de zorla Bulgar yapmaya uğraşıyor...

Paysi Caddesi'nden sonra, fakirliğin had safhada bulunduğu bir bölgeye giriyorsunuz. Kader, adeta fakirliğin hiçbir ulusal önyargısı bulunmadığını göstermek istercesine, Yahudi, Çingene ve Bulgar ırkından fakir insanları Üçpınar'a yığmış, büyük bir süpürgeyle buraya süpürüp atmış onları.

Sofya'nın merkezi kesimi –demiryolu istasyonundan saraya ve parlamento binasına kadar– tamamıyla bir Avrupa şehri. Mükemmel, temiz, işlek caddeler, büyük binalar, elektrik, tramvaylar, bir *corse* [gezinti yeri], şık giysiler, Paris'tekilerden bile daha büyük kadın şapkaları. Ama bu temiz, iyi giyinen, kesinlikle "Avrupalı" Sofya'nın bir de korkunç, aşırı-Asyalı Üçpınar'ı bulunuyor. Uzakdoğu ülkeleri ve önemli bir dereceye kadar Rusya gibi, Yakındoğu ülkelerine de tarih, barbarlıktan kapitalist uygarlığa tedrici bir geçiş için çok az bir zaman tanımıştır. Tarih, onları, daha doğru düzgün karayolları yapmadan demiryolları inşa etmeye ve uçaklar edinmeye zorlamıştır; mülkiyet sahibi sınıflarının kafaları üzerine, daha o kafalara Avrupalı fikirler girmeden parlak silindir şapkalar yerleştirmiştir; nihayet, şehirlerinin varoşlarındaki kirli su haznelerini, pis koku ve veba rezervuarlarını henüz kurutmadan, merkezlerini harika elektrik lambalarıyla aydınlatmaktadır.

Bu sokak boyunca, su birikintileri ile çürüyen çöpler arasında dikkatlice ilerleyelim: Üçpınar'dayız, semtin Yahudilerin oturduğu kesimindeyiz. İnsanlar çoktan bizi fark ettiler ve kendilerine acil yardım getirdiğimizi düşündüler. Deliklere benzeyen kapılardan, sefaletin, dehşetin ve insanın zavallılaşmasının ete kemiğe bürünmüş şekilleri gibi görünen parmaklar uzanıyor. Acınacak bir halde, korku ve ümitle gözlerimizin içine bakıyorlar. İki büklüm, ihtiyar Yahudiler, vücutlarının bir parçası olmuş gibi gözüken pis paçavralar içindeler, çerçeveleri yeşile dönmüş ve burunları üzerinde eğri büğrü duran büyük gözlükler gözlerinde.

Dişetleri kansız görünen ve gözlerinin etrafında hayra alamet sayılamayacak mor halkalar bulunan gençler otomatik bir hareketle sadaka için ellerini uzatıyorlar, belli ki, bu eller hiç sabun yüzü görmemiş. Ve Üçpınar kadınları, sefalet yükünü çeken yaratıklar; gözkapakları irinli, çarpık bacaklı çocukların etraflarını sardığı, çarpık bacaklı, karınları şişkin kadınlar!... Kirli topuklarından kayan tahta nalınlarıyla birbirlerini itip öne geçmeye çalışan bu çocuklar, rehberimize İspanyol lehçesinde şu veya bu dertten şikâyet ediyorlar.[82]

Evleri çoktan arkamızda bıraktık: Artık etrafımızda evler değil, topraktan barakalar var, her birinin tek bir "oda"yı aydınlatan küçük, kare bir penceresi var, bu barınaklara sokaktan doğrudan doğruya giriliyor, barakanın bir giriş bölümü, hatta eşiği bile yok.

İnsanlar bu barınakların hepsini, belediye arazisi üzerine yasadışı olarak, kendi elleriyle balçık ve çamurdan yapmış. Roma hukukunun kutsal ilkelerini pek bilmeyen Üçpınar yoksulları, epik şairlerin annemiz diye nitelediği şu yeryüzünde, kendileri için bile, küçük de

82 Engizisyonun İspanya ve Portekiz'den kovduğu Sefarad Yahudileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarına yerleşmişlerdi. Söz konusu Yahudilerin konuştuğu dil, bir İspanyolca lehçesi olan Ladino idi.

Türk ordusu bozgundan sonra geri çekilişi sırasında bir nehri geçerken.

olsa, barınacak bir göz yer bulunması gerektiğine azim ve inatla karar vermişler. Sofya belediye meclisi, birçok kez bu naif batıl inancı yangın hortumlarıyla yok etmeye çalışmış. Daha geçen yıl, Sofya itfaiyecileri, belediye arazisi üzerine yasadışı yollarla yapılan bu sefil inleri gayretli bir şekilde yerle bir etmişler: Yeni Rusya bozkırlarında zararlı kemirgenleri yok etmek için kullanılan yöntemin aynısını –onları su fışkırtarak deliklerinden çıkarma yöntemini– kullanmışlar. Gelgelelim uğraşları boşa gitmiş: Üçpınar'ın iflah olmaz insanları, kendilerinin yeryüzünün üzerinden o şekilde silinmelerine fırsat vermemiş. Sonra savaş çıkmış ve hepsi –ister arsız "gecekonducu", ister itfaiyeci olsunlar– cepheye sürülmüş...

Bu Üçpınar barınaklarından birinin içine bakalım – "Slivnitsa Bulvarı" şatafatlı ismini taşıyan, aslında her iki yanında çamurdan kulübeler duran, uzun bir gölcükler dizisinden başka bir şey olmayan bu sokaktaki barınaklardan birine. İşte bu baraka, içinde demir bir soba bulunan tek bir odadan ibaret: Beş arşına dört arşın genişliğinde.[83] Burada on bir kişi yaşıyor: Sakat bir ihtiyar adam; bir ihtiyar kadın; onların üç kızı, bir oğlu; oğullarının karısı ve dört küçük çocuk. Üzerinde uyunacak çaputlar toprak zemine serilmiş; bir köşede bir iki sandık üzerinde yatırılmış birkaç uzun tahta da paçavralarla kaplı; pencere bir arşın kare genişliğinde; yukarıda çamurdan yapılma bir tavan duruyor. Hepsi birbirinin aynı – bu baraka da diğer bütün barakalar gibi. Üçpınar bu izbe barakalardan ibaret.

"Belediye bize bir daha ne zaman para verecek?" diye soruyor kadınlar, rehberimiz Yoldaş Yako Leviev'e. Kendisi, Sofya belediye meclisi üyesi, esas olarak Üçpınar Yahudi mahallesinin oylarıyla seçilmiş. Soruyu soran kadınlar, Sofya fakirlerine altı aylık bir dönem

83 arşın: Rusya'da kullanılan ve yaklaşık 71 cm uzunluğunda bir uzunluk ölçüsü birimi.

içinde yarım milyon franklık (200.000 rubleden az) bir yardımı dağıtma görevi verilen belediye komisyonundan bahsediyorlar. Yako Leviev, bu komisyonun en gayretli üyelerinden biri.

"Ne zaman para verecekler?... Artık dayanamıyoruz!..."

"Beş çocuğum var, kocam cepheye gitti..."

"Benim evimde doyurulacak dokuz boğaz var, kocam Odrin (Edirne) önündeki orduda asker."

"Benim kocam orduda asker değil diye, bana beş kuruş vermiyorlar. Ama sanki ben onu görüyor muyum? Hatta nerelerdedir, biliyor muyum?... Benim kızıl geçiren iki çocuğum evde yatıyor..."

"Hepimiz bir araya gelip *kmetstvo*'ya (belediye sarayına) gideceğiz!"

"Hepimiz, çocuklarımızı da yanımıza alıp kraliçeye gidelim ve ona, bizim de çocuklarımızın da tek bir lokma yiyeceği olmadığını söyleyelim... Ondan sonra bize ne isterlerse yapsınlar!"

Üçpınar Yahudi mahallesinden Bulgar ordusunda şu anda görev yapan 700 asker var. Onlar orada hanedan ve mülkiyet sahibi sınıflar için yeni topraklar fethediyor, oysa burada otoriteler onların ayaklarının altından 20 arşın kareyi çekip almak istiyorlar.

Gelgelelim, bu yokluk ve yoksulluk batağında bir fikir savaşı sürüyor. Bu savaş tabelalardan bile izlenebiliyor. İşte şurada "Siyon Taverna ve Kahvehanesi", hemen onun yanında Chaim Sh. Varsano'nun işlettiği "Enternasyonal Kahvehanesi". Bunlar, Yahudi *makhla*'sını (mahallesini) bölen iki temel ilke: Siyon ve Enternasyonal. Bazıları, bu pis kokan sular içinde boğulmuşken, kendilerini doğacak Siyon Krallığı efsaneleriyle avutuyorlar, oysa ötekiler, kendilerini dinsel ezgilerin ve ulusal batıl inançların sihrinden kurtarmış ve umutlarını emeğin sosyalist enternasyonaline yöneltmişler.

Buradan pek uzak bulunmayan bir yerde Yoldaş Solomon İsakov'un evi var. Ailesini ziyaret için birkaç dakika oraya uğrayalım: İsakov'un kendisi Çatalca önlerindeki orduda asker. Bu ev de tek oda ve neye benzediğini zaten biliyoruz – şu var ki, burası çok temiz ve duvarlar resimlerle süslenmiş. Bir köşede Karl Marx'ın büyük, çerçeveli bir portresi asılı duruyor. İsakov bir dizgici ve sendikasının yayın organını yönetiyor. Ayda seksen frank (otuz ruble) kazanıyor ve yılda en az iki üç ay işsiz kalıyor. İşte ihtiyar annesi; yüzü sevimli ve canlı gözüken bu genç kadın da karısı; şurada yerdeki beşikte yatan da dokuz aylık oğlu. Oğlana, şu köşede portresi asılı duran aslan yeleli adamın adını vermişler.

Tekrar sokaktayız. İşte, şimdi de karşımızda Sosyal Demokrat organizasyonun Üçpınar kulübü. Siyon özlemi çeken, kara cahil hayalcilerin ruhani sığınağı niteliğindeki, göze çarpmayan, küçük havra da pek uzakta değil, buradan gözüküyor.

Vladaika adını taşıyan dere, asıl Üçpınar'ı (isim Türkçedir) Dörtpınar'dan ayırıyor. Dörtpınar'da yaşayanların büyük çoğunluğu Çingene, gerçi orada da Yahudiler var.

Şu anda sadece çamurlu bir su birikintisi halinde bulunan Vladaika, yağmur yağınca taşıyor ve üzerindeki çürük ahşap köprüleri alıp götürüyor. O zaman Dörtpınar'ın şehirle bağı kopuyor ve mahalle günlerce ekmeksiz kalıyor. Gerçi normal zamanlarda bile, burada yiyecek fazlalığı hiç görülmüyor. Çingenelerin çamurdan yapılmış barakaları, Yahudi barakalarına göre çok daha iyi ve çok daha geniş gözüküyor. Bunun nedeni, muhtemelen, Çingenelerin barakalarını gizli gizli yapmak zorunda kalmamaları: Belediye onları, kamu meydanlarında karmakarışık bir şekilde yaşadıkları şehir merkezinden zorla uzaklaştırmış ve kendilerine şehrin varoşlarında boş bir arazi vermiş. Gelgelelim genel olarak

Dörtpınar Üçpınar'ın ikizi. İnsan ve hayvan pisliklerinin dolduğu aynı su birikintileri, kapılarda çürüyen çöp yığınları ve pencere üzerlerinde kurutulan kırmızıbiber dizinleri. Bacağı kesilmiş bir Çingene, çamurun içinde elleri üzerinde sürünerek bize doğru yaklaşıyor. Çingene çocuklar avuçlarını uzatarak, "*Leb*!" (ekmek) diye bağırıyorlar. Dışarıdaki bir tuvalet ile ondan pek farklı gözükmeyen bir baraka arasına gerilmiş bir ipin üzerinde, hepsi de yama parçalardan yapılmış, birkaç kirli keten elbise kuruyor. İşte burası berber dükkânı: Çıplak, pek aydınlık olmayan bir odada tek bir "koltuk" var, makas ve kırık bir tarak da bir kutunun üstünde duruyor. Yanda *bakalnitsa na drebno* (bakkal dükkânı), onun yanında *papirosi na drebno* (tütüncü) görüyoruz. Pınar'da hiçbir şey toptan alınıp satılmıyor, her şey perakende (*na drebno*)...

Pınar'ın Bulgar mahallesinde fayton ve yük arabası sürücüleri ile Makedonlar yaşıyor. Burada "Makedon", millet, parti ve meslek arasında bir şey demek. Onlardan kaba oldukları ve başkalarının sırtından geçinmeye çalıştıkları gerekçesiyle pek hoşlanılmıyor. Bu mahalleye, fayton sürücülerinin atları dolayısıyla "hara" diyorlar – gerçi şimdi ortalıkta tek bir at bile gözükmüyor: Atlar, arabalar, arabacılar hepsi, savaşın gereklerine göre neye ihtiyaç duyulursa el koyan komisyonun hizmetinde. Sadece kadınlar ve çocuklar evde kalmış. Pınar vatan hizmetinde: Babalar kanlarını akıtıyor, çocuklarının karınları açlıktan şişiyor...

Kondüktörlük görevini bir ortaokul öğrencisinin yaptığı (bütün kondüktörler silah altında) bir tramvayda otururken, Pınar'ın genel manzarasına şöyle bir bakıyoruz. Gözümüz, eşiğinde iki "gayrimeşru" bebeğin durduğu "gayrimeşru" çocukların yuvasına takılıyor; sonra bellerinde geniş kemerler, başlarında tepeleri yeşil, kuzu derisi başlıklar bulunan Makedonlar görünüyor; çocuk-

ların yerini şu anda ihtiyat askerlerinin aldığı okul binası bir an gözümüze çarpıyor; nihayet, gözler, Üçpınar mahallesinin –Yahudi, Çingene ve Bulgar mahallelerinin– üzerinde, sosyal adaletin ve insanlığın muzaffer bir timsali gibi çarpıcı bir şekilde yükselen yeni, anıtsal bir binaya, görkemli kaleye çevrilip kalıyor: Sofya hapishanesi!

Luç, No. 77 (163)
2 Nisan 1913

Bulgaristan ve Rus diplomasisi (Bir Bulgar devlet adamıyla görüşme)

"Lütfen, söyleyin bana, Rusya'nın Balkan Sorunu üzerine bir siyaseti var mı?"

"Evet, var. Ben hatta tam iki tane siyaseti olduğunu düşünüyorum."

"Ama, o zaman, hiç siyasetiniz yok demektir..."

"Belki de öyledir... Ancak, birçok kişi diyor ki, Rusya olmaksızın Balkan İttifakı olmazdı, dolayısıyla savaş çıkmaz, zafer elde edilmezdi."

"Bakın şimdi, bu, gerçekle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir iddia. Rusya, Balkan İttifakı'nın kurulmasını istemişti ve buna yardım da etti – ama Türkiye'ye karşı değil, en azından esas olarak Türkiye'ye karşı değil, Avusturya'ya karşı. İzvolski, Çarikov ve Hartvig'in izlediği siyaset buydu. Rusya'nın Avusturya'ya karşı bir sete ihtiyacı vardı. Türkiye'yle savaş istemiyordu. Bizim Rusofil Tsankovcular da savaşa karşıydı, bunun nedeni tam da siyasetleriyle Rusya'dan kopmaktan korkmalarıydı. Bizim Çar Ferdinand'a gelince, siyasetinin ana ilkesi şuydu: Rusofiller iktidardayken Avusturya'ya yaklaşmak ve tersine, Avusturya etkisi kabineye hâkimken Rusya'ya yaklaşmaya çalışmak. Ferdinand bütün politik partileri aynı şekilde etkilemiştir. Bulgaristan, eğer

bağımsız bir siyaseti olsun istiyorsa, gerçekten bundan başka bir siyaset izleyemez. Burada herkes şimdi bunu kabul ediyor. Ferdinand için Rusya'yla bilinçli bir arabuluculuk yürüten Danev'i alın ele. Kendisi, Rusya'yla 'siyaset oyunu oynamadığımızı', başka bir deyişle bizim politik çizgimizle Rusya'nınkinin ister istemez çakıştığını ilan eden sıkı bir Rusofildir – şimdi, elbette Çar Ferdinand'ın da etkisiyle, saf Rusofil çizgisinden sıyrılmıştır. Kendisinin, Arnavutluk'un kaderi ve Sırbistan'ın denize bir çıkış yolu elde etmesiyle ilgili olarak Avusturya hükümetiyle bir anlaşmaya varmak üzere Viyana'ya gönderilmesi durup dururken olmuş bir şey değildir.

Bizim saray çevresi kliği de, belirtmem gerekir ki, savaşa karşıydı, hem de çok kesin bir şekilde. Berchtold'un Türkiye'nin ademimerkezileşmesiyle ilgili önerisinin, mevcut durumun dayanılmaz olduğu ve bir çıkış yolu bulunması gerektiği şeklinde Sofya'dan gelen ısrarlı işaretlere bir karşılık olarak ortaya atıldığını varsaymak için güçlü nedenler vardır. Gelgelelim, Berchtold'un konuşmasının ve bu konuşmanın gördüğü karşılığın hemen ardından anlaşıldı ki bu, Türk reformları denen şeylerin 101. programından başka bir şey değildir. Bu uyduruk diplomatik hamle sonucu herhangi bir çözüm getirileceği düşünülemezdi ve Makedonya Sorunu ile ilgili ülke içi sorunlarımız öyle bir seviyeye gelmişti ki, her an bir patlama bekleniyordu. Bunun üzerine, Çar Ferdinand, burada haklı veya haksız olarak Rusya'nın siyaseti sayılan bir siyaseti gütmeye başladı. Bizim gazetelerde, Balkan İttifakı'nın İştip ve Koçani'de yapılan katliamlardan doğduğu sık sık yazılmıştır.[84] Ama bu açıklama sadece filisten'lere tatmin edici gelebilir. Koçani katliamı, Makedon ihtilalci organizasyonunun dinamit 'siyasetine'

84 Aralık 1911'de ve Ağustos 1912'de, Makedonya'nın sırasıyla, İştip ve Koçani kasabalarında Makedon ve Bulgar sivillere karşı katliamlar yapılmıştı.

kanlı bir karşılıktı ve çaresizlikten doğan bu siyaset de sistemin kurucu bir unsuru haline gelmişti... Bulgaristan'daki Makedonyalılar, çizgilerini büyük bir enerjiyle savundular – onların hakkını yememek için, enerjiden yana hiç sıkıntı çekmediklerini belirtelim: İnsanlar diyor ki, mesele, sonunda yine ültimatomlara başvurularak çözüldü...

Balkan İttifakı'nın temeli, yarımadanın güneyinde ve batısında atılmıştır – Yunanistan'da ve Sırbistan'da. Zaten Venizelos da, Paşiç de Balkan İttifakı'nın babasının kendisi olduğunu söylüyor, belki de bu iddialarının bir temeli vardır. Onları bir araya getiren şey, en başta, Avusturya ve İtalya'nın yarattığı Arnavut 'tehlikesi'ydi.

Otonom bir Arnavutluk –yani, kuzeyde Avusturya'ya ve güneyde İtalya'ya tabi bir Arnavutluk– Sırbistan için Adriya'dan nihayet tamamen koparılması, Yunanistan için ise topraklarını genişletme ihtimalinin ortadan kalkması tehdidini getiriyordu.

İşte durum böyleydi; Balkan devletleri, hem iç koşulları hem de uluslararası durum dolayısıyla Türkiye'ye karşı bir saldırı ittifakı kurmaya zorlanırken, Avrupa diplomasisi Türk statükosunun ihlal edilmezliğine dair sihirli sözlerini birinci kere tekrar etmekten ileri gidemiyordu. Diplomasiyi gerçekten oluşturan materyalleri bana açıklayabilir misiniz? Bir süre önce, Karl Marx'ın, kendi deyişiyle 'Avrupa diplomasisinin *pons asinorum*'u [kritik testi]' olan Doğu Sorunu hakkındaki yazılarını yeniden okudum. Biliyorsunuz, bu yazılarda bugün için de öğretici nitelikte pek çok şey var. Söz konusu yazılar, Kırım Savaşı'ndan kısa bir süre önce, Doğu Sorunu'nda iki faktör daha keskin bir şekilde meydana çıkarken yazılmıştı: Bir yanda, Rusya'nın İstanbul'a doğru çok yavaş da olsa, kararlı bir şekilde ilerleyişi, öte yanda, Batı diplomasisinin Rusya'yı durdurma çabası. 'Türkiye,' diye yazıyordu Marx, 'Avrupa'nın meşruiyetinin

kanayan yarasıdır. İlk Fransız Devrimi'nden bu yana, meşru monarşik yönetimin aczi kendisini bir aksiyomda ortaya koydu: Statükoyu koru. Bir *testimonium paupertatis* [aczi gösteren kanıt], yönetici güçlerin herhangi bir ilerleme veya uygarlık hedefi için genel yetersizliklerinin ikrarı, kendisini, rastlantı veya kaza eseri bugünkü şeklini almış şeylere dört elle sarılıp bağlı kalmaya dair genel anlaşmada gösteriyor... Béranger'nin nitelemesiyle, bayağılığın sadık uşakları; tarihsel bilgiden veya olgulara vukuftan yoksun, fikirlerden yoksun, inisiyatiften yoksun bu kimseler, hep beraber, her şeyi yüzlerine gözlerine bulaştırarak ortaya çıkardıkları statükoya hayranlık duyuyorlar, her şeyi berbat edip meydana getirilen bir zanaat eserinin değerini gayet iyi biliyorlar.'

'Avrupa devlet adamlarının, inatçı cehaletleri, kemikleşmiş rutinleri ve ruhlarındaki kalıtsal uyuşuklukla bu soruya (Avrupa Türkiyesi'nin durumu ne olacak?) karşılık verme girişiminden bile nasıl çekindiklerini gördük.'

Hiç de fena söylenmemiş, değil mi? Ve bu sözler, o günlerden bu yana diplomat babalarının ve büyükbabalarının yerine geçen diplomat torunlar için de her bakımdan geçerlidir. Ama, diye soruyor Marx, Türklerin Avrupa'dan çıkarılması Balkan yarımadasında Rusya veya Avusturya tahakkümü anlamına gelmez mi? Ve cevap veriyor: Hayır, Balkan halkları, ancak kendileri bir kölelik ve aşağılanma durumunda kaldıkları sürece, Büyük Devletlerden destek arayacaklardır.

'Herkesçe bilindiği gibi, Türk toprağından doğan ve tam veya kısmi bağımsızlık elde eden devletlerin her birinde, Rusya aleyhtarı güçlü bir parti ortaya çıkmıştır.'[85]

85 İlk alıntı, Marx'ın 7 Nisan 1853 tarihli *New York Daily Tribune*'de çıkmış, "Türkiye" başlıklı bir yazısından yapılmıştır. Söz konusu yazı, Marx-Engels *Collected Works* (New York: International Publishers, 1979) 12. cilt, s. 3-12'de bulunmaktadır [Türkçesi: *Marx-Engels, Doğu Sorunu* (İstanbul: Sol Yayınları, 1977) s. 15-23]. Öteki alıntılar ("Avrupa devlet adamların . . ." ve "Herkesçe bilindiği gibi. . ." diye başla-

Kısacası Marx şu sonuca varıyor: Balkan yarımadasını Rusya ve Avusturya'nın emellerinden uzakta tutmanın en iyi güvencesi, çürümüş statükonun korunmasında değil, bizzat Balkan halklarının özgürlük ve bağımsızlığında yatmaktadır. Ve bu sonuç, ancak şimdi, altmış yıl sonra, top ateşleriyle diplomatlarının kafataslarının içine sokulmaktadır. Ama ben konudan biraz uzaklaştım...

Açık konuşalım: Rusya'nın Balkanlar'daki kurtarıcı rolü, kurtuluşa eren halklar özgürlüklerini kendileri için kullanmak istediklerini ortaya koyunca sona erdi. Rusya'nın daha 1880'lerde nasıl Balkanlar'daki statükoyu koruma çizgisini benimsediğini görebiliyoruz. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi, biliyoruz ki Balkan devletlerinin herhangi bir şekilde güçlenmesi, onları, Rusya'nınki de dahil olmak üzere Avrupa'nın vesayetine karşı daha bağımsız kılar. İkincisi, o dönemde Rusya gözlerini Uzakdoğu'ya çeviriyordu ve orada meşgul olduğu sürece, Balkan yarımadasında hüküm süren düzeni veya düzensizliği dondurmak istiyordu. Rusya'nın Uzakdoğu siyasetinin Mançurya'da aldığı ağır darbe, elbette bu devleti, Türkiye topraklarının tasfiyesinde herhangi bir inisiyatif almaktan daha da âciz bir konuma düşürmüştür. İşte bu nedenle, artık Petersburg'daki hükümetiniz, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma çizgisini –tam da, Avrupa diplomasisinin Rusya'ya karşı bir silah olarak o kadar uzun bir zaman kullandığı siyaseti– benimsemiştir.

Yine açık konuşalım: Balkanlar'da statüko, Rus diplomasisi için, padişahın hakları önünde mistik bir diz çöküş anlamına gelmez, yalnızca daha uygun zamanlar gelinceye kadar Türk mirasının korunması demektir. Şu anda söz konusu olan, Rusya'yı frenleyen bir Avru-

yanlar) "Avrupa Türkiyesi'nin Durumu Ne Olacak?" başlıklı yazıdan yapılmıştır (bkz. 29. not).

pa değil, Selanik'e doğru düzenli ilerleyişinde Avusturya'yı frenleyen bir Rusya'dır. Sizin diplomasiniz, bunu yapmak için iki yol izliyor: Bir yandan, Avusturya'nın ilerleyişine telaş içinde ayak uydurmaya çabalıyor, böylece iki devlet arasında karşılıklı garanti anlaşması gibi bir şey elde etmeyi umuyor, öte yandan böyle bir anlaşmaya kavuşabileceğine tam güven duyamadığı için, Habsburg monarşisinin emellerini boşa çıkarmak üzere Balkan devletlerini kaynaştırmaya çalışıyor. Sizin diplomatlarınız, Balkan İttifakı'nın kurulmasına ellerinden gelen yardımı esirgemezken, kesinlikle, Türkleri bu aşamada Avrupa'dan çıkarmayı düşünmüyorlardı. Rusya böyle bir işe girişmeye hiç de hazır değildi ve her şeyden önemlisi, böyle bir girişim, Türk mirasının paylaşılması konusunda Bulgaristan'la ihtilafa düşmek tehlikesini doğuracaktı. Bulgaristan, Rusya'ya, Avusturya-Macaristan'a karşı bir Balkan ittifakında ana halka olarak gerekliydi. Gerçekten Bulgaristan'sız ne tür bir ittifak olabilirdi ki?

Ne var ki, biz Bulgarlar kendi siyasetimizi izliyoruz ve bu siyasetin ana hedefi de, Tuna monarşisine değil, Türkiye'ye yöneliktir. Bulgaristan, biraz yalpaladıktan ve iç sürtüşmeler geçirdikten sonra, ittifak fikrini kabul etti, ama aynı zamanda nüfuzunu kullanarak Balkan İttifakı'nı Rus siyasetinin bir aracı olmaktan çıkarıp yalnız Balkanlıların siyasetinin bir aracı haline getirdi. Sizin yarıresmi gazetelerinizde yürütülen polemik bizim için pek çok şeyi aydınlığa kavuşturdu. Resmi Rusya, olayların Balkanlar'da aldığı şekilden belli ki ürkmüştü. Ve bir Balkan savaşı ihtimali ufukta kendisini açık seçik gösterdiği zaman, Rusya, Sırbistan'a ısrarla Bulgaristan'ı kendi kaderiyle baş başa bırakması tavsiyesinde bulundu. Ama Sırbistan geri adım atmadı. Petersburg diplomasisinin ilhak krizinde oynadığı hazin rol, Sırp politikacılarının hafızalarında henüz taze-

liğini koruyordu. Ayaklarının altındaki zeminin, tıpkı burada olduğu gibi, çok kızgın hale geldiğini gören Nikola Paşiç kendi kendine şöyle demek zorunda kaldı: Ya şimdi, ya da asla.

Resmi Rusya'nın müttefik devletlere karşı oyalayıcı ve güvensizlik doğuran tutumu, Avusturya ile flört etmesi ve Romanya'yı kışkırtması –gerçekten, Bay Sazonov'un son mülakatına ne demeli?!– bunların hepsi, Rusya'nın, kurulmasına bizzat önayak olduğu Balkan İttifakı'ndan duyduğu hayal kırıklığının sonucudur. Artık işler, sizin ülkenizde restoranlarda orkestralara *Şumi Maritsa*'yı [Meriç gürüldüyor] çalma izni verilmemesi noktasına vardı... Konuşmamızın başında size, 'Rusya'nın Balkan Sorunu üzerine bir siyaseti var mı?' diye sormamın nedeni işte buydu.

Bulgaristan'ı Doğu Rumeli'yle birleştirdiğimiz zaman, Rusya buna karşı durmak için elinden gelen her şeyi yapmış ve ajanları aracılığıyla bunun zamansız bir hamle olduğunu düşünmemiz için çaba göstermişti. Biz dört yıl önce bağımsızlık ilan ettiğimiz zaman, Rusya sesini duyurdu: 'Bu zamansızdır.' Nihayet, şimdi de, Türkiye'ye karşı bir savaş açmışken, Bay Sazonov yine bunun 'zamansız' olduğunu bize açıklamaktan geri kalmıyor. Ama sorarım size: 1885'te doğru zaman değildi, 1908'de de öyle, 1912'de de: Diplomatlarınız bu yirmi yedi yıl içinde, bize hiç, onlara göre 'uygun zaman' olan bir anı gösterdiler mi? Pekâlâ o zaman, bırakın, kendimiz için doğru hareket zamanını biz seçelim.

"Ben Rusya'yı çok severim, biliyorsunuz o ülkeye birçok bağla bağlıyım, ama resmi Rus diplomasisi söz konusu olduğu sürece, Tsankov'un, 1881 yılında, Rus diplomatı Hitrovo'ya söylediği sözleri bugün tekrar etmeyi en uygun yol sayıyorum: 'Sizden bal almayacağız, ama sizin dikenleriniz de bize batmasın.'

Tabii ki, bunu, Avrupa'nın bizim mutluluğumuz için alınteri döken diğer bütün diplomatlarına da gayet nazikçe söylemeliyiz. 'Ne bal, ne diken' sayın baylar! Biz kendimiz, Türkiye ile meselemizi, Avrupa'dan hiçbir müdahale olmadan, hem de çok daha sağlam ve tatmin edici bir şekilde hallederiz. Avrupa, bizim isteklerimizde aşırıya gideceğimizden korktuğu gibi bir hava takınıyor. Böyle bir şeyi Avrupa'dan görüyoruz –yani, Bosna'yı ilhak eden Avusturya-Macaristan'dan; Trablusgarp'ı ele geçiren İtalya'dan; gözlerini İstanbul'dan hiç çekmeyen Rusya'dan... Bize itidal ve ölçülülük telkin etmeye çalışan işte bu Avrupa'dır. Doğrusu, Olympos'taki tanrıları kıskandıracak bir manzara!

Halbuki, inanın bana, Bulgaristan'ın ve müttefiklerinin ölçülü davranmasını gerektiren hakiki ve çok ciddi sebepler var. Kaynaklarımız sınırsız değil, nüfusumuz da belli. Bunu da herkes gayet iyi biliyor. Savaşı uzatamayız. Bizi Avrupa'yla veya Balkanlar'daki kendi müttefiklerimizle kaçınılmaz olarak ihtilafa düşürecek talepler de öne süremeyiz. Bütün bunlar, ölçülü davranmak, kendini frenlemek için yeterince güçlü sebepler. Avrupa'nın öğütlerine ihtiyacımız yok. İstanbul'u almayacağız. Eğer o şehir üzerine yürürsek, bu, sadece gücümüzü göstermek için olacaktır. Ama 'Tsarigrad' halkasını boynumuza geçirmek istemiyoruz – sadece Rusya'yla çıkacak meselelerden korktuğumuz için değil, aynı zamanda İstanbul gücümüzün ötesinde olduğu için. Birçok değişik ırka mensup bir milyon huzursuz insanın yaşadığı o şehirde, düzeni sağlamak için 100.000 kişilik bir garnizon lazım. Böyle bir şey için, bütün hayat tarzımızı değiştirmemiz gerekir, bu da ülkemiz mali bakımdan çok ağır bir yük altına girecek demektir: Devletin bütün gelirleri, Bulgaristan için okullar, yollar, hastaneler yapmak yerine, İstanbul'da düzeni ve zorunlu ihtişam seviyesini korumak için harcanacaktır. O şehir tarafsızlaştırılmalı ve

uluslararası bir sorumluluk taşımalıdır: Serbest bir şehir ve serbest bir liman olmalı.

Şahsen ben, Selanik için de aynı şeyi düşünüyorum. Diplomatlarımızın Yunanistan ve Sırbistan'la tam olarak nelere karar verdiklerini, neler hakkında anlaştıklarını bilmiyorum, ama sanırım bazı konularda –ve bunlar sadece ikincil konular da değil– hâlâ bir karar verilmiş değil. Yalnız bu nedenle bile olsa, Selanik'in uluslararası bir limana dönüştürülmesinin, bizimle Yunanistan ve Sırbistan arasında iyi komşuluk ilişkilerini güvence altına almanın en iyi yolu olduğunu düşünüyorum.

Sizin diplomatlarınız suratlarını asıyorlar. Onlara kalsa, daha iyi günlerin geleceğini bekleyerek, Balkanlar'ı bir on yıl daha dondurmaktan çekinmezlerdi. Nasıl oluyor da, şu dönemde artık Balkanlar'ın kaderini dışarıdan yönlendirmenin giderek zorlaştığını anlayamıyorlar? Biz büyüyoruz, güven kazanıyoruz ve bağımsızlaşıyoruz. Bay Sazonov buna karşı hiçbir çare bulamayacaktır. Devlet olarak bugünkü varoluş evremizin daha ilk yıllarında, vasimiz olmaya heves edenlere dedik ki: 'Bulgaristan kendi çizdiği yolda ilerleyecektir.' Şu ya da bu tarafa yalpalamalara rağmen bu programa bağlı kaldık. Şimdi bir adım, çok büyük önem taşıyan bir adım daha atmaya hazırız. Yazgımıza bugün yön verenlerin hoşuna gitsin gitmesin, bu savaş bir Balkan federasyonunun tarihsel yol açıcısı haline gelecek, söz konusu federasyon da yarımadamızın bağımsızlığını en iyi şekilde koruyacak kale olacaktır. Bu nedenle, bütün kançılaryaların saygıdeğer danışman diplomatları, kendilerini Balkan yarımadasının 'kendi çizdiği yolda ilerleyeceği' fikrine alıştırsalar iyi olur..."

Sofya
Dyen, No. 38
9 Kasım 1912

Çetnikler ve savaş

"Bizim Makedonya iç örgütümüz," diye söze başladı Hristo Matov, Makedon ihtilalci akımlarından birinin lideri, "1893'ten beri aralıksız olarak varlığını sürdürüyor. Ancak, 1893 ile 1902 yılları arasındaki ilk dönemde, örgüt legal bir temele bağlı kaldı. Yalnız, 'legal' derken Türkiye yasalarının sınırları içinde kaldığını kastettiğimi sanmayın. Hayır. Ama örgütümüz mensupları –aydınlar ve köylüler– bulundukları yerlerde oturmaya devam ettiler, normal mesleklerini bırakmadılar ve askeri mücadele yöntemlerine başvurmadılar. Onların faaliyetini, çetnik faaliyetinin karşısına koyarak 'legal' diye niteliyoruz. Bir çetnik, çoğu zaman, önceleri bir 'legal' örgütün üyesidir, sonra Türk otoritelerinin gözünde şüpheli konumuna düşer: İşini ve ailesini terk eder ve omzunda silah dağlara çıkar. Ama çetnik mücadelesi ancak sonradan başlamıştır. 1903 yılında, hatırlayacağınız üzere, kitlesel bir isyan olmuştu.[86] Köylülerin ayaklan-

86 Yane Sandanski'nin Makedonya İhtilalci İç Örgütü önderliğinde yapılan 1903 Makedonya İsyanı, 29 Nisan'da Osmanlı Bankası'nın Selanik şubesinin bombalanmasıyla başladı, başka bombalama eylemleriyle devam etti ve ağustosta bütün Makedonya'nın tam bir kargaşa ortamına girdiği bir krizle doruk noktasına ulaştı. Önce şehirlere sığınmak zorunda kalan Türk kuvvetleri takviye edildi ve bunu isyanın sert bir şekilde bastırılması izledi. 200 köyün yakıldığı ve 70.000 köylünün evsiz kaldığı haberleri yayıldı. (O sırada Osmanlı Devleti'yle görece iyi ilişkiler içinde bulunan) Rusya'ya bağımlı bir çizgi izleyen Bulgar kabinesinin

ması bastırıldıktan sonra, çetnik mücadelesi başladı ve 1904 ile 1908 arasındaki yıllar boyunca kesintisiz devam etti. Ayaklanmanın ve bu mücadelenin bir sonucu olarak Türkiye, Makedonya'da mali bir reformu devreye sokmak zorunda kaldı ve Büyük Devletler Reval Programı'nı hazırladılar.[87] Bu, bizim için büyük bir manevi zaferdi. Uluslararası diplomasi bizi ciddi bir şekilde dikkate almıştı. Ama o sırada Türk İhtilali patlak verdi. Çetnik mücadelesi durdu. Niçin? Makedon liderlerinin birçoğu, Türk meşrutiyetinin, Makedonya'da kapsamlı reform için legal ve barışçıl mücadele yürütülmesine imkân sağlayacağından emindi. Yakın arkadaşlarım ve ben böyle düşünmüyorduk, ama böyle düşünenler vardı. Sandanski böyle düşünüyordu, Çernopeev de. Partizan gruplarının çoğu dağlardan indiler. O sırada, söz konusu grupların komutanlarından ikisine, Petr Atsev ile Petr Çaulev'e şöyle demiştim: 'Dağlara geri gidin,

---

Makedonya'da ayaklanan Bulgar köylülerine destek olmakta pek istekli davranmaması halkta büyük bir hoşnutsuzluk doğurdu ve bu kabine düştü. Yeni Stambolovcu kabine eylül ayında Osmanlı Devleti'ni savaşla tehdit etti. Bu da, Avusturya ve Rusya'nın Bulgaristan üzerinde baskı yapmasına neden oldu, söz konusu devletler aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni Makedonya'da bir dizi reform yapmaya davet etti. Dış yardım göremeyen isyan kış ayları içinde yavaş yavaş sona erdi.

87 Osmanlı Devleti'ne yönelik siyasetlerini değiştiren İngiltere Kralı VII. Edward ile Rusya Çarı II. Nikola 1908 Haziranı'nda Reval'de (bugünkü Tallin) bir araya geldi ve Makedonya'da yeni reformlar yapılması isteklerini de içeren bir program üzerinde anlaştı. Bu program, Çar Nikola ile Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in 1903 yılında Viyana yakınlarında, şehir dışındaki Mürtzeg şatosunda yaptıkları toplantıdan sonra ortaya koydukları Mürtzeg Programı'nı değiştirecek veya onun yerini alacaktı. Makedonyalı politikacılar, Reval Programı'nı çetnik hareketin bir zaferi saydılar, oysa gerçekte bu program, Osmanlı Devleti üzerinde artan Alman nüfuzuna karşı Anglo-Rus siyasetinde Osmanlı Devleti yararına bir değişiklik yapmak üzere hazırlanmıştı. Reval'de varılan mutabakat, Jön Türklerin ayaklanmasında başlıca etken olmuştu; onlar bunu, Osmanlı İmparatorluğu'na yabancı müdahalesi yapılmasına veya imparatorluğun parçalanmasına yönelik ciddi bir tehdit olarak görmüşlerdi.

Yane Sandanski.

ötekilere de orada kalmalarını söyleyin ve silahlarınıza sarılın.' Dağlara geri gittiler, ama iş işten çoktan geçmişti ve onlar da tekrar dağdan indiler. O zaman dedik ki, en azından legal organizasyonu korumalı, faal durumunu sürdürmeliyiz. Bizim kuvvetimiz, hiçbir zaman partizan gruplarından gelmemişti, köylülerin ve bir ölçüde şehirlilerin kitlesel örgütlenmesinden kaynaklanmıştı daima. Partizan gruplar, sadece, kitle organizasyonunun saflarından gelme küçük silahlı çetelerdi.

Jön Türklerden hoşnutsuzluk çok çabuk ortaya çıktı. Ama sonra Abdülhamid'in karşıdevrimi meydana geldi, bunun üzerine 1909 Nisanı'nda Cemiyet, Makedonlarla açık işbirliği içinde yeni bir zafer kazandı.[88] Jön Türkler bize dediler ki: 'Sabırlı olun, bize zaman verin, Make-

88 31 Mart Olayı üzerine, Jön Türkler tüm Makedonya ordusunu bir araya getirdiler; bu orduya Jön Türklerin yanında "hürriyet" için savaşmaya karar veren eski Bulgar ve Yunan çetnikler de katılmıştı. İstanbul'a giren bu ordu isyanı bastırdı ve 27 Nisan'da II. Abdülhamid tahttan indirildi.

donya'da reform yapacağız.' Ben önceden olduğu gibi inanmadım. Ama deneyip görmemek de imkânsızdı. Bizim çorbacılarımız –zenginler– önceki dönemde sadece baskı altında kaldıkları için bize destek vermişlerdi, şimdi Jön Türkleri yarı yolda ilk karşılayanlar onlar oluyordu. Aydınlarımızın birçoğu da onlara uydu. Pek çok ihtilalci de, bu yolla başarıya ulaşılabileceğine inanmıştı. Legal Makedon kulüpleri kurarak bu deneyden geçtik. Kimileri tam güvenle hareket ettiler, arkadaşlarım ile ben ise yalnızca gönülsüz bir şekilde katıldık. Eğer bu faaliyete katılmasaydık, pek çok kişiyi kendimize karşı çevirmiş olurduk. Partizan grupları tamamen dağıldı. 1908'den 1910 ilkbaharına kadar, Makedonya'da bu gruplardan hiçbiri varlığını sürdürmedi. Çete komutanları ve mensupları, ya kulüplere katıldı ya da ne olacağını görmek için bekleyerek geri plana çekildi.

Şu da var ki, biz kulüplerde bile programımıza bağlı kaldık. Çorbacılar ve ılımlılar, genellikle, Jön Türklerle ne pahasına olursa olsun bir anlaşmaya varmaya çalıştılar. Onlar, taleplerimizi asgariye indirgemeye hazırdılar. Biz, Jön Türk rejimi altında pratik kazanımlar elde edilebileceğine inanmıyor ve bu uzlaşma siyasetine karşı çıkıyorduk. Kulüplerde, Makedonya'ya eksiksiz bir özyönetim sağlanmasını öngören bir program için mücadele verdik. Bunu yaparken başlıca kaygımız, Jön Türklere güvenilmeyeceğini halka öğretmek, yanılsamaları ortadan kaldırmak ve Makedonyalıları devrimcileştirmekti. Gerçekten de olan budur. Otonomi talebi, Jön Türkleri bir anda bize karşı çevirdi. Bir anlaşmaya varılmasının mümkün olmadığı ortaya çıktı. Böyle olunca, kulüpler bizim için önemlerini kaybettiler. Kulüp delegelerinden bir kongre toplayarak bir karar aldık: Legal çalışma hiçbir sonuç vermiyordu, Jön Türk Cemiyeti bizi yok sayıyordu, Bulgar hükümeti bizi yok sayıyordu, halk düş kırıklığına uğramıştı – kulüp organizasyonunu da-

ğıtmalı ve ihtilal yoluna dönmeliydik. Ama tam o sırada Türklerin bütün ulusal organizasyonları yasaklayan bir kanun getireceği haberini duyduk. Bu nedenle, kararımızı değiştirdik; kulüpleri biz kapatmayacaktık, bu işi yapmayı Jön Türklere bırakacaktık – böylece ılımlılara da iyi bir ders verilmiş olacaktı. Siz yeni rejime inandınız beyler – şimdi görün bakalım neymiş legal çalışmanızın değeri!

Bunun üzerine, on beş aylık bir aradan sonra tekrar eski yolumuza döndük. Köylerdeki organizasyonlarımızı güçlendirmeye ve partizan gruplarını canlandırmaya başladık.

Bizim örgütlenme şekillerimiz, Türkiye'deki ihtilal öncesi dönemde oluşmuştu. O modele göre yeniden örgütlendik. Her köy ve kasabada komitemizin bürosunu yeniden açtık, bu büroları mümkün olduğu ölçüde seçimle ya da hiç değilse ahalinin en iyi ve en güvenilir unsurlarıyla oluşturduk. Seçimler, partizan gruplarıyla yapılan düzenlemelerle gerçekleşiyordu. Bazı yerlerde, Makedonyalıların kendi aralarındaki çekişme ve uyuşmazlıkları halletmek için hukuk büroları, hakem komisyonları da kuruldu. 1908'den önce, her yerde böyle komisyonlarımız vardı. Sonra her köyde bir milis kuvvetimiz de vardı: Komutanları, komutan yardımcıları ve on ile yirmi beş arasında değişen sayıda delikanlı. Eskiden bütün milislerimizde silah bulunuyordu. Ama, bildiğiniz gibi, Jön Türkler halktan silahlarını topladı; kimisinden zorla aldılar, kimisi gönül rızasıyla, kendi eliyle teslim etti. Bu da, silahlanma konusunda güçlük çekeceğimiz anlamına geliyordu. Ancak, hemen hemen bütün silahlarını ellerinde tutmuş yöreler de hâlâ mevcuttu. Gelelim partizan gruplarına. Her kırsal yörede bunlardan bir, iki veya üç tane vardı. Bir grubun standart büyüklüğü beş ile on adam arasındaydı. Ne var ki son yıllarda, legal organizasyonumuzun üyelerinden pek çoğu otoritelerin

gözünde tehlikeli kimseler konumuna düşmüştü: Bazıları Bulgaristan'a kaçmış, diğerlerinden ise partizan birliklerine katılanlar olmuştu. Bu birlikleri büyütmek mümkün hale geldi. Çetniklerin hepsi tabii ki silahlıdır."

"Birlikler savaştan önce neler yaptı?"

"1910 yılında askeri örgütümüzün yeniden inşasına girişti̇ğimiz zaman kendi kendimize şöyle dedik: 1893'teki gibi işin başından başlamak durumunda değiliz – arkamızda yirmi yıllık bir geçmiş, barışçıl çalışmayla geçen ilk dönem, 1903 İsyanı ve dört yıllık çetnik operasyonları bulunuyor. İsyan, Türkiye'yi mali bir reform yapılacağını ilan etmeye zorladı, bu da, esas itibariyle, Makedonya'nın otonomisi yolunda bir ilk adım demekti. Partizan mücadelesi diplomatların Reval'de toplanmasına yol açtı. Bütün bunlar birer sermaye oluşturuyordu. Dolayısıyla, hazırlık çalışması yürütmemize gerek yoktu. Geçmiş başarılarımıza dayanarak, derhal askeri eylemlere girişebilirdik. Ancak, büyük kitlesel ayaklanmalar çıkarmaya hazır olmadığımız için, yerel partizan operasyonlarıyla işe başlamaya karar verdik. Hedefimiz, Avrupa ve Bulgaristan'ın dikkatini bir kere daha bölgemize çekmek, hayatta olduğumuzu ve hiçbir şeyin değişmediğini dünyaya hatırlatmaktı. En acil görevimiz yeni bir diplomatik müdahale meydana getirmekti. O dönemdeki partizan eylemlerinin bazılarını hatırlatayım.

1910'da Kumanovo ile Üsküp arasında bir trene bomba koyduk; demiryolu tahrip oldu, vagonlar devrildi. Aynı yıl küçük çapta, üç dört tane daha eylem yaptık.

1911 kışında, Doyran civarında bir treni tahrip ettik; Kırçova'da hükümet konağına, Selanik'te bir bankaya, Köprülü'de demiryolu istasyonuna ve benzeri yerlere bomba attık.

1912 yazında yeni bir eylem dizisi başladı. Köprülü ile Üsküp basında, on yedi marşandizi bombaladık; de-

miryolunu tekrar trafiğe açmak için Türkler paralel bir hat inşa etmek zorunda kaldılar. Selanik'te önce Avusturya postanesini, sonra tramvay deposunu tahrip ettik. Kırşova'da (Kruşevo) hükümet konağına bomba koyduk. Vesaire, vesaire.

Eylemlerimizle İştip ve Koçani'de yapılan katliamları kışkırttığımız suçlaması bize yöneltiliyor, söz konusu katliamlar gerçekten bugünkü savaşı başlatan son darbe olmuştur. Doğrusu İştip'te olan şuydu: Bir çetnik, saatli bir bomba yerleştirmek üzere hükümet konağına gitmiş, ama binanın kapalı olduğunu görmüş. Mekanizmayı nasıl durduracağını bilmiyormuş. Bu yüzden bombayı bir Türk dükkânına bırakmış. 'Ben gidip eşeğimi alana kadar şu pakete göz kulak olun,' demiş. Patlamada üç dört kişi ölmüş, dükkân paramparça olmuş. İşte katliama bu olay yol açmış."

"Son yıllarda Makedon halkının partizanlara düşmanlık beslemeye başladığı doğru mu?"

"Hayır, değil. Şimdi burada savaş var, her şey ortada ve durumu olduğundan daha iyi göstermeye çalışmak için hiçbir nedenim yok. Size şunu da söyleyeyim: Halkın büyük bir çoğunluğu çetnik faaliyetlerinin canlanmasını memnuniyetle karşıladı. Dediğim gibi, Türk meşrutiyetinin balayı döneminde on beş ay boyunca hiçbir partizan mücadelesi yürütülmedi ve o mücadeleye yeniden başladığımız zaman, temkinle hareket ediyorduk. Halk nasıl bir tepki gösterecekti? Ama ne oldu? Köylüler bizi kınamaya başladılar: 'Niçin gizleniyorsunuz? Bizi vatan haini mi sanıyorsunuz?' dediler. Böylece çetnikler gizlenmeyi bıraktılar. Bunun bir başka nedeni daha vardı. Her köyde iki üç çorbacı bulunuyordu, devrimci köylüler onların muhbirlik yapması ihtimalinden çekiniyorlardı. Bu çorbacılar, örgüte katılmaya, örgüt faaliyetlerinin sorumluluğuna ortak olmaya zorlandılar. Bu da çok kolayca yapıldı: Bir partizan birliği çorbacı-

nın evine gidiyor, kendisi istesin istemesin, o evde geceyi geçiriyordu... İşte böylece, tek bir ay içinde partizanlar kendilerini hemen hemen herkese tanıttılar.

Bir partizan birliği bir köye gelince, oradaki milis kuvvetleri onlarla buluşur ve çetniklerden bir ikisinin liderliğinde bir muhafız birliği oluşturulur. Türklerin köye bir saldırı düzenlemesi halinde, milis kuvvetleri partizanlarla yan yana çarpışacaktır... Silahlı mücadeleye ara verildiği zaman zarfında, köylülerin silah kullanma alışkanlıklarını kaybettiklerini sanmıştık. Ama yanıldığımız ortaya çıktı; son zamanlarda, beş altı kişilik bir milis kuvvetinin bütün bir Türk müfrezesine karşı –arkadan korunarak elbette– çarpıştığı görüldü.

Partizanların köylülere maddi zararlar verdiği söyleniyor; Türkler silah saklandığı için köyleri yaktılar ve partizanlar da silahlarını Türklere teslim ettikleri için köylülerden ağır haraçlar topladılar, deniyor. Elbette böyle olaylar olmuştur. Ancak, Makedonların partizanları sırtlarında bir yük saydıklarını sanmak yanlış olur. Tam tersine, köylüleri, partizanları dört gözle beklemeye yönelten şey ekonomik çıkarlarının ta kendisiydi. Türk ihtilalinden önce, köylülerimiz, örgüt sayesinde, çiftliklerde, yani Türk beylerin geniş arazilerindeki topraklarının tam sahibi haline gelmişlerdi. Beyler, can korkusuyla teker teker şehirlere kaçtılar. Köylüler her mevsim hasat miktarını beye bildiriyorlardı, o da bununla yetinmek zorunda kalıyordu. Gelgelelim, meşrutiyet ilan edildikten ve partizan faaliyeti durduktan sonra, beyler paylarına düşenin ne kadar olduğunu kuruşu kuruşuna bilerek çiftliklerine döndüler ve düzenlerini yeniden kurdular. 1908 yılında bu tür bir olaya bizzat tanık oldum. Üsküp yöresindeki Trubarevo köyünde bey çiftliğine dönmüştü ve gününü gün ediyordu; kendisini eğlendirmeleri için köye Çingene müzisyenler ve tef çalan Çingene kadınlar davet etmişti ve onları köylülerin evlerine yerleştirmişti.

'Partizanlar etraftayken,' dedi köylüler bana, 'bey buralarda gözükmüyordu; şimdi partizanlar gitti, başımıza Çingeneleri bile çıkardı.'

Çetnikler, beyleri çiftliklerini satmaya zorladı, hem de başka kimseye değil de, yalnız köylülerine; başkaları çiftliğe talip olmaya, teklif vermeye korkuyordu. Köylüler, partizan birliklerinin koruması altında, sık sık, ödemekle yükümlü oldukları ağır vergiyi –öşürlerini– köyün daha önce ödediği miktarın yarısına indirme hakkını elde ettiler. Beylikçi –yani, Türkiye'de beylik denen bir vergiye tabi küçükbaş hayvanlardan ilgili çiftlikte kaç tane bulunduğunu tespit etmekle görevli kimse– bizzat köylüler kendilerine ait koyun sayısının ne kadar olduğunu söylerlerse, kayıtlarına o kadar diye geçirmek zorunda bırakılıyordu.

Makedonya'ya otonomi, köylülerin büyük çoğunluğu için soyut bir slogandır. Ama ekonomik avantajlar ile beylerin ve devletin keyfi idaresine karşı kendilerinin korunması söz konusu olunca iş değişir. İşte çetnikler bunu getirmiştir. 1908'de partizan birlikleri ortadan yok olduğu zaman, bütün bu iyi şeyler de onlarla birlikte yok oldu. Önceden beyler topraklarını Makedonlara satmışlardı, ama artık Jön Türk hükümetine satmaya başladılar, hükümet bu topraklara muhacirleri –yani, Bosna'dan, Kafkasya'dan, Bulgaristan'dan ve başka yerlerden gelen Müslüman göçmenleri– yerleştirmeye çalışıyordu.

Ama 1910'da partizan birlikleri yeniden canlanınca, çiftliklerde önceki durum bir kez daha kendini göstermeye başladı..."

"Partizanlar bu savaşta hangi rolü oynuyorlar?"

"Bu, bilinen sebeplerle ancak en genel ifadeleri kullanarak cevaplayabileceğim bir soru. Bulgar ordusuyla birlikte hareket ediyoruz – yalnızca o ordunun yararına uygun bir şekilde değil, aynı zamanda subaylarının komutası altında.

Savaş alanından çok uzak bölgelerde isyanlar çıkarsak, bu, tabii ki hedef için yararlı olmazdı: Olsa olsa katliamlar yapılması sonucunu doğururdu. O bölgelerde çetniklerin önderliğindeki milisler sadece yeraltı sabotaj faaliyeti yürütüyorlar – mümkün olan her yerde telgraf tellerini kesmek, rayları parçalamak, bu tür şeyler.

Askeri operasyonların sürdüğü bölgelerde, partizan birlikleri doğrudan doğruya ordu komutanlarının hizmetine giriyorlar. Keşif, özel sabotaj eylemleri ve partizanlık faaliyetleri bakımından çok değerli işler görüyorlar. Seferberlik ilan edilince, Bulgar sınırı ile Koçani arasındaki partizan birlikleri Türk topları için büyük önem taşıyan yol üzerinde iki köprüyü kullanılmaz hale getirdiler. Savaş başlamadan önce, Yukarı Cuma dolaylarında Kresna dargeçidindeki köprüyü de tahrip ettiler. Koçani'deki tugay komutanı, telgraf tellerini kesme görevi vererek İştip'e çetnikler yolladı. Bu tür bir eylemin, tecrit edilmiş duruma düşen Türk garnizonları ve müfrezeleri üzerinde çok moral bozucu bir etkisi oluyor: Bir anda karargâhlarıyla irtibatları kesiliyor ve bunun üzerine önemli mevzileri hiç çarpışma olmaksızın terk ettiklerine de çok sık rastlanıyor. Partizan birlikleri, ayrıca, Türk ikmal kollarına saldırıyor ve Türk artçı kuvvetlerine devamlı bir tehdit oluşturuyor. Makedon savaşçıların başında, Efrem Çuçkov, Hristo Bulgariyat, Mişel Gerjikov gibi deneyimli komutanlar bulunuyor. Bu savaş boyunca bu isimleri birçok kez duyacaksınız.

Elde etmek istediğimiz nedir – Makedonya'ya otonomi mi, yoksa Bulgaristan'la birlik mi? Bu, sizin açınızdan sorulması gayet doğal bir soru. Eğer bu soruyu bana savaştan önce sorsaydınız, cevap vermekte hiç tereddüt etmezdim. Ama şimdi, Sırbistan ve Yunanistan'la beraber ittifak içinde çarpışırken, son sorunuza karşılık vermeme iznini sizden rica edeceğim.

Rusya'nın müdahalesi istenir, arzu edilir bir şey mi? Bu soruya da cevap vermekte güçlük çekeceğim."

Makedonyalı ihtilalci ve dinamitard burada bana öteki yüzünü gösterdi: Diplomat yüzünü. İlk bakışta mesele şöyle gözükebilir: Karmaşık bir siyasal sorunu Türk devlet binalarına bombalar koyarak çözmeye çalışan bir çetniğin psikolojisinin, kançılaryaların siyasetiyle hiçbir irtibat noktası bulunmayabilir... Ama durum kesinlikle öyle değil. Milli ihtilalciler, sosyal ihtilalcilerin tersine, şiddet eylemlerini, daima, ya kendi ülkelerinin ya da başka ülkelerin hanedan ve diplomatlarının faaliyetleriyle bağlantılı hale sokmaya çaba harcarlar. Mesele, genç bir ulusun toprak ve siyasetle ilgili kendi kaderini tayin etmesi olunca Carbonari'nin[89] sabırsız eylemleri, genellikle hanedan ve diplomasi güçlerini, hep ağırdan aldıkları hamleleri başlatmaları ve tamamlamaları için teşvik etmeye yöneliktir ve ilk fırsatta politik inisiyatifi söz konusu ikinci kuvvetlere bırakır. İtalya'nın birleştirilmesi için mücadelenin klasik örneğinde –Mazzini ile Garibaldi– bu böyle olmuştur. Yalnız "Tanrı'yı ve Halk'ı" tanıyan ihtiyar Carbonaro-Cumhuriyetçi Giuseppe Mazzini, belirleyici bir noktada, halk ile Tanrı arasında Savoia hanedanına bir yer bırakmak için kenara çekilmek zorunda kalmıştır. Eğer Macar Kossuth ve İtalyan Mazzini, sık sık, yalnız halka değil, Avrupa diplomasisine de seslenmişse, uluslararası çıkarların kavşak noktasında bulunan, küçük ve kültürel bakımdan geri Makedonya'nın ihtilalcilerinin karşısına, böylesi taktikler, kim bilir ne kadar daha dolaysız bir şekilde çıkmıştır. Makedonyalı ihtilalciler, en büyük başarılarını elde

89 Carbonari: 19. yüzyılın ilk yarısında İtalya, İspanya ve Fransa'da gelişen, gizli bir orta sınıf isyancıları örgütünün üyeleri. Sembol, tören ve hiyerarşileri, masonlarınkilere benziyordu, belki de onlardan esinlenilerek oluşturulmuştu. İspanya, Napoli ve Piemonte'de başarısız isyanların yönetilmesine yardım ettiler. İtalya'da, Giuseppe Mazzini dahil, liderlerinin çoğu Risorgimento hareketi içine karışmıştır.

ettikleri anlarda bile, "Makedonya *fara da se*" [kendi başının çaresine bakacak] gibi bir düşünceyle kendilerini aldatacak durumda değillerdi. Sarf ettikleri çabaların en büyük hedefi, daima, Avrupa diplomasisinin ve Bulgar hükümetinin dikkatini buraya çekme konusunda başarı kazanmak olmuştur. Barbarca tarımsal ilişkiler ve benzer "idari" metotlar, Makedonyalıları çaresizlik içinde isyanlara ve partizan mücadelelerine başvurmaya sürükledi. Makedonya'nın kaderini kendi gücüyle çizmesinin apaçık imkânsız oluşu da, onları ampirik olarak, büyük ve küçük devletlerin emelleriyle ilgilenmeye ve belli bir anda mümkün olan en az direniş yolunu seçmeye zorladı. Bu eylemciler, kendilerini, konsolosluklarda ve elçiliklerde de, dağlarda profesyonel savaşçılar arasında olduğu kadar rahat hissediyorlar. Bir bomba patlatmaya hazırlandıkları zaman, ilkin ve çok becerikli bir şekilde, bombanın "etkili" Avrupa basınında ne yankı uyandıracağını ve diplomasinin simyacıları arasında kimlerin bu bombayı "Makedonya Sorunu üzerine" yeni bir notaya dönüştüreceğini kesin olarak hesaplıyorlar. İşte bu iki çehreli adam böyle ortaya çıkıyor, şiddete başvurmaktan başka çıkar yol bulamayan dinamitard ile diplomatı bir araya getiren, kafası hem şiddet eylemlerinin sırlarıyla hem de dışişleri bakanlıklarının sırlarıyla dolu olan bir adam.

Savaş Makedonyalı ihtilalciyi kendi içine alıp yuttu. "Anarşist" Gerjikov'u telgraf tellerini kesmeye gönderdi, ihtiyar komplocu Georgi Petrov'a Makedon Lejyonu'nun lojistik hizmetlerini yürütme görevini yükledi. Savaş, ne şekilde gelişirse gelişsin, nasıl bir sonla biterse bitsin, her halükârda, Makedon çetniklerin pratik ve ideolojisine dayanak oluşturan psikolojik temellere nihai bir nokta koyacaktır. Balkanlar'ın Gordiyon düğümünü kesme yönünde gerektirdiği çabaların ve fedakârlıkların büyüklüğü bakımından ancak devasa denebilecek

bu girişimden sonra, bir daha asla kimseyi, Makedonya hükümet binalarına bomba yerleştirmeye sevk etmek mümkün olmayacaktır. Çetnik mücadelesi nihayet eskidi. Hristo Matov ve arkadaşları soyu tükenen bir politik türü temsil ediyorlar.

Kievskaya Misl, No. 293
22 Ekim 1912

Türkiye'nin parçalanması ve Ermeni Sorunu

Şu anda Doğu Sorunu'nun seyrinde kuşkusuz en kritik aşamalardan birindeyiz ve bugünkü savaş, "Hasta Adam"ın ihtiyar, zayıf organizması üzerinde zaman zaman yapılan alışıldık, acılı operasyonlardan biri olarak görülmelidir.[90]

Bu süreç uzun zamandır devam ediyor. Doğu Sorunu'nu oluşturan unsurlardan bir teki bile barışçıl yollarla çözüme kavuşturulmadı ve Avrupa diplomasisi, uluslararası siyasetin bütün silahlarını kullanmasına rağmen, Türk devletinin mevcut düzeni dönüştürme konusunda inatla isteksizlik göstermesi, daha doğrusu böyle bir dönüşümü gerçekleştirecek beceriden yoksun olması karşısında her zaman âciz kaldı. Pek çok sorunun uzun süre çözülmeden bırakılarak sonunda şu ya da bu felakete yol açmasından büyük ölçüde bizzat diplomasinin sorumlu olduğu doğrudur. Ama şu da yadsınamayacak bir gerçektir: İyi niyet, azami gayret ve süratle hareket edilmiş olsaydı bile, Türkiye, topraklarının küçüle küçüle Asya'nın sınırına kadar dayanmasına neden olan felaketlerden hiçbirini önleyemezdi.

90 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'da ve Amerika'da genellikle "Hasta Adam" diye anılıyordu. Bu ifade, iddiaya göre, ilk kez Rus Çarı Nikola tarafından İngiliz Büyükelçisi Seymour'la bir görüşmede kullanılmıştır.

Doğu Sorunu'nun bileşenlerinden biri de, Makedonya meselesiyle aynı sebeplere dayanan Ermeni Sorunu'dur. Eğer Makedonya sorunu, nihai çözümünü getiren bir savaşa yol açabiliyorsa, sıranın şimdi Ermeni Sorunu'na gelmiş olmasına şaşmamak gerekir – hele Doğu'daki Altı Vilayet'teki durumun her zaman Makedonya'dakinden daha kötü olduğu düşünülürse. Makedonya için Bulgaristan'a coğrafi yakınlık büyük bir avantaj oluşturuyordu.

Aslında Makedon ihtilalci hareketi Bulgaristan'dan her zaman yalnızca manevi değil, maddi destek de almıştı: Makedon ihtilalciler başarısız bir isyandan sonra sakince Bulgaristan'a çekiliyordu; bu ülkede her zaman güvenli bir ortam buluyorlar, hatta çok sıcak karşılanıyorlardı. Ayrıca (bu nokta, Bulgaristan'ın coğrafi yakınlığının en önemli sonucudur), Türkiye Makedonya meselesinde fazla ileri gidemiyor, aşırı tedbirlere ender olarak başvurabiliyordu, çünkü Bulgaristan'dan sürekli gelen tehdidin bir gün aktif müdahaleye dönüşebileceğini hesaba katmak zorundaydı.

Türkiye'nin Ermeni ahalisi ise tamamen farklı bir konumdaydı. Ermeni isyancıları, başarılı operasyonlar yaptıkları zaman bile, tabii ki Türk topraklarında uzun süre kalamıyorlardı; sınırı aşmak, ya İran'a ya da Kafkasya'ya geçmek zorundaydılar. Gelgelelim Türk devleti, gayet iyi bilindiği üzere, İran'ı pek kale almıyor, Ermenilerin takibini İran topraklarında sürdürüyordu. Dahası, Ermeniler sınırı geçince, bir tehdit olarak Türklerden hiç de aşağı kalmayan İranlı Kürtlerle çatışmaya giriyorlardı. Ermeni kaçaklar, Rusya topraklarında her zaman saklanmak zorundaydı, çünkü Rus otoriteler onları Türkiye'de hüküm süren korkunç koşulların kurbanı olarak değil, ihtilalci olarak görüyordu. İhtilalcilerin de, ister Nikaragua'dan gelsinler, ister Filipinler'den, herkesin bildiği üzere, hapse tıkılması gerekir. 1890'lar-

da ve 1900'lerin ilk yarısında Kafkasya'nın hapishanelerinin yarısı "siyasi suçlular"la doluydu. Bunların tek suçu, bütün medeni dünyayı ürperten sistematik katliamlara tabi olan yurttaşlarının durumunu iyileştirmeye çalışmaktı. Prens Lobanov-Rostovski gibi diplomatlar Abdülhamid'e Ermenileri imha etme konusunda açık kart verdiler, Prens Golitsin gibi mülki amirler, padişahın katliamlarına karşı protesto seslerini yükseltmeye cüret edenleri hapislerde çürümeye yolladı.

İşte Ermeni Sorunu bir kez daha gündeme oturdu. Gerçekte sorun hiçbir zaman bütünüyle ortadan kalkmamıştı, yalnızca 1894-1896 döneminde yapılan korkunç katliamlar Ermeni ahaliyi koyu bir ümitsizliğe sevk ettikten ve devrimci örgütlerin kaynaklarını kuruttuktan sonra 1897-1901 yılları arasında bir süreliğine ortalık durulur gibi olmuştu. Şunu eklemek gerekir ki, Ermeniler de diplomatik müdahalenin gücüne inançlarını kaybetmişti, bu nedenle devrimci hareket geçici olarak askıya alındı. 1901 yılından itibaren harekette belirli bir canlanma görüldü. Bu canlanma ünlü Andranik'in liderliğindeki 1904 Sason isyanıyla doruk noktasına ulaştı. Ne var ki Sason isyanı da hiçbir pozitif sonuç doğurmadı, Andranik ve partizanlarından bazıları memleketlerini terk etmek zorunda kaldılar. Yine de, o tarihten sonra yoğun devrimci propaganda, halkın silahlandırılması aralıksız sürdü, zaman zaman olaylar patlak verdi. Eğer Osmanlı İmparatorluğu'nda Meşrutiyet'in ilanı biraz daha gecikseydi, Osmanlı Ermenistanı'nın Ermenilerin yanı sıra Türklerin de katılacağı büyük ölçekli yeni bir isyana sahne olması kuvvetle muhtemeldi.

Meşrutiyet, Ermeniler arasında taze umutlar yeşertti. Doğrusu, Meşrutiyet'in ilanı, durumlarının iyileştirileceğine dair vaatlerden başka bir anlam taşımıyordu; ama Abdülhamid istibdadını yerle bir edenlerin verdikleri sözlere inanmaya çoktan hazırdılar. On binlerce kurban

verdikleri Adana olaylarını bile affettiler; o korkunç katliamlardan sonra bile Jön Türklerin ettikleri yeminlere duydukları güveni kaybetmediler.[91] Ermenilerin Türklerle el ele çalışma yönündeki samimi arzusu o kadar yüksekti ki, en etkili Ermeni partisi Taşnaksutyun, İttihad ve Terakki Cemiyeti'yle Meşrutiyet'i destekleme ve ileride kültürel-ulusal otonomiye dönüşecek yerel özyönetim tedbirlerinin uygulamaya konmasına ilişkin formel bir pakt bile imzaladı. Kısa bir süre sonra, aynı Ermeni partisinin ısrarı üzerine yönetim, Türkler arasındaki gerici unsurların muhalefetini göz ardı ederek, Müslümanların yanı sıra Hıristiyanların da zorunlu askerliğe tabi olması kararını çıkardı. 1909 yılının sonlarında Dahiliye Nezareti, bir vilayet kanunu hazırladı. Bu kanun tasarısı idarede ademimerkeziyetçi düzenlemeler yapılmasını, yerel ahali temsilcilerinin yer alacağı ve valilerle birlikte çalışacak meclisler kurulmasını öngörüyordu.

Ne var ki, Türkiye'de hemen her zaman olduğu gibi, ademimerkeziyetçi düzenlemeler kâğıt üzerinde kaldı ve yöneticiler vaatlerini yerine getirmediler. Çok geçmeden herkes anladı ki Meşrutiyet, düzenin yalnızca dış görünüşünü değiştirmiş, özü olduğu gibi kalmıştı. Söz verilen reformların bir teki bile hayata geçirilmedi, geçen yıl Doğu'daki Altı Vilayet'te sistematik katliamlar başladı, bunlar bugün korkunç boyutlara ulaşmıştır. Örneğin bu yılın Mart ayından beri, yalnızca Van vilayetinde 60 Ermeni öldürülmüş, 200'den fazla Ermeni yaralanmış ve soyulmuştur. Merkezi yönetime başvurular ve yerel idarecilerin olaylara seyirci kalmasına ilişkin şikâyetler hiçbir sonuç vermemiştir. Bu cinayetleri işleyen kişiler hâlâ ellerini kollarını sallaya sallaya dolaşıyor ve kor-

91 Adana'da Türkler ile Ermeniler arasındaki barışçıl ilişkiler 1894-1896 katliamları sırasında bozulmamıştı. Ama 1909 yılında, 31 Mart Vakası'nın ertesi günü başlayan, dört gün boyunca bütün bölgede süren ve iğtişaş olarak anılan çatışmalar ve katliamlar yaşandı.

kunç eylemlerini sürdürmekle kalmıyor, aynı zamanda devlet otoritesinin temsilcilerinin de himayesine mazhar oluyorlar. Ermeni patriğinin şikâyetlerine dahiliye nazırının verdiği karşılık, yöneticilerin tavrının ne olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. "Bu olaylarda sıra dışı bir mahiyet görmüyorum," demiş dahiliye nazırı, "sıradan cinayetler. Eğer böyle şiddet olayları vuku bulmasa, hükümete ihtiyaç kalmazdı."

Böyle bir karşılıktan sonra Ermenilerin yine kaderleriyle baş başa bırakılacakları, katliamlara yine normal ve doğal olaylar diye bakıldığı aşikârdı. Bundan sonra, Meşrutiyet'in ilanından beri ilk kez, kaçınılmaz nitelik taşıyan "Ermeni Sorunu" tekrar gündeme geldi ve mezalim haberleri Ermeni basınında bu başlık altında sunulmaya başlandı: Böylece bir kez daha Türkiye'yi atlayarak Avrupa'ya dolaylı bir başvuru yapılmış oluyordu.

Ermeni Sorunu'nun sebepleri Türk yönetici kastının "yabancı unsurlar"a yönelik geleneksel politikasında ve Doğu'daki Altı Vilayeti'nin ahalisinin ekonomik koşullarında aranmalıdır. Jön Türklerin ünlü Osmanlıcılığı çok geçmeden yozlaşıp İslamcılığa, hatta Türkçülüğe dönüşmüştür. Yeni rejimin tutunup kökleşmesinin ve genel olarak imparatorluğun toprak bütünlüğünün korunmasının, ancak milliyet ve din ayrımı yapılmaksızın bütün unsurlar arasında eksiksiz ve gerçek eşitlik sağlanmasıyla mümkün olduğunu kabul eden, bu eşitliği de Osmanlılık kavramıyla tanımlayan Jön Türkler, aynı zamanda, Selanik Kongresi'nde (Ekim 1910) Müslüman unsurların gayrimüslimler karşısında imtiyazlı konumda bulunduğunu, Türk unsurunun devletin dayandığı temel dayanak olduğunu ilan etmişti. Özellikle "Hıristiyanlar" güvenilmez bir unsurdu – zaten kararlarının meşruiyet zeminini de bu anlayış oluşturuyordu. Jön Türklerin iddiasına göre Hıristiyanlar, gözlerini Rumeli'de Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a çevirmişti,

Anadolu'da ise Büyük Devletlerden, özellikle Rusya'dan medet umuyorlardı. Hıristiyanların hiçbir zaman kendilerini samimi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yurttaşları saymaları söz konusu değildi, dolayısıyla onlar olsa olsa varlıklarına tahammül edilecek bir gruptu. Durum böyle olduğuna göre, onlara eşit haklar tanımak, özel ulusal çıkarlarını, emellerini kabul etmek, insanın kendi evini çökertecek şartları yaratması anlamına gelirdi. Müslüman unsurlara gelince, hepsine aynı güveni beslemek mümkün değildi, çünkü Araplar ve Arnavutlar ayrılıkçı eğilimler taşıyordu, Kürtler de Rus propagandasının etkisine kolayca kapılabilirdi. Dolayısıyla devletin güvenebileceği tek unsur Türklerdi, bu nedenle Jön Türk Cemiyeti ve hükümet, Anadolu ve Rumeli Türklerinin ve Türki aileye mensup diğer milliyetlerin politik nüfuzunu artırmaya ve ekonomik konumunu güçlendirmeye yönelik çalışmalıydı. Bu yönde ilk pratik adım muhacirlerin iskânıydı. Jön Türk parlamentosu, Bosna, Bulgaristan, Kafkasya, hatta Afrika ve Afganistan'dan gelen Türk ve Tatarların iskânı için büyük bir meblağ harcanmasına ilişkin bir düzenlemeyi kabul etti, bu muhacirler Hıristiyanların yoğunlaştıkları bölgelere yerleştirilecekti. Kısa sürede Makedonya'daki ve bir ölçüde Doğu'daki Altı Vilayet'teki en iyi topraklar muhacirlere dağıtıldı; eğer proje yürümediyse ve muhacirlerin çoğu geldikleri yerlere döndüyse, bunun nedeni Türk yönetiminin ne olursa olsun herhangi bir şeyi organize etmekteki olağanüstü beceriksizliğidir. Bir süre önce, parlamentodan söz konusu düzenleme için para isterken, "Memalik-i Şahane'ye gelip burada yaşama hasretiyle yanıp tutuşan bahtsız din kardeşleri"nin başına gelenlere içleri yanan Jön Türkler, çok geçmeden onları tamamen unuttular, hatta imparatorluğun gerçekten bahtsız Türk ahalisi de akıllarından uçtu gitti ve bütün kaygıları büyük feodal ağaların sempatisini kazanmak

oldu. Söz konusu ağalar Jön Türk Cemiyeti'nin bütçesine cömert katkılar yaparak ve parlamento seçimlerinde cemiyet adaylarına oy toplama vaatlerinde bulunarak, çalışan kitleleri korkunç bir şekilde sömürmeye devam etmeyi garantilediler. Jön Türklere göre, meşrutiyet rejimine en güvenilir desteği sağlayacak olanlar, eninde sonunda bu serf sahipleriydi...

Ermeniler açısından özellikle büyük bir talihsizlik, komşuları Kürtlere tanınan imtiyazlı konumdu. Kürtlerle ilişkideki politika, Abdülhamid devrinden bu yana pek değişmemiştir. Bilindiği üzere Abdülhamid, yarı vahşi Kürt aşiretlerine özel bir teveccüh gösteriyordu. Bir kere, Kürtleri Rusya'ya karşı bir savunma gücü görüyordu ve Türklerin içine hâlâ dehşet saçan Kazaklara karşı bir denge unsuru yaratmak için Kürtlerden başıbozuk süvari birlikleri oluşturmuştu. İkincisi ve daha önemlisi, Kürtleri, Ermenileri kontrol altında tutmak için bir silah olarak kullanıyordu. Jön Türkler de bu politikayı sürdürdüler. Onlar açısından Kürtler, her şeyden önce bugüne kadar devlete isyan etmemiş tek unsurdu; Jön Türkler Kürtleri huzursuz etmekten kaçınmak istiyordu, zira onların da memnuniyetsizler kampına dahil olmasından çekiniyorlardı. Dahası, Rus ajanlarının son iki yıldır sınır vilayetlerinde yoğun propaganda faaliyeti yürüttüğüne ilişkin haberler dolaşıyordu. Bunun üzerine Jön Türkler, Kürtlere tanınan imtiyazları devam ettirmekle kalmadılar, ayrıca meşrutiyetin ilanının ardından dağıtılan "Hamidiye Alayları"nı da (yalnızca adını değiştirerek) canlandırdılar. Nihayet, Jön Türkler, bütün dostane açıklamalarına ve vaatlerine rağmen, yukarıda belirtildiği üzere, diğer gayrimüslim unsurlar gibi Ermenilerin de Osmanlılığı samimiyetle benimsediğine inanmıyordu, Ermenilerin, ellerine geçen ilk fırsatta aktif mücadele yolunu tutacağını düşündüklerinden, Kürtleri onlara karşı devamlı bir tehdit gücü olarak muhafaza et-

tiler. Son cinayetleri işleyenlerin hiçbirinin tutuklanmamasının veya cezaya çarptırılmamasının nedeni de buydu. Ermeni temsilcilerinin başvurularına, merkezi yönetim yerel yöneticilerin sorumlu olduğu karşılığını verdi ve Kürtlerin aşırılıklarını durdurmaya yönelik samimi arzularını göstermek amacıyla, şurada burada birtakım yerel yöneticileri değiştirdiler. Oysa yerel yöneticiler de, merkezi yönetimin Kürtlere karşı etkili tedbirler almalarını engellediğinden şikâyet ediyordu.

Ermeni Sorunu'nu doğuran politik nedenlerden biri, Ermenilerin neredeyse bütün haklardan yoksun olmasıdır. Ermenilere yönelik şiddet eylemlerinin suç sayılmadığını yukarıda görmüştük. Yine de bir şiddet olayı her nasılsa mahkemeye intikal ederse, dava her zaman saldırganın beraatiyle sonuçlanır, çünkü hiçbir Müslüman, din kardeşi aleyhine veya bir *gâvur*[92] lehine tanıklık etmek istemez veya buna cesaret edemez, Hıristiyanların Müslümanlara karşı tanıklığı ise geçerli sayılmaz. Kuşkusuz bu yönden Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında ayrımcılık taşıyan hiçbir kanun maddesi yoktur. Ama büyük bir bölümü Abdülhamid devrinde çalışanlardan oluşan ve genel olarak onun geleneğinin ruhuna göre eğitilmiş olan görevliler, kanunu pek kale almaz, özellikle ücra taşra vilayetlerinde meşrutiyetin getirdiği Kanun-ı Esasi'yi tanımaya kesinlikle yanaşmazlar. Eski devrin tipik özellikleri olan kanunsuzluk ve keyfilik bugün Anadolu vilayetlerinde neredeyse her yerde hüküm sürmektedir. Devlet görevlileri, ahalinin başındaki en büyük dertlerden ve Türk devlet sisteminin çökmesinin en büyük etkenlerinden biri.

Şimdi Ermeni vilayetlerindeki ekonomik duruma dönecek olursak, her şeyden önce tarım sorununa işaret etmemiz gerekir. Bilindiği üzere, Ermeni nüfusunun

92 Metinde Türkçe. (ç.n.)

yüzde 90'ından fazlası tarımda çalışmaktadır. Ne var ki bugün Ermeni köylüler tek geçim kaynaklarını neredeyse tamamen kaybetmiş durumdadır, çünkü 1894-1896 katliamları sırasında Kürt feodal ağalar, yalnızca ülke dışına kaçan Ermenilerin değil, ülkede kalanların da arazilerini gasp etmiştir. Meşrutiyetin ilanından sonra Ermeniler pek çok kez arazilerinin kendilerine iadesi için hükümete başvurmuştur. Bu talebin haklı olduğunu kabul eden hükümet, Ermenilere haklarını mahkemelerde aramalarını söylemiştir. Ama Türk mahkemelerindeki kırtasiyeciliğin boyutu ve pek çok gerçek arazi sahibinin bunu kanıtlayacak belgelerden yoksun olduğu göz önüne alındığında, bu meseleleri mahkemelere taşımanın pratikte Ermenilerin haklarından vazgeçmesi anlamına geldiği kolayca anlaşılır. Bundan dolayı Ermeni patriği ve Taşnaksutyun soruna idari yollardan bir çözüm bulunmasını ısrarla talep ettiler ve Sait Paşa kabinesi uzun süre tereddüt ettikten sonra bu öneriyi kabul etmeye karar verdi. Hatta ilgili bölgelere gidip arazi anlaşmazlığını yerinde çözecek bir komisyon bile atadılar. Ama bu komisyon İstanbul'dan ayrılmadı bile ve bugünlerde feodal ağaların Ermenilere ait başka topraklara da el koyduklarını işitiyoruz. Eğer bu tabloya dehşet verici bir haraç sistemini ve Ermenilerin ödemek zorunda kaldıkları her türlü ayni vergiyi de ilave edersek, bu halkın uzun zamandır bütün bunlara katlanmasına olsa olsa şaşılacak bir şey diye bakar, kâbusa benzer durumlarından kaçmak için ümitsiz bir girişimde bugüne kadar nasıl olup da bulunmadıklarına akıl erdiremeyiz.

Ama meşrutiyetin Ermenilerin içinde yaşadıkları dehşetengiz şartlarda hiçbir değişiklik yaratmadığını söylemek yanlış olur. Başlangıçta, istibdat devrinin temsilcileri ve zorbalığı meslek edinmiş kimseler, yeni rejim karşısında nasıl hareket edeceklerini bilmiyorlardı, kafaları iyiden iyiye karışmıştı, Ermeniler, özellikle merkezlerde,

bir ölçüde daha özgür nefes alabiliyordu. Hızla kulüpler, kütüphaneler ve okuma salonları açtılar, okullarının ve her türlü hayır ve eğitim teşkilatlarının sayısını artırdılar. Yine de genel olarak Ermeni'ye eskisi gibi *gâvur*, yani Türklerin ve Kürtlerin canının diledikleri gibi muamele edebilecekleri bir yaratık diye bakılıyordu. Ermeniler, hâlâ korkunç katliamlara uğrama tehdidiyle karşı karşıyaydılar, bu tehditten payitaht ahalisi bile muaf değildi. Geçen sene İttihad ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf arasındaki mücadele çok şiddetli hale gelip de aralarında açık bir çatışma çıkması ihtimali belirince, Ermenilerin bazı Türk dostları bir Ermeni katliamı yaşanabileceği için onlara bazı önlemler almalarını önerdiler. Türk partilerinin kendi mücadelesi ile Ermenilerin katledilmesi arasında bir ilişki olamayacağı düşünülebilir, ama belli ki bizzat Ermeniler de, Türkiye'nin politik veya sosyal hayatta herhangi bir büyük olayın bir Ermeni katliamı doğuracağı fikrine kendilerini iyiden iyiye alıştırmışlar. "Gelecek sene," dedi bana İstanbul'da önde gelen Ermenilerden biri, "muhtemelen burada bir katliam olacak." "Niçin böyle düşünüyorsunuz?" diye sordum. "*Niçin* de ne demek? Gelecek sene Panama Kanalı'nın açılacağını unuttunuz mu?" Bu ilkbahar İstanbul'da, Fransız Büyükelçiliği'ne Erzurum'daki konsolosundan o vilayette Ermenilerin katliama uğradığı bilgilerinin ulaştığı rivayetleri dolaşıyordu. Hemen Erzurum Mebusu P. Efendi ile Fransız Büyükelçiliği'ne koştum. Büyükelçilikte bize haberlerin asılsız olduğu bildirildi. P. Efendi yine de derinden sarsılmıştı, çok huzursuz görünüyordu. "Büyükelçiliğin," dedi P. Efendi, "bir katliam haberini şu anda yalanlamasının ne önemi var ki? Meselenin gerçekten trajik olan tarafı, böyle rivayetlerin ortalıkta dolaşabilmesi ve bizim de bunlara inanabilmemiz."

Bütün bu konulara işaret ettikten sonra, geriye şu sorunun cevaplanması kalıyor: Türkiye'de Ermenilerin

durumu nasıl iyileştirilebilir ve Türk hükümeti kendi başına Ermeni meselesini halletmeye muktedir mi?

Bu soruyu kendim cevaplamak yerine, Taşnaksutyun Partisi'nin Türkiye'yi, devlet ve parti liderlerini iyi tanıyan önemli bir üyesinin görüşünü aktaracağım.

"Biz belki Jön Türklerin kendilerinden bile daha fazla Jön Türk'tük, çünkü yeni rejimin tutunup kökleşmesini en az onlar kadar istiyorduk. Birçok kişi, Jön Türklerin yaptıkları karşısında hayal kırıklığı yaşadı ve içinde büyüyen güvensizliği fertlerden giderek rejimin kendisine taşıdı. Ama biz onlara inanmayı sürdürdük, daha doğrusu, onlara inanmak istemeyi sürdürdük, çünkü meşrutiyetin Türk bağımsızlığı için son umut olduğunu çok iyi kavramıştık. Ne var ki sonunda biz de hayal kırıklığına uğradık, gerçi herkesten sonra – ama çok uzun gözlem ve tecrübelere dayandığı için, bizim hayal kırıklığımız çok daha derin, beslediğimiz güvensizlik çok daha köklüydü. Artık meşrutiyetten hiçbir hayır gelmeyeceğine kanaat getirdiğimi size açık yüreklilikle söyleyeyim. Kimlerden oluşursa oluşsun Türk hükümeti sözlerden başka bir şey vermekten âciz. Bu sözler çoktandır bir şey ifade etmiyor. Bundan böyle Türk hükümetine kim başvurursa, sağlam garantiler isteyecektir. Türkler de garanti veremeyecekleri için, Makedonya'da, Arnavutluk'ta veya Doğu'daki Altı Vilayet'te reform görevini Avrupa üstlenmek zorunda kalacaktır. Bu böyle olduğuna göre, Avrupa alışılmış yarı-tedbirlerini terk etmeli ve 'Hasta Adam'a radikal tedaviler uygulamalıdır. Zaten cerrahi müdahaleye başvurmadan hiçbir sonuç elde edilemez."

Altı ay önce söylenen bu sözlerin kehanet değeri taşıdığı ortaya çıktı. Berlin Kongresi'nde Avrupa, Makedonya için 23. maddeyi, Doğu'daki Altı Vilayet için 61. maddeyi antlaşmaya koymuştu, bu maddeler söz

konusu bölgelerde reform yapılmasını öngörüyordu.[93] Avrupa'nın reformların uygulanmasını denetleme hakkını antlaşmaya koydurmasına rağmen, bu bölgelerde durum her geçen yıl daha kötüye gitti, hatta birçok kanlı ayaklanma çıktı, çünkü reformları yapma işi fiiliyatta Türkiye'ye bırakılmıştı. Rusya, İngiltere ve Fransa temsilcilerinin 1895'te Babıâli'ye verdiği ve Babıâli'nin kabul ettiği 'muhtıra'da da aynı şey olmuştu. Bu notayla Ermenilere vaat edilen kapsamlı reformların uygulanması bir yana, reformların hayata geçirilmesi denetlemek üzere özel olarak fevkalade komiser tayin edilen

93 Berlin Antlaşması'nın 23. maddesi için 38. nota bkz.
Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde şöyle bir hüküm yer alıyordu: "Babıâli, Ermenilerin sakin olduğu vilayetlerde yerel ihtiyaçları karşılayacak ıslahatı gecikmeden yapmayı ve Çerkezlere ve Kürtlere karşı güvenliklerini sağlamayı taahhüt eder. Bu hususta aldığı tedbirleri Düvel-i Muazzama'ya düzenli olarak bildirir ve Düvel-i Muazzama da ıslahatların uygulanıp uygulanmadığını denetler."
Bu hüküm, Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesindeki fıkranın aynısıydı (bkz. 13, 32 ve 76. dipnotlar). Aslında Ayastefanos Antlaşması'yla Rusya'nın, Doğu Anadolu'da kendi himayesinde Ermeni devletçikleri kuracağından çekinen İngiltere, 1878 yılı Haziran ayında (Berlin Kongresi'nden önce) Türkiye'yle ikili bir antlaşma (Kıbrıs Antlaşması) imzalamıştı. Buna göre, eğer Rusya, ileride Zat-ı Şahane'nin topraklarından bir bölümünü ele geçirmeye kalkarsa, İngiltere, silahla Devlet-i Âliye'nin yardımına koşacaktı. Buna mukabil padişah da Hıristiyan ve sair tebaanın iyi idare edilmesi ve korunması hakkında iki devlet (İngiltere ve Osmanlı Devleti) arasında sonradan kararlaştırılacak olan lüzumlu ıslahatı yapacağını İngiltere devletine vaat ediyor ve Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakıyordu. ("Rusya Devleti Batum ve Ardahan ve Kars veyahûd mevakı-i mezkûreden birini yed-i zabtında tutup da ileride her ne vakit olursa olsun mu'ahede-i kat'ıyye-i sulhiyye ile ta'yin olunan Asya memâlik-i şâhânesinden bir kısmını daha zabt ve istilâya tasaddi edecek olursa ol hâlde İngiltere Devleti memâlik-i mezkûreyi silâh ile muhâfaza ve müdâfa'a etmek üzre Saltanat-ı Seniyye ile birleşmeyi ta'ahhüd eder ve buna mukâbil zât-ı hazret-i pâdişâhi dahi Memâlik-i Mahrûse'de bulunan teba'a-i Hıristiyâniyye ve sâ'irenin hüsn-i idâre ve himâyelerine müte'allik ileride devleteyn beyninde kararlaştırılacak olan ıslâhât-ı lâzimeyi icrâ edeceğini İngiltere Devleti'ne vaad ile beraberberâber devlet-i müşârun-ileyhâyı ta'ahhüdât-ı vâkı'asının icrâsınca lâzım gelen vesâ'iti te'min edebilecek bir hâle koymak için kendisine Kıbrıs ceziresini tahsis ve asker ikâmesiyle cezireyi idâre etmesine muvâfakat eyler.")

Şakir Paşa'nın gittiği yerlerde Ermeniler yeni bir katliam dalgasıyla karşılaştılar. Büyük Devletlerin bir İtalyan generalin kumandasında Makedonya'da bir jandarma birliği kurma girişimi de fiyaskoyla sonuçlandı. Çünkü Makedonya'da fevkalade komiser Türk devletinin temsilcisi Hilmi Paşa'ydı.

Meşrutiyetin ilanından sonra Türkler reform komisyonları tayin ettiler, ama bu komisyonların faaliyetleri, Boğaziçi sahilinde yapılan teşkilatlanma toplantılarından ibaret kaldı. Nihayet Makedonya'nın Türk devlet sisteminde Aşil'in topuğu olduğu anlaşıldı; ama son yenilginin yalnızca kısmi bir ampütasyon sonucunu doğurması Türk devleti açısından bir şans sayılabilir, zira Makedonya Türkiye'nin yaralarından yalnızca bir tanesiydi.

Ermeniler ise başka bir sorun oluşturuyor. Bir Türk politikacı, iki sene önce, parlamentodaki hacı hoca takımı Girit meselesi yüzünden Yunanistan'a savaş açma tehdidinde bulunurken bana şunları söylemişti: "Biz uzun zamandır gerçeklik duygumuzu yitirdik. Girit'ten bize ne? O adayı zaten uzun zaman önce kaybettik; yine de hâlâ Girit yüzünden başımıza bin türlü dert açıyoruz. Bizim geleceğimiz Asya'da. Eğer bunu daha önce kavrayarak politikamızı bütün romantik hayallerden arındırıp Küçük Asya'da yapıcı çalışmalara yoğunlaşsaydık, bugünkü durumumuzda, yani kimsenin dikkate almadığı *quantité négligeable* [önemsenmeyecek bir güç] olmazdık." Üsküdar'a taşınmış önde gelen bir parlamento üyesi de, Trablusgarp Savaşı'nın başında bana şunları söylemişti: "Asya yakasına taşındım, çünkü zaten çok geçmeden Avrupa'dan atılacağız. Eğer bizim hükümet de beni örnek alarak hareket ederse, makul olanı yapmış olur." Aslında Küçük Asya Türkiye'nin ana gövdesi – gerçek Türkiye. Ermeniler, Türklerin söylediklerine veya Avrupa'nın vaatlerine artık

inanmıyorlar, sağlam garantiler istiyorlar. Peki, ama bu garantiler hangi biçimi alabilir ve eğer Büyük Devletler reform işini kendi ellerine almazlarsa, reformların hayata geçirilmesini nasıl garanti edebilirler? Bu da her zaman, hepimizin bildiği üzere, reform ihtiyacı duyulan vilayetlerin "geçici" işgali anlamına geliyor. Ne var ki "geçicilik" yalnızca diplomasi dilindeki teknik terimlerden biridir ve yakın geçmişte bir işgal ordusunun işgal ettiği topraklarda uzun süre kalmadığı hiçbir örnek görmedik. Bugüne kadar Doğu Sorunu'nun bütün unsurları bu tür işgallerle halledildi ve böylece Türkiye topraklarını birer birer kaybetti. Şimdi de diyelim Doğu'daki Altı Vilayet'in işgalinden sonra Küçük Asya'nın diğer bölgelerinin de –Mezopotamya, Suriye, Kilikya, Arabistan[94] – "işgal" edilmeyeceğinin bir garantisi var mı? Ayrıca, Büyük Devletler, Doğu'daki Altı Vilayet'in Rusya tarafından işgalini hoş karşılamayacak ve böyle bir işgale karşı "tazminat" istemekten muhtemelen çekinmeyecektir. Diplomatik çevrelerde, Türkiye artık Avrupa'dan çıkarıldıktan sonra, birkaç ay içinde Asya topraklarının da paylaşılmasının gündeme geleceği açık bir şekilde konuşuluyor. Rumeli'den kitleler halinde göç eden Türklerin Küçük Asya'da iskân edilmesi, şartlarının ıslahını uzun zamandır bekleyen belirli halkların durumunu olsa olsa daha da zorlaştıracaktır. Eğer reformlar bugün uygulamaya konmazsa, Küçük Asya'da huzursuzluklar çıkacağı kesindir. Gelgelelim Türkiye bu tür bir şey yapacak durumda değil, dolayısıyla Avrupa'nın müdahalesi kaçınılmaz görünüyor. Türkiye'nin Asya topraklarının Avrupa'daki barışa yeni bir tehdit yaratmamasına yönelik böyle bir müdahale, söz konusu toprakların paylaşılması için ilk uygun fırsatta istismar edilecektir.

94 Coğrafi olarak yanlış: Küçük Asya, Anadolu anlamına gelmektedir. Doğu'daki Altı Vilayet ve Kilikya Küçük Asya'da yer almaktadır, ama yukarıda sayılan diğer bölgeler Küçük Asya'nın parçası değildir.

Türkiye'nin topraklarını paylaşmaya yönelik böyle bir planın ana hatlarını şu anda göstermenin mümkün olduğunu düşünen pek çok kişi var.

Arşiv, 12 Kasım 1912

Andranik ve bölüğü

Yeryüzünde, barışçıl, normal hayat tarzına bir türlü uyum sağlayamadıkları için, sıradan insanlardan farklı hayat süren bir hayli kişi vardır. Hayat elbette onlardan güçlü çıkar ve onları "kıyıya atıp bıraktığı" zaman, bu kişiler de hayatın rutin akışının tekdüze gereklerine ayak uydurmaya başlarlar. İş bulup aile kurarlar, romatizma ağrıları çekerler ve genellikle bu halde güçten kuvvetten düşüp ihtiyarlarlar. Ama tarih bir kere daha bir çatışma ve kaos dönemine girince, onlar da uykularından silkinip uyanırlar ilk davet üzerine hesaplarını yüzüstü bırakarak çizmelerini giyip yola çıkarlar.

Sofya'da oluşturulan gönüllü Ermeni bölüğünün başında, adı türkülere ve efsanelere karışmış bir kahraman olan Andranik Ozanyan var. Kendisi orta boylu; siperlikli bir kasket ve uzun çizmeler giyiyor; saçları kırlaşmış, yüzünde çizgiler oluşmuş, çenesi tıraşlı ama, yanakları gür sakallarla dolu, zayıf bir kimse; üzerinde, çok uzun süren bir tarihsel aradan sonra, kendini bir kez daha bulmuş bir adam havası var.

Andranik kırk altı yaşında. Osmanlı Ermenistanı'nda doğmuş, eskiden marangozmuş. 1888'de Sivas vilayetinde ihtilalci faaliyete başlamış ve 1892'de Taşnaksutyun adlı Ermeni partisine katılmış. Daha Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, yani 1870'lerin sonlarında, Türk ve Kürt hâkimiyetine karşı silahlı bir ayaklanma fikri Osmanlı Ermenistanı'nda iyiden iyiye yaygınlaşmıştı, ihtilalcilerin görüşüne göre, böyle bir ayaklanma Büyük

Devletlerin –en başta, Rusya'nın– müdahalesi sonucunu doğuracaktı: Çarlık diplomasisinin görevlileri, o sırada, Ermeni ihtilalcileri kendi yanlarına çekmeye ve çarlığın hizmetine sokmaya çalışıyorlardı. Ancak, bu evre çok uzun sürmedi: III. Aleksandr'ın tahta geçişinden itibaren farklı bir siyaset izlenmeye başlamıştı... Andranik'in politik düşüncesi böyle bir Carbonarist faaliyet ve diplomatik entrika ortamında şekillendi.

1894'te Sason'da Ermeniler bir kırıma uğramıştı. Taşnaksutyun, Sason dağlarının eteklerinde Muş vadisinde mevzilenen silahlı bir partizan çetesini oraya gönderdi. Andranik, ilk silahlı eylemini burada gerçekleştirdi. Bu sırada –1895-1896'da– bir Ermeni partizan kuvvetinin başında Ermeni köylerini korudu, bölgeye silah taşıdı ve ahaliye bu silahları dağıttı, Kürtlerle ve düzenli Türk ordusunun küçük müfrezeleriyle çarpıştı. 1897 yılı ortalarında Kafkasya'ya giderek partisinin merkez organıyla doğrudan bağlantı kurdu, geniş yetkilerle ve çok sayıda silahla donanmış olarak ülkesine döndü.

1899 yılında, en önemli partizan komutanlarından birçoğu öldürüldü ve Andranik, Bitlis vilayetinin çete savaşı koşullarına en uygun bölümü olan Sason yöresinde bütün partizan kuvvetlerinin liderliğini üstlendi. Komutanlık görev alanında, çarpışmaya yatkın, yarıbağımsız Ermeni köylülerin yaşadığı otuz sekiz köy bulunuyordu. İşte burada Andranik efsanesi doğmaya başladı.

1900 yılında, Türklerin hizmetindeki Kürt ağa Bşara Halil, Ermeni ihtilalcilerinin en önde gelenlerinden biri olan Serop'u öldürdü. Ahali bu kişiye, Sason'u neredeyse tamamen bağımsız hale getirdiği için Serop Paşa diyordu. Padişah, Bşara Halil Ağa'ya, bu Ermeni liderini öldürerek gösterdiği başarı için bir madalya verdi. Sekiz ay sonra Andranik bu olayın intikamını aldı: Çetesiyle birlikte Halil'i takip ederek onu ve on yedi Kürt'ü öldürdü ve Abdülhamid'in verdiği madalyaya da el koydu.

Söz konusu madalya Taşnaksutyun'un Cenevre'deki arşivlerinde hâlâ korunmaktadır.

Andranik'in adı iyiden iyiye yayıldı. Ermeniler onun komutası altına girdiler. Türkler için korkulu bir rüya haline geldi ve padişah kuvvetleri dört bir yanda onu arıyorlardı. 1901 Kasımı'nda Andranik, kırk yedi partizanıyla birlikte, daimi müsademelerle takip edilerek, Muş'a bir saatlik uzaklıkta bulunan Havariler Manastırı'nda kıstırılıp etrafı sarıldı. Ferik Paşa ve Ali Paşa komutasında, beş taburdan oluşan koca bir alay bu iyi tahkim edilmiş manastırı kuşattı. Ermeni rahipleri ile Muş mutasarrıfı ve yabancı konsolosların katıldığı uzun ve sonuçsuz görüşmelerden sonra, Andranik kuşatmayı yarma girişiminde bulunmaya karar verdi. Çatışmada daha önce ölmüş olan bir Türk astsubayının üniformasını üzerine geçirip, tüm alayı dolaştı, askerlerle kusursuz Türkçesiyle konuşarak onlara uyumamaları emrini verdi, bir yandan da kendi adamlarına çıkış yolunu gösteriyordu.

Andranik için çatışmalardan, takiplerden ve saldırılardan oluşan yeni bir dönem başladı... "Ben, kendi halindeki Türk ahaliye karşı hiçbir zaman saldırıda bulunmadım; benim savaşım yalnızca beylere ve idareye karşı olmuştur."

Andranik'in en önemli eylemi iki yıldan daha uzun bir süre sonra gerçekleşti. O sırada otuz sekiz yaşındaydı. 1904 ilkbaharında, sekiz büyük topu bulunan iki Türk taburu Sason dağlarında kendisini kuşatmıştı. Andranik'in komutasında, seri ateş eder tüfekleri bulunan 200 partizan ile kendi çakmaklı tüfeklerini taşıyan 800 köylü vardı. Görüşmeler iki hafta sürdü. 13 Nisan'da kuşatma içindeki Ermeni köylerine top ateşi başladı.

Dağlarda mevzilenmiş bulunan partizanlar bu top ateşinden pek etkilenmediler. Böylesi durumlarda her

zaman olduğu gibi, tedip harekâtının başlıca hedefi, köylüleri ümitsizliğe sürüklemek, onlarda ihtilalcilere karşı bir tepki uyandırmak ve böylece partizan kuvvetini tecrit edip çaresiz halde bırakmaktı. Karşılıklı ateş sekiz gün aralıksız devam etti. Türkler yüzlerce kayıp verdi, partizanlar onların cesetlerini göle atıyorlardı. Sason'da köylüler köylerini terk ettiler: Yaklaşık 4000 kişi partizanlara sığındı, köylülerin öteki yarısı ise Diyarbakır köylerine dağıldı. Ateş ederek geri çekilen Andranik ve adamları Van gölüne ulaştılar, üç tekneye el koyarak, üzerinde bir manastır bulunan Ahtamar adasına gittiler. Üç gün sonra, aynı teknelerle geceleyin gölü geçip Van'a gittiler. İstanbul'a Van şehrinin Andranik'in eline geçtiğini bildiren bir telgraf ulaştı. O zaman İngiliz konsolosu meseleye el koydu. Andranik'e, "Şimdi buradan uzaklaşman daha iyi olur," dedi. "Şu anda Rusya ile Japonya arasında devam eden bir savaş var. Avrupa'nın gözü oraya çevrilmiş durumda, burası için hiçbir diplomatik müdahale yapılmaz." Her yanda Ermeni köylerinin ahalisi öldürülüyordu. Andranik oradan ayrılmaya karar verdi. Adamlarıyla birlikte, sadece geceleri ilerleyerek yedi günde İran'a ulaştı. İran'dan Kafkasya'ya geçti ve Rusya üzerinden Viyana'ya geldi. Bir süre Cenevre'de kaldı, ardından Mısır'a gitti ve nihayet Sofya'ya yerleşti. Burada, psikolojileri ve mücadele yöntemleri bakımından kendisine çok benzeyen Makedon ihtilalcilerle dostluklar kurdu. "Ben milliyetçi değilim," diyor Andranik bugünkü seferini açıklarken, "tek bir millet tanıyorum, o da ezilenler milleti".

***

Bulgar kitlelerin ruh halinde savaşın başlangıç evresinde kendini gösteren o idealizm dalgası, en canlı ifadesini Ermeni bölüğünde buldu. Farklı bir milletten, farklı bir dil konuşan, farklı geleneklere sahip kişiler, Bulgar savaş bayrağının altında toplandılar, bu bayrak onlar

için başkalarının özgürlük mücadelesinin bir simgesi haline gelmişti – gerçi, elbette, bu mücadele ortak düşmana karşı yürütülüyordu.

Ekim ayının ortalarında, Makedon Lejyonu'nun bir parçasını oluşturan bir bölük Ermeni gönüllü Sofya'dan cepheye doğru yola çıkarken ben de yanlarındaydım –bu arada, söz konusu lejyon çok geçmeden mezalimiyle kötü bir ün kazanacaktı. Balkanlar'ın nefis bir sonbahar günüydü, güneş pırıl pırıl parlıyordu, henüz şehirde fazla yaralı yoktu ve savaş hâlâ zafer havasını koruyordu. Gönüllü Ermeniler, yerleştirildikleri ve silah talimi gördükleri kız lisesinden çıktılar. Bunlar, yaşları on dokuz ile kırk beş arasında değişen, esmer, sakallı bıyıklı 230 adamdı. Hayatları birbirinden son derece farklı adamlar: Uzun süredir Sofya'da yaşayan, küçük bir kahvehane işleten ve onun bir köşesini de bir saat tamircisine kiralayan yaşlı bir Ermeni savaşçı, şimdi ailesini ve kahvehanesini terk edip Andranik'e katılmıştı. İşte şurada yirmi iki yaşında bir genç, hayatının on dört yılını Londra'da geçirmiş; çocukken Ermenilerin uğradığı bir kırımdan sonra, Londra'daki bir hayır kurumu kendisini yetiştirmek üzere alıp bu şehre götürmüş. İngiltere'de büyümüş, kondüktör olarak çalışıyormuş, Ermeniceyi pek konuşamıyor; ama çocukluğundan kalma hayal meyal hatıralar –belli ki yüreğinde yer etmişler– birdenbire uyanarak Londralı kondüktörü İngiltere'den ayrılmaya, omzuna çadır bezinden bir sırt çantası vurup Türklere karşı sefere çıkmaya itmiş. Bu "İngiliz"i en çok kaygılandıran şey, sefer sırasında sakallarının bıyıklarının uzamasına göz yummak zorunda kalabilecek olması. Onun yanında ailesi bulunmayan bir hancı var, bu adam küçük hanını titizlikle işletiyor, her *stotinka*'nın (kuruş) hesabını tutuyormuş, derken bir gün yanında çalıştırdığı kimseyi çağırmış ve ona demiş ki: "Buraya ben dönene kadar sen bak; eğer dönmezsem, burası se-

nin olsun." Bu bölükte tezgâhtarlar var, öğretmenler var, çoğu Romanya'da kunduracılık işinde çalışan kol işçileri var. İçlerinde, hayatta ne yapacaklarını bilmedikleri için, rastlantı eseri buraya gelenler de bulunuyor, ayrıca bela arayan serseriler de var. Yazgı şu an için hepsini sıkı sıkı birbirine bağlamış – hayalperestler ile maceraperestler, şövalyeler ile sokak kabadayıları bir arada.

Gönüllüler kendi sivil kıyafetlerini giyiyor, sadece askeri tarzda biraz çekidüzen verilip vücutlarına oturtulmuş bu giysiler: Birçoğu, dizlerine sıkı sıkı bağlanmış kalın tozluklar giyiyor. Her biri, sırtında çadır bezinden bir çanta ve bir kapüşon taşıyor, hepsinin belinden aşağıya doğru bir hartuç sarkıyor ve çoğu yanında kendi revolverini götürüyor. Bütün gönüllülerin üzeri çiçeklerle donatılmış – kuzu derisinden kalpakları, yakaları ve kemerleri üzerinde çiçekler duruyor. Bütün bunlar –kuzu derisinden kalpaklar, sıkı kemerler, kapüşonlar, temiz sırt çantaları ve çiçekler– bölüğe, askeri görünüşünün yanı sıra, bir tatil havası getiriyor.

Bölüğe üniformalı bir Ermeni subayı komuta ediyor. Kendisine sadece "Yoldaş Karekin" diyorlar. Karekin, Petersburg Üniversitesi'nin eski bir öğrencisi, meşhur Taşnaksutyun Lijin davasında yargılanmış ve üç yıl tutuklu kaldıktan sonra beraat etmiş.[95] Sofya'da harp akademisinde okumuş, savaştan önce Bulgar ihtiyat kuvvet-

95 Rusya'da 1905 Devrimi'nin bastırılmasının ardından doğan gericilik ortamında, daha önce Kafkasya'da birtakım ayaklanmalar çıkarmış ve başka eylemlere girişmiş bulunan Ermeni Taşnaklar, hükümetin baskı tedbirleriyle karşı karşıya kaldılar. Bu partiyle ilgili davalar içinde en tanınmış olanı "159'lar davası"dır. Bu dava, 1912 yılı Ocak ve Mart ayları arasında görülmüştür. Dava, soruşturmayı yürüten başsavcının isminden ötürü "Lijin davası" diye anılır. Bu kişi, olabildiğince çok kimseyi davaya katmak ve suçlayıcı kanıtlar yaratmak için, birtakım sahtekârlıklara girişmişti. Bunlar, dava sırasında ortaya çıkarılıp gözler önüne serildi. Sanıklardan on tanesi polise teslim olmayıp gizlenmişti; mahkeme doksan dört sanığı beraat ettirmek zorunda kaldı; geriye kalan sanıklar ise suçlu bulunup hüküm giydi.

lerinde teğmen olarak görev yapmış. Karekin şair, hatip ve savaşçı, her zaman kendisine düşen görevin önemine uygun şekilde işine dört elle sarılan bir kimse.

Ama bölüğün ruhu Andranik. Üzerinde haki elbisesi, başında karakul[96] derisinden kalpağı ve ayaklarında, bir tanesinden –kendisinin gayriresmi otoritesinin simgesi– bir süvari kırbacı gözüken şık asker çizmeleriyle muhteşem bir görünüşü var. Vücudunun yan tarafından bir dürbün ve bir Browning tabanca sarkıyor, göğsünde, "Ya özgürlük, ya ölüm" yazan bir şeridi bulunan koca bir çelenk duruyor. Bu çelenk, Kızılhaç Komitesi'nden Ermeni kadınların armağanı. Eşleri, kız kardeşleri ve kızları, kocalarının, kardeşlerinin ve babalarının yürüdüğü sıralara yaklaşmak için itişiyor. Bölük yürüyüş disiplinine titizlikle uyuyor; şu anda kim hancı, kim tezgâhtar, kim kahveci ayırt etmek zor. Karekin, onlara, boşu boşuna, aralıksız on gün, her gün on saat talim sanatının sırlarını öğretmemiş. Karekin'in de emir vermekten, söylev çekmekten sesi kısılmış, gözleri ateş saçıyor, kırlaşmaya başlayan siyah saçları diken diken olmuş, subay kalpağının altından çıkıyor. Andranik, bölüğün başında, yere sağlam basan, dinç adımlarla sessizce yürüyor. Her şeyi –ışıltılı gözleri, sivri bıyıkları, hatta altın püsküllü başlığı– gösteriyor ki, bir kere daha kendini bulmuş, havasına girmiş.

"Beni tanımadınız mı?" diyor gönüllülerden biri, bir Ermeni gazeteciye. "İstanbul'da *Azatamart*'ın [Özgürlük savaşı] idarehanesinde size çay yapardım."

Bölüğün arka sıralarında, kalay kaplar ve kovalar taşıyan otuz tane geri hizmetli yürüyor. İşte böyle, tüfeksiz süngüsüz, sadece yemek pişirecek kap kacaklarıyla, bütün seferi geçirecekler, ötekilerle birlikte savaşın tüm zahmetlerine, çilelerine katlanacaklar... Bölükte dört

96 karakul: Bir tür koyun. (ç.n.)

astsubay ve dört sıhhiyeci var; daha sonra, yolda, kendilerine Osmanlı Ermenistanı göçmeni bir gönüllü doktor katılacak.

Andranik için yakılmış bir türküyü söylüyorlar: "Bahar geliyor ve bahar cıvıltıları duyulur duyulmaz/Andranik'in savaş narası çınlıyor/Sason dağlarında Andranik/ bizi çarpışmaya çağırıyor." Adranik sessizce yürümeye devam ediyor, yalnız adımları daha bir sağlam, sert basıyor yere... Ermeni kavalı *oring*'in tatlı, yumuşak –ama gür çıkan– nağmelerini işitiyoruz. Kavalın sesi, önce konuşan, bağıran insan seslerine karışıyor, ama sonra yavaş yavaş onlara baskın çıkıyor ve ezgiyi ayırt edebiliyoruz: "Hey dost, ölüyorum ben..." Bu, Türkiye'nin hürriyet marşı. Tekrar Andranik için yakılmış türküyü söylüyorlar. Uzun boylu, zayıf bir Ermeni, şakacı, komik bir adam, bölüğün palyaçosu, kendini sert adımların ritmine, müziğin sesine ve türküye iyiden iyiye kaptırmış: Gözleri yarı kapalı, kalpağı, terli kocaman burnuna kadar düşmüş, ama onu geri itmiyor: Kemikleri çıkmış, uzun kollarını sallayarak, Sason dağlarındaki, baharın ilk rüzgârıyla birlikte partizanlarını çarpışmaya çağıran kahramanın türküsünü söylüyor.

Yolun sonunda, köprünün üzerinden aşıp, düz bir şerit halinde ağaçlar arasında giderek tepelere doğru kaybolan bir karayolu uzanıyor. Sağ tarafta, bölükteki birçok kimse için parti hayatının hatıralarını saklayan Vitoşa tepesi duruyor. 1904 yılında, Vitoşa tepesinde, Taşnaksutyun'un kurucularından biri, Petrovsk Akademisi öğrencisi, önceleri Narodnaya Volya'ya mensup bulunan Hristofor Mikaelyan dinamitle denemeler yaparken ölmüştü. Bu dağda Abdülhamid'e karşı bir suikastın hazırlıklarını yapıyordu. 1905-1906'da, burada, Vitoşa'nın eteklerinde, partinin askeri eğitim okulu kurulmuştu – bir Bulgar subay, Ermeni partizan kuvvetleri için komutanlar yetiştirmişti...

Veda etme zamanı geldi. Karekin, subaydan ateşli bir hatibe dönüşüyor. Ermenilere nasıl kişiliksiz ve korkak diye küçümsenerek bakıldığını, sadece yaltaklanmayı ve para kazanmayı bilir, kutsal ateşten yoksun bir millet diye aşağılandıklarını anlatıyor; ama son yirmi beş yıl, Ermenilerin de özgürlük için savaşıp ölebildiklerini göstermiştir, diyor... Kadınlar konuşmacının üzerine çiçekler atıyor. Eşler ve kızlar, sevdiklerini bir türlü bırakmak istemiyorlar, ama sonunda ayrılma vakti gelip çatıyor. Bir komut duyuluyor – bölük toplanıyor ve marş söyleyerek ilerliyor. Andranik kendini tutamıyor – yolun yanındaki hendekten atlıyor ve Browning'iyle havaya birkaç el ateş ediyor. Gönüllü bölük de kendisine, tıpkı Sason dağlarında olduğu gibi, beş dakika havaya ateş ederek karşılık veriyor. Yüzlerce silah havaya kaldırılmış. Browning'ler, mavzerler ve Parabellum'lar keskin ve berrak bir sesle ortalığı inletiyor, buldoglar[97] ise küçük birer gülle gibi küt pat diye ses çıkararak havlamasını duyuruyor. Tabancaları kavrayan eller, bir ant içer gibi yukarı kalkıyor: "Ya özgürlük, ya ölüm."

Balkanlar'daki korkunç olaylar külliyatında bu hikâye, küçük bir saf romans bölümü gibiydi.

***

Kasım ayının sonunda, Sofya'da, Ermeni bölüğünden ilk yaralıları gördüm, toplam yirmi kişiydiler. Andranik hakkındaki türkü eşliğinde uğurlandıkları o güneşli günden eser kalmamıştı. İyiden iyiye çökmüşler, bir deri bir kemik kalmışlar, feleğin sillesini yemiş bir haldeler: Bir adam parmaklarından birkaçını kaybetmiş, bir başkası kötürüm olmuş, bir üçüncüsünün başı sargılar içinde. Hani sahibinin savaşa giderken yardımcısına bıraktığı han vardı ya, işte orada oturuyoruz.

97 buldog: Geniş kalibreli, kısa namlulu bir tabanca.

"İşimiz orada çok çetindi," dedi yaralılar bana, "çok çetindi. Gerçi düğüne gitmediğimizin farkındaydık, ama bu kadar güç olacağını da beklemiyorduk. Yürüye yürüye sekizinci gün Tırnovacık'a (Malko Tırnova) vardık, orada bize Mannlicher süngülü tüfekleri dağıttılar. Sonra bizi Makedon Lejyonu'yla birlikte Kırcali'ye yolladılar, orada yirmi dört saat nişan talimi yaptık, ardından da Türk sınırını geçtik. Her taraf boşaltılmıştı; köyler yakılmış, sığırlar başıboş dolaşıyordu. Biz de etrafı ateşe verdik, daha doğrusu Makedonlar verdi – Andranik böyle bir şey yapmamıza izin vermezdi. Bize köylerin dışında rastladığımız her Türk'ü, silahsız bile olsa, casus sayıp öldürme emri verilmişti. Makedonlar da bunu yaptılar: Karşılaştıkları kimseyi, önce, ondan alabilecekleri bilgiyi almak üzere sorguya çekiyor, sonra da ateş ederek veya süngü saplayarak öldürüyorlardı. Bizim bölükte böyle şeyler daha sıkı kontrol ediliyordu. Bir kere, bir köyden ayrılırken, ben geride kaldım ve bir evi ateşe verdim, işte itiraf ediyorum. Bunu niye yaptığımı ben kendim bile bilmiyorum. Andranik yolda beni bekliyordu. 'Niye arkada kaldın?' 'Öyle gerekti.' 'Orayı sen mi ateşe verdin?' dedi evi işaret ederek. Sonra kırbacıyla bana on defa vurdu. 'Dikkat et,' dedi bana, 'ben yanında olmadan tek bir adım atma!' Yine de, kimimiz, tıpkı *yunaki*'ler (genç başıbozuklar) gibi, kimsenin görmediği yerlerde Türkleri boğazladık. Şunu da söylemeli ki, hepimiz Osmanlı Ermenistanı'ndaki pogromları hatırlıyorduk... Çok zorluk çektik. Yürüyüp ilerlemek çarpışmaktan daha güçtü. Bir ırmağı iki kez geçmek zorunda kalıyorduk, akşamleyin bir kere, sabahleyin tekrar, göğsümüze kadar buz gibi suyun içine giriyorduk, cebri yürüyüş halinde olduğumuzdan kuruyamıyorduk. Ekmek gözümüzde tütüyordu. Dünya kadar etimiz vardı; Türkler kaçarken sürülerini geride bırakmışlardı. Sayısız öküz, keçi kestik.

Benim çarıklarım paramparça olmuştu, bu nedenle derisini yüzmek için bir öküz öldürdüm, ama derisini yüzemeden tekrar yola çıkma emri verildi. Bol miktarda tütün de vardı. Dükkânların kapısı ardına kadar açıktı, sahipleri çekip gitmiş, bütün mallarını oldukları yerde bırakmışlardı – ne istersen, elini uzatıp alabiliyordun. Ama ortalıkta ne ekmek, ne de tuz vardı. Sınırı geçtikten sonra, buraya dönene kadar bir tutam tuz yüzü görmedik. Bu yüzden midemiz hep kötüydü.

Düzenli birliklerle beraber, Yaver Paşa'ya karşı yürütülen harekâta katıldık. Çarpışma esnasında korkmadım. Daha önce de ölüm görmüştüm. Kürtler, anamı babamı gözlerimin önünde paramparça etmişlerdi. İçimizde korkudan öleceklerini sandığımız kimseler vardı; gelgelelim, kahramanlar gibi hareket ettiler. Rodostolu[98] o çocuk, Boğos vardı, yalnız on altı yaşındaydı. Ona demiştim ki: Ne işe yararsın ki sen? Gel gör ki, ileri mevzilerde on beş saat yemeden içmeden dayandı. Yaver Paşa'yı takip ederken, Boğos ön safta, en tehlikeli yerlerde çarpıştı. Hepsi çok iyi dövüştü. Londra'dan gelen o adam, bütün sefer boyunca her zaman tıraş oldu. Nasıl becerdi, bilmiyorum, ama yüzü her zaman tertemiz tıraşlıydı. Niçin suratının hep tıraşlı olduğunu sorduk ona. Temizlik için, dedi. Kendisine 'İngiliz' deyince biz, kızardı... Palyaçomuzu mu soruyorsunuz? O hâlâ sağ... yalnız, orası pek şaka yapılacak bir yer değildi. Yolda bir sürü tavuk yakalamıştı; ne zaman dursak, kumanya torbasından bir tavuk çıkarıyordu... Andranik bizim yanımızda, elinde tüfek çarpıştı, ama muharebe başlayınca, gerçek liderimiz olmuştu. Karekin çok cesurdu; muharebede hiç geri çekilmedi, kılıcını savurarak mevziden mevziye koşuyordu. Karekin, kalan son ekmeğini bizimle paylaştı. İlk kez bir ada-

98 Rodosto: Tekirdağ. (ç.n.)

mımızı kaybedince, Karekin geldi, onu alnından öptü ve şöyle dedi: 'O, bizim ilk şehidimiz.' Ve böyle devam etti bu. Ne zaman biri düşse, Karekin gelip onu öper ve 'Kızılhaç!' diye bağırırdı. Sonra sıhhiyeciler gelip yaralıyı götürürdü. Beni Filibe'ye yolladılar, orada hastanede on gün kaldım. Kraliçe bizi görmeye geldi ve bize her şeyi sordu. Ona dedim ki: 'Şimdi sizin haliniz iyi. Türkleri Asya'ya kadar kovalayacaksınız, ama o zaman biz Doğu'daki Altı Vilayet'te onlardan eskisinden iki kat daha çok baskı göreceğiz.' Ama kraliçe dedi ki: 'Sabırlı olun, sizin de sıranız gelecek.' İşte şu posta kartını bana verdi, hani bir tür teselli olarak..."

***

Gönüllüler Sofya'ya dönünce, Ermeni gazetelerinin üzerine atıldılar, ama kendilerine özellikle yakın bulunan gazeteyi bulamadılar: Partilerinin İstanbul'da çıkan yayın organı *Azatamart* yoktu. *Azatamart*'ın, Çar Ferdinand'ın sefer beyannamesine yöneltme cüretini gösterdiği eleştiri yüzünden, Bulgar sansürü bu gazeteyi yasaklamıştı. Gönüllülerin Makedonya davası için bayrağı altında öldükleri partinin yayın organına konulan bu yasak, ihtilalci romantizmi ile hanedan gericiliği arasındaki çok önemli bir çatışmayı temsil ediyor. "Özgürlük" savaşının çelişkileri, bu epizotta kendisini açıkça gösteriyor. Bir Ermeni meslektaştan meseleyi etraflıca öğrenince, hemen orada bir telgraf yazıp incelemesi için bir "solcu" sansür görevlisine uzattım (burada, kendisinin hafızasını zorlamamak için adını anmayacağım).

"Bu telgrafı cidden göndermek niyetinde misiniz?" diye bana sordu.

"Tabii," diye cevap verdim.

"Bu metni sansür kuruluna resmen sunmanızı size tavsiye etmem."

"Niçin?"

"Unutmayın ki, biz sansür görevlilerinin yalnız telgraflara el koyma yetkisi yok, muhabirleri gözaltına aldırma yetkimiz de var..."

Şu anda Ermeni bölüğü ve mensupları hakkında yeni herhangi bir bilgim yok. *Azatamart* üzerindeki yasak kalktı mı, bilmiyorum. Bulgaristan kraliçesinden bir posta kartının, sakat kalan bir Ermeni gönüllünün düşünceleri üzerinde ne etkisi olur, onu da bilmiyorum...

Kievskaya Misl, No. 197
19 Temmuz 1913

Bulgar askeri sansürü

Sınırda Bulgar subayı pasaportlarımızı incelediği zaman –bunu Tsaribrod'da eskiden yapmazlardı– Bulgaristan'ın askeri casusları ve genel olarak şüpheli şahısları topraklarına sokmak istemediği sonucuna varmıştım: Gayet doğal bir kaygıydı bu.

Sofya'da askeri sansür, ordu birliklerinin kuruluşu veya ilerleyişi, savaş malzemelerinin veya askeri planların dağıtımı hakkında herhangi bir haberin yayımlanmasını ve iletilmesini yasaklayınca, bunu anlayabilirim. Bu savaşı, kazanmak için yapıyorlar. Ve zaferi elde etmenin şartlarından biri de askeri sırları saklama denen şeydir. Ancak, askeri sırlar telgrafları sansür etmekle ne dereceye kadar korunur, düşman ordusu kurmayları, istihbaratlarını, karşılaştırılamayacak denli dolaysız ve güvenilir kaynaklardan değil de, ne dereceye kadar gazete muhabirlerinin yazdığı haberlerden elde ediyor, bu, bana tartışma götürür bir konu gibi geliyor.

Doğru, Moltke'nin, MacMahon'un Metz'i kurtarmaya gitme niyetini *Times*'ta yayımlanan bir Paris telgrafından öğrendiği söylenir.[99] Bu, böyle olabilir. An-

99 Fransa-Prusya Savaşı'nda (1870-1871), Fransız Mareşal Marie Edmé Patrice de MacMahon (1808-1893) ve İmparator Louis Napoléon, Prusya Genelkurmay Başkanı Graf Helmuth Karl Bernhard von Moltke'nin (1800-1891) komutasındaki Prusya kuvvetlerinin kuşatma içine aldığı Mareşal Bazaine'in ordusunu kurtarmaya çalışmıştı. Bu girişim

cak, Moltke'nin bu noktada haberi doğrulayıcı, daha güvenilir bilgileri –kendisine nasıl hareket edeceği konusunda gerçekten karar verdirten istihbaratı– hangi kaynaklardan aldığını Alman Savaş Bakanlığı arşivlerinde araştırmak ilginç olurdu. Hazırlık operasyonlarını büyük bir gizlilik içinde tamamlayan ve savaşı kazanan Japonlardan bu bağlamda bahsedilebilir. Ne var ki, Rusya genelkurmayının her şeyden habersiz kalmasında Japon sansürü önemli bir rol oynamış mıdır? Bu, en hafif deyimle kuşku götürür. General Nogi de, planlarını, herhalde, gazete telgraflarına dayanarak değil, casus raporlarının oluşturduğu daha sağlam bir temelde hazırlamıştı. Şunu da eklemeli ki, askeri operasyonlar, şu anda, ahalisinin bir kısmının ittifak ülkelerinin yanında, öbür kısmının ise Türklerden yana olduğu topraklarda yürütülüyor. Bu durumun askeri istihbarat için sunduğu fırsatları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaya gerek yok.

Bütün bu düşünceleri bir tarafa bırakmaya hazırım; sadece, seferberliğin ilerlemesi ve genel olarak, salt askeri nitelik taşıyan konular hakkındaki haberlere konan yasağın önemini kavramakta güçlük çekiyorum. Ancak, burada sansürcülerin bakış açısını anlama yeteneğim son sınırına varıyor.

Oysa, Sofya'da askeri sansür bu sınırın ötesinde, çok geniş bir faaliyet alanını kapsıyor. Sansür memurları, Bulgar sosyal hayatının, savaşla ilgili olsun olmasın, herhangi bir bölümündeki –onların bakışıyla– bir olumsuzluğu Avrupa okur kamuoyunun gözlerinden uzak tutmayı hakları ve görevleri sayıyorlar.

---

sonucu, Fransızlar Sedan'da çok ağır bir yenilgiye uğramış, imparator ve 100.000 asker –Fransız ordusunun çoğu– esir alınmıştı. Bu yenilgi, Paris'te İkinci İmparatorluk'u sona erdiren bir isyan çıkmasına yol açmış, bunun ardından Paris Komünü doğmuştu ve daha sonra da Üçüncü Cumhuriyet kuruldu. MacMahon, Komün'ün ezilmesine katılmış ve cumhurbaşkanı olmuştur. Moltke, 1858-1888 arasında Prusya'nın genelkurmay başkanlığını yapmıştır.

İki gün önce size gönderdiğim bir telgrafta, Sofya demiryolu istasyonuna cephane taşınmasının yarattığı olağanüstü durumu anlatmıştım. Şehrin içinden, öküz ve mandaların çektiği yüzlerce kağnıdan oluşan bir kafile geçiyordu; çarıklar giyen, ellerinde çoban değnekleri bulunan, Eski Ahit'ten fırlamış ihtiyar adamlar, kağnı sürücüleriydi; köylü kıyafetleri içindeki, vücutları eğri büğrü gönüllü muhafızlar nöbetçi olarak kafileye eşlik ediyordu ve orta büyüklükteki düzgün tahta sandıklar içinde değerli yüklerini taşıyordu... ama bizi burada şimdi ilgilendiren şey bu değil. Sansür kurulunun kendi kuruntuları vardı.

"Bağışlayın beni," dedim. "Bu mesajda cephanenin nereye gittiği hakkında tek bir kelime söylenmiyor. Belki de, Türkler sizin cephane sahibi olduğunuzu ve cephanenin taşınması gerektiğini bilmiyordur?"

"Ne olursa olsun... Ama sizin telgrafınızdan bizim hazır olmadığımız sonucu çıkarılabilir. Eğer cephane nakli yapıyorsak, cephanenin halen olması gerektiği yerde bulunmadığı anlamına gelir bu."

"Bulgaristan'daki bütün cephanenin en son fişeğe kadar, çarpışmanın başlayacağı bölgeye ulaştığına dünyanın inanmasını mı istiyorsunuz gerçekten?"

Uzun süre tartıştık ve sonunda sansürcü benim isteğime boyun eğdi.

Bir başka sefer, Üçpınar mahallesinde görev yapan Sofya belediye komisyonunun hesaplamalarına göre, orada herhangi bir geçim kaynağından yoksun yaklaşık 1500 aile ve 12.000 kişi yaşadığını telgrafla bildirmiştim (şu anda bu sayılar elimin altında değil).

"Bunu nereden biliyorsunuz?"

"Biliyorum."

"Ama biz bilmiyoruz."

Üzüntülerimi ifade etmek için kollarımı iki yana açtım.

"Bu utanç verici bir durum. İnsanlar, burada mutlak fakirliğin hüküm sürdüğünü söyleyecekler."

"Ben mutlak fakirlik hakkında hiçbir şey söylemiyorum, kesin rakamları veriyorum. Üstelik, belediyenin altı aylık bir dönem için fakir ailelere 500.000 levalık yardım ayırdığını belirtiyorum."

"O tamam."

"Ama, anlamıyor musunuz, sadece olumlu olayları haber yaparsak, yazdıklarımıza kimse inanmayacak. Ne de olsa, biz Bulgar hükümetinin veya genelkurmayının görevlileri değiliz, bağımsız gazeteciyiz."

Bir süre tartıştık ve sansürcü gene isteğime boyun eğdi.

Üçüncü defasında, savaşın bu küçük, fakir ülkenin bütün kuvvetlerini ve kaynaklarını nasıl inanılmaz bir baskı altında tuttuğunu yazdım. "Bunun, genç Bulgar kültürüne," diye yazmıştım, "ne kadar korkunç bir darbe demek olduğunu düşününce ürpereceksiniz. İnsan, ancak burada, Avrupa'nın rahat, miyop ve pısırık diplomasisinin işlediği suçun derinliğini kavrayabiliyor."

"Bu hiç olmaz. Savaşa karşı bir söz. Gayet açıkça savaşın kültüre bir darbe olduğunu söylüyorsunuz."

"Her şeyden önce, bence bu kuşku götürmez bir gerçek. İkincisi, ben Bulgarlar için yazmıyorum, zaten yazımın bu bakış açısını savunmasını engelleyemezsiniz. Üçüncü olarak, maliye bakanınız bana bir süre önce, 'Bu savaş, her şeyden önce, bu ülkenin mali kaynaklarına ve ekonomik gelişmesine karşı bir savaştır,' dedi ve ben de onun bu sözlerini telgrafla bildirerek duyurdum."

"Olabilir."

Tartıştık, ama boşu boşuna: "Kültüre darbe" çıkartıldı.

Bunlar küçük olaylar, ama meseleler henüz büyük olaylar yaratacak seviyeye çıkmadı, çünkü gönderdiğimiz ilk yazılarla edindiğimiz tecrübeden ders alarak,

savaşan bir ülke olarak Bulgaristan'ın çıkarlarına hiçbir şekilde zarar verecek nitelikte bulunmasa da, Sofya'daki askeri sansür kurulunda egemen eğilimlere belli ki ters düşecek yorum ve gelişmeleri bildirmeye kalkışmıyoruz.

Bu askeri sansür kurulunun yanı sıra (gerçi, gördüğünüz gibi, Üçpınar'daki fakirlerin sayısı gibi sivil meselelere de karışıyor), bir de politik sansür kurulu var. Bu ikinci kurulun nasıl kurulduğunu ve işini nasıl yürüttüğünü bilmiyorum, çünkü bizden gizli çalışıyor. Yine de, telgraflarımızı bir, hatta iki saat tutanın bu kurul olduğunu sanıyoruz.

Sonuç olarak, mesajlarımızı telgrafla iletme girişimlerimiz, engellere karşı aralıksız bir mücadeleye dönüştü.

Bir telgraf metni yazılınca, bu metin sansür komitesinin önüne getiriliyor. Bu komitede iki üç tane son derece genç siville birlikte, iki üç yedek subay bulunuyor. Bütün Sofya gazetelerini de sansür ettikleri için, işleri başlarından aşkın. Bir telgraf önce sıranın kendisine gelmesini bekliyor, sonra, biri telgrafı okuyunca, eğer metin herhangi bir şüphe uyandırırsa, Profesör Tsonçev'in incelemesine gönderiliyor. Onaylanan bir metin, sansürün imzası ile "Savaş Bakanlığı – Genelkurmay" diye bir mühür taşıyor. Bu dokümanla telgraf ofisine gidiliyor. Savaş muhabirleri Sofya'dan ayrılmadan önce, sansür görevlilerinden yazılarımızı toplamakla görevlendirilmiş bir telgraf memuru bulunuyordu. Kadro yetersizliğinden dolayı şu anda böyle bir memur yok (bazı memurlar başkomutanlık karargâhında görev yapıyor). Sıraya girmek zorundayız. Ve Bulgar ailelerinin her biri, yakınlarının başına neler geldiğini merak ettiği için, gönderilen telgraflar muazzam bir sayıya ulaşıyor. Bazen yarım saat veya daha fazla kuyrukta beklememiz gerekiyor. Sonunda telgrafınızı bıraktığınız zaman, politik sansürün onu nasıl karşılayacağını bilmiyorsunuz.

Avrupa kamuoyu, elbette, başının çaresine bakabiliyor. İstanbul'dan yollanan telgraflar, Sofya'dan yollanan telgraflardaki bilgilerin doğru olup olmadığını ortaya koyuyor. Okurlar, Bulgaristan'dan gelen haberlerin iyi bir izlenim vermek için biraz törpülendiğini çok geçmeden görüyorlar ve bu haberleri ona göre değerlendiriyorlar. Ama Bulgaristan kamuoyunun durumu çok daha kötü. Buradaki bütün basın, olumlu şeyleri öne çıkarmak üzere işlev görüyor. Son derece genel ve belirsiz bir nitelik taşıyan başkomutanlık bildirileri yalnızca Bulgar zaferlerinden, kazanılan mevzilerden, öldürülen, yaralanan ve esir alınan Türklerden bahsediyor. Kamuoyu, kimi Bulgarların yaralandığını, Ferdinand'ın bazı yaralılara "kahramanlık" nişanı taktığını bildiren hükümet duyurusu aracılığıyla öğreniyor. Dün gece buradaki bir hastanenin 200 yaralı getirilmesini beklediği haberini ileten bir telgrafın gönderilmesine izin verilmedi. Sansür komitesi Bulgar basınına karşı daha da sert davranıyor: Savaşın öteki yüzünü, olumsuz tarafını uzaktan bile olsa gösteren, ortaya koyan her şey çıkarılıyor – ölüm, hastalık ya da yokluk, ne olursa olsun her şey. Bu şekilde, kamuoyunun savaşa yönelik eleştiriden gayet uzak, sevinç ve coşku dolu bir tutum benimsemesi sağlanmaya çalışılıyor. Basılmasına izin verilen haberler olayları örtbas ediyor veya süslüyor, böylelikle dedikodular on kat artıyor. Politikacıların, gazetecilerin ve politikayla ilgilenen aylakların karargâhı olan Kafe Bulgaristan'da, daha savaşın ilk günlerinde Kırklareli'nin alındığı söyleniyordu ve bundan kuşku duyduğunu dile getiren herhangi bir kimse de iyice bir benzetiliyordu. "Eğer böyle giderse, on günde İstanbul'da olacağız," dedi bir Bulgar gazeteci bana, Kırklareli'nin alınmasından sonra. "Kavarna'ya bir Türk çıkarması mı? Saçmalık, boş lakırdı, kesinlikle imkânsız. Birincisi, Türklerin hiç ulaşım aracı yok. İkincisi, çıkarma yapabilecek askerleri yok. Üçün-

cüsü, Karadeniz kıyısını koruyan güçlü birliklerimiz var. Dördüncüsü, Rusya Türkiye'nin böyle bir şey yapmasına göz yummaz. Beşincisi, Yunanistan Boğazlar'ı kapattı, dolayısıyla Büyük Devletleri Karadeniz'i tarafsız hale getirmek zorunda bıraktı. Savaş başlayalı beri, tek bir Türk askeri sınırımızı geçmedi. Türkler tek bir esir almadılar..." Genelkurmayın, sansürün ve basının ortak çabalarıyla kamuoyunu yönlendirmesinin doğurduğu sonuç işte bu.

Bu arada, baştakiler izledikleri siyasetin sonuçlarından gayet memnunlar. Yabancı basında Bulgar kuvvetlerinin tertiplenişi hakkında hiçbir şey yazılmadı ve Bulgar basını (daha doğrusu yarı-basını, çünkü gazeteler şu anda normal büyüklüklerini yarıya indirmiş bir şekilde çıkıyor), sadece, genelkurmayın belirlediği temalar üzerine çeşitlemelerle dolu. Savaşın aleyhinde olanlar ise tamamen susturulmuş durumda.

Dyen, No. 18
19 Ekim 1912

Muzaffer bir ordu

Gönüllü olarak gittiği savaşta üç muharebeye katılmış ve sağlığının bozulması nedeniyle önceki gün Sofya'ya dönmüş bulunan bir Bulgar entelektüeli ayrılırken bana, "Savaş hakkında yazarken bir büyük gerçeği dile getirmeyi sakın ihmal etmeyin. Savaş için en gür sesle ajitasyon yapanlar, toplantılarda ve basında en ateşli şekilde öne çıkanlar, bizim Stambolovcular ve diğer profesyonel yurtseverler, hepsi, ellerine geçen her fırsatta kendilerini güvenlikli mevkilere yerleştirdiler: Yaver oldular, karargâhta veya sansür heyetinde görev aldılar... Ama bu savaşa ideolojik bakımdan muhalif olanların, ülkemizin bu korkunç olaya girmesine karşı mücadele etmeyi poli-

tik bir yükümlülük sayanların her biri kendisine verilen yerde, şerefli ve cesur bir şekilde görevlerini yaptı," dedi.

Birçok kez duyduğum ve belirli somut örneklerde de doğrulayabildiğim bu ifade, esas itibariyle, herhangi bir kanıta da ihtiyaç hissettirmiyor, çünkü içeriği bakımından doğal olarak akla yakın gözüküyor. Tabii ki, bir de kafanızda bunu ülkenizde olan bitenlerle karşılaştırınca, inandırıcılığı bir kat daha artmış oluyor yalnız...

Bulgar halkının savaş istediği, talep ettiği yazıldı. Bu konuda bilhassa ısrarlı olanlar, halkın duyguları üzerine bilgilerini, Oktobrist Parti kurmaylarından ya da genelkurmaydan edinen birtakım Rus gazetecilerdi. İddia doğru değildi. Halk savaş istememişti, isteyemezdi de. Sığırlarına, yiyecek stoklarına ve kağnılarına ordu için el konan ve Edirne üzerine gönderilen köylü; çocuklarıyla evinde yalnız kalan karısı, onlar savaş istemediler. Soruna barışçıl bir çözüm bulunsa, memnun olacaklardı. Ama yönetici sınıflar, Bulgar ve Türk köylülerin birbirini öldürüp yok etmesinden başka çıkış yolu bulmaktan âciz olduklarını gösterdiler. Balkan ülkelerinin ve Avrupa diplomasisinin savaş öncesi izlediği tüm siyasetlerin halkın omuzlarına savaşı yüklediği görülünce, Bulgar askeri, savaşa karşı çıkmadı, razı oldu; hem de savaşı, bir yandan Makedonya kaosunun, öbür yandan Bulgar militarizminin yarattığı dayanılmaz durumdan tek çıkış yolu olarak görüp bilinçli bir şekilde razı oldu. Ve savaşa bilinçli bir şekilde razı olan bu köylüler ve işçiler –okuma yazması olan, genel oy hakkıyla yetişmiş kişiler bunlar– iyi savaşçılar olduklarını da tecrübeyle gösterdiler. Zaferi sağlayan onlardı.

Bulgar subay kadrolarının üst tabakası ise çok farklı bir tablo sergiledi. Bulgaristan yirmi yedi yıldır savaşa girmemişti. Bu zaman zarfında, Bulgar-Sırp Savaşı'nın "kahramanları", kendilerini barış, refah ve kâr ortamının koşullarına uydurmayı çok iyi becermişlerdi. Ülke-

nin zenginliği arttı, bankalar kuruldu, bütçe büyüdü, orduya ayrılan ödenek arttı, zenginleşmek için geniş fırsatlar doğdu. 1885 yılının binbaşıları, albayları general oldular – çoğunlukla da ikmal hizmetlerinden sorumlu, ticaret ve maliyeyle ilgilenen generaller. Ordu aşkı, onlar için, her şeyden önce kendilerine kazanç sağlama sevdasına dönüştü. Uzun zamandan beri tanrıları Mars değil, Hermes'tir – Stambolovcu bakanların yargılanmasında da ortaya çıktığı üzere, hem ticaret hem de hırsızlık tanrısı olan Hermes.

Stambolovcular, yüksek rütbeli subay çevrelerinde diğer partilerden daha çok nüfuza sahip. Daha önce Stambolovcu hükümette savaş bakanlığı yapan ve şu anda Bulgar ordusunun başkomutanı olan Savov'un, subaylar arasında büyük bir popülaritesi var, öyle bir popülarite ki, –bu da Bulgaristan'daki siyasi ahlak açısından ilginç bir gösterge– Savov'un zimmetine para geçirmekten kovuşturmaya uğramasıyla sarsılmamış. Son Stambolovcu yönetim (1902-1907), "milli görevler"in aracı olan orduya geniş kaynaklar ayırdı. Ancak, her nasılsa, sonradan anlaşıldı ki, –milliyetçiliğin doğası boşluktan nefret eder!– bazı Fransız senatörleri ve Fransa'nın Sofya'daki diplomatik temsilcisiyle birlikte Stambolovcu bakanlar askeri bütçenin hatırı sayılır bir kısmını ceplerine indirmişler. Artık iktidarda kalmaları imkânsız hale gelince, bizzat Stambolovcular, Ferdinand'a, kendilerine dış siyaset alanında en yakın parti olan Demokratları iktidara getirmesini tavsiye ettiler. Demokratlar, muhalefetteyken, Stambolovcuların mahkeme önüne getirilip kendilerinden amansız bir şekilde hesap sorulmasını istiyorlardı. Ama, iktidara geçince, böyle bir şeyin gerçekleşmesinden kaçınmak için her yolu denediler. Demokratlar, ancak kendi hırsızlıkları ortaya çıkınca, Doğu Rumeli Demiryolu'nun satın alınması işinde yolsuzluk yaptıkları anlaşılıp mevkileri sarsılınca, nihai araçlara

başvurma zorunluluğunu hissettiler ve Demokratların çoğunlukta bulunduğu parlamento her iki Stambolovcu kabinenin –hem oğul Petkov hem de Gudev kabinelerinin– aleyhinde soruşturma açılmasını emretti. Kendilerine en ağır suçlamalar yapılan bakanlar, Ticaret Bakanı Gennadiyev, Maliye Bakanı Paikov ve Savaş Bakanı Savov'du. Soruşturma komitesi yaklaşık iki yıl çalıştı ve Profesör Danailov 2000 sayfalık bir iddianame hazırladı. Bu dokümanın yalnız uzunluğu bile, Stambolovcuların, politikacıları mahkeme önünde hesap vermekten kurtaracak bir savaşın çıkması uğrunda çalışmak için yeterli sebepleri bulunduğunu gösteriyor.

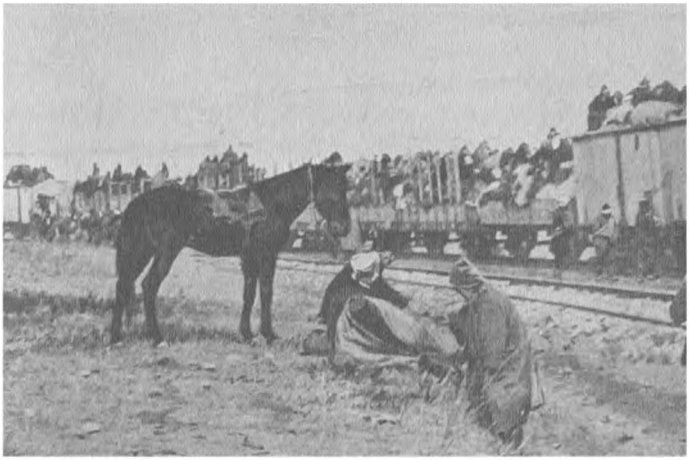
Savaş yanlısı Stambolovculuğun basın dünyasındaki başlıca temsilcisi Semyon Radev'di. Savaş muhabirleri sayesinde adı dünya çapında duyulan bu şahıs üzerinde biraz durmaya değer. 1900'lerin başında Radev bir "anarşist" idi ve 1901-1902'de yurtdışında *Le Mouvement Macédonien* diye bir kitap yayımlamıştı; bu kitapta, daha sonra Sandanski'nin adamı Panitsa tarafından öldürülen Makedonyalı ihtilalci Sarafov'un yandaşı ve çığırtkan bir sözcüsü olarak gözükmüştü. Radev, Bulgaristan'a döndükten sonra, uzun zamandır Makedonya Sorunu'na aşırı ilgi göstermeleriyle tanınan Stambolovculara katıldı. Yetenekli bir gazeteci ve kendi tarzı içinde hiç de akılsız sayılamayacak bir kişi olan Radev, kendisini Stambolovcular için vazgeçilmez biri haline getirdi. Arkasında o 2000 sayfalık roman bulunan Savov başkomutan, bir başka Stambolovcu olan General Fiçev ise genelkurmay başkanı olunca, Semyon Radev de askeri sansürün fiili lideri oldu. Bunun için bir başka neden daha vardı. Radev, *Bulgaristan'ın Mimarları* ismini taşıyan bir tarih "eser"inin yazarıdır. Bu kitabın yeni cildi bugünkü savaşa ayrılacaktır. Dolayısıyla, tarihin muzaffer albay ve generallere yükleyeceği şan ve şöhretin derecesi büyük ölçüde Semyon Radev'e bağlı olacaktır.

Söylemeye gerek yok ki, Radev mevkiinden elde edilebilecek bütün kazançları sağlamaya çalıştı. İktidar düşkünü eski "anarşist", kendisiyle çalışmak zorunda kalan Avrupalı gazetecilere hayatı zehir etmek için elinden geleni ardına koymamıştır. Doğru, bazılarına hoşgörü göstermiştir – genel kanıya göre, pek karşılıksız denemeyecek bir tarzda. Ancak en son aşamada, Radev ipin ucunu iyice kaçırmışken, otoriteler kendisini görevinden uzaklaştırmak zorunda kaldılar.

Size bir başka örnek daha. Sofya sıkıyönetim komutanlığı görevi, bir ihtiyat albayı olan Bonev'e verildi, işadamlığı ve bankacılık yapan bu kişi son derece karanlık bir şahsiyettir. Oturduğu koltukta cüretkâr işler yapmaktan çekinmeyen Bonev, kendisine bir iki ay belediye başkanlığı görevini verseler, bütün Sofya'yı cebine koyup götüreceğini sık sık söyleyerek böbürleniyordu. Sıkıyönetim komutanlığında rüşvet ve yolsuzluk işleri ayan beyan yapılıyordu. Her şey bir yana, sıkıyönetim komutanı, ordunun ihtiyaçları için çeşitli mallara el koyma işiyle de çok yakından ilgilendiği için, o bölümde neler döndüğünü tahmin etmek güç değildir.

Sofya'nın kahvehanelerinden birinde, bana, Sofya'nın eski belediye başkanını –o da, ne hikmetse bir Stambolovcuydu– göstermişlerdi. Kendisinin Türk hükümetinin bir ajanı olduğu vaktiyle ortaya çıkmıştı. Bir "skandal" çıkmasın diye aleyhinde dava açılmamıştı. Şimdi bu şahıs subay üniforması giyiyor ve Savaş Bakanlığı'nda bir mevkide bulunuyor.

Devlet parasını zimmetine geçirdiği için henüz mahkeme önüne çıkarılamamış "popüler" bir general, başkomutan. Kötü şöhretli bir... düzenbaz, Sofya sıkıyönetim komutanı. Vulger bir kariyerist, askeri sansür görevlisi. Emekli bir Türk ajanı, Savaş Bakanlığı'nda görev verilmesi gerekli görülen bir şahsiyet. Bütün bunlar, ordu komuta heyetinin ahlaklılığı üzerine yeterince

Çatalca istasyonuna girmek üzere bekleyen muhacir ve yaralı dolu bir tren.

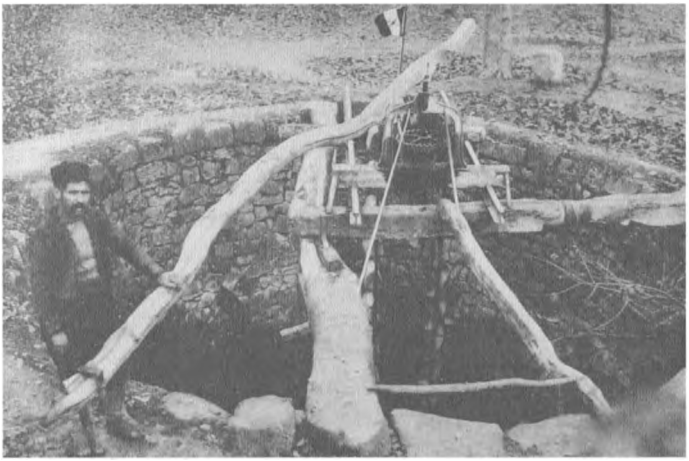
parlak bir ışık tutuyor. Söylemeye gerek yok ki, başta-kilerin kendilerine en yakın yardımcıları seçmekte ne tür bir yol tuttuğu bellidir. İltimas, bu konuda belirleyici bir rol oynamıştır. Muvazzaf subaylar çevresinden kariyeristler, tehlikeden uzak, ama kazanç sağlama fırsatlarından hiç de uzak bulunmayan mevkilere yerleştirildi. Bölük düzeyi dahil alt kademe birliklerin komutanlıkları, çoğunlukla yedek subaylara, yani birçoğu savaşa ilke olarak karşı çıkan, ama bir kere sorumluluk mevkiine getirildikten sonra, görevlerini titizlikle yapan okumuş yurttaşlara verilmişti.

Bulgar genelkurmayının stratejik planlarının gerçekten o kadar iyi olup olmadığını söylemek güçtür. Ancak, bu planların savaş meydanlarında olan bitenlerle hiçbir ilgisi bulunmadığını düşünüyorum. Güvenilir kaynakların aktardığı, dilden dile dolaşan bilgilere göre, Tsankovculara yakın bir Rusofil olan Üçüncü Ordu Komutanı Radko Dimitriyev'in, Stambolovcu Savov'la ve onun ge-

nelkurmayıyla arası hiç de iyi değilmiş, en önemli operasyonlarını kendi inisiyatifiyle gerçekleştirerek Savov'a üç dört gün boyunca hiç bilgi vermemiş. Yalnızca bu durum bile, bütün operasyonların, gerçekten genelkurmayın –iddiaya göre bilgi yönünden eksiksiz– kontrolü altında koordine edilip edilmediği konusunda ister istemez şüphe uyandırıyor. Bu konuda gerçek ne olursa olsun, savaşın tüm gidişatını dikkatle izlemiş olan herkes için şurası açık ki, Sırplar gibi Bulgarlar da, zaferlerini, Türk ordusunun moralinin tamamen çökmesine ve teknik hazırlıksızlıklarına borçludur. Ve zaferi sağlayanlar, görevleri saydıkları şeyi şerefli bir şekilde yapan, meslekleri askerlik olmayan subay ve askerlerdi.

Radko Dimitriyev'in ordusunun Kırkkilise'den Çatalca'ya doğru (Bay Nemiroviç-Dançenko'nun deyişiyle) "Skobelev usulü"[100] hızla ileri atılışı, önceden hazırlanmış planların değil, dayanacak moral kuvvetten yoksun bulunan Türk ordusunun panik içinde geri çekilmesinin sonucuydu. Bu ilerlemenin ne denli az öngörüldüğü, artçı hizmetleriyle hiçbir koordinasyon bulunmayışından açık seçik anlaşılmaktadır. Erzak ikmali ve yaralıların taşınması işleri inanılmaz derecede kötü yürütülmüştü. Yürüyüş halindeki askerlere iki üç gün yiyecek hiçbir şey verilmedi. Yaralılar haftalarca sargısız kaldılar, yaraları üzerinde kurtçuklar kaynıyordu. Her şeyin üstüne üstlük, iki haftadan birazcık fazla bir zaman içinde Kırkkilise'den Çatalca'ya yürüyen ordu buraya bitkin bir halde ulaşmıştı, sonra görüldü ki askeri ikmal maddeleri bulunmuyordu. General Dmitriyev, Çatalca'yı da Kırklareli gibi bir hamlede almak istedi. Ancak, Terkos'ta bitkin ve hasta düşmüş askerlerini bellerine, göğüslerine kadar çamur ve su içine boşuna soktu, bu sırada Türk

100 "Skobel" kelimesiyle bir söz oyunu yapılıyor. Hem bir tür bıçak, hem de Rusya'nın 1877-1878 Savaşı'nda cesur girişimler yapan komutanlarından biri olan General Skobelev kastediliyor.

Mustafapaşa'da kolera mikrobuyla kirlenmediği Kızılhaç işaretiyle belirtilmiş bir kuyu.

nişancılar bu askerleri ördek gibi avlıyorlardı – ilerleme artık durdurulmuştu. Bitkin ordunun payına düşen tek şey tifo ve koleradan kırılmak veya romatizma sancıları içinde kıvranmaktı. "Skobelev usulü" taarruzdan, zafer kazanan askerler de nasibini almıştı.

Aynı Radko Dimitriyev –ve bu konuda kuşkusuz başkomutanla anlaşarak hareket etmişti– askerleri, düşman yaralılarına ve esirlerine insanlık dışı muamele etmeye yönelterek ordu saflarına o korkunç demoralizasyon zehrini katmıştı. "Eğer Türk yaralı ve esirleri nakillerimiz için güçlük yaratacaksa, o zaman bu engelleri tasfiye edecek tedbirleri alın." Bu mesaj anlaşıldı – yaralılar ve esirler katledildi, önce yüzlerce, sonra binlerce yaralı ve esir. Radko Dimitriyev her şeyi bir karta –taarruzun şiddetine– bağlayarak oynamıştı. Üstelik, "kırbaççı" bir generalin miyopluğuyla, ordunun temel sermayesini –askerin kendine saygısını– en yüksek noktasında tutmak için hiçbir gayret göstermedi. Bulgar ordusundaki

generallerin kesinlikle en kötüsü olmayan Dmitriyev'de de, rakibi Başkomutan Savov'un ete kemiğe bürünmüş bir örneğini oluşturduğu o niteliklerin, kariyerizmin, düşüncesizce bir pervasızlığın ve ahlaki sinizmin derin izleri görülüyor.

Bulgaristan, hataları gayet açık olan, ama başarıları hâlâ eleştirel bir gözle değerlendirilmesi gereken generallerinin –mevcut olduğu çok şüphe götürür– dehaları sayesinde zaferlerini kazanmış değildir. Askeri zaferler, eğer, onları kazananlara şeref getiriyorsa, o zaman bu şeref, hakçası, dayanma güçlerini ve becerilerini gösteren Bulgar köylü ve işçi askerlerine ve onların entelektüellerden devşirilen subaylarına aittir.

Kievskaya Misl, No. 338
6 Aralık 1912

Perdenin ucundan

Aşağıdakileri, bana Sırp arkadaşlarımdan biri anlattı. (Söylediği her şeyi neredeyse kelimesi kelimesine not aldım.)

"Savaş halen devam ederken, Kumanovo muharebesinden yalnız birkaç gün sonra, Üsküp'ü ziyaret etme fırsatı elde ettim – talih mi, talihsizlik mi, söylemek güç. Daha Belgrad'da, şehre giriş izni için yaptığım başvuru karşısında duyulan huzursuzluktan ve Savaş Bakanlığı'nın önüme çıkardığı yapay engellerden, savaşın gidiş şeklini kontrol eden adamların vicdanlarının çok da rahat sayılamayacağı izlenimi edinmiş, orada, hükümet bildirilerinin resmi gerçeklerine hiç de uygun düşmeyen şeyler yapılmakta olduğundan kuşkulanmaya başlamıştım. Bu izlenim, daha doğrusu bu önsezi, Niş'te trendeyken, genelkurmayın verdiği bir görevle Üsküp'e gitmiş, orayı görmüş bulunan bir subayla karşılaşınca daha da

güçlendi. Bu subay, uzun zamandır tanıdığım iyi, dürüst bir adamdı. Ama Üsküp'e gittiğimi, oraya gitmek için elimde gerçekten bir izin bulunduğunu öğrenince, gizlemeye gerek görmeden düşmanca bir tavır ortaya koydu, orada bir işi olmayanın Üsküp'e gitmesinin yersiz olduğunu, Belgrad'daki yetkililerin, 'yabancılar'ın Üsküp'e girmesine izin veriyorlarsa, ne yaptıklarını bilmediklerini vs. söyledi. Vranye'de, eski Sırp sınırında, Üsküp'e gitme niyetimden beni vazgeçiremeyeceğini anlayınca, sesinin tonu değişti ve Üsküp'e varınca göreceğim şeyler için beni dolaylı sözlerle hazırlamaya başladı. 'Bunların hepsi nahoş şeyler, ama ne yapalım ki bunların önüne geçilmesine de imkân yok.' Arkadaşım, sözleri arasında, tabii ki, durumun getirdiği zorunluluklardan bahsediyordu. Bütün bunlar, itiraf etmeliyim ki, şüphelerimi bir kat daha artırdı. Demek ki, diye düşündüm, belli belirsiz yankıları Belgrad'a ulaşan o vahşet olayları, seçkin bir subay bunları 'durumun getirdiği zorunluluklar'a bağlayarak açıkladığına göre, tek tük görülen, istisnai, istenmeyen olaylar değildi. Birileri bunların çetelesini tutuyor olmalıydı. Kim? Askeri otoriteler mi? Yoksa hükümetle birlikte mi? Bu sorunun cevabını, çok çabuk, Üsküp'e varır varmaz aldım.

Dehşet verici sahneler, aslında, eski sınırı geçer geçmez başladı. Akşam saat beşte Kumanovo'ya yaklaşıyorduk. Güneş batmıştı, ortalık kararmaya başlamıştı. Ama, gökyüzü, ne kadar kararırsa, yangınların verdiği ürkütücü aydınlık, çöken karanlığa karşı o kadar çarpıcı gözüküyordu. Etrafımızda her yer yanıyordu. Arnavut köyleri bütünüyle ateşten sütunlara dönüşmüştü – uzaktaki, yakındaki, demiryolu hattının hemen yanındaki köyler... Savaş alanında, insanların birbirlerini acımasızca yok edişlerinin gerçek, otantik örneğini ilk kez o zaman gördüm. Babaların, dedelerin, büyük dedelerin biriktirip yığdığı mallar mülkler, evler barklar

alevler içinde yanıp kül oluyordu. Bu tablo, bütün o ateşli alevli tekdüzeliği içinde, Üsküp'e kadar tüm yol boyunca devam etti. Üsküp'e gece saat onda vardık. İçinde yolculuk ettiğim yük vagonundan indim. Tüm şehir çoktan sessizliğe gömülmüştü – sokaklarda tek bir insan yoktu. Yalnızca burada, demiryolu istasyonunun önünde, bir grup asker vardı, çıkan seslerden, içlerinden birinin çok sarhoş olduğu anlaşılıyordu. Birlikte geldiğim tüm yolcular trenden inince dört bir yana dağıldılar, beni istasyonda tek başıma bıraktılar. Askerlerin yanına gittim. Dört asker süngüleri takılı hazır duruyordu. Askerlerin ortasında, başlarında küçük beyaz külahları bulunan, çok genç iki Arnavut ayakta duruyordu. Sarhoş bir astsubayın –bir komitacı (çetnik)– bir elinde kama (Makedon hançeri), öbür elinde konyak şişesi vardı. Astsubay emirler sıralıyordu. 'Çök!' Arnavutlar, korkularından canları yarı yarıya çıkmış, dizleri üzerine çöktüler. 'Kalk!' Kalktılar. Bu birçok kez tekrarlandı. Sonra astsubay, tehdit ve küfürlerle, kamasının ucunu kurbanlarının boğazlarına ve göğüslerine batırdı; ondan sonra onları bir parça konyak içmeye zorladı; sonra da... onları öptü. Güç, konyak ve kanla sarhoş, artık kendince eğleniyordu, onlarla zalim, insafsız bir kedinin farelerle oynadığı gibi oynuyordu. Aynı numaralar, aynı psikoloji. Diğer üç asker sarhoş değildi, ayakta dimdik durarak Arnavutların kaçmamasına veya herhangi bir direniş göstermemesine dikkat ediyor, böylece astsubayın işin keyfini tastamam çıkarmasını sağlıyorlardı. 'Onlar Arnavut,' dedi askerlerden biri bana, alelade bir ses tonuyla. 'Şimdi onları doğrayacak.'

Dehşet içinde o askerlerden uzaklaştım. Arnavutları korumaya kalkışmanın hiçbir yararı olmayacaktı. O erlerin ve o astsubayın elinden ancak silahlı bir kuvvetle kurtarılabilirlerdi... Ve bütün bunlar, bir trenin daha yeni geldiği bir demiryolu istasyonunda oluyordu. Deh-

şete kapılmış bir halde, çığlıkları ve imdat seslerini duymamak için orayı koşarak terk ettim...

Şehirde veya daha doğru bir deyişle caddelerde, çıt yoktu, burası terk edilmiş bir yerdi adeta. Bütün bahçe ve bina kapıları akşam saat altıda kapanmıştı. Ama gecenin gelmesiyle birlikte, komitacılar işlerine başladılar. Türk ve Arnavut evlerine zorla girip, her seferinde aynı işi yapıyorlardı: Yağmalayıp öldürmek. Üsküp'te 60.000 kişi yaşıyordu, bunların yarısı Arnavut ve Türk'tü. İçlerinden kimileri elbette kaçmıştı, ama ezici çoğunluk şehirde kalmıştı. Şimdi de, geceleri onlara karşı misilleme hareketleri yapılıyordu.

Benim Üsküp'e gelişimden iki gün önce, şehirde yaşayanlar sabahleyin uyanınca Vardar üzerindeki esas köprünün altında –yani, şehrin ta göbeğinde– karşılarına yığın yığın cesetler çıkmış, kafaları kesilmiş Arnavut cesetleri... Kimileri, bunların, komitacıların öldürdüğü Üsküplü Arnavutlar olduğunu söyledi, kimileri ise cesetleri Vardar Irmağı sularının köprünün altına kadar taşıdığını ileri sürdü. Apaçık bir şey varsa, o da, başları kesilmiş bu adamların bir çarpışmada öldürülmedikleriydi...

Üsküp şehir olmaktan çıkmış, bir ordu kampı halini almış. Şehir sakinleri, özellikle Müslümanlar saklanıyorlar, sokaklarda sadece askerler görülüyor. Asker kalabalığı arasında, Sırbistan'ın dört bir yanından gelmiş Sırp köylüleri görüyorsunuz. Oğullarını, kardeşlerini arama bahanesiyle Kosova Ovası'nı aşıyorlar ve yağmaya girişiyorlar. Bu açıkgözlerden üç kişilik bir grupla konuştum. Sırbistan'ın ortasında bulunan Şumadiya'dan kalkıp, Kosova Ovası'nı yürüyerek aşıp buraya kadar gelmişlerdi. İçlerinde en genç olanı, şu 'gözü pek' denen türden, kısa boylu bir adam, ovada, iki Arnavut'u seri ateş eder bir tüfekle vurup öldürdüğünü anlatarak böbürlendi. 'Dört kişiydiler de, ikisi kaçmayı becerdi, Yol

arkadaşları, ağırbaşlı, ihtiyar köylüler, hikâyesini doğruladılar. Onlar da, 'Kötü olan bir şey var,' diye şikâyet ettiler, 'üzerimizde çok para yok. Burada pek çok öküz ve at sahibi olabilirsin. Bir askerin ücreti iki dinar (yetmiş beş kopek). Karşısına çıkan ilk Arnavut köyüne giriyor ve sana iyi bir at getiriyor. Askerlerden, yirmi dinara bir çift öküz alabilirsin, öküzler de iyi öküz hani.' Vranye yöresinden ahali toplu halde Arnavut köylerine geçmiş, gözlerine ne kestirirlerse alıp götürüyorlarmış. Köylü kadınlar, omuzlarında Arnavut evlerinin kapılarını, pencerelerini bile taşıyorlarmış.

İki asker yanıma geliyor. Köylerdeki Arnavutları silahsızlandıran müfrezeden bu askerler. Bir tanesi, bir altın lirayı nerede bozdurabileceğini soruyor. Bu Türk parasını daha önce hiç görmediğim için, lirayı bana göstermesini istiyorum. Asker etrafına çekinerek şöyle bir bakınıyor, sonra kesesinden lirayı çıkarıyor, ama çıkarışından belli ki, kesesinde daha pek çok altın lira var, yalnız bunları kimse görsün istemiyor. Bildiğiniz gibi, bir Türk lirası yirmi üç frank değerinde.

Üç asker yürüyerek yanımdan geçiyorlar. Konuşmalarına kulak misafiri oluyorum.

'Kaç tane Arnavut öldürdüm, bilmiyorum,' diyor biri, 'ama bir tekinin bile üzerinden para edecek bir şey çıkmadı. Sonra bir *bula* (genç Türk köylü kadını) öldürdüm, üzerinde on tane altın lira buldum.'

Tüm bunları açık açık, sakince, umursamazca anlatıyorlar. Yapılan sıradan bir şey. İnsanlar, savaşın birkaç günde kendilerinde nasıl bir dönüşüm meydana getirdiğini anlamıyorlar. İnsanın içinde bulunduğu ortama ne kadar bağımlı olduğu burada ortaya çıkıyor. Savaşın organize vahşet koşulları içinde, insanlar farkına varmadan çabucak vahşileşiyorlar.

Bir takım asker Üsküp'ün anacaddesinde yürüyor. Sarhoş ve herhalde yarıdeli bir Türk arkalarından bir

küfür savuruyor. Askerler durup, Türk'ü en yakın evin duvarına dayayarak hemen orada kurşuna diziyorlar. Takım yoluna devam ediyor, caddedeki kalabalık da öyle. Mesele bitmiş kapanmış.

O akşam, bir handa tanıdığım bir onbaşıya rastlıyorum. Birliği, Eski Sırbistan'daki Arnavutların merkezi sayılan Ferizovik'te bulunuyor. Onbaşı, adamlarıyla beraber, ağır bir kuşatma topunu Koçani dağ yolundan aşırıp Üsküp'e kadar getirmiş, buradan da Edirne önlerindeki orduya yollanacakmış.

'Peki şimdi, Ferizovik'te Arnavutlar arasında ne yapıyorsunuz?' diye soruyorum.

'Piliç kızartıp Arnavut öldürüyoruz. Ama bıktık bundan da,' diye ilave ediyor esneyerek, bu sözleri söylerken de yorgunluk ve sıkıntı bildiren bir işaret yapıyor eliyle. 'Yalnız, içlerinde çok zengin adamlar da var. Ferizovik civarında evleri şatoya benzeyen zengin bir köye yolumuz düştü. Bir eve girdik. Sahibi zengin bir ihtiyardı, üç oğlu da yanında oturuyordu. Yani toplam dört adamdılar, bir sürü de karıları vardı. Hepsini evden çıkardık, kadınları sıraya dizdik, erkekleri de onların gözleri önünde öldürdük. Kadınlar ağlamadılar; sanki olan biten hiç umurlarında değildi. Bizden yalnızca evlerinden özel eşyalarını almak için izin istediler. Bıraktık aldılar. Her birimize hoş hediyeler verdiler. Sonra orayı ateşe verdik.'

'Ama nasıl bu kadar acımasız olabilirsiniz?'

'Çaresi yok alışıyorsun. Doğru, başka zaman, mesela ihtiyar bir adamı veya masum bir çocuğu öldüremezdim. Savaş zamanı, biliyorsun, kumandan sana emir veriyor, sen de onu yerine getiriyorsun. Son zamanlarda böyle şeyler çok oluyor. O topu Üsküp'e getirirken, yolda üzeri kapalı bir at arabasına rastladık, içinde yarı bellerine kadar üstlerini örtmüş yatan dört adam vardı. Hemen burnuma bir iyodoform kokusu geldi. Burası için garip bir şey, diye düşündüm. Arabayı durdurdum,

kim olduklarını ve nereye gittiklerini sordum. Sırpça anlamıyormuş gibi yaparak hiç seslerini çıkarmadılar. Yanlarında arabayı süren bir Çingene vardı, o bize, bu dördünün Mrdare'deki çarpışmaya katılmış Arnavutlar olduğunu söyledi; çarpışmada bacaklarından yaralanmışlardı, şimdi de evlerine dönüyorlardı. Böylece her şey ortaya çıktı.

'İnin aşağıya,' dedim. Başlarına ne geleceğini anladılar. Bana itiraz ederek, arabadan inmek istemediler. Ne yapmalıydı? Süngümü taktım, dördünün işini de arabanın içinde bitirdim...'

Ve ben bu adamı tanıyordum. Kraguyevaç'ta garsondu. Herhangi bir özel niteliği bulunmayan, hiç de kavgacı bir mizaca sahip olmayan genç bir adamdı – her yerde rastlanan garsonlardan biri. Bir keresinde garsonlar sendikasına katılmıştı, hatta, galiba, kısa bir süre sendikada sekreterlik bile yaptı, ama sonra ayrılmıştı... Şimdi, şu iki üç savaş haftasının onu neye dönüştürdüğüne bir bakın.

'Niye tıpkı eşkıyalar gibi hareket ediyorsunuz? Ayrım gözetmeden herkesi soyup öldürüyorsunuz!' diye haykırdım, karşımdaki adama karşı sırf fiziki bir iğrentiyle irkilmiştim.

Onbaşı şaşırdı. Belli ki, bir şeyler aklına gelmişti, ölçtü biçti, düşünüp taşındı. Sonra, kendini haklı göstermek üzere, inanarak ve ciddi bir şekilde, görüp işittiğim her şeye daha da netameli bir açıklık, aydınlık getiren birtakım sözler ağzından çıktı.

'Hayır, öyle değil işin aslı. Biz, düzenli ordu, belirli sınırlara sıkı sıkıya uyduk ve on iki yaşın altındakileri asla öldürmedik. Komitacılar hakkında kesin bir şey söylemem mümkün değil, onlar başka bir grup. Ama ordu için kefil olabilirim.'

Onbaşı komitacılar için kefil olamıyordu. Gerçekten de, komitacılar hiçbir sınır tanımamışlardı. Çoğunluğu

işsiz güçsüz serseri takımından, en iğrenç lümpen unsurlardan –genel olarak toplumun çöplüğünden– devşirilmiş bu kimseler cinayet, soygun ve şiddeti kendileri için vahşi bir eğlence haline getirmişlerdi. Yaptıkları işler apaçık ortadaydı, örtbas edilecek cinsten değildi – askeri otoriteler bile, partizan mücadelesinin yozlaşıp kanlı bir ayine dönüşmesinden rahatsızlık duydular ve köklü tedbirlere başvurdular: Savaşın bitmesini beklemeden, komitacıların ellerinden silahlarını alıp onları evlerine yolladılar.

Bu atmosfere artık dayanamıyordum, ciğerlerimin nefes alacak gücü kalmamıştı. Politik ilgi ve o korkunç ahlaki merak –olan bitenleri kendi gözlerimle görme isteği– tamamen ortadan çekilmiş, büsbütün kaybolmuştu. Geriye yalnızca tek bir istek kalmıştı, bir an önce buradan uzaklaşmak. Kendimi bir kere daha yük vagonunun içinde buldum. Üsküp'ün etrafındaki göz alabildiğine geniş ovaya baktım: Böylesine güzel, böylesine geniş bir yerde, insanlar ne kadar iyi yaşayabilirdi oysa... Bunları söylemenin ne yararı var ki, siz de bu fikirleri biliyorsunuz zaten; yalnız orada, bu fikirler benim üzerimde on kat daha büyük bir etki yarattılar. Tren hareket ettikten on beş dakika sonra, dışarı baktım ve demiryolu raylarından aşağı yukarı 200 metre ileride, yerde kolları açık, yüzükoyun yatan ve başında bir fes bulunan bir ceset gördüm. Raylara 50 metre daha yakın bir yerde, demiryolunu koruyan kuvvet mensubu iki Sırp muhafızı duruyordu; konuşup gülüşüyorlardı, biri ölüyü işaret ediyordu. Belli ki, bu onların işiydi. Haydi, çabuk, çabuk buradan uzaklaşayım!

Kumanovo'dan pek uzakta bulunmayan bir yerde, demiryolu hattına yakın bir çayırda askerler devasa bir çukur kazıyordu. Çukurun ne için kazıldığını sordum. Oradaki bir yan hatta duran on beş, yirmi yük vagonu içindeki çürümüş etler için kazıldığını söylediler. Sonra

anlaşıldı ki, askerler kendilerine verilen et tayınını istemiyorlardı. İhtiyaç duydukları her şeyi, hatta daha fazlasını doğrudan doğruya Arnavut evlerinden alıyorlardı: Süt, peynir, bal. Tanıdığım bir asker, bana, 'O zaman içinde, ömrüm boyunca o güne kadar yediğimden daha fazla balı Arnavutların elinden alıp yedim,' dedi. Askerler her gün öküz, koyun, domuz, tavuk kesip, yiyebildikleri kadar yiyorlar, kalanı da atıyorlardı. 'Ete ihtiyacımız yok,' diyordu bir ikmal subayı da bana. 'Sıkıntısını çektiğimiz şey ekmek. Belgrad'a, et göndermemeleri için yüz kere yazdık, ama hâlâ belirli bir rutin prosedüre uygun olarak buraya et gönderiliyor.'

İşte, yakından bakınca görünen şeyler bunlar. Yenecek etler çürüyor, sığır etlerinin yanı sıra insan etleri de çürüyor; köylerin yerinde yeller esiyor, her taraf yanıp kül olmuş; 'on iki yaşın altındakiler' de katlediliyor; herkes insan yanını kaybedip vahşileşmiş. Ordunun kahramanlık hikâyelerinin önünde duran perdeyi bir ucundan hafifçe kaldırsanız bile, savaşın her şeyden önce iğrenç ve aşağılık olan yüzü ortaya çıkıyor..."

Kievskaya Misl, No. 355
23 Aralık 1912

Yurda dönünce

Ben Sofya'ya 5 Ekim'de, savaşın ilan edildiği gün gelmiştim; Balkanlar'a özgü o sonbahar güneşinin pırıl pırıl parladığı, savaşın şarkılardan, vatanseverce haykırmalardan ve namluların ucuna takılmış çiçeklerden ibaret gibi göründüğü bir gündü bu.

Sofya'dan, savaşın zalim etkilerinin iyiden iyiye ortaya çıktığı bir tarihte, 26 Kasım'da ayrıldım. 67.000 ölü ve yaralı, 15.000 hasta (Çatalca'daki muharebeden önceki durum) – Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'nın tem-

Çatalca hatları yakınlarında Nâzım Paşa ve General Savov aldıkları geçici ateşkes kararı üzerine el sıkışırken.

silcisi Dr. Merval'in yaptığı hesaplamaya göre sayılar böyleydi. Sonra, Çatalca cephesinde tam 20.000 kişi vuruldu. Böylece toplam 102.000 kişi savaş dışı kalmış oldu – ülkenin silahlı kuvvetlerinin yaklaşık üçte biri. Böyle sayılar çok kolay yazılıp söyleniyor, oysa gerçek önemleri bakımından son derece büyük bir ağırlıkları var. Bu ölü veya savaşamayacak durumdaki askerler tek sıra halinde dizilecek olsalar, 500 *verst* uzunluğunda bir yeri kaplarlardı: Bir mavzer kurşunu girmiş olan ilk baş, Petersburg'daki Nikola demiryolu istasyonunda bulunurken, sıradaki son adamın koleradan kasılan ba-

cakları Moskova'daki Nikola demiryolu istasyonunun merdivenlerine değerdi. Ve bütün bunların henüz sonuna gelinmiş değil. Tifo ve kolera ateşkes hükümlerini tanımayarak, Çatalca cephesinde yılmadan işini görmeye devam ediyor.

Bulgar ordusunun sağlık ve (özellikle) erzak ikmali hizmetleri gerçekten çok kötü yürütülüyor. Kırkkilise'nin kolayca ele geçirilmesiyle kendinden geçen Radko Dimitriyev, seferin devamını, sadece bir tür süvari taarruzu şeklinde yürütmeyi düşündü. Ordunun taarruz eden kıtaları ile onların ikmal kollarının hareketi arasında uyumu sağlayacak tedbirleri alma işini düpedüz bir yana bıraktı. Erzakların ve tıbbi malzemelerin gelişi ordunun ilerlemesine bir türlü ayak uyduramıyor, hiçbir zaman ihtiyaç duyulan yerde bulunmadıkları görülüyordu. Yeterince doktor yoktu, çünkü Bulgarlar ileri mevzilerine yabancıların girmesine izin vermiyordu; orada yabancıların gözlerinden saklanması gereken çok fazla şey vardı. Bir asker bir kere savaşamayacak hale düştü mü, varlığı anlamını yitiriyor, yok sayılıyordu. Sıhhiyeciler, nüfusun en cahil, en beceriksiz, en geri unsurlarından devşirilmişti. İlk çarpışmalardan sonra, çoğu düpedüz yağmacı haline geldi. Çatışmalar sürerken, kendilerini ateş hattından uzak tutuyorlardı ve yaralı askerler, sıhhi yardım istasyonlarına ulaşmadan önce, su ve çamur içinde –hemen hemen sürekli yağmur yağıyordu– saatlerce sürünmeye terk ediliyordu. Ama, toplar sustu mu, bu sedye taşıyıcılar savaş meydanına koşup ne bulurlarsa çalıyorlardı. İnlemelere, imdat seslerine kulaklarını tıkıyor, çizmelerini çıkarmak, ceplerini altüst etmek, elbiselerini yırtıp parçalamak için ölülerin üzerine atılıyorlardı. Bu konu hakkında ne korkunç hikâyeler dinledim! Bu adamlar, kurumuş dudaklarıyla bir damla su için yalvaran yaralıların kendilerine uzattıkları ellerini tekmeliyorlarmış. Sofya'da hastanede yatan bir asker,

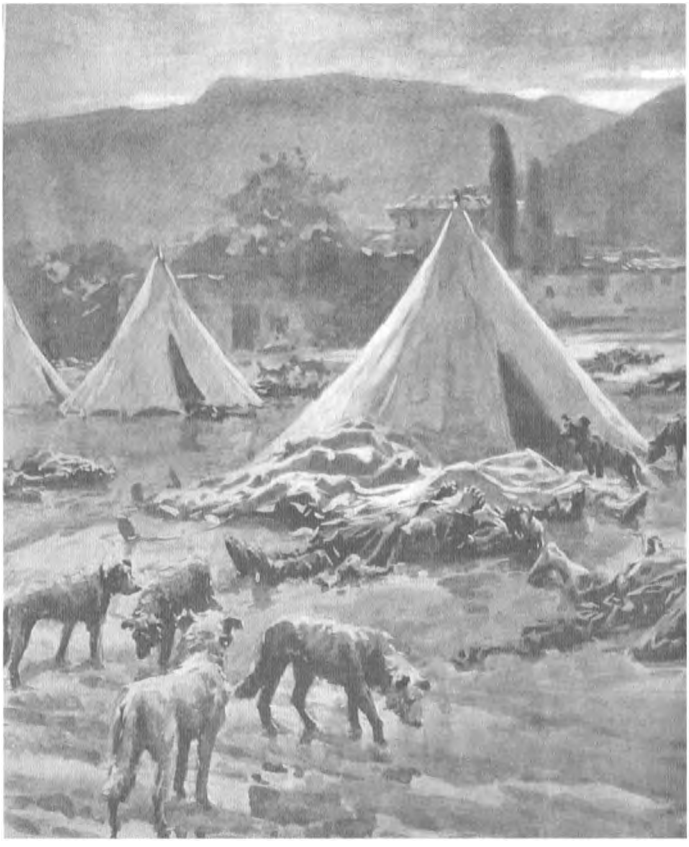
yakından tanıdığı bir sedyecinin, kendi köyünden bir adamın, ceketini nasıl yırtarak, düğmelerini kopartarak açtığını ve tam içini, ceplerini karıştırmaya başlayacakken, kendisinin nasıl inlediğini anlatmıştı. Haydut, "Ben seni ölü sanmıştım," diye mırıldanmış ve koşarak yoluna gitmiş. Türk yaralılara nasıl "baktıklarını" anlatmaya gerek yok. Onları bıçaklayıp öldürmek bir eğlence haline getirilmiş. Bir Bulgar sıhhiye subayı, bir başka Bulgar sıhhiye subayının, muharebe sona erince, nasıl eline ameliyat bıçağını alarak, keyif içinde, hiç acele etmeden, yaralıları birbiri ardına öldürdüğünü anlatmıştı. Döndüğü zaman, "Bugün sekiz tanesinin icabına baktım," dermiş.

Savaşın başlarında Bulgar genelkurmayı, bültenlerinde, Türklerin geri çekilirken yaralılarını kaderlerine terk ettiklerini ve Bulgar Kızılhaçı'nın onlara yardım elini uzattığını defalarca bildirmişti. Sofya yakınlarındaki Salahiye'de (Knyajevo), gerçekten, Britanya Kızılayı'na bağlı bir grubun baktığı yüzlerce yaralı Türk bulunuyor. Ama, gösteriş için kullanılan bu küçük vahanın dışında, varlıklarını Bulgar genelkurmayının Avrupa'ya bildirdiği o binlerce yaralı Türk nerede? Hepsi, "naklin hızlandırılması" tedbirlerinin kurbanı olmuştur. Yaralı Türklerin, üzerlerine eğilen Bulgar sedyecileri öldürdüğünden sık sık bahseden resmi Bulgar bültenlerinde eğer gerçek payı varsa, bu müthiş Türk "vahşetinin" açıklaması olayın kendi içinden çıkmaktadır: Yaralı adamlar, sadece, nihai operasyonu yapmak için üzerlerine inen bıçaklara karşı kendilerini savunuyorlardı.

Bulgar yaralılarının, geri kademe hizmetlerinin son derece düzensiz yürütülmesinden büyük zarar gördüklerini, acı çektiklerini daha önce belirtmiştim. Yaraları bakım görmeden dört beş gün, hatta daha uzun zaman, bir tarafta kendi başlarına bırakılmışlardı, öyle ki yaraları üzerinde kurtçuklar kaynaşmaya başlamıştı. Oysa, Sof-

ya'da yabancı doktorlar, yapacak bir işleri olmadığı için, bir kahvehaneden öbürüne aylak aylak dolaşıyorlar. Bulgar Kızılhaçı'nın başkanı Dr. Molov, Sofya'ya yeni gelen doktorlara, "İleri mevzilerde yeterli sayıda kendi doktorumuz var," diyordu. Yaralılar, trenlerde kendilerine hiçbir şey, hatta kuru bir ekmek parçası bile verilmeden aç bırakılıyordu. Yanbolu'nun karşı yakasındaki demiryolu hattını koruyan birlikte görev yapan, muhafız alayına mensup iyi eğitim görmüş bir adam, bana, üç gün, üç gece açlık çeken yüz yaralının olgunlaşmamış ve yeterince pişmemiş buğdayları nasıl yediklerini anlatmıştı: Çoğu, midesinden korkunç sancılar çekerek ölmüş. Sofya'da son zamanlarda böyle bin bir hikâye ağızdan ağıza dolaşıyor. Çatalca cephesinde günde yirmi beş otuz kişi koleradan ölüyor. Diplomatlar, bu savaşın kan ve utancının değerinin ne olduğunu hesaplamak üzere Londra'da bir araya gelirken, Bulgar ordusu, hâlâ, tifo, dizanteri, romatizma, kolera ve bitlerin eşliğinde Çatalca cephesinde kalıyor.

"Bit korkunç bir şey," demişti, Bulgaristan'dan ayrılmadan hemen önce bir Bulgar entelektüeli bana, kendisi orduya gönüllü yazılmış bir kimseydi, hastalığı nedeniyle Sofya'ya geri getirilmişti. "Belki de savaştaki en korkunç şey. Haftalarca yıkanmıyorsun, iç çamaşırlarını değiştirmiyorsun, çizmelerin ayaklarında, kaputun üzerinde uyuyorsun, her tarafın nem, pislik içinde, kokuyorsun. Bitler bütün vücudunu sarıyor. Korkunç, korkunç bir şey. Diri diri çürüyorsun. Yürürken veya ateş altındayken, henüz o kadar berbat gözükmüyordu, ama geceleri katlanılmaz oluyordu. Hele bir geceyi hiç unutamıyorum. İki gün, iki gece gözümü kırpmamıştım – hızla ilerliyorduk, ayrıca geceleyin silah başına çağrıldığımız oluyordu. Üçüncü gece istirahata çekilmemize izin verildi. Biz, terk edilmiş bir barakaya girip uzandık, yirmi beş kişi birden. Tarif edilemeyecek kadar yorgunduk: Tüm vücudumuz, baş-

Çatalca hattı gerisindeki kolera hastanesinde ölüme terk edilmiş hastalar ve köpekler.

tan aşağı uyumayı istiyordu. Kirli paçavralarımız içinde yatarken vücudumuz ısındıkça, bitler de kıpırdanmaya başladı. Ama nasıl bir işkence bu, bilseniz beyler, nasıl bir işkence! Artık vücudun sana değil, onlara ait. Seni aynı anda her tarafından mahvediyorlar... Uykusuzluktan, utançtan, insanlıktan çıkmış olmaktan ve kızgınlıktan dolayı, itiraf ederim, çocuk gibi ağladım. Bir insana, bir insan vücuduna böyle muamele edilemez. Edilemez... Pis bir numara bu!... Her gün kokulu banyoda yıkanan o uluslararası diplomatlar, eğer bizim üzerimizdekiler gibi sırılsıklam, lime lime olmuş, bit kaynayan paçavralar içinde üç gün, yalnızca üç gün geçirmek zorunda kalsalardı, ne kadar yararlı bir ders almış olurlardı!"

Yeni kazanılan topraklarda

Yeni ele geçirilen topraklardan da kötü haberler geliyor. Önceleri bize sadece, kurtarılan ahalinin sevinç çığlıklarını, vatanseverlik nutuklarını, temsilci heyetlerini ve yeni atanan idarecileri anlattılar. Ama sevinç çığlıkları ve vatanseverlik nutukları yavaş yavaş silindi, kaos ve karışıklık kaldı. Makedonya ahalisi içinde, savaştan önce de, toplumsal çözülme ve politik anarşi unsurları bol miktarda bulunuyordu. Partizan mücadelesi ve dinamitleme eylemleri, bu unsurlara askeri bir hava vermiş ve kendileri için her şeyin mubah olduğuna dair bir güven aşılamıştı. Savaş geçici olarak bunları yuttu. Ancak, şimdi, yeniden su yüzüne çıktılar, üstelik savaş onların büsbütün bozulmasına neden oldu.

Milli bankanın bir şubesini açmak üzere İştip'e yollanan bir devlet memurunun yazdığı mektubun kopyası elime geçti. Mektup o kadar akıcı ki, bütünüyle aşağıya alıyorum.

"Buraya dört gün önce geldim, geldiğime de şimdiden pişman oldum. Burada korkunç bir durumla kar-

şılaştım. Böyle şeylerin olabileceğini asla hayal bile edemezdim. Akşam saat altıda bütün kasaba ölüm sessizliğine gömülüyor. Kasabanın yarısını meydana getiren Türk ve Yahudi evleri tamamen boş. O semtteki bütün dükkânlar ve evler yağmalanmış, hatta yıkılmış. Sürekli, soygunlar ve cinayetler oluyor. 2 Kasım günü, öğle vakti, yirmi, yirmi beş çetnik ve haydut, gözlerimin önünde, altmış, yetmiş yaşlarında ihtiyar bir Yahudi'nin üzerine saldırıp başını yardı. Ben müdahale edip, polis çağırmaya yeltendim. 'Yakalayın onu, o da Yahudi,' diyerek beni kovalamaya başladılar, ben de kaçmak zorunda kaldım. Giriş katında bulunan odama girip kapıyı kilitledim ve tabancamı çıkardım, ev sahibi de tabancasını çıkardı. Serseriler binanın giriş kapılarını dövmeye başladılar, ama kapılar gayet sağlamdı. Dışarıda kalan karım ise, bir bodrum katında saklanmaya çalışıyordu. Haydutlar orada bulunmadığıma hükmederek, beni yakalama işini yarıda bıraktılar. Binayı kısa bir süre kuşatma altında tuttuktan sonra, çekip gittiler. Belediye başkanına, kaymakama, polis müdürüne ve partizanların komutanına bulunduğum yere gelmeleri için haber gönderdim. Bir saat içinde, 'en tepedeki' on, on beş adam benim odamda toplanmıştı. İhtiyar adamı öldürenin kimler olduğu kolayca saptandı: Partizan birliğinin yeni üyeleri kisvesine bürünen birkaç haydutla birlikte tanınmış bazı partizanlar. Ne var ki hiçbiri cezalandırılmadı. Burada hiç asker yok ve bu 'partizanlar' ortama tamamen hâkim. Partizan komutanlarının bazıları, şu dönem içinde, üç, dört bin liralık mal mülk ve para ele geçirdiler (bir Türk lirası, yirmi üç frank değerindedir). Radovişte'de, polis müdürünün de bu çeteyle gizli gizli işbirliği yaptığından şüpheleniyorlar.

Korkunç bir durum! Bazen, sivil Türk köylülerin nedensiz yere öldürüldüğünü, mallarına mülklerine el konulduğunu, karılarının, çocuklarının açlığa terk edil-

diğini görünce, doğrusu insanın yüreği parçalanıyor. Radovişte ile İştip arasında yaklaşık 2000 Türk göçmen, çoğu da kadın ve çocuk, açlıktan öldüler, sahiden yalnızca açlıktan..."

Kafası parçalanan yetmişlik bir adam, açlıktan ölen binlerce kadın ve çocuk, yozlaşıp eşkıya çetelerine dönüşen ihtilalci partizanlar, soyguncuların koruyucusu olan bir polis müdürü – kurtarılan bir bölgedeki hayatın sunduğu tablo işte bu. Yeni atanan idarecilerin, kendilerini böyle bir ortam içinde bulunca, her zaman bir Cato yiğitliği gösterdikleri hiçbir şekilde iddia edilemez. Keyfi iktidarın sınırları fazlasıyla belirsiz, hızlı zenginleşme fırsatları da fazlasıyla çekici. "N. N.'ye söyle," diye yazıyor bir devlet görevlisi başka bir devlet görevlisine, "o arazi burada, bilhassa Ovçe Polje'de ucuza kapatılabilir". Türkler mallarını mülklerini bırakarak kaçıp gittiler ve Türk topraklarının yağmalanması şimdi doruk noktasına ulaşmış durumda. Uzak görüşlü kimseler, ortalığı şöyle bir kolaçan etmek ve fırsatların kokusunu almak üzere yeni ele geçirilen topraklara çoktan gittiler. Birçok Bulgar askeri, terk edilen arazilerin kendilerine dağıtılacağını hayal etmişti ve böyle düşünmeleri için yukarıdan kendilerine ümit verilmemiş de değildi. Bir izin günlerinde, kendilerine uygun bir yer seçecek ve oraya "işaretlerini" koyacaklardı... O asker çocuklar yanıldılar. Seferden geriye, bir iki Türk süs eşyası, incik boncuğu, yaralı bir el ve ömürleri boyunca çekecekleri zalim romatizmayı getirecekler. Topraklar, çorbacılara, zenginlere ve uzak görüşlü siyaset cambazlarına gidecek. Şu anda, yeni mülkiyet hakları veriliyor ve arazi sahiplerinin "ihlal edilemez" sınırları belirleniyor. Ancak kısa zaman içinde, kıyasıya bir iç savaş patlak verecek – partizanların son sözlerini söylemelerini gerekli kılacak bir iç savaş... Ama, her şeyden önce, yeni ele geçirilen bölgelerde "düzen"in kurulması Bulgaristan'ın çalışan kesimlerinin sırtına yeni yükler yükleyecek.

P. Todorov'dan bir mektup

Bulgar demokrat entelijansiyasının askeri sansüre katılımı üzerine değerlendirmelerimle ilişkili olarak –bu arada, söz konusu değerlendirmeler, beni okumak gibi bir niyetleri yokken okurum haline gelen Bulgar okurlarına, bizim yarı-sansürümüzün durumu yüzünden, Rus okurlarımdan daha önce ulaşmıştı– tanınmış Bulgar yazarı Bay Petko Todorov'dan bir mektup aldım. Bu mektubu olduğu gibi aktarmayı görevim sayıyorum.

"Sayın Bay Antid Oto,[101]

Yazdığınız 'Balkan mektubu'nu okudum ve aynı konuda Y. N. Çirikov'un *Kievskaya Misl*'de ne yazdığını göremediğim için de üzgünüm.

Kanımca, Bulgar demokratlarına ve şahsıma yönelttiğiniz tüm suçlamalar, Bulgaristan'a gelen Ruslarla aramızda sürekli ortaya çıkan bir yanlış anlamanın ürünüdür. Söz konusu yanlış anlama, hepinizin, enfes bir Rus atasözüyle, başkasının manastırına kendi kuralınızı getirmeye çalışmanızdan doğmaktadır.

Yalnız milli canlanış tarihimizi bilseydiniz, bu Bulgar demokrasisinin kendi kilisesini, kendi okullarını ve kendi devletini nasıl kazandığını bilseydiniz, Bulgar demokrasisinin manevi, siyasi ve ekonomik kültürünün sadece kendi çabalarının ürünü olduğunu kavrasaydınız; dahası, bu demokrasinin anayasayı korumak için, Prens Battenberg'in mutlakıyetçi rejimine karşı yürüttüğü kahramanca mücadeleyi ve bu demokrasinin liderlerinin demokrasinin getirdiği haklara yönelik her türlü tecavüze –memur yasasının kaldırılmasına, üniversitelerin kapatılmasına, 'Aziz Kiril ve Metodiy' tarikatının kurulmasına– karşı nasıl tepki gösterdiğini bilseydiniz, o zaman askeri sansür konulması üzerine takınılan vakur tavrı ve bu sansürün şu andaki

101 Antid Oto: Troçki'nin o sırada yazılarında kullandığı isim.

işleyişine ilişkin hiçbir şikâyet bulunmamasını siz de anlardınız. Benim için ve Bulgar halkını hakkıyla tanıyan –umarım– herkes için, ortada kuşku götürmez bir gerçek var: Söz konusu tutum, öncelikle, kaderini kendi elleriyle çizdiğini bilen bir demokrasinin kendisine duyduğu güvenin ürünüdür; ayrıca, ortak kültürün inşasına katılma hakkının bütün yurttaşlara tanındığı bir hukuk devletinde gelişen yurttaşlık disiplininin de sonucudur: Ama bu tutum, her şeyden çok, şu andaki milli ve insani görevin bilincinde olmamızdan doğmaktadır, bugün hepimizi birleştiren ve herhangi bir kişisel eleştiriyle veya parti eleştirisiyle önüne engel çıkarılmaması gereken büyük bir görev bu. Biz, anayasal düzenin hâkim bulunduğu Bulgaristan'ın yurttaşları, içinde yaşamaya, yazmaya ve hareket etmeye alışkın olduğumuz özgürlük ortamıyla birlikte bu tür eleştirilere ifade imkânının tanınacağı günün kısa zamanda geleceğinden bir an bile kuşku duymuyoruz.

Halkımızla bu konuda aynı duyguları paylaştığım için askeri sansür heyetinde bulunmamı bir yurttaş olarak görevimi yapmaktan başka bir şey saymıyorum. Tıpkı yüz binlerce yurttaşımın Çatalca'da çarpışmak ya da Edirne'yi kuşatmak üzere cepheye gönderilmesi gibi, bana da, Avrupa tefecilerinin, yayın kuruluşlarının şu anda ülkemize doldurduğu bütün o vicdansız casus ve çapulculardan özgürlük mücadelemizi koruma yükümlülüğü verildi, böyle bir mevkiye getirildim. Bu şartlar altında, benim sorumluluğum, yalnızca, bana verilen bu görevi ne kadar titiz ve tam olarak yerine getirdiğimden ve sahip olduğum gücü suiistimal etmeden ne ölçüde kullanacağımdan ibarettir. Savaşın ve savaş sonucunun ortak sorumluluğuna gelince, bunun tek başına birkaç bireyin üstleneceği bir şey olmadığı kanısındayım, ayrıca ülkemizdeki sosyal ve politik teşkilatlanma göz önüne alındığında, bu sorumluluğun

dışında kalan hiçbir politik grup bulunmadığı kolayca anlaşılır diye düşünüyorum.

Biz Bulgarların, siz Rusların sorumluluktan kaçışınızdan ne denli uzak olduğumuzu görüyorsunuz. Biz, sizin tersinize, bu tutumda, yurttaşlık ruhumuzun dayandığı temelin ta kendisinin yattığını düşünüyoruz ve bu duyguyla hareket ederek, Avrupa demokrasisinde görüldüğü gibi, insan ve yurttaş olarak haklarımızı güvence altına almaya çalışıyoruz. Sizin uzlaşmaz tutumunuz da bize aynı şekilde yabancıdır. Bizce, bu tutum, içinde, hiçbir hakka sahip olmadan yaşamak zorunda kaldığınız rejimin sizde yarattığı bir anomali sayılabilir. Sanırım, sizin bu uzlaşmazlığınızın arkasında, ayrıca, toplumsal aczinizi ve herhangi bir pratik duygusundan yoksun oluşunuzu kendi kendinizden gizleme isteğiniz de yatıyor.

Bulgar demokrasisinin ruhunda bir uzlaşmazlık duygusunun doğmasına hiçbir gerek yoktur; onun yerine, Fransızların *sentiment de mesure* [ölçü duygusu] dediği, benim görüşüme göre, antik dünyadan bize kalan en değerli mirası oluşturan ve tüm kültürün can damarı niteliğindeki o büyük, sağlıklı duygu bulunmaktadır.

En iyi dileklerimle
Petko Todorov"
Sofya, 19 Kasım 1912

Bu ilginç mektup üzerine şimdilik iki noktada yorum yapacağım.

Bay Todorov, Bulgar kamu hayatını eleştirerek dile getirmeye çalıştığım her şeye, hiç duraksamadan "enfes bir Rus atasözü" ile karşılık veriyor: Başkasının manastırına kendi kuralını getirmeye kalkma. Ama Bay Todorov, benim, kendi Rus kamuoyumuz için yazdığım, Bulgarlara seslenmediğim, yani kendi manastırımda hareket ettiğim gerçeğini gözden kaçırıyor. Zaten, Bul-

garların yaptıklarını, Rus okurlarımın önünde, bizim tarihimiz içinde oluşmuş, kendi Rus bakış açımızla ele alırsam, başka türlü nasıl olabilir ki? Bay Todorov, kendisi, Rus demokratlarını (sadece söz arasında bir yerde, ama öyleyken daha da kesin bir dille) "herhangi bir pratik duygusundan" yoksun olmakla suçluyor. Acaba, Bay Todorov'un aklına, o "enfes Rus atasözü"nün kendisine karşı da kullanılabileceği hiç gelmemiş mi? Ne var ki ben böyle bir şey yapmayacağım. Bulgar yazarının bizi –kendi "kuralına" dayanarak– eleştirme hakkını seve seve kabul ediyorum. Ama hâlâ bu "kuralın" çok ilkel bir politik kültür seviyesine dayandığı şeklindeki görüşümü koruyorum.

Yapacağım ikinci yorum, Avrupalı muhabirleri tefecilerin yolladığı casus ve çapulcular şeklinde niteleyen o gayet kuvvetli, belki de fazla kuvvetli ifadesine ilişkin. Ne kadar esef verici ki, bu niteleme, Bay Todorov'un tüm kültürün can damarı saydığı, antikçağın o ölçü duygusundan pek iz taşımamaktadır. Gerçekte, bu niteleme başkalarına yönelik olsa gerektir. Avrupa tefecileri, bu ülkede kirli işlerini yürütecek yeterli sayıda yerli temsilciyi çok rahatlıkla buluyorlar. Hem sansür, casusluğu nasıl önleyecektir? Casuslar ne zamandan beri raporlarını sansür görevlilerinin incelemesine sunuyorlar? Eğer kimi casuslar gerçekten gazeteci kılığına girip bu ülkeye gelmişse, o zaman, sansür heyeti gözünü dört açsa bile, onlar kendi işlerini yapmanın yollarını hiç kuşkusuz bulurlar. Bu arada, sansür heyeti, olanca ağırlığıyla gerçeği, tüm gerçeği, yalnızca gerçeği söylemek isteyen gazetecilerin üzerine yükleniyor.

"Sorumluluk" –kime karşı ve ne sorumluluğu– sorununun özüne ilişkin görüşümü bugün yazmak niyetinde değilim. Bu hakkımı kullanmayı, tüm gerçeği dile getirme imkânım oluncaya dek saklı tutuyorum. Tüm gerçeği dile getirirken, Sofya'nın değerli sansür görev-

lilerinden daha fazla *sentiment de mesure* göstermeye çalışacağım.

Sofya, 20 Kasım 1912

Kievskaya Misl, No. 332
30 Kasım 1912

P. Todorov'a cevap

P. Todorov'dan aldığım mektuba cevap olarak, Bulgar şairine, askeri sansürden geçer geçmez Bulgar basınında bir açık mektup şeklinde yayımlanacak olan aşağıdaki satırları yazdım. Bay Todorov'a yazdığım bu mektubu, Rus okurlarının da ilgisini çeker diye, bütünüyle buraya alıyorum:

"Bulgar askeri sansürü ve onun içinde demokrat veya yarı demokrat entelijansiyanın birtakım temsilcilerinin oynadığı –benim görüşüme göre, pek uygun sayılamayacak– rol hakkındaki yazıma, bana mektup yazarak cevap vermek lütfunda bulundunuz. Verdiğiniz cevapta, yönelttiğim suçlamaları –ki bence politik ve ahlaki bakımdan son derece ciddi suçlamalardır– birkaç sert ifade kullanarak bir kenara itmekle kalmıyorsunuz, ayrıca dört bir taraftan –hem Avrupa gazetecilerine hem de Rus 'solcuları'na karşı– saldırıya geçiyorsunuz. Rus 'solcuları'nı aralarındaki ayrımları dikkate almadan topluca savunmaya hiç niyetim yok, Avrupa gazetecilerini savunmak konusunda daha da isteksizim. Ama şunu en başta, gayet açıkça söyleyeyim ki, sizin suçlamalarınız, savunmanız kadar temelsiz.

Söylemeye gerek yok, askeri sansürü, hem zorunlu hem de yararlı bir kurum sayıyor, hiç eleştirisiz onaylıyorsunuz. Ben de, sizin gibi, askeriyenin dışında olan bir kimseyim. Şunu açık seçik belirtmek isterim ki, sözde askeri uzmanların ve tüm ülkelerdeki, onları saygıyla destekleyen filisten'lerin iddialarının tersine, sizin askeri

sansürünüzün hiçbir askeri değeri yoktur ve bu sansür, esas itibariyle, askeri olmayan amaçlara hizmet etmektedir. Hiç kuşkusuz, eğer askeri sansür olmasaydı, ordunuza şu veya bu şekilde zararı dokunacak tek tük bilgiler Avrupa basınına ulaşabilirdi; ama bu bilgiler özel yazışma ve kişisel görüşme yoluyla da aynı rahatlıkla gideceği yere varabilir. Halbuki, bugüne kadar ülkeye giriş çıkışları yasaklamış değilsiniz. Avrupalı gazetecileri, Avrupa tefecilerinin Bulgaristan'a gönderdiği casus ve çapulcular diye nitelemekten çekinmiyorsunuz. Ama, hiç olmazsa, gazeteciler arasında bir savaş muhabiri maskesi altında casusluk mesleğini gizleyenlerin, mesajlarını nereye istiyorlarsa oraya göndermek için kullanabilecekleri ve sizin ürkütücü sansürünüzden de etkilenmeyecekleri yüzlerce yol bulunduğunu kabul etmek inceliğini gösterin. Askeri personelin ve askeri casusların, nasıl kullanıldığını çok iyi bildikleri kimyasal mektuplar veya çok gelişmiş şifreli telgraf sistemleri hakkında bir şey söylemek istemiyorum. Ama buradan Rusçuk'a[102] yalnızca on iki saatte gidilebiliyor ve ihtiyaç duyan herkes, dilediği raporu trenlerinizdeki muhafızlar aracılığıyla veya serbest yazarlarla gönderebilir. Buradaki gazetecilerden biri, sansür kurulunuzun gönderilmesine izin vermediği bir yazısını ne zaman illegal bir metotla yollamak gereği duyarsa, böyle bir metot bulmakta hiç de güçlük çekmeyecektir. Ben kendi payıma, sansür kurulunu atlatmaya yönelik böyle metotlara başvurmadım, çünkü siyasi muhabirlik haklarım için sizinle amansız bir mücadele yürütürken, söz konusu hakları sizin arkanızdan sınırsız ölçüde kullanmayı uygun bulmadım. Ama aynı zamanda, farklı şekilde hareket etmeyi seçen kimi Avrupalı meslektaşlarımı da suçlayamıyorum, çünkü sansür kurulunuz

102 Rusçuk: O sırada tarafsız olan Romanya sınırında bir Bulgar şehri.

kendilerine son derece insafsız ve haksız bir şekilde muamele etmiştir.

Kötü niyetli kişilerin kullanımına daima açık bulunan illegal, dolambaçlı metotlar karşısında, sansür kurulunuz her zaman çaresiz kalmıştır. Gelgelelim, görevleri kendi genelkurmaylarına hizmet etmek değil, Avrupa kamuoyunu dürüst bir şekilde bilgilendirmek olan ciddi siyasi gazetecilere karşı, kurulunuz daha da sert bir tavır almıştır. Siz, bizi, sizin gözünüzle görmeye, sizin kulağınızla duymaya, 'Bulgarvari' düşünüp yazmaya ve 'Bulgarvari' bir havayla Avrupa'yı yanıltmaya zorlamak istediniz.

Sansür kurulunuz askeri amaçlarla hareket etmedi, askeri sırları korumak için değil, bambaşka nitelikte 'sırları' saklamak için uğraştı: Her savaşta ve bilhassa sizin savaşınızda görülen, bütün kara noktaları, bütün zulümleri ve savaş suçlarını, bütün insanlık dışı hareketleri saklamak için. Avrupa'dan gizlemeye uğraştığınız şey en başta buydu! Avrupa kamuoyunu hipnotize etmek ve doğru olan şeylere, doğru olduğunu sizin kendinizin de bildiği şeylere değil de, sizin doğru sayılmasını istediğiniz şeylere inandırmak gibi mantıkdışı bir hayale kapıldınız. Türkiye'nin yönetici kastının Türk olmayan milliyetleri ve Türk çalışan kitlelerini köleleştirmek için kullandığı bir araca dönüştürdüğü silah altındaki Türk köylü, işçi ve hamallarının,[103] gaddarlık, barbarlık ve canavarlığın eşsiz, eksiksiz örnekleri olduğuna Avrupa'yı inandırmak istediniz. Avrupa'yı şuna da inandırmak istediniz: Bulgar ordusu, –kamp mutfağında çalışan en düşük rütbeli askerden Başkomutan Savov'a, hani şu, zimmetine para geçirme iddiasının sürdüğü lekeyi alnından silemediğiniz Savov'a kadar– bu ordunun tümü, en yüksek hak ve adalet ideallerinin canlı örneklerini oluşturuyor. Siz,

103 Metinde "hamal" kelimesi Türkçe. (ç.n.)

ciddi olarak, bir düzine sansürcüyle (bunların çoğunun bizim gözümüzde en küçük bir ahlaki veya entelektüel otoritesi yoktu) biz Avrupalı gazetecileri yıldırarak bu hedefe ulaşabileceğinizi umdunuz. Bültenlerinizde aynı temanın sayısız çeşitlemelerini bize sundunuz: Türklerin gaddarlıkları ve alçakça hareketleri –katledilen kadınlar, karşı tarafı yanıltıp oyuna getirmek için kullanılan beyaz bayraklar, dom dom mermileri... Bu arada, Türklerin yaptığı kıyımların yanı sıra, Bulgar tarafının da yaptığı kıyımların bulunduğunu Avrupa'ya anlatmaya yönelik her girişimimize kesin bir biçimde engel oldunuz. Siz sayın profesörler, şairler, memurlar ve eski lise öğrencileri, gayretiniz bizden askeri sırları gizlemeye yönelik değildi, çocukça bir inanışla, bizi Bulgar genelkurmayının ve Çar Ferdinand'ın hükümetinin adamlarına dönüştürmeyi kendinize görev bildiniz. İçimizde size en çok yakınlık duyanlar, bu metotla, istediğinizin tam tersi sonuçlar alacağınız, yani Avrupa kamuoyuna bu kadar barbarca davranan, bir gazeteci ile bir casus arasında hiçbir ayrım yapmayan ve basının denetim görevini, 'tarihçiniz' Semyon Radev gibi maneviyatı tamamen bozulmuş bir yaratığa teslim eden bir ülkeye karşı er geç genel bir öfke doğuracağınız konusunda sizi uyardıkları zaman, içinizde en açıkgöz veya en sinik olanlar şöyle cevap verdiler: 'Tek şu savaştan zaferle çıkalım da, ondan sonra Avrupa kamuoyunun canı cehenneme!' Ve bunu siz gerçekçi, pratik, sahiden Bulgar bir siyaset saydınız!

Yazık ki, sizin pratik duygunuzun hiç de ileriyi görmenizi sağlayacak seviyede bulunmadığı ortaya çıktı. Tam da şimdi, sorun savaş meydanından konferans masasına aktarılmışken ve size sıcak bakan bir Avrupa demokrasisinin Avrupa diplomasisi üzerinde baskı yapmasına her zamankinden fazla ihtiyacınız varken, işte tam da şu sırada, Bulgaristan'dan dönen düzinelerle muhabir, gerçeğin öbür yarısını, sizin onca zaman bizi

dile getirmememiz için zorladığınız yarısını –yoğunlaştırılmış haliyle– tüm Avrupa'ya duyuruyor!

Savaşınızı, barbarlığa karşı medeniyet için yapılan bir haçlı seferi diye tarif ettiniz. Kalemleriniz ve makaslarınızla, göndermek istediğimiz bütün telgrafları ve yazıları bu iki kategoriye uydurmak için büyük gayret gösterdiniz. Ama şimdi Avrupa, o haçlı seferi ordusunun geçtiği yolun, kültürden nasibini almış her insanın, hissetme ve düşünme aczi yaşamayan herkesin tüylerini ürpertecek, midesini bulandıracak suçların izleriyle kaplı olduğunu öğrenecek.

Belki de, Bay Todorov, neden bahsettiğim hakkında hiçbir fikriniz yoktur? Savaşın ta en başında, Rodop mıntıkasındaki kuvvetlerinizin top ateşine tutarak bir Pomak köyünü, o köyde bulunan herkesi, her şeyi –evleri, çiftlikleri, insanları, hayvanları, kadınları, çocukları– yok ettiklerini belki de bilmiyorsunuzdur? Bana, bu vahşi hareketin, düşman safında yer almayı seçen Müslüman Bulgarlara karşı askerlerin duyduğu infial ile açıklanabileceğini söylemeyin. Ben de bu açıklamayı sizin kadar iyi biliyorum. Ama Pomaklara karşı ortaçağı andıran bu misilleme hareketine ilişkin bir haberi, sizin askeri sansür kurulunuzun tamamıyla sansür ederek yollanmasına izin vermediği gerçeği; o zaman, daha bu suç herkesin kafasında tazeliğini, etkisini korurken, yeterince sert bir şekilde kınanıp gerekli uyarıların yapılmadığı gerçeği olduğu yerde duruyor – işte bu gerçek de, askerlerinizi ve subaylarınızı, kaçınılmaz olarak, her türlü kendini dizginleme, sınırlama düşüncesinden yoksun bırakmış, ahlaki açıdan hiçbir sorumluluk altında olmadıkları hissine kapılmalarına yol açmıştır.

Dimotika'da, bir süvari bölüğünün esirlere ve sivil halka nasıl davrandığını belki bilmiyorsunuzdur? Oradan gelen subaylara, yaralı askerlere sorun. Size tam bir açıkgözlülükle –çünkü gayet haklı olarak sizi manevi

suç ortakları sayıyorlar– silahsız Türkleri suyun içine doğru sürükleyip, onlara nasıl yaban ördeklerine ateş eder gibi ateş ettiklerini ve silahsız adamları köprüden suyun içine atmak için süngülerini nasıl kullandıklarını anlatacaklardır.

Belki, hiç de tehlike altına sokmadığımız şu askeri sırlarınızın korunması işinden başınızı kaldıramadığınız için, Makedonya Lejyonu'nun casusların hakkından gelmek bahanesiyle, karşılaştıkları tüm Türk sivilleri nasıl boğazlarını keserek öldürdükleri konusunda hiçbir şey duymamışsınızdır? Eğer duymamışsanız, bilmiyorsanız, o zaman hemen [Malko] Tırnova'ya gidin, oradan da Kırcali'ye ve biraz daha güneye kadar yolunuzu uzatın – yolda, elleri arkadan bağlanmış ve boğazları boyun kemiklerine kadar kesilmiş sakallı Müslümanlara rastlayacaksınız; evinin yanı başında, kafasına yediği bir darbeyle ölmüş yere serili yatan birçok ihtiyar Müslüman kadınla karşılaşacaksınız; ayrıca, kuşkusuz, Türk çocuklarının cesetleri de gözünüze çarpacak, o 'kurtarıcı' lejyonun izlediği muzaffer yolu –toplanmamış ganimetler gibi– işaretleyen çocuk cesetleri...

Ya, Mustafapaşa'daki amaçsız, nedensiz 'infazlar', hani şu işsiz subayların bir şeytan oyununa dönüştürdüğü 'infazlar'? Belki de, onlar hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuzdur? Belki de, bu olayı öfkeyle protesto etmişsinizdir? Yoksa, biz gazetecilerin protesto için seslerini yükseltmesine, böylece en temel insanlık görevlerini yerine getirmelerine izin mi verdiniz?

Ama bütün bu gerçekler, ne kadar tüyler ürpertici olurlarsa olsunlar, hiç de münferit hadise veya küçük bir olay sayılamayacak ve gördükleri kan ile gözü dönen askerlerin hıncıyla, öfkesiyle açıklanamayacak o Kabilvari hareketin yanında sönük kalıyorlar: Kastettiğim, Bay Todorov, Bulgar komutanlarının emriyle, savaş meydanlarındaki yaralı Türklerin süngülenerek veya hançerle-

nerek soğukkanlı bir şekilde öldürülmesinden başka bir şey değil. Birçok yaralı Bulgar askeri, bana, üzerlerine kalkan süngüleri dehşet içinde seyreden o silahsız adamların nasıl katledildiğini, gözlerini benden kaçırarak, anlattı. Bunun örtbas edilebileceğini mi sanıyorsunuz? Ya da belki inkâr etmeye çalışacaksınız? Ama o zaman şöyle karşılık veririz: Savaşın başında genelkurmayınız, Avrupa'ya birçok kez, Türklerin yaralılarını savaş meydanında terk ettiklerini ve Bulgarların da bu yaralıları toplamak zorunda kaldıklarını duyurmuştu. Neredeler şimdi, o binlerce yaralı Türk nerede? Onlara ne oldu? Onları ne yaptınız, Bay Todorov? Bize bu sorunun cevabını verin!

Benim sözünü ettiğim uzlaşmazlık duygusuna karşılık, antikçağın en değerli mirası diyerek, 'ölçü duygusu'nu göklere çıkartıyorsunuz. Ama siz kendinizde, bu ölçülü, insaflı davranışı yerde sürünen yaralı düşmana karşı sergilemeleri gerektiğini subaylarınıza yüksek sesle ve açık seçik hatırlatacak kadar cesaret bulabildiniz mi? Hayır, siz sadece, öfke içindeki yüreklerinin derinliklerinden bir protesto sesi yükseltmek isteyen biz gazetecilere karşı sonuna kadar 'uzlaşmaz' bir tutum sergilediniz. Ve böylelikle, siz sansürcüler ve siz, Bay Todorov, kişisel olarak, hasta, yaralı ve silahsız Türk askerlerinin katledilmelerinin sorumluluğuna bütünüyle ortak oldunuz; çünkü, hiç kuşkum yok ki –siz, kendiniz de benim kadar eminsiniz– eğer biz bu gerçekleri, sadece akla getirilmesi bile insanın kanını donduran bu gerçekleri, zamanında yayımlayabilseydik, o zaman genelkurmayınız subaylarınıza, subaylarınız da askerlerinize 'Dur!' diye seslenmek zorunda kalacaktı. Ama ne oldu? Radikal, şair ve hümanist olan siz, ordunuza, keskin süngülerin ve hedefini tutturan mermilerin yanı sıra, bir de insan vicdanı ve adına savaştığınızı iddia ettiğiniz İsa öğretisi bulunduğunu hatırlatmamakla kalmadınız – hayır, bu-

nunla kalmayarak, biz Avrupalı gazetecilerin ellerini de arkadan bağladınız ve askeri sansürcü çizmenizi göğsümüzün üzerine bastırdınız! Şair başınızın üzerine, hiç çekinmeden, sansürcü kokardı taşıyan bir üniforma beresi geçirdiniz, genelkurmayınıza, diplomasinize, monarşinize karşı sorumluluk üstlendiniz ve onların yaptıklarının sorumluluğunu omuzlarınıza almış oldunuz. Kırmızı kaleminizin Bulgar sınırlarının genişlemesine fazla katkısı oldu mu, bilmiyorum. Ama Bulgar demokrat entelijansiyasının belli safta yer aldığı, dolayısıyla, bu savaşın çok uzun bir zaman, belki de onlarca yıl halkınızın ruhunu zehirlemesine neden olacak bütün o korkunç eylemlerin suç ortağı bulunduğu – işte bu, ülkenizin tarihinden silemeyeceğiniz, başka türlü gösteremeyeceğiniz, değişmez bir gerçek olarak kalacak.

Sizin kamu hayatınız hâlâ emekleme döneminde bulunuyor. Temel politik ve ahlaki kavramlar ülkenizde henüz yerine oturmuş değil. Bundan ötürü, demokrasi ilkelerini, demokrasinin ahlaki ve siyasi düzenini taviz vermez, uzlaşmaz bir tavırla savunmak, halkınızın ileri unsurları için daha da büyük bir ödev niteliği taşıyor. Her ulusun esas tarihi hazinesi, son kertede, halk kitlesinin sosyal ve ahlaki bilincidir. Ve eğer tarih, bugün, monarşinizi, diplomatlarınızı ve generallerinizi, tarihsel yolunuzu mermiler, şarapneller ve süngüler aracılığıyla açma durumuna sokmuşsa, o zaman, sizin, savaşa ilişkin ilkesel tutumunuz ne olursa olsun, kazanılan bir savaşın beraberinde getirdiği bütün o zehirli tehlikelere karşı halkın bilincini koruma görevini üstlenmeniz gerekirdi. Bunu yapmadınız: Günah defteriniz daha da kabarmış oldu!

Lütfen kabul edin vs."

Sofya, 27 Kasım [1912]

Kievskaya Misl, No.334
2 Aralık 1912

Bay P. Milyukov'a parlamento dışı bir soru

Sayın Milletvekili!

Siz, Neo-Slav hareketi diye bilinen hareketin öncülerinden ve fikir babalarından birisiniz. Bu hareket, uygarlık, insanlık ve ulusal özgürlük gibi en saygın genel ilkeleri savunmak adına meydana çıkmıştır.

Hem gazete sütunlarında hem de Duma kürsüsünde, Balkan müttefik devletlerine –yani, Balkanlar'da iktidarda bulunan hanedanlara ve hanedan kliklerine– "kurtuluş" savaşları için sözüm ona Rus toplumunun hiç değişmeyen yakınlık duyguları beslediğine dair sık sık güvenceler verdiniz.

Yakınlarda, ateşkes sırasında, Balkanlar'a siyasi bir gezi yaptınız; birçok merkezi ziyaret ettiniz ve özellikle önem taşıyan bir nokta, ittifak devletlerinin yeni ele geçirdiği bölgelere gittiniz.

Yolculuğunuz sırasında –ilginizi çekeceği beklenir bir konu bu– zafer kazanan ordunun askerlerinin, ilerledikleri güzergâh boyunca, yalnızca esir alınmış, yaralı, silahsız Türk askerlerine değil, aynı zamanda sivil Müslüman ahaliye, ihtiyar kadın ve erkeklere, savunmasız çocuklara karşı da inanılmaz vahşet eylemleri yaptıklarını hiç duymadınız mı?

Eğer duyduysanız –duymamış olmanız zaten imkânsızdır!– o zaman neden bu konuda sessiz kaldınız?

Sesi hep duyulan *Reç* niye bu konuda tek kelime yazmadı?

Yadsınamayacak ve çürütülemeyecek olgular, Makedonya'daki Bulgarların ve Eski Sırbistan'daki Sırpların pek lehlerine olmayan etnografik istatistiklerdeki verileri düzeltmeye yönelik milli davalarında, köylerde, kasabalarda ve şehirlerde yaşayan Müslüman ahaliyi düpedüz sistematik şekilde yok etmeye yöneldikleri sonucuna varmaya sizi zorladı mı?

Slav unsurunun zaferini sağlamaya yönelik bu metotlar hakkında neler söyleyeceksiniz?

"Önde gelen" bütün gazetelerimizin –yarıresmi *Rossiya* [Rusya], sinsi tehlikeleri anlatan vatansever *Novoye Vremya*, mutedil ve yorulmak bilmez *Russkaya Molva* [Rusya'nın konuşması], tamtamcı *Russkoye Slovo* ve daima vakur gözüken *Reç*'in– bir sessizlik komplosu içinde olduğunu ve bu konuda sesini çıkarmamaya ilişkin bu anlaşmanın, hepinizi, tüm dönemimize bir kara leke vuracak o gaddarlıkların ahlaki açıdan sorumluları ve destekçileri durumuna soktuğunu kabul ediyor musunuz?

Bu şartlar altında, sizin Türk zulümlerine –onların varlıklarını da kesinlikle yadsımıyorum– karşı protestolarınız iğrenç, ikiyüzlüce bir hareket olmuyor mu? Hem de, genel insanlık ve kültür ilkelerinden değil, emperyalist hırsın utanmazca hesaplarından doğan bir hareket?

"Önde gelen" Rus partileri ile onların basın organlarının Bulgar ve Sırpların işledikleri savaş suçlarına sessizce göz yumarak ortak olmalarının, –şimdi, Balkan İttifakı devletleri askeri operasyonlara yeniden başlarken– Bulgar ve Sırpların Kabil'ce eylemlerine tekrar girişmelerini, yani Haç "kültürü"nün çıkarları için Hilal'in insanlarını yeni katliamlara uğratmalarını çok daha kolaylaştıracağı, sizce apaçık ortada değil mi?

Bütün bu basit ve açık sorulara cevap olarak ne söyleyebilirsiniz, Sayın Milletvekili?

Yoksa, nihayet birbirinden kopuk parçaları bir araya getirmeyi öğrendiniz de, şöyle bir hükme varacak gücü kendinizde bulabildiniz mi? "Sorumlu" muhalefetin, Petersburg diplomasisi ile Balkan hanedanları arasında arabuluculuk yapma işini yüklenmiş olan lideri, kendi ülkesi kamuoyunun gözünde, bu arabuluculuk işinden ötürü, Türk çocuklarının karınlarının deşilmesinde ve ihtiyar Müslümanların boyun kemiklerine kadar boğaz-

larının kesilmesinde sorumluluk payını da omuzlarına almış olur.

Eğer öyleyse, o zaman sizin için gerçekten yapılacak tek şey var: Sessiz kalmak. İşte bu takdirde, sessizliğiniz, konuşmalarınızın hiçbir zaman sahip olmadığı bir inandırıcılık kazanacak!

Luç, No. 34 (110)
30 Ocak 1913

"Balkanlar hakkında yöneltilen soru"nun sonuçları

I. Kafalar karıştı. Dalkavuklar şahitlik ediyor

Bay Milyukov'a yönelttiğim, kendisinin Bulgar ve Sırp zulümlerini bilip bilmediği ve eğer biliyorsa, kendisinin ve *Reç* gazetesinin bildikleri şeyler konusunda niçin sessiz kaldıkları şeklindeki sorum birçok cevap aldı.

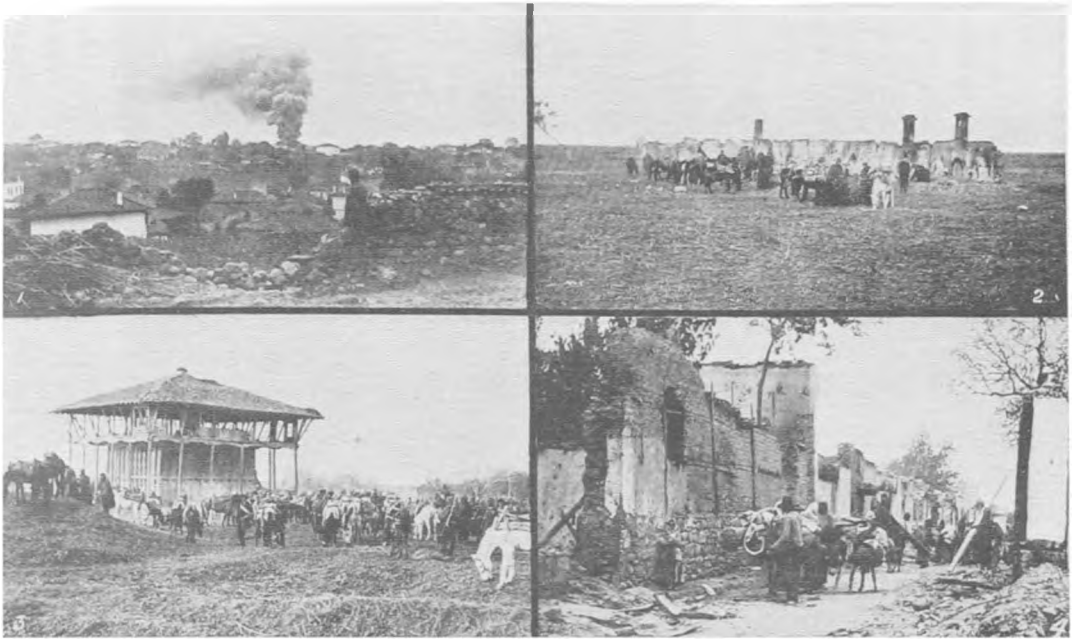
Bir öfke nöbetine tutulan Bay Milyukov, *Reç* gazetesinin baş kapıcısını üzerime saldı, bu kaba ve anlayışı biraz kıt olan adam bana ağız dolusu sövgü yağdırdı. Bu kapıcının bildirdiğine göre, benim sorum, "parti hedeflerine yönelik pis bir yalan uydurma numarası" imiş. Dolayısıyla, sorum cevap verilmeye layık değilmiş. Yine de, o günkü sayıda, gazetenin Sofya muhabiri Bay Toporov'un yazısında bir cevap verilecekmiş. Bu da sadece bir ön cevap olacakmış. Dolayısıyla, bir başka cevabın, gerçek cevabın gelmesi henüz bekleniyor.

Bay Toporov'un cevabında, bize, kendisinin beş yıldır Bulgaristan'da çalıştığı, ama hiçbir olumsuzlukla karşılaşmadığı bildiriliyor. Kendisi hiçbir zulme, kıyıma tanık olmamış. Bazı ufak tefek kıyım olayları gerçekten olmuş, ama şimdi bunlar hakkında konuşmanın zamanı değilmiş; Bulgar genelkurmayı çok meşgulmüş ve savaşın sonuna kadar da öyle kalacakmış, ama savaş sona erince kendisi genelkurmayla savaşta meydana gelen kıyım olaylarını konuşacakmış. *Reç* muhabiri, ayrıca,

Novoye Vremya muhabiri Pilenko'ya büyük bir güven duyuyor – bu kişiyle kendisi "günlük notlarını karşılaştırmış" ve Pilenko "muhabirlik görevleri karşısında olağanüstü titiz bir tutum" sergilemiş. Pilenko'nun başına edilen bu yemin de başlı başına son derece inandırıcı, hele *Reç*'in bu şahıstan daha önceleri nasıl bahsettiği hatırlanınca bu inandırıcılık bir kat daha artıyor: *Novoye Vremya*'nın bu titiz adamının Balkanlar'dan yolladığı haberlerden sık sık söz açan *Reç*, kendisi hakkında şu yorumu sunardı: "Okur elbette tahmin etti, bu defa 'Dalkavuk No. 3' adı verilen kimse... Al. Pilenko."

Editörler, bunu yazdıkları zaman, günün birinde, *Novoye Vremya*'dan 'Dalkavuk No. 3'ün manevi otoritesine bizzat *Reç* gazetesinden 'Dalkavuk No. 4'ün korunması için ihtiyaç duyulacağını öngörmemişlerdi. Böylece şu görülesi manzarayla karşı karşıya kalıyoruz: Bu beyefendiler, *Novoye Vremya* kuyusuna boşu boşuna tükürmüşler, bize karşı mücadelelerinde, o kuyunun suyunu içmeye şimdi ihtiyaç duyuyorlar.

Russkaya Molva, Toporov'un söylediklerimi bu iyi niyetli çürütme tarzıyla öylesine eğlendi ki, *Reç* ürktü: "*Molva*" diye yazdı *Reç*, "Bay Viktorov'un temkinli [!] sözlerini tatmin edici bulmakta fazla acele ediyor." Oysa, diye ilave ediyordu söz konusu gazete, benim sorum gerçekten cevap verilmeye layık değildi – hareket tarzımın "uygunsuzluğu" ortadaydı. Demek ki, diye düşündüm, bana cevap vermek niyetinde değiller. Ama, hareket tarzımı düzeltmeyi başaramadığım halde, yine de bir cevap geldi. Boğucu politik baskı ortamının bulunduğu o lanetlenesi yıllarda *Reç*'in çok alıştığı gazete tekeli, yazıklar olsun ki, bir daha dönmemek üzere ortadan kaybolmuştu, dolayısıyla böyle bir soruyu görmezlikten gelerek örtbas etmek artık mümkün değil. *Reç*, öfkesini biraz kibarlıkla dindirmesi gerektiğini anladı. Bay Milyukov ise, içinde bulunduğu durumun nesnel

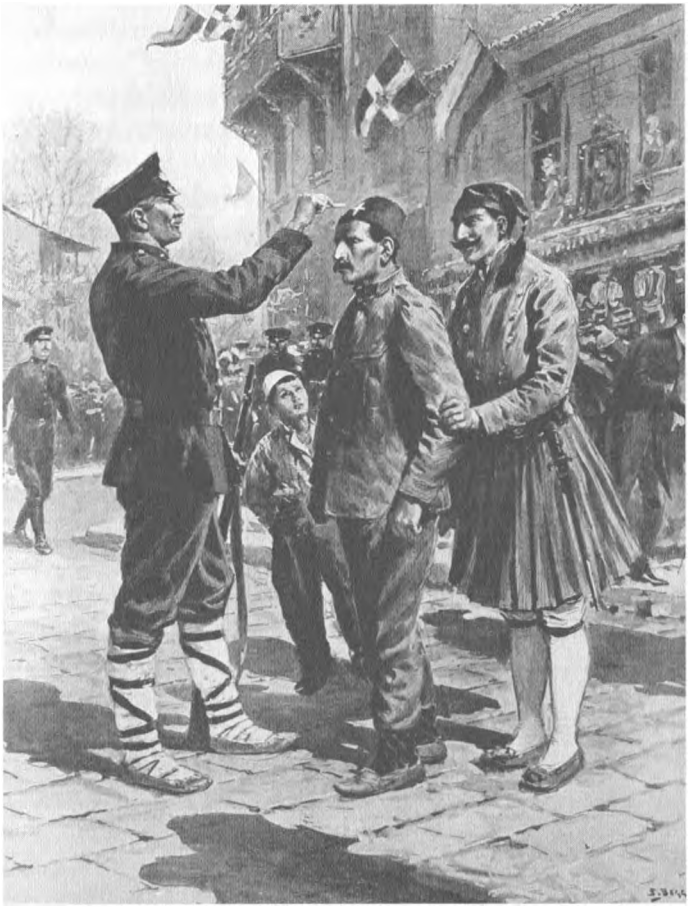
Yunan ordusu ilerlerken: 1. Yenice'de yakılan Türk evleri; 2. Yenice'nin dış mahallelerinde yakılan evler; 3. Selanik'e ilerleyen birlikler bir Hıristiyan köyünden geçerken; 4. Yunan topçu ateşinin Yenice'de yıktığı Türk evleri.

bakımdan çaresizliğini, kendisinin karakteristik bir özelliğini oluşturan öznel safsatalarıyla daha da artırmak üzere kürsüye çıktı.

II. "Herhangi bir şeyin örtbas edilmesi söz konusu olamaz"

Tabii ki, herhangi bir şeyin örtbas edilmesi söz konusu olamaz. Bay Milyukov, Balkanlar'daki korkunç olaylara "iki defa değindi". Hatta bir kere bu olayları doğrudan ele aldı. O zamanki olay, Selanik'teki Yunan kuvvetlerinin davranışıydı. Bay Milyukov, Yunanlılara kesinlikle hiç merhamet göstermedi. Ancak, bu durum, aşağıda göreceğimiz gibi, Bay Milyukov'un bu meseledeki bir bütün olarak tavrını bir kat daha sevimsiz hale getiriyor.

Bulgar ve Sırp zulümleri üzerine, olaya en yakın kaynaklardan, yani Bulgar ve Sırp ordularının yaralı asker ve subaylarından bilgi aldım. Bilgi kaynaklarım arasında, yeni tanıştığım kimseler de vardı. Ancak, kimileriyle son üç yıldır sadece parti bağlantım değil, aynı zamanda dostça ilişkilerim de bulunuyordu ve –seferlere ve muharebelere doğrudan katılmış, kişisel cesaretlerini ve yüksek karakterlerini hem politik mücadelede hem de savaş meydanında ortaya koymuş, ilke sahibi bu kişilerin– anlattıklarına, doğal olarak, 40.000 Toporov'un 40.000 Pilenko'yla çarpımıyla sağlanacak ifadelere göre daha büyük güven duymak hakkımdı. Yunan zulümlerine gelince, Yunanistan'da bulunmadığım için bunlar üzerine ancak ikinci elden bilgiler edinebildim. Yunan vahşetinin, Sırp ve Bulgarlarınkinden daha mı fazla, yoksa daha mı az olduğunu, farkın ne kadar olduğunu bilmiyorum. Ama şurası kuşku götürmez ki, birinin yaptıkları ötekinin yaptıklarıyla temel olarak aynı şey, çünkü benzer neden ve koşullar benzer sonuçlar doğurur. Oysa Bay Milyukov, yalnızca Yunan kıyımlarını ortaya koydu ve öfkelenme konusundaki

Selanik'te Yunan ve Bulgar askerleri zaferin kendilerince "tadını çıkarırken": Yolda çevirdikleri bir Türk'ün fesine tebeşirle haç çiziyorlar.

doğal yeteneğini sırf "Yunanlıların sivil halka karşı kazandığı parlak zaferler" (*Reç*, No. 16) için kullandı. Şimdi, bu tek yazısını, "hiçbir şeyin örtbas edilmesinin söz konusu olmadığının" kanıtı diye gösteriyor. Ama niçin, "Slavları kurtarma görevi"ne katılan Slav olmayan tek ulusu ötekilerden ayırarak öne çıkarıyor? Çünkü Yunanlılar, Bulgarlarla Selanik konusunda büyük bir anlaşmazlık içindeler. Bulgaristan'da, "kurtuluş hareketi"nin ardından doğacak ilk gelişmelerden biri Yunanistan'la savaş olabilir, deniyor. Örneğin, Bulgaristan'ın eski başbakanı Malinov bana "Selanik'i almalıyız," dedi, "ne pahasına olursa olsun". Balkanlar'daki ilişkiler konusunda biraz olsun bilgi sahibi bulunan herkes, Bay Milyukov'un Selanik'teki Yunan kıyımlarını ortaya dökerek, sadece "kardeş Slav" Bulgaristan'ın yöneticilerine bir hizmet yapmış olduğunu pekâlâ görüyor. Gelgelelim, muhabirleri, gazetesi ve kendisi Bulgarların kıyıcı eylemleri konusunda sessiz kaldılar – ta ki köşeye sıkıştırılıncaya kadar.

Bay Milyukov, Yunanlılara sözünü esirgemiyor. Yunanlıları şiddetle kınamakla yetinmiyor, ayrıca –yine Bulgar şovenizmiyle ağız birliği ederek– Yunan ordusunu işe yaramaz ve korkak diye niteliyor. Yunanlılar söz konusu olunca, "temkin" ve "sorumluluk"la ilgili bütün o saygıdeğer düşünceler öne sürülüyor, iş Bulgar ve Sırplara gelince, onların hepsi bir kenara itiliyor. *Reç*, Bulgar ve Sırp kıyımlarını bildiren Alman haberlerini göz ardı ediyorsa, bunun için, bildiğimiz üzere, kendi gerçek-Rus, katıksız şovenist nedeni vardır: Alman basını, "kirli, güvenilmez bir kaynaktır". Oysa, Yunanlılar söz konusu olunca, bu tez bir anda geçerliliğini yitiriyor. *Reç*, 320. sayısında, *Berliner Tageblatt*'tan [Berlin gazetesi] Yunanlıların Selanik'te yaptıkları kıyımlara ilişkin bir haberi hiçbir çekince koymaksızın aktarıyor. İlgili haber, önemli bir Bulgar devlet memurunun söy-

lediği, her şeyi açıklığa kavuşturan sözlerle sona eriyor. "Bütün suç sizde," demiş o memur bir Türk subayına. "Niye acele edip şehri, Bulgarlara değil de Yunanlılara teslim ettiniz?" Bulgar devlet görevlisinin bu kınaması, *Reç*'in bu meseledeki tavrına bir an parlak bir ışık tutmuş oluyor. Üstelik, Bay Milyukov, Yunanlılardan söz açtığı mektupta, Selanik'in Yunanlılara tesliminin "Avusturya temsilcisi Kral'ın gayet enerjik işbirliğiyle" gerçekleştiğini belirtmiştir.

Yunanlıları Bulgarlara karşı koruyan –Milyukov'un öcüsü– Avusturya heyulası, duruma nihayet açıklık getiriyor. Durum tamı tamına şöyle özetlenebilir: *Reç*, Balkanlar'daki gaddarlıkları bir bütün olarak bilinçli şekilde örtbas ederken veya yadsırken, Yunan kıyımlarına karşı ajitasyon yürüttü ve bu ajitasyon, Bulgarlara, Selanik için Yunanlılara yaptıkları mücadelede yararlı olduğu ölçüde sürdü.

Şimdi Bay Milyukov, kendisini haklı göstermek için, Yunanlıların yaptığı kıyımları sergileyişine işaret ederken, –aslında, bu hareketi, Bulgaristan'ın emperyalist çıkarlarına ve Rus liberalizminin Slavlık görüşüne uygun olarak atılmış bir adımdı– *Reç*'in Bulgar ve Sırp kıyımlarına ilişkin inatçı sessizliği üzerine, özellikle kötü niyete dayanan bir bilinçli hareket ve sahtecilik damgasını vurmuş oluyor.

Haydi bunun tersini kanıtlamaya çalışın, Bay Milyukov!

III. Sorumlu kişiler ve bazı sorumsuzlar

Kıyımlar vardı, vahşet olayları vardı, "münferit ateş açma olayları" (silahsız insanların üzerine!) vardı –şimdi Bay Milyukov bunları kabul etmek zorunda kalıyor– ama "sorumlu kişiler bu tür misilleme eylemlerini normal saymadılar". Ne kadar harika, insanın içini rahatlatan bir ifade: Sorumlu kişiler, silahsız sivil ahali-

nin, ihtiyarların, çocukların kurşunlanıp öldürülmesini "normal" (normal!) saymadılar. "Münferit ateş açma olayları," –Sırbistan'daki 'sorumlu kişiler', belli ki, meseleyi Rus milletvekiline böyle açıklamış–, "burada, biliyorsunuz, geçiş döneminde vuku buldu, ama böyle olaylar, tabii ki, esas itibariyle gayet anormaldir. Dolayısıyla, siz bu konuda hiç konuşmayın, Sayın Milletvekili, ortak davamızın yararı için, tabiri mazur görün, dilinizi tutun." Ve Bay Milyukov da bu konuda ağzını açmadı – ta ki, "sorumsuz" basından gelen baskı kendisini cevap vermeye zorlayana kadar.

Ama kim bunlar, Balkanlar'daki şu insancıl "sorumlu kişiler"?

Çar Ferdinand'la ilgili olarak, bir grup Türk esirinin Bulgar askerleri tarafından öldürüldüğünü öğrenince, kendisinin, "İyi ki, orada hiç yabancı muhabir yokmuş!" diye bağırdığını önceden okumuştuk. Belki Bay Milyukov, Sırbistan'daki, bu şaşırtıcı olayın gayet iyi bilindiği, o iyi haber alan çevrelerden şu olayı da duymuştur: Kral Petar, Kumanovo'ya giderken yolda, nöbetçi askerler nezaretinde bir yere götürülen bir grup Arnavut esiriyle karşılaşınca, küçücük boyuyla arabasında ayağa kalkarak bağırmış: "Bu adamlar benim ne işime yarar? Öldürülsünler – yalnız kurşunlanarak değil; o, cephane israfı olur; değneklerle dövülerek." İşte daha az duyulmuş bir başka olay daha, birinci olayı çok güzel tamamlıyor. Sırp Veliaht Prensi Aleksandar, arabasında kendisinin yanında bulunan bir subayın elinde kâğıda sarılı bir şey taşıdığını görmüş. "O nedir, elinizdeki?"

"Özel bir şey değil, Majesteleri, sadece bulduğum bir hançer..."

"Bir bakayım şuna."

Kâğıdı açmışlar, ortaya subayın zengin bir Arnavut'tan aldığı altın bir hançer çıkmış.

"Ne istersiniz bunun için? Size iki duka vereyim..." Ve Sırp veliaht prensi, oracıkta, arabanın içinde, mülksüzleştiriciyi mülksüzleştirmiş.

Bu iki olay, iki "anormal" süreci, deyim yerindeyse, taçlandırıyor: Esirlerin üzerine "münferit ateş açma vakaları" ve ele geçirilen yerlerdeki sivil halkın mallarının yağmaya uğraması. Benim not defterimde, Eski Sırbistan'dan ailelerine değerli "armağanlar" gönderen birtakım Sırp idarecilerinin isimleri bulunuyor – gönderdikleri şeyler, altın, gümüş, ipek vb. eşyalar; kimisi bunlardan yığın yığın yollamış. Ama ayrıntıları aktarmayacağım; Sırp arkadaşlarım kendi basın organlarının sayfalarında ilgili ayrıntıları bulacaklardır.

Ama Bay Milyukov, belki de, Ferdinand, Petar ve Aleksandar'ı "sorumlu kişiler" arasında saymaya yanaşmayacaktır, çünkü ne de olsa anayasal metinler onları "sorumsuz" diye niteler. O takdirde başka isimler de sayabilirim.

Bay Osorgin, *Vestnik Evropi*'de [Avrupa'nın habercisi], esirlerin ordunun hareketine bir engel oluşturmaları halinde, "tasfiye edilmeleri" emri veren Bulgar generali hakkında yazıyor. *Russkie Vedomosti*'de [Rus gazetesi] "Slav davamıza" çok ateşli bir şekilde hizmet eden Bay Osorgin bu generalin adını vermiyor.

Okurlar, söz konusu subayın, kendi inisiyatifiyle ve kendi tarzında hareket eden, önem bakımından ikincil bir general olduğunu düşünmek durumunda bırakılıyor. Oysa bu generalin adını *Kievskaya Misl* üç ay önce yazdı: Ünlü Radko Dimitriyev, Kırklareli, Lüleburgaz ve Çorlu "kahramanı", bizim Breşko-Dançenko'larımızın bir Bulgar Napolyon'u diye selamladıkları general. Radko Dimitriyev yalnız "sorumlu" bir kişi değil, ayrıca Bulgar ordusunun en popüler ismi. Ve onun bu yamyamca emrinin orduda ne korkunç bir karşılık getirdiğini anlamak hiç de güç değil: "Yaralılar veya esirler

nakile engel oluşturacaksa, bu engelleri tasfiye edecek kesin tedbirleri alın."

Ah, tabii ki Radko Dimitriyev, öteki kasaplar gibi, bir Rus liberaliyle konuşurken, bu hareket tarzının "anormal" ve "sadece geçici" olduğunu kabul etmekte hiç gecikmeyecekti. Bu da, tabii ki, bir liberal vicdanındaki sızlamayı durdurmaya yeter.

IV. "Anlamı ne?"

Anlamı nedir, diye soruyor Bay Milyukov, "anormal bir geçiş döneminin anormal olaylarını öne çıkarmanın anlamı ne" – artık savaş bitmiş ve Türk despotizmi tasfiye edilmişken?

Bulgar ve Sırp kıyımlarına karşı sesini yükseltmenin anlamı ne? Bu küçücük soru, iki dünyayı –Bay Milyukov'unki ile bizim dünyamızı– ayıran derin politik uçurumu, *Reç* gazetesinin verdiği bütün cevaplardan daha güçlü, anlamlı ve berrak bir şekilde gözler önüne seriyor.

Biz Sosyal Demokrat siyasetçi ve gazeteciler, sık sık, sosyal ve politik gelişmelerin en basitlerini geniş işçi kitlelerine popüler bir tarzda açıklamak zorunda kalırız. Ama biz, işçilere hiçbir zaman, muzaffer bir ordunun askerlerinin ihtiyar kadınları, çocukları çizmeleri altında ezmelerini kınamanın "anlamı"nı açıklamak zorunda kalmadık. Yine de, bu eski tarih profesörüne ve diplomalı entelijansiya partisinin liderine elimden geldiğince popüler bir tarzda söz konusu kınamanın anlamını açıklamaya çalışacağım.

1. Kamuoyuna derhal doğrudan seslenerek, binlerce, belki de on binlerce yaralı, esir ve sivilin ve onların ailelerinin hayatları kurtarılabilir. General Savov, geçen hafta –savaşın başlamasından tam dört ay sonra!– orduya ve halka, kıyım veya zulüm yapan kişilerin ağır şekilde cezalandırılacağını bildiren bir emir yayımladı. Kuşku yok ki, bu emrin çıkartılması, Avrupa basınında zulümleri

sergileyen haberlerin yayımlanmasının sonucudur. "Bizler," demişti Sırp başbakanı N. Paşiç, Bay Wendel ile bana, "büyük devletlerdeki kamuoyunu göz ardı etme hakkına sahip olamayacak denli küçük milletleriz". Ne var ki bu takdirde, Rus basınına özel bir sorumluluk düşer, çünkü Bulgarlar ve Sırplar, Rusya'ya, Rus "kamuoyu"na son derece aşırı, abartılı ümitler bağlamıştır. Rus basını suç ortaklığı yapmasaydı, ta en başından uyarı zilini çalsaydı, Bulgaristan ve Sırbistan genelkurmayları, kendi dışişleri bakanlıklarının baskısı altında, kanlı eylemlerini biraz dizginlemek zorunda kalırdı.

Ama Rusya'nın "önde gelen" gazeteleri övgüler düzmeye devam ettiği ve demokrat basında gözler önüne serilen kıyım olaylarını ya sessizlikle örtbas ettiği ya da yadsıdığı için, katledilen Arnavut bebeklerinin bir kısmı da, Sayın Milletvekili, sizin hesabınıza yazılmalıdır. Baş kapıcınıza söyleyin, onları yazı işleri ofisinizde arasın, Bay Milyukov!

2. Ellerinde tüfekler, süngüler ve makineli tüfekler bulunan adamların acımasız kıyımlarına karşı öfkeli protestomuzu yükseltmek, ahlaki bakımdan kendi kendimizi koruyabilmemiz için gerekiyordu.

Yukarıdan kışkırtılan ve içtikleri kanla sarhoş olan adamların savunmasız insanları katliama uğratmasını burnunu karıştırarak seyretmeyi "nesnel bakımdan" becerebilen bir birey, bir grup, bir parti veya bir sınıf, tarih tarafından diri diri gömülerek çürümeye ve kurtlara yem olmaya mahkûm edilir.

Öte yandan, bir parti veya bir sınıf, nerede meydana gelirse gelsin her iğrenç eyleme, yaralanma tehlikesine karşı gözlerini koruyan bir canlı organizma kadar çabuk ve candan tepkisini gösterirse, böyle bir parti veya sınıf sağlıklıdır.

3. Balkanlar'daki kıyımlara karşı protesto, ülkemizdeki sosyal atmosferi temizler, halkımızın ahlaki bilinç

düzeyini yükseltir. Bütün ülkelerde nüfusun çalışan kitleleri, kanlı kıyımların hem potansiyel bir aracı, hem de böyle eylemlerin potansiyel bir kurbanıdır. Dolayısıyla, zulümlere karşı tavizsiz bir protesto, kişi ve parti düzeyinde ahlaki bakımdan kendimizi koruma amacına hizmet etmekle kalmaz, halkı "kurtuluş" bayrağı arkasında gizlenen maceracılığa karşı politik olarak koruma amacına da hizmet eder.

4. *Reç*, sonuç olarak, Balkanlar'daki kıyımların şiddetle kınanmasını... Kadet Partisi'ne duyulan antipatinin bir ürünü diye göstermeye çalışırken, kendisinin bildik dar liberal egosantrizmine[104] düşüyor. Şu var ki, bu protestodan doğan bir başka protestonun –Balkan kıyımlarına ahlaki ve siyasi suç ortaklığında bulunulmasına karşı yükseltilen protestonun– tamamen liberal basına, Slavofil yalancılık ve sahtekârlığa, dolayısıyla en başta *Reç* ve o gazeteye yön verenlere yönelik olduğu kuşkusuz doğrudur.

"Yine de, Slavlar üzerindeki Türk hâkimiyetinin devrilmesi ileri bir adımdır," diyor Bay Milyukov, kendi tutumunu savunarak.

Kuşkusuz öyledir. Ama, bu özgürlüğün hangi metotlarla sağlandığı hiç de göz ardı edilecek bir mesele değildir. Bugün izlenen "kurtarma" metodu, Makedonya'nın Bulgaristan'daki monarşi rejimine ve Bulgar militarizmine köle edilmesi anlamına geliyor; dahası bu, Bulgaristan'da da gericiliğin güçlenmesi demek. Tarihin, Balkanlar'daki dehşet verici olaylardan eninde sonunda üreteceği o olumlu, ileri sonuç, Balkan ve Avrupa demokrasisinin zulümleri teşhir etmesinden hiçbir zarar görmeyecektir; tam tersine, ancak tarihin görevlerini günün efendilerinin gasp etmesine karşı yürütülecek bir

104 Egosantrizm, insanlar dünyanın kendileri etrafında döndüğünü sandıkları zaman ortaya çıkar. Bu rahatsızlığa, bilhassa bilgili liberaller arasında pek sık rastlanır. (L. T.)

mücadele, Balkan halklarına, yalnız Türk despotizmini değil, o despotizmi şu anda barbarca metotlarıyla, kendi gerici hedefleri için yok eden güçleri de aşmayı öğretecektir.

Milyukov'un Slavofilce oyunu şundan ibarettir: Balkanlarda gerçekleştirilen "özgürleştirici" hareket için sevinç yaygaraları koparıp, bu hareket yapılırken izlenen gerici ve barbarca metotlar, hedefler konusunda bilinçli bir şekilde sessiz kalmak. Bu yolda bir ajitasyon, Balkanlar'daki gericiliğin ihtiyaçlarıyla tam bir uyum içindedir.

Tarihin sorunlarının şu andaki çözülüş şekline karşı bizim yürüttüğümüz ajitasyon ise, Balkan Sosyal Demokratlarının çalışmalarıyla el ele gitmektedir. Ve biz, Balkanlar'ın yukarıdan "kurtarılmasına" yönelik kanlı eylemleri şiddetle kınarken, yalnızca Rus halk kitlelerinin liberallerce kandırılmasına karşı değil, aynı zamanda Balkan halk kitlelerinin köleleştirilmesine karşı da bir mücadele yürütmüş oluyoruz.

Bizim kınamalarımızın "anlamı" işte budur!

Ama sorulacak bir başka soru daha var; yukarıdaki sorudan bin kat daha doğal bir soru: Kadetlerin ısrarlı, bilinçli ve sistemli sessizliklerinin anlamı neydi?

Her şeyden önce, bu, Kadet liderlerinin filisten okurlarına duydukları horgörüyü bütünüyle gözler önüne seriyordu. Bu okurları iyi Slavofiller olarak yetiştirmeyi umuyorsanız, onların Balkanlar'ın kanlı mutfağına göz atmalarına izin vermemelisiniz.

İkinci olarak, bu, Kadetlerin ister istemez kitlelere doğru çekildiğini ortaya koyuyor. Liberal oportünizmleriyle tam bir felce uğradıkları iç politika alanında değil, bir elleriyle halka, öbür elleriyle yönetici güçlere uzanmaya çalıştıkları dış politika, "milli" davalar alanında. Resmi diplomasiyle işbirliği kurma yollarını aradıkları için, Balkanlar'da olaylara yön verenlerin yaptıkları

her şeyi, "üzüntü verici bir zorunluluk" sayıp, uslu uslu içlerine sindirmek zorundalar. Kitlelere ulaşma yolunu aradıkları için ise, Balkan müttefiklerinin ve öteki müttefiklerinin faaliyetleri konusunda okurlarını ve nutuklarını dinleyenleri sistematik şekilde aldatmak zorundalar. Balkanlar'daki "kurtarma" hareketi hakkında açık ve dürüst konuşmak, şunu göstermek demektir: Kadetler, Balkan demokrasisinin çıkarlarının Rus demokrasi mahkemesindeki temsilcileri değil, Petersburg diplomasisi ile Balkan hükümetleri arasındaki aracılarıdır. Benim "parlamento dışı" sorum da, bu gerçeği ortaya koymaya yöneliktir.

Luç, No. 41, 43, 44 (127, 129, 130)
19, 21, 22 Şubat 1913

Suç ortaklığının felsefesi ve ahlakı

Balkan İttifakı ordularının yaptıkları kıyımlara ilişkin yazılarıma, yayımlanmalarının üzerinden hayli uzun zaman geçtikten sonra saldırıda bulunan *Reç* gazetesi Sofya muhabiriyle polemiğe girmeye hiç de istekli olmadığım konusunda okurlarımı temin ederim. Bu isteksizliğim şuradan kaynaklanıyor: Meselenin özüne ilişkin bir polemik değil bu, söz konusu "öz"e katılmayla, suç ortaklığı etmeyle ilgili bir polemik. Böyle bir polemik, bana, yazarlık açısından gayet itici geliyor. Gelgelelim, politik açıdan son derece gerekli. Çünkü, söz konusu olan, Rusya gazetelerinin çoğunluğunun başvurduğu sessizlik komplosudur. Bu gazeteler, tüm Balkan Savaşı boyunca, okurlarına, pedagoji ve vatanseverlik sebeplerine dayanarak, bütün Avrupa kamuoyunun bildiği ve hakkında konuştuğu rahatsız edici olayları öğrenmemesi gereken küçükler muamelesi yaptı.

"Bulgar askeri sansürünün faaliyetleri hakkında," diye bize açıklamada bulunuyor Bay Viktorov, "biz yabancı muhabirler, Bulgar genelkurmayının bilgi vermesini beklemek zorundayız hâlâ. Ben kendi payıma, böyle bir bilgi için yapılacak başvurudan şu anda bir sonuç ele edilebileceğini pek sanmıyorum; eminim ki, Bulgar genelkurmayı, mevcut sorunlarıyla uğraşırken, bu karmaşık sorunun esasına ilişkin sorularıma cevap verecek bir konumda olmayacaktır. Ancak askeri operasyonlar sona erdikten sonra ve hem biz hem de genelkurmay, savaş zamanı kaygılarının veya gereklerinin kısıtlaması olmaksızın bütün meseleyi ele alabildiğimiz zaman, suçlamalar ortaya konabilir."

Nedir bu, mukaddes saflık mı? Yoksa... günahkârca bir kurnazlık mı?

Bulgar genelkurmayına yöneltilen suçlama şudur: Komutası altındaki ordu ve bilhassa savaşın ta başından beri ordu birliklerine bağlı bulunan partizanlar vahşice kıyımlara giriştiler ve hâlâ girişiyorlar; köyleri tamamen yok ediyorlar, yaralıları öldürüyorlar, esirlerin üzerine ateş ediyorlar, kadın ve çocuklara zarar veriyorlar. Bütün ağırlığıyla Bulgaristan'ın bürokratik ve askeri yöneticilerini hedef alan bu temel suçlamanın yanı sıra, Stambolovcu genelkurmay adına sansür memuru sorumluluğu üstlenmekten çekinmeyen ve o genelkurmayın yetkili adamları olarak, Avrupa basını temsilcilerinin seslerini duyurmalarına kesinlikle fırsat tanımayan "radikal" ve "demokrat" Bulgarlara karşı ben, bir ek suçlama daha yönelttim.

Buna Bay Viktorov şöyle karşılık veriyor: "Suçlamayı o şekle koymak hiç de kabul edilebilir bir şey değildir." Niçin? Çünkü, sansür görevlilerinin takındığı tutumdan genelkurmay sorumludur. Genelkurmaydan açıklama istemeliyiz. Ama şimdi değil. Hayır, hayır, şimdi değil. Genelkurmay, şu anda "mevcut sorunlarla uğraşıyor",

son derece meşgul. Ama savaş sona erince, onlarla adamakıllı uzun, ciddi bir konuşma yapacağız, "savaş zamanı gereklerinin kısıtlaması altında olmadan".

Nedir bu, saflık mı? Eğer öyleyse, ne tür bir saflık? Hırsızlıktan bile kötü olan türden değil mi?

Biz diyoruz ki, Bulgar ordusu, yüksek komuta heyetinin bilgisi dahilinde ve önemli ölçüde inisiyatifiyle korkunç suçlar işledi, askeri sansürün yerine getirdiği başlıca görev de, tam tamına, bu suçları gizlemekten ibaretti.

Bay Viktorov ise, "sansür meselesi"ni genelkurmayla ciddi biçimde ele alıp tartışacağına dair bize söz veriyor. "İki tarafın da eşit şartlar içinde bulunacağı bu ciddi tartışmaya katılacağım." Neymiş? Bay Viktorov "tartışmaya katılacakmış". Ama şimdi değil. Savaş sona erince, başıbozuk oldukları bahanesiyle sivil Türklerin üzerine ateş açmayı, yaralıları süngüleyip öldürmeyi bıraktıkları zaman – yani, genel olarak savaş zamanının gerekleri ortadan kalktığı zaman.

Ama, lütfen sormamıza izin verin, Bay Viktorov'un Bulgar genelkurmayıyla ileride yapacağı görüşmeler bizi neden ilgilendirsin? Bizim için, Bulgar genelkurmayı, demokrasinin temel sorunlarına ve basit insanlık ilkelerine ilişkin bir konuşmada muhatap olamaz. Biz, bağımsız gazeteciler, Bulgar parlamentosunun, zimmetine para geçirdiği için yargıya gönderdiği eski savaş bakanı, Bulgar Başkomutanı Savov ile, nasıl olur da oturur konuşuruz? Doğru, savaş kendisine fiili bir af getirdi. O da, bunu elde etmek için, olayları, ne pahasına olursa olsun, kanlı bir doruk noktasına sürükleyen o askeri kliğin daima başında yer aldı. Barış zamanında kendi ülkesinin malına zarar veren bir bakanın, savaş zamanında, ele geçirilen düşmanların can ve mallarına zarar verilmesi gibi "savaş gerekleri"ne hiç çekinmeden izin çıkaracağı gün gibi ortada değil midir? Savaşın getirdiği ulusal talihsizlik sonucu affa kavuşan, "elini çabuk tutup bir

an önce zengin ol" zihniyeti taşıyan generallerle ne tür bir konuşma yapabiliriz? Bizimle onlar arasında siyasi ilkeler veya ahlaki kavramlar bakımından herhangi bir ortak zemin olabilir mi? Onlar, suçlarını ve kıyımlarını saklamak için sansürlerine ihtiyaç duyuyorlar. Biz ise, tam da işledikleri suçları ve kıyımlarını saklama amacına hizmet ettiği için, sansürlerine karşıyız. Onlarla ne tartışabiliriz? Bay Viktorov'un onlarla –"genel ve uzman basında"– (ileri bir tarihte!) yürüteceği tartışmalara ne diye ilgi duyalım?

Evet, yine de "Bay A. Oto'nun Bulgar demokrat entelijansiyasına ilişkin vardığı sonuçlar gayet hatalı. *Askeri sansür kurulu üyeleri olarak görev yaparken*, [altını ben çizdim – L. T.], ülkelerinde geçerli bulunan *durissima lex*'e [en sert kanuna] boyun eğmek zorundalar, ama kanunun sertliğinden onlar sorumlu tutulamazlar". Evet, tabii öyle. Ama, her şeyden önce, kendi ifadesiyle, Bulgaristan'da "hayatı en küçük [!] ayrıntılarına kadar yaklaşık beş yıldır gözlemleyen" bir muhabirden, şu gerçeğin farkında olmasını beklemek insanın hakkıdır: Askeri sansür bir *dura lex* değildir, *dura*, yani sert olmadığı için değil, *lex*, yani kanun olmadığı için. Bulgar anayasası, savaş veya barış zamanında, kamu veya özel herhangi bir sansür getirilmesine imkân tanımamaktadır. Sansür konması zaten başlı başına bir *coup d'état*'dır. Hiçbir demokratın buna yardım etmesi söz konusu olamazdı. Bay Viktorov bunu göremiyor mu? Hadi, bu düşünceyi bir tarafa bırakalım. Sansür var – sert bir kanun değilse de, sert bir gerçek olarak. Ancak, bundan ne sonuç çıkar? Tabii ki, sansür kurulunu organize eden ve işleyiş kurallarını koyan "demokrat entelijansiya" değildir –Bay Viktorov bu noktada haklıdır–, Stambolovcu genelkurmaydır: General Savov, General Fiçev, bir de karanlık işlerin adamı, yazar Semyon Radev'dir.

Tabii ki, radikaller ve demokratlar, sansür kurulunda otururken, "sert kanun"a, diğer bir deyişle Fiçev ve Radev'in isteklerine boyun eğmekten başka bir şey yapamazlardı. Bu konuda herhangi bir tartışma yok. Ama bu durum, yalnızca onlar "askeri sansür kurulu üyeleri olarak görev yaptıkları" için söz konusudur. O kurulda kaldıkları sürece geçerlidir. Kendilerine yönelttiğim suçlama tam da bu – Stambolovcu genelkurmayın sırlarını koruma sorumluluğunu yüklenmiş bulunmaları. Savaşa ilişkin tutumları ne olursa olsun, şunu bilmiyor olamazlar: Askeri operasyonları ve bu operasyonlarla ilgili her şeyi yönlendiren onlar olmayacaktı, kişisel rejimine muhalefet etmek için o kadar mürekkep akıttıkları Çar Ferdinand ve bizzat kendilerinin Bonapartist gericiler, kamu malını zimmetine geçiren ve kamu vicdanını zehirleyen kimseler diye niteledikleri Stambolovcular olacaktı. Kendileri, genelkurmay hesabına sansür memurluğu rolünü üstlenerek –bunu söyledim, tekrar ediyorum– savaşın Bulgar halkının ruhunu daha uzun bir zaman, belki de onlarca yıl zehirlemesine neden olacak bütün o dehşet verici eylemleri yapanların destekçisi ve dolayısıyla suç ortağı haline geldiler.

Düşüncemizi Bay Viktorov anlıyor mu? Kendisi için biraz daha açıklık getirelim. Diyelim ki Habeşistan'da, ülkenin devlet sistemine ilişkin olumsuz bir görüş dile getirenler idam sehpalarına götürüldüğü (*durissima lex!*) müddetçe, infaz memurluğu görevini üstlenmiş Habeşistan yurttaşları, "ülkelerinde geçerli bulunan çok sert kanuna boyun eğmekten" başka bir şey yapamazlar ve o kanunun sertliğinden sorumlu tutulamazlar. Bu tartışma götürmez bir gerçek. Ama şöyle bir şey de olabilir; idam mahkûmu boynunu uzatmadan önce şu şekilde bağırabilir: "İnfaz memuru yurttaş! Daha dün kendinizin demokrasi ilkelerinin taraftarı olduğunuzu ilan ettiniz; bugün, o ilkelere hizmet ettiğim için beni ölüme

göndermeniz yakışık alıyor mu?" Ama dikkat, sahneye aniden bir üçüncü şahıs –Habeşistanlı liberal bir yazar– çıkıyor ve diyor ki: "Vardığınız sonuçlar, saygıdeğer yurttaş, gayet hatalı. Düşünün bir kere! Bu demokrat, iki Habeş direği ve bir kirişle, memur olarak görevini yapıyor, kendisi, 'kanun sınırları içinde yükümlülüklerini titiz bir şekilde yerine getirmeye çalışmak' zorunda yalnızca: Halata sabun sürmek, ilmiği yapmak ve gerçek bir Habeş tekmesiyle, ayaklarınızın altındaki sandalyeyi devirmek zorunda, ey yurttaş."

Böyle bir durumda Habeşli bilge yazara tam olarak ne karşılık verilirdi bilmiyorum, ama bu karşılık herhalde yumuşak bir söz olmazdı.

***

Ama Bay Viktorov bu kadarla yetinmiyor. Daha ileri gidiyor, işin aslı aranırsa, daha da batıyor, demek gerekir.

"Benim kanımca, örneğin şu gayet anlaşılır bir şey," diye yazıyor Bay Viktorov, "eğer Sofya'da yaşayan bir yabancı basın muhabiri, yine Sofya'da sansürlük görevini yürüten bir Bulgar demokratına Dimotika'daki kıyımları veya Mustafapaşa'daki sebepsiz öldürme olaylarını anlatmaya hasredilmiş bir yazı uzatırsa, o zaman, Sofya'daki sansür görevlisi, ister demokrat, ister sosyalist, ister anarşist olsun, böyle bir yazının yayımlanmak üzere yollanmasına izin veremez. Sofya'daki muhabire 'birinin' anlattığı şekilde olaylar olduğundan sansür görevlisi emin olamaz... Böyle bir yazının yayımlanmasına izin vermeyerek, sansür, bir ölçüde, yazarın kendisine de yararlı bir hizmet yapmış olabilir, örneğin Dimotika'da böyle kıyımlar hiç görülmediği için – bu, şimdi [ne zaman?] kesin olarak [nasıl?] saptanmış bulunuyor [kim tarafından?]" (köşeli parantez içindeki sorular bana ait. – L. T.)

Meselenin nasıl bir şekil aldığını görüyorsunuz. Bay Viktorov, bize, genelkurmayla askeri sansürün organi-

zasyonu hakkında ciddi bir görüşme yapacağına dair söz verdi. Ama bu görüşme ileride olacak, genelkurmay "mevcut sorunlarla" bu denli meşgul değilken... Bugünlük ise, Bay Viktorov askeri sansürün eksiksiz bir savunmasını yapma işini üzerine alıyor; hem de, bu sansürün çalışmasında kepazece, barbarca ve –tam kelimesini kullanalım– aptalca olan yönü savunma işini. Bay Viktorov'a göre, görüyorsunuz, eğer sansür görevlisi, Bulgar kıyımlarına ilişkin bir yazıya, haberin kaynağını bilmediği ve doğruluğundan şüphe ettiği için, yayımlanma izni vermiyorsa, bu "gayet anlaşılır bir şey". Buradan, Bulgar sansürü için temel ölçütün, haberin doğruluğu ve olgusal kesinliği olduğu ortaya çıkıyor. Demek ki, eğer Sofya'daki sansür kuruluna, sıkıyönetim komutanlığında görülen inanılmaz keyfilik ve yolsuzluk üzerine bir haber sunsaydım, o haber hiçbir engelle karşılaşmayacaktı, çünkü sıkıyönetim komutanlığındaki duruma ilişkin kimsenin en küçük bir kuşkusu yoktu; oradaki durumdan, yalnız –"en küçük ayrıntıları" bile bilen– Bay Todorov değil, aynı zamanda sansür kurulunun bütün üyeleri de haberdardı. Ama bu da, sahiden, saçmalığın daniskası! Bir muhabir, sansürcünün gözünde ülkenin "şanını" artıracak bir şeyi telgrafla iletmek isteyince, kimsenin onun kaynaklarını kontrol ettiği yoktu. Nemiroviç-Dançenko, Moskova'ya, uydurma yiğitlik ve soyluluk hikâyelerini –hem de yığın yığın– gayet serbestçe yolladı. Gelgelelim, eğer bir haber, sansürcünün görüşüne göre, ülkenin "şanına halel getirecek" nitelikteyse, o zaman, kaynaklarının güvenilir mi, güvenilmez mi olduğuna hiç bakılmıyor ve o haber sansürden kesinlikle geçemiyordu. Sofya'da, Pomaklara nasıl vahşi bir muamele yapıldığından kimsenin bir kuşkusu var mı? Ama bu konuyu haber yapmamıza izin verdiler mi? Bay Viktorov da, bunu benim kadar iyi biliyor. Eğer Bay Viktorov, kimi telgraf mesajlarının sansüre takılmasını,

sansürcülerin o mesajlarda yazılanların doğruluğundan şüphe duymasına bağlamak, böyle bir gerekçe göstermek için meseleyi yukarıdaki şekliyle anlatıyorsa, o zaman, kesinlikle kabul edilemeyecek resmi apolojiye dalıyor demektir – bizim kendi "haber büromuz"un yaratıcı çalışmalarından bir adım ileri gitmiş sayılmaz. *Reç*'in Sofya muhabiri için pek parlak bir iş değil!

Ama politik düşünüş düzeyi, çalışmasının niteliğinden bile daha düşük. Kendisine, yani liberal bir gazetenin muhabirine göre, eğer bir askeri sansür yetkilisi, yabancı bir muhabirin haber kaynaklarını denetlemeye kalkışırsa, bu "gayet anlaşılır bir şey". Sofya'daki sansürcüler, 'şan getirme' açısından pek olumlu sayılamayacak olaylar söz konusu olunca, gerçekten, bu savı sık sık kullandılar.

"Bunu göndermenize izin veremeyiz, çünkü kaynaklarınızı bilmiyoruz ve olayların doğruluğundan da şüpheliyiz."

"Özür dilerim ama, bu sizin işiniz değil."

"Ne demek istiyorsunuz? Eğer göndermenize izin verirsek, bu, haberi doğruladığımız anlamına gelir."

"Yani Sofya sansürü, Rusya'daki okurlar için, buradaki Rus muhabirlere karşı bir güvence mi oluşturuyor? Askeri sansürünüz –böyle bir kurumun gerekli olup olmadığı tartışmasını bir tarafa bırakalım– gönderdiğimiz yazılarda askeri harekâtlara zararı dokunacak bir taraf bulunmaması noktasına özen göstermeli, bundan öte hiçbir şeye de karışmamalıdır. Okurlarımıza yolladığımız haberlerin çeşitli kaynaklara doğrulatılarak mı, yoksa hiç araştırılmadan mı hazırlandığı, gerçek mi, yalan mı olduğu sizi ilgilendirmez. Haberlerimizin niteliği isimlerimizi ve gazetelerimizin ünlerini etkiliyor, işte böyle bir sorumluluk taşıyoruz."

Bazen, ileri sürdüğümüz bu fikrin kuvvetliliğini sansürcülere bile gösterebildik. Şimdiyse karşımızda Bay

Viktorov duruyor, özgür bir basın organı için çalışan özgür bir gazeteci, ama askeri sansüre yönelik patriyarkal-polisiye bakış açısının ta kendisini sergileyerek kamuoyunun önüne çıkıyor. Askeri sansüre, haber kaynaklarını kontrol eden, haberleri doğrulatan, gazetecilerin iyi davranış tarzından ayrılmamalarına gözcülük eden, hatta kendilerini yanlış adımlar atmaktan koruyarak onlara "yararlı hizmetler" (!) sunan bir tür "baba patron" gözüyle bakıyor.

Bay Viktorov, politik düşünce tarzını oluştururken hangi örneklerden esinlendi, bilmiyorum. Şu bağlamda zaten bu hiç önemli değil. Rusya'da, eski ağalık düzeninin davranış kalıplarından birçoğunu içlerinde taşıyan pek çok filisten mevcut olduğu, aralarında liberaller de bulunduğu (bunlardan bazıları kalem de oynatıyor) konusunda hiç şüphem yok. Ama eğer *Reç*, Liberal Parti'nin yarıresmi yayın organı, güvenilmez Rus gazetecilerin suçlamalarına karşı, Savov-Fiçev-Radev sansürünün savunması diye, okurlarına, bu köhne polisiye saçmalıkları sunuyorsa, gerçek bir siyasi skandal karşısındayız demektir!

***

Peki, Bay Viktorov sorunun özü, yani Balkanlar'daki kıyımlar hakkında neler yazıyor? Pek fazla şey değil, yazdığı kadarı da hayli kötü. İnkâr ederken kabul ediyor ve kabul ederken inkâr ediyor. Hiçbir temele dayanmadan, yararlandığım bütün verileri güvenilmez göstermeye çalışıyor, bu arada Balkanlar'daki kıyımlar hakkında "hakiki" bilgiler sunma vaadinde bulunarak kendisi için geri adım atma yolunu açık tutuyor. Bay Viktorov'un yazış tarzının iyi ve anlaşılır olduğu söylenemez, işte bilinçli olarak karanlık, belirsiz bırakılmış ifadelerle dolu bu zavallı yazı, *Reç*'in bana gecikmiş karşılığını oluşturuyor.

Bay Viktorov, iki yerde doğrudan inkâra başvurmaya kalkıyor: 1) Mustafapaşa'da "işsiz subayların bir şeytan

oyununa dönüştürdüğü infazlar" yokmuş, çünkü orada "sadece iki infaz olayı" yaşanmış. 2) "Dimotika'da hiçbir kıyım olmamıştır, bu artık kesin bir şekilde tespit edilmiştir."

"Mustafapaşa'da iki infaz olayı sadece." Burada vurgu nerede – infaz sayısında mı, yoksa yerin adında, Mustafapaşa'da mı? Bay Viktorov, başıbozuk ve casusları "yok etme" bahanesiyle pek çok sivil Türk'ün vurularak öldürülmesi diye bir şeyin meydana gelmediğini mi söylemek istiyor, yoksa benim bu "şeytan oyunu"nun –gerçekte topu topu iki tane "infaz olayı"nın görüldüğü– Mustafapaşa'da gerçekleştiğini söylerken, yeri tespit ederken yanlışa düştüğümü mü söylemek istiyor sadece? Bay Viktorov açık seçik yazmıyor; kaypak ifadelerle yazıyor, çünkü söylemek istediğinden daha fazla şey biliyor.

Dimotika'ya gelince, orada hiçbir kıyım olmadığı "artık kesin bir şekilde tespit edilmiş". Tespit edilmiş demek? Yani, birisi bu durumu tespit etme zahmetine gerçekten katlanmış? Böyle bir tespit yapmaya neden gerek duyulmuş ki – basiretsiz bir gazetecinin yazdığı haberler mi, yoksa Bay Viktorov'un basiretli suskunluğu mu yol açmış buna? Ayrıca kim tespit etmiş? Ne zaman etmiş? Niçin, Dimotika'da kıyımlar olduğunu bana anlatan "biri", Bay Viktorov'da yalnızca sansürcülerle dayanışma duyguları uyandırıyor da, bu haberi yalanlayan (genelkurmaydan?) "biri" kendisinde tam bir güven yaratıyor? Kendisine söylenenlere, bir bakıyorsunuz amansız bir şüphecilik gösteriyor, bir bakıyorsunuz anında, safça inanıveriyor; iki tutum arasında ne dengesiz bir dağılım bu böyle!

Dimotika'daki kıyımları bana yaralı Bulgar askerleri anlatmıştı. Bu olayları, çok kesin bir biçimde, kendi gözleriyle gördüklerine dayanarak doğrulayanlar ise, *Frankfurter Zeitung* muhabiri Dr. R. Godel ile *Daily*

Telegraph muhabiri Bay Beaumont'du; Bay Beaumont, İstanbul'un Bulgarlara verilmesi gerektiğini savunan ateşli bir Bulgarofildir. Belki de, Bay Viktorov'u inandıran o "biri", Dimotika'da yapılanları, "infazlar" veya "alan güvenliğini sağlamaya yönelik zorunlu tedbirler" sınıflaması altına sokmuştur yalnızca ve böylece Dimotika'da gayrimeşru hiçbir olay meydana gelmediğini ortaya koymuştur.

Ama benim yönelttiğim suçlamaların ağırlık merkezini Mustafapaşa'daki "infazlar" ve Dimotika'daki kıyımlar mı oluşturmaktadır? Kendisi niçin yalnız bu iki örneğe değiniyor ve onları bu şekilde "çürütüyor"?

Çünkü, bu muğlak çürütmeler sayesinde, ele almaya cesaret edemediği diğer suçlamaları da dolaylı olarak gözden düşüreceğini umuyor.

Ah evet, Bay Viktorov, "hiçbir yerde hiçbir kıyım yapılmadığını söylemek istemiyor". Doğru, "en küçük ayrıntılar"dan bile haberdar derin bir araştırmacı olan kendisi hiçbir şey görmüş değil; böyle bir tanıklığı olmamış işte. *Novoye Vremya*'dan Bay Pilenko ile Albay Von Dreyer; *Utro Rossii*'den Yüzbaşı Mamontov; *Russkoye Slovo*'dan Nemivoriç-Dançenko ve *Golos Moskvi*'den Bay Kuznetsov hiçbir şey görmemiş. Kıyımlar olmuş, bu inkâr edilemez; ama birçoklarının tersine, genelkurmaydan savaş meydanlarına gitme izni alabilen bu altı Rus muhabiri kendi gözleriyle hiçbir şey görmemişler: Ne de olsa, her şeyi birden takip edemezsiniz. Bir şeyler görüp daha da görmek isteyenler ise genelkurmaydan izin koparamadılar, hatta Sofya'ya geri gönderildiler. Dolayısıyla Bay Viktorov'un isimlerini saydığı o altı muhabir, görgü tanığı sıfatlarına yaraşmayan bir tarzda hiçbir şey görmediler. Onlar sadece muhabir değildiler, genelkurmayın kendi elleriyle seçtiği "erdemli" kişilerdi. Minnettarlık duyguları, gözlem yapma organları üzerinde zayıflatıcı bir etki yapmış olmalı.

Bay Viktorov kendi gözleriyle herhangi bir şey görmemişse de, bir şeyler duymuş. Kuşkusuz bu, Rus ve Avrupa basınında kıyımları teşhir eden haberler çıktıktan sonra olmuştur. Makedonya'da kıyımlar olduğunu duymuş ama bu kıyımları ordu, hatta partizan birlikleri yapmamış, sadece "yağmacılık ve intikamla kendinden geçmiş, başına buyruk Makedon unsurları" yapmış. Peki Bay Viktorov bu konu hakkında niye daha önceden yazmadı? Niçin bize bu "başına buyruk unsurlar"dan ancak şimdi ve teşhir edilen diğer kıyımların varlığını çürütmek amacıyla bahsediyor? Ve bu "unsurlar" hakkında daha ayrıntılı herhangi bir bilgisi yok mu? Örneğin benim elimde, Makedonya'da ele geçirilen kasabalardan birindeki bir Bulgar devlet memurunun, Sofya'daki bir başka devlet memuruna yazdığı bir mektubun kopyası bulunuyor ve bu mektupta, söz konusu memur büyük bir şaşkınlık içinde şunları yazıyor: Cinayet ve eşkıyalık yoluyla kısa zamanda yirmi, otuz bin franklık bir sermaye elde eden belli bir çetenin içinde, yalnız düşük kademeli idari personel değil, ayrıca, yöre halkının şüphelerine göre, polis bölge müdürü ve... metropolit[105] de bulunuyormuş.

Partizan birlikleri hakkında Bay Viktorov hemen hemen hiçbir şey duymamış. Oysa, partizan birlikleri, ele geçirilen bütün toprakları, işledikleri yüz kızartıcı suçlarla doldurdular, öyle ki Sırp ordusunun yüksek komuta heyeti, bu birlikleri daha çarpışmalar sona ermeden dağıtmak zorunda kaldı. Bulgar ordusu yüksek komuta heyeti ise böyle bir tedbir almadı. Bay Toporov'a açık mektubumda, Makedon Lejyonu'nun işlediği kanlı suçlar üzerinde özellikle durmuştum, Bay Viktorov da eğer dilerse, şimdi Sofya'da bulunan eski gönüllülerden bu mesele hakkında pek çok şey öğrenebilir.

105 metropolit: Ortodokslarda patrikten sonra gelen ve bir bölgenin din adamlarının başında bulunan piskopos. (ç.n.)

Ne var ki en önemli soru, düzenli kuvvetlerin davranış tarzıyla ilgiliydi. Suçlamalarımın ağırlık merkezini bu konu oluşturuyordu. Kesin bir şekilde o zaman ileri sürmüştüm, şimdi de ileri sürüyorum ki, yaralıların süngülenerek veya hançerlenerek öldürülmesi, esirlerin kurşunlanarak katledilmesi sistematik bir uygulama seviyesine ulaşmıştı. Bulgar genelkurmayı bildirilerinde birçok kez bahsedilen, Türk ordusunun savaş meydanında bıraktığı o çok sayıdaki yaralının akıbetinin ne olduğunu sormuştum. Gelgelelim, Bay Viktorov'un bu esas soru üzerine söyledikleri son derece muğlak. Kendisi böyle bir olayı kesinlikle görmemiş ve duymamış. Doğru, Alman basınında Bulgar kıyımları üzerine bir şeyler okumuş, hatta "abartılmış bile olsalar, olay yerinde güç ve titiz bir çalışma sonucu toplanan malzemeye dayandıkları için bu haberlere belli bir güven bile" duymuş.

Doğru, kendisi gayet emin ki, sansür kurulunda bulunan ve bizim protesto sesimizi zamanında duyurmamıza engel olan aynı demokrat ve radikaller, savaş sona erdikten sonra (yani, kurbanların hepsi katledildikten sonra – L. T.), tüm kıyımları ve suiistimalleri ciddi şekilde araştıracak ve kendi Bulgar "*J'accuse*"[106] metinlerini meydana getirecekler. Ve Bay Viktorov da, daha şimdiden kesinlikle inanıyor ki, bu "*J'accuse*", "kanıtlarla desteklenecekti", dolayısıyla benim yazdığım, kıyımları teşhir eden yazılardan "daha korkunç olacaktır".

Bundan çıkan sonuç, yazılarımın olayları abartmayıp, tersine olduğundan daha küçük gösterdiği. Demek ki, bu yazılarda bildirilen olaylar, Alman araştırmacıların "güç ve titiz" çalışmalarıyla doğrulandık-

106 *J'accuse*: "İtham Ediyorum." Fransız romancısı Emile Zola'nın 1898 yılında yazdığı ve Alfred Dreyfus'e kurulan anti-Semitik komployu teşhir ettiği açık mektubun başlığı. Dreyfus, Fransız ordusunda subayken askeri mahkemede yargılanıp casusluk ve vatana ihanet suçundan mahkûm edilmişti.

larına –bunlara Bay Viktorov belli bir güven duyuyor– ve bilhassa ileride oluşturulacak inceleme kurulunun yönelteceği suçlamalar bunlardan "daha da korkunç" olacağına göre gayet doğruymuş. Dolayısıyla, kaynaklarım da o kadar kötü değilmiş, hatta hiç kötü değilmiş. Bulgar ordusu komuta heyetinin (görmeyen ve duymayan) ayrıcalıklı bir gazeteci olarak koruması altına girmeyi kabul edilmez bulduğum ve dolayısıyla cepheye gidemeyip Sofya'da kaldığım halde, zaman içinde görüldü ki, ordunun eylemlerinin –ayrıcalıklı olanların görmezlikten geldikleri– çirkin tarafları hakkında bilgi sahibi olmakta hiç de kötü değildim. Bulgaristan'a gönderildiğim zaman, "Bulgar savaşçıların kampındaki şarkıcı" rolünü oynama niyetinde olmadığımı hiç saklamıyorum. Başkalarının bu rolü gereğinden fazla oynayacağını biliyordum. Yanılmadım da. Aynı zamanda, "savaşçıların kampındaki şarkıcılar"ın, öten bülbüller gibi, şarkı söylerken etraflarındaki hiçbir şeyi göremeyeceklerine dair de şüpheler taşıyordum. Bu noktada da yanılmadım. Savaşa ilke açısından karşı çıkan biri olarak, tabii ki, savaşın kaçınılmaz bir şekilde yanında getirdiği ahlak çöküntüsünü gözler önüne seren olaylar üzerine ilgimi yoğunlaştırdım. Bana bilgi veren ve Bay Viktorov'un onca hor gördüğü "birileri" kimlerdi? Yaralı Bulgar askerleri ve subayları. Yaralıların süngülenip öldürüldüğünü, esirlerin kurşunlandığını –Belgrad'da olduğu gibi, Sofya'da da– söyleyenler onlardı. Kimileri içgüdüsel bir iğrentiyle, kimileri "söz arasında" ve kayıtsızca, daha başkaları ise bilinçli, ahlaki bir öfkeyle bütün bunları bana anlattılar. Savaş meydanından yeni dönmüş, hastanede yataklarında yatarken veya otel odamda başları sargılarla kaplı otururken, içinde yer aldıkları olayların akışını bana anlatan kaynak kişiler için, bu görgü tanıkları için, bir gazeteci olarak benim vicda-

nımın sesi gayet berrak: Bunlar, Bulgar kıyımları hakkında düzmece şeyler uyduracak kimseler değildi...

***

Tabii ki, "en küçük ayrıntıları" kontrol edebilecek bir konumda değildim, ne de o "güç ve titiz" çalışmayı yürüttüm. Ama bilgim ne kadar eksik ve yetersiz olursa olsun, Rus basınında öfkeli protesto sesimi hemen yükseltmekle yükümlü değil miyim? Bir gazeteci, işlenen suçun bütün şartlarını, boyutlarını araştırarak iddianamesini hazırlayan bir savcı mıdır? Zamanı gelince sıraya koyup yazabilmek için, materyallerin birikmesini sabırla bekleyen bir tarihçi midir? Bir gazeteci, olayların defterini gecikmeyle tutan bir kayıt memuru mudur yalnız? Mesleğinin adı [jurnalist = gazeteci] günlük anlamındaki jurnal kelimesinden gelmez mi? Tam ertesi gün için yükümlülük altına girmez mi hep?

Bay Viktorov, Bulgar sansürcülerinin işlenen suçları ortaya çıkaracağı ve Bulgar genelkurmayının bugünkü meşguliyetlerinden kurtulup serbest kalacağı zamanın gelmesini iple çekerken, –bunu kendisi söylüyor– sabırla beklemeyi ve Bay A. Oto'nun skandal yaratacak nitelikte açıklamaları karşısında sessizlik komplosuna katılmayı uygun görüyor. Zamanı gelince genelkurmay mensuplarıyla sansürün nasıl en iyi şekilde örgütlenebileceğini –garden partilerde– tartışmaya ve (emekli olacak) sansürcülerin savaş suçlarını ortaya çıkarma çalışmalarına destek olmaya söz veriyor. Bütün bunlar, savaş sona erdikten sonra, korkunç iş nihayet tamamlandıktan sonra olacak.

Bu, kamuoyuyla alay etmek değil de nedir? Viktorov'lar ve daha önemlisi, onların efendileri, Bulgar kıyımları karşısında ne kadar zaman "sabırla" susmamızı önerdiler? Ülkemizi herkesin birbirinin gırtlağına yapışacağı uluslararası bir çatışmaya sürüklemek için var güçleriyle çaba harcayan o siyasi kundakçılara ne

kadar zaman gerekiyorsa, o kadar. Bu, Rus halkının gözlerini, savaşın "vatansever" ve "milli" görünüşünün arkasına gizlenen suçları ve dehşet verici olayları görecek şekilde açmak konusunda biz gazetecilere –yani, dürüst gazeteci olmak isteyenlerimize– on kat daha fazla görev yüklemedi mi? Bu görevi yaparken, elbette ayrıntılarda hata yapma ve kimi "infazları" Kırklareli'nden Mustafapaşa'ya taşıma riskine girdik. Ancak, bugüne kadar gazetelerde ve kitaplarda toplanan bilgilerin gösterdiği üzere, bildirdiğimiz olaylar ana çizgileriyle doğruydu.

Viktorov'ların sessizliğinin arkasında yatan şey ise, olayları en küçük ayrıntılarına kadar kesin bir şekilde saptamaya yönelik ukalaca bir kaygı değil, bambaşka bir şeydi, yani yalan söylemekti. Evet, yalan söylemek. Politik hesaplar, birileriyle aralarının açılmasından duyulan korku ve hepsinin ötesinde dehşet verici gerçekleri ortaya koyarak belli bir siyaseti gözden düşürmeme kaygısı. Çünkü Türk kıyımları söz konusu olunca, bu sözde kesinlik arayışından eser kalmıyor. Bay Viktorov'un sabır ve susmanın fazileti üzerine nasihatlerinin yayımlandığı gün, aynı gazetede büyük puntolarla atılmış "Hıristiyanlara Katliam" manşetinin altında, üç Hıristiyan köyünde yaşayan ahaliye Türklerin katliam yaptığını bildiren bir ajans telgrafı yer alıyor – bu haber, "bir çocuk annesi", esrarengiz bir "genç kadının" sözlerine dayanıyor. Bu ikiyüzlülük örneği ortada dururken, Bay Viktorov'un yazısının sonunda, bana, yapmacık bir yakınlık gösterisiyle, "muhabirin meslek ahlakı" üzerine görüşlerimi kendisiyle paylaşmam yönünde art niyetli bir çağrıda bulunması, ahlaki değerleri düpedüz ayaklar altına almaktır. Kendisiyle ahlak konusunda tartışmaya girmek gibi bir niyetim yoktu. Ama mademki bu konuda ısrar ediyor, o zaman kendisine tek bir "meslek ahlakı" ilkesi sunabilirim; bu ilke, kanımca hem hiç tar-

tışma götürmez bir nitelik taşımaktadır, hem de mesele hakkında söylenmesi gereken her şeyi dile getiren, bulunabilecek en iyi ilkedir:

Yalan söyleme!

Kievskaya Misl, No. 39
8 Şubat 1913
Viyana

Eşyanın tabiatında

Köşeye sıkışan *Reç* suç ortaklığından inkâra geçti. Durumun büsbütün ümitsiz olduğunu gören Bay Milyukov artık ortalarda gözükmüyor, izlerini silme işini ise "Basın"dan baş kapıcıya ve Sofya'dan Viktorov diye birine bırakıyor. Baş kapıcı, eski martaval okuma taktiklerine devam ediyor; tek bir amaç taşıyor: Uyumadığını, kendisine emanet edilmiş süpürge elinde çalıştığını göstermek.

Sofya'daki Bay Viktorov'a gelince, elbette ondan da hiçbir şey çıkmıyor. Viktorov, niye Bulgar kıyımları hakkında hiçbir şey söylemeyip sadece Türk kıyımları üzerine yazmış? Niye olacak, liberal siyaset bunu gerektiriyordu da ondan. Elleri milletin cebindeyken yakalanan Stambolovcu generallerin avukatlığını yapan Bay Viktorov, kimdir necidir kimse bilmiyor, hiçbir şeyden sorumlu değil, hiç kimsenin ilgisini çekmeyen biri. Kendisinin, Bay Milyukov'un sisteminde "Sofya'daki adamımız" olmaktan öteye geçen bir niteliği yok. Omuzlarına başarılması imkânsız bir görev yüklenmişse, kabahati onda aramamak lazım.

Elinden geldiğince işin içinden yakasını sıyırıyor. Suçlamaların özüne cevap vermeyi tamamen bir tarafa bırakıp, zihinsel yeteneklerini, kendisi gibi "gerçek bir muhabirin" hiç görülmediğini kanıtlamaya vakfediyor. Bay Viktorov'un dediğine bakılırsa, *Kievskaya Misl*'de iki muhabir, hiç gitmedikleri yerlerle ilgili yalan haberler

yazmış. Böyle bir şey olup olmadığını bilmiyorum. Bu iddiaya cevap vermek *Kievskaya Misl*'e düşer. Hangisi daha kötü, insanın hiç gitmediği yerler hakkında –Viktorov'a göre iki muhabirin yaptığı gibi– yalan söylemesi mi, yoksa Viktorov'un kendisinin yaptığı gibi gittiği yerler hakkında yalan söylemesi mi, doğrusu karar veremiyorum. Ama benim yazdığım olayların, kullandığım bilgilerin söz konusu iki muhabirle hiçbir ilişkisi yoktur ve benim kendileriyle bugüne kadar hiç temasım olmamıştır. Edirne kuşatması üstüne yalan söyleyen bir muhabir varsa, bu, o muhabirin bireysel hatasıdır ve eğer suçluysa, hak ettiği cezaya çarptırılmalıdır. Ama, Bay Viktorov'un yalan söylemesi bireysel bir hata değil, kendisi bir sisteme hizmet ediyor. Beni de, kamuoyunu yanıltan liberal sistem ilgilendiriyor yalnızca.

Bay Viktorov elinden geldiğince işin içinden yakasını sıyırıyor. Dikkati suçlamaların özünden başka tarafa çekmek için, beni *Reç* okurları önünde, yazılarımda değişik takma isimler kullandığım için şiddetle kınıyor ve... daima kendi imzasını kullanan (ve hemen ilave edelim, o tanınmamış imzanın arkasına, taştan bir duvarın arkasına saklanır gibi saklanan) Viktorov adında Sofya'da bulunan birini kendime örnek almamı dolaylı olarak öneriyor.

Takma isimler kullandığım doğrudur. Ama hiç kuşkum yok ki, *Reç* gazetesinin baş kapıcısı bile, Viktorov'ların sahip bulunduğu, o her zaman ve her yerde kendi imzamı kullanma ayrıcalığından birçok arkadaşım gibi benim de niçin yoksun olduğumu bilir. Bu konu, hiçbir zaman benim iyi niyetime bağlı olmamıştır. Sofya'da bulunan Viktorov, Stambolovcu genelkurmayın avukatı ve kendisinin de kabul ettiği gibi, *Novoye Vremya*'dan Pilenko ile karşılıklı bir "titizlik" garantisine girerek bağ kuran bir gazeteci – eğer bu olguyu bana bir suçlama diye yöneltiyorsa, bu, eşyanın tabiatına uy-

gundur yalnızca. Ama, *Novoye Vremya*'nın Medvedski'nin takma ismini teşhir etmesini o kadar şiddetle eleştiren *Reç*'in, kendi yazarının korkakça (evet korkakça, çünkü kalkıştığı işi sonuna dek götüremiyor) attığı bu pisliği yayımlaması ise... aslına bakılırsa, bu da eşyanın tabiatına uygundur.

Yalnız bir şey söyleyebilirim: Şu uğursuz kader beni hangi takma isimlerle yazmaya zorlarsa zorlasın, Pilenko gibi biriyle dostane ilişkiler yürüten, bir Medvedski'nin haklarının dokunulmazlığına kuvvetle sahip çıkan, sosyalist bir Rus gazetecisini "takma isimler" kullandığı için şiddetle eleştiren liberal basına duyduğum horgörü hiç eksilmeyecek.

Luç, No. 53 (139)
5 Mart 1913

Titizlikle korunan sessizlik

İşte, bir kez daha –umarım son kez olur– bir gazetecinin görevini, Balkan kıyımlarına ilişkin olunca "titiz sessizlik", başka durumlarda ise vicdansızca boşboğazlık sayan Bay Viktorov hakkında yazıyorum.

Reç gazetesinin, savunma hattının ileri mevzilerine yerleştirdiği Bay Viktorov, öyle görünüyor ki, tartışılan konunun kendisine ilişkin bir sorun olduğunu sanıyor ciddi ciddi: Sanki Rus kamuoyu, başkaları ölüme yollanırken, Bay Viktorov'un neden –sağ ve salim olduğu halde– ölü gibi sessiz kaldığını öğrenmek için sabırsızlıktan yanıp tutuşuyor. *Reç*'in editörleri de, Bay Viktorov'a ölümcül hatasını, durumu yanlış anlamasını göstermeyi gerekli görmüyorlar – şu basit nedenle ki, kendilerininki yerine, Bay Viktorov'un kanatlardan saldırıya uğraması işlerine daha çok geliyor.

Mesele, Bay Viktorov meselesi değil. Kendisinin sessiz kalışında, hangi kişisel nedenlerin etkili olduğuyla

kimse ilgilenmiyor. Sessizliği "titiz" midir, öfkeli mi, temkinli mi ya da başka bir şey mi, bizim hiç mi hiç umurumuzda değil. Bay Viktorov'un sessiz kalışı, bir bütün olarak *Reç*'in sessizliğiyle çakışmıştır. *Reç*'in sessizliği ise, Slavofil ve Slavofillere yakın bütün basının sessizliğiyle çakışmıştır. *Reç*, *Russkaya Molva, Russkoye Slovo, Novoye Vremya, Rossiya* – bunlar hepsi sessiz kalmıştı ve hâlâ da öyledirler. Bizi ilgilendiren, yalnızca bu genel, mutlak ve birörnek sessizliktir, yoksa Bulgar genelkurmayının onayından geçen, uslu ve zararsız bir gazeteci olarak görev yapan Bay Viktorov'un bireysel sessizliği kesinlikle değildir. Doğru, Bay Viktorov, sessizliğini koruyan, bakıp da görmeyen, işittiklerini kulak arkası eden herkesin titizliğine dair güvence verdi; *Novoye Vremya* gazetesinde Pilenko'nun da bu konudaki sessizliğin titizlikle korunmasında kendisi kadar başarı gösterdiğine, kendisinin de Pilenko ile aynı titizlik düzeyini tutturduğuna imzasıyla tanıklık etti. Gelgelelim, *Reç*'in kendisi, Bay Pilenko'nun Balkanlar'dan gönderdiği haberleri "bir dalkavuğun eserleri" diye niteleyerek her şeyi berbat ediyor. Doğrusu bu ya, okur kamuoyu, Bay Viktorov'un profesyonel ve titiz sessizliği ile Bay Pilenko'nun dalkavukça sessizliği arasında herhangi bir büyük fark görebilmiş de değil. Okur kamuoyu, Bay Viktorov'un sessizliğinin –büyük bir sorunun ortasına çok önemsiz bir figürü densizce sokan bir sessizliğin– arkasında hangi bireysel güdülerin yattığını keşfetmek gibi bir işle uğraşmama hakkına kesinlikle sahip olduğunu düşünüyor. Kamuoyunu ilgilendiren şey şu siyasal olgudan ibaret: *Reç*, *Novoye Vremya* ve *Rossiya* Bulgar ve Sırpların giriştikleri kıyımlar hakkında hiçbir şey yazmayıp sessiz kaldılar. Eğer Bay Viktorov'un sözünü ciddiye alıp, bu tek taraflı sessizliği "titizce" incelersek, o zaman ilgili konuda gösterdiği titizlik bakımından *Rossiya*'nın eline kimsenin su dökemeyeceğini kabul et-

memiz gerektiğini anlarız. Çünkü *Reç*, lafı ağzında bir hayli gevelese de, bir şeyler kabul etti. Daha önceden de Pilenko, bir şeylerin varlığını hafifçe ima etmişti. Ama yarıresmi nitelik taşıyan, Slavofil Gurlyand bugüne kadar bu konuda tek bir kelime söylemedi. Dolayısıyla, kendisini titizliği koruma bakımından Pilenko ile aynı seviyeye koyan Bay Viktorov, Gurlyand'ın bulunduğu ahlaki yüksekliklere ulaşamıyor. Kamuoyu –yani, kamuoyunun değer verdiğimiz kesimi– ise, Viktorov'un, Pilenko'nun ve Gurlyand'ın adamlarının tek tek kişi olarak hangi motivasyonla hareket ettiğini kale almamakta tamamen haklıdır. Bu kamuoyu, şu basit ve tartışma götürmez sonuca çoktan varmış bulunmaktadır: Eğer bir yandan *Reç*, öte yandan *Rossiya*, okurlarına her gün, Türklerin yaptıkları kıyımlara ilişkin ve çok büyük bir çoğunluğu Bulgar ve Sırp kaynaklarından gelen haberleri –doğal olarak başka kaynaklara doğrulatmadan– sunduysa, aynı zamanda da, Türk kaynaklarından değil, Rus, Alman, Fransız ve İngiliz kaynaklarından gelen ve Bulgarlarla Sırpların yaptıkları kıyımları bildiren bütün haberleri sessizlikle geçiştirip bunları hiç duyurmadıysa, o zaman bu ortak davranış kalıbını yaratan genel nedenler var demektir. Bu nedenleri de, XVII. Viktorov'un ahlaki vasıflarında değil, belirli bir siyasetin çıkarlarında aramak gerekir. "O zaman bu siyaset öyle bir nitelikteydi ki," diye okur hükmünü vermiştir, "bir kategorideki bütün olguların, fenomenlerin benden gizlenmesini gerekli kılıyordu. Dolayısıyla, bu siyaseti desteklemek, hatta kabul etmek, ancak onu kuran tüm unsurlardan habersiz kalmakla mümkündü. Ama bir ülkenin kamuoyunu yanıltmayı gerektiren bir siyaset, ister dışa, ister içe yönelik olsun kötü bir siyasettir. Ben bu siyasete güvenemem. XVII. Viktorov'un yazarlık iffetiyle de ilgilenmiyorum."

Gelgelelim, Bay Viktorov, sorunu böyle ilkeli bir şekilde koymaya hiç de niyetli değil. Kendisini, Bulgaristan'da geçirdiği beş yılı, bilgisini, titizliğini, doğruluğunu unutmamamız konusunda ısrarlı. Slavofillerin meydana getirdiği, sessiz kalarak birbirine destek olma sistemi içindeki bir XVII. Viktorov olmaya gönlü razı değil, türünün tek örneği olmak istiyor.

Okura, boyuna, kendisinin beş yıldır Bulgaristan'da bulunduğunu hatırlatıyor, sanki ikamet süresi, titizliği ve... keskin zekâyı göstermeye yeterli bir kanıt oluşturuyor! "Bulgar kuvvetleri Pomakları, esirleri ve yaralı Türkleri katletti mi ve sivil halktan, savaşın dışındaki kişileri casusluk yaptıkları bahanesini ileri sürerek öldürdü mü?" şeklindeki soruya basit ve doğrudan bir cevap vermek yerine, ahlaki öğütler sıralıyor. İlerici basın "her şeyin üstünde ve herkese rağmen [!] doğruyu savunmalıdır", dolayısıyla... dolayısıyla ne?... Dolayısıyla kendisi, ayrıntılarını, tabii ki, her zaman saptayamayacağı, ama ana çizgilerine ilişkin en küçük bir kuşku bile duymadığı olgular hakkında hiçbir şey yazmayıp sessiz kalmıştı, hâlâ da bu tutumunu sürdürmektedir. İşte burada, bütün o sözde öfkenin ve kendine hayranlığın, bütün o göğüs yumruklayıp meydan okumanın altındaki kirli taraf kendini gösteriyor. Hepsi *tartufferie*'den[107] başka hiçbir şey değil. Ünlü Radko Dimitriyev'in Türk yaralı ve esirlerinin imha edilmesi suretiyle ordunun naklinin hızlandırılması yolunda bir emir verdiğini ve bu emrin yerine getirildiğini Bay Viktorov biliyor ve bundan hiç kuşkusu yok. Bay Viktorov, sivil halktan, savaşın dışındaki Türklerin, casus ve başıbozuk oldukları bahanesine dayanılarak katledildikleri de biliyor. Bir Pomak köyünün (acaba yalnız bir tane mi?), içinde yaşayan herkesle beraber yok

107 *tartufferie*: İkiyüzlülüğün daniskası. Kelime, Molière'in *Tartuffe* adlı komedyasındaki, oyuna adını veren ikiyüzlülük timsali kahramanın isminden türetilmiştir.

edilip, yeryüzünden silindiğini biliyor kendisi. Bunların hepsini biliyor. Yine biliyor ki, bir muhabir olarak bütün cinayet ve tecavüz kurbanlarının tam sayısını veya isim listesini bildirmekle yükümlü değil, ama kitlesel bir kırım olduğu olgusunu, hakkında hiç kuşku taşıyamayacağı bu olguyu gizlememek yükümlülüğü var. Tanışma fırsatına kavuştuğum Rus muhabirlerinden hiçbiri de bu konuda herhangi bir kuşku duymuyordu ve bunların çoğu Slavofil gazetelere yazıyordu. Bu gazetelerden birinin, Sofya muhabirinin gönderdiği mesajlardaki, Bulgar kıyımlarına ilişkin en küçük bir imayı –sansürün ince eleğinden bile geçebilmiş şeyleri– özenle çıkarttığını biliyorum. Diğer Slavofil editörler de böyle mi davrandı, yoksa muhabirlerin kendileri mi daha kurnazdı ve mutlak hakikat cevherini ararken etraflarında süregelen dehşet verici hakikatleri görmemeyi becermişlerdi – elbette bunun hiçbir önemi yok. Ama sessizliği koruma paktı siyasi bir olguydu ve Rus okuru, Avrupa'nın politik hayatındaki en kritik dönemlerden biri boyunca gazeteler tarafından aldatıldığını unutmayacaktır. Bu gerçek göz önüne alındığında, Bay Viktorov'un, adının, okurun hafızasına uzun zaman çıkmamak üzere kazınması için çabalamak yerine, diğer on altı Viktorov arasında kaybolmasına özen göstermesinin kendisi için yüz kat daha hayırlı olacağı aşikârdır.

Bay Viktorov'un politik karakteri, yalnız benim değil, bütün bağımsız basının yönelttiği suçlamalara karşı Bulgar askeri sansürünü savunma işini üzerine aldığı o ilk polemik yazısıyla benim gözümde açıklık kazanmıştı. Kendisi, daha sonra, askeri sansür üzerine patriyarkal-polisiye görüşlerini ortaya attı (*Reç* gazetesi de onun sütununu bu amaç için kullanmasına göz yumdu); ona göre, askeri sansür, askeri harekâtların gizliliğini korumakla kalmayan, gazetecilerin iyi davranış tarzından ayrılmamalarına özen gösteren, haber kaynaklarını

kontrol eden ve onları doğru yola yönelten bir "baba patron" gibiydi. Bay Viktorov, gazetecilerin yapılan kıyımları gözler önüne sererek, bunların sorumlularını dizginlemelerine engel olmak üzere, Stambolovcu genelkurmay adına sansür görevlisi olmaktan çekinmeyen Bulgar "radikaller"ini kanatları altına aldı. *Reç* gazetesinin Sofya'daki yılmaz meşruiyetçi temsilcisi, sansürün bir *dura lex* sayılıp, sessizce kabul edilmesi çağrısında bulundu.

Ben ise, askeri sansürün bir *dura lex* diye yapılan bu tanımından hiç değilse ikinci kelimenin çıkarılması gerektiğini, çünkü Bulgar askeri sansürünün bir *lex*, bir kanun değil, Stambolovcu genelkurmayın keyfi, hukuk dışı bir ürünü olduğunu söz arasında belirtmek basiretsizliğini göstermiştim. Viktorov, kendini tutamadı ve bu hayli ikincil sorunun söz konusu olduğu yerde bile, kendisini, Bulgar genelkurmayından onaylanmış, hakikat âşığı olarak göstermek için hemen ileri atıldı. "Bir *coup d'état*'dan bahsetmeniz," diye yazıyor bu hakikat âşığı, "–ki size göre askeri sansür Bulgaristan'a sadece bu yolla getirilmiştir– düpedüz, Bay A. Oto, Bulgar anayasasını bilmemenizden kaynaklanıyor". Okur, doğası gereği ürkek bir kişidir ve bu alıntıda görülen saldırgan üslup da onu korkutmak üzere burada kullanılmıştır. Yine de, Bay Viktorov, bu temelsiz sözleri söylemek yerine, Bulgar anayasasının hangi maddesinde sansür için hukuki bir temel bulduğunu belirtiverseydi, daha iyi etmiş olurdu. Ancak, bunu yapmadı. Niçin? Çünkü böyle bir madde yok. Bulgar askeri sansürü, anayasaya kesinlikle aykırıdır. Bu, yalnızca benim görüşüm, yalnızca gerçek Bulgar demokratlarının görüşü olmakla kalmıyor; aynı zamanda, sansürün konulmasını "esef verici bir zorunluluk" sayan Bulgaristan'ın o manevi Oktobristlerinin de meseleye bakışı budur. Gelgelelim, anayasaya gerici tecavüzler her zaman ve her

yerde zorunlu tedbirler bahanesiyle haklı çıkarılmaya çalışılmamış mıdır?

Bizzat genelkurmay gayrimeşru çocuğunu nasıl bir gözle değerlendiriyor, bilmiyorum. Gerçi, gerçekleştirdikleri bu kısmi *coup d'état*'nın, demokrasinin sesine rağmen, anayasaya tamamen uygun bir hareket olarak yorumlanması ile çok yakından ilgilendiklerine ilişkin hiçbir kuşkum yok. Bay Viktorov gücü yetmediği için böyle bir yorum sağlayamaz. Ama bu yolda bir iddia ortaya atıyor. Bulgar ve Rus demokratlarının yönelttiği suçlamalara karşı Bulgar askeri gericiliğini savunmak söz konusu olunca, "elinden geleni yapmaktan mutlu" olduğunu gösteriyor. Bu "Hakikat" şövalyesi işte böyle biri.

Kievskaya Misl, No. 66
7 Mart 1913

Onların işi

Bizden daha sağlıklı koşullarda yaşayacak olan gelecek kuşaklar, tarih kitaplarından, kapitalist halkların anlaşmazlıklarını hangi yöntemlerle çözdüklerini öğrenince dehşete düşecekler. Görecekler ki, dünyanın en ileri bölgesi, Avrupa, tam tamına bir ordu kampına dönüştürülmüş. Hükümetler, mümkün olan en çok sayıdaki insanı en acımasız imha silahlarıyla nasıl donatacaklarından başka bir şeyle ilgilenmemiş. Parlamentolarda burjuva partileri, silahlı kuvvetlerin ihtiyaçları için giderek hep daha fazla parayı, yüz milyonları hükümetlere devretmiş. Bütün ülkelerdeki burjuva basını dehşet saçmış, insanların kafalarına şovenizm[108] zehri katmış.

Balkan yarımadasında kan dökülmeye başladığı günden bu yana altı ay geçti. Küçük Balkan hanedanlarının iştahları kabardı, her biri Avrupa Türkiyesi'nden olabildiğince büyük bir pay koparmaya çalışıyor; Türk, Bulgar ve Karadağlı binlerce köylü, işçi ve çoban bugün

108 Şovenizm, savaş yanlısı, tafracı "vatanseverlik" ile dış ve iç düşmanlara, bilhassa azınlık halklarına daima sıkılı yumruklar göstermek demektir. Şovenizm, ülkemizdeki Kara Yüzler'de olduğu gibi, pogrom yapmaya yönelik, canice bir biçim alabilir. Bunun yanı sıra, bir de "liberal" şovenizm vardır, örneğin bizim Kadetlerin Almanlara karşı yürüttüğü ajitasyon bu türe girer. (L. T.) [Kara Yüzler: Çarlık yönetiminin arka çıktığı gerici çetelere verilen genel isim. Yahudilere yönelik kırımları en bilinen eylemleriydi.]

hâlâ Edirne ve İşkodra için can vermeye devam ediyor. Aynı zamanda, Balkan İttifakı ülkeleri arasındaki ilişkiler had safhada gerginleşmiş durumda. İttifak ülkeleri ile Türkler arasındaki savaşın sonunun, "ganimetin" paylaşımı yüzünden Bulgarlar ile Yunanlılar veya Sırplar arasında çıkacak bir savaşın başlangıcı olması hiç de uzak bir ihtimal değil. Altıncı Balkan devleti Romanya savaşa hiç katılmadı, ama ortalıkta üzerine yatılacak bir parça bulup el koymak için büyük bir istek duyuyor ve Bulgaristan'ın önüne, "müdahale etmemesinin" karşılığı olan hesabı uzattığı da biliniyor. İki tarafın bu hesaba nasıl imza atacağı ise henüz bilinmiyor – normal mürekkeple mi imzalayacaklar, yoksa bir kez daha kanla mı, henüz belli değil.

Fakat Balkan Savaşı, Balkanlar'daki eski sınırları ortadan kaldırmakla, Balkan devletleri arasındaki karşılıklı nefret ve kıskançlıkları iyice körüklemekle kalmadı, ayrıca Avrupa'nın kapitalist devletleri arasındaki dengeyi de kolay kolay yeniden kurulamayacak şekilde altüst etti.

Avrupa'nın altı Büyük Devleti iki düşman gruba ayrıldı: Bir yanda Üçlü İttifak (Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya), öte yanda Üçlü İtilaf (İngiltere, Fransa ve Rusya). Her iki grup da, Balkanlar'da, bütün saldırganların başvurduğu eski ilkeye göre hareket etti: "Böl ve yönet!" Almanya ile Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Romanya'yı "destekledi", yani bu ülkelere askeri uzmanlar yolladılar ve mallarını, özellikle top ve tüfeklerini yüksek fiyatlarla onlara sattılar. Üçlü İtilaf ise, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ı benzer şekilde "destekledi".

Dolayısıyla, Türkiye'nin askeri bakımdan çöküşü ve Balkan İttifakı devletlerinin bu ülke aleyhine güçlenmesi, Üçlü İtilaf'ın değirmenine (içine bol miktarda kan da karışmış) su taşıdı.

Yunan piyadeleri Atina'daki Zeus tapınağı önünde geçit alayında.

"Slav" zaferleriyle kendinden geçen bizim Rus şoven çığırtkanlarımıza bakılırsa, artık nihayet o kahrolası Avusturya-Macaristan ile –muzaffer Balkan "kardeşler"imizin yardımını da alarak– hesaplaşmanın zamanı geldi, bunun için uygun fırsat doğdu. Fransız şovenistleri de, aynı nedenle, Fransa'nın Almanya'yla iki eyaletini, Alsace ve Lorraine'i kaybettiği 1870 yenilgisine ilişkin hesaplaşmayı yapmasının artık zamanının geldiğini düşünüyorlar. Öte yandan, elinden kaçıp gitme tehlikesi taşıyan Balkan pazarında nüfuzunu korumak için mücadele eden Avusturya-Macaristan, dişine kadar silahlanıyor, yedekleri silah altına alıyor, kılıcını şakırdatıyor – kısacası, Petersburg politikacılarının ve onların Sırp evet efendimcilerinin bağırmalarından ürkerek mevzilerini bırakmaya hiç de niyeti olmadığını mümkün olan her yolla açık seçik ortaya koyuyor. Güçlü ordusuyla Avusturya'nın arkasında yer alan Almanya da, meydana gelen değişiklikleri kendine göre değerlendirdi ve gerekli sonucu çıkardı: Orduyu güçlendirmek!

Zaten hayli istikrarsız olan Avrupa dengesi büsbütün bozuldu. Avrupa'nın kaderine yön verenlerin bu defa işi en uç noktaya kadar götürerek bütün Avrupa'yı saracak bir savaş çıkartıp çıkartmayacaklarını kestirmek güç. Şovenistlerin gayretlerinin bir sonucu ise şimdiden belli: Bütün Avrupa'da militarizmin çılgınca geliştiği görülüyor ve savaş gemisi, top, tüfek ve barut ticareti yapan uluslararası tüccarlar çetesi çok çarpıcı kârlar elde edecek. Avusturya-Macaristan'ın seferberlik yürütmesi –şu anda sadece bir süre için ertelendi, yoksa bütünüyle iptal edilmiş değil– şimdiden yüz milyonlarca rubleyi yuttu ve çalışan kitleleri işsizlik ve açlık uçurumuna sürükleyerek ülkenin tüm ekonomisini altüst etti. Almanya, ordusunu güçlendirmek için piyasadan derhal 500 milyon ruble çekiyor, üstelik bir de savunma bütçesini yılda 100 milyon ruble artırmaya hazırlanıyor.

Ordusunun büyüklüğünü Almanya'nınkine eşit düzeye ulaştırmaya çalışan Fransa, iki yıllık askerlik süresini üç yıla çıkarmaya yönelik gerici bir hamle yapmaya hazırlanıyor, aynı zamanda askeri harcamalarını artıyor. Rusya, silah altına alınanların sayısını her yıl artırıyor, orduya yaptığı harcamaları geçen yıla göre 144 milyon ruble daha fazla bir seviyeye çıkartıyor. Rusya'nın 1913 yılı savaş bütçesi şu anda, *horribile dictu* [söylenmesi bile korkunç], 866 milyon rubleyi yutuyor – eğitime harcanan paranın altı katı.

Kapitalist hükümetlerin, burjuva partilerinin ve profesyonel diplomatların yaptıkları işlerin sonuçları işte bunlardır: Zaten katlanılmaz seviyedeki militarizm yükünün artması, kültürel gelişmenin durdurulması, şovenist isteklerin çoğalması ve –hepsinin üzerinde– yakın gelecekte, bütün Avrupa halklarının içine sokulacağı kanlı bir kapışma çıkması tehlikesinin her an kapıda beklemesi!

Luç, No. 61 (147)
14 Mart 1913

Proletaryanın işi

Balkanlar'da kanlı kaos ve genel yoksullaşma, bütün Avrupa'da emperyalizmin[109] hâkimiyeti, silahlanmada hummalı bir artış, başımızın üzerinde sürekli duran bir uluslararası savaş tehlikesi – işte uygar denen insanlığın bugünkü sosyal ve politik durumu. Ruhunu şovenizm şeytanına satmamış olan her düşünen kişi kendisine şunu sormalıdır: İnsanlık onca yüzyıldır bu utanç verici sonuç için çabalamış, mücadele vermiş olabilir mi? Teknolojimizin başlıca işi, insan öldürmek için giderek daha iyi silahlar yapmak olabilir mi? İnsanlık, gerçekten, gezegenimizin işlerini halletmek için öldürme, sakatlama ve tahrip etme yöntemlerinden başka yol bulamaz mı?

Bu kanlı çılgınlık karşısında gerçekten ümitsizliğe düşülebilirdi, eğer onun yanı sıra, akıl ve insanlığın büyük bir çalışması yürütülüyor olmasaydı: Enternasyonal Sosyal Demokrasi'nin çalışmaları. Yığınları savaşa sürükleyen zorbalar savaş meydanlarını paramparça cesetlerle dolduruyor, diplomatlar yeni entrikalar hazırlıyor, borsanın vatanseverlikleri belgelenmiş mensupları top ve savaş gemisi ticaretini yürütüyor, maliye bakanları milli ekonominin milyarlarını silahlı kuvvetlere pompalıyor, burjuva partileri ve gazeteler ulusal kinleri ellerinden geldiğince körüklüyorlar – ama bu arada sosyalist fikirler çalışan kitleleri kendilerine bağlıyor, bütün ülkelerde onları dayanışma ve uluslararası kardeşlik ruhuna göre eğitiyor. Savaş gemilerinin sayısı artıyor, orduların dinamit stokları artıyor – ama aynı zamanda bilinçli proletaryanın gücü de artıyor. Bilinçli proletarya, tüm dünyada, emperyalizmin yaptığı bütün hamlelere karşı, diplomatların çevirdiği dolap ve entrikalara karşı, ulus-

109 Emperyalizm dış pazarları silahlı kuvvet kullanarak ele geçirmeye yönelik bir siyasettir. Sosyal Demokratlar ve belki şu ana kadar Trudoviki hariç, Rusya'daki bütün partilere emperyalizm ruhu hâkimdir. (L. T.)

lararası maceralara karşı, felaket getiren militarizme karşı, halklar arasında kardeşlik ve barış için ödünsüz ve yılmaz bir şekilde mücadele veriyor.

Balkan Savaşı'nın arifesinde, Balkanlar'daki bütün burjuva partileri savaş yanlısı bir heyecan nöbetine tutulmuşken, genç Sosyal Demokrat hareket uyarı ve protesto sesini cesaretle yükseltti. Sırp Şkupştina'sında, yaklaşan savaşın ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayrılacak yeni kaynaklar konusunda isim okunarak yapılan oylamada, "vatanseverce" "evetler" dizisinin arasında yürekli bir "hayır" duyuldu – Sırp proletaryasının lideri, arkadaşımız Lapçeviç'in sesiydi bu. Bulgar ulusal Sobraniya'sında,[110] benzer bir oturumda, birbirlerine benzeyen burjuva vatanseverleri alayının karşısına arkadaşımız Sakazov dikildi, kan ve barut siyasetine karşı sosyalist protestoyu gösteren cesur bir konuşma yaptı. Balkan halklarına en iyi geleceği sunan ses, Balkan toplarının ölüm kusan ağızlarından değil, Lapçeviç ve Sakazov'un ağızlarından duyuldu.

Açgözlü militarizmin çılgınlığına karşı, Almanya ve Fransa sosyalist proletaryasının temsilcileri, geçenlerde ortak bir bildiriyle seslerini yükselttiler. Devlet sınırlarının kendilerini bölmediğini duyurdular. Fransız işçileri, bugün, sendikalarının, kitlesel politik mitinglerinin, basın organlarının ve parlamento kürsüsündeki temsilcilerinin güçlerini bir araya getirerek, askeri harcamaların artırılmasına ve hükümetin askerlik süresini iki yıldan üç yıla çıkarmasına karşı kararlı bir mücadele yürütüyorlar. Almanya'da, milyonlarca okuru bulunan seksen altı tane Sosyal Demokrat günlük gazete, şovenist barbarlığın saldırısına karşı kültür ve barış davası yolunda kavga veriyor. Avusturya Sosyal Demokratları, hükümetlerinin Balkan yarımadasına müdahale etmeye yöne-

110 Sobraniya: Bulgar parlamentosu. (ç.n.)

lik her adımını şiddetle kınıyor, Avusturya-Macaristan emperyalizminin halk karşıtı karakterini teşhir ediyor, halka zarar veren ve kanlı sonuçlar doğurabilecek nitelikteki seferberlik kararının geri alınıp, uygulamanın tamamen normal duruma dönmesini talep ediyor.

İnsanlığın karanlık ve vahşetten çıkıp özgür gelişme yoluna girmeye yönelik bugüne kadar gösterdiği bütün gayretlerin en iyi sonucunu, topların gürlemesinde veya vatanseverlik haykırışlarında değil, uluslararası proletaryanın yürüttüğü bu aydınlatıcı çalışmada buluyoruz.

Rusya'nın bilinçli proletaryası, emperyalizme karşı mücadelede kendisini İşçi Enternasyonali'nin ayrılmaz bir parçası sayıyor. Barış ve kardeşlik davası kendisi için hayati değer taşıyor. Duma'daki Sosyal Demokrat grup, bu davayı savunmak için sesini yükseltmeyi elbette bilecektir. Ve bu grubun sesine işçilerin yüreklerinden coşkulu bir karşılık gelecektir.

Luç, No. 62 (148)
15 Mart 1913

Avusturya Reichsrat'ındaki [Parlamentosu'ndaki] Sosyal Demokrat gruba Macar Sosyal Demokratlarının yürütme kuruluna[111]

Değerli Yoldaşlar,

Biz, Dördüncü Devlet Duması'ndaki küçük Sosyal Demokrat üyeler grubu –olağanüstü zorba bir yönetimin dayattığı şartlar altında ve ancak Macaristan ve Prusya seçim yasalarıyla kıyaslanabilir en kötü seçim yasalarından biriyle yapılmış bir seçimle parlamentoya gelmiş bir grubuz– bilinçli Rus işçilerinin hepsinin bizim üstümüze

111 Sovyet baskısındaki (1926) notlarda, editör bu doküman için şunları yazmıştır: "Bu mektupla ilgili sorularımıza karşılık, yazar bize sadece, metni B. Polis Müdürlüğü arşivlerinden aldığını söylemiştir." Yazar elbette L. Troçki'dir. "B." belli ki "Bulgar" kelimesi için kullanılmış bir kısaltmadır.

düşen bir görev saydığı şeyi, bu mektup aracılığıyla yerine getirmekten gurur duyuyoruz.

Darbe hükümetinin ve ona hizmet eden karanlık gericiliğin muhafızlarının başları üzerinden ve liberal-şovenist muhalefetin başları üzerinden size, Avusturya ve Macaristan çalışan kitlelerinin temsilcilerine, elimizi bir kardeşçe dayanışma ve sosyalist selamlama ifadesiyle uzatıyoruz.

Bizim ülkemizin ve sizin ülkenizin diplomatları, önceden kendilerinin mayınlarla doldurdukları alana şimdi barış tohumları ekiyor gibi görünmeye çalışıyorlar. Aynı zamanda, iki taraf da, barışsever gayretlerinin samimiyetinin çok yakında sınanmasından korkuyor, çünkü barışa duyulan güven daima kendi taleplerinin etkililiğini zayıflatma tehlikesi doğuruyor, bu taleplerin arkasında ise her zaman olduğu gibi, şu nihai argüman bulunuyor: Kitlesel öldürmeler ve şiddet, kundaklama, maddi ve manevi varlıkların tahrip edilmesi tehdidi – kısacası, savaşın vatan için sağladığı kazanımlar dedikleri şeyler.

Hükümdarlar, bütün burjuva basınının içerikleri üzerine ha bire kafa yorduğu mesajlar teati ederken; bizim ülkemizde ve sizin ülkenizde bakanlar, yarıresmi, palmiye dalları ellerinde, beyazlara bürünmüş olarak gazetelerde boy gösterirlerken; halklar, diplomatik mutfakta şu anda yürütülmekte olan iş hakkında hiçbir şey bilmiyorlar, oysa belki de bu işin ürünleri için, yalnız mallarını değil, canlarını da vermeleri istenecek kendilerinden. Yüksek mevkileri işgal eden bütün o kuryeler ve bütün o barışseverlik nutukları, sınırın her iki tarafında da savaş hazırlıklarının hâlâ olanca hızıyla sürdüğü gerçeğini değiştiremiyor. Baskı sağlama yolları olarak savaş tehditleri ve seferberlik denemeleri ateşiyle oynayan diplomasinin, içlerinde yaşadığımız, kültürü kurduğumuz ve daha iyi bir gelecek için kavga verdiğimiz evlerimizde bir gün

gerçekten yangın çıkarması tehlikesine karşı halklarımız hiç de güvence altında değil.

Barışsever deklarasyonların eşliğinde emperyalist komplolar ve diplomatik entrikalar eskisi gibi devam ediyor.

Rusya yöneticileri, Moğolistan'a otonomi isteği kisvesine sarılarak, yeniden doğan Çin'i parçalamaya çalışıyor ve Uzakdoğu'nun felakete sürüklenmesi tehlikesini yaratıyorlar.

Boğazlar ve Ermeni sorunu, Rus diplomasinin, ülkemizdeki bütün burjuva partilerin desteğiyle provokatif faaliyetler yürüttüğü bir başka alanı oluşturuyor; bu konuda herhangi bir muhalefetle karşılaşırsa, bu, yalnızca emperyalist sabırsızlık ve atılganlıktan kaynaklanan bir muhalefet oluyor.

Hem Sırbistan'ın Adriya'ya [Adriyatik] bir çıkış yolu bulmasına, hem Arnavutluk'un otonomisi ve sınırlarına dair sorunlar kisvesi altında, Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında Balkan yarımadasında hegemonya kurmak için amansız bir mücadele yürütülüyor.

Romanya ile Bulgaristan arasındaki uyuşmazlıkta da, yine Avusturya-Macaristan ve Rusya'daki kışkırtıcıların parmağını görüyoruz; bu kışkırtıcılar, küçük devletlerin iştahlarını kabartıp, isteklerini körüklemeyi, onların bölünme ve düşmanlıklarından yararlanıp yeni emperyalist entrika planları kurmayı iş edinmiştir.

Sorumlu mevkilerde bulunan ve bulunmayan diplomatların güç ilişkilerini saptamaya çalıştığı bu ikincil sorunların herhangi biri, Avrupa tarihinde yeni bir kanlı utanç faslının başlangıç noktası haline gelebilir.

İki halk arasında düşmanlık yaratmaya yönelik her girişim, Basel'de toplanan Sosyalist Enternasyonal Kongresi'nin deyişiyle, insanlık ve akla karşı bir *attentat* [saldırı] niteliği taşırken, Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında çıkacak bir savaş tam bir çılgınlık olur – böyle bir savaş, milliyetlerin ve ırkların birbirlerini

vahşice boğazlamasına dönüşür. Yirmi sekiz milyon Ukraynalı, on milyon Leh, altı milyondan fazla Yahudi, iki milyondan fazla Cermen, yaklaşık bir milyon Rumen – toplam sayıları Rusya nüfusunun üçte birini oluşturan bütün bu halklar, böyle bir savaş çıkması halinde, kendilerini, Avusturya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Ukraynalı, Leh, Yahudi, Cermen ve Rumenlerle karşı karşıya gelmiş bulacaklar. Halkların içine sürükleneceği bu kanlı arbede, en başta üç devletin paylaştığı o talihsiz Polonya topraklarında yaşanacak ve bu ülkenin maddi ve manevi kültürünün verdiği bütün filizlerin ayaklar altında çiğnenmesine yol açacak.

Rusya halkları, böyle bir suça en küçük bir haklılık payı kazandırabilecek tek bir sebep bile bilmemektedir.

Rusya'nın köylü kitlelerinin Balkanlar'da, Doğu'daki Altı Vilayet'te ve Moğolistan'da arayacak hiçbir şeyi yoktur. Onların ihtiyaç duydukları şey, kendi ülkelerinde köklü tarımsal ve mali reformlar yapılmasıdır. Rusya'nın açlık ve yoksulluk içindeki köylüleri emperyalist siyasetin taşıyıcıları değil, yalnızca kurbanlarıdır. Aynı şey, militarizmin baskısı altındaki kentli küçük burjuva kitlesi için de geçerlidir.

Rus proletaryası, bugünkü politik adaletsizlik, polis zorbalığı ve milliyetçi zehirleme rejiminden en ağır zararı gören bu sınıf, emperyalist maceralara destek vermekten daha da uzaktır. Rusya işçi sınıfı, başka partilerin değil, yalnızca Sosyal Demokratların etkisini tanımıştır ve tanır; var oluşunun ta en başından beri, halklar arasında barış ve kardeşlik atmosferinde yaşamış, nefes almıştır. Tıpkı sizin –mitinglerde, parlamentoda ve delegasyonlarda– Avusturya-Macaristan diplomasisine Balkan halklarının kaderini feodal ve kapitalist kliklerin çıkarlarına göre şekillendirme ve yeniden şekillendirme hakkını tanımayı kesin bir biçimde reddetmeniz gibi, biz de şunu bildiriyoruz:

Petersburg diplomasisinin Balkanlar'da hiçbir işi yoktur, Balkan halkları, Petersburg'un kançılaryalarından kendi yararına hiçbir şey bekleyemez. Yakındoğu halkları, topraklarında, hem Rusya'dan, hem de Avusturya-Macaristan'dan bağımsız olma ilkesine dayalı demokratik bir federasyon kurmalıdır.

Bu bakış açısı, bizi hem sizinle hem de Balkanlar'daki kardeş partilerle birleştiriyor. Biz, Büyük Devletlerin Balkan işlerine her türlü müdahalesine karşı ne kadar ödünsüz ve gayretli bir mücadele yürütürsek, Balkanlar'daki kardeş partilerin yerel hanedanlara ve militarist gericiliğe karşı mücadelesi de o kadar başarılı olacak, sonuç verecektir.

Proletarya, henüz Rusya nüfusunun çoğunluğunu oluşturmamaktadır ve devlet iktidarı da henüz kendi ellerine geçmiş değildir. Ama tüm modern üretim ve çağdaş devlet aygıtı bu azınlığa bağlıdır. Nüfusun ezici çoğunluğunun hayati çıkarları için de mücadele veren böyle bir azınlık, Rus-Japon Savaşı deneyiminin de gösterdiği gibi, savaş ve barış meseleleri söz konusu olduğunda, muazzam bir önem taşımaktadır; değerli yoldaşlar, şuna inanmanızı isteriz ki, karşıdevrimin getirdiği uyuşukluğu çoktan üzerinden atmış bulunan Rus proletaryası, kendi öneminin de, görevinin de farkındadır ve zamanı gelince belirleyici bir anda, Büyük Devletleri kendisinin neyi isteyip, neyi istemediğini hesaba katmak zorunda bırakmasını bilecektir.

Bütün faaliyetlerimizde olduğu gibi, barış mücadelemizde de, görevlerimiz ve amaçlarımız bakımından sizinle ayrılmaz bir birlik oluşturduğumuzu biliyor ve hissediyoruz. 1905'te Rus proletaryası, devrimci gücün muazzam bir gayretiyle, bin yıllık mutlakıyet kalesinde kapanmaz bir gedik açınca, bu başarı, sizin genel oy hakkı için yürüttüğünüz ve zaferle sonuçlanan mücadelenize nihai teşviklerden birini sağlamıştır. Bütün ulus-

ların proletaryasının tek bir sınıf mücadelesinde birleşmesine yönelik taktikleriniz, genel oy silahını başarıyla kullanmanız, bizim için, paha biçilmez bir siyaset okulu oluşturuyor. Aynı zamanda, Macar proletaryasının oligarşiye karşı yürüttüğü kahramanca mücadele, yüreklerimizde candan bir yakınlık uyandıran bu kavga, kendi devletimizin tamamen demokratikleşmesi için verdiğimiz mücadeleye taze bir kan sağlıyor. Bu tertemiz, sosyalistçe dayanışma, şovenist ihtirasların azdığı şu ortamda cesaretimizi ve güvenimizi artırıyor.

Rus liberalizminin Alman ve Avusturyalı korkusu yayan ajitasyonunu, Rus halkını Almanlara ve Alman olan her şeye karşı vahşice kışkırtmasına ilerici bir renk de katmaya çalışan bu tavrını büyük bir nefretle reddediyoruz. Alman sosyalizminin sadık ve minnettar öğrencileri olduğumuzu gururla ilan ediyoruz.

Bu mektubu el altından, gizli kuryeler aracılığıyla göndermeye hiç ihtiyaç duymuyoruz. Tam tersine, bu mektubu Duma kürsüsünden okuma fırsatı bulacağız. Sosyal Demokrasi'nin enternasyonal siyaseti belirsizlik, gizlilik ve şifreler gerektirmiyor, çünkü bu siyasetin kökleri, kançılaryalarda üretilen komplolarda, gizli kapaklı pazarlıklarda değil, kitlelerin sosyalist idealle zenginleşen bilincinde yatmaktadır.

Yaşasın halklar arasında barış ve kardeşlik!

Yaşasın Avusturya ve Macaristan proletaryası!

Yaşasın bağımsız, demokratik Balkan federasyonu!

Yaşasın enternasyonal sosyalizm!

Arşiv

Bulgaristan Savaşta: İkinci Dönem
Eski Müttefiklerle Savaş

Balkanlar üzerine bir görüşme

İvan Kirilloviç ılımlı görüşler taşıyan bir adamdır ve ileri derecede miyoptur: Sokakta iki tane gözlük takar. Kendisi kırk yedi yaşındadır, eğitimi bakımından bir mineralog, yaptığı meslek bakımından ise ciddi bir siyasi yazardır. Kadet Partisi'ne mensuptur, ama aşırı sağ kanadına. Aynı zamanda, çekingen mizaçlı bir kimse denebilecek İvan Kirilloviç kendi kanaatlerini göstermeyi de çok ister ve solcularla konuşmalarında şunları söylemekten hoşlanır: Kadet Partisi'ne mensup olmasına rağmen, Pyotr Struve'nin ("evet, Pyotr Struve'nin") görüşlerini gerçekten paylaşmaktadır, ayrıca, ona göre, Rusya'nın başlıca talihsizliği, "ana muhalefet partisi"nin fazla radikal olup, iktidar partisi olacak bir nitelik taşımaması ve entelijansiya geleneklerine fazlasıyla bağlı bulunmasıdır. İvan Kirilloviç, Prusya gericiliğinin tarihini incelemek ve kendi politik hedefleri için ihtiyaç duyduğu analojileri bulmak üzere Berlin'e gitmişti. Vaktiyle üniversitede kalmış, özel bir konu üzerine ampirizm ruhuna sonuna kadar bağlı bir tez hazırlamıştı. Politikacı olarak da, bir yüzeysel analojiler dünyasında yaşıyor.

İvan Kirilloviç, Berlin'e ayağında galoş ayakkabılarla gelmiş, soğuktan şikâyet ediyor (bu yaz hava gerçekten korkunç!) ve ev sahibesinden izin istemeye utanmasa,

sobayı yaktıracağını söylüyor (temmuz ayında!). İvan Kirilloviç, Ukrayna milleti diye bir milletin var olduğundan şüphe duyuyor, biz Ruslarda çalışma disiplini bulunmamasından yakınıyor, Doğu Sorunu'na nasıl bakarsanız bakın, bizim Boğazlarsız yapamayacağımıza dair inancını dile getiriyor. İvan Kirilloviç bir Slavofil (1908'den beri) – ama elbette ilerici bir Slavofil. Slav kültüründen, hatta Slav biliminden bahsetmeyi seviyor, oysa tezinde esas olarak Alman bilim insanlarına referans vermiş. İvan Kirilloviç, geçen yıl içinde, Balkan meseleleri üzerine çok sayıda makale yazdı ve Milyukov'u politik sezgi yeteneğinden yoksun olmakla –temkinli bir dil kullanarak– suçladı, çünkü ona göre, Milyukov, kararlı bir şekilde inisiyatif kullanmanın çok gerekli olduğu bir sırada, barış havarisi kesiliyor. "Barış kendi başına bir amaç olamaz!" diyor İvan Kirilloviç öfkeli öfkeli. "İnsan, hayatını korumak uğruna, hayata anlam veren şeyi feda edemez!" Hayata anlam veren neyse, onunla Boğazlar arasındaki bağlantıyı, İvan Kirilloviç daha açık anlatmıyor.

İvan Kirilloviç, ruhunun derinliklerinde solculara, bilhassa en solda yer alanlara karşı bir tür patolojik çekim duyuyor. Onlarla ayrıntılı konuşmalar yapmaktan hoşlanıyor, ama yalnızca özel konuşmalar; basında ise, polemiklere girmiyor, çünkü bunu gerçek bir iktidar partisinin üslubuna aykırı bir hareket sayıyor. Gelgelelim, özel konuşmalarda, ara sıra ikinci gözlüğünün camlarını silip, öbür gözlüğü gözünde şaşkın bir edayla etrafa bakarak, sert suçlamalar yöneltmeyi en usturuplu şekilde beceriyor. Görüşüne karşı dile getirilen itirazları işitince, sakin bir tavırla diyor ki:

"Yine de, Rusya'nın niye Boğazlar'ı almaya yanaşmadığını anlayamıyorum."

"Niye mi? Boğazlar'ı bir tepsi içinde önünüze mi sunuyorlar ki?" diye soruyor karşısındaki kişi.

"Sunsunlar, sunmasınlar, hiçbir şey söylemeyip tereddüt edersek, saf dışı kalmış oluruz. Önümüze açık ve kesin bir hedef koymalı, her türlü engele karşı, bu hedef için çalışmalıyız."

"Peki, sormama izin verir misiniz, 'biz' kimiz?"

"Biz mi? Elbette Rus toplumu, başka kim olacak ki!"

"Ya, öyle mi! Özür dilerim ama, ben, Rus toplumunun diplomatik görüşmeler yürütme ve Boğazlar üzerine doğrudan doğruya pazarlıklar yapma hakkına kavuştuğunu bilmiyordum."

İvan Kirilloviç gözlüğünün camlarını siliyor ve kesin bir edayla şöyle diyor:

"Ben, Rus toplumunun elinde bulunan anayasal hakların, özellikle dış siyaset alanında, son derece yetersiz olduğunu hiçbir şekilde yadsımıyorum. Ama bu da Boğazlar'ı almaya yanaşmamamız için bir neden oluşturmuyor."

En son olaylar İvan Kirilloviç'i fazlasıyla tedirgin etmiş.

"Utanç verici!" diyor. "Bir kurtuluş savaşından sonra kalkıp bir kardeş kavgasına tutuşuyorlar. Başarılan her şey mahvediliyor, Slav davasının başarısıyla kazanılan sempatiler yok oluyor, bütün ümitler ve planlar sarsılıyor... Utanç verici, utanç verici!"

"Kimin için utanç verici?"

"Müttefikler için, tabii ki; Sırplar, Bulgarlar ve Yunanlılar için..."

"Bağışlayın, ama, bana göre, Sırplar, Bulgarlar ve Yunanlılar için, yani o halklar için, bu utanç verici bir şey değil, yeni ve çok büyük bir talihsizlik. Utanç, Balkan halklarının kaderlerini çizenlere ait, bir de Rus politikacılarının başlarını öne eğmesi gerekir, Rus toplumunun Balkan hükümdarlarının planlarına ve niyetlerine duyduğu güveni –kirli ve temiz yollarla– artırmaya çalışan politikacıların. Bildiğim kadarıyla aralarında siz de varsınız İvan Kirilloviç..."

"Ama müsaadenizle şunu söyleyeyim: O zaman, hiç tartışmasız özgürleştirici nitelik taşıyan bir savaşa destek söz konusuydu. Sizin için her şey çok basit: Savaşı bütünüyle reddediyorsunuz, her zaman ve her ortamdaki savaşı. Balkanlar'da savaş veya Patagonya'da savaş, saldırma veya savunma amaçlı, kurtuluş için veya işgal için size göre hepsi bir. Ama biz, savaşın gerçek tarihsel içeriğini, mevcut savaşı, Balkanlar'daki savaşı incelemeyi zorunlu sayıyoruz ve burada Slav halkının Türk idaresinden kurtarılması söz konusu olduğu gerçeğine gözlerimizi kapayamayız. Böyle bir savaştan yana çıkmamak, onu desteklememek, doğrudan değilse de dolaylı şekilde Slavlar üzerinde Türk idaresini desteklemek anlamına gelecekti düpedüz. Doktrinerliğiniz sizi birçok kere bu konuma düşürmüştür."

"Peki, dünün müttefikleri bugün kimi kurtarıyor?"

"Size söyledim ya, bugün olanlar utanç verici!"

"Ve bu sert ifadeyle meseleyi kapattığınızı mı düşünüyorsunuz? Bu 'utanç verici' savaş ile 'özgürleştirici' diye nitelediğiniz savaş arasında ayrılmaz bir bağ olduğunu kabul etmiyor musunuz? Demek kabul etmiyorsunuz? O zaman soruna daha yakından bakalım. Makedonya köylülüğünün feodal beylerin hâkimiyetinden kurtulması kuşkusuz gerekli ve tarihsel olarak ilerici bir şeydi. Ama bu işi gerçekleştiren güçler, işgalci hanedanlar ve burjuva yağmacılar Makedonya köylülüğünün çıkarlarını değil, kendi çıkarlarını gözetiyordu. Bunun gibi tarihsel görevlerin gaspı kesinlikle istisnai bir durum değildir. Rus köylüsünün, polis idaresi ve serflik devrinin köy cemaati zincirlerinden kurtulması ilerici bir görevdir. Ama bu görevi kimin ve nasıl üstlendiği hiçbir şekilde kayıtsız kalınacak bir konu değildir. Stolıpin'in tarım reformu tarihin getirdiği sorunları çözmez, yalnızca bu sorunları büyük toprak sahipleri ve *kulak*'ların[112]

112 kulak (*Rus.*): Çarlık Rusyası'nda zengin köylülere verilen ad.

yararına sömürür.[113] Dolayısıyla, davetsiz 'kurtarıcılara' hiç ödün vermeden güvensizlik göstermek ve onlarla her türlü dayanışmayı reddetmek için, Türk rejimini veya Rusya'nın köy cemaatini idealize etmeye hiç gerek yoktur. Eğer Balkanlar'daki Slav davasının lideri Saksonya-Coburg-Gotha Prensi Ferdinand'a, bağımsız bir Makedonya'da özgür köylüleri mi, yoksa Bulgaristan'a bağlı bir Makedonya'da feodal zincirlerin korunmasını mı tercih edeceği sorulsaydı, o tabii ki, hiç tereddütsüz ikincisini seçerdi. Bunun kanıtını, durumun nesnel mantığının yanı sıra, kendisinin çeyrek asırdan uzun bir zaman dilimi boyunca izlediği Makedonya siyasetinin bütünü sağlamaktadır. Siz Slavofil Liberaller, askeri ve hanedanlara ait hedeflere kavuşmak için Makedonya köylülerinin kurtuluş özlemini çıkış noktası olarak alan bir savaşı, kurtuluş savaşı diye tanıttınız. Basında ve Duma'da destek verdiğiniz şey, Makedonyalıların kendi özgürlükleri için yürüttükleri bir mücadele değil, Balkan hanedanlarının Makedonya'nın zararına yaptıkları kanlı bir spekülasyondu. Bulgar demokrasisi, Ferdinand'ın ve onun iktidar partilerinin izlediği Makedonya siyasetinin içyüzünü gözler önüne sererek Makedonya'nın çıkarlarına tamamen uygun şekilde savaşa karşı tavır alırken, siz Slavofiller, Rus demokrasisine, Balkan sorunlarına Coburg'ların ve Karacorceviç'lerin gözüyle bakmayı öğretmeye çabaladınız, hiç de dürüst davranmayıp, kimi olayları abarttınız, kimi olayları örtbas et-

113 9 Kasım 1906 tarihli bir kararname ve onu izleyen kararnameler, "Stolıpin tarım reformu" diye bilinir. Bu, esasında, "güçlü" bir toprak sahibi köylü katmanı yaratmaya yönelik bir girişimdi; bu katman, kendi mülkiyet haklarını korurken, aynı zamanda varlıklı çiftçilerin ve aristokrasinin çiftliklerini de korumuş olacaktı. Söz konusu girişim, *kulak*'ların köyün ortak topraklarından kendilerine mülk edinmelerine imkân sağladı ve bunu teşvik etti. Bu da, köy cemaatinin en fakir kesimlerinin zararına işleyen bir süreç oldu; bu kesimler, giderek daha fazla, Rus sanayiinin rezerv işçi stoku haline geldiler.

tiniz ve işin içine yalan dolan kattınız. Sizin yazılarınızı okudum İvan Kirilloviç ve kendi kendime dedim ki: Çar Ferdinand, Rus yazarları arasına kendi ajanını soksaydı, böyle bir kişi bundan farklı bir şekilde yazamazdı. Tek fark şu olurdu: O ajan gümüş paraları cebine indirirdi, oysa siz hiç maddi çıkar elde etmeyi düşünmeksizin hareket ettiniz. 'Şimdi olanları kim önceden kestirebilirdi ki?' diye soruyorsunuz. Özür dilerim ama, savaşın ta başında Karl Kautsky, Balkanlar'da hanedan çıkarlarının, müttefiklerin Türkiye'ye karşı savaşını, Türkiye'den alınan toprakların paylaşımı üzerine müttefikler arası bir savaşa dönüştürecek denli güçlü olduğunu yazmıştı. Demek ki, birisi, şimdi olanları önceden kestirebilmiş. Ama siz bunu önceden kestirememekle kalmadınız, Balkan siyasetinizde bulunan boşluklar size gösterildiği zaman, bunları kasten göz ardı ettiniz. Ve Ferdinand'ın tuttuğu yola destek vermek, kendisiyle dayanışma içine girmek istemeyenlere, iflah olmaz doktrinerler dediniz, tıpkı şimdi size denebileceği gibi."

"Olayların şu anda aldığı şeklin, sizin kınamalarınızı haklı gibi gösterdiğini yadsımak güç. Yine de, uzun vadede, sizin bakış açınız politik bakımdan sorumsuz ve hayattan uzak kalıyor. Olayları oldukları gibi görmek gerekir, olmasını istediğiniz şekilde değil. Makedonya'nın kurtuluşunun, savaşın acımasız yöntemleri yerine, başka yollarla sağlanmasının daha iyi olacağını kabul ediyorum. Ama izlenen yolun da şu üstünlüğü var: Bir hayal değil bu yol, bir gerçek. Balkan kralları ve iktidar partileri hangi hedeflerin peşinde koşmuş olursa olsunlar, savaş sonucu Makedonya, Türk beylerinin boyunduruğundan, Türk vergi sisteminden ve Türk zorbalığından kurtulmuştur. Biz Liberaller, savaşa ilişkin tutumumuzu, savaşı kimin yaptığına bakarak değil, *cui prodest* –kim kazançlı çıkacak– ilkesine göre belirlemeyi görevimiz sayıyoruz. Belirsiz bir gelecek zamanda değil

de, bugünde yaşayan ve ancak yarını görebilecek olan politikacı kimliğimizle, Makedonya'yı ve Eski Sırbistan'ı özgürlüğe kavuşturan bir savaştan yana kararlı bir şekilde tavır alıyoruz. Hiçbir tarihsel haklı gerekçe gösterilemeyecek bu yeni savaşa ise daha da kararlı bir şekilde karşı çıkıyoruz. Hem, bu savaş ile önceki kurtuluş savaşı arasında hiçbir zorunlu bağ görmüyorum. Böyle bir bağ bilmiyorum ve olduğuna da inanmıyorum. Dahası, bu anlamsız kavgayı nasıl, niye ve ne amaçla başlattıklarını da anlayamıyorum, çünkü hakemlik yoluna başvurmak mümkündü. Kabul edebileceğim tek açıklama şekli, Sırpların hakemlik yapanın karşısına, Sırp-Bulgar antlaşmasının artık geçersiz hale geldiğini bir oldubitti olarak göstermek istemesiydi. Ama şimdi biliniyor ki, savaşı başlatan Sırplar değil, Bulgarlar olmuş. Bütün bunlardan hiçbir şey anlayamıyorum. Kaldı ki, hakemlik yapan taraf hangi kararı alırsa alsın, bu, eninde sonunda, iki tarafa da, savaşta uğradıklarından daha fazla maddi-manevi zarar veremezdi. Uyuşmazlık konusu olan toprak parçasının tamamında, muhtemelen, o toprak parçası uğruna ölecek Bulgar, Sırp ve Yunan askerlerinden daha az sayıda insan yaşıyordur. Bundan hiçbir anlam çıkaramıyorum."

İvan Kirilloviç oturduğu sandalyeden neredeyse ayağa fırlayacak, öylesine öfkeli.

"Bugünün 'utanç verici durumu' ile dünün 'şanlı durumu' arasındaki bağlantıyı göremiyorsanız, bu, sizin Balkanlar'da birilerinin mantıklı bir siyaset izlediğini ve onun sonuçlarından sorumlu olduğunu sanmanızdan kaynaklanıyor. Gerçekteyse, orada siyaset, tıpkı bir deprem gibi, kendi kendine oluyor. Gelişmeleri hesaplamaya ilişkin tüm faktörleri ve politik basireti iyice önemsiz, yok sayılabilir bir konuma düşüren, ilk savaşın, o 'kurtuluş savaşı'nın ta kendisiydi. Akıl ve iradenin arka plana itildiği bir kendiliğinden gelişme olaylara damgasını vur-

du – tarihte artı hanesine yazılacak onca iyi eylemini gördüğümüz, uyanmış bir kitlenin gösterdiği dayanışmada ortaya çıkan olumlu, yararlı kendiliğindenlik değil bu; kararlılığı, kapkara ümitsizliğinin öteki yüzünden başka bir şey olmayan o zararlı kendiliğindenlik. Orduyu, tek bir merkezden harekete geçirilen, yönlendirilen karmaşık bir araç gibi gören düşünce, savaş dönemleri için genel olarak yanlıştır; ordunun silahlı halka dönüştüğü Balkan gerçekliğine ise büsbütün aykırı düşmektedir. Bu ordu –yani, sabanından veya tezgâhından koparılmış emekçinin dokuz aydır silah altında tutulması, elindeki silahın namlusunun da hiç soğumaması– işte bu olgunun ta kendisi, şimdi, olaylarda, olayların büründüğü anlamsızlığın ve utanç vericiliğin esas müsebbibidir. Bıyığı terlememiş toy delikanlıları, saçlı sakallı babaları ve ak sakallı yaşlıları toplayıp bir ordu meydana getirdikleri zaman, savaşın –hangi seyri izlerse izlesin– üç dört aydan fazla sürmeyeceğini sanmışlardı: 'Avrupa durdurur, savaşın uzamasına izin vermez.' Ama o günden bu yana dokuz ay geçti, Balkan ordusu hâlâ silah altında. Bir yılın dörtte üçlük bölümünde, yetişkin erkek nüfusun neredeyse tamamı kendi 'çöplükler'inden ve üretken çalışmalarından koparılmış durumda. Bu eski köylüler kitlesini dokuz aylık bir dönem boyunca yalnız disipline dayanarak bir arada tutmak imkânsızdır – işte bu nedenle, ordunun, başka çıkar yol olmadığına, ordunun büyük bölümünün terhis edilmesinin tam bir felaket anlamına geleceğine bütünüyle inandırılması zorunluydu. Ordu, ilk birkaç ayda, kendi içindeki dayanışma sayesinde, geleneksel düşmana, Türkiye'ye saldırı için gereken enerjiyi buldu. Barış görüşmeleri başlayınca, ordu içindeki bağ, terhisin yarın ya da hiç değilse birkaç gün içinde başlayacağına duyulan güvenle daha da pekişti. Sonra anlaşıldı ki, silahlarını bırakıp evlerine dönmeden önce savaşın bitirilmesi ve Edirne'nin alınması gereki-

yordu. Olaylar birbirini izledi ve askerlerin sabırsızlığı artsa da, bu sabırsızlık, orduyu dağıtıp bozmadı, tam tersine, fiziksel kuvvetinin iyiden iyiye tükendiği koşullarda 'savaşma azminin' kaynağı oldu. Derken, ittifak ülkeleri arasındaki sürtüşme yavaş yavaş su yüzüne çıktı. Edirne düştü, savaş bitti, ama ordu terhis edilmedi. En kritik dönem başladı. Balkan hükümetleri, iki tarafa da zarar verecek bir savaşın yararına inanmıyor ve böyle bir savaş istemiyorlardı, ama birbirlerinden çekiniyorlar ve terhis kararı almıyorlardı bir türlü. Ele geçirdikleri yerlerin güvenliklerinden endişe duydukları için, ordularını her an savaşa hazır bekletmek zorundaydılar. Gelgelelim, tüm emekçilerin silah altında tutulması, ancak bu halin yeniden uzatılmasından sorumlu olanlara nefret duymalarıyla mümkündü. Böylece Bulgar askerlerine dendi ki, sırf, yapılan anlaşmayı ihlal eden ve onca güçlükle kurtarılan Makedonya'yı kendilerinden koparmak isteyen Sırplar yüzünden evlerine dönemiyorlardı. Sırp ordusuna ise, Bulgarların Sırp kanıyla kazanılan her şeyi kendilerinden almak istediği ve tıpkı Avusturya'nın ülkelerine Adriya'ya kıyı sahibi olma şansı vermediği gibi, Bulgarların da Sırpları Ege Denizi'nden geriye itmek istediği söylendi. Zaten onca kan kaybetmiş olan ordular bir çıkmaza sürüklendiler: Evlerine ve ailelerine giden yolun üzerinde dünkü müttefiklerinin cesetleri uzanıyordu... Olayların mantığı buydu. Önce, savaşacak bir ordu kurdular, sonra savaş, orduyu bir arada tutabilen tek araç haline geldi: İşte size, 'kurtuluş' savaşının 'utanç verici' savaşa dönüşmesini açıklayan kısa bir formül. Köylünün eve dönme sabırsızlığının dünkü silah arkadaşlarına yönelik bir nefrete dönüştürülmesi işini subaylar yüklendi; subayların kendileri de, zaferle çıktıkları ilk savaşın bir ürünü olarak yeni bir düşünce yapısı içindeydiler. Türkiye'ye karşı kazanılan zafer onları fena halde sarhoş etmişti. İçten içe çürüyen bir

askeri rejime ağır yenilgiler tattırmış olan bu subaylar, artık kılıçlarıyla istedikleri düğümü kesebileceklerine emindiler. Balkanlar'da da arapsaçına dönmüş düğümlere bolca rastlanır... Gümrük birliği, federasyon, demokrasi, yarımadanın tamamını temsil edecek birleşik bir parlamento – bütün bu zavallı kelimelerin, süngünün karşı çıkılmayan sözü karşısında hükmü neydi ki? Hıristiyanları 'kurtarmak' için Türklerle savaşmışlardı, nüfusa ilişkin etnografik istatistikleri düzeltmek için sivil ve gayrimuharip Türkleri ve Arnavutları katletmişlerdi, şimdi de 'işi bitirmek için' birbirlerini boğazlamaya başladılar. Diplomatlar –en başta Sazonov, arkasından Milyukov– uyuşmazlıkları hakemlik yoluyla çözmek için bir formül aradılar, ama Balkan devletlerinin bakanları, ayaklarının altından toprağın giderek daha hızlı kaydığını gördüler, çünkü ihtiyar sivillerin, savaş meydanında silah altında tutulan bir halk üzerindeki otoritesi hiç de sağlam değildir. Derken, kaçınılmaz olan gerçekleşti: Diplomatlar formüllerini bulamadan silahlar konuşmaya başladı. Bunun yanı sıra, başka ne gibi bir içsel bağlantı vardı? Savaşa aptalca bir açgözlülük ve korkakça bir şaşkınlık içinde başladılar; diplomatik ilişkilerin ilk birkaç gün kesilmediği, savaş ilanının yapılmadığı bir savaştı bu. Baş maceracı Savov ile diğer vatanseverlik tacirlerinin ve kasaplarının oynadıkları rolü tamamen bir kenara bırakıyorum, çünkü burada karşımıza çıkan, tesadüfi bir şey, bir yanlış anlama, münferit bir entrikanın sonucu değildir, tersine Balkan hanedanlarının, Avrupa diplomasisinin ve –Balkan topraklarında bir iz bıraktığı ölçüde– Slavofil propaganda yürüten Rus liberalizminin güttükleri bütün siyasetin doğal bir ürünüdür."

"Bütün suçu sonunda yine Slavofilizme yükleyeceğinizden hiç şüphem yoktu. Öyle görünüyor ki, sizin için tarih yalnızca bir tek amaç için var: Slavofilizmin hayalciliğini, gericiliğini ve zararlılığını göstermek için. He-

men söyleyeyim, Slavofilizm, biz Ruslara Balkan siyasetimizde ciddi bir fikir temeli sağlayabilir olsa olsa... Her neyse, ama siz, benim esas ve çürütülemez görüşümü ele almaktan büsbütün kaçındınız nedense: Balkan Savaşı, sonraki bütün olaylara rağmen, tarihin henüz unutmadığı sonuçlar verdi: Makedonya ve Eski Sırbistan özgür kalıyor. Ve bu olgu kendi başına, size karşı her şeyden daha iyi bir tanıklık yapıyor – size karşı ve, evet kelimeyi tekrarlayacağım, sizin doktrinerliğinize karşı."

"'Özgür' mü! Söyleyin Tanrı aşkına, Makedonyalılar 'kurtuluş'larının bedelini kime ödeyecekler? Ve bu bedel tam olarak nedir? İnsanlar, kendileri işin içinde olmayınca, canlı kavramları değil, kelimeleri ne de kolay kullanıyorlar! Siz, İvan Kirilloviç, barış kendi başına bir amaç değildir vs. diyorsunuz, ama gerçekliği görüşünüzü de karartmış oluyorsunuz. 'Özgür'müş! Şu son zamanlarda savaş alanı olan bölgelerin neye döndüğü konusunda herhangi bir fikriniz var mı? Bütün o yerlerden korkunç bir kasırga geçmiş, insan emeğinin yarattığı her şeyi yıkmış, kırmış, parçalamış, kül etmiş, insanın kendisini ezip sakat bırakmış, yeni nesli –memedeki bebeğe, hatta daha da ötesi, anasının karnındaki cenine kadar– ölümcül hastalıklara boğmuş. Türkler, kaçarken etrafı yakmış ve insanları katletmişler. Oralarda yaşayan Hıristiyanlar, ittifak orduları yaklaşırken, üstünlüğü ele geçirdikleri yerlerde, etrafı yakmış ve insanları boğazlamışlar. Askerler, yaralıların işini bitirmiş, ellerinin uzanabildiği her şeyi tüketmiş ya da alıp götürmüş. Onların peşi sıra gelen partizanlar yağmalamış, yakmış, yıkmış. Nihayet, 'kurtarılan' topraklar boyunca, orduların yanı sıra, tifo ve kolera salgınları ilerlemiş. Balkan hükümetlerinin savaşı yürütecek araçları nasıl elde ettiğini kendi kendinize hiç sordunuz mu? Savaşın başında ben Belgrad ve Sofya'da bulundum ve meselenin mali yönünü bu konuda en yetkili üç kişiyle konuştum: Belgrad'da

Maliye Bakanı Lazar Paçu ile, Sofya'da ise eski Maliye Bakanı Lyapçev'le ve bugünkü bakan Todorov'la. Üçü de –bekleneceği üzere– hazinelerin durumuyla ilgili çok iyimser konuştular, altı aylık savaş harcamalarını kesinlikle karşılayacak paraları olduğunu söylediler. Takdir edersiniz ki, durumlarını olduğundan kötü göstermiyorlardı ve eğer o zaman altı aylık bir süreden bahsettilerse, aslında paralarının üç aylık bir dönemi çıkarmaya yeteceğini düşündükleri varsayılabilir. Lyapçev'in hesaplarına göre, asker başına günlük savaş harcaması beş franktı. Demek ki, 500.000 kişilik bir ordunun günlük maliyeti 2,5 milyon frank, aylık maliyeti 75 milyon frank tutar. Balkanlar'da seferberlik ilanından bu yana yaklaşık on ay geçti. Bu dönem içerisinde Bulgaristan yedi yüz milyon franktan daha fazla para harcamış olmalı. Bu kaynakları nereden elde etti? Gizli borçlar mı aldı? Bu mümkündür. Ama o denli yüksek miktarda değil: Yüzlerce milyonluk gizli borç da alamazsınız. İşin püf noktası şurada yatıyor: Bir askerin günlük maliyetini aşağı yukarı gösteren o beş frank bütünüyle Bulgar hazinesinden çıkmadı. Bu harcamanın önemli bir kısmını –birçok yerde en önemli kısmını– 'kurtarılan' bölgelerin ahalisi karşıladı. Balkanlar'da dokuz aylık bir zaman dilimi boyunca, 17. yüzyılda, Otuz Yıl Savaşları devrinde kendisini o kadar çok hissettiren ilke geçerli oldu: 'Savaş kendini besler.' Bir sistem haline gelmiş olan eşkıyalık, ordu ikmal hizmetlerinden hiç de daha küçük bir rol oynamıyor. Ordunun ihtiyaç duyduğu her madde miktarı, ahaliye o miktarın iki, üç, hatta dört katına mal oluyor. Düzenli bir ikmal sisteminde, sağlanan her bir kilo et, ortalama olarak, hedeflenen işlevi görür, tamamıyla zamanında tüketilir. Kutsal Roma İmparatoru II. Ferdinand zamanındaki ilkeler geçerli olunca, iş daha bir çatallaşıyor: Bir kilo et için, çoğu zaman bir öküz kesiyorlar, ısınmak için ise, bir çiti yıkıyorlar veya bir evi

yakıyorlar. Bulgar ve Sırp gazetelerinden, tabii ki, oralarda durumun neye benzediği hakkında herhangi bir fikir edinemezsiniz. Rusya'daki Slavofil basından ise bu konuda daha da az şey öğrenebilirsiniz. Yapılacak en iyi şey, elinize Otuz Yıl Savaşları'nı anlatan bir tarih kitabı almanız. Böylece bu sistemi ve onun ekonomik ve kültürel sonuçlarını daha yakından öğrenmiş olursunuz. Bazı tarihçilerin yaptığı hesaplamalara göre, Almanya'nın nüfusu 1618 ile 1648 arasında on altı milyondan dört milyona düşmüş. Orduların yürüttüğü imha işine bir de salgın hastalıklar eklenmiş. Ülke bir çöle dönmüş. Açlık çeken, yarı deli insanlar ölüleri yemeye başlamışlar. Balkan Savaşı elbette henüz o kadar uzun sürmüş değil. Öte yandan, bu savaşın içinde çarpışanlar paralı askerler değil, halklar. Ayrıca, bu savaşta seri ateş eden tüfekler, makineli tüfekler ve yeni tip toplar kullanılıyor. Fabrikalar ve makineler çağının savaşı, bir ayda, eski, 'zanaat' tipi savaşın bir yılda yarattığı tahribatı yaratabiliyor... *Rossiya* gazetesinin (hiç de aşırı duygusal nitelikte yayın yapan bir gazete sayılmaz) muhabiri, Edirne düştükten az sonra şöyle yazmıştı: Makedonya halkının, savaş başlamadan önce ulaştığı maddi seviyeyi tekrar yakalaması için tam yirmi yıla ihtiyacı var. Ve savaş içinde geçen her ay bu süreye yıllar ekliyor. Bugünkü evre, üreteceği ekonomik sonuçlar bakımından en korkunç dönem, çünkü artık Türkler ve Arnavutlar bu kanlı oyunun dışındalar ve yarımadada ekonomik ve kültürel rönesansı gerçekleştirmesi beklenen Slav ve Hıristiyanlar birbirlerini katlediyor, yıkıma uğratıyor. Zafer kazanan orduların Türk ve Arnavutlara yaptığı ve Rus basın organlarının çoğunun sessiz kalarak rezilce suç ortaklığı ettiği bütün o vahşet ve kıyımlar, ancak şimdi, bizim Slavofillerimizde –çok gecikmiş– bir tepki uyandırıyor, Bulgarlar ve Sırplar aynı 'yöntemler'i birbirlerine karşı uygulayıp, uğruna savaştıkları bölgeleri veba geçmiş bir yere, tam

bir mezarlığa dönüştürürken... Şu baştan başa salgın hastalıkların kapladığı, yakılmış, yıkılmış, bütünüyle viraneye çevrilmiş Makedonya'nın 'kurtuluş'undan bahsetmek, insanın, ya gerçekle ya da kendi kendisiyle alay etmesi demektir. Doğanın bu kadar cömert davrandığı, son yıllarda büyük bir kültürel ilerleme yapan enfes bir yarımada, hepimizin gözü önünde, kan ve barutla, kıtlık ve acımasızlık dolu barbarlık çağına götürülüyor. Kültürün sağladığı bütün birikimler kayboluyor, babalarımızın, dedelerimizin, büyük dedelerimizin döktüğü onca alınteri, verdiği onca emek heba olup gidiyor, şehirler harabeye dönüştürülüyor, köyler alevler içinde yanıyor ve bu çılgınlığın, bu yıkımın sona ereceği gün de henüz ufukta gözükmüyor... Gerisingeriye, barbarlığa böylesine dönüşlerle yüz yüze gelince, 'insan'ın gurur verici bir kelime olduğuna inanmak çok güçleşiyor. Ama hiç değilse 'doktrinerler'in bir tesellisi var, üstelik pek de küçük bir teselli sayılmaz: 'Ne yaptıklarımız, ne söylediklerimiz, ne de düşündüklerimiz bakımından, dökülen bu kanda bizim suçumuz yok,' diyebilirler, vicdanları rahat bir şekilde."

İvan Kirilloviç'in acelesi vardı, eve dönmesi gerekiyordu, bu yüzden cevap veremedi. Ama, konuyu enine boyuna düşünerek, ya *Reç*'te ya da *Russkaya Molva*'da "soruna ışık tutacağına" söz verdi.

Kievskaya Misl, No. 181
3 Temmuz 1913

Felaketi hazırlayanlar

Bulgaristan'ın nasıl olup da bugünkü durumla karşı karşıya geldiğine akıl sır erdirmek mümkün değil gibi gözüküyor. Olan bitenlerde mantık yasalarına aykırı herhangi bir yön bulunduğu için değil. Tam tersine, mey-

dana gelen gelişmeler, her zamanki gibi, ilgili koşulların bir arada bulunmasının çok doğal bir ürünüydü. Sırp ve Yunan orduları, Bulgar ordusundan sayıca üstündü; üstelik Bulgar ordusu, Türkiye'yle yapılan savaşta öteki ülkelerin ordularıyla kıyaslanamayacak denli yorulmuş, çok bitkin düşmüştü. Bulgaristan'ın yenilgilere uğraması çok doğaldı; Bay Milyukov gibi, 1885 yılındaki olayların tekrarlanacağını ummak için ortada kesinlikle hiçbir sebep yoktu.[114] Romanya, Bulgaristan topraklarını istila etmeye hazırlanıyordu; Avusturya ve Rus diplomasisinin gayriresmi yollardan yürüttüğü, Bükreş sarayının desteğini kazanmaya yönelik rekabet, Romanya'ya eşkıyalık hareketi için izin vermek anlamına geliyordu; Bükreş'te Bulgarları arkadan bıçaklamak için yalnızca en uygun an bekleniyordu – bütün bunlar apaçık ortadaydı. Ayrıca şu da belliydi ki, Bulgaristan, bir kere Sırbistan ve Yunanistan ile çarpışmaya girince, artık Romanya'nın saldırısını geri püskürtemezdi. Dolayısıyla, meselenin özü, aritmetiğin dört temel işlemi kullanılarak bulunabilecek denli basitti. Eğer Bulgaristan'ın uğradığı felaket akıl almaz gibi gözüküyorsa, bu sadece şu soru açısından geçerli bir durumdur: Nasıl oldu da, bütün bunlar Sofya'da önceden görülemedi? Niçin ta en son ana kadar Sırbistan ve Yunanistan'a önemsemeye değmez, küçük güçler diye baktılar, aynı zamanda da Romanya'nın taleplerine karşılık, Bükreş'ten gelen politikacılara kabaca sırtlarını çevirdiler? Nihayet, barış antlaşması hükümlerine göre Türklere devredilmesi gereken yerlerde işgal kuvvetleri bırakarak Türkiye'yi niçin öfkelendirdiler? Ferdinand, Geşov ve Danev neye güveniyorlardı?

Ordularının, Sırp ve Yunan ordularıyla kıyaslanamayacak ölçüde güçlü olduğunu mu düşünüyorlardı? Etkileyici bir zafer kazanacaklarına mı inanıyorlardı? Ama

114 14. nota bkz.

o zaman Romanya'nın ne yapacağını sanıyorlardı? Bulgaristan'ın aşırı güçlenmesine sessizce boyun eğeceğini mi umuyorlardı? Yoksa, bu kadar kan kaybeden Bulgaristan'a saldırmaya "utanacaklarını" mı sanıyorlardı? Nihayet, Asya'da onca yeri bulunan Türkiye'nin genel kaos ortamında, taze hayat belirtileri göstereceğinden nasıl olur da çekinmezlerdi? Evet, Sofya'da ne istiyorlardı, neye güveniyorlardı? Akıl almaz görünen şey budur. Böyle görünmesinin nedeni de, insanlarda, yöneticilerin özel bir yönetme tarzının –olayları ölçüp biçmenin ve önceden kestirmenin– ustaları olduğu şeklinde bir düşünce alışkanlığı bulunmasıdır ve yukarıdakilerin düşüncesizce, her esen rüzgâra kapıldıkları, kendini beğenmişlerin ahmaklığı içinde hareket ettikleri ortaya çıkınca, insanlar daima şaşırır.

Danev, felaketi doğuran en son adımı atan kişi, gelecek üzerine ne düşünüyordu, kimse bilmiyor. Aslında Danev'in hiçbir şey düşündüğü yoktu. Keyfi öyle istedi, bir mülakat verdi.

Danev, kişi olarak, bir siyasi türedinin bütün özelliklerini taşımaktadır, belki de bundan ötürü, Bulgar yönetici sınıfını en parlak şekilde temsil etmektedir. Şumlalı fakir bir ailenin çocuğudur; doğduğu şehrin sağladığı bursla Prag'da ortaöğrenimini tamamlamış; devlet bursuyla Paris ve Londra'da hukuk okumuştur; İngilizce bilir; Maliye Bakanlığı'nda memurken görevinden ayrılıp "Büyükbaba" Tsankov'un sağ kolu olmuştur. Henüz elli dört yaşında olmasına rağmen, birçok kez iktidarda yer almıştır. Danev'in çalışma arkadaşı, savaş döneminin başbakanı Geşov, yalnızca, zenginler (devlet müteahhitleri, bankerler, tefeciler) partisinin lideri değildir, kendisi ayrıca Bulgaristan'ın en zengin adamı sayılmaktadır. Nasıl zengin olduğunun hikâyesi ise hiç karmaşık değildir ve yönetici sınıfın henüz ilk kuşak içinde ilkel birikim işini yaptığı ve hâlâ yapmaya devam ettiği genç bir ülke

için tipik denecek niteliktedir. Romanya'da, Braila'da 1870'li yıllarda, Evlogi Georgiyev diye zengin bir Bulgar yaşıyordu, bu kişi, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında orduya ikmal maddeleri satarak büyük kârlar yapmıştı ve Bulgar kültür kurumlarına büyük bağışlarda bulunuyordu. Georgiyev, Sofya şehrine, bir üniversite kurulması için altı milyon frank bıraktı. Kendisinin Sofya'daki temsilcisi İvan Geşov'du. Bulgaristan'ın bildiği tek şey, Geşov'un noterle anlaşarak mirası kendi hesabına geçirdiği. O sırada iktidarda bulunan Stambolovcular bu konuda hiçbir şey yapamıyorlardı, çünkü sahtekârlık Romanya'da, aralarının hiç de iyi olmadığı bir ülkede gerçekleşmişti. Geşov zengin bir adam, parti lideri ve başbakan oldu. Partisinin üyeleri günlük konuşmalarda Geşeftari diye anılır, Geşov'un isminden dolayı değil de, *Geschäft* [iş, ticaret] kelimesine dayanarak. Onların idaresine uygun bulunan yaygın bir söz vardır: "Bulgar halkı bir un çuvalı gibidir – ne kadar vurursan vur, daima vurulacak bir tarafı kalır."

Bir ara Ferdinand'ın Geşov'la arası açılmıştı ve kendisiyle konuşmuyordu. Ferdinand, ancak, ülke içinde ve dışında ağır işlerin altına girecek kalıcı, "sağlam" bir kabineye ihtiyaç duyunca kendisiyle barıştı ve o zaman bile bir şart ileri sürdü – Geşov, İlericiler adı verilen eski Tsankovcularla bir koalisyon kuracaktı.

Liberal oportünist Tsankov'un partisi profesyonel Rusofillerden kuruluydu; partinin bütün ileri gelenleri, Bulgaristan'da dendiği üzere, Rus sofrasında kaşık çalmıştır. Rusofilizm, yüksek sesle savunulunca, Bulgar politik hayatı içinde eski itibarını kaybetti, Tsankovcu parti, genç bir hukukçunun, Danev'in önderliğinde parti tabelasını değiştirip oraya İlerici-Liberal Parti ismini yerleştirdi ve çok kapsamlı bir demokratik program hazırladı. Gelgelelim, bu program, partinin Geşeftari ile bir koalisyona girmesine hiçbir şekilde engel olmadı.

Koalisyon hükümeti açık bir Rusofil eğilim taşıdığı için, Ferdinand, herhangi bir tarafa fazla ağırlık vermeyen mutat politikasına bağlı kalarak, başkomutanlığa, zimmetine para geçirmekle suçlanan Stambolovcu General Savov'u getirdi, ayrıca genelkurmayın başına da bir başka Stambolovcuyu, General Fiçev'i atadı – bu kişiler en fazla Rus karşıtı diye bilinen partiye mensuptu. Öte yandan, Stambolovcuların orduda aşırı büyük bir yer edinmemesi için, rütbe bakımından hemen genelkurmay başkanının altında yer alan mevkiyi Radko Dimitriyev'e verdi. Bu kişi, vaktiyle Battenberg Prensi Aleksandr'ın devrilmesinde rol oynamıştır, Tsankovculara yakın bir Rusofildir. Böylece, şiddetli iç çekişmeler ve entrikalar sistemine dayalı bütün bir denge kurulmuş oldu. Dmitriyev, Savov'u elinden geldiğince yok saydı ve günlerce kendisiyle iletişim kurmadı. Öte yandan, Savov da, telefonda, can düşmanı Geşov kendisine, tedirgin ve saygılı bir ses tonuyla, savaşın nasıl gittiğini ve planlarının ne olduğunu sorunca, askerce bir kabalıkla cevap veriyordu: "Sizi ilgilendirmez", "Fırsatı bulunca, size söyleyeceğiz" vb. Karşılıklı nefrete dayalı bu istikrarsız denge sisteminde Danev'in özel bir yeri vardı. Kabineye "partizanlar"ından (Bulgaristan'da kullanılan normal terim bu) dördünü sokarken, kendisi hiçbir bakanlık görevini üstlenmedi, böylece doğacak herhangi bir olumsuz sonucun sorumluluğundan da yakasını kurtarmış oldu. Yalnızca milli meclis başkanlığı mevkiinde bulunurken, kimseye fark ettirmeden Bulgaristan "şansölyesi" yetkilerini üstlendi, dış ilişkileri kendi ellerinde topladı, bir Avrupa başkentinden ötekine koşarak, öneminin yaptığı yolculuklar ve verdiği mülakatlar ile doğru orantılı arttığını sandı. Danev, Avrupa'nın önüne Bulgaristan'ın zaferlerinin büyükelçisi olarak çıktı ve kendini Balkanlar'ın Bismarck'ı gibi görmeye başladı; oysa gerçekte, kendini beğenmiş geveze bir avukattı yalnızca.

Battenberg Prensi Aleksandr.

"Çok uzun zaman iktidardan düşmeyiz... on beş yıl daha kalırız." Danev'in yarıresmi yayın organı *B'lgariya*'nın editörü Dr. Spisarevski bana böyle dedi yarı şaka, yarı ciddi. "Türkiye'ye karşı kazandığımız zafer bir ömür boyu bizi kurtarır!"

İlericiler, yeni ele geçirilen bölgelerde seçim bürolarını şimdiden kurdular. Bu bölgelerin Bulgaristan'ın elinde kalacağının hâlâ şüpheli olduğu gerçeğini kimse düşünmek istemiyor.

Cephedeki ilk başarılardan, hele Kırkkilise'nin düşmesinden sonra, Bulgar toplumunda kendine güvenin ne kadar çabuk büyüdüğünü hatırlamamak elde değil. Kırkkilise'nin yanında Edirne'nin oyuncak kaldığını söylediler. Herhangi bir ciddi başvuru kaynağında bulunabilecek veri ve sayılar kendilerine söylenince, insanlar tahammülsüzce omuz silkiyorlardı. Yunanlılar Selanik'i, Sırplar da Manastır'ı alınca, yüzlerde ilk öfke bulutu belirdi: "Niye biz değil?" Bu şehirlerin sonunda Bulgaristan'a ait olacağından kimsenin kuşkusu yoktu.

"Ferdinand Selanik'i Yunanlılara bırakmaz," diyordu Sofya kahvelerinin siyasetçileri. "Yunanlılarla mutlaka kapışacağız," diyordu daha açıksözlü olanları, "yalnız şimdi değil, on yıl içinde, iyice bir toparlandıktan sonra". "Büyük Bulgaristan'da çok fazla sayıda Yunanlı yaşayacak," diye açıklamada bulunuyorlardı. "Bulgar milli ideallerine göre yaşamaya mecbur edilmeliler. Bunu da Yunanistan'a iyi bir ders vermeden başaramayız."

"Eğer Yunanlılar Selanik konusunda bize meydan okurlarsa, kesinlikle savaşa gideriz," dedi Demokrat lider, eski başbakanlardan Malinov ve kendisinin bu düşüncesinin telgrafla bildirilmesine sansürün izin vermeyecek olmasından da üzüntü duyduğunu söyledi. Çok geçmeden sansür bu noktadaki tutumunu yumuşattı ve müttefiklere her türlü saldırının yöneltilmesine izin vermekle kalmadı, bunu teşvik bile etti.

"Romanya mı? O kültür yaldızının altında güçsüz, çürüyen bir ülke duruyor! Avrupa haritasına düşmüş bir boyar[115] gericiliği lekesi! İkinci bir Türkiye mi? En ufak hareketlerinde ezeriz onları! Kendi köylülerini onlara karşı ayaklandıracağız! Başlarına bir tarım ihtilali işi açacağız!"

Sırbistan hakkında, Sırp ordusu ve Sırp politikacıları hakkında, ittifakın henüz bozulmamış olmasına rağmen, büyük bir küçümsemeyle konuşuyorlardı.

Bu korkunç kendini beğenmişlik iki kaynaktan besleniyordu: Bir yandan askeri zaferler, öte yandan askeri sansür rejimi. Gazeteler sadece genelkurmayın hoşuna giden şeyleri yazıyordu. Muzaffer generallerin görüşlerine, ruh hallerine veya kaprislerine aykırı düşen her şey gazetelerden acımasızca çıkartılıyordu. Ayrıca, zamanın haberleşme bakanı ve Geşeftari'nin en karanlık isimlerinden biri olan Frangya, askeri sansürün ardına gizlenerek, gazetecilerin telgraflarından, hükümetin hoşuna

115 boyar: Romanya'da zengin toprak sahibi sınıf.

gitmeyen her şeyi de çıkartıyordu. Sofya basını, askeri diktatörlüğün dediklerini yapan bir emir kuluna dönüşmüştü. Avrupa'nın "önde gelen" gazeteleri zafer kazananların önünde yaltaklandılar ve kendilerini onlara sevdirmeye çalıştılar. Tek bir kelime eleştiri veya uyarı yazmadılar! Sofya sıkıyönetim komutanı Bonev, Sofya işçi gazetesi editörü Hristo Kabakçiyev'i bürosuna çağırmış ve daima yanında, masasının üzerinde duran süvari kırbacını kendisine göstererek demişti ki: "Eğer gazeteni basmaya devam edersen, ben de onu alır, yazılarını bununla sırtına çıkarırım." Gazete, yayınına ara vermek zorunda kaldı.

Türkiye'nin yüzyıllardır hazırlanan çöküşünün, kendi deha, güç ve azimlerinin eseri olduğuna inanan bir avuç adam, artık yalnız kendi gazetecilerine ve sadık dostları olan yabancı gazetecilere değil, bütün Avrupa kamuoyuna ve ayrıca Sırbistan'a, Yunanistan'a ve Romanya'ya zorbaca emirler yağdırabileceklerini sandı... İlişkiler en yüksek gerilim noktasına ulaşınca, hem zengin hem de ihtiyar bir kimse olarak, ötekilerden daha temkinli olan Geşov geri plana çekildi. Yerini Danev aldı; Danev'in siyaseti, çok geçmeden anlaşıldığı üzere, şu sloganda tamamıyla özetlenebiliyordu: "Vız gelir bana, hiç mi hiç iplemem."

Kendisinin iktidarda bulunduğu haftalar içinde, Bulgaristan, ulaştığı yükseklikten baş aşağı, paldır küldür düştü. Her şeyi Sofya'nın talihsiz Bismarck'ının sırtına yüklemek yersiz olur. Kendisi, Bulgaristan yöneticileri için karakteristik olan kendini beğenmişlik, pervasızca maceracılık ve düşüncesizlik özelliklerini herhangi bir başka politikacıdan daha çarpıcı bir şekilde sergiliyordu yalnızca.

Danev'in yerine Radoslavov geçti. Radoslavov, Stambolov'un eski çalışma arkadaşıydı, sonradan muhalifi oldu – kendisi, Sofya sokaklarında çok popüler

bir şahsiyettir, ama "öte yandan", politik bakımdan bir "büyük sopa adamıdır". Büyük sopa, Radoslavov'un buluşu değildir, zaten o hiçbir şey icat etmemiştir. Bulgaristan'ın meşruti sistemine büyük sopayı belirleyici politik faktör olarak sokanlar Stambolovculardı. Otonomiye kavuşan Bulgaristan'ı Rusya'nın müstakbel bir "Tuna eyaleti" olarak devralmaya çalışan Rus diplomasisinin siyasetinden korkan ve "kurtarıcı"larına hâlâ taze bir minnettarlıkla dolu olan, bütünüyle Rusofil nitelikteki halk arasında destek bulamayan Stambolov, Bulgaristan için bağımsız bir siyaset fikrini Bulgarların kafalarına büyük sopaların yardımıyla sokmuştu. Radoslavov, büyük sopayı Stambolov'dan miras aldı, ama onun herhangi bir politik fikir çağrışımı yapmasına son vererek, yalnızca büyük sopa fikrini çağrıştırmasını sağladı. Dr. Radoslavov, elinde –her türlü işi yapmaya hazır– iri bir kötekle durur. Olağanüstü tedbirlere ihtiyaç duyulduğu ve kimsenin bunları almaya karar veremediği bir politik kararsızlık anını bekler. Böyle bir an da geldi. Ferdinand, Dışişleri Bakanlığı'nı, yani Bulgaristan için ölüm kalım meseleleriyle ilgilenecek bakanlığı Radoslavov'a değil, bilge Gennadiyev'e verdi. Bu politikacının hizmet sicilinde de "özel notlar" eksik değildir. Gennadiyev, kariyerine Stambolov'un can düşmanı olarak başladı, ama sonradan Stambolov'un saflarına çekilebildi. Stambolov'un ikna edici tezinin ne olduğu Sofya'da kesin olarak biliniyor: Dört haneli bir sayı. Stambolov'a ait ve hükümdar dahil bazı insanları gayet zor duruma düşürecek bazı belgelerin (Stambolov cinayetinin nedenlerinden biri bu belgeleri ele geçirmek arzusuymuş!), Petkov aracılığıyla Gennadiyev'in eline geçtiği söyleniyor ve bunların kendisine önemli bir silah sağladığı iddia ediliyor. Buna şunu da ilave etmek gerekir: Gennadiyev, Savov ve Paikov birlikte (Paikov, kendisiyle ilgili "olay"ın araştırılacağı gün, Milli Sobra-

niya'ya girerken ölmüştü), son Stambolovcu hükümette zimmete para geçirme soruşturmasında en ağır suçlamalar yöneltilen üç bakandır...

Dün ve bugün Bulgaristan'ın kaderine yön veren yöneticiler işte bunlar. Zaferlerin bir anda sönen parıltısından sonra, çalışkan ve gayretli Bulgar ulusunun başına, öylesine belalar açtılar ki, Bulgaristan çalışanları önümüzdeki yıllarda bellerini doğrultabilecekler mi, doğrusu kestirmek güç. İnsanın, görülmemiş bir felakete uğramış, dört düşman ordu arasında kalmış, büsbütün bitkin ve çaresiz düşmüş bu ulusa duyduğu sıcak yakınlığa, doğal olarak, Bulgaristan yöneticilerine ve bu çöküşü hazırlayanlara yönelik bir öfke eşlik ediyor.

Kievskaya Misl, No. 188
10 Temmuz 1913

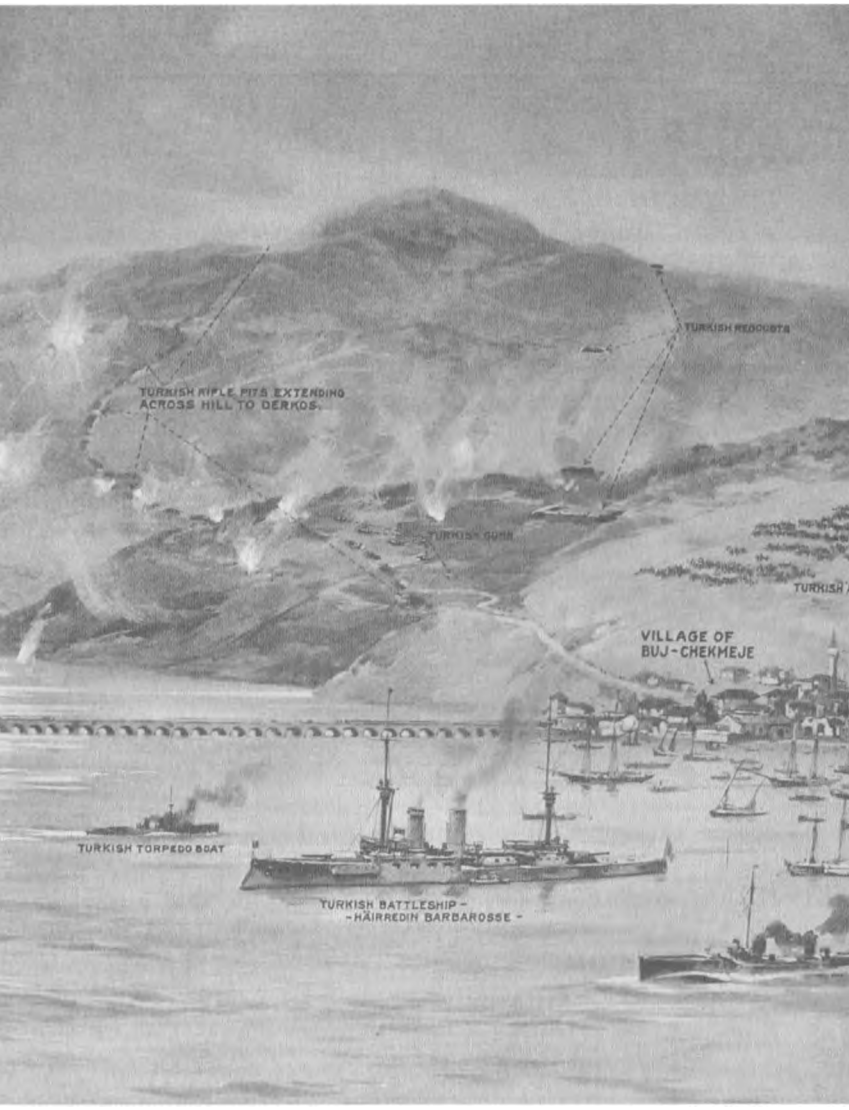
Bulgaristan'ın krizi

Durankuluk'ta toprak sahibi bir Bulgar kadınla birlikteyiz. Durankuluk, Romanya-Bulgaristan eski sınırından birkaç kilometre uzakta, Dörtgen'in içinde yer alıyor.[116] Ev sahibesi, elli beş yaşında, dul, gayet canlı bir kadın. Kendisi, Bulgaristan hâlâ Türk hâkimiyetindeyken, Eski Zağra'da, ülkede açılan ilk kız lisesinde okumuş. İki oğlu ve iki damadı var, hepsi de savaşa katılmış. Biri ziraat uzmanı, öteki felsefeci-bilim insanı olan oğulları Berlin'deki okullarından kopmuşlar ve bütün savaş boyunca aynı bataryada topçu olarak hizmet vermişler. Yedek subay olan büyük damadı orduda bölük komutanlığı

116 "Dörtgen", birbirlerine destek olacak nitelikteki dört kalenin –Rusçuk, Silistre, Şumnu ve Varna'nın– koruduğu askeri bir bölgeydi. Burası, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı savunma hatlarının önemli bir parçasını oluşturuyordu. Dörtgen'deki toprakların çoğu, Bulgaristan'ın İkinci Balkan Savaşı'nda Romanya'ya bırakmak zorunda kaldığı Güney Dobruca'da yer alıyordu.

Illustrated London News*'un 30 Kasım 1912 tarihli nüshasından, Çatalca hattındaki deniz ve kara çatışmalarını gösteren çizim.*

TURKISH REDOUBTS
TURKISH RIFLE PITS EXTENDING ACROSS HILL TO DERKOS.
TURKISH GUNS
TURKISH
VILLAGE OF BUJ-CHEKMEJE
TURKISH TORPEDO BOAT
TURKISH BATTLESHIP - -HAIRREDIN BARBAROSSE -

yapmış, ama daha seferberlik döneminde zatülcenbe yakalanmış ve savaşın büyük bölümünü Mustafapaşa'da bir sahra hastanesinde geçirmiş. Havacı olan küçük damat, sanırım Çerkezköy ve Çatalca üzerinde uçuşlar yapmış. Dördü de cepheden sağ salim dönecek kadar talihliymiş – felsefeci bir de "kahramanlık" nişanı getirmiş. Her iki topçu da, cesaretiyle tanınan Preslav Tümeni'yle Selyolu ve Karaağaç'ta muharebeye katılmış ve Sırbistan'da ikinci seferde Sultantepe'de çarpışmışlar. Anne habersizlikten aylarca kıvranmış; Durankuluk'tan Mankalya'ya giderek ihtiyar annesi ve kardeşinin yanında kalmış, sonra boş eve dönmüş ve beklemiş. On bir ay süren yürüyüş ve çarpışmalardan, zaferlerden, çilelerden, şan ve şereflerden, yenilgi ve ümitsizliklerden sonra, savaşçılar eve dönmüş. Oğullar, anne ve küçük damat artık Rumen uyruğu durumundaymış. Oğullar, hâlâ, top seslerinin, gece alarmlarının ve çektikleri tarif edilmez sıkıntıların etkisi altındaymış, onları evde karşılayan şey kendilerine o kadar aykırı gelmiş ki, bir aydan daha uzun bir zaman geçmiş, hâlâ bunun doğru olabileceğine inanamıyorlar. Ama anneleri inanıyor, çünkü oğulları cephedeyken, o, Rumen askerlerinin buralardan geçtiğini, subayları için sığırlara, tavuklara el koyduğunu ve işte böylesine belirgin ve çarpıcı bir şekilde yapılan sınır "düzeltim"ini kendi gözleriyle görmüş. Ayrıca, bir keresinde, Rumen subaylar, bir Bulgar dükkânına gitmişler –dükkân sahibi, duvarlarından Bulgar milli şahsiyetlerinin bütün portrelerini zamanında indirmiş, kurnaz bir *kulak*'mış– ve dükkânın duvarlarına Rumen kraliyet ailesinin portrelerinin asılmasını istemişler.

"Ne kadar zalimce bir alay!" diyor siyah saçlarına bir parça kır düşmüş, karşımda dimdik, sert duran bu kadın.

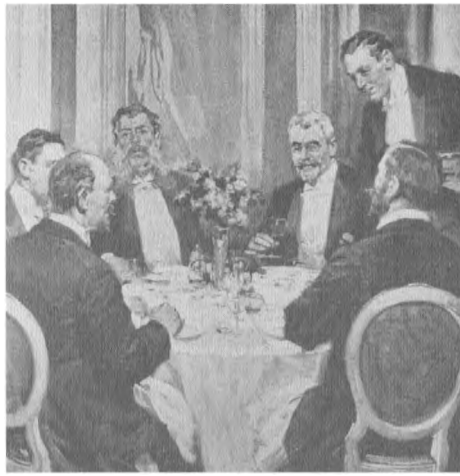
"Annemin şimdi söylediği söz, bize yapılanları anlatmak için bulunabilecek en iyi ifade," diyor felsefeci. Kendisi, çok iyi eğitim görmüş, düşünceli, dürüst, çok ince bir zekâ sahibi, alçakgönüllü, ama düşüncesinde ve eyleminde gözü pek, yirmi sekiz yaşında bir adam. "Zalimce bir alay, başka bir şey denemez buna. Öyle anlaşılıyor ki, Avrupa'da kimse, burada, Balkanlar'da olup bitenin, nasıl bir tarihi suç işlendiğinin tam farkında değil. Avrupa'da Balkanlar hakkında herhangi bir şey bilen çok kimse var mı? Türkiye, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan'ın ayrı ayrı ülkeler olduğunu bilen bazı kimseler, topu topu birkaç kişi var; ama Balkan ülkeleri arasındaki ilişkileri bilen, bütün değişiklikleri takip etmiş olan ve herhangi bir anda durumun ne olduğunu bilen kimse var mı, bilmiyorum. Bizim trajedimiz şu: Biz Avrupa'ya bağımlıyız, oysa Avrupa bizi tanımıyor, bilmiyor. Avrupa demokrasisi, Doğu Sorunu'na ilişkin olarak, Avrupa diplomasisi üzerinde doğru düzgün bir denetim bile kuramaz, çünkü neyi, kimi destekleyeceğini bilmez. Rusya ve Avusturya, yüzyıllardır Balkanlar'da belirleyici bir rol oynadılar ve ne yazık ki, bu rolleri henüz bitmiş değil. Ama Avusturya'da bundan haberdar olan çok kimse var mı? Ya da siz Ruslar –açıksözlülüğümü bağışlayın– yarımadamızdaki durumu bildiğinizi söyleyerek övünebilir misiniz?"

"İzin verirseniz, şunu söyleyebilirim," diye itiraz ettim, "Bay Milyukov Makedonya'nın coğrafyası üzerine çok derin bilgi sahibi ve yalnız bu nedenle diplomatlarımız üzerinde otorite elde edebiliyor."

"Bu, coğrafya için doğru olabilir. Ama, Rus liberal basınında, takip edebildiğim kadarıyla şunu gördüm: Gerçek ilişkilerin analizi yerine çoğu zaman Slavofil sözler bulunuyor.

Bütün Bulgar halkı üzerinde gerçek bir sezaryen operasyonu yapıldı. Kendinizi bir an için sıradan bir Bul-

gar'ın yerine koyup düşünün. 125.000 ölü ve yaralı verdik, 700 milyon franklık borcumuza bir 900 milyon daha kattık. Peki elimizdeki sonuç ne? Ege Denizi'ne bulduğumuz (bir limanı ve her şeyden önemlisi bir Makedonya pazarı olmayan) çıkış yolu dışında gösterebileceğimiz şundan ibaret: Makedonya ve Trakya'da birkaç bin kilometrekare verimsiz, dağlık bir arazi elde ettik ve Bulgaristan'ın en verimli parçasını, Dobruca'yı kaybettik. Bulgaristan'da şu anda savaş öncesine göre daha az sayıda Bulgar var. Bulgar Makedonyası Sırbistan ile Yunanistan'a, Bulgar Dobrucası ise Romanya'ya gitti. Tanrı aşkına düşünün bir kere, Makedonyalı Bulgarların yazgısından daha trajik bir şey olabilir mi? Doğrusu, bize yapılan haksızlık, akıl almaz bir dereceye ulaştı. O bölge, ulusal kurtuluş davası için ne kadar çok fedakârlık yaptı! Her şey bir yana, Türkiye'nin Avrupa topraklarındaki hâkimiyetini yıkmak için kimse Makedonyalılar kadar çalışmamıştır. Ne kadar çok insan canından oldu! Yalnız 1903 İlinden ayaklanmasında ve o ayaklanma sonucu yaşanan olaylarda 30.000 kişi hayatını kaybetti... Hükümetlerinden maaş alan Sırp filologlar ve tarihçiler, Makedonyalıların milliyeti üzerine ne isterlerse söylesinler. Ama Makedonyalılar kendilerini Bulgar hissediyor ve öyle biliyor, meseleyi çözen de budur – hiç değilse onlar için. İşte şimdi, uğrunda çarpışanların kanıyla sulanmış bu Makedonya toprağı, Sırp ve Yunan asimilasyonu için deneme alanı haline geldi. Bulgaristan ilk kez topraklarının bölüşülmesini yaşıyor. Bulgaristan, Balkanlar'ın Polonyası'dır. Bulgar halkının karşı karşıya kaldığı yağmada, Sırbistan ve Romanya olsa olsa bağımlı, ikincil bir rol oynadı – asıl suç onlara ait değil. Avusturya-Macaristan çizdiği milliyet sınırlarıyla Sırbistan'ın kuzeye doğru ilerlemesine engel oluyor; öte yandan Romanya'nın kuzeye genişlemesine de hem Avusturya-Macaristan hem de Rusya engel oluyor, böylece

Bulgar delegasyonu Londra'da bir akşam yemeğinde.

bu iki devleti, en az direnişle karşılaşacakları yola –güneye, Bulgaristan'a doğru– itiyorlar. Eğer bu olguyu yeterince göz önüne alırsak, o zaman Balkanlar'da geçen yıl içinde meydana gelen bütün olayların belirli bir mantıksal kalıba uyduğunu anlarız. Ama, bu, olayların bizim gözümüzde haksızlığını bir kat daha artırıyor. Olayların iç mantığını anlamak hiçbir şekilde onları kabul etmek anlamına gelmez. Türkiye'yi ne Yunanlılar, ne Sırplar ezdi, biz ezdik, ama uluslararası durumumuz bugün savaş öncesiyle karşılaştırılamayacak kadar kötü. Eskiden Bulgarların milli birlik yolunu yalnız Türkiye tıkardı. Şimdi bu yolu, Türkiye, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan tıkıyor. Bulgarlar, diğer Balkan devletlerinin kendi aralarında yaptıkları bir pazarlıkla hesaplı kitaplı bir şekilde bölünüp paylaşıldı ve söz konusu devletlerin hepsi şu anda bir rövanş[117] korkusuyla

117 Rövanş: Bir ulus veya devletin, kaybettiği topraklarını geri alma siyaseti. (L. T.)

Londra'daki barış görüşmelerinden bir sahne.

birbirlerine bağlanmış durumda. Bulgaristan'ı çaresiz bir durumda tutmakta doğrudan çıkarları var ve ülkenin kendini toparlamaya, canlanmaya yönelik en küçük bir girişiminde, dört komşusu da otomatik olarak birleşecek ve hep birlikte Bulgaristan'ın üzerine çullanacaklar. Üstelik, Bulgaristan'ın felaketi yalnızca bizi etkileyen ulusal bir talihsizlik değildir, birçok bakımdan uluslararası bir talihsizliktir. Bu, bir Bulgar vatanseverinin abartması değil. Bulgaristan'ın Balkanlar'da oynadığı büyük rolü ülkenin coğrafi konumu belirliyor. Bulgarlar yarımadanın göbeğinde bulunuyorlar, ayrıca hiçbir Büyük Devlet'e doğrudan komşu değiller – ne Avusturya'ya, ne de Rusya'ya. Bu, bize, hem iç hem de dış politikada Sırbistan ve Romanya'ya göre çok daha büyük bir özgürlük sağlıyor. Bulgaristan, coğrafi konumunun sağladığı avantajlar sayesinde siyasal rejimini demokratikleştirebilmiştir (genel oy hakkı, nispi temsil sistemi, genel eğitim). Büyük Devletlerden tampon ülkelerle ayrılmış bulunan Bulgaristan ne Rusya'nın, ne de Avusturya'nın isteklerine göre hareket eder – ya da isterseniz şöyle diyelim, diğer Balkan devletlerine göre onların isteklerine daha az uyar. Bu durum ayrıca, Bulgaristan'ın, Avrupa'nın emperyalist emellerinin önünde çok önemli bir engel, Balkan bağımsızlığının ekseni olmasını sağlamıştır. Bu eksen şimdi iki ucundan, kuzeydoğu ve güneybatıdan kırılmış durumda. Romanya, Sırbistan ve Yunanistan savaştan büyüyerek ve –ilk bakışta– güçlenerek çıkmış olsalar bile, gerçekte bir bütün olarak Balkanlar kapitalist Avrupa'nın karşısında savaş öncesiyle karşılaştırılamayacak denli güçsüz duruma düşmüştür. Bu da, yarımadamızı, Avrupa'nın barış içinde gelişmesi önünde yeni tehlikelerin kaynağı haline sokmuştur. 'Peki bundan kim suçlu?' diye soracaksınız, belki de, bizzat Bulgarların veya en azından Bulgar hükümetinin suçlu olduğunu ima ederek. Suçlu devlet adamlarımızı gizleye-

cek değilim; tam tersine, isterseniz isimlerini sayarım. Ama Bulgaristan'ın liderleri ne denli suçlu olurlarsa olsunlar, sorunun tamamı bundan mı ibaret? Temel hata, en korkunç ve ölümcül hata Türkiye'yle girişilen savaştı. Norman Angell'ın *The Great Illusion* adlı kitabını bilir misiniz?[118] Kendisi, o kitapta, savaşın hiçbir zaman uğruna ödenen maliyeti karşılamadığı, bu anlamda daima düpedüz bir hesap hatası niteliği taşıdığını ortaya koyar. Balkan Savaşı, bu yanılsamanın uç düzeyde klasik bir örneği sayılabilir. Ah keşke, ateşe attığımız o 900 milyon, sanayi ve eğitimin geliştirilmesi için harcanabilse, keşke entelijansiyamızın en parlak kesiminin de içinde bulunduğu o 125.000 genç, ekonomik ve kültürel hayata geri getirilebilse ne muazzam bir ilerleme yapmış olurduk, ulusal birleşme idealimize ne kadar yaklaşmış olurduk. Şimdi bütün bunları düşünmek ne kadar acı geliyor!... Ama işte biliyorsunuz, bir kere Türkiye'yle savaş başladıktan sonra, geri kalan her şeyin birbiri ardına sökün etmesi kaçınılmazdı. Yalnızca siyasi bakımdan kör olanlar bunu göremez. Bulgaristan ilk savaştan zaferle çıktı. Ama bunun anlamı neydi? Bulgarlar esas Türk ordusunu yenmişti. Ama Bulgarların eline ne geçmişti? Bize yabancı olan Trakya hem de yalnızca Türkiye'nin esas kuvvetleri Makedonya'da değil de, Trakya'da yığıldığı için. Ama Bulgar Makedonya, Bulgar politikasının asıl hedefi, askeri harekâtların akışıyla mekanik olarak Sırbistan ve Yunanistan'ın eline geçti. Bu, ilk dönemin, zafer döneminin yazgısal çelişkisiydi. Ka-

118 *The Great Illusion* (Büyük Yanılsama): Bir İngiliz iktisatçısı olan Norman Angell'ın (1872?-1967) 1910'da yazdığı, güçlü bir savaş karşıtı kitaptır. Bu kitap pek çok dile çevrilmiştir. 1933 yılında, savaş bulutlarının ufukta tekrar belirdiği sırada, kitabın genişletilip gözden geçirilmiş yeni bir baskısı yapıldı ve yazar Nobel Barış Ödülü'nü kazandı. Daha sonraki kuşaklar bu eseri, hemen hemen yalnızca Fransızca çevirisinin başlığıyla –*La Grande Illusion*– tanırlar. Yönetmen Jean Renoir, 1937 tarihli klasik, savaş karşıtı filmine bu ismi vermiştir.

tıksız bir emperyalist olan Ferdinand, Makedonya'yı Trakya'yla değiştirmeye razı olabilirdi, yönetici klik buna razı olabilirdi –hatta daha savaştan önce, bir yandan halkı, bütün Bulgarların tek bir devlette birleşeceği yalanıyla aldatırken, öte yandan Makedonya'yı bir pasta gibi dilim dilim bölmeye razı olmuşlardı. Ama ülke bunu kabul edemezdi. En başta Makedonyalılar bu duruma boyun eğemez, rıza gösteremezlerdi ama Bulgar halkı da buna razı olamazdı; bu halk, Trakya toprağını, Trakya için değil Makedonya uğruna kanıyla sulamıştı. Adriya'dan geri püskürtülen Sırbistan, Makedonya'yı elinden bırakamazdı, çünkü ancak böylelikle, halkına yaptıkları fedakârlıkları –hiç değilse başlangıçta– haklı gösterebilir, 'büyük yanılsama'yı koruyabilirdi. Hakemlik mi? Diplomatik ayrıntılara derinlemesine girip başınızı ağrıtmak istemiyorum, ama söylemek istediğim bir şey var. Rusya, Avusturya-Macaristan'a karşı bir set olarak güçlü bir Sırbistan'a ihtiyaç duyuyor, ama güçlü bir Bulgaristan istemiyor, çünkü bütün Bulgarları bayrağı altında toplamış ve doğal sınırlarına kavuşmuş bir Bulgaristan, Rusya'dan tamamen bağımsız bir Bulgaristan anlamına gelecekti. Hayır, Rus hakemliği kartıyla kumara giremezdik. Bu da, ikinci savaşın çıkması kaçınılmaz demekti. Bunun üzerine, doğal olarak Romanya'nın eşkıyalık saldırısı başladı. Bulgaristan'ın bu topraklardan çekilmesini beklemek mümkün değildi. Gerçekten, nasıl olurdu da, Bulgaristan bu parçasını durup dururken Romanya'ya terk edebilirdi? 'Ne olur Silistre'yi bize verin, canımız çekti.' 'Buyrun alın!' 'Bir de Dörtgen'i istiyoruz; hani oralarda da pek güzel topraklarınız var, harika buğday yetişiyor.' 'Buyrun, buyrun!' Bu Dörtgen'de yaşayanlardan devşirilmiş bulunan 31. Silistre Alayı'na, Mayıs ayının başında Petersburg konferansında hükümetin Silistre'yi hiç çarpışmasız Romanya'ya vermeye razı olduğu haberi ulaşınca, Kabakça istasyo-

nunda düzenli bir ayaklanma çıktı. Hatta ayaklanmayı bastırması için 15. Alay'ı çağırdılar, ama bir bastırma eylemine girişmediler – askerlerin ruh hali, ayaklanmayı çıkaranlar ve bastıranlar diye ikiye bölünmelerine hiç de elverişli değildi. Adamlarımız, bunun yalnızca, kuvvetlerimizi serbest kılmak için verilmiş geçici bir taviz olduğu konusunda ikna edildi; Sırplar ve Yunanlılarla hesabımızı görür görmez Silistre'ye dönecektik. Peki, ya hükümet Dörtgen'i gönüllü olarak Romanya'ya bıraksaydı ne olurdu? Ordunun isyan etmesi kaçınılmazdı. Bizim hükümetimiz, muhtemelen, Romanya'yı yatıştırmak için Dobruca'yı seve seve verirdi, ama cesaret edemediler. Ancak Bulgar ordusu Sırp ve Yunun sınırlarında ağır yenilgilere uğradıktan sonra, askerlerin ve halkın morali çökünce ve artık herhangi bir direnişle karşılaşma korkuları kalmayınca, bu hediyeyi sunacak duruma geldiler. Toparlarsak, olaylar şöyle gelişti: Biz Türk ordusuyla Trakya'da savaşıp onu yendik, böylece Makedonya'da harekâtları yürütmek Sırbistan ile Yunanistan'a kaldı. Makedonya'yı fethetmek için, ele geçirdiğimiz Trakya'yı terk etmek zorunda kaldık. Ve Makedonya'daki taarruzumuz yenilgiye uğratılıp püskürtülünce, Trakya ve Makedonya'yı kaybetmemize, bir de kuzeydeki bir parçamızı, Dobruca'nın büyük bir bölümünü Romanya'ya bırakmamız eklendi. Emperyalizmin, Bulgar milli davası için, yalnız güvenilmez, yanıltıcı bir silah değil, aynı zamanda geri tepen bir intihar silahı da olduğu ortaya çıktı. Bunu bugün söylemek anlamsız, olanlar oldu artık. Ama siz de kabul edeceksiniz ki, Bulgar emperyalizmi hiçbir şekilde Balkanlar'daki diğer emperyalizmlerden daha kötü değil. İşte, Makedonya'da hiçbir ulusal temeli bulunmayan Sırp emperyalizmi; işte, en az şeyi feda edip en büyük kazançlara konan, korkak, tüccar zihniyetli Yunan emperyalizmi; yüzyıllardır işlediği suçların lekesini üzerinde taşıyan, her şeye rağmen, Türklerin

azınlıkta bulunduğu Trakya'yı tekrar ele geçirmiş olan Türk emperyalizmi; nihayet kendisini haklı gösterecek, asalak kliklerin aptalca açgözlülüğünden başka hiçbir gerekçe bulunmayan Rumen emperyalizmi. Bir düşünün: 7500 kilometrekarelik Dörtgen'de 7500 Rumen var – her kilometrekareye tam tamına bir Rumen düşüyor! Ama bütün bu emperyalizmlerin dışında bir de bilge Avrupa var, bir tek Bulgar emperyalizmini cezalandırmaya karar vermiş. Ve biz, dört bir yandan yağmaya uğrarken, kollarımız dirseklerine dek, bacaklarımız dizlerine dek kesilmiş, yerde serili, kan içinde yatarken, Avrupa, Edirne'nin Bulgaristan'a ait gösterildiği Londra sınırlarını çizmiş olan ve o Londra kararları adına Karadağlıları İşkodra'dan çıkartan Avrupa, bize yardım için parmağını bile oynatmadı. Neden? Çünkü, size daha önce söylediğim gibi, kapitalist Avrupa, Balkan bağımsızlığının esas kalesi olduğu için Bulgaristan'dan nefret eder. Fransa, rövanş siyasetinde kendimizi kullandırmadığımız için bizden nefret eder; Rusya ise, isteğine boyun eğip, Avusturya karşısında kendisine ait bir araç işlevi görmeye yanaşmadığımız için, bize okkalı bir sille aşk edeceği ilk fırsatı kolluyor. Nihayet Avusturya, bize boş, platonik destekten öte bir şey vermedi, çünkü Bulgarlar Arnavutlara benzemez, Bulgarları avuçlarının içine alıp oynatmayı bekleyemezler...

Avrupa'nın, hele Rusya'nın Trakya sorununa ilişkin siyaseti üzerine gerçekten ne söylenebilir?! Elbette şurasını en baştan kabul ediyorum ki, Bulgaristan'ın Trakya'da Türkiye'den daha fazla hakkı bulunmuyor. Ama mesele o değil; mesele şu: Rusya, Bulgaristan'ı, Edirne'nin kendisinde kalmasını sağlayacağı taahhüdünde bulunarak Bükreş Antlaşması'nı imzalamaya teşvik etti.[119] Büyük Devletler, bizi pasifize etmek ve pek şerefli

119 Birinci Balkan Savaşı, Büyük Devletlerin araya girmesiyle, 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Barış Antlaşması ile sona erdi. Ancak, Bal-

denemeyecek kendi pazarlıklarını yürütmek için Londra mutabakatı denen uydurmacayı onayladılar. Trakya sorunu, yalnızca, Küçük Asya'dan toprak koparmanın bir aracı haline geldi. ... Siz Büyük Devletlerden gelen siyasetçiler, demokratik akıma mensup olsanız bile, bütün bunların, alışılageldik deyimiyle, pek takdire layık şeyler olmasa da, eşyanın tabiatında bulunduğunu düşünüyorsunuz. Gelgelelim, biz o ahlaki nesnellik seviyesine ulaşamıyoruz, çünkü bu pek takdire değer olmasa da, eşyanın tabiatına uygun şeyler, bizim sırtımızdan koparılan et parçaları anlamına geliyor. Küçük, yiğit bir halkın, kendi halkımızın kanı, taviz koparma pazarında bozukluk diye kullanılınca, lanetler savurmaktan kendimizi alamıyoruz.

Yarımadamızda yakın geleceği nasıl görüyorum? Çok karanlık. Ve bu karanlık geleceğin içinde en fena gözükeni de, bana göre, Bulgarların kaderi. Tam olarak neler olacak, önceden kestirmek güç, ama olaylar ne

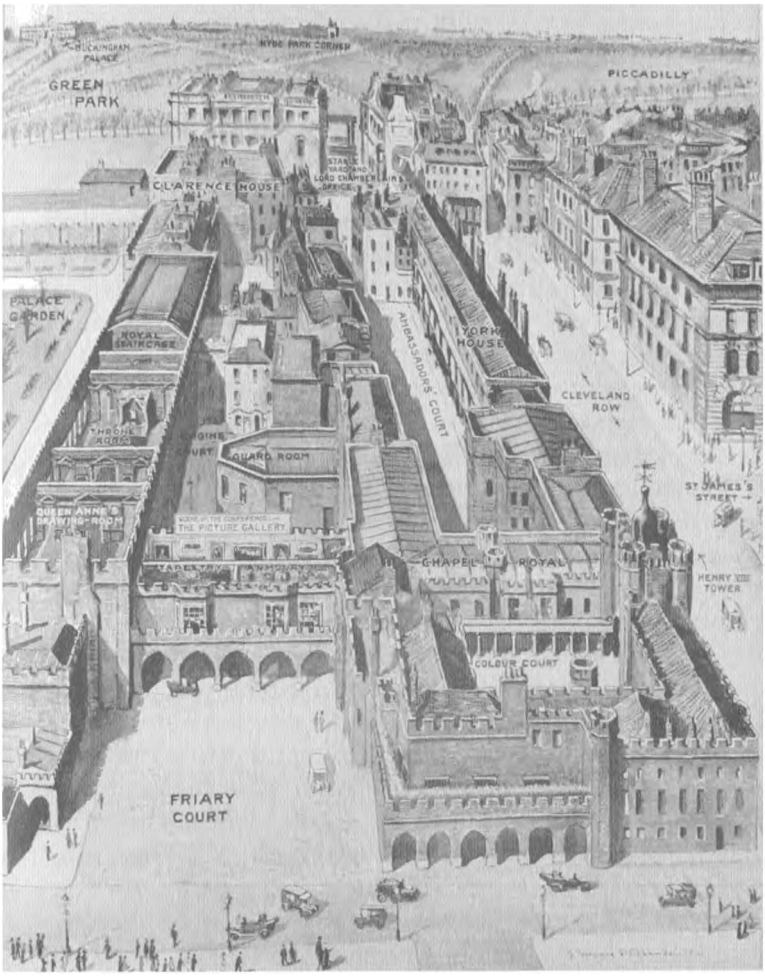
---

kan İttifakı devletleri, Osmanlı Devleti'nden kazandıkları toprakları paylaşma konusundaki uyuşmazlıklarını bir çözüme kavuşturmadan ordularını terhis etmeye yanaşmadılar. Bulgaristan, 30 Haziran'da, Sırp ve Yunan orduları üzerine sürpriz bir taarruz yaptı. Üç hafta içerisinde, Bulgar ordusu tamamen yenildi; Bulgaristan'ın elinde bulunan toprakların önemli bir bölümünü Türk, Sırp ve Rumen kuvvetleri ele geçirdi, Yunan ordusu da Bulgar sınırına dayandı. Barış görüşmeleri 30 Temmuz'da başladı ve 10 Ağustos 1913'te Bükreş Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Bulgaristan, Birinci Balkan Savaşı'nda kazandığı toprakların çoğunu kaybediyordu: Makedonya'nın büyük bölümü Sırbistan ve Yunanistan'a kalıyor, Romanya ise Dobruca'nın güney kısmını alıyordu. Bulgaristan'a, Romanya sınırındaki kalelerini yıkma ve ordusunu barış zamanındaki büyüklüğüne indirme zorunluluğu getiriliyordu – Bulgar topraklarındaki işgal kuvvetleri, bu koşul yerine getirilene dek geri çekilmeyecekti.

Londra Antlaşması'na göre Trakya ve Edirne Bulgaristan'a geçmişti; İkinci Balkan Savaşı sırasında Osmanlı kuvvetleri söz konusu yerleri yeniden ele geçirdiler. İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Osmanlılara bu yerleri boşaltmaları tavsiyesinde bulundu, ama Osmanlılar buna yanaşmadılar ve Büyük Devletlerden yeterince destek göremeyen Bulgarlar da durumu kabul etmek zorunda kaldılar, böylece 29 Eylül 1913'te İstanbul'da Osmanlılarla bir barış antlaşması imzaladılar.

şekil alırsa alsın, her halükârda Balkan ülkeleri içinde en kötü durumda kalan yine Bulgaristan olacaktır. Bulgaristan, Avusturya ve Rusya'nın Balkan komşularını besleyeceği kaynak haline gelecektir. Rusya, daha 1879 yılında, Besarabya'nın son parçasına da el koyduktan sonra, Romanya'yı Bulgaristan'ın Dobruca'sından bir dilim vererek 'yatıştırmıştı'. Avusturya ise, Bosna-Hersek'i işgal ettikten sonra, Obrenoviçler devrinde, Sırbistan'ın gözünü, sistematik bir şekilde Makedonya'ya çevirmişti. Tarihsel prolog buydu. Şimdi bu yolda ilk kesin adım atıldı: Romanya, Dobruca'nın geri kalanını da aldı, Sırbistan ile Yunanistan'a ise Makedonya verildi. Peki size bunun son olduğunu kim söyledi? Balkanlar'ın Polonyası'nın ilk paylaşımının ardından, bir ikincisi, bir üçüncüsü de kolayca gelebilir... Bizi tehdit eden bu tehlikeyi adeta gözümle görüyorum...

Evet, çok karamsarım, Avrupa'nın, Asya Türkiyesi'nin de işini bitirdikten sonra, her şeyimizi alabilecekleri ihtimalini dışlamıyorum. Yine de, ümitsizliğe düşmek istemiyorum. 1912-1913 savaşlarının doğurduğu felaketleri yeni bir savaş yoluyla ortadan kaldırmaya çalışmak, Bulgaristan'ı düpedüz uçuruma yuvarlamak demektir: Bulgaristan'a karşı işledikleri suçla birbirlerine sıkıca sarılan komşu ülkeler, kendisinden gelecek ilk tehlike işaretinde, ülkemize ölüm darbesini indireceklerdir. Çıkış yolu, tam karşıt yönde durmaktadır. Makedonya, Trakya ve Dobruca'ya otonomi sağlanması ve onların bütün Balkan topraklarını kapsayacak bir federasyona dahil edilmesi – Bulgaristan'ın ulus ve devlet olarak kendini savunabilmesi ve bir bütün olarak Balkan yarımadasının bağımsızlığını güvenceye alabilmesi için tek geçerli program işte budur. Ama Balkan Savaşı deneyimi, bir yandan bize kalan tek yolun bu olduğunu ortaya koyarken, öte yandan bir Balkan birliğinin gerçekleştirilmesinin önüne çok büyük psikolojik engeller

Londra'da barış görüşmelerinin yapıldığı
St. James Sarayı'nın kuşbakışı çizimi.

çıkardı. Bu engellerin nerede en büyük boyuta ulaştığını söylemek de güç – 'zafer kazananlar'ın psikolojisinde mi, yoksa 'yenilenler'in psikolojisinde mi? Bu engellerin üstesinden gelmek mümkün olacak mı? Bilmiyorum. Ancak, ne olursa olsun, bu hedefe ulaşmaya çalışırken, ileri Avrupa'nın yalnızca dikkatini iyice buraya yöneltmesini değil, ayrıca aktif işbirliğini de beklemek hakkımızdır.

Ne yöneticilerimizin suçlarını, ne de askerlerimizin yaptığı utanç verici hareketleri inkâr etmek niyetindeyim, ayrıca biz istemeden, kendileri ortaya çıkan avukatların yanlış taleplerini de öfkeyle reddediyorum. Ama bu karanlık meseleler geçmiş tarihimizin bütününü oluşturmaz, geleceğimizi de belirlemez, tıpkı zorbalık, adaletsizlik ve pogromların Rus halkının kişiliğini göstermediği, geleceğine yönelik ters bir hüküm çıkarmamıza yol açmadığı gibi, Rus gazetecilerin, özellikle Slavofillerin gerici saçmalıklarıyla savaşan Rus gazetecilerin görevi, özgür, bağımsız ve güçlü bir Bulgaristan'ın Güneydoğu Avrupa'nın kaderi ve bütün Avrupa'da barış için ne gibi bir rolü ve önemi bulunduğunu açıklamaktır!"

"Siz konuşurken ben sözünüzü hemen hemen hiç kesmedim, oysa siz görüşlerinizi, birçok kez, bir ideolojik çekişme, kavga üslubunda dile getirdiniz. Ama hemen söyleyeyim ki, böyle yapmanız için aslında bir neden yoktu. Doğru, sizin –500 yıl Türk boyunduruğu altında yaşamış ve ancak otuz, kırk yıldır özgürlüğüne kavuşmaya başlamış bir halkın evladı, bir Bulgar olarak– söylediklerinizin birçoğunu, ben başka türlü söylerdim. Tezinizin bazı ayrıntıları bana kuşku götürür gözüküyor. Ama, esas itibariyle, sizinle tam bir görüş birliği içindeyim."

El sıkışıp ayrıldık.

Kievskaya Misl, No. 313
2 Kasım 1913

Büyük bir ders

Bay Milyukov *Reç*'te, Bulgaristan'ın çöküşünden kimin sorumlu olduğu konusunda bir yazı dizisine başladı. Bay Milyukov'un başka insanların hatalarına ilişkin hüküm veren nesnel bir yargıç olarak kendini gösterdiği bu dizinin yayımlanışı, *Novoye Vremya*'da müthiş Bulgarofobik yazıların çıkmasıyla aynı zamana denk düşüyor. *Novoye Vremya*'daki bu yazılarda, dünün "Bulgar kardeşleri"nden, hak ettikleri cezayı bulmuş, kendi şovenizmlerinin kurbanları diye bahsediliyor şeytani bir fesatlıkla.

Novoye Vremya ayincilerinin Bulgar şovenizmine gecikmiş eleştiriler yağdırması başlı başına çarpıcı bir olgu. Buradan yola çıkarak her dürüst insan kendi kendisine şu soruyu sormalıdır: Ertelev Caddesi'ndeki gazete fabrikasının satış elemanlarının kendileri, efendileriyle birlikte, ayinden, Bulgar kanının diplomatik yollarla dökülmesinden sorumlu değil midir? Suvorin'in odasının duvarlarında da kendisini ele veren kan lekeleri bulunmuyor mu? Bu yıl içinde devamlı olarak, Bulgaristan'da Rus diplomasisinin, Rus kamuoyu önünde de Bulgaristan yöneticilerinin kefili gibi öne çıkan Bay Milyukov, Bulgarların hatalarının nesnel yargıcı olma rolünü, kendisi için fazla nazik denebilecek bu rolü üstlenmese daha iyi ederdi. Üstelik bana öyle geliyor ki, eğer Birinci Balkan Savaşı döneminde, bu savaşı bir "kurtuluş savaşı" diye ilan etmek, onun ardından kaçınılmaz olarak doğacak sonuçlar göz önüne alındığında yanlış bir tutum idiyse, o zaman bugün, artık bu korkunç sonuçlar kendini gösterdikten sonra, bir Rus politikacının görevi, suçluları, en başta, küçük Vladaya Irmağı'nın kıyılarında değil, çok daha kuzeydeki bir başka ırmağın kıyılarında aramaktır. Bulgarlara, yani sıradan halka – felaketi hazırlayanlara değil de, kurbanlarına– gelince,

onlar şimdi, "Suçlu kim?" sorusuna az çok aynı şekilde cevap veriyorlar.

***

Ekonomik hayat kesintilere tahammül edemez. Her gün Mankalya'ya, Dörtgen'in zengin tarlalarından satış için tahıl getiren yüzlerce at arabası geliyor. Dörtgen'i Varna'dan koparan yeni Bulgar-Rumen sınırı, ticaretin akışını Köstence yönüne çevirdi. Dörtgen'den gelen bu araba kafilesi, "çılgın yıl"ın bütün epopesini gözlerimin önünde tekrar canlandırdı. Geçen yılın eylül ayında, aynı insanlar evlerinden ayrılıp Silistre ve Preslav alaylarında toplanmıştı, ilk seferlerine giderek Kırkkilise ve Lüleburgaz'ı ele geçirip Çatalca önlerinde çarpışmışlardı. Oradan Sırp sınırına, Sultantepe'ye aktarıldılar, oralarda çarpıştıktan sonra Bulgaristan'a döndüler ve evlerine gönderildiler. Ve evlerine gelince öğrendiler ki, evleri artık Romanya topraklarında bulunuyordu. Bu insanlar, yeni vatanlarına lanetler okuyup, ondan nefret ederken, arabalarını tahılla doldurup atlarını kuzeye, Mankalya ve Köstence'ye doğru sürmek zorundaydılar. Ekonomik hayat kesintilere tahammül edemez.

Akşam vakti birçok kişiyle birlikte dumanlı bir tavernada oturuyorum. Eski bir öğretmen; daha önce Bulgaristan'da karşılaştığım bir köy meclisi kâtibi; Valala köyünden, çok çalışmaktan eğri büğrü olmuş parmakları titreyen, tek gözü kör, çalı gibi kuru, ihtiyar bir Gagavuz; kekeme, genç bir Gagavuz; ortaöğretimde dördüncü sınıfa dek gelmiş, varlıklı, genç bir Bulgar köylüsü; Tesnyak, yani Sosyal Demokratların "dar" kanadından, Balçıklı bir makinist işçi ve konuşmayan iki üç adam daha var. Bir açıklama olarak şunu söyleyeyim, Gagavuzlar esrarengiz kökenli bir halk; Varna yöresinde 26 köyleri var, çoğu Türkçe konuşuyor, Bulgar Kilisesi'ne mensuplar, ama Rum Kilisesi'ne de eğilim gösteriyorlar. Onların adeta simetrik karşıtları ise Pomaklar, saf Bul-

gar ırkından bir halk, Bulgarca konuşuyorlar, ama Müslümanlar ve Türkiye'ye yakınlık duyuyorlar.

Elimde, bana Viyana ve Bükreş'i dolaşarak ulaşan, 22 Temmuz tarihli, bir Bulgar askerinin yolladığı, yeni aldığım bir mektup var. Arkadaşım İvan Malkazanov –kendisi aslında pastacıdır, 61. Alay, 9. Bölük, 2. Takım'da er olarak görev yapmaktadır, iki kez yaralanmış ve ikisinde de sahra hastanesinde tedavi edilip cepheye dönmüştür– doğrudan Sırp sınırından, ateşkes antlaşmasının imzalanmasının ardından şöyle yazıyor: "Halkımız bitkin, yorgun düştü, aptal politikacılar bizi bir uçuruma götürdüler... Yaşadıklarımız bize büyük bir ders olmuştur." Ama hemen ilave ediyor: "Biz yenilgiye uğratılmadık – tam tersine, eğer Romanya müdahale etmeseydi, zafer bizim olacaktı." Bu iki fikir tüm konuşmamıza egemen oluyor. Onların hemen ardından bir üçüncü fikir öne çıkıyor: Rusya'ya duyulan büyük hınç.

"Tavuk hırsızları!" diyor öğretmen, horgörüyle, Rumenleri kastederek. "Uluslararası tavuk hırsızları, mahvolma nedenimiz onlar. Sırbistan bizi yendi mi? Ne saçmalık! Yunanlılar –sayıları bizim dört katımızdı– gerçekten bir muharebe kazandılar, ama Sırplar hiçbir başarı elde edemediler. Eğer Sırplarla Yunanlılar, Bulgar Makedonya'yı aldılarsa, sırf Romanya'nın bize arkamızdan saldırması yüzünden."

"Evet, sahiden tavuk hırsızları onlar," diyor genç Gagavuz. "Bizim köye, Spasovo'ya (Süleymanlık) altı Rumen jandarma yolladılar, neredeyse bütün tavuklarımızı yedi bu altı jandarma."

Rumenlere duyulan nefret, şimdi Bulgaristan'da, özellikle kuzeydoğuda hâkim olan duygu. Savaşın getirdiği bütün o dehşet ve çılgınlıklar arasında, bu cengâver halk, neyin doğru ve adil olduğuna ilişkin belli bir ölçüyü –bu ölçü çarpık bile olsa– koruyor; Türk, Sırp ve Yunanlılarla savaş vardı ve onlara karşı bir hınç du-

yuluyor; ama Romanya, başkalarını savaşmaya yöneltiktikten sonra, kendisi bekledi ve hesap yaptı, ardından, Bulgaristan'ın gücünün tamamen tükendiği anda, iri bir böcek gibi sürünüp meydana çıktı ve emmeye başladı... Bu hareket, horgörüyle karışık bir nefret doğurmuş ve bu duygular kendilerini hâlâ hissettiriyorlar...

Rumen ordusunun geçtiği yerlerden ilerlerken hepimizin gözleri kararıyordu. Yaklaşık 5000 ihtiyat askeri silahsız bir şekilde, Rumenlerin elindeki küçük bir istasyondan Plevne'ye doğru gidiyorduk. Adamlarımız, öndeki vagonların tepesinden haykırmaya, bağırmaya başladılar. Rumen subayları, ahmakça kibirleriyle, bu nefret haykırışını bir selamlama sandılar ve peronda dikilip, şöyle, çok zarifçe el sallamaya başladılar – Rumenler bu tür şeylerde pek becerikliler, biz Bulgarlar gibi değiller... Ah, görseniz gülerdiniz! Bizim adamların aklı başından gitti, bütün vagonlardan bir uğultudur yükseldi – 'Haydi, yallah yallah, size burada *polenta*[120] yok!' Vagonların üstüne yumruklarını güm güm diye vuruyorlar, uğuldar gibi bağırıyorlar, ıslık çalıyorlardı, bildikleri Rumence küfürleri savuruyorlardı. Ellerine ne geçerse, trenin üstünden, pencerelerinden fırlatmaya başladılar: patatesler, kirli tozluklar, kavun-karpuz kabukları. İyi ki tren durmadan gitti, yoksa kesin bir olay çıkardı..."

"İşte size yeni bir örnek," diye söze giriyor makinist. "Rodin isimli bir Rus, Potemkin denizcilerinden biri Rusçuk'a geldi – tanırım kendisini, iyi bir adamdır, Rumen karısı ve çocuğuyla birlikte Romanya'dan sınır dışı edilmişti.[121] Peki, ne oldu dersiniz? Rusçuk'ta kalabalık,

120 *polenta*: Mısır ve kestane unu ile koyulaştırılmış sütten yapılan bir tür yemek. (ç.n.)

121 1905 Devrimi sırasında, Rusya'nın Karadeniz filosuna bağlı bir savaş gemisi olan *Prens Potemkin*'in mürettebatı gemide isyan çıkararak, büyük kin duydukları subaylarını öldürdüler, gemiye kızıl bayrak çekerek Odesa'ya doğru yola çıktılar. Karşıdevrimin güçlenmesi, isyancıları denizde kalmak zorunda bıraktı; onlar da sonunda Romanya'nın Kösten-

Rumence konuştuklarını duyunca, Rodin ile ailesine sopa ve bıçaklarla saldırmışlar, öyle ki kendilerini karakola atıp canlarını zor kurtarmışlar."

"Uğradığımız felaketlerden kim sorumlu?" diyor köy kâtibi. "Evet kim? Kimin sorumlu olduğu gün gibi ortada: Danev ile Ferdinand, onlar boyunlarını uzattı, *polenta* yiyiciler sadece iplerini çekti."

"Peki, sen hangi partidensin?" diye soruyor öğretmen, köy kâtibine.

"Genç Liberallerden," diye cevap veriyor kâtip, özür dilercesine.

"Hıh, bir Tonçevist!" diyor Tesnyak, horgörüyle.

"Eee, ne var yani?" diyor Genç Liberal, birden parlayarak. "Ne isterseniz söyleyin, ama biz hiç değilse Rus politikasının kölesi değiliz, Petersburg diplomatlarının sözlerine sımsıkı sarılmadık, Tonçev'i bununla suçlayamazsın. Rusya bize pis bir oyun oynadı, bunu artık çocuklar bile biliyor. Biz Türkiye'yle savaşın daha başlarındayken, Rusya, Sırbistan'ı bize ihanet etmeye kışkırttı. Rusya bizim Edirne'yi almamızı istemedi, çünkü İstanbul'u korumak için Edirne'ye kendisi ihtiyaç duyabilirdi. Biz buna rağmen Edirne'yi alıp Çatalca'ya dek ağır toplarla ilerleyince, Rusya tehditlerle ilerleyişimizi durdurdu, bize de Makedonya'yı alacağımız vaadinde bulundu. Rusya, bir yandan da Romanya'ya her türlü teşvikte bulunuyordu. Rusya, Sırbistan'ın gasp hareketine gereken karşılığı vermekten bizi alıkoydu. Türkler, Rusya'yla anlaşarak, onlardan aldığımız yerlere döndüler. Sonunda bize arkadan saldıran Romanya'ydı, evet ama, Romanya eninde sonunda Rusya'nın elinde bir araçtan öte bir şey değildi."

---

ce limanına sığındılar, burada kendilerine herhangi bir ceza uygulanmayacağı vaadinde bulunulmuştu. Rumen hükümeti *Potemkin* zırhlısını Rus donanmasına iade etti. Bu isyan, Sergey Ayzenştayn'ın sessiz filmi *Potemkin Zırhlısı*'nda (1925) anlatılır.

Herkes bir an suspus oldu, soru sorar gibi benim suratıma baktı. Ben de sustum.

"Sırp seferini yaşadık," diye doğrudan bana hitap ederek söze başladı öğretmen, "getirdiği anlamsız fedakârlıklarla, utanç ve aşağılamayla o seferi yaşadık ve bu dehşet verici savaştan Rus diplomasisinin sorumlu olduğuna inanarak evlerimize döndük. Rusya, boyumuzun ölçüsünü almamızı, 'söz dinlemezliğimizin' cezasını çekmemizi istemişti, Rus diplomasisinin hedefleri yerine kendi hedeflerimizi izleme cüretini göstermiştik. Sultantepe yakınlarında Kitka Tepesi'ni ele geçirdiğimiz sırada –çok önemli bir mevzidir orası–, tam o sırada aldığımız emri hiç beklemiyorduk: 'Geri çekilin!' Ne? Neden? Nedir bu böyle? Sonradan anlaşıldı ki, o emrin arkasında politik endişeler varmış. Danev oraya buraya koşuşturdu, herkesin kafasını karıştırdı, ama sonunda Petersburg kendisine ne emrettiyse onu yapmaya, geri çekilmeye çalıştı. Fakat bunun üzerine askerler aldıkları emre itaat etmeye yanaşmadılar. Kitka'yı boşaltmayı açıkça, düpedüz reddettik ve subaylara dönüp, haydi gözümüzün önünden toz olun, dedik. Bu direniş üç gün sürdü. Derken, genelkurmay birdenbire, Rumenlerin Sofya üzerine yürüdüğünü ve onları durdurmamız gerektiğini bildirdi: Aslında genelkurmaydakilerin, Rumenlerin durdurulması gibi bir niyetleri yoktu, onlar yalnızca, geri çekilme emrine uymamızı sağlamak istiyorlardı. Mevziyi gerçekten terk ettik. Ama sonra komutanlarımız arasında yeni bir tutum değişikliği oldu. Rus diplomasisinin bize destek vermeyeceğinin nihayet farkına vardılar ve böylece bize tekrar Kitka'yı alma emrini verdiler. Bunun üzerine, orduda hayal bile edemeyeceğiniz şeyler oldu. Bir yerlerde, Petersburg'un elçiliklerinde, birileri Danev'le körebe oynuyordu; Danev Savov'la çekişiyordu – ölüleri çiğneyip bir mevziye doğru ilerliyorduk, sonra, orayı ele geçirdiğimizde, anlamsız bir şekilde terk ediyorduk,

sonra da o mevziyi bir kere daha ele geçirmemiz isteniyordu. Askerler ilerlemeye yanaşmadılar, ama Sırpların ilerlemesine de fırsat vermediler – olduğumuz yerde duruyor, kıpırdamıyorduk. Gerçekten beş gün boyunca Sırpların cephemizi yarma girişimlerine başarıyla karşı koyduk. Sonuçta, hem Sırp askerlerinde hem bizde aynı arzu doğdu – savaşmamak, ilerlememek; bu işe bir son vermenin zamanı gelmişti. Her iki taraftan da bölükler, tümüyle, gönüllü olarak esir düşüyorlardı. Bizim mıntıkada, Sultantepe ile Gyuşevo arasında, askerler emirlere itaat etmeyi büsbütün bırakmışlardı. Disiplinden eser kalmamıştı. Subaylar çoğu zaman bizden uzak durmaya çalışıyordu. Bulgar ve Sırp askerler daha da yakınlaştılar, birbirlerine karşı hiçbir saldırıda bulunmamaya karar verdiler, hatta aralarındaki sınırı çizecek ve yanlış anlamalardan doğan sıkıntıları ortadan kaldıracak ortak bir komisyon bile seçtiler. Böylece, 8 Temmuz'da, resmi ateşkesin ilanından çok önce, o cephede ateşkesi fiilen sağladık... Aldığımız bütün darbelerden sonra, kısa sürede toparlanabilecek miyiz, bilmiyorum; ama bizim için Rusya'ya inanç diye bir şey kalmamıştır. Bundan böyle bizde geçerli olacak olan budur. Büyük bir ders aldık."

"Artık," dedi öğretmen düşünceli bir şekilde, "tekrar günlük hayatın sıradan akışına dönüyoruz. Toprağı süreceğiz, buğdayı pazara taşıyacağız, çocuklara alfabelerini öğreteceğiz (eğer Romanyalı efendilerimiz Bulgar alfabesinin öğretilmesine izin verirlerse), çizmeler dikeceğiz... Ama, anlarsınız ya, topraklarımızı ele geçirenlerden intikam alma fikri aklımızda çakılı durmasa, bütün bu günlük sıkıntılara dönecek gücü biraz zor bulurduk. Olan biteni içine sindirmiş tek bir Bulgar yok. Hepimizin aklında intikam var..."

"Hepimizin, evet," diye öğretmenin sözünü kesiyor makinist, "yalnız farklı şekillerde. Bizim o soysuz

yöneticilerimiz, komşularımızla bir kez daha kanlı bir hesaplaşmaya girişmek için kuvvet toplamak istiyorlar sadece. Oysa bize göre, gerekli olan, felaketlerimizden kim sorumluysa, her ülkede onlarla hesaplaşmak ve el-birliğiyle Balkanlar'da yeni bir düzen inşa etmektir."

Kievskaya Misl, No. 287
17 Ekim 1913

Üçüncü Bölüm
Savaş Sonrası Romanya

Farklı bir toplumu, onun farklı siyaset ve kültürünü tanımaktan daha güç, ama aynı zamanda daha ilginç hiçbir şey yoktur.

Dil hava gibidir – varlığının önemini ancak yokluğunda anlarsınız, yani etrafınızda duyduğunuz konuşmalar sizi diğer insanlara bağlamayıp tersine onlardan ayırdığında. Rumen dili Latinceden türemiş, ama kelime hazinesinin yüzde 20-30'u Slavca kökenli. Burada bir işçi toplantısına katıldım, bu hafta yapılan tek siyasal toplantıydı bu. Konuşmacının düşünce akışını ana hatlarıyla anladığım için, ne demek istediğini çıkarabildim, ama yalnızca sis içinde nesneleri şöyle böyle seçer gibi. Kürsüden yapılan konuşmalar değil de, günlük konuşmalar söz konusu olduğunda, insan çaresiz kalıyor. Rumence konuşmada Slavca, kimi zaman sıradan Rusça kelimeleri işitmek, Rumence konuşmanın akışı içinde bu kelimeleri fark etmek bir Rus'un kulağında beklenmedik bir etki yaratıyor. Konuşmacı şöyle diyor: "*Tovarisi, rasboiul precare oligarchia noastra l'a provocat in numele prestiguilui national...*" Bu şu anlama geliyor: "Yoldaşlar, milli prestij uğruna oligarşinin kışkırttığı savaş..." *Tovarisi, tovarişçi* demek, *rasbio, voyna* anlamına geliyor: *ul* (*rasboiul*) harf-i tarif. *Sever* (şiddetli) kelimesinin yanı sıra *nemilostiv* kelimesini de kullanıyorlar. Rumencede *rasboi* "savaş" demek, bizim *razboy* kelimesi yerine

ise *brigandage* kelimesini kullanıyorlar.[122] Rumencede Slavca sözlerin yanı sıra Türkçe ve Fince sözler de bulunması işi daha da karmaşıklaştırıyor. Hatırı sayılır seviyedeki proto-Aryan (Romalı) ve Semitik (İbrani) unsurlarla Rumen, Slav ve Ural-Altay unsurlarının karışımı, yalnız Rumen dilinin değil, aynı zamanda bir bütün olarak Rumen kültürünün de fizyonomisini oluşturuyor.

Bükreş'te kamu hizmeti yapanların büyükçe bir kesimi (arabacılar, garsonlar, otel görevlileri, haberciler) Rusça biliyor. Arabacılar arasında ağırlıklı kesimi Rus *skoptsi*[123] oluşturuyor – şişkin suratlı, sesleri oğlanların sesine benzeyen, geniş kalçalı, sakalsız adamlar. En iyi atlar, en iyi faytonlar, üzerlerinde ipek şeritler bulunan en iyi kabanlar onların. Fitilli kadifeden gerçek Rus kabanları bunlar, kaç yıldır görmediğim kabanlar... Dün taksiyle demiryolu istasyonuna bir mektup götürdüm, treni kaçırmamak istiyordum. Sürücüye beni girişte beklemesini istediğimi uzun uzun ve çok dikkatli bir şekilde anlatmaya çalışıyordum. Derken birden, belli ki bir şeyleri fark eden sürücü bana Rusça sordu:

"Efendim, bana sizi beklememi söylüyorsunuz yani?"

"Demek Rusça konuşabiliyorsunuz?"

"Elbette ben Kurskluyum..."

Son zamanlarda *skoptsi* atlarını satıp otomobil kullanmaya başlamış. İçlerinden biri bana, Savaş Bakanlığı'nın her ata 500 frank vererek binlerce ata el koyduğundan şikâyet etti. Bakanlığa bir heyet göndermişler, bu şekilde zor duruma düşmek istemedikleri için hazineye atların değeri kadar para ödemeyi önermişler. Ne

122 *Tovarişçi*, yoldaşlar; *voyna*, savaş; *nemilostiv*, şiddetli; *razboy*, eşkıyalık demektir. Bütün bu kelimeler Rusçadır.

123 skoptsi: Rus Ortodoks Kilisesi'ne mensup ve dünyevi zevklerden el etek çekmeyi savunan tarikatın üyelerine verilen ad. Bu tarikatın erkek mensupları gönüllü olarak kendilerini hadım ettirirlerdi. Çarlık yönetiminin baskısı dolayısıyla bir bölümü Romanya'ya göç etmiştir.

var ki bakanlık önerilerini şöyle diyerek geri çevirmiş: "Bizde para bol, ihtiyacımız olan şey at."

Bu *skoptsi* Rumen başkentinin en dikkate değer unsurlarından biri. Meyer'in vazgeçilmez kitabı *Yakındoğu Rehberi*'nde onlardan bahsediliyor, Léo Clarétie de *Feuilles de route en Roumanie* [Romanya yolundan yapraklar] adlı eserinde onlara bir sayfa ayırmış.

***

Romanya 1870'lerde ve 1880'lerde Rus politik sürgünlerinin toplandığı merkezlerden biriydi. Ne var ki bu sürgünlerin büyük bir çoğunluğu başka ülkelere gittiler, çünkü bu küçük ülke onları barındıramazdı, yalnızca birkaçı Romanya'da kaldı, bunların da çoğu Besarabyalıydı. Aralarında çok iyi iş yapan lokanta sahipleri var. Bir sürgün Yaş Üniversitesi'nin rektörü olmuş. Bir başkası Romanya veliaht prensine (hatırı sayılır başarıyla) Rusça öğretmiş ve Bükreş'te belediye istatistik bölümünün sorumlusu.

Yeni bir sürgün grubu *Potemkin* zırhlısının mürettebatının buraya gelmesiyle oluşmuş. 1905 yılı Haziran ayında mürettebatı isyan etmiş olan Rus zırhlısı Köstence'de demirleyince Rumen otoritelerinin içini nasıl bir korku kapladığını tasavvur etmek bile güç. Bu davetsiz misafirlerin karaya çıkmasına izin vermeye korkuyorlardı, ama bu izin verilmezse, Potemkinlilerin şehri bombalayacaklarından daha çok korkuyorlardı. İsyancılar Romanya toprağına ayak basarsa, Rus hükümetinin buna nasıl tepki göstereceğini de bilmiyorlardı. Sonunda her şey herkesi memnun edecek şekilde halledildi. Rus yetkililer, denizcilerin teslim edilmesini talep etmeyeceklerine söz vererek savaş gemisini kabul etmeyi önerdiler, tek koşulları (yaklaşık otuz milyon [ruble] değerindeki) geminin hiç hasar görmeden kendilerine teslim edilmesiydi. O sırada denizciler içindeki farklı gruplar arasındaki ilişkiler son derece gergindi ve

her an kanlı bir arbede çıkabilirdi. Dr. Rakovski gemiye çıktı ve denizcilere Romanya topraklarında güvende olacaklarını söyledi. Yedi yüz kişi Köstence'de karaya çıktı. Birçoğu, dillerini bilmedikleri bu yabancı ülkede mutsuzdu. Toprak ağalarının arazilerinde, petrol sektöründe ve fabrikalarında çalıştılar. Matyuşenko yoldaşlarının hayatını komünist ilkelere göre düzenlemeye çalıştı. Ama planı çok geçmeden suya düşmüş, özellikle aile sahibi denizciler eşlerini ve çocuklarını Rusya'dan getirtip yanlarına aldırınca. Romen yetkililer ilkin denizcilere bulaşmaktan kaçınmış. Ama 1907 yılında büyük köylü isyanı bütün Romanya'yı kasıp kavurunca, polis anlamsız bir şekilde denizcileri tutuklamaya başlamış, oysa bu sırada hiçbiri henüz Rumence konuşamadığı için köylü ayaklanmalarıyla bir bağlarının bulunması söz konusu olamazmış.[124] Denizcilerin büyük bir çoğunluğu Amerika'ya göç etmiş, bazıları Avrupa'ya dağılmış; yaklaşık 150'si de Romanya'da

124 1907 köylü isyanı 15 Mart'ta aniden patlak vermişti. 1905 Rus Devrimi'nin yenilgisinin ardından komşu Romanya'da da gericilik zafere ulaşmıştı ve boyarlar, bir yarı-serflik sistemi altında ezilen köylülerden aldıkları vergileri artırmıştı. İsyan ilkin bir anti-Semitik istikamet almış, ama çok geçmeden toprakları kiralayan büyük işletmeciler ve şehirlerde yaşayan toprak ağaları isyanın hedefi haline gelmişti. İsyan bütün Moldava'ya, ardından Eflak'a yayıldı, sonunda ülkenin ortasındaki dağlık bölgeyi de kapsadı. Muhafazakâr Başbakan Cantacuzene asayişi sağlayamayınca 25 Mart'ta istifa etti, kral hükümeti kurma görevini Dimitrie Sturdza'nın lideri olduğu Liberallere verdi. Liberaller, isyanı bastırma görevini yeni savaş bakanı General Averescu'ya verdiler. Nisan ayının başlarında isyanı bastırmak üzere 120.000 asker seferber edilmişti, bir grup asker de Bükreş'i korumak üzere etrafında bir çember oluşturmuştu. Köylülerin silahlarını (bu silahlar çoğunlukla oraklardan, baltalardan ve birkaç ateşli silahtan ibaretti) bırakmaya yanaşmadığı her yerde misillemelerde bulunuldu, köyleri genellikle top ateşiyle yerle bir edildi. Tahminlere göre sadece üç gün içinde 10.000'den fazla köylü öldürüldü, köyleri tamamen yok edildi. İsyan kırsal alanla sınırlı kaldı, şehirlere ulaşmadı. Romanya işçi hareketi henüz köylülere önderlik edecek ölçüde gelişmemişti, bu önderlik olmadan köylü hareketi yenilmekten kurtulamadı.

kalmış. Burada hepsine büyük değer veriliyor, vasıflı ve çalışkan işçiler oldukları söyleniyor. Birçoğu Romanyalı kadınlarla evlenmiş ve kendi evlerinde oturuyor. Denizcilerden biri Ploesti'de "Prens Potemkin" adlı bir birahane açmış. Bir başkası demiryolu lokantasında garson olarak çalışmaya başlamış. Çok fazla "Rumenleşmiş", züppe gibi giyinmeye, sarı çizmeler giymeye başlamış, Rusça konuşurken Rusça olmayan çok fazla kelime kullanıyor.

[Troçki burada farklı dillerden kelimelerin kullanıldığı bu çorba gibi konuşmaya örnekler veriyor. – e.n.]

"Peki, Rusya'yı özlemiyor musun, Kiril?"

"Neden özleyeyim ki?" diyor, zaaf göstermek istemeyerek. "Burada keyfim yerinde."

"Peki diyelim bir genel af çıktı, ülkeye döner misin?"

"Dönmez miyim? Görüyorsunuz, burada bu söz konusu değil... Kıyaslama yapma imkânı var mı?... Geçen yıl kardeşim beni ziyarete geldi; örneğin Sinaia'ya gittik, 4,80 ley ödedik, kralın yazlık sarayı Palato Regale'ye baktık; güzel bir yer, söylemeye gerek yok – ama Moskova'yla nasıl kıyaslanır?... Söz konusu bile olamaz... Bugünlerde gazetelerin yazdığına göre *Mostenitorul*'ları –yani veliahtları– bizim bir prensesimizle evlenecek, çeyiz olarak Besarabya onlara verilecekmiş. 'Rusya'dan Besarabya'yı alacağız,' diyorlar, 'Avusturya'dan Erdel ve Bukovina'yı, Bulgaristan'dan da birtakım yerleri – Romanya çok zengin bir ülke olacak.' Ama Besarabya konusunda, bence söyledikleri saçmalık. Söz konusu bile olamaz..."

***

Cumartesi günü katıldığım işçi toplantısından bahsetmiştim. Toplantıda yalnızca 300 kişi vardı, çünkü işçilerin büyük çoğunluğu şu anda silah altında. İşçi olan konuşmacılar gerçekten çok iyi konuştular. Romanyalılar hitabet sanatında çabucak ustalık edini-

yorlar – Romalı kökleri burada da kendini gösteriyor. Konuşmacılar savaş hakkında, kolera tehdidi hakkında konuştular, başkalarının topraklarının işgalini kınadılar ve Bulgar işçileriyle dayanışma duygularını dile getirdiler. Günlerdir muharebe alanında oldukları halde tek bir kurşun atmayan işçilerin Makedonya tarlalarında nasıl ölü bulunduklarını anlattılar... Toplantının başında ve sonunda dayanışma ve mücadele şarkıları söylendi. Balkanlar'da ve Balkanlar hakkında son on aydır gördüğüm, işittiğim ve okuduğum onca şeyden sonra, bir işçi *clubul*'unun [kulübünün] bu küçük toplantısı, dört bir yanı kasıp kavuran bütün o vahşet karşısında parlak, iç açıcı, güven verici küçük bir nokta olarak kendini gösteriyordu. İşte kültüre inanan ve inatla kültürü inşa etmeye çalışan insanlar karşımdaydı – savaş yangınları içinde yanıp gitmeyecek, şovenizm selinde boğulmayacak bir insanlık kültürüne inanan insanlar. Haysiyet ve vicdan Balkanlar'da hâlâ canlı, henüz kanla boğulmadı. Bu insanların sayısı şu anda pek fazla değil, ama gelecekte çok daha fazla olacak. Kandırılan ve işkence edilen halklar kendilerine gelip kendilerine yapılanların derslerini çıkarmaya başladığı anda sayıları birden artacak.

***

Bulgaristan'da herkes son derece tutumlu – hatta cimri. Bulgaristan tamamen bir köylü ülkesi, burjuvazi hâlâ ilkel birikimin cimrilik aşamasında, lüks ve gösteriş geleneği yok. Romanya'da ise tam tersi geçerli: Gerçi bu ülkede köylüler Bulgaristan'dakilerle kıyaslanamayacak ölçüde fakir, burada sanayi, tıpkı orada olduğu gibi, yalnızca embriyon aşamasında, ama şehirlerin merkez caddelerinde hayat lüks, ihtişam ve gösteriş izlenimi veriyor. Babadan kalan mirası çar çur etme imkânına dayalı, kökleşmiş bir boyar, *szlachta*[125] "kültür"ünün gelenek-

125 szlachta: Alt seviye soyluluk (Leh dilinde).

leri bunlar. Boyarlar, *ciocoi* (soylu kökeni olmayan yeni toprak sahipleri), devlet görevlileri ve gazeteciler, hepsi maddi imkânlarının ötesinde harcama yapıyor, hepsi borç içinde, ama kamu önünde kusursuz, zarif, dertsiz tasasız centilmenler gibi görünüyorlar, caddelerde hanımefendilerin ellerini öyle bir edayla öpüyorlar ki, sanki ülkelerinde hiçbir şey olmuyor ve hayat zarif jestlerden ibaret. Dün akşam Calea Victoriei'de bir kahvede otururken, kalabalığın içinde ilerleyen iki genç Çingene kadına gözlerim takıldı. Caddede yemek sonrası kalabalığı vardı, dolayısıyla en serbest, en aylak, en gürültülü, eğlenceye en aç bir havadaydı kalabalık. Çingeneler çok gençti, yaşları 17-19 arasında utangaç kızlar, ama bu yaşta anne olmuşlardı; çocuklarıyla birlikteydiler, paçavralara sarılıp sarmalanmış bu minnacık yaratıklar küçük torbaları andırıyordu. Çingeneler yalınayaktı, üzerlerindeki giysiler basmadan kabaca dikilmiş kısa etekler ve yakası yarı açık bluzlardan ibaretti. Vücutları çok genç görünüyordu, ama yüzlerinde çocuğunu korumaya yoğunlaşmış genç bir annenin ifadesi vardı. Askeri otomobiller domuzlar gibi homurdandı (burada askeri otomobillerin korna sesleri, anlaşılan etkileyici olmak amacıyla öfkeli domuzların çıkardıkları seslere benzetilmiş), geniş kalçalı *skoptsi* yağız atlarını yürüttüler, zarif koketler kalçalarını salladılar, vatansever ihtiyar adamlar kırıta kırıta yürüdüler, subaylar mahmuzlarını şaklattılar, bandolar çayevlerinde sanatlarını icra ettiler, her şey gürültülü, merak uyandırıcı ve eğlenceliydi, ama iki utangaç, yalınayak anne, kucaklarında kundaklı bebekleri bir anda bu aylak eğlenme atmosferini dağıttı, adeta insanın yüreğine bir hançer sapladı. Bu yarımadada kaderin lanetine uğramış kim bilir kaç anne, kucaklarında veya karınlarında bebekleri, kocalarının dönmesini boşuna bekliyor? Kim bilir kaç ihtiyar anne oğullarının dönmesini boşuna bekliyor? Romanya ordusu savaşmak

zorunda kalmadı, ama kolera askerlerin arasına girdi ve işini görmeye devam ediyor. Ama Calea Victoriei'de bunun hiçbir izi görünmüyor ve bu rengârenk kalabalığa baktığınızda ister istemez kendinize şu soruyu soruyorsunuz: "Askerler geri geldiğinde onları nereye koyacaklar? Kaldırımlar halihazırda zaten alabildiğine dolu."

***

Kendilerini Latin medeniyetinin temsilcileri olarak gören Romanyalılar, Balkan yarımadasına ait olduklarına çok kesin bir dille karşı çıkıyorlar. Kuşkusuz, tutarlılığı belli bir ölçüde bir kenara bırakıp, yarımadanın iç işlerine kendilerine bir çağrı olmadan müdahale ediyorlar ve "Latin medeniyeti"nin yüceliğine Şark'tan hatırı sayılır bir parça ilave ediyorlar; ama bir mirasta hak iddia etmek söz konusu olduğunda, insanlar eskiden utandıkları aile bağlarını genellikle hatırlayıverirler...

Romanyalıları Balkanlı Doğu'ya ait saymamak için kuşkusuz ciddi nesnel gerekçeler bulunmaktadır. Ama bu gerekçeler, burada bulunan kültürün kuşku götürür "Romalı" niteliklerine değil, toplumsal ilişkilerin niteliğine dayanmaktadır. Bulgaristan ve Sırbistan Türk hâkimiyetinden çıktıklarında ilkel köylü demokrasileriydi, serflik veya feodalizmin hiçbir kalıntısını barındırmıyorlardı, oysa Romanya onyıllardır meşrutiyetle idare edilmesine rağmen, köylülüğünü hâlâ tam anlamıyla feodal nitelik taşıyan ilişkilerin zincirlerine bağlı olarak yaşatmaktadır. Bu anlamda Romanya en fazla Macaristan'la benzerlik taşıyor. Soyluların geniş çiftliklere sahip olduğu, köylülüğün esaret zincirleri altında bulunduğu bir ülke burası.

Şurasını da kabul etmeli ki, Bükreş'in anacaddelerinde, Fransız dehasının ruhunu değilse de, en azından Paris bulvarlarının etkisini hissedebiliyorsunuz. Romanyalı boyarlar, belki de başka ülkelerin aristokratlarından daha fazla, Paris'i, özellikle gecelerin Paris'ini, ikinci va-

tanları saymaya uzun süredir alışmışlardır. Genç Rumen toprak sahiplerinin Paris'in devrimci fikirlerine de yakınlık duydukları, daha sonra bunları kendi geri ülkelerinin etkisiz diline tercüme ettikleri dönemler olmuştu. 1880'li ve 1890'lı yıllarda Romanya'nın genç soyluları arasında sosyalizmin bir hayli taraftarı vardı. Bazıları, Fransa ve Belçika sosyalist hareketleri içinde aktif bir rol oynamış, Marksist kanadı desteklemişti. Ama bu çocukluk hastalığı artık geri gelmeyecek şekilde geçmiş bulunuyor. Kalan tek şey, Paris'in diline, Paris'in giysilerine ve Paris'in jestlerine yönelik bir beğeni. Bükreş'te Fransızca üç günlük gazete çıkıyor. Bu gazeteler siyasal açıdan Romanya'nın üç büyük partisinin oligarşik fikirlerine zarif bir ifade kazandırıyor, günlük hayatın değerleri ve işleri söz konusu olduğunda ise, aydınlanmış Bükreş ile *Grands Boulevards*'ın ve Montmartre'ın en son başarıları arasındaki kesintisiz bağları savunuyorlar. *L'Indépendance roumaine*'de [Rumen bağımsızlığı] gözüme çarpan ilk şey, şu anki hanım modalarına ilişkin yüceltici beyitler oldu:

Grâce à la mode,

On n'a plus d'corset... vs.[126]

Bükreş'in *corso*'sunda bu propagandanın çölde bir çığlıktan öteye geçmediğini gözlemleme şansım oldu. Dar kaldırımda kadın figürleri *–grâce à la mode–* azami ölçüde uzamış olarak salınarak ilerliyordu, asılmış, ama henüz boyunları ilmikten kurtulmamış, modaya uygun kişilerin görünümüne sahiptiler. Bununla tam anlamıyla uyum içinde, Bükreş'in beyefendilerinin pantolonlarının çizgileri de bir diplomatın saçının ayrımı kadar kusursuz. İnsanın aşağı ırktan bir yaratık olduğunu hissetmesi için bu pantolonlara bir göz atması yetiyor. Subaylar her noktada öyle bir ihtişamlı

126 Moda sayesinde/Korseler artık yok... vs.

görünüyorlar ki, bu zarif kişilerin askeri bir seferin zorlu ve kirli şartlarına nasıl katlanabileceklerini tasavvur etmek güç. Bükreş'te kalmayı becerenlerin giyinmeyi ötekilerden daha iyi bildiklerini varsaymak gerekiyor. Burada çizmelerin cilalanması yüksek ve karmaşık bir kült. Tabelalar Paris'tekilerin taklidi, fahişeler de öyle. Bükreş belediyesi hakkında pek çok kötü şey söyleniyor, ama şunu kaydetmeliyim ki, birçok kavşakta astıkları teneke yol işaretleri Paris'te görülenlerin tamı tamına aynısı. Ne var ki bütün bunların arkasından Doğu kendini her köşede belli ediyor. Bir yandan Bükreş hanımefendileri sokak için abartılı bir zarafetle giyinmişler ve çizmelerin cilalanması ritüeli de kuşkusuz Şarklı nitelik taşıyor. Öte yandan nüfusun büyük çoğunluğu yalınayak dolaşıyor; rugan çizmeli, ihtişamlı subayların ve hepsi bir kalıptan çıkmışa benzeyen harika hanımefendilerin arasında, cılız, paçavralar içindeki, pasaklı köylü çocukları dolaşıyor hızla; taze fındık-fıstık ve erik satıyorlar ya da yarı çıplak, bit içindeki Çingene çocukları sadaka isteyerek ellerini uzatıyor. Topuklarına kadar uzanan beyaz gömlekler giymiş, vücutları güneşten kavrulmuş köylüler asfalta çıplak ayaklarıyla çekine çekine basıyorlar; lahana veya ördek taşıyorlar, beyazlara bürünmüş bu yaratıklara otelinizin önünde rastlarsanız, saygıyla kasketlerini çıkararak size selam veriyorlar. Bu sessizce eğilme, yüzyılların açlığını, aşağılanmasını ve ümitsiz köleliğini anlatıyor.

Bükreş, 7-17 Temmuz 1913

Bükreş Barış Antlaşması

Şimdi ben bu satırları yazarken, Balkan tarihine 1913 Bükreş Barışı diye geçecek antlaşmanın imzalanması an meselesi sayılıyor. Bulgarlar, Sırplar karşısında, bilhassa

Rumenler karşısında muhataplarının isteklerine çarçabuk boyun eğer bir tutum sergilediler; belli ki, Yunanlıları müttefiklerinden ayırmayı, yalnız bırakmayı umuyorlardı. Bulgar delegelerin telaşı o kadar büyüktü ki, Bulgaristan, sınırları içinde bulunan Kutzo-Valaklara[127] (dil, eğitim ve din bakımından) ulusal-kültürel otonomi sağlanacağına dair güvence verirken, tam da sırası geldiği halde, Romanya'nın ilhak ettiği topraklarda yaşayan Bulgarlar için aynı güvenceleri talep etmeyi büsbütün unuttular.[128] Akıllarında ön sırayı hep Kavala işgal ediyordu. Kavala, Ege Denizi'nde Selanik'ten sonra en önemli liman, tütün ihracatı merkezi; her yıl on milyon ruble değerinde tütün buradan geçiyor. Tütün plantasyonları ve tütün ihracatı karşısında, Güney Romanya'daki 200.000 Bulgar'ın kültürü ve vicdanı çok önemsiz göründü. Ne var ki Bulgaristan Kavala'yı alamadı; şimdiyse, Bulgaristan'ın elinde kalan tek şey, antlaşma onay için Büyük Devletlere gidince, Avusturya-Macaristan'dan yardım göreceğine dair boş bir umut.

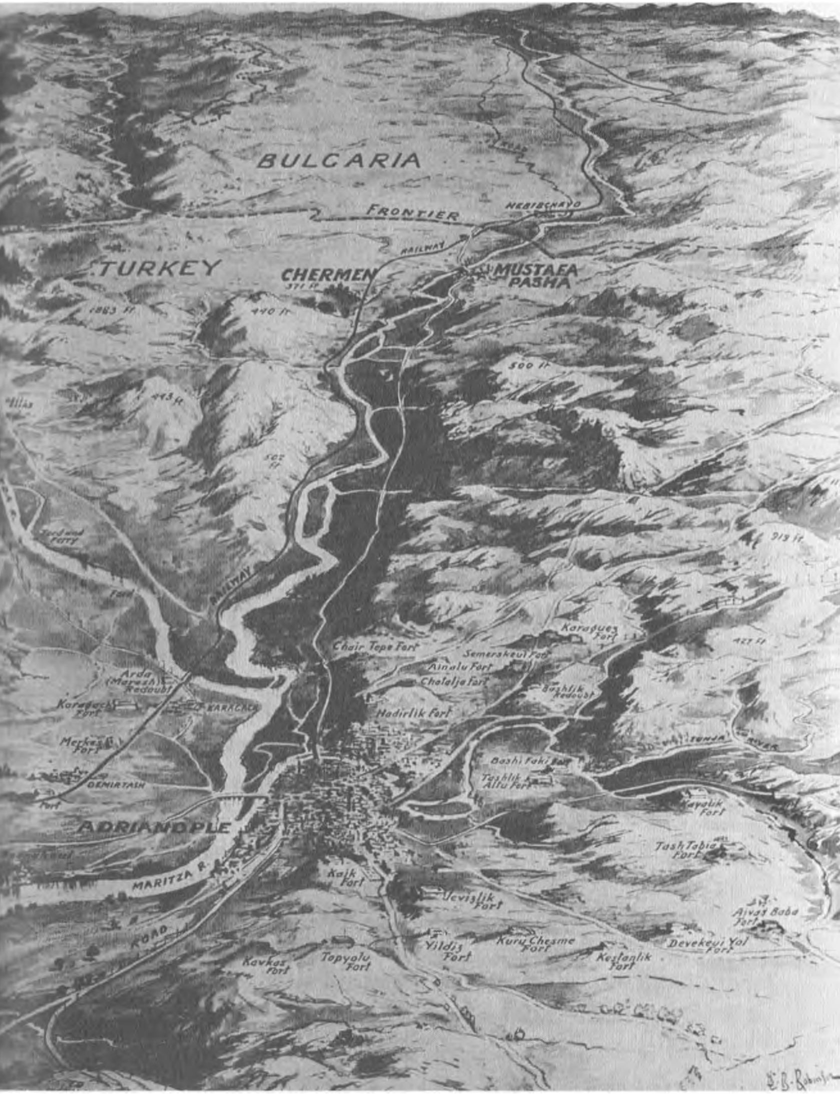
Oysa burada antlaşmanın hiç onaylanmayacağı görüşü savunuluyor.

Barış antlaşmasının imzalanacağından kimse kuşku

127 Kutzo-Valaklar: Romanya halkının başlıca etnik grubunu oluşturan Valakların (Ulahların) bir alt grubu. En yoğun şekilde yaşadıkları yer Eflak'tı, ayrıca dağınık topluluklar halinde tüm Balkanlar'a yayılmışlardı. 18. yüzyılda Kutzo-Valakların birçoğu, boyarların zorbalığından kurtulmak için Eflak'tan Rumeli'deki Osmanlı topraklarına göç etti. İçlerinden bir kısmı göçer hayatı yaşıyordu, daha sonra çeşitli Balkan devletlerinin sınırları haline gelecek yerlerden geçip, uzun mesafeler aşarak sürülerine otlak arıyorlardı. Kutzo-Valaklar ("Topal Valaklar"), Arumenler ve Tzintzar diye de tanınırlar. Kuzey Yunanistan, Makedonya ve Bulgaristan'da yaşayan Kutzo-Valaklar Rumence konuşuyordu, buna karşılık Dalmaçya'da yaşayan Mavro-Valaklar ("Kara Valaklar") Yunanca konuşuyordu.

128 Ama unutmadıkları bir başka konu vardı. Konferans sırasında Kral Carol'u yalnız ve yalnız bir tek istirhamda bulunmak için ziyaret ettiler: Yeni Rumen-Bulgar sınırının, Çar Ferdinand'ın özel arazilerinin sınırlarını değiştirmeyecek şekilde çizilmesi. İstekleri kabul edildi. (L. T.)

duymuyor. Gazeteciler ve politikacılar, verilen yemeklerde yaptıkları konuşmalarda, gerçekten bu antlaşmanın yapılacağını öngörüyorlar. Önceki gün Romanya Basın Birliği, yabancı gazetecilere bir ziyafet verdi, bu ziyafette kültürün barış hakkı ve barışın kültüre yararları üzerine parlak söylevler çekildi. Gelgelelim son aylarda yaşanan deneyimlerden sonra, Bükreş Antlaşması'nın Balkanlar'a gerçekten barış getireceğine kimse inanmıyor. İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra halklara geleceği vaat edilen, "kuvvetlere dayalı" bu yeni "denge", aslında, Avrupa diplomasisinin otuz beş yıl koruduğu statükodan çok daha istikrarsız olacak. Bunun en iyi kanıtı ise, Londra "Barışı"nın başına gelenlerde kendini gösteriyor. Bükreş Konferansı, biçimsel olarak, Türkiye ile eski ittifak ülkeleri arasında yeni sınırlar çizen Londra Antlaşması'na dayanıyor. Ama Bükreş Konferansı toplanırken, Londra Antlaşması'ndan geriye ne kalmıştı ki? Türkler, Edirne'yi ellerinde bulunduruyordu, Bulgarlar ise her an Türkiye'nin resmen savaş ilan etmesini bekliyorlardı, böyle bir kararın hemen ardından ise gayet savunmasız bir durumda bulunan Filibe Türklerin eline geçerdi. Londra "kuvvetler dengesi"ne göre, Bulgaristan Trakya'yı topraklarına katacaktı, oysa şimdi Doğu Rumeli'yi kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya. Bulgarlar, artık Hilal'e karşı Haç'a bağlı kardeşleri arasında müttefikler arıyor ve bulamıyorlar. Bükreş Konferansı, Bulgaristan-Türkiye ilişkileriyle ilgili değil: Burada Türkiye delegeleri bulunmuyor. O soruna belli ki bir başka konferans bakacak, böyle bir konferans da Güneydoğu Avrupa'nın bir kâbusu andıran tarihinde son evre olmayacak. Hem kadı hem davacı durumundaki Bulgarların Londra mahkemesinin kararının yerine getirilmesini nasıl sağlayacaklarını şu anda kimse bilmiyor. Ama kudretli bir el yardımlarına uzansa bile –böyle bir kudretli el, Bulgarlara, Türklere

Illustrated London News'*un 2 Kasım 1912 tarihli nüshasından*
Filibe-Edirne arasını gösteren çizim.

verdiğinden daha az zarar vermez– ve Türkiye devlet olarak büsbütün ortadan kaldırılsa bile, Asya'da olduğu gibi, Avrupa'da da Türkler kalacak. Başları üzerinde bir devlet "çatısı" bulunmayan ve Avrupa'nın bu kısmında beş yüzyıllık bir hâkimiyet geleneğine sahip olan bu Türkler, Balkanlar'da, eski Türkiye'deki Makedonyalılar kadar büyük bir kargaşa ve huzursuzluk unsuru olur. Büyük Devletlerin büyükelçileri konferansının gözetimi altında çalışan, Balkan devletleri yetkili delegelerinin katıldığı Londra Konferansı, ittifak ülkeleri arasında savaş çıkmasını önleyemediyse, şu biçimsel mazereti öne sürmek hâlâ mümkün: Londra'da amaç, Türk mirasını ittifak ülkeleri arasına paylaştırmak değil, bu mirasın toplam büyüklüğünü saptamaktı. Ama söz konusu amaç sınırları içinde, Londra Konferansı'nda, gördüğümüz üzere, sadece tek bir şey saptandı, yani Avrupa'nın ortak diplomatik "bilgeliği"nin aczinin ne denli büyük olduğu. Bükreş Konferansı, Londra Antlaşması'ndan geriye hiçbir şey kalmadığının farkında değilmiş gibi davranmaya çalışıyor. Gelgelelim Bükreş Konferansı da, Bulgaristan'ın Sırbistan ve Yunanistan'la sınırını çizdikten (ne kadar süre için?) sonra, Sırp-Yunan sınırını ele almayı büsbütün bir tarafa itti. Doğru, bu konferansın, Sırplar ile Yunanlıların arasında her şeyi hükme bağladığı konusunda bizi temin ediyorlar. Ama Bulgarlarla ilgili her şey de "hükme bağlanmamış" mıydı?

Sırbistan ile Yunanistan arasında hemen bir savaş çıkmasına karşı bir güvence varsa, bu, herhangi bir antlaşma değil, her iki devletin de gücünün enikonu tükenmiş olmasıdır.

Romanya ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler de daha iyi bir durumda değil. Nüfusunun ezici çoğunluğunu Bulgarların oluşturduğu yeni ele geçirilen topraklar, Romanya'nın bağrında bir yara gibi durmaktadır. Dob-

ruca, Romanya'nın Alsace-Lorraine'i haline gelecektir – üstelik Makedonya'da şimdiye dek gelişmiş bulunan mücadele yöntemleriyle daha da karışmış olarak. Ve Bulgarlar, İkinci Balkan Savaşı'nın çıkmasına yol açan belirleyici hamle Rumenlerden geldiği için, onları asla bağışlamayacaklardır.

Bulgaristan ile Yunanistan arasındaki ilişkiler, Bükreş Barış Antlaşması'nın verdiği şekille daha da istikrarsız olacaktır. Güney Makedonya'daki yaklaşık 200.000 Bulgar, Yunanistan topraklarında kaldı. Öte yandan Trakya'da yaklaşık 200.000-250.000 Rum, Bulgaristan vatandaşı haline geldi, daha doğrusu Londra Antlaşması'nda bu kategoriye sokuldu. Ulus ilkesinin, burada da emperyalist iddialarla bağdaşmadığı görüldü: Dikkate alınan şey, homojen bir etnik temele dayalı kültürel topluluk değil, vergi verenlerin sayısı ve iç pazarın büyüklüğü. Tabii ki bu sınırlarla bile, her iki ülkede de "yabancı unsurlar"a kültürel otonomi sağlanması halinde, Bulgaristan ile Yunanistan barış içinde bir arada yaşayabilir. Ama daha dün birbirlerinin bağırsaklarını deşen insanlar, daha doğrusu onları yönlendiren kimseler, Makedonya'yı bölen sınırın iki yanındaki halklar arasında bir arada yaşamanın istikrarlı şartlarını yaratmaktan tamamen âcizler.

Bu üç kat talihsiz bölgenin kaderi, milliyetçi romantiklere amansız bir açık seçiklikle şunu gösteriyor: Geri Balkan yarımadasında bile, ulusal bir siyasete, ancak emperyalist bir siyasetle çakıştığı ölçüde yer vardır.

Yunan emperyalizmi, Balkanlar'da tarihi en gerilere uzanan emperyalizmdir. Rum din adamları ve aristokratlarından oluşan bir oligarşi (Fenerli Rumlar), yarımadanın Hıristiyan milliyetleri üzerindeki otoriteyi Osmanlı askeri kastıyla paylaşıyordu. Ege, Marmara, Karadeniz ve Akdeniz'in tüm kıyılarına yayılmış bulunan Rum burjuvazisi, hinterlantların çiftçi ve çobanları-

nı kendi tüccar ve tefeci sermayesine tabi kılmıştı. Rum papaz ve tacirler, Yunan emperyalizminin yolunu açtı, bu emperyalizm ise derhal Balkanlar'ın uyanan milliyetlerinin amansız bir nefretiyle karşılaştı. Söz konusu milliyetler için, ekonomik ve ulusal uyanış, yalnız Türk askeri-bürokratik kastına karşı değil, Rumların dinsel ve tüccar-tefeci tahakkümüne karşı da bir ölüm kalım mücadelesi anlamına geliyordu. Yunan emperyalizmi, Makedonya toprağında Bulgar emperyalizmiyle karşı karşıya geldi.

Bulgar emperyalizmi yakın geçmişte doğmuştur, ama daha bir saldırgan ve kan dökücüdür. Bulgar burjuvazisi sahneye geç çıktı ve ilerlemek için etrafını alabildiğine tedirgin etmeye başladı hemen. Bulgaristan'da bakanlar, ayda bin frank dolayında bir maaş alırlar, oysa kapitalist Avrupa'da böylesi makamlarda bulunanların günlük gelirleri binlerce frankı bulur. *Times*'ın Sofya muhabiri Bay Bourchier, Sofya'da iktidar koltuğunda oturanların hayal bile edemeyecekleri miktarlarda para kazanmaktadır. Devletin sınırlarını genişletmek, vergi mükelleflerinin sayısını artırmak, zenginleşme kaynaklarını çoğaltmak – Sofya'daki tüm yönetici kliklerin siyasetine yön veren emperyalist düşünüş ilkeleri işte bunlardı.

Bulgaristan'ın Makedonya siyasetinin tamamını belirleyen de, –ulusal değil, emperyalist bir nitelik taşıyan– bu ilkeler olmuştur. Hedef hep aynıydı: Makedonya'yı ilhak etmek. Sofya hükümeti, Makedonyalıları, ancak kendisine bağlayabileceği ölçüde destekledi ve onları Bulgaristan'dan yabancılaştırabilecek Makedonyalı çıkarlarına ise hiç sahip çıkmadı, zarar vermeye çalıştı. İki yıllık bir aradan sonra Bükreş'te tekrar karşılaştığım, Balkanlar'ın tanınmış politikacısı ve yazarı Dr. H. Rakovski bana, başka birçok bilginin yanı sıra, şu son derece anlamlı olayı da aktardı: 1903-1904 yıllarında Bulgar

eksarhı[129], Makedonya'da bir köylü bankası kurulması için Sofya'da lobi faaliyeti yürütür. Bu olay, İlinden isyanından sonra, Makedonya'da kargaşa hüküm sürerken, Türk beyleri arazilerini köylülere yok pahasına satmaya razıyken meydana gelir.[130] Bulgar hükümeti, eksarhın önerisini kesin bir şekilde reddeder, Makedonya köylülerinin, eğer belli bir refah seviyesine ulaşırlarsa, Bulgar propagandasına hiç kulak asmayacaklarını öne sürer. Aynı bakış açısını Makedonya ihtilalci örgütü de savunur; bu örgüt, bilhassa isyanın bastırılmasından sonra, bir milliyetçi-köylü örgütü olmaktan çıkarak, Sofya'daki hükümetin emperyalist planlarının bir aracı haline dönüşmüştür.

Kahramanlıkla gaddarlığın birleştiği bu şaşırtıcı mücadele artık sona erdi – peki ne şekilde? Makedonya'nın parçalanmasına ilişkin haince bir anlaşmayla, İkinci Balkan Savaşı ve şu anda onun son halkasını oluşturan Bükreş Barışı bu anlaşmayı sonuca kavuşturdu. Gelin görün ki, İştip ve Koçani (Bulgar-Makedon ihtilalcilerinin, "provokasyon" taktikleriyle, ilk "kurtuluş" savaşının çıkmasına yol açan Türk katliamlarının meydana gelmesini sağladıkları bu iki yer) Sırbistan'a bırakıldı!

Sırp emperyalizmi, "normal", yani ulusal hat boyunca ilerlemekten tamamen âciz: Yolunu, sınırları içinde tüm Sırpların yarıdan fazlasının yaşadığı Avusturya-Macaristan tıkıyor. Bundan ötürü Sırbistan, en az direnişle karşılaştığı hat boyunca, Makedonya'ya doğru ilerliyor. Sırp propagandasının bu bölgede elde ettiği ulusal başarılar gayet önemsizdir, ama Sırp emperyalizminin ele geçirdiği topraklar bundan dolayı daha da geniş olmuştur. Sırbistan, şu anda sınırları içinde yarım milyon Makedon barındırmaktadır, tıpkı yarım milyon Arnavut

129 eksarh: Bulgar Kilisesi'nin ruhani lideri.

130 86. nota bkz.

barındırdığı gibi. Baş döndürücü bir başarı! Gerçekte, düşmanca duygular besleyen bu bir milyon kişi, Sırbistan'ın tarihsel varlığına öldürücü bir darbe indirilmesine yol açabilir.

Bulgarların tek bir ulus ve devlet şeklinde bir araya gelmesi Balkanlar'daki en kolay iş gibi gözüküyordu, çünkü Bulgaristan Çarlığı'nın sınırları dışında yaşayan Bulgarlar, Sırplar gibi Avusturya-Macaristan'ın, Rumenler gibi hem Avusturya-Macaristan'ın hem Rusya'nın idaresi altında değildi, sadece çürümüş Türk kastının idaresi altındaydı. Ama olaylar böyle gelişmedi; kuzeye doğru, doğal gelişme hatları Büyük Devletler tarafından tıkanan Sırplar ve Rumenler, ellerini Bulgar topraklarına uzattılar. Rakovski, Bükreş Barış Antlaşması'nı, haklı olarak, "Balkanlar'ın Polonyası'nın paylaşılması" diye niteliyor.

Dolayısıyla Balkan yarımadasındaki bu yeni sınırlar için, ne kadar süre geçerliliklerini koruyacaklarına bakılmaksızın şunu söylemek gerekir: Bu sınırlar, parçalanmış, iliklerine kadar sömürülmüş, iyiden iyiye bitkin düşmüş ulusların canlı parçalarını birbirinden koparacak şekilde çizilmiştir. Bu Balkan uluslarının hiçbiri, dağılmış haldeki parçalarını bir araya getirmeyi başaramamıştır. Ayrıca Romanya dahil Balkan devletlerinin her biri, bugün sınırları içinde, kendisine düşman ve bir bölgesinde yoğun olarak yaşayan bir azınlık barındırmaktadır.

Çatışmalardaki ölüm ve yaralanmalarla, hastalık sonucu ölümlerle, tam yarım milyon insanı yutan bir savaşın verdiği sonuçlar işte bunlardır. Balkanlar'ın gelişmesini engelleyen tek bir temel sorun çözülmüş değildir.

Ekonomik gelişme bir gümrük birliğini gerektirmektedir, böyle bir birlik bütün Balkan ülkelerinin katılacağı bir federasyon için ilk adımı oluşturur. Bunun yerine,

herkesin herkese düşman olduğu bir ortam karşımızda duruyor. Balkan devletleri, karşılıklı nefretle dolu bir havayı soluyor, bundan hiç de aşağı kalmayan bir nefret ise, ayrı devletlerin sınırları içinde kalan ulusal azınlıkların yüreklerini dolduruyor. Yarımadanın maddi kaynakları, uzun bir gelecek için tüketilmiş durumda, ayrıca ulusal-siyasal ilişkiler savaş öncesine göre daha karışık bir nitelik almıştır. Ama işin en kötü yanı bunlar değildir: Balkanlar'daki ilişkiler dışsal, katıksız diplomatik açıdan bile bir çözüme kavuşmuş değildir. Sırp-Yunan sınırı henüz netlik kazanmamıştır, Sırbistan ile Karadağ arasındaki ilişkiler tehlike sinyalleri vermektedir, Trakya'nın kaderi yarımadanın üzerinde tehdit edici bir soru işareti halinde durmaktadır.

Bükreş Barış Antlaşması kaçamaklardan ve yalanlardan meydana gelmiştir. Açgözlülük ve düşüncesizlik eseri olan bir savaşa uygun bir taç niteliğindedir bu antlaşma; savaşı taçlandırsa da, sona erdiriyor değildir. Tarafların tamamen bitkin düşmesinden ötürü bir süre ara verilmiş olan savaş, ilgili ülkeler taze kana kavuşur kavuşmaz yeniden başlayacaktır.

Pazar günü kraliyet sarayında delegeler onuruna verilecek ziyafette, nezaket gereği, Bükreş Konferansı'nın büyük önemi üzerine pek çok nutuk çekilecek. Bu nutuklar, halkların çektiği acılarla alay niteliği taşıyacak – insanı isyan ettiren bir alay! Ölenlerin feryadı gerçekten göğe yükselmektedir, çünkü kanları boş yere dökülmüştür. Hiçbir şey başarılmış, hiçbir şey çözülmüş değildir. Doğu Sorunu, hâlâ olanca vahametiyle devam ediyor, kapitalist Avrupa'nın ortasında korkunç bir ülser gibi zehir saçıyor.

Kievskaya Misl, No. 206
8 Temmuz 1913

İşte Romanya, topraklarını 7500 kilometrekare genişletti. Peki bu, Romanya'ya ne yarar sağlayacak?

Rumen siyasi literatüründe bu soruya, daha açık seferberlik ilan edilmeden önce, seçkin Rumen yazarı K. Dobrogeanu-Gherea'nın bir broşüründe etraflı bir karşılık verildi: *Conflictul Romino-Bulgari* [Rumen-Bulgar çatışması] adını taşıyor bu broşür. Rus okuruna sorunun özünü anlatmak için, bu küçük kitapçıkta dile getirilenleri buraya aktarmaktan daha iyi bir yol düşünemiyorum. Söz konusu broşürün Bulgarca çevirisi, Romen kuvvetleri Silistre'yi işgal etmeden kısa bir süre önce o şehirde yayımlanmıştır.

Yazar, kitapçıkta, yalnızca arada bir öfkeli ironi parıltılarıyla kesintiye uğrayan, sakin bir Sokratik araştırma üslubu içinde, "vatansever" partilerin ve onların basınının, Bulgaristan'a ait bir toprak parçasının zor kullanılarak ilhak edilmesine dayanak diye kullandığı bütün savları teker teker ele alıp inceliyor. En başta, Bulgar-Türk savaşı sırasında Romanya'nın tarafsız kalmasına karşılık bir tazminat verilmesi fikri geliyor, yani Doğu'nun bahşiş[131] fikrinin Avrupa diplomasisi dilinde söylenmiş şekli. Ne var ki, bütün Avrupa "tarafsız" kaldığı ve Romanya da uzun zamandır Avrupa'nın Balkan yarımadası kapıları önündeki, hiçbir menfaat beklemeyen nöbetçisi olmakla övündüğü için, böyle bir bahşiş talebinin iler tutar bir yeri yok. Bizzat Bükreş hükümeti de bunun farkına vardı ve basına, yarıresmi organları kanalıyla, başka savların bulunması gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine, yeni bir slogan devreye sokuldu; bu slogan, olsa olsa, bir açgözlülük göstergesi diye nitelenebilir. Bulgaristan'a, bağımsız bir devlet olarak kuruluş döneminde, Romanya'nın kendisine yaptığı maddi ve ma-

131 "Bahşiş" kelimesi metinde Türkçe. (ç.n.)

nevi hizmetlere karşılık, gecikmiş vefa borcunu toprak vererek ödemesi tavsiye ediliyordu. Vefakârlık, kimse inkâr edemez, önemli bir meziyettir; şu var ki vefa borçları meskûn arazilerin bir başka devlete verilmesi yoluyla ödenirse, bu, uluslararası ilişkilerde serfliğin yeniden doğması anlamına gelir. Gerçekten eğer yöneticiler, vefa borçlarını ulus veya devlet birimlerinin canlı parçalarını birbirlerine vererek ödemeye kalkarlarsa, Avrupa'nın haritası neye döner?

Yarıresmi organların mensupları, daha akıllıca bir şeyler bulmak, ortaya koymak için, yeniden kafa patlatmaya başladılar.

Birinci Balkan Savaşı sırasında o denli büyük ve belli sınırlar içinde o denli meşru bir rol oynayan, ulusal çıkarlara dayanan savları, Romanya'nın kullanması kesinlikle söz konusu değildi. Daha da kötüsü, söz konusu savlar Romanya'ya karşı kullanıldı: İşgal ettiği Dörtgen'de yaşayan 300.000 kişiden 150.000'i Bulgar'dı ve yalnızca –en iyimser tahminle– 8000'i Rumen'di. Böylelikle Rumen politikacılar, yavaş yavaş, eleme yöntemini kullanıp, katıksız stratejik bir nitelik taşıyan savları benimsemeye yöneldiler. Akıl yürütme şekilleri aşağı yukarı şöyleydi: Bulgaristan, savaştan önce, yalnızca, kardeşlerini Türk boyunduruğundan kurtarmaktan bahsetmişti, ama sonunda topraklarını ve nüfusunu yüzde elli büyüttüğü görüldü. Bulgaristan'ın bu genişlemesi, kendi başına, bizi hiç etkilemeyecekti – eğer Bulgaristan'la aramızda şu acayip Dobruca sorunu olmasa. Bulgaristan'ın siyasi liderleri, Dobruca'ya, Bulgaristan'dan haksız bir şekilde koparılmış ve güçleri yeter yetmez geri almaları gereken kendi toprakları gözüyle bakmışlardır, hâlâ da öyle bakarlar. Ne var ki biz Romanyalılar için, Dobruca herhangi bir bölge değildir, burası, denize tek serbest çıkış yerimizdir, ticaret ve sanayimizin akciğerleridir; Dobruca olmazsa, ülkenin bütün ekonomik organizma-

sı kaçınılmaz bir şekilde çöker. Genişlemiş ve güçlenmiş bir Bulgaristan'a karşı, Dobruca üzerindeki hâkimiyetimizi garantiye almak için, ne pahasına olursa olsun güney sınırımızı düzeltmeliyiz.

Gherea, bu savı ele alırken, Dobruca'nın Romanya için hayati önem taşıdığının hiç tartışma götürmez bir gerçek olduğunu belirtiyor. Ama ona göre, Bulgaristan'ın, Dobruca'yı geri almak için bir çabasının da, bu işe kalkışacak gücünün de bulunmadığı aynı şekilde tartışma götürmez bir gerçek. Doğru, Bulgaristan topraklarını yüzde elli oranında genişletmiştir (broşür, Bulgaristan'ın çöküşünden önce yazılmıştı), ama bu genişleme, o ülkenin gücünün görülmedik bir şekilde tüketilmesiyle elde edildi. Bulgaristan'ın yeniden aktif bir dış siyaset izleyecek kadar kendisini toparlayabilmesi için en aşağı bir yirmi yıl geçmesi gerekir. Böyle bir durumda, Bulgaristan'la ilişkilere zarar vermek, ancak onlarca yıl sonra doğabilecek olası tehlikeleri ortadan kaldırmak uğruna Bulgaristan'da intikam duyguları uyandırmak, gerçek tehlikeler yaratmak son derece anlamsızdır.

Bu olası tehlike bile aslında boş bir kuruntudan başka bir şey değildir. Bulgaristan, yirmi yıl, otuz yıl geçse de, elini Dobruca'ya uzatamaz. Dobruca'da yaşayan 400.000 kişinin yalnızca 50.000'i Bulgar'dır. Yirmi yıl sonra Bulgarlar Dobruca nüfusunun çok önemsiz bir oranını oluşturacaktır. Bu arada Bulgaristan, ulusal bakımdan homojen bir devletten heterojen bir devlete dönüşmüştür; yeni sınırları içinde Türkler, Arnavutlar, Rumlar, Rumenler ve Yahudiler yaşamaktadır. Pek gelişmemiş kent kültürüyle tarımsal bir ülke niteliği taşıyan Bulgaristan'ın, asimilasyon yapacak gücü hemen hemen hiç yoktur. Yeni Bulgaristan'a zor yoluyla dahil edilen, toplu halde yaşayan bir yabancı grup, doğal olarak, ilgili komşu devlete yakınlık gösterecektir: Rumlar

Yunanistan'a, Türkler Türkiye'ye vs. Balkan Savaşı, hem devletlerarası ilişkilerde hem de Bulgaristan'ın içinde, ulusal nefretlerin aşırı şekilde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Bulgaristan'ın topraklarını genişletmesi, kendisini devlet olarak zayıflatmıştır. Bu koşullarda, Romanya'yla vermeye asla razı olmayacağı bir bölge için savaşa girmek, Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet olarak varlığını tehlikeye sokacağı bir kumar oynaması demektir. Dahası, Dobruca'yı devlet organizmasına bir tür çıkıntı şeklinde sokarak, Bulgaristan Rusya'yla sınır komşusu haline gelmiş olacaktır. İşin gerçeği şudur ki, Bulgaristan'daki bütün partiler –en Rusofil olanları dahil– böyle bir yakınlıktan ateşe düşmekten korktukları gibi korkmaktadırlar, çünkü Polonya ve Ukrayna'nın tarihsel kaderlerinin gösterdiği üzere, Slav kardeşliği duygularını belli bir mesafede tutmak benimsenecek en iyi yoldur. Bulgaristan'ın bir devlet niteliği kazanalı beri gösterdiği gelişmede, tıpkı Avusturya'yla arasında Sırbistan'ın bulunması gibi, Rusya'yla arasında da Romanya'nın bulunmasının hiç de azımsanamayacak bir payı vardır. Bulgaristan için, yararlandığı bu uluslararası durumu değiştirmek, devlet olarak intihar yolunda bir adım atmaktan başka bir anlam taşımaz. Tehlike, şu nedenle daha da büyük bir hale gelecektir: Bulgaristan, öyle bir bölgeyi ilhak ederek Rusya'yla sınır komşusu olacaktır ki, bu bölgenin beşte dördü Rumen olan ahalisi, yabancı Bulgaristan'dan çok, komşu Besarabya'ya yakınlık duyacaktır. Gazeteler, Danev'in bir keresinde Romanyalı bir bakana şunları söylediğini yazmışlardır: "Dobruca'yı bize hediye diye verseniz de istemeyiz!" Eğer Danev gerçekten bu sözleri söylediyse, bu, ülkesinin gerçek çıkarlarını dile getirdiği ender, hatta istisnai bir anmış.

Dobruca'yla ilgili "Bulgar tehlikesi" gülünç bir masaldan başka bir şey değildir. Ama bir an için böyle bir

tehlikenin mevcut olduğunu kabul edelim. O zaman Dobruca'nın kaderi, Romanya ile Bulgaristan arasındaki kuvvet dengesine bağlı olacaktır kuşkusuz. Bulgaristan'ın hangi üstünlükleri bulunmaktadır? Daha demokratik olan sistemi ve bilhassa özgür köylülüğü. Bulgaristan'ın karşısına güçlü bir Romanya çıkarmanın yolu, Bulgar topraklarının ne de olsa çok küçük bir bölümünü oluşturan bir yeri zorla ele geçirmek değil, ülkeyi politik bakımdan demokratikleştirerek üretici güçlerini yükseltmek, köylülüğünü özgürleştirmek, ayrıca özel olarak Bulgaristan sınırındaki Dobruca'da akıllı bir kolonizasyon siyaseti izlemektir. Dobruca'daki büyük çiftliklerin devlete satılmasının zorunlu tutulması ve bunların Romanya'nın aç köylülerine küçük araziler şeklinde dağıtılması, bu sınır bölgesinde Romanya'ya benzersiz bir güç kazandıracaktır. Bu tedbirlerin yerini, o sınırdaki aşağılık bir "düzeltme"nin herhangi bir şekilde tutacağını sanmak kesinlikle saçmadır. Romanya, uygun fırsatta elde ettiği Dörtgen'den hangi büyük stratejik üstünlükleri kazanır? Bugüne kadar bu soruya, ilhakın en ateşli yandaşları hiçbir cevap vermiş değiller. Tam tersine, Romanya'nın önde gelen askeri uzmanlarından General Iliescu şunu ifade etmiştir: "Düzeltme" stratejik önemden tamamen yoksun sayılamazsa da, bunu abartmak gülünç olur. Ayrıca ülkenin ileri gelen çevrelerinden öğreniyoruz ki, Silistre'nin ilhak edilmesinin Romanya için, Bulgaristan'la ilişkileri bakımından önemi, stratejik olmaktan çok, semboliktir. En önemli devlet sorunlarıyla ilgilenirken, edebiyat akımlarından ucuz sözler devşirip, klasik, romantik, sembolist veya dekadan bir siyaset izleyen, ama akıllıca bir siyaset izlemekten âciz olan, sanat meraklısı ülke yöneticilerine, Gherea, eleştiri oklarını yöneltmektedir.

Romanya, şimdiye dek[132] –nedenleri her ne olursa olsun– bir ilhak siyaseti izlememiştir. Tam tersine kendisi, ilhak siyasetlerinin kurbanı olmuştur.

Romanya, zorla parçalanan uluslar listesinde, Polonya ve Sırbistan'ın ardından üçüncü sırada bulunuyor. Bir yanda Besarabya'da, öte yanda Transilvanya ve Bukovina'da Rumen ulusunun neredeyse yarısı yaşıyor.

İki dev, Rusya ve Avusturya arasında sıkışmış bulunan Romanya için, yayılmacı, saldırgan bir ulusal siyaset izlemeyi düşünmek elbette imkânsız. Uluslararası konumunun dayattığı kesin koşullara bağlı kalarak, şimdiye dek, yönetici kliklerinin yayılmacı arzularına rağmen, bir devlet olarak varlığını koruyabilecek tek sağlıklı siyasetten ayrılmamıştı. Yarımadadaki devletler dengesinden çok, "önde gelen" kimi beyinlerdeki dengeyi sarsan Balkan Savaşı, Rumen hükümetini mutat çizgisinden uzaklaştırdı. Ama bu hükümet fetih azmini, milliyet çizgisi doğrultusunda Rusya ve Avusturya'ya doğru yöneltmedi –çılgın bir Don Kişotluk olurdu bu–, tersine, sembolizm doğrultusunda, bitkin Bulgaristan'a yöneltti. Bu tutumda tabii ki hiç Don Kişotluk yoktu, sadece suça yönelmiş aptallık vardı. Romanya, bu yeni yolda yürüyüşüne yabancı bir bünyeyi yutarak başladı – nüfusunun çoğunluğu Bulgarlardan oluşan bir bölgeyi işgal ederek. Dobruca Bulgarları, Türkiye'nin boyunduruğundan kurtulup doğrudan doğruya Romanya idaresi altına girmişlerdi. İdare değişikliği onlar için kurtuluş anlamına geliyordu. Romanya'nın şimdi ele geçirdiği Dörtgen'de yaşayan Bulgarlar için ise durum büsbütün farklıdır. Dörtgen'deki Bulgarlar, otuz beş yıl kendi ulusal devletlerinde yaşamışlar, genel oy hakkıyla bu devletin işleyişine aktif şekilde katılmışlardır. Kendi bakış açılarından Makedonya'nın kurtuluşu anlamı taşıyan dava için büyük fedakârlıklar yapmışlardır. Bütün

132 1913'te yazılmıştır. (L. T.)

bunların sonunda ise, koyunlar gibi bir ağıldan öbürüne tıkılıyorlar adeta, çünkü yeni efendileri, falan veya filan "düzeltme" için kendilerine ihtiyaç duyuyor. İdaresi altına sokuldukları devlet için yalnızca hınç ve nefret duyuyorlar, ayrıca Dobruca'nın Bulgar ahalisine kuşkusuz onlar politik önderlik sağlayacaklar. Şu uğursuz "düzeltme", Romanya-Bulgaristan ilişkilerine en yüksek gerilimi getirmekle kalmayacak, ayrıca Romanya'nın kendi sınırları içinde, herhangi bir savaş çıkması halinde Bulgaristan'ı desteklemeye hazır, isyankâr bir sınır bölgesi yaratacak.

Gherea, Rumen hükümetinin yanı sıra, Rus diplomasisini de Romanya-Bulgaristan düşmanlığının büyümesinden sorumlu tutuyor. "Rusya, bize, tazminat talebinde sonuna kadar ısrar etmemizin tartışmasız hakkımız olduğunu, ayrıca kendisinden de hiçbir menfaat gözetmeksizin yardım göreceğimizi söyledi. Aynı zamanda Rusya, Bulgaristan'ın kulağına, Rusya'nın kardeşçe desteğine güvenebileceğini, Silistre'yi hiçbir şekilde terk etmemesi gerektiğini, çünkü burada Rusya'nın tarihi hatıraları bulunduğunu fısıldadı." Romanya ile Bulgaristan arasında eğer sağlam bir ittifak kurulursa, ancak o zaman iki ülkenin ekonomik ve kültürel gelişmesi Büyük Devletlerin emperyalist emellerinden bağımsız bir şekilde gerçekleşir. Ortak tehlikeler dolayısıyla birbirlerine bağlı bulunan bu iki devlet arasındaki düşmanca ilişkiler, onları kaçınılmaz bir şekilde çatışan Büyük Devletler kamplarından birine girmeye zorluyor – biri Rusya'nın vesayeti altına sokuluyor, öteki Avusturya'nın vasalı konumuna düşüyor. Bütün bunlara, bir de, Rumen-Bulgar sınırının tamamının yoğun bir şekilde tahkim edilmesinin kaçınılmazlığını ve militarizmin daha da büyümesini, dolayısıyla vergilerin artmasını ilave etmek gerekir. Romanya yöneticileri, Gherea'nın yukarıda özetlediğim uyarılarına kulak

asmadılar. Dörtgen işgal edilmekle kalınmadı, Romanya-Bulgaristan ilişkilerinde yeni bir evre başlatan bir dokümanla ilhakı da kesinleştirildi. Bu arada Romanya, "sembolik" siyasetinin semeresini, ağır bir ekonomik durgunluk ve orduda kolera salgını şeklinde alıyor. Başka sonuçlar da, zaman içinde kendilerini gösterecek. Yeryüzünde olan biten her şeyin bir amaca hizmet ettiğine inanan kimseler, Balkan ülkelerinin yöneticilerine, tarihin, olgunluk çağına giren halklara büyük bir ibret dersi vermek için meydana sürüp kullandığı "sarhoş köleler"[133] gözüyle bakabilir rahatlıkla.

Kievskaya Misl, No. 209, 211
31 Temmuz ve 2 Ağustos 1913

Zorluklar arasında

Ploesti'nin belediye parkında dökme demirden yapılmış bir Atlas, çeşmenin tasını eliyle havaya kaldırıyor. Parkın her iki tarafında, Muhafazakâr ve Liberal partilerin kulüpleri var. Atlas o şekilde yapılmış ki, kendi ekseni etrafında dönebiliyor ve kimin iktidara geçtiğine bağlı olarak, heykelin yüzü, ya Muhafazakâr kulübüne ya da Liberal kulübüne döndürülüyor... Burada dökme demirden bir çeşme bile iktidar partisinin değişmesine ayak uydurmak zorunda!

Partiler arasında, Romanya'dakinden daha sert bir mücadele tasavvur etmek güç. Ama kamu alanlarındaki heykellere kadar etkisini gösteren bu sertlik, parti programları arasındaki farkların önemiyle ters orantılı. Romanya'daki iki büyük veya "tarihsel" parti, yukarıda belirtildiği üzere, Muhafazakâr ve Liberal adlarını taşıyor. İngiltere'de liberalizm endüstriyel gelişme progra-

133 Sarhoş köleler: Spartalı gençlere, ibret olsun diye sarhoş edilip gösterilen köleler. (ç.n.)

mıydı, muhafazakârlık ise toprak sahiplerinin imtiyazlarının korunması ilkesinin savunulmasıydı. Romanya'da sırayla iktidara geçen partilerin programlarında benzer bir sosyal içerik aramak boşuna bir çaba olacaktır – bunun nedeni, yalnızca söz konusu programların mevcut olmaması değildir (ne de olsa, bu programlar kâğıda dökülmemiş olsalar bile pratikte geliştirilebilirler), aynı zamanda bütün fraksiyonlarıyla birlikte iktidar partilerinin köklerinin *toprakta*, özel mülkiyete ait arazilerde olmasıdır. Romanya'nın politik hayatının temel olgusu budur: Ülkenin yazgısına tarımdaki imtiyazlı unsurların çıkarları yön vermektedir.

Bulgaristan ve Sırbistan da tarım ülkesidir. Ama o ülkelerde, tarımsal faaliyeti küçük ve orta ölçekli toprak sahibi köylüler yürütmektedir, başlarında veya yanlarında toprak ağaları yoktur. Tarım ilişkilerinin yapısındaki bu radikal farkı, coğrafi konumdaki fark yaratmıştır. Bugünkü Romanya hiçbir zaman dolaysız Türk idaresi altına girmedi. 16. yüzyılda Eflak ve Boğdan'ın yerli beylerinin yerini Babıâli'nin atadığı Fenerli Rumlar aldı. Tuna prenslikleri Türkiye'yle bir vasallık ilişkisi içindeydiler, ama burayı fetheden Türklerin kendileri prensliklere girmediler veya arazilere el koymadılar. Daha Türk fetihlerinden önce, Rumenler arasında olduğu gibi, Balkan Slavları arasında da feodal ilişkiler şekil almaya başlamıştı. Şu var ki, Balkan yarımadasında fatihlerin kendileri araziye el koydular, oluşum halindeki yerli feodalizm unsurlarını yok ettikten sonra Slav köylüleri Müslüman beylere tabi kıldılar; Romanya'da ise, tam tersine, fatihler, İstanbul ile vergi ödeyen Rumen köylüler arasında aracı rolünü üstlenecek yerli feodal kastın, boyarların oluşumuna katkıda bulundular. Rumen köylülerin durumu, Bulgar ve Sırp kardeşlerininkinden daha kötüydü, çünkü ellerinde bulundurdukları topraklardaki yabancı işgalci konum-

larının farkında olan beyler, Eflak ve Boğdan'daki boyarlardan oluşan yerli kast kadar yoğun bir sömürü gerçekleştiremediler. Türklerin gücü giderek sarsıldıkça, Balkan köylüleri Türk beylerinden ekonomik açıdan giderek daha bağımsız hale geldiler ve köylülerin refah seviyelerindeki artışın kendisi de Türklerin gücünün zayıflamasında önemli bir faktör oldu. Bu tarihsel koşullardan dolayı, Türk boyunduruğundan kurtuluş Bulgaristan'da ve Romanya'da çok farklı sonuçlar doğurdu. Bağımsız Bulgaristan'ın kurulmasıyla birlikte, Türk arazileri köylülerin eline geçti – daha varlıklı olanlar, *çorbacı* adı verilen kesim tabii ki bu durumdan daha fazla yararlandı. Köylüler ürettikleri ürünleri bir toprak ağası kastıyla paylaşmak zorunluluğundan kurtuldu ve feodalizm otomatik bir şekilde ortadan kalkmış oldu. Bulgaristan hem ekonomik hem de politik açıdan bir köylü demokrasisine dönüştü.

Romanya'nın ulusal bağımsızlığını kazanmasıyla çok farklı sonuçlar doğdu. Türkiye'yle vasallık ilişkilerinin sona ermesi, yerli Rumen feodalizmini hiçbir şekilde etkilemedi. Romanya'nın bağımsızlığını ilan etmesi, köylünün toprak ağasına bağımlılığını ortadan kaldırmadı, yalnızca toprak ağasını artık ürünü Türk hazinesiyle paylaşma yükümlülüğünden kurtardı. 1864'te köylülüğün Rusya tipi "özgürleştirilmesi"ne tanık olunduğu doğrudur. Ama büyük toprak sahipliğinin koşulları bundan etkilenmedi ve köylüler reformdan sonra, toprak ağasıyla eskisi gibi kesin bir bağımlılık ilişkisi içinde olduklarını gördüler. Serflik, resmen kaldırılmış olsa da, pratikte günümüze kadar varlığını korudu.[134] 1889'da

134 Emperyalist savaştan sonra bir tarım yasası çıkarıldı. Bu yasa esas itibariyle arazilerin yüzde 8'inin toprak ağalarının elinde kalmasını, yüzde 92'sinin de köylülere satılmasını öngörüyordu. Ama (1) reform yalnızca Eski Romanya için geçerliydi; (2) arazilerinin standart miktarı son derece küçüktü ve (3) arazi fiyatı çok yüksekti, arazinin yirmi yıllık kirasına eşitti. Ne var ki, bu reformun bile uygulanmasının sürüncemede bırakıldığını düşündüren gelişmeler yaşanmaktadır. (L. T.)

bile köylülerin haftada en az iki gün kendi topraklarında çalışmasını (kâğıt üzerinde) güvence altına alan bir yasanın çıkarılması gereği duyulduğundan bahsetmemiz konuya yeterince açıklık getirecektir!

Eski boyar ailelerinin büyük bir çoğunluğu mallarını mülklerini har vurup harman savurdukları için tarih sahnesinden çekildiler. Yeni toprak sahipleri sahneye çıktı: *Ciocoi*, yani türedi toprak ağaları. Onların yanı sıra, bir de arazi sahipleri ile köylüler arasında aracı konumunda bulunan işletmeci-kiracı belirdi. Kısacası, yalnızca toprak sahipleri değişti; tarımsal üretim biçimlerinin ve köylüyü sömürme yöntemlerinin eskisinden hiç farkı bulunmamaktadır.

Artık Türklere vergi ödenmiyor, ama bürokratik ve militarist devlete ödenen vergiler giderek ağırlaştı. Toplam yıllık milli gelirin 1 milyar 250 milyon frank olduğu hesaplanıyor, devlet bu miktarın *tam üçte birine el koyuyor*! Düpedüz serflik anlamına gelen "tarımsal sözleşmeler"e tabi olan köylülerin *polenta* ve çökelek dışında bir şey yemediği ve *pellegra*'dan[135] öldüğü, önemli bir bölümünün balçık barakalarda yaşadığı, on yılda üç dört kez kıtlıkla karşılaştığı ve on yılda bir şiddetli isyanlar çıkardığı bu ülkede, korkunç büyüklükteki devlet bütçesi, politikaya atılan boyarlara ve *ciocoi*'ye, parti liderlerine, onların dalkavuklarına ve besledikleri kişilere, ganimet bölüşmek üzere oluşturulan, parti adı verilen çetelerde bir araya gelenlere tükenmez bir kaynak sunuyor.

Bütün partilerin temeli serflik merkezli tarım sistemine dayanıyor. Doğru, ülkede, yavaş yavaş da olsa kapitalizm gelişiyor. Son on yılda dikkat çekici bir gelişme kaydeden petrol sektörü bu açıdan en önemli üretim kolu. Campina'da yüzlerce petrol kuyusu gördüm ve Avrupa'daki en büyük petrol rafinerilerinden biri olan

135 *pellegra*: Vitaminsizlikten ileri gelen bir hastalık. (ç.n.)

Steana Romina'yı ziyaret ettim. Bu ziyarette bana eşlik eden milletvekili Skobelev'e göre, bu rafinerinin benzeri, bizim ülkemizde, örneğin Bakü'de bulunmuyor. Yaklaşık 40.000 işçinin çalıştığı bu sektör, devletten özel himaye görüyor, dolayısıyla normal kapitalist sömürü, devlet hazinesinin yağmalanmasıyla kat kat aşılıyor. Romanya'da kapitalistlerin rolünü, büyük arazi sahipleri, boyarlar ve *ciocoi* üstlenmiş. Bu arazi sahiplerinin politik düşünüşü, tamamen temel, yani tarımsal çıkarlarıyla belirleniyor. Aynı zamanda zengin toprak sahipleri olan finansal ve endüstriyel kapitalistlerin çok önemli bir bölümü Liberal Parti'ye mensup. Bu parti, bugüne kadar liberalizmini, köylülüğün vahşi zulümlere tabi tutulmasında, kırsal kesimde serflik ilişkilerinin sürmesine verdiği destekte, Yahudilerin içinde yaşadığı adaletsizlik rejiminin güçlendirilmesinde ve işçi örgütlerinin baskıya maruz bırakılmasında gösterdi. Liberal Parti'nin sol kanadına *Poporanisti* (popülistler) adı veriliyor. Bunların büyük bir çoğunluğu 1880'li yıllarda "sosyalizm" evresinden geçmiş. Bütün genç –daha doğrusu geri kalmış– ülkelerde olduğu gibi Romanya'da da sosyalizm, entelijansiyanın geniş bir kesimi için bir tür politik hazırlık okulu işlevi görmüştür. Ama *Poporanisti* radikal geçmişlerinden hiçbir iz taşımıyor. Romanya'nın sosyal gelişmesindeki temel mesele, tarım meselesi, tabii ki, Avrupa'nın liberal giysilerine bürünmüş serf sahibi toprak ağalarının ana çizgilerini belirledikleri partilerle çözüme kavuşturulamaz. *Poporanisti*, bu grubun kuyrukçusu rolünü oynamaya mahkûm. Popülist kanadın lideri, bir zamanlar Sibirya'da sürgün hayatı yaşamış, Rusya'dan politik nedenlerle iltica eden, bugün Yaş Üniversitesi rektörlüğü görevini yürüten Besarabyalı Sterea. Şu anda, Bay Bratianu'nun lideri olduğu Liberal Parti sabırsızlıkla muhalefet günlerinin sona ermesini bekliyor.

İktidar koltuğunda ise Muhafazakârlar oturuyor. Muhafazakârların iki grubu var: Junimist'ler (liderleri Titu Maiorescu) ve Muhafazakâr Demokratlar (liderleri Take Ionescu). Romanya Muhafazakârları neyi "muhafaza" ediyor? Büyük toprak sahipliği sistemini, halk kitlelerinin politik haklardan yoksun olmasını, Yahudilere ilişkin birer skandal sayılabilecek ayrımcı yasaları. Doğrusu Liberaller de bu konuların herhangi birinde onlardan bir adım geride değiller. Muhafazakârlar bunların dışında hiçbir şeyi muhafaza etmiyor. İktidara geldiklerinde, askeri harcamaları artırıyor, demiryolları inşa ediyor, vergileri yükseltiyor, yeni borçlar alıyorlar (daha Bulgaristan "seferi" başlamadan önce, Romanya'nın dış borcu 1,5 milyar frankı aşmıştı). Ama bütün bunları Liberaller de yapıyor! Aralarında hiçbir program farkı yok. Klik taktiklerinde, yolsuzluk yöntemlerinde, liderlerin aile geleneklerinde küçük ayrımlar var. Bu fikri Besarabya'nın diline tercüme edersek, farkın Purişkeviç ile Krupenski arasındaki fark olduğu söylenebilir. Purişkeviç Romanya'da olsa, hiç kuşkusuz Liberal Parti'ye katılırdı, çünkü bu partinin anti-Semitizmi daha sinik bir saldırganlık niteliği taşıyor ve politik ajitasyon yöntemine her şeyi mubah sayan bir anlayış damgasını vuruyor. Krupenski ise, ceket cebine mendili nasıl yerleştireceğini bilen politikacıları tercih ettiği için, kuşkusuz Muhafazakâr Parti'ye katılırdı. Nihayet, müteveffa Kruşevan muhtemelen, liderleri Take Ionescu'dan dolayı *Takisti* diye anılan Muhafazakâr Demokratların ağır toplarından biri olurdu. Bu politik grup, burada sayıları iyice kabarık olan bütün deklase unsurları bünyesinde toplamış: Bütün parasını çar çur etmiş boyar çocukları, görevlerinden çıkarılmış memurlar, müflis tüccarlar, itibarını kaybetmiş müteahhitler, gazetesi bulunmayan gazeteciler, "bağımsızlıklarını" kaybetme fırsatını henüz yakalayamamış gazete patronları, ayyaş öğretmenler vs.

vs. Takisti muhafazakâr sayılabilir, çünkü temel dertleri, devlet bütçesine her türlü parazitliği muhafaza etmek. Muhafazakârlıklarını demokrat diye niteliyorlar, çünkü "Devlet malı deniz yemeyen domuz!" sloganıyla eski politik kliklere saldırarak politik faaliyetlerine başladılar. Türk idaresinin yıkılmasından sonra Bulgaristan'da ortaya çıkan türde bir tarımsal demokrasi, doğal politik ifadesini genel oya dayalı bir parlamenter rejimde buldu, tıpkı Türklerin hâkimiyeti altındayken herkesin haklardan yoksun olduğu gibi. Romanya farklıydı: Her şeyden çok köylülüğün ülkenin kaderindeki öneminin farkına varmasından korkan bir feodal oligarşi, bağımsız köylü adaylarının ortaya çıkmasını büsbütün imkânsız kılan bir *kuria* sistemiyle politik tahakkümünü güvence altına aldı. Muhafazakâr ve Liberal klikler üç *kuria* çerçevesinde iktidarı ele geçirmek için birbirleriyle yıllardır mücadele ediyorlar.

Bu mücadelede devlet görevlileri muazzam bir rol oynuyor. Yönetici klikteki her değişiklikte onlar da değiştiriliyor, dolayısıyla parti politikası onlar için kendini koruma kavgası anlamına geliyor. Bugün Romanya'da aşağı yukarı yüz bin devlet görevlisi var ve yalnızca son on yılda devlet kadrolarına yirmi bin yeni personel alındı. Ekonomik ve politik açıdan köleleştirilmiş bir kırsal kesimin nüfusun yüzde 86'sını oluşturduğu, bağımsız bir burjuva sınıfından neredeyse büsbütün yoksun olan, işçi hareketinin yeni yeni gelişmeye başladığı ve kapitalizmin en küçük filizlenmelerinin tarımsal alandaki serf sahibi unsurlar tarafından boğulduğu bir ülkede, yüz bin kişilik merkezi bir bürokrasi ordusu çok büyük önem taşıyan bir politik faktördür. *Aus dem Leben König Karls von Rumänien* adlı, hazırlanmasına bizzat kralın büyük katkıda bulunduğu ünlü anı kitabında, seçimlerde devlet memurlarının oynadığı rol çok açık bir dille ortaya konuyor: "Bugüne kadar [Romanya'da – L. T.]

hemen hemen hiçbir iktidar yeni seçimlerde çoğunluğu elde etmekte güçlük çekmemiştir, çünkü devlet mekanizmasına bağımlı olan ikinci seçmenler üzerinde çok fazla baskı yapılmaktadır."[136]

***

İktidar partileri ne kadar ilkesizse ve politik programları arasındaki farklar ne kadar belirsizse, aralarındaki mücadele de o kadar şiddetli; çünkü bu, kamu mallarının yağmalanmasına, suyun başını tutmaya yönelik bir çıkar kavgası. Hükümet işleri, hangi grup iktidarda olursa olsun aşağı yukarı aynı şekilde yürüyor. Dolayısıyla başbakanın Bratianu, Maiorescu veya Ionescu olması, halk açısından hiçbir şey ifade etmiyor. Ama bu, söz konusu liderler ve onların destekçileri için kesinlikle kayıtsız kalınacak bir konu değil. Kliklerin her biri iktidar koltuğunu kapmak ve rakiplerini iktidar nimetlerinden yoksun bırakmak istiyor. Oligarşi içindeki kanlı bıçaklı diye nitelenebilecek bu mücadeleyi kontrol edecek ve birbirlerini dengeleyecek şekilde hareket etmelerini gözeterek arzularını belirli sınırlar içinde tutacak, tarafsız birine ihtiyaç var. Bu görev de tabii ki krala düşüyor. Anayasanın getirdiği hükümlerin tersine, kral aslında ülkenin politik mekanizmasındaki en önemli unsur.

Avrupa basını geçen ay boyunca Romanya kralının kişiliğine büyük ilgi gösterdi. Pek uzak sayılamayacak bir tarihte Bulgaristan Çarı Ferdinand'da bulunduğunu iddia ettiği bütün o seçkin kişilik özelliklerini, bu kez Romanya kralında keşfetti. Avrupa gazetelerini yakından takip eden bir kimse, Kral Carol'un Ferdinand'dan yalnız Dörtgen'i değil, Bulgaristan çarının bütün ahlaki vasıflarını da aldığı izlenimini edinir ister istemez: "Derin bir kavrayış", "mükemmel bir ihtiyat", "olağandışı bir sebat" vs. vs. Bütün bunlar en hafif ifadeyle... abar-

136 *Aus dem Leben König Karls von Rumänien* (Romanya Kralı Carol'un Hayatından), cilt IV, s. 412.

Romanya Kralı I. Carol.

tılıdır. Karl von Hohenzollern'in neredeyse çeyrek asrı bulan saltanatı müddetince, sağduyusunu ya da daha doğru bir ifadeyle (düşmanlarının bile kendisinde bulunduğunu teslim ettikleri bir kişilik özelliğini) pasif kurnazlığını, ülkedeki konumunu iyiden iyiye güçlendirmek için kullandığı kuşkusuz doğrudur. Yukarıda bahsi geçen anıların epiloğunda (bu epiloğu saray hanımefendilerinden Mite Kremnitz'in yardımıyla kraliçenin yazdığı söyleniyor), kralın rolü ve kişiliği şöyle tasvir ediliyor: "Bu iki aşırı [?] eğilim arasında [Liberaller ve Muhafazakârlar kastediliyor] kral istikrarlı bir çizgiyi sürdürmeye sürekli özen göstermek zorundaydı, çünkü bu istikrarsız ülkede tek istikrar unsuru kendisiydi. Kralın olgun kişiliği karşısında her politikacının hissettiği hayranlık (*Bewunderung*) yıldan yıla arttı ve bunun doğal sonucu olarak –kuşkusuz herhangi bir zorlama söz konusu olmaksızın– kralın görüşleri büyük bir ağırlık ka-

zandı. Kralın yönetim tarzı, kesinlikle iradesini buyurgan bir tarzda ifade etmeyi, hatta görüşlerini net bir şekilde formüle etmeyi içermez – dışarıdan bakıldığında, kral hiçbir zaman anayasal sınırların dışına çıkmaz ve anayasaya göre sorumsuz olduğunu özenle vurgular... Ancak böyle bir kişilik, görünüşte pek çok çelişkiyi barındırsa da, Romanya'nın refah ve kalkınma yolunda ilerlemesinde liderlik rolünde başarılı olabilirdi. Çoğu zaman negatif tavırlarında kendisini gösteren sağlam bir irade; her zaman yeni faaliyet alanları arayan, tükenmek bilmeyen bir enerji; hiçbir zaman kalıplarla yetinmeyen, herkesi kendine özgü bireysel özellikleriyle kavramasını sağlayan bir insan sarraflığı; her meseleyi yüzüncü defa, yepyeni ve hiç beklenmedik bir meseleymiş gibi irdelemesine imkân veren zinde bir zihin; her şeyi anlayışla karşılayan, affedebilen soylu bir âlicenaplık – işte Romanya hükümdarının mizacını bunlar oluşturuyor ve ülkenin, çok partili hayatın bütün krizlerini atlatmasını sağlayan bu mizaç."[137] Romanya kralına ilişkin bu değerlendirmenin kraliçe tarafından kaleme alındığını göz ardı etmemek gerekiyor; dolayısıyla, kralın gerçek hayatta olduğundan çok daha yüce bir şahsiyet gibi görünmesi şaşırtıcı değildir. Yine de bu coşkulu, hayranlık ürünü anlatıda bile, kralın hiç de kahramanlara özgü sayılamayacak kişisel özellikleri açıkça ifade ediliyor. Bir yabancı olan Karl von Hohenzollern'in Romanya'nın politik mekanizmasındaki en önemli unsur olmasını sağlayan özellikler bunlar: Aşırılıkların törpülenmesine yönelik negatif enerji, yaratıcılık ve inisiyatif olmadan sebatla beklemesini bilmek ve kırk yıl boyunca "kendi görüşlerini net bir şekilde formüle etmek"ten kaçınabilme yetisi. Birkaç ay önce Sırbistan'ın kaderini elinde tutan Nikola Paşiç'in ben-

137 *Age*, cilt IV, s. 410.

zer özelliklerini tasvir etme fırsatı bulmuştum; aslında, Bulgaristan Çarı Ferdinand'ın da yukarıdaki alıntıda çizilen portreye ziyadesiyle uygun bir şahsiyet olduğunu söylemek gerekir.

Toplumsal ilişkilerdeki görece hareketsizlik ve ekonomik altyapının zayıflığı, iktidar partilerinin aynı temel işlerden oluşan dar daire içinde dönüp durmasına yol açmıştır. Kısa sürede yıpranıyor, iktidarı diğer partiye bırakıyorlar. Hanedandan gelen veya kişisel temelli bir muhalefetin ardından, yolsuzlukları yüzünden iyiden iyiye itibarlarını kaybediyor, kendi eksenleri olarak gördükleri haşmetmeap Cunctator'un etrafında dönmeye başlıyorlar. Hanedanların Bulgaristan ve Romanya'daki iktidar partileri kadar sık değiştiği Sırbistan'da, siyasi hayatın ekseni olma rolü, "görüşlerini net bir şekilde formüle etmek"ten uzak durmasıyla tanınan ihtiyatlı Cunctator Nikola Paşiç'e düşüyor. Dış politika da daima mercanlar, resifler ve görünmeyen kayalar arasında hareket etme zorunluluğundan ötürü aynı yönde –belki de daha büyük bir kuvvetle– bir etki yaratıyor, tek bir kabiliyete, manevra kabiliyetine ihtiyaç duyulduğunu gösteriyor. Bulgaristan'da Battenberg Prensi Aleksandr tahtını kaybetti, Stambolov iktidardan düştü, ama Ferdinand yirmi yedi yıldır tahtta oturuyor. Romanya'da Prens Cuza, köylü sorunuyla ciddi bir şekilde ilgilenmeye çalışınca tahtını kaybetti, boyarlar kendisini 1866 yılında devirdiler; "negatif" enerjisi gayet yüksek olan Hohenzollern ise, köylü sorunu hakkında "görüşlerini net bir şekilde formüle etmek"ten ısrarla uzak durdu. Poporanisti'nin lideri, Rus popülizminin fikirlerini ikinci vatanında *ciocoi* "liberalizmi"ne uydurmaya çalışan Sterea, bir keresinde, Carol'un huzurundayken, kralı, Rumen monarşisinin ancak popüler, Poporanist bir siyasetle sağlam temellere oturabileceğine ikna etmeye çalıştı.

"Bir kere hükümdar halkla beraber olunca..."

Kral profesörün sözünü keserek, "Peki Prens Cuza halkla beraber değil miydi?" diye sordu.

Sterea şaşırdı, ne cevap vereceğini bilemedi.

"Evet, profesör, Prens Cuza halkla beraberdi..."

Kral Carol belli ki bu olaydan dersini iyi almıştı ve iç politikası için gerekli bütün sonuçları çıkarmıştı. Hohenzollern-Sigmaringen Romanya'nın en zengin arazi sahibi haline geldi. Arazileri 129.000 kilometrekareyi kaplıyor. Kısa bir süre önce sahibine yılda üç ila beş milyon frank kazandıran bu arazileri gezdim. Her yerde mükemmel bir düzen göze çarpıyor, çiftliklerin idare merkezinin bulunduğu yerde seksen bina var, ayrıca mülk sahibinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir elektrik santralı ve bir bıçkıhane bulunuyor. Kral ayrıca en kârlı bütün endüstriyel işletmelerde de hisse sahibi. Yalnızca bu koşullar bile kendisinin popülist fikirleri benimsemesini çok güç hale getiriyor.

Kral Carol dış politikada Romanya'yı Üçlü İttifak çizgisine soktu. Besarabya'nın bir kısmını elinde bulunduran Rusya ile Erdel ve Bukovina'yı egemenliği altında tutan Avusturya arasında yer alan ülkesi için, "daha az tehlikeli" olan seçeneği tercih etti, bu seçeneğe aynı zamanda aile bağları ve milliyet sempatileri nedeniyle de yakınlık duyuyordu. Romanya Balkan meselelerine müdahale etmedi, kendisini Balkan devletlerinden biri saymıyordu, Büyük Devletlerin bile bu arı kovanına çomak sokmaktan ne kadar çekindiğini görmüştü. Berlin'deki Hohenzollern ve Viyana'daki Habsburglarla sürekli temas halinde sürdürülen defansif bir bekleme politikası – Kral Carol'un, esas itibariyle mutlak hâkim olduğu dış politika alanında temel yaklaşımı buydu. Bulgaristan'a düzenlenen sefer, Romanya'yı bir anda öteden beri izlediği yoldan çıkardı. Balkan meselelerine karışmış ve fazla güçlenen Sırbistan'a karşı bir denge unsuru olarak güçlü

bir Bulgaristan'a ihtiyaç duyan Avusturya-Macaristan'la keskin bir çatışmanın içine girmiş oldu. Söylenenlere bakılırsa, kral seferberlik ve savaş ilanına kesinlikle karşı çıkmış, hatta "ağlamış..." Ama bu defa koşullar kendisinden güçlü çıktı. Cüretkâr adım atıldı, Romanya Bulgaristan topraklarının 7500 kilometrekaresini ele geçirdi, aynı zamanda Avusturya-Macaristan'la ipleri kopardı ve Rusya'nın yörüngesine girdi. Romanya'nın sağlam temellere dayandığı düşünülen uluslararası ilişkileri tam bir karmaşanın ortasına yuvarlandı.

Yalnızca uluslararası ilişkileri de değil. Romanya'nın bu kadar "parlak" bir şekilde yürütülen ve tek damla kan dökülmeden toprak kazanmasını sağlayan Bulgaristan seferi de ülkede büyük bir altüst oluşa yol açtı. Haklardan yoksun, açlık çeken dört yüz bin köylü, "milli ordu" olarak Bulgaristan topraklarına girdi – köylülerin feodal zincirlerin esiri olmadığı, genel oy hakkına sahip olduğu bir ülkenin topraklarına. Romanya'nın zulüm ve baskı gören Yahudileri silah altına alındı. Ayrıca, Avrupa basınında o kadar riyakârca övülen seferberlik –başta askerlerin kendilerine olmak üzere herkese– kaçınılmaz olarak görülecek olanı gösterdi, yani tekelci politik kliklerin elinde kamu idaresinin ne denli bozuk olduğunu. Üstelik bir süre önce Türkiye Bulgaristan'dan intikamını hangi silahla aldıysa, Bulgaristan da Romanya'dan intikamını aynı silahla aldı: Kolerayla. Terhis edilen orduyla birlikte kolera, henüz yavaş bir şekilde, ama emin adımlarla ülkenin dört bir yanına yayılıyor, her yerde kendisini cehalet ve fakirlik karşılayacak.

Askeri harekât, Romanya'nın uluslararası konumunu kökten değiştirirken, ülke içinde de derin bir krize yol açtı. Tarım sorunu, seçim sistemi sorunu ve Yahudi sorunu tam anlamıyla kendilerini gösteriyor. Dobruca'da Bulgar sorunu heyula gibi bekliyor. Ayrıca, askeri maceranın gidişatı ve sonucu, oligarşik sistemin bütün

sıkıntılarını gözler önüne sererek, sosyalist harekete güçlü bir ivme kazandırdı.

Kievskaya Misl, No. 218
9 Ağustos 1913

Reformlar hakkında

Seferberlikle silah altına alınan askerlere *toprak*'tan bahsettiler. Savaş sırasında gazeteler, köy ihtiyarları, subaylar, hepsi Rumen köylülerinin toprak sahibi olma hayallerini kullandılar. Dörtgen'deki topraklar da gerçekten eşsizdir; ama heyhat, hepsinin sahibi var. Bükreş hükümetinin elinde, dağıtabileceği hiçbir Bulgar devlet arazisi yoktu; bütün topraklar çok uzun süre önce köylülerin mülkiyetine geçmişti. Söylenenlere bakılırsa, Rumen subaylar sınırı geçince, girdikleri köylerde köy ağasının evinin nerede olduğunu sormuşlar ve köy ağası olmadığını öğrenince çok şaşırmışlar. Bulgaristan'da hiç köy ağası yok – ama yalnızca Dörtgen'de düzinelerce milyoner çiftçi var. Yeni ele geçirilen bölgenin toplam servetinin yaklaşık 2 milyar frank olduğu tahmin ediliyor. Küçük Romanya için bu sayı gerçekten etkileyici – peki Moldavalı veya Eflaklı köylü için ne anlam ifade ediyor? Türk beyi, ele geçirilen topraklardan kolayca kovulabiliyordu, çünkü beyin kendisi de düşman tarafta olduğunu hissediyordu; oysa Bulgar köylülerine gelince, iş tamamen değişiyor. Onları topraklarından çıkarmaya yönelik herhangi bir girişim, anında umutsuz bir partizan mücadelesi, belki de genel bir isyan doğuracaktır. Romanya oligarşisi böyle bir işe girişmeye cesaret edemedi.

Gelgelelim Romanya köylülerine ümit verilmişti: Savaş, bir yandan devlette temel güç oldukları yolundaki bilinçlerini artırmış, ama öte yandan yöneticilerinin beceriksizlik, ihmalkârlık ve acımasızlıklarına karşı büyük

bir öfke yaratmıştı. *Toprak* kelimesi bir kere ağızlardan çıktı; *tarım sorunu*, 1907 köylü isyanından beri ilk kez, olanca büyüklüğüyle ülkenin önüne geldi. Bugün iktidar partileri mensuplarının kafaları, bütünüyle şu iki tarih etrafındaki düşünceler ve karşılaştırmalarla dolu: 1907 isyanı ve 1913 savaşı. Örneğin, Liberallerin yarıresmi organı olarak tanınan gazetede şunlar yazıyor: "Dünün vahşi isyancısı kanun ve nizamın koruyucusu haline geldi; çelik disipline tereddütsüz bir şekilde itaat ediyor. 1907 ve 1913 olayları, Rumen köylülüğünün mükemmel bir hamur olduğunu gösteriyor – mesele, yalnızca, bu hamura nasıl şekil vereceğini bilmekte." Böyle sinik bir açıksözlülükle karşılaşmamız, Romanya'nın üç iktidar partisinin üçünün de yarıresmi organlarının Fransızca yayımlanmasıyla açıklanabilir. Yönetici kliklerin halkla ilişkiye geçme fırsatı bugüne kadar pek olmadı, çünkü halkın hiçbir politik hakkı bulunmuyor. Parti gazeteleri kliklerin kendi aralarındaki, sarayla, Avrupa borsasıyla veya Avrupalı diplomatlarla fikir teatilerini yansıtıyor. Romanya'daki politik ilişkilerin gerçek niteliği, bu ayrıntıda her şeyden daha çarpıcı bir şekilde ifadesini buluyor: Ülkeyi yöneten politik grupların temel yayın organları, yabancı bir dilde yayımlanıyor – "en seçkin on bin kişi"nin dilinde (gerçi Romanya'da söz konusu kesim, bu sayının yarısına bile ulaşmıyor).

Vahşi isyancı, düzen ve asayişin koruyucusu haline geldi, ama seferden dönünce sefere giderkenki koşullarla karşılaşan bu asayiş bekçisi, kolayca tekrar isyancı haline gelebilir. Bu bağlamda, sefer sırasında köylüler ile kentli işçiler arasında kuşkusuz oluşan yakın bağlar büyük önem taşıyor. Romanya işçi hareketi genç bir hareket, örgütlü işçilerin çoğunluğu 20-30 yaşları arasında, dolayısıyla bu işçilerin hemen hemen hepsi seferberlik ilan edilince silah altına alındı. Her bölükte aşağı yukarı bir düzine sosyalist işçi bulunuyordu. Ve bu işçiler

barış döneminde yürüttükleri faaliyeti savaş sırasında da sürdürdüler: Eleştirdiler, işlerin içyüzünü gösterdiler, fikirler ileri sürdüler, ajitasyon yaptılar. Romanya'da yönetici sınıfın politikası, her zaman kırı kentten koparmaya yönelik olmuştur. Romanya'nın kırsal kesimi, yalnızca yeni hayat tarzlarından ve yeni fikirlerden değil, aynı zamanda anayasanın hukuki güvencelerinden de yoksun bırakılmıştı, bu durum hâlâ değişmemiştir. Romanya anayasası, yönetici kastın çeşitli unsurları arasındaki ilişkileri düzenleyen bir çerçeve oluşturmuş, bir bütün olarak bu kast ile köylülük arasındaki ilişkilere neredeyse hiç temas etmemiştir. İş, kırsal alandakileri zamanımızın "zararlı" etkilerinden korumaya gelince, buradaki bütün iktidar partileri birbirleriyle dayanışma içine girmektedir. Bu savaş kuşkusuz sistemde bir gedik açtı: Köylünün, hoşnutsuzluk duyma diye bir hakkı bulunduğuna ilişkin bilinci güçlendi ve bu hoşnutsuzluk, yalnızca köylünün toprak hasretinin, köylüler ile işçiler arasındaki konuşmalarda bir konu haline gelmesiyle bile daha kapsamlı bir tanım kazandı.

Romanya'nın yöneticileri, özel tedbirler alınması gerektiğini hissediyorlar ve aynı zamanda herhangi bir ciddi tedbirin kendi temel çıkarlarına da dokunmasının kaçınılmaz olduğunu görüyorlar. Bundan ötürü sihirli çözümler arıyorlar – hiçbir şeyi değiştirmezken, tehlikenin de ortadan kalkmasını sağlayacak çözümler.

Kamu arazilerinden sorumlu bakan Arion, köylülere 250.000 *pogon* (bir *pogon* yarım hektara denk geliyor) toprak verilmesi gerektiğinden bahsediyor; derken, bunun çok yetersiz olduğunun farkına varıp, yeni ele geçirilen Dörtgen'e işaret ederek ilgi odağını başka yere çekmeye çalışıyor. Devlet, yeni tabiyetlerini kabul etmek istemeyen Bulgarlardan toprak satın alıp bu arazileri Rumen köylülere dağıtmalı. Bu amaçla şu anda iki buçuk milyon frank ayrılmış durumda. Gelgelelim

hükümet, Bulgarların arazilerini terk etmeye istekli olacaklarına güvenemediği için, Dobruca'da genel tapu kadastro taraması yapacak. Pek çok Bulgar, bölgenin Türk hâkimiyetinde olduğu dönem de dahil olmak üzere bugüne kadar hukuki belgelerden yoksun olarak arazi sahibi olduğu ve başka Bulgarlar da Türkiye Dobruca'yı kaybettiği sırada formaliteleri yerine getirmeden eski Türk topraklarının sahibi konumuna geldiği için, Rumen hükümeti, bütün bu toprakları kamu arazisi ilan ederek dağıtılacak geniş arazilere kavuşacağını umuyor. Dobruca'ya dört günlük ziyaretimde rahatlıkla gözlemleyebildiğim üzere bu, şu anda Dörtgen'deki Bulgarların zihnini en fazla meşgul eden sorun. Rumen köylülerinin toprak hasretini giderme konusunda kesinlikle yetersiz kalacak böyle haksız bir müsadere gerçekten yapılırsa, Dörtgen'in gözü pek, yiğit köylülerinin direniş göstermesi sonucunu yaratır. Bu köylüler, haklarını savunma konusundaki becerilerini, Radoslavov'un gerici mali tedbirlerine karşı 1900'de çıkardıkları isyanla ortaya koymuşlardı.

Liberaller, hükümetin tarım alanında öngördüğü reformları yeterince "radikal" bulmuyor ve hoşnutsuzluklarını dile getiriyorlar. Onların talebi, kamunun da köylü bankasının da elinde dağıtılmak üzere yeterince arazinin bulunmadığı yerlerde, tamı tamına "zorla mülksüzleştirme" yapılması, arazi sahiplerine piyasa fiyatından yüzde 20 fazla bedel ödenmesi. Bu tefeci priminin bütün yükü, tabii ki, zaten vergi tahsildarlarının elinde inleyen köylülerin omuzlarına binecek. Gerçekte Liberaller, büyük toprak ağalarına karşı basında kopardıkları bütün o yaygaraya rağmen, tarım meselesinde Muhafazakârlardan daha fazla "radikalizm" gösterecek konumda değiller. Esas itibariyle yeni toprak sahiplerinden (*ciocoi*) oluşan bir parti olan Liberaller, bütçe dengelerini altüst ederek sağladıkları tarımsal kredilerle

büyük ölçekli arazi sahipliğinin güçlenmesini sağladılar. İktidarı ve devlet hazinesini (1866'dan itibaren) yirmi yıl kontrolünde bulunduran Liberaller, küçük ölçekli krediler sayesinde, kırsal kesimde konumlarıyla veya enerjileriyle temayüz eden bütün unsurları, yani *kulak*'ları, öğretmenleri, papazları kendilerine bağlamayı bildiler. Bu yöntemle politik açıdan gayet çaresiz olan köylü yığınları, boyar ve *ciocoi* kliklerinin iktidarının ana payandası olarak kırsal oligarşiye tabi kılındı. Tarımsal parazitlik unsurlarının her tarafına nüfuz etmiş bir parti olarak Liberal Parti'nin Romanya'yı, Bulgaristan gibi bir tarımsal demokrasiye dönüştürmekten, Muhafazakârlar kadar âciz olduğu açıktır. Bu arada, iktidar partilerinin tarım sorunu konusunda kopardıkları yaygara, gazetelerdeki polemikler, karşılıklı suçlamalar ve kınamalar – bütün bunlar, savaşla harekete geçirilip uyanan kırsal alanlara ulaşıyor ve kırsal dünyada ister istemez sürekli bir huzursuzluk yaratıyor.

Seçim sisteminde reform, önem bakımından tarım sorununun ardından ikinci sırada geliyor. Romanya ulusal meclisindeki 183 parlamenterden 70'i büyük arazi sahipleri ve büyük kapitalistler tarafından seçiliyor, 75'i kentsel alanların orta ve küçük burjuva yığınlarına toprak ağalarının hükümeti tarafından dayatılıyor, 38'i ise "köylü *kollegium*"undan seçiliyor. Bu son grup da ikiye ayrılıyor, öyle ki 30.000 kırsal *kulak* (taverna işletenler, işletmeci-kiracılar, tefeciler, rahipler ve *kulak*'laşmış öğretmenler), geriye kalan 1.300.000 hane reisinden çok daha fazla ağırlık taşıyor. Sonuç olarak, Romanya parlamentosu 5000 büyük toprak sahibinin bir tür politik "ilave mülk"ü olmaktan öte bir anlam taşımıyor.

Serfliğin Türk idaresinin yıkılmasıyla birlikte ortadan kalktığı Bulgaristan'da köylü demokrasisinin politik aracı olarak genel oy, muhafazakâr bir işlev görüyor ve kapitalist gelişme Bulgar proletaryasını çarpıcı bir po-

litik kuvvet haline getirene kadar bu durum değişmeyecek. Feodalizmin henüz tasfiye edilmediği Romanya'da ise, genel oy doğrudan devrimci bir slogan, çünkü köylülük açısından kendi köylü tarzlarında tarımsal esarete son verme imkânı anlamına geliyor.

Yönetici kastın büyük ölçekli toprak sahiplerini mülksüzleştirerek kendisini yok edeceğini beklemek nasıl beyhudeyse, genel oy hakkı tanımaya razı olarak intihar edeceklerini ummak da o kadar safdil bir beklentidir. Liberaller *kuria* sistemini kaldırıp tek bir seçmen grubu (*kolleg*) yaratacakları vaadinde bulunuyorlar. Ama oy vermek için belirli genişlikte mülk sahibi olma şartı kaldırılmadıkça, bu reform teknik bir değişiklikten öteye gitmeyecektir. Eğer Romanya geniş bir orta sınıfa sahip olsaydı, oy verebilmek için belirli genişlikte mülk sahibi olma şartı korunsa bile, böyle bir sınıfa seçim haklarının tanınması, ülkenin politik fizyonomisini değiştirirdi. Ne var ki Romanya tarımsal-mali bir aristokrasiden ve yoksullaşmış köylü yığınlarından oluşan bir ülke. Bu koşullar altında, seçim sisteminde oy vermek için herhangi bir miktar mülk sahibi olma şartı, eski oligarşinin hâkimiyetinin korunması anlamına geliyor. Tersine bir gelişme, yani genel oy hakkının tanınması, boyar barbarlığının kurum ve geleneklerinden radikal bir kopuş demektir.

Üçüncü önemli sorun Yahudi Sorunu'dur. Tıpkı silah altına alınan köylülere toprak sözü verdikleri gibi, silah altına alınan Yahudilere de hak eşitliğinden bahsettiler. Hiçbir muharebe olmayacağı anlaşılınca, subaylar nasıl nazik olmayı bırakıp öfkelerini göstermeye başladılarsa ve askerlere nasıl her türlü hakarette bulundularsa, hükümet de, yakın bir tehlikenin mevcut olmadığını anlar anlamaz, Yahudilere yönelik tutumunu bütünüyle değiştirdi, daha doğrusu, mütehakkim ve küstah anti-Semitizmin alışıldık tarzına döndü. Burada mevcut olan

Yahudi "Birliği"[138] Yahudilere yurtseverlik gösterilerini olabildiğince gür sesle yapmaları çağrısında bulundu – tabii ki içten olmayan bir hareketti bu. Bu çağrının sonuçlarından biri, özellikle öğrenci gençlik arasından birkaç yüz Yahudi gönüllü çıkmasıydı. Söz konusu Yahudiler bu suretle vatandaşlık hakları elde etmeyi umuyordu. Bu Yahudiler kışlalarda bir ay geçirdiler, sonra kendilerine yanlışlıkla askere alındıkları, ordudan çıkarılacakları söylendi. Yahudi askerler sefer sırasında askeri otoriteler tarafından her türlü aşağılamaya maruz kaldılar. Seferberlik başladığı zaman, sefere katılan bütün Yahudilerin (yaklaşık 15 bin kişiydiler) Rumen vatandaşlığına geçirilmesi normal bir beklentiydi, oysa şimdi Romanya Yahudilerinin yalnızca yirmide birini etkileyecek bu son derece mütevazı adımın bile atılması beklenmiyor.

Bütün iktidar partilerinin basını, Yahudilerin şikâyet edecek hiçbir dertlerinin olmadığını, çünkü artık Yahudilerin "kitleler halinde" vatandaşlığa kabul edildiğini duyuruyor. Gerçekteyse, Yahudiler için olağanüstü olumlu sayılabilecek bir yıl olan geçen yıl, Rumen vatandaşlığına kabul edilen Yahudi sayısı... 61'di. Eğer bu hızla gidilirse, seferberlikle silah altına alınan bütün Yahudilerin vatandaşlık haklarına kavuşması 250 yıldan fazla zaman almayacak!

Luzzatti'nin[139] inisiyatifi ve Romanya Yahudilerinin vatandaşlık ve politik haklarını kazanmalarına yardım etmek üzere uluslararası bir komite kurulmasını önerdiği mektubu, buradaki basında büyük bir infial ve öfke yarattı. Yönetici kast, Yahudileri yabancı unsurlar ola-

138 Yeni kurulan "Romanya Yahudileri Birliği". Yahudi burjuvazisinin hiç değilse Romanyalı Yahudiler arasında haklardan yoksun olmaları konusuna ilgi çekmeye yönelik ilk zavallıca girişim. Bu "Birlik" hakkında daha fazla bilgi için aşağıdaki Yahudi Sorunu makalesine bkz. (L. T.)

139 Luzzatti İtalyan bir bilimadamı ve siyasetçiydi. 1890'ların başlarında maliye bakanı olarak İtalya'da kabineye giren ilk Yahudi olmuştu. (L. T.)

rak tanımlarken, bir yandan da dünyanın geri kalanının, kendisinin bu "yabancı" uyruklarına nasıl aşağılayıcı bir muamele yaptığına karışma hakkı olmadığını savunuyor. "Yahudiler derhal Luzzatti'yi tanımadıklarını bildirsinler!" – Gerek Muhafazakâr gerekse Liberal bütün basının talebi buydu. Liberal Parti'nin popülist kanadının lideri, Rusya'dan siyasi mülteci olarak gelen ve Moldava'nın siyasi atmosferinde utanmaz bir yüzsüzlük örneği sergilemeyi öğrenen Sterea bile, Yahudilerin hâlâ Luzzatti'yi "tanımadıklarını" bildirmemeleri karşısında şaşkınlığa düştüğünü basında dile getirdi. Tanımadıklarını ilan etmenin tam olarak ne anlama geldiğini kimse doğru dürüst anlatamaz. Yine de Yahudi "Birliği"nin liderlerinin köle zihniyetinden çıkan tahminin doğru olduğu anlaşıldı. "Birlik"in yayın organı, meydan okuma karşısında başı dik bir tavır sergileyip o utanmaz suratlara gerçekleri çarpmak yerine, yan çizip korkakça bir tutum içine girdi. "Luzzatti'nin bahsettiği olguların gerçekliğini inkâr etmek mümkün değil, çünkü bunlar su götürmez nitelikte. Ama bizi Avrupa basınına yalanlar anlatmakla suçlayanlar iftira [!] ediyorlar. Biz, Yahudi politikacıların müdahalesini gereksiz, hatta zararlı buluyoruz – bu noktada, önde gelen devlet adamlarımızla [yani Romanya'nın Purişkeviç'leriyle] tamamen aynı fikirdeyiz." Yahudi gazetesinin verdiği karşılık işte buydu. "Birlik"in attığı başka adımlar gibi bu karşılık da, bir taşla iki kuş vurma özelliğine sahip: Bütünüyle koşulsuz olmayan boyun eğişiyle oligarşide rahatsızlık yaratıyor, öte yandan gösterdiği kölece tavırla, Yahudiler için eşit hakları samimi ve kararlı bir şekilde savunanların gözünde de "Birlik"in itibarını iki paralık ediyor.

Sadece Romanya İşçi Partisi Yahudi Sorunu'na gerçek yerini veriyor, yani bu sorunu, yarı-feodal oligarşinin ekonomik ve politik tahakkümünün ortadan kaldırılmasıyla ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiş demokratik

mücadele meselesi olarak görüyor. Romanya'da İşçi Partisi'nden başka, görevlerinin bilincinde olan, sağlam bir demokratik güç mevcut değil. Ama bu, sosyalist partinin yalıtıldığı anlamına gelmiyor. Tam tersine bu, partinin karşısına, mevcudiyetleri ve gelişmeleri bugünkü rejimle bağdaşmayan, politik açıdan amorf bütün unsurların liderliğini üstlenme gibi nesnel bir zorunluluk çıkarıyor. Bu unsurların başında savaşla birlikte derinden sarsılmış Romanya köylülüğü geliyor; sonra, "Birlik"in, yanılsamalar ve aşağılanmalar politikasına desteğini kazanmaya çalıştığı Yahudi emekçi kitleleri var; nihayet, yarın veya öbür gün Romanya'da hüküm süren politik düzene karşı tutumlarının ne olacağına gerçekten karar vermek zorunda kalacak olan, Dobruca'nın demokrat ahalisini saymak gerekir.

Yukarıdan reform ihtimali, gördüğümüz üzere, son derece zayıf. Ama bu, reformların nesnel gerekliliğini ortadan kaldırmıyor, olsa olsa politik koşullara devrimci bir nitelik kazandırıyor. Romanya, yarım asırdır mevcut olan anayasasına rağmen –büyük ölçüde de bu anayasa yüzünden– henüz burjuva devrimini gerçekleştirmemiş bir ülke. Türk idaresi devrinde, Romanya'da yerli bir feodal kast oluşmuştu, bu kastın başında, bir Rumen değil, Fenerli Rum bir monarşi bulunuyordu. Yabancı boyunduruğundan kurtulduktan sonra, ülkede monarşik mutlakıyet için hiçbir temel yoktu ve mevcut olan tek politik güç boyar kastıydı. Bu kast, iktidarını ancak bir oligarşik mutlakıyet şeklinde kurabilirdi – 1866 anayasası bunun politik mekanizmalarını sağladı. Ulusal bir hanedan bulunmadığı için, oligarşinin lideri olarak bir Alman prensi tahta çıktı. Ama feodal-oligarşik mutlakıyet ömrünü ne kadar uzattıysa, o kadar çok sayıda çelişki üretti. Romanya'nın siyasi tarihinin tamamı, "Avrupa"nın ülkede reformlar yapılması yolunda taleplerde bulunması ve yönetici kastın bu reformları bir

türlü hayata geçirememesi şeklinde özetlenebilir. Bugün savaş, tarihte ilk kez rastlanmayan bir sonuç doğurarak, oligarşinin karşısına günahlarının ve suçlarının faturasını çıkardı. Sorun artık şu noktada düğümleniyor: Alacağını tahsil etmesi gereken halk, bunu başaracak güçte olup olmadığını gösterecek.

Kievskaya Misl, No. 257
17 Eylül 1913

Bir iç felaket yolunda

Romanya'nın izlediği siyasetin ne denli bilgece, ılımlı ve enerjik olduğuna ilişkin, Avrupa basınında çıkan o yüz kızartıcı hayranlık yazıları çoktandır görünmez oldu. Dört bir yanı bir coşku seli kaplamıştı adeta: Peki, bu hayranlık gösterilerinin gerçek nedeni neydi?

Romanya'nın askeri müdahalesinin Balkan Savaşı'nı sona erdirdiği söyleniyor. Ama ikinci savaşı başlatan zaten Romanya değil miydi? Bulgaristan'ın siyaseti eğer düşüncesizce bir suç işlemekten ibaretse, Romanya'nınki de tam bir açgözlü korkaklık örneğidir. Romanya, Bulgaristan'ın gücünün tamamen tükendiği ve ittifak ülkeleri arasındaki ilişkilerin en gergin olduğu anı kollayıp, Bulgaristan'ı çılgınca ve ümitsiz bir işe girişmesi için bilinçli şekilde kışkırttı. Sırbistan ve Yunanistan, Romanya'yla önceden anlaşmaya varmamış olsalardı da, kendilerinin Bulgaristan'ı ezmelerine Romanya'nın kesinlikle göz yummayacağını bile bile savaşa kalkışabilirlerdi. Fakat önceden anlaşmaya varıldığı konusunda en küçük bir kuşku duyulamaz – dahası, ilgili anlaşmada, Türkiye de, dolaylı veya dolaysız olarak bir taraftı. Romanya'nın, İkinci Balkan Savaşı başlamadan bir hafta önce Sofya'ya yolladığı tehditkâr nota –Bükreş'ten gelen– dolaysız bir savaş sinyali işlevi gördü. Romanya bu

bilinçli ve art niyetli provokasyona girişmese, Sırbistan ve Yunanistan arzularını dizginleyebilirdi ve bu ülkeler ile Bulgaristan arasında diplomatik bir mutabakata varılması da söz konusu olabilirdi. Bu artık gün gibi ortada. Balkanlar'da çarpışan süngülerin etrafını çevreleyen –"ulusal" çıkarlar, "kurtuluş" vs. ile ilgili– bütün o ikiyüzlülükler içinde, Romanya'nın barış getirici bir rol oynadığı üzerine söylenen iri lakırdılar en iğrenç olanlarıdır.

Gelelim Romanya'nın politik liderlerinin "bilgeliği"ne. Söz konusu liderler aceleci davranmadılar, yaygara koparmadılar, taleplerinde aşırıya kaçmadılar, en uygun fırsatın gelmesini beklediler, en sonunda, kayba uğramadan istediklerini elde ettiler. Peki neydi elde ettikleri? Bulgaristan diye hınç, nefret dolu bir düşman, Bulgar sınırında ayaklanmaya yatkın bir bölge, bütçeye muazzam bir askeri harcama yükü, ülke ekonomisinde genel bir kargaşa ve kolera. Ama hepsini bir yana bırakalım: Bükreş yöneticileri istediklerini aldılar. Bu, şimdilik, tartışma götürmez bir gerçek. Gelgelelim dışarıdan bilgece ılımlılık gibi gözüken şey, aslında bu yöneticilerin aşırı güvensizliklerinin bir sonucu. Bükreş hükümeti savaştan çekiniyordu. Bu hükümet, Romanya'nın serfler ordusunun karşısında, Bulgar ordusunun –genel oy hakkına sahip, özgür, okuryazar köylülerden oluşan bir ordunun– elinde tuttuğu muazzam moral üstünlükten elbette haberdardı. Nihayet, ihtiyat kuvvetlerini toplayabileceğinden de emin değildi: 1907 isyanında devlete başkaldırmış, pervasızca dövüşmüş aç köylüler askerlik çağrısına uyacak mıydı? Başkalarının başarıları karşısında kıskançlıkla kendinden geçen Bükreş hükümeti, herhangi bir etkin adım atmaya bir türlü karar veremiyordu; görüşmeler yapıyor, Büyük Devletlerin kendisine lütuflarda, ihsanlarda bulunmasını sağlamaya çabalıyor, bekliyordu. Rusya ile Avusturya, Türkiye'nin statükosu-

nun ihlal edilmezliği umacısını Balkan İttifakı devletlerinin önüne çıkardığı zaman, bu kimseyi ürkütmemiş, yolundan alıkoymamıştı. Rusya, Bulgaristan ile Sırbistan'a tehditler savurarak, hakemliğe başvurmalarını önerdiği zaman da, onların anlaşmazlıklarını kılıçla halletmelerini önleyememişti. "Avrupa", Londra'da, Edirne'yi Bulgaristan'a verme kararı almıştı, buna rağmen, Türkler bu şehri aldılar ve ellerinde tuttular. Bir tek Romanya, planlarında, projelerinde "Avrupa"nın –aslında Rusya ile Fransa'nın– sözünden bir adım dışarı çıkmadı: Sadakatinden dolayı değil elbette, yönetici oligarşi, kendisini yerinde son derece güvensiz hissettiği için. Bütün kararsızlıkları, bocalamaları, beklemeleri işte bundan kaynaklanıyordu. Doğru, "enerjik" hamlelerini –kesinlikle hiçbir riske girmeden– yapacakları anı bekliyorlardı. Ama o anın gelmesi, kendilerinin gösterdiği herhangi bir çabanın ürünü değildi, yalnızca gelişen koşulların doğurduğu bir sonuçtu. Politik bir planı hayata geçirirken kullanılması gereken uzak görüşlülük ve kararlılık gibi özelliklere Bükreş'te ne denli az rastlandığı, sadece şu olayla bile açıkça ortaya çıkmaktadır: Bulgaristan'a karşı gözü pek, kararlı bir siyaset izlenmesinden yana olan Muhafazakâr lider Carp iktidar koltuğundan çekilmek zorunda bırakıldı; yerine, kendilerini savaş aleyhtarı sayan ya da öyle gözüken Maiorescu ile Ionescu geçti. Ne var ki bu "savaşı" yapanlar da onlar oldu ve Take Ionescu –kendisi siyasi hayatta bir Balalaikin'dir– bir aynanın karşısına geçip savaşçı pozları talimine başladı alelacele, böylece bütün Avrupa'ya çelik kaslarını gösterebilecekti.

Planlarının bilgece ılımlı niteliği ve bu planı izleyişlerindeki azim ve kararlılık lehinde söylenecek pek bir şey yoksa da, yalnız askeri bakımdan seferberliğin ve bir bütün olarak harekâtın yürütülüşündeki başarı üzerinde durmaya değer. Yerel basının yanı sıra, Avrupa basını da bu konu hakkında yazılar yazdı ve aralıksız

bir buçuk ay hayranlıklarını anlata anlata bitiremediler. Seferberlik çok hızlı ve düzgün yürütülmüştü, bütün ihtiyat kuvvetleri silah altına alınmıştı, Tuna'nın geçilmesi işi yedi saat içinde tamamlanmıştı, ardından ordunun Bulgar topraklarında ilerleyişi motorlu taşıt hızında gerçekleşmişti vs. vs. Bu konu üzerine burada yazılanların onda dokuzu *blague* [martaval] ve palavradan, bir de gazetelerin savaş çığırtkanlığından ibaretti. Seferberliğin tamamlanmasından duyulan aşırı sevinç, otoritelerin bu işe ne denli az güvendiklerini, ayaklarının altındaki toprağı ne kadar kaygan hissettiklerini apaçık gözler önüne seriyor. Gerçekte şu ortaya çıktı: Oligarşik, disiplinsiz ve manevi değerlerden yoksun bir devlet bile, merkezileşme derecesi sayesinde, köylünün, ceza tehditleriyle, ülkenin en ücra yörelerinden gelip zamanında orduya katılmasını sağlayacak denli güçlü bir aygıt niteliğini korur. Otoriteler, askerlerini sayıp bunun farkına varınca, hemen halkın kahramanlığının, savaşma azminin kanıtlandığını ilan ettiler. Anlaşılan, Moldav ve Ulah köylüler, Romanya'nın güney sınırını genelkurmayın stratejik hesaplarına uygun şekilde "düzeltmek" için vatansever arzularla yanıp tutuşuyordu. Savaş coşkusunun gösterilmesi için gerekli her şey derhal sergilenmeye başlandı: Sıraya dizilmiş yürüyen askerler marşlar söylüyor ya da kirli parmaklarından ikisini ağızlarına sokup olanca güçleriyle ıslık çalıyorlardı; subaylar, kınları içindeki kılıçlarını kaldırımlara çarpıp şakırdatıyor veya atlarını şaha kaldırıyorlardı; kaldırımları arşınlayan aylaklar "hurra!" diye bağırıyordu; kadınlar balkonlardan müstakbel kahramanlara çiçekler atıyordu; gazeteciler ise, onların karılarına ve çocuklarına bakılacağına dair söz veriyorlardı. Nihayet, başkomutanın metresi –bütün şehir kendisini gayet iyi tanır– devlete hizmetini savaş meydanında bile aksatmamak için süvari pantolonunu üzerine geçirdi.

Savaş meydanına rastlamadıysa, tabii ki, kabahat onda değildi – öyle ya, tek bir savaş meydanı bile yoktu, bu gerçeği göz ardı etmemek gerekir.

Savaş koşulları altında, Tuna'nın yedi saat içinde geçilmesi, daha sonra da "düşman" topraklarında ilerlenmesi belki övgüye değer. Ama savaş koşulları bulunmuyordu, çünkü savaş yoktu. Tuna'nın sağ yakasında Bulgar topları beklemiyordu, geçişe kimse engel oluşturmadı ve öncü süvariler hiçbir direnişle karşılaşmadı. Rumen ordusu, Bulgar topraklarında, tıpkı kendi ülkesindeymiş gibi ilerliyordu. Bu, şartları bakımından, sadece bir manevraydı – Rumen ordusu, manevra ölçüleri içinde değerlendirildiğinde, herhangi bir kayda değer başarı sağlayamamakla kalmadı, askeri idarenin bütün dallarında müthiş bir düzensizlik, beceriksizlik ve kargaşa örneği verdi.

Dizginsiz bir oligarşik yönetimin hüküm sürdüğü ülkelerde her zaman olduğu gibi, ikmal hizmetleri en kötü idare edilen dal olarak kendini gösterdi. Parlamentodan geçen bütçesindeki paranın, diyelim ki, üçte birinin çalındığı bakanlıklarda, paranın geriye kalan üçte ikisi de, bilindiği üzere, saptanan hedefler için değil, esas olarak hırsızların izlerini örtbas edecek şekilde harcanır. Seferberliğe övgüler düzen manzume ve mensur şiir dalgası gazetelerden geri çekilirken, muhalefet basını ile "bağımsız" denen basının sayfalarını giderek Savaş Bakanlığı'nın yolsuzlukları doldurmaya başladı. İhtiyaç malzemelerine ordu için el koyma işlemleri, ordunun ve ahalinin çıkarları hemen hemen bütünüyle göz ardı edilerek gerçekleştirildi; bu arada, söz konusu işlemleri yürütenlerin parti sempatileri ve çıkarları ön planda tutuldu. Siyasi muhaliflerin sırtına, düşünülebilecek her türlü yola başvurularak ağır yükler yüklendi, oysa siyasi yandaşlara yasadışı ayrıcalıklar tanındı; zenginler bin bir düzen çevirip işin içinden sıyrılırken, köylülerin en fakir-

lerinin elinden çoğu zaman son öküzleri bile alındı. Pek çok yerde yolsuzluklar daha da ileri seviyedeydi. Örneğin, Bacau'daki belediye otoriteleri, birtakım subaylarla birlikte, resmi talep belgelerinin sahtelerini düzenlediler. Gazetelere göre, ordunun motorlu taşıt giderleri için ayrılan toplam iki milyon frankın yarıdan fazlası zimmete geçirildi: Kimi subaylar petrol, motor yağı ve lastik içinde yüzüyordu. Sonuçta orduda her şeyin sıkıntısı çekildi, askerler aç kaldı. Günde asker başına verilen tayın miktarı ortalama 250-300 gram ekmeği aşmadı. Çoğu zaman verilen ekmek hamur gibiydi ve yenecek nitelikte değildi. Örneğin IV. Kolordu'da, subay tabibin emirleriyle, tam 40.000 somun ekmeğin tüketime uygun bulunmadığı açıklandı, bu ekmeklerden yiyen atlar bile hastalanıp ölüyordu. Askerlerin art arda üç dört gün ekmek yüzü görmediği oluyordu. Doğru düzgün pişmemiş tahıllar yiyorlardı, sonuçta da ciddi mide rahatsızlıkları kitlesel bir felaket halini aldı. İkmal hizmetinin diğer bütün dalları da aynı ölçüde parlaktı.

Bunun doğal sonucu ise, ordunun sahrada geçirdiği dört haftadan sonra enikonu bitkin düşmesiydi. Reuters ajansının, Bulgar ve Rumen ordularını yakından görmüş olan muhabirine göre, on aylık bir süreyi yürüyüş ve çarpışmalarla geçiren Bulgar askerleri, bir aylık "gezinti"lerinin sonundaki Rumen askerleri kadar bitkin gözükmüyordu. Oysa Bulgar ordusunun ikmal hizmetlerine de kesinlikle mükemmel denemezdi. Eğer olayların gelişimi bir çarpışma sonucunu doğursaydı, Rumen ordusunun hali kim bilir ne olurdu? Sıhhiye hizmetleri ise, ikmal hizmetlerinden bile –eğer böyle bir şey mümkünse– daha kötüydü. Yüz binlerce Rumen askeri kolera salgınının olduğu bilinen bir bölgeye gönderiliyordu, buna rağmen gerekli koruyucu tedbirlerin hiçbiri alınmamıştı. İvraca'da (Vratsa), yerel Bulgar otoritelerinin yaptıkları uyarılara rağmen, Rumen ordusunun komu-

tanları, askerlerinin, Bulgar topçu kuvvetlerine ait bir sahra hastanesinde yatan kolera kurbanlarının kullandığı giysileri, askeri bir depodan çalmalarına göz yumdular. Orhaniye'de, kolera kurbanı Bulgarlara ait eşyaları bizzat komutanlar askerlere dağıttılar. Rumen askerleri, bu korkunç kolera yuvasında, laboratuvar testleri yapılacak bir mikroskop bile bulunmadan on gün geçirdiler. Gerçi İvraca'dan bir mikroskop yollandı, ama bu mikroskop ulaşana kadar, dizanterili askerler, doğrudan doğruya, kolera kurbanlarının kışlalarına gönderilmişti. Bir anda orduda kolera salgını başladı. Doktor, hemşire, yiyecek, ilaç – bütün bunların sayıları, miktarları asgari düzeyin bile altındaydı. Ölenlerin sayısı ya saklı tutuluyor ya da inanılmaz ölçüde düşük gösteriliyordu. Ne olursa olsun, binlerce asker koleradan ölmüştü, binlerce hasta da sahra hastanelerini dolduruyor ya da kolerayı ülke çapında yayıyordu.

Fiziksel bitkinliğin hemen ardından moral çöküntü geldi. Serfliğin damgasını taşıyan bir hayat tarzının hüküm sürdüğü bütün ülkelerde olduğu gibi, Romanya'da da subaylar ile ordunun diğer mensupları arasındaki ilişkiler antagonistiktir: Söz konusu olan, efendi ile köle ilişkileridir. Seferin başlarında subaylar, gerçek muharebeler değilse de, en azından silahlı çatışmalar olacağını beklerken, askerlerinin isteklerine ayak uydurmaya özen gösterdiler, infial duyguları yaratmamaya gayret ettiler. Ama Bulgarların, Bükreş hükümetine taleplerini çoğaltma fırsatı vermemek için hiçbir direniş göstermeyeceği ortaya çıkınca, subayların davranışında çarpıcı bir değişiklik görüldü. Aç ve öfkeli askerlerin kendilerine itaat etmeye yanaşmadığı ölçüde, disiplini sağlamak için aldıkları tedbirler de sertleşti. Bulgaristan'a yapılan seferin ayırt edici özelliği, orduda fiziksel cezanın resmen tekrar getirilmesiydi. Asker, en küçük bir kusur işlemesi halinde sopalarla dövülüyordu. Sık sık, kusurlu bir askerin

bir ağaca bağlandığına, saatlerce orada, kızgın güneşin altında bırakıldığına tanık olunuyordu. Evlerine dönen askerler, şimdi bu dehşet verici olayları, müthiş bir öfkeyle anlatıyorlar, yerel işçi gazetelerine bu olaylarla ilgili düzinelerle mektup gönderiyorlar.

Romanya kralı, 9 Mayıs 1868 günü günlüğüne şöyle yazmış: "Prens,[140] orduda fiziksel ceza uygulamasını kaldırdı ve bunu savaş bakanının imzaladığı bir emirle duyurdu. Başka ülkeler Romanya'nın içişlerine karışmakta ne denli ısrarlı davranırlarsa, prens de kendisi için en değerli görevi yerine getirmek, yani ordunun durumunu iyileştirmek yolunda o denli ciddi bir çalışma sergiliyor. Bu görev de, askerin kendine duyduğu saygının artırılmasını ve şu barbarlık örneği fiziksel cezanın kaldırılmasını gerekli kılıyor en başta." O günden bu yana kırk beş yıl geçti; tam bir buçuk nesli kapsayan bir süre. Kral Carol, yarım asra yaklaşan hükümdarlık devrinin son demlerinde, eli kolu bağlı bir düşmanın karşısına ordusunu gönderdiği vakit, disiplini –topu topu bir ay süreyle– sağlamak için, "askerin kendine duyduğu saygı"nın yok edilmesine dayalı, "barbarlık örneği fiziksel ceza"yı yeniden yürürlüğe koymaktan başka bir yol bulunamıyor. Bu yadsınamayacak, basit gerçek, Rumen ordusunun ilerleyişini yücelten bütün o yaldızlı sözlerin ne kadar kof olduğunu tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriyor. Çalışan halk kitleleri kendine saygıdan yoksun olursa, askerin kendi kendisine saygı duyması beklenemez. Köleleştirilmiş, cahil, çaresiz kalmış köylüyü, sınırın öbür tarafında elde edilecek topraklara ilişkin yalanlarla bir süre kandırmak mümkündür, ama bu köylüden bilinçli ve bağımsız bir asker yaratmak mümkün değildir. Romanya'da, yani kıtlık benzeri koşulların periyodik olarak yaşandığı, idarenin kokuşmuş ve

140 Günlüğünün basılı metninde, kral kendisinden daima üçüncü tekil kişi olarak bahsediyor. (L. T.)

denetimsiz olduğu, kitlelerin siyasal haklardan yoksun bırakıldığı bir ülkede, ordunun belirleyici an geldiğinde, kendisine güvenilemeyeceğini göstermesi kaçınılmazdır. Dayağın orduda yeniden uygulamaya sokulması buna en iyi kanıtı oluşturuyor.

Romanya'nınki gibi, başka bir ülkenin savunmasız topraklarını işgal eden bir ordunun, yüce gönüllülük, asil davranış örnekleri sergileme bakımından başka ordulardan üstün olmayacağı gayet açıktır. Tabii ki, burada oluk oluk kan akmadı, katliamlar veya köy ya da kasabaların haritadan silinmesi gibi olaylar yaşanmadı, çünkü öylesi olaylar için gereken çılgınlık burada yaratılmadı, yaratılamazdı da. Ama yağma, zorbalık, tecavüz olayları olağan seyirlerini izledi. Kişisel açgözlülük, hırs ve yağmalama içgüdüsü, günümüz savaşlarında, sanılacağından çok daha büyük bir rol oynuyor. Ailesinden ve alıştığı çevresinden kopan, düşman topraklarına atılan bir adam, 13. yüzyılda "İsa Efendimizin Kabri"ne doğru ilerleyen bir serseriyi yönlendiren duygular neyse, aynılarına tutsak düşüyor... Bulgar levazım ambarlarından eyerler, şahıslara ait evlerden dikiş makineleri ve aynalar alan Rumen subayları örneği oluşturdular. Askerler de tabii ki aynı yolu izlediler ve elleri neye uzanıyorsa hepsini aşırdılar. İvraca'da, Bulgarların kimi kıymetli eşyaları oraya sakladıkları izlenimine kapılarak bir cephane deposuna daldılar. Büyük bir patlama oldu, bazı Rumen askerleri orada can verdi.

Artık zavallı "muzaffer" alaylar yurda döndüler – bitkin bir haldeler, bir deri bir kemik kalmışlar, öfkeyle dolular. Onların ardı sıra da kolera geldi. Sağlık Bakanlığı kimi koruyucu önlemleri almaya çalışıyor. Bu önlemlerin niteliğini en iyi gösteren şey, Bükreş banliyölerinde sokaklara sembolik bir şekilde kireç serpilmesi. Ama ordu komuta heyeti sağlık önlemleriyle ilgilenmiyor. Herkes salgının etkisini gösterdiği yerlerden elinden

geldiğince çabuk uzaklaşıp kendini evine kapamak derdinde. Subaylar, bütün emirleri çiğneyerek, vagonlarından çıkıp istasyon büfelerine gidiyor, orada tabancalarını sallayarak, dehşete düşen garsonlardan yiyecek getirmelerini istiyorlar. Yorgun askerler karantinadan geçmek istemiyorlar. Sağlık otoritelerinin şikâyetleri iyice artıyor, görevden ayrılma tehdidini savuruyorlar. İçişleri Bakanı Take Ionescu ülkeden ayrıldı, kolera dönemini Fransa'da çok daha tehlikesiz atlatacağına haklı olarak karar vermişti. Tüm idari aygıtta mutlak bir anarşi hüküm sürüyor. Romanya'nın Avrupalı-anayasalı görünüşüne hiç aldırmayan kolera ise, yönetilenlerin fakirlik ve cehaleti, yöneticilerin suç niteliğindeki ihmalleri sonucu doğan Asya koşullarında kendisini gayet rahat hissediyor, elini kolunu sallaya sallaya dolaşıyor. Kolera, kırsal alanlarda kendini göstermekle, banliyölerin etrafında bir kuşak oluşturmakla kalmadı, aynı zamanda başkentin merkezindeki en lüks semtlere dek uzandı: Başkentin anacaddesinde, Calea Victoriei'de koleradan ölümler olduğu biliniyor...

Yeni ele geçirilen yöreden de kötü haberler geliyor. Bulgarlar, Romanya vatandaşları olduklarını kabul etmek istemiyorlar. Kendilerine, "sınır düzeltmesi" sonucu, kiliselerinde artık Çar Ferdinand için değil, Kral Carol için dua etmeleri gerektiği söylendi. Ama buna inanmıyorlar. Onlar, Makedonyalı kardeşlerini kurtarmak için kanlarını döktüler (buna sahiden inanmışlardı); içlerinden birçoğu can verdi, sağ kalanlar cepheden evlerine döndüler. Şimdi kendilerine deniyor ki, "kurtarılan" Makedonyalılar Sırbistan ve Yunanistan tebaası oldular; kendilerinin, yani kurtarıcıların ise, Romanya vatandaşı kimlikleriyle, bundan böyle hiçbir politik ve ulusal-kültürel hakkı bulunmuyor. Anladığınız üzere, böyle şeylere inanmak pek kolay değil. Ama Romanya hükümetinin, çok geçmeden ikna tedbirleri-

ne başvurmaya başlayacağı öngörülebilir, öyle tedbirler ki, bunlarla herhangi bir şeye inanmamak imkânsız hale gelecek.

Ülkeye yeni bir bölge ve kolera kazandıran Muhafazakâr koalisyon hükümeti, dikensiz bir gül bahçesi içinde olmadığının farkında. Hükümet içerisinde, Muhafazakârlar ile Muhafazakâr-Demokratlar arasında ateşli bir tartışma sürüp gidiyor. Bu tartışma giderek daha da alevlenecek, çünkü yeni bölgede –yıllık hasılanın 163 milyon frank tutarına ulaştığı hesaplanan zengin bir yöre burası– doldurulmayı bekleyen binlerce idari mevki var ve yönetici kliklerin her biri, bu yeni mevkilere kendi adamlarını tayin edebilecek bir konumda olmayı hedefliyor. Kendi içinde bölünmüş olan hükümet, aynı zamanda yurtdışında itibarını enikonu kaybetmiş ve ülke içinde iyiden iyiye gözden düşmüş durumda.

Liberaller Romanya'daki en güçlü parti ve bu ülkede mevcut koşulların sorumluluğu herkesten çok onlara ait. Yeni Romanya'nın doğuşundan bugüne geçen kırk yedi yılın yirmi sekizinde Liberaller iktidar koltuğunda oturuyorlardı. Ayrıca, Dörtgen'in alınmasının esas sorumluluğu da onların omuzlarında bulunuyor: Bu, esas itibariyle onların programıydı ve Muhafazakârları bu programı uygulamaya sokmaları için teşvik ettiler. Bugün, olanca güçleriyle iktidarı ele geçirmeye çabalayan Liberaller, tarım sorununu "çözme" ve seçim sisteminde reform yapma sözü veriyorlar, ayrıca, Muhafazakârlarla birlikte, Yahudilere içeriği tam belirgin olmasa da, cazip vaatlerde bulunuyorlar. Ancak, Romanya Liberal Partisi, ne bileşimi, ne de gelenekleri bakımından, ülkenin gelişimine engel oluşturan feodal zincirleri kıracak veya çözecek güçte bir parti.

Makedonya'da, feodal tarım ilişkileri bir dış felaketle ortadan kalktı: Türk beyleri kovuldu (ve köylülerin yarısı öldürüldü!), Balkan Savaşı böylece Makedonya'da fe-

odalizme son vermiş oldu. Romanya'ya gelince, Balkan felaketi ülke içi sorunları çözmek şöyle dursun daha da ağırlaştırdı. Romanya'da iktidarı, bir Türk yönetici kastı değil, yerli bir Romen kastı elinde tutuyor. Hiçbir dış felaket bu kastı yok edemez. Öte yandan, şu kesinlikle söylenebilir ki, hem Muhafazakâr hem de Liberal türleriyle, bu yönetici kastın izlediği bütün siyaset, ülkeyi hızla bir iç felakete doğru sürüklüyor.

Kievskaya Misl, No. 261
21 Eylül 1913

İşçi Partisi

Romanya Liberal oligarşisi, işçi hareketiyle mücadelesinde, hiçbir zaman terk etmediği yönteme, yani yolsuzluğa başvuruyor. Bütün türleriyle politik yolsuzluğun bu kadar önemli rol oynadığı başka bir ülke kolay kolay bulunmaz. Yolsuzluğun ana kaynağı da aşırı büyük devlet bütçesi.

Burada politik veya ahlaki açıdan bağımsız bir entelijansiya yok. Yoksul bir köylülüğü ve azgelişmiş bir sanayisi bulunan bir ülkede, entelijansiya doğal olarak kendisini devlet mekanizmasına bağlıyor. Yönetici oligarşi de, bu durumdan azami derecede faydalanıyor, aydınlar arasında kendini gösteren herhangi bir bağımsız düşünce veya vicdan hareketini daha filizlenmeden boğuyor. Bağışlar, burslar, maaşlar, ücretler neredeyse sonsuz miktarda. Müstakbel hukukçu, doktor, öğretmen veya yazar, daha okul sıralarındayken, devletten maaş almayı, özlemle beklenen bir durum olarak görmeye alışıyor. Romanyalı bir doktor tecrübesiz, bilgisiz, kabiliyetsiz olabilir – ama bunların bir önemi yok, kendisine bir yer bulunur; eğer boş kadro yoksa, kendisi için özel bir tayin uydurulur, sinekleri denetleyen belediye memurunun

yardımcısı olur. Önemli sayıda öğrenci gizli polisin ajanı olarak çalışır ve kamuoyunun yalnızca devletin yoksulluğa karşı getirdiği sigorta biçimlerinden biri olarak gördüğü bu mesleği icra etmek, utanç verici bir iş sayılmaz. Öğretmenler arasında demokratik muhalif eğilimler filizlenmeye başlayınca, oligarşi çok geçmeden meseleye el koydu, öğretmenleri devletin ziraat bankasına bağlı köy kredi birliklerine atadı. Toplum üzerindeki hâkimiyetini güvence altına almaya her zaman büyük dikkat gösteren yönetici kast, her örgütü ve kurumu, kamuoyunun bütün organlarını ve bütün "serbest" meslekleri vurgunculuk ahlakıyla zehirlemektedir. Bu şaşmaz yöntemle donanmış olan oligarşi, işçi meselesine de aynı anlayışla yaklaştı.

1900 yılında Liberal iktidar, hem işverenleri hem de işçileri kapsayan zorunlu lonca örgütleri kurulmasını öngören bir yasa çıkardı. Bu yasanın çıkarılmasında amaç, söz konusu lonca örgütlerinde işçi sınıfı aydınları için ücretli kadrolar yaratmak, böylece işçi sınıfının ileri unsurlarının maneviyatını bozmak ve kitleleri çaresiz bırakmaktı. Ama bu Rumen "Zubatov" oyununu işçiler boşa çıkardı, tıpkı başka ülkelerde benzer oyunları bozdukları gibi.[141] Lonca örgütlerinin kurulduğu ilk yıllarda, işverenler ile işçiler arasında aşılmaz bir çelişki ortaya çıktı ve bu çelişki, karma olması zorunlu olan söz konusu örgütlerin içinde bir sendikal hareketin doğmasına yol açtı. Rumen işçi hareketi önünde bir anda

141 1890'larda Moskova gizli polis teşkilatının şefi Sergey V. Zubatov (1863-1917), yükselen devrimci harekete karşı yeni bir politika uygulamaya koydu. Polisin kontrol ettiği legal işçi örgütleri oluşturarak, işçilerin desteğini kazanmayı ve faaliyetlerini güvenli kanallara yöneltmeyi hedefliyordu. Bunlar, artan huzursuzluklara çare bulmaya çalışan, ayrıca sosyal ve kültürel faaliyetler düzenleyen organizasyonlardı. Ama 1903'te beklenmedik bir gelişme yaşandı ve bu örgütler greve gitti. Bunun üzerine hükümet söz konusu örgütler üzerindeki himayesini kaldırdı. Zubatov görevinden alındı ve sürgüne gönderildi.

daha geniş bir ufuk açan gelişme ise, [1905] Rus Devrimi oldu.

Romanya sosyalist hareketiyle ilk evresinde ilişki içinde bulunan bir grup Bükreşli işçi, 9 Ocak trajedisinden etkilenerek, Rus halkına desteğini göstermek amacıyla kitlesel bir miting çağrısında bulundu.[142] Polis mitingi engellemeye çalıştı, ama miting düzenlendi ve son derece başarılı oldu. İşçilerin morali yükseldi. Sosyalist bir gazete çıkarıldı. Bu sırada H. Rakovski işçi hareketine katıldı ve bir anda hareketin liderlerinden biri oldu.

Rakovski Rumen değildir, Bulgar'dır, Dobruca'nın Berlin Antlaşması'yla Romanya'ya verilen kesimindendir. Bir Bulgar lisesinde okurken sosyalist propaganda yaptığı için okuldan atıldı, Fransa'nın güneyinde ve İsviçre'nin Fransızca konuşulan bölgesinde yükseköğrenim gördü. Cenevre'de Plehanov ve Zasuliç liderliğindeki bir Rus Sosyal Demokrat grubuyla temas kurdu. Bu tarihten itibaren Rus Marksist aydınlarıyla yakın temas halinde oldu ve birkaç yıl sonra "C. İnsarov" takma adını kullanarak Rus politik literatürüne aktif biçimde katkıda bulundu. 1894'te Ruslarla bağlantısı nedeniyle Berlin'den uzaklaştırıldı. Yükseköğrenimini tamamladıktan sonra, resmi anavatanı olan, o tarihe kadar hiçbir bağı bulunmayan Romanya'ya gitti ve askerlik görevini askeri doktor olarak yaptı. Bundan sonra Rusya hakkında birinci elden bilgi sahibi olduğu bir dönem başladı, bu ülkeyle bağları kısa sürede

142 9 Ocak 1905 "Kanlı Pazar" diye anılır. Sen Petersburg'da bir grev dalgası yaşanırken, gizli polisin finanse ettiği ve başında polisin ajanı Gapon adlı bir papaz bulunan Rus İşçi Federasyonu, önceden otoritelere haber vererek silahsız işçileri Kışlık Saray'a doğru yürüyüşe geçirdi. Amaç, saygılı bir dille yazılmış dilekçeler sunmaktı; göstericiler ikonalar ve çarın resimlerini taşıyordu. Askerlere göstericilerin üzerine ateş açma emri verildi. Resmi verilere göre 130 kişi öldü, ama gayriresmi kaynaklar, ölü sayısının 600'ü bulduğunu, binlerce yaralı olduğunu bildirdi. Bu, 1905 Devrimi'nin ilk kanlı epizodu olacaktı.

o kadar güçlendi ki, 1900'de bir ay kaldığı Petersburg'dan uzaklaştırıldı. Bu, meşhur provokatör Guroviç'in Petersburg aydın çevrelerinde faaliyet yürüttüğü dönemdi. Guroviç, o sırada başka etkinliklerinin yanı sıra, muhtemelen uydurma bir kişi olan yüksek makam sahibi bir akrabası için daha önceden belli bir miktar para topladığı sürgün ve hapisteki yazarlar adına çok başarılı birtakım işler çeviriyordu. Guroviç "akraba"sına vermek üzere Rakovski'den de para koparmıştı ve Rakovski bu sayede 1901'de herhangi bir engelle karşılaşmadan Petersburg'a döndü ve bir yıldan uzun bir süre bu şehirde kaldı. Ardından, sosyalist çevrelerinde zaten tanındığı Fransa'da iki yıl geçirdikten sonra, 1903'te bir kez daha Romanya'ya döndü.

1905'te Rus halkına destek mitinginden sonra, bazı devrimci işçilerle birlikte ve Gherea'yla sürekli işbirliği içinde, *Rominia Muncitoare* [Emekçi Romanya]adlı haftalık bir dergi kurdu. O sırada, Rusya'daki gelişmelerin etkisiyle, grev dalgası kitlesel bir nitelik kazanıyor, atölyelerden devlet işletmelerine yayılıyordu; devletin tütün ve kibrit fabrikalarında çalışan işçiler, posta emekçileri greve gitmişti, hatta polisler bile *Rominia Muncitoare*'den kendileri için bir grev organize etmesi talebinde bulunmuştu. Lonca örgütleri içindeki mücadele son derece sertleşmişti. İşverenlerin ve devlet otoritelerinin yardımıyla bir lonca bürokrasisi haline gelmiş olan deklase ve yozlaşmış işçiler, bağımsız işçi hareketine karşı bir kampanya başlattılar. Bu kampanyanın zirve noktası, Rakovski tarafından Köstence'de düzenlenen bir işçi mitingine lonca patronlarının polisin yardımıyla saldırmasıydı. Büyük bir çatışma yaşandı, çatışmanın sonunda polis, kanlar içindeki konuşmacıyı karakola götürdü. Bu olay, ülkenin dört bir yanındaki işçilerin öfkeyle protesto seslerini yükseltmesine yol açtı. Ardından korkunç köylü isyanı çıktı (Mart 1907) ve bu isyan çok daha kor-

kunç bir şekilde bastırıldı.[143] Bu olaylar işçi hareketinin ilk döneminin sonu oldu.

Romanya'da periyodik olarak çıkan köylü isyanlarının temel nedeni, kırsal kesimde süregelen serflik ilişkileriydi. 1907 isyanında Rusya'daki köylü hareketinin etkisini görmek hiç de zor değildir. İsyanı başlatan kıvılcım, Moldava'da sayısı bir hayli kabarık olan toprak kiralayan Yahudi aracılara karşı köylüleri kışkırtan Rumen Liberallerin anti-Semitik demagojisiydi. Başlangıçta, hareketin dışarıdan bakıldığında anti-Semitik nitelik taşıdığı sırada, yönetim, isyanı durdurmak için hiçbir şey yapmadı. Ama hareket, çok kısa sürede Yahudi aracıların yanı sıra çoğu Liberal Parti'ye mensup olan Hıristiyan aracıları da hedef almaya başladı, ardından bizzat arazi sahiplerine karşı bir isyana dönüştü. Köylüler arazi sahiplerinin malikânelerini yakıp yıktılar, mülklerini ele geçirip tahrip ettiler, idari personeli katlettiler; birçok insan bu olaylarda hayatını kaybetti.

Liberaller, tabii ki, oligarşik-feodal düzenleriyle yarattıkları ve anti-Semitik propagandalarıyla harekete geçirdikleri devi karşılarında görünce korkuya kapıldılar. İktidar partisi konumunda bulundukları için, doğal olarak, ilk işlerinin "tahrikçileri" ortaya çıkarmak olduğunu düşündüler. Bu tahrikçileri de güçlük çekmeden tespit ettiler: Kuruluş aşamasında olan İşçi Partisi'nin mensupları. O sırada *Rominia Muncitoare* politik ajitasyon yapan ve tarım sorununa büyük ağırlık veren bir dizi işçi grubu için merkezi konumdaydı. Ne var ki, her şeyi bir tarafa bırakalım, bu işçi gruplarının Moldava ve Eflak'ı kapsayan bir köylü isyanını "hazırlayacak" ne gücü ne de zamanı vardı. Ama bu, Liberal iktidarı İşçi Partisi'ne yönelik şiddetli bir saldırıya girişmekten kesinlikle alıkoymadı. Yüzlerce "yabancı" sınır dışı edildi – bunlar arasında, gerçek yabancıların yanı sıra, burada

143 Bkz. 124. not.

sayıları bir hayli yüksek olan Transilvanyalı Rumenler, harekete katılan bütün Yahudiler ve şu ya da bu belgesi eksik olan kişiler de vardı. Örneğin, Romanya'da doğan ve askerlik görevini bu ülkede yapan Çek Hoppe kardeşler; Yahudi şair Barbu Lazareanu; Alman kökenli, ama ikinci kuşak Romanya vatandaşı olan Gebar kardeşler; Rusya'da doğan Leonardo Paukerov; babası bir Yunan olan Vasily Anagnoste vb. Ama oligarşinin en kötü hareketi, Rumen ordusunda subay olarak görev yapan, Köstence belediye meclisi üyesi, babası da defalarca Mankalya'da belediye meclisine seçilen Dr. Rakovski'nin sınır dışı edilmesi kararıydı. Dr. Rakovski'nin sınır dışı edilmesi kararını hazırlamak amacıyla, önce iktidar basınında bir kampanya yürütüldü, Bulgaristan kökenli olan Rakovski'nin "bir hata sonucu" Rumen ordusuna alındığı iddia edildi, ayrıca kendisine bir dizi suçlama yöneltildi: *Potemkin* zırhlısı denizcilerini karşılamak, Dobrucalıların politik hakları için mücadele etmek, Bulgaristan sanayiinin çıkarlarını gözeterek [!] Rumen işçilerinin grevlerini örgütlemek, nihayet... Rus genelkurmayının ajanı olmak. Son suçlamanın gayriciddiliği, yalnızca Rakovski'nin *Rusya Doğu'da* adlı çok ünlü (Bulgarca) bir eser kaleme aldığı hatırlanınca bile, olanca çıplaklığıyla anlaşılır. Bu eserinde Rakovski, Rusya'nın Yakındoğu politikasını şiddetle eleştirerek uzlaşmaz bir tavır sergiler.

İktidar, sınır dışı etme kararlarıyla da yetinmedi. Bir bütün olarak hareketi hedef alan ayrımcı yasalar aceleyle çıkarıldı. Liberal iktidar, bunun için, Başbakan Bratianu'ya yönelik 1909'da Jelea adlı bir işçi tarafından düzenlenen bir suikasttan yararlandı. İşçi Partisi'nin bu olayla tabii ki hiçbir ilişkisi yoktu, ama anlaşılan siyasi polisin suikastta parmağı vardı. 1910'da demiryolu işçilerinin örgütlenme hakkını bütünüyle ortadan kaldıran bir yasa çıkarıldı. Bir başka yasayla, "çalışma özgür-

lüğü"nü engelleyen her türlü harekete ağır cezalar (iki yıla kadar hapis cezası) getirildi. İdarenin uygulaması Liberal iktidarın genel ruhuyla tam bir uyum içindeydi. 1911'de iktidara gelen Muhafazakârlar işçilere karşı daha uzlaşmacı bir politika izlediler. Hatta sosyal yasalar çıkardılar ve sosyal sigortaya ilişkin yasaları getirdiler, ama bunlar sigorta kurumlarının bütün idaresini devletin elinde topluyordu.

Bu arada işçi hareketi büyümeye devam etti. Rakovski'nin ülkeye dönüşü, Romanya işçileri için, yalnızca politik önem taşıyan bir konu değildi – onun şahsında olağanüstü enerji, geniş bir bakış açısı ve uluslararası tecrübe sahibi bir lideri kaybetmişlerdi, aynı zamanda bir onur meselesiydi bu. Rakovski'nin ülkeye dönmesini sağlamak için beş yıllık bir mücadele dönemi başladı, yılmadan yorulmadan savaşıldı. Dobrogeanu-Gherea'nın yılmaz tavrıyla esin kaynağı olduğu bu mücadelede, pek çok dramatik olay, hatta kanlı çatışmalar yaşandı. Rakovski, sürgün dönemine Fransızca bir kitapçık yayımlayarak başladı. Bu kitapçıkta *La Roumania des boyards*'ı [Boyarların Romanyası'nı] suçluyor, ülkedeki sosyal ve politik koşulların bir tablosunu çiziyor ve faksimile birer nüshasını yayımlandığı belgelerle nasıl sınır dışı edildiğine dair korkunç hikâyeyi anlatıyordu. Romanyalı arkadaşlarıyla görüş birliğine vararak, illegal yollardan Romanya'ya dönmeye karar verdi, böylece mahkemeleri durumunu tekrar gözden geçirmek zorunda bırakacaktı. Caineni'de tutuklandı; büyük bir gizlilik içinde tutuklandığı için, öldürüldüğüne dair bir şayia yayıldı. Bu şayia üzerine, Bükreş'te işçiler büyük bir miting düzenlediler. Mitingin sonunda şehrin anacaddesinde, kraliyet sarayından yalnızca birkaç yüz metre uzakta polisle çatıştılar, her iki taraftan düzinelerce kişi yaralandı. Ne var ki, Liberal iktidar Rakovski'yi mahkeme önüne çıkarmadan yeniden sürgüne gönderdi.

Rakovski-Troçki-K. Dobrogeanu-Gherea, Bükreş 1913.

1911'de Rakovski bir kez daha Romanya'ya geldi, bu defa Bükreş'e ulaşmayı başardı. O sırada Carp liderliğinde bir Muhafazakâr yönetim iktidardaydı. Carp da herhangi bir "huzursuzluk" istemiyordu. Rakovski'nin ilk iki sürgününde gerekli formalitelerin yerine getirilmediğini, dolayısıyla üçüncü kez –prosedürlere uygun bir şekilde– sürgüne gönderilmesi gerektiğini söyledi. Rakovski Sofya'ya yerleşti, orada *Napred* [İleri] adlı bir günlük gazete çıkarmaya başladı. Bu gazetede, o sırada kendini gösteren, Türkiye topraklarına göz diken Bulgar emperyalizmine karşı parlak bir kampanya yürüttü. Bu arada, Rakovski'nin Romanya'ya dönüş mücadelesi devam etti. Muhafazakârların bu talebe direnişi zayıfladı. Kendilerinden çok daha güçlü ve iyi örgütlenmiş bir parti olan Liberal Parti'nin iktidarı ele geçirmesinden korkuyorlardı ve Sosyalistleri Liberallere karşı kullanmanın iyi bir fikir olabileceği üzerinde durmaya başladılar. O sırada kamuoyu, Romanya'nın politik standartlarıyla bile skandaldan başka isim verilemeyecek "tramvaylar olayı"na odaklanmıştı. Liberaller iktidardayken bir belediye tramvay şirketi kurmuşlardı. Şirketin kuruluşunda belediye altmış milyon frank, Liberallerden oluşan bir özel müteşebbis grubu

da yalnızca beş milyon frank sermaye koymuştu. Buna karşılık, kâr eşit olarak bölüşülecekti ve işletmenin bütün idaresi de özel müteşebbis kliğe bırakılmıştı. Bu olay herkeste büyük bir infial yarattı ve Muhafazakârlar bundan yararlanmaya karar verip demokratik unsurlara yakınlık göstermeye çalıştılar – Rakovski'nin kaderini belirleyen bu oldu. Mahkeme önüne çıkıp haklarını savunmak üzere Romanya'ya dönmesine izin verildi, mahkeme de kendisine Romanya vatandaşı olarak haklarını teslim etti.

İşçi Partisi'nin bütün faaliyetleri beş yıl boyunca Rakovski'nin davasına odaklanmıştı. Liberal kurumların (bakanlığın, valiliklerin, belediyelerin) Rakovski'nin siyasi hayatına son vermek için girişmeyecekleri hiçbir entrika yoktu. Haklı olarak karşılarında tehlikeli bir düşman olduğunu düşünüyorlardı. İşçiler de, elde ettikleri bu zaferle büyük moral kazandılar.

Her gün çeşitli baskılar yapan, önemli bir Bükreş gazetesi olan *Adeverul* [Gerçek] bu kampanyaya büyük katkıda bulundu. *Adeverul*'un yayıncısı, Sosyalist Parti'nin ilk evresindeki en eski üyelerinden biri olan Bay Mille'ydi. *Adeverul* yazarlarının çoğunun benzer bir politik geçmişi vardı. Diğer sosyalist aydınlardan farklı olarak bu grup, Liberal Parti'ye katılmamış, demokrat bir gazeteyi çıkaranlar olarak bağımsız konumlarını korumuşlardı. Gazete, özerk konumunu korumakla birlikte, Sosyalist Parti'yle bağlantılara sahipti. Sorumsuz kliklerin ve onların kolladığı grupların damgasını vurduğu bu ülkede, demokrat bir yayın organının ayakta kalması her yerden daha zordur. Liberallere muhalefet, çok geçmeden Muhafazakârlarla, esas olarak Take Ionescu'yla, yani onların en az "temiz" grubuyla siyasi işbirliğine dönüştü. Liberaller iktidardayken, *Adeverul*'un siyasi rolünün belirsizliği, genel muhalif tonundan dolayı pek hissedilmiyordu. Ne var ki, Muhafazakârlar iktidara

gelince, özellikle –büyük ölçüde Liberallerin baskısıyla– Romanya ile Bulgaristan arasında derin düşmanlık tohumları ekmesi ve Romanya'yı komşusu Büyük Devletlerin kuklası haline getirmesi kaçınılmaz çılgın askeri maceraya girişince, *Adeverul,* "Kimin yanındasın?" sorusuna açık ve net bir cevap vermek zorunda kaldı. Sosyal gericiliğin savaş planlarına en temel demokrasi ilkelerini savunarak karşı çıkmak yerine, *Adeverul*, eline en beylik cinsten büyük bir trampet aldı ve bütün bir yıl boyunca bu enstrümanla savaşçı şovenizm teması üzerine "demokrat" çeşitlemeler çaldı. Gazetenin temel işlevi, kamuoyuna, o sırada tamamen yabancısı olduğu bir fikri, Dörtgen'in ele geçirilmesi fikrini aşılamaktı. *Adeverul*, olanca gayretkeşliğiyle, savunmasız bir eyaletin gece baskınıyla gaspını büyük bir evrensel misyonun yerine getirilmesi, hatta ... Basel'deki Sosyalist Kongre'nin bir kararının uygulanması olarak gösterecek kadar ileri gitti! Bu da, işçilerin demokrat hareketi ile Avrupa haber ajanslarının genellikle demokrasi ve sosyalizmin yayın organı diye andığı bu ilkesiz gazete arasında bütün köprülerin atılmasına yol açtı.

1912 sonu itibariyle, Romanya'nın toplam 250-300 bin sanayi işçisinin (bu sayıya küçük imalathanelerde, büyük ölçekli sanayide, maden ve metalürji sektöründe, devlet işletmelerinde çalışanlar dahil) yaklaşık 14 bini sendika üyesiydi. Parti örgütsel olarak bu sendikalara dayanıyor. Ama İşçi Partisi'nin siyasi önemini yalnızca bu sayılara bakarak değerlendirmek çok yanlış olur. Partinin taşıdığı önem, bu sayıların verdiği izlenimle kıyas kabul etmeyecek ölçüde büyük. Romanya'da adına layık bir burjuva demokrasisi yok. İşçi Partisi doğrudan doğruya yönetici oligarşinin karşısına dikiliyor. İki kesim de aynı temele dayanıyor: Bağımlılık ilişkilerinin damgasını vurduğu, her an patlama tehdidi yaratan istikrarsız tarımsal ilişkilerin yaşandığı kıra. Mayınlarla

dolu bu sosyal temel, oligarşi için büyük bir zaaf kaynağı, aynı zamanda İşçi Partisi'nin yaptığı ajitasyonun siyasi bir karşılık bulacağı elverişli bir zemin oluşturuyor. Yahudi Sorunu ve yeni ortaya çıkan Bulgar Sorunu da aynı niteliği taşıyor. Bütün bunlardan yola çıkarak, Romanya'nın içine doğru adım adım ilerlediği iç krizde, genç İşçi Partisi'nin önemli bir rol oynayacağını beklemek yerinde olur.

Kievskaya Misl, No. 252
12 Eylül 1913

Dobrogeanu-Gherea

Romanya'da sosyalizmin aydınların uğraşı olduğu dönem çoktan geride kaldı. Yine de, İşçi Partisi'nin, partili olmayan ve bir zamanlar eski sosyalist partiye mensup olan bazı unsurlarla göbek bağı bütünüyle kopmamıştı. Bu bağ, şimdi gözlerimin önünde, Balkanlar'daki son olaylar sırasında Romen hükümetinin ve yönetici partilerin izledikleri tutum hakkında işçi gazetesi *Rominia Muncitoare* ile demokrat gazete *Adeverul* arasında sürdürülen ateşli polemikle kopuyor.

Romanya'nın bugünkü hükümetinin başı, Titu Maiorescu, önde gelen başka pek çok Muhafazakâr lider (Carp, T. Rosetti vb.) gibi Junimea (Gençlik) adlı edebiyat topluluğundan yetişmiştir. Bu topluluk, Rusya'da Lomonosov'la başlayıp Puşkin, Gogol ve Belinski'yle zirve noktasına ulaşan dönemin önde gelen isimlerinin yerine getirdiği işlevi Romanya'da yerine getirmişti: Bir edebi dilin şekillendirilmesi, temel ulusal ve estetik kavramların yerleştirilmesi ve edebi yaratıcılık biçimlerinin ve yöntemlerinin geliştirilmesi. Batı'da yüzyıllara yayılan, Rusya'da bir yüzyıl alan bir süreç, Romanya'da son derece kısa bir zaman dilimi içinde, tek bir kuşağın ömründe aşıldı.

Alecsandri ve Eminescu gibi büyük ulusal şairlerin eserlerine dayanan Junimea, Eflak köylüsünün günlük konuşma dilinden değil, Racine ve Corneille'den yola çıkılarak yaratılan Fransızca etkisine karşı ulusal dilin korunması için başarılı bir mücadele verdi. Ayrıca, Romanyalıların tarihini Romulus ile Remus'u emziren dişi kurttan bugüne uzanan düz bir çizgi halinde gösteren, karikatüre benzeyen bir "Romalılık" akımına karşı savaştı.

Çalışmalarını muhafazakâr-milli bir ruhla yürüten Junimea, kültür tarihindeki rolü Avrupa'nın 18. yüzyılına veya Rusya'nın 1860'lı yıllarına karşılık gelen bir radikal-"Aydınlanma" akımının güçlü direnişiyle karşılaştı. Şu var ki, Aydınlanma, Romanya'ya geç geldiği için, başından beri Marksizmin teorik önermelerinin sağladığı zemine dayanmıştı. O sırada Rumen Aydınlanması'nın gelişmelerin çok ilerisinde giden temsilcileri, günlük hayata soktukları yeni fikirler için yeni terimler yaratmayı, yeni kelimeler üretmeyi, kısacası bir Rumen edebi dilinin oluşturulmasını görev edinmişlerdi. Rumen Aydınlanması'nda önde gelen rolü Dobrogeanu-Gherea oynadı. Bu noktada, bu önemli şahsiyetin biyografisini Rus okura yüzeysel bir şekilde de olsa aktarmak yerinde olacaktır.

Konstantin Dobrogeanu-Gherea, 1855'te Yekaterinoslav eyaletinde, Slavyanka'da, Katz adlı bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Yekaterinoslav'da öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kaldığı için, liseyi Harkov'da bitirdi, daha sonra doğabilimleri fakültesine girdi. Daha 17 yaşındayken Kovalik, Bogolyubov ve Govorukha'nın devrimci çevresine katıldı. "Halka doğru" hareketi başlayınca, Gherea, arkadaşları Aptekman ve (daha sonra Ploesti'de ölen) Kulyaşko'yla birlikte Slavyanka'ya gidip bir demirci dükkânı açtı. Bir süre sonra başka propagandistler de onlara katıldı. Örgüt daha

köylüler arasında bir taban bulamadan, polisin dikkatini çekti. "Demirciler" bir süreliğine Harkov'a döndüler. Polisten kaçan Gherea, daha sonra Tavrida eyaletine geçti. Burada, daha sonra Osinski'yle birlikte Kiev'de idam edilecek olan öğretmen Brandner çalışıyordu.[144]

Gherea burada yalnızca üç ay geçirdikten sonra kaçmak zorunda kaldı. Mayıs 1875'te Rusya-Romanya sınırını bir grup kaçakçıyla beraber geçti. O sırada Romanya'nın ikinci vatanı olacağından tamamen habersizdi. Serseriler arasında beş parasız günler geçirdi. Yaş'ta arkadaşı Kulyaşko'yu buldu ve onun yardımıyla bir eskici dükkânında çalışmaya başladı. Rusya'dan biraz para gelince, İsviçre'ye gitti, bir süre Bern'de demirci dükkânında çalıştı, ardından Cenevre'ye geçti, orada bir Rus sosyalist grubuna katıldı. Mayıs 1875'te yurtdışında basılan Rusça eserlerin Rusya'ya gönderilmesini organize etmek amacıyla Romanya'ya, Yaş'a döndü. İlk kez bu amaçla genç Rumen radikallerle temas kurdu. O güz Yaş'a siyasi nedenlerle ülkelerini terk etmiş yeni kişiler geldi: "Yüzbaşı" adıyla tanınan, daha sonra Odesa'da idam edilen Çubarov ve Arkadatski kardeşler. Bu grup son derece fakirdi. İnşaat alanında çukur kazma işinde bile çalışmışlardı. Gherea eskici dükkânındaki işine döndü. Bu dönemde Romanyalı bir kadınla evlendi. Çok geçmeden bir propagandist olarak Küçük Asya'ya, Nekrasovtsi'nin yanına gitme planı yaptı; ama planı hayata geçiremedi, Bükreş'teki arkadaşlarının tavsiyesi üzerine Romanya'nın başkentine taşındı. Burada Gherea, Rus göçmen Jebunev'le birlikte küçük bir metal atölyesi açtı. Bükreş o sırada Bulgar devrimcilerinin merkezlerindendi: Ünlü Makedon aktivist ve Bulgar şairi Botev ve Bulgaristan'ın ileride diktatörü olacak

144 Valerian Andreyeviç Osinski, ilk Rus Narodnik teröristlerden biriydi. Silahlı mukavemet ve bir terör örgütüne mensup olmak suçundan mahkûm edilerek Mayıs 1897'de idam edildi.

Stambolov Bükreş'te yaşıyordu. Gherea ve Russel sayesinde, bir Rumen sosyalist araştırma grubu oluşturuldu; bu gruptan Stauceanu, Istrati (daha sonra bakan oldu) gibi önemli şahsiyetler çıktı. Metal atölyesi iş yapamadı; Gherea, Ploesti'ye taşındı ve tesisatçı olarak çalışmaya başladı. Çok geçmeden Ploesti'de yeni bir Rus göçmen grubu oluştu.

Ne var ki o sırada Rusya ve Romanya, Türkiye'ye karşı savaş açmıştı. Rus ordusunun Ploesti'ye geleceğini düşünen göçmenler dağıldılar: Kimileri ülkeyi terk etti, kimileri de Bükreş'e ve Rus ordusunun güzergâhından uzakta bulunan başka şehirlere gitti. Ama Gherea Ploesti'den ayrılamadı, çünkü karısı hamileydi. Robert Jenks adına düzenlenmiş bir Amerikan pasaportu elde etmiş olan Gherea şansını denemeye karar vererek yaşadığı yerde kaldı. Ordu Ploesti'ye geldi ve bir Rus ikmal subayını Gherea'nın evine yerleştirdi. Eğitimli insanlardan oluşan bu ailenin içinde yaşadığı sefaleti gören subay, Gherea'nın eşinin askeri hastanelerin çamaşırlarını yıkama işini yapmasını önerdi. Gherea özel bir kurutma sistemi geliştirdi ve kısa bir süre içinde Bucau, Ploesti ve İbrail'deki Rus sahra hastanelerinin bütün çamaşır işini yapmaya başladı. Ailesiyle birlikte İbrail'e taşındı. İbrail'e taşınan kişiler arasında Dr. Aleksandrov (Vasili İvanovski), Codreanu, Russel ve Arbore (Ralli) de bulunuyordu. Çamaşırlar yıkanıp kurutulurken, Rusya'nın geleceği konusunda ateşli tartışmalar yapılıyordu. Tabii ki Rusça yapılan bu tartışmalarda, başlıca rolü Atlantik ötesinden yurttaş Robert Jenks oynuyordu. Yakınlarda oturan bir Rus subayı, Jandarma Albay Merklin'i, çamaşır işini üstlenmiş bu "işadamı"nın şüpheli karakteri konusunda uyardı. Bunun üzerine bir soruşturma açıldı. Merklin bizzat araştırma yaptı, Jenks'le tanıştı ve bu ismin arkasında kimin saklandığını kolayca keşfetti. Merklin, sahte bir telg-

raf hazırlattırarak Kızılhaç adına Jenks'i Köstence'ye davet ettirdi, kendisini orada tutuklattırdı ve gemiyle Rusya'ya gönderdi (1878). Gherea'nın eşi ve dostları, kendisi bir Kızılhaç yetkilisiyle iş görüşmeleri yapmak üzere yola çıkıp ortadan kaybolduktan haftalar sonra gerçekten nerede olduğunu öğrendi. Rumen hükümeti yetkilileri, Romanya topraklarında yapılan bu usulsüz tutuklamalar konusunda Rus yetkililerden açıklama istedi, ama kendilerine, "Biz bütün olan biteni biliyoruz," dendi, yani bu işe karışmamaları net bir şekilde ifade edilmiş oldu. Gherea, Petrus ve Pavlus Kalesi'nde hapsedildi; büyük davada ("193'ler Davası") adı geçen Katz olduğu anlaşıldı ve Mezen'de ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldı.[145] Dava, o sırada Kızılhaç'ın başında bulunan Baron Benckendorff'un (bu kişi, daha sonra Londra büyükelçisi olmuştur) müdahalesi üzerine hızlandırılmıştı. Baron, Jenks'in yoksul ve yaralı askerlere yaptığı büyük hizmetlere dikkat çekmiş ve Kızılhaç fonlarından kendisine 600 frank gönderilmesi konusunda ısrarcı olmuştu. Gherea, bu paranın eline ulaşması sayesinde, bir başka sürgün arkadaşıyla, Pre-

145 Ekim 1877'de Sen Petersburg'da, hükümeti devirmeye yönelik bir komplo suçlamasıyla dört yıldır hapiste tutulan 193 devrimcinin yargılanmasına başlandı. Sanıklar, davanın başından itibaren mahkemeyi ajitasyon için bir forum olarak kullandılar. Mahkemenin kendilerini 17 kişilik gruplar halinde yargılamasını protesto ettiler. Sanıkların çoğunluğu, mahkemeyi tanımayacaklarını bildirerek gıyaben yargılanmayı talep ettiler: "Hiç olmazsa doğru dürüst bir yargılama oluncaya kadar bizi bunca yattığımız hücrelerde bırakın." Sanık Mişkin'in yaptığı bir konuşma bütün Rusya'da derin bir etki yarattı. Mişkin, mahkemenin davayı yürütme şeklini şiddetle eleştirmesinin yanı sıra, köylülerin ve işçilerin hayat şartlarını, çarlık idaresinin yarattığı sosyal düzeni ve devrimcilerin hedeflerini anlatmıştı.
Davanın sonunda sanıkların 36'sı Sibirya'ya sürgüne mahkûm edildi, 94'ü beraat etti, geri kalanı ise Rusya'nın çeşitli yerlerinde ikamete mahkûm oldu. Başka hükümlülerin yanı sıra Gherea'nın da gönderildiği ve kaçtığı yer olan Mezen, Atlas Okyanusu kıyısında, Arhangelsk'in kuzeyindedir.

feranski'yle Norveç'e giden bir balıkçı gemisine binip Mezen'den kaçtı. 1879 yılı Eylül ayında tekrar Romanya'ya döndü – bu sefer temelli kalmak üzere. Ploesti'de demiryolu istasyonunda bir lokanta işletmeye başladı. Romanya hükümeti, lokantayı kendisine "Besarabya göçmenlerine maddi yardım sağlamak" üzere kiralamıştı – ama gerçekte Gherea'nın lokantayı işletmesinden elde edilen gelir, büyük ölçüde Rus devrimci hareketine ve Romanya Sosyalist Partisi'ne gidiyordu. Gherea aynı dönemde Rumence sosyalist eserler, bir süre sonra da Rumence edebiyat eleştirileri yazmaya başladı. Kendisine Romanya'da büyük ün kazandıran en iyi makalelerinin bazılarını, lokanta masasında, iş yüzünden sık sık ara vererek, hesaplar, faturalar ödenirken, tren sesleri, çatal bıçak gürültüleri arasında kaleme aldı.

1880 yılında "Caius Gracchus" imzasıyla "Başbakan I. Bratianu'ya Açık Mektup" yayımlandı. Bu, sosyalist fikirlerin ortaya konduğu ilk Rumence metindi. Açık mektubu Gherea kaleme almıştı. Gherea, kısa bir süre sonra, *Romanya Sosyalistleri Ne İstiyor?* adlı bir kitap yayımladı. Bu kitapta, daha o zamandan az çok Marksist bir ruhla Sosyal Demokrat program sistematik bir şekilde ortaya konuyordu. Bundan sonra Gherea, kendisinin yardımıyla veya yol göstermesiyle çıkan çeşitli yayınlarda, ekonomi politik ve sosyalist teori sorunları üzerine bir dizi makale yayımladı. 1882-1884'te Gherea'nın etrafında toplanan bir grup Rumen aydın, Çernişevski'nin *Sovremennik*'ine [Çağdaş] atıfla *Contemporanul* [Çağdaş] adını verdikleri bir dergi çıkardı. Romanya fikir tarihinde kritik bir yeri olan, sanatın sosyal önemi üzerine meşhur bir polemik, Gherea ile Maiorescu (kendisi bugün, 1913'te Romanya başbakanıdır) arasında yaşandı. Gherea'nın *Contemporanul* sayfalarındaki yazıları son derece parlak ve çarpıcıdır.

Gherea'ya karşı üç açıdan –popülist bir gerici, bir milliyetçi ve neredeyse patolojik denecek düzeyde bir anti-Semit olarak– hasmane bir tavır sergileyen Rumen tarihçi Iorga, Gherea'nın ortaya attığı meselenin, yani sanatın sosyal öneminin "Rumen halkının gelişmesiyle pek bir ilgisi olmadığını" ileri sürüyordu, ama aynı zamanda kendisiyle bütünüyle çelişerek, şu gerçeği teslim etmek zorunda kalıyordu: "Genç kuşağın neredeyse tamamı Gherea'nın tarafını tutmuş, değerli Maiorescu'dan yüz çevirmiştir. Maiorescu gençlerin gözünde, Rumen kültürünün saygın önderi olmaktan çıkmış, tam anlamıyla bir metafizikçi haline gelmiştir." Iorga, Gherea'yı Rumen halkının gelişmesinin tarihinden bu şekilde silmeye çalışırken, aynı zamanda bütün bir Rumen "Aydınlanması" dönemini de, Romanya'daki aydın kuşaklarının en kötüsü sayılamayacak olan 1880 kuşağını da silmiş oluyordu.

Hareket öyle büyüdü ki, artık günlük bir sosyalist gazete çıkarabiliyordu, hatta sosyalistler Romanya parlamentosunda birkaç sandalye kazanmıştı. 1893 yılında Zürih'te yapılan Sosyalist Enternasyonal Kongresi'ne Romanya Sosyalist Partisi çok etkileyici bir heyetle katıldı. Ancak, 1880'lerde Romanya sosyalizminin kendine ait bir sosyal tabanı olmadığı kuşku götürmez bir gerçekti ve Gherea da o günlerde bile bu noktayı hiç gözden kaçırmamıştı: Az sayıda işçi vardı, bunların büyük çoğunluğu da yabancı kökenliydi, ama bir sınıf olarak proletarya mevcut değildi. Aydınlar arasında Marksizmin –sınıf mücadelesinin bir silahı olarak değil, teorik bir sistem olarak Marksizmin– yayılmasını sağlayan tam da bu koşullardı. Böyle bir durumun iç çelişkisi er geç kendini gösterecekti. Şu var ki entelijansiya, Marksizmle bağlarını koparmadan önce, öğretiden kopmadan, serfliğin hüküm sürdüğü kırsal alanda faaliyetleri için bir zemin bulmaya çalıştı. Dışarıdan bakıldığında

dikkate değer bir başarı kazanmış görünüyorlardı, ama söz konusu gelişme tam da bu nedenle hareketin bütününe öldürücü bir darbe vurdu.

1898-1899'da birkaç ay içinde köylerde altı yedi yüz sosyalist kulüp açıldı. Köylülere çekici gelen tabii ki Marksist öğreti veya sosyalist ideal değildi, toprak sorunuydu. Yönetici oligarşinin gözünde bu nedenle köylü hareketi daha da korkutucu bir nitelik taşıyordu. Entelijansiya zararsız kentsel alanlarda sosyalizmi hararetle tartışırken, bununla pek ilgilenmediler. Ama köylü hareketinin hızla geliştiğini gördükleri zaman çileden çıktılar. Sosyalist gazete *Yeni Dünya*'nın editörlerinden Ficsinescu ve hareketin liderlerinden Banghereanu adlı bir işçi tutuklandı ve polisin kötü muamelesine maruz kaldı. Hüküm giydikleri suçların en çarpıcısı... "dolandırıcılık"tı (köylü kulüplerinde siyasal amaçlarla para toplanması gerekçe olarak kullanılmıştı). Bu kişiler vatandaşlık haklarından ve siyasal haklarından yoksun bırakıldılar. Ficsinescu'yla Ploesti'de, Gherea'nın evinde tanıştım. Bu ağır darbenin ardından (eski arkadaşlarının davayı satmaları, olan biteni kendisi için daha bir ağırlaştırmıştı), Belçika'ya gitmiş, bir teknik kolejde öğrenim görmüş, şu anda Romanya'nın petrol sektöründeki en saygın mühendislerden biri... Bu dramatik epizot bir anda siyasal ilişkileri aydınlığa kavuşturmuştu; boyarlar ve *ciocoi* oligarşisinin, kendi idaresinin temellerini sarsacak bir hareket ortaya çıktığı zaman, işi hiç de şakaya almaya niyeti olmadığını, dolayısıyla entelijansiya köylüler arasında ajitasyona girişirse, ölümüne bir kavgaya hazır olması gerektiğini entelijansiyaya göstermişti. Bu da meselenin sonu demekti. Politik geleneklerden veya mücadele azminden yoksun olan entelijansiya geri çekildi. Ficsinescu ve Banghereanu henüz hapiste yatarken, aydınlar, "revizyonist" teoriler kılıfını uydurarak Sosyalist kamptan Liberal kampa geçmeye başladı...

Bu yıllar, Gherea'nın yoğun edebiyat faaliyetleri yürüttüğü yıllardı. 1892 yılında edebiyat eleştirisi ve bilimsel konular üzerine yazılarını derlediği iki ciltlik bir eser yayımladı (daha sonra bir üçüncü cilt yayımladı) ve Romanya'nın sanat ve bilim çevrelerinin en seçkin isimlerini bir araya toplayan bir dergi çıkarmaya başladı. Bu dönemde yayımladığı, materyalist tarih anlayışı üzerine bir kitapçığı Fransızca, Bulgarca ve Sırpçaya çevrildi. Gherea, aynı zamanda, daha sonra bir kitapçık şeklinde yayımlanan "Eski Sosyalist" imzasını kullandığı bir dizi makalede, düşman kampa geçen eski yoldaşlarıyla hesaplaştı. Taras Şevçenko ve Max Stirner üzerine yazdığı çalışmaları Fransızca ve Bulgarcaya çevrildi. Stirner hakkındaki eseri, *Sosyalizm ve Anarşizm* adlı kitapçığıyla birlikte Rusçaya da çevrildi.

Romanya entelijansiyasının tarihindeki idealist dönem kapandı. Parlamentoda sosyalistlerin Liberal Parti'ye sızması tehlikesi konusunda bir soru sorulan eski Liberal lider Sturdza, böyle bir tehlike bulunmadığını söyledi. Ona göre olan biten, sosyalizme ilgilerini kesen "müşfik gençlerin" (*tenerimea generoasa*) milletin refah ve saadeti için çalışacak olmasından ibaretti. Sosyalizmden kaçanlar, "müşfik" diye adlandırılıp Romanya siyasal tarihinde yerlerini almıştı. Aralarından gazeteciler, milletvekilleri, valiler, bakanlar çıktı, ama "Liberal" Parti'nin toprak ağası yanlısı siyaseti üzerinde hiçbir etkileri olmadı. Bu "Pavlus"ların pek çoğu tam anlamıyla birer "Saul"a dönüşmüştü. Örneğin bir zamanlar Gherea'nın en yakın çalışma arkadaşlarından biri, birçok sosyalist eserin yazarı ve *Contemporanul*'un editörü olan Nadejde, artık sosyalistleri sürekli eleştirmeyi meslek edindi ve militan bir anti-Semit haline geldi. "Müşfik"ler, 1907 yılında, iktidardaki Liberal Parti, köylü isyanını çok şiddetli bir şekilde bastırırken ve işçi sınıfının genç örgütlerini ezerken, bulundukları

sorumlu makamlardan ayrılmadılar, koltuklarına yapıştılar.

Rumen boyarların övündüğü bütün anayasal güvenceler, kitleler harekete geçer geçmez, bir tarafa bırakıldı. Romanya meşrutiyet hukukunun sinik felsefesi, Mufazakâr Demokratların (bugünkü İçişleri Bakanı Take Ionescu'nun partisinin) yayın organı *La Roumanie*'de [Romanya] 1907 yılında en özlü şekilde ifade edilmiştir: "Birkaç yıldır," diye yazıyordu bu gazete, "siyasal partilerimizin hayatında gözlemlediğimiz bir olgu var: Mücadelemizde geçmişte kullandığımız taktikleri kullanmamız, artık, kitlelerin okumaya, hareketlenmeye ve bir şeyler anladıklarını zannetmeye başladığı günümüzde mümkün değil. Yalnızca yirmi yıl önce politikayla ilgilenen bir avuç insan vardı ve o günlerde gazetelerimize anarşist bir hava verme ve çılgın devrimciler gibi hareket etme lüksünü kullandık – doğrusu bu da ne denli sorumsuz hareket ettiğimizi gösterir. Kimse bizim eleştirilerimizi ve protestolarımızı ciddiye almıyordu ve herkes bunun 'başka bir kılığa bürünmüş Jakobenlik' olduğunu kabul ediyordu. Ama yeni faktörün, yani kitlelerin kendini göstermesiyle, siyasal hayatımızda her şey değişti. Eğer anarşizan anayasamız harfiyen uygulansa, ortada anayasa falan kalmaz, tam bir karmaşa yaşanır. Liberal iktidarın almak zorunda olduğu asayiş tedbirlerini hiçbir Muhafazakâr onaylamamazlık edemez, böylece karışıklık çıkaranların ülkemizi tehdit eden faaliyetleri en kısa sürede önlenmiş olacaktır." Asayişi korumaya yönelik bu tedbirlerden biri, 15 bin köylünün katledilmesiydi – "müşfikler" de bu tedbire açıktan veya zımnen onay verdiler.

Ne yazık ki sosyalist entelijansiyanın dönemi sona erdi. Ama bunun ardından, bilindiği gibi, uyanan kitleler okumaya, hareketlenmeye ve bir şeyler anladıklarını zannetmeye başladılar. İşçi hareketine dayanan yeni

bir sosyalist parti kuruldu. Gherea, en başından beri bu partide yeri doldurulamayacak bir kuramsal danışman ve güvenilir bir mali destekçi işlevi gördü. Yeni partinin politik liderliğini Hristo Rakovski üstlendi.

Gherea, faaliyetlerinin ikinci evresinde, İşçi Partisi'nin gazetesindeki ve aylık teorik dergisindeki makalelerinin yanı sıra, *Neo-iobagic* (Yeni serflik) adlı temel eserini yayımladı. Bu eserde, Romanya'da hüküm süren yarı-serfliğe dayalı tarımsal ilişkileri, ülkenin sosyal gruplaşmalarının, devlet sisteminin ve siyasal partilerinin ekonomik temeli olarak tahlil etti. Muhafazakâr olsun, Liberal olsun bütün basının hiç de şaşırtıcı olmayan sessizlik komplosuna rağmen, 5000 basılan kitap tükendi. Eserin tam anlamıyla bilimsel bir nitelik taşıdığı ve Romanya kitap piyasasının küçüklüğü göz önüne alındığında, bunun istisnai bir başarı olduğu kolayca anlaşılır. Bu kitabın siyasal etkisi, ancak bugün, tarım sorunu ülkenin siyasal hayatında bir kez daha ilk gündem maddesi haline gelirken tam olarak hissedilecek.

Kievskaya Misl, No. 236, 238
27 ve 29 Ağustos 1913

Yahudi Sorunu

Hiçbir şey Romanya'yı Yahudi Sorunu kadar gerçek yüzüyle ve eksiksiz olarak göstermez. Kral Carol her zaman "anayasaya harfiyen" bağlı kalmasıyla övünüyor. Rumen basını, kral hakkında yazarken büyük bir özgürlüğe sahip, hiçbir yaptırımla karşılaşmıyor. Bu ülkede bakanlara "Ekselansları" diye hitap edilmiyor. Siyasal mülteciler iade edilmiyor. Ama siyasal özgürlüklerin bu yaldızlı yüzeyinin altında gerçek, sahici Romanya bulunuyor – bu Romanya, köylülüğün durumunda en derin

şekilde, Yahudi Sorunu'nda ise en çarpıcı şekilde kendini gösteriyor.

Üç yüz bin Romanyalı Yahudi, Romanya vatandaşı sayılmıyor. Kendileri, babaları, dedeleri Romanya'da doğmuş. Başka bir devletin himayesi altında değiller, daha önce de olmamışlar. Yine de Romanya'da yabancı muamelesi görüyorlar. Romanyalı Yahudi hiçbir anayasal güvenceye sahip değil. Herhangi bir Yahudi, her an ülkeden gezgin bir serseri gibi sınır dışı edilebilir. Kaç nesildir Romanya'da yaşayan aileler, bir an bile burada yalnızca misafir olduklarını unutamıyorlar. Ama mesele bundan ibaret değil. Devlet, Yahudilere vatandaş statüsü tanımazken, onların omuzlarına vatandaşlığın bütün yükümlülüklerini yüklüyor. Yahudiler yalnızca bütün vergileri ödemek zorunda değiller, aynı zamanda askere de alınabiliyorlar. Yabancı sayılmalarına rağmen, Rumen ordusunda görev yapıyorlar. Yahudi işçiye, zanaatkâra, tüccara Romanya vatandaşlığı vermeyen –yani Rumen soyundan her yankesiciye tanıdığı en temel hakkı tanımayan– devlet, son seferberlikte 30.000 Yahudi'yi silah altına çağırdı.

Ülkenin Yahudi Sorunu'nda aslında bütün Romanya görünüyor. Köylülüğün serflik zincirleri altında olması, devlet hazinesine dadanan asalaklar, boyar-*ciocoi* kliklerinin egemenliği – Romanyalı Yahudilerin her türlü haktan yoksun olması, bütün bunları adeta taçlandırıyor.

Romanya'da iktidar Purişkeviç'in ellerinde. Romanya topraklarının efendisi o; kolunu dirseğine kadar devlet hazinesine sokmuş; burada sosyal ve siyasal atmosfer, onun yarattığı zihinsel ve ahlaki kirlilikle dolu. Purişkeviç Yahudilerden "nefret" ediyor. Ama bu özel bir tür nefret. Yahudiler olmadan Purişkeviç'in gemisi yürümez. O da bunu çok iyi biliyor. Yahudilere ihtiyacı var. Ama hangi Yahudi'ye? Haklardan yoksun, bu yüzden bireyselliği bulunmayan Yahudi'ye. Bu tür Yahudi'ye,

toprak ağası Purişkeviç ile köylüler, politikacı Purişkeviç ile kolladığı seçmen kitlesi arasında aracı rolü düşüyor – araziyi işleten kiracı, tefeci, komisyoncu veya rüşvet yiyen gazeteci görevleri üstlenmek zorunda. Purişkeviç için en kirli işleri yapması gerekiyor –Purişkeviç'in de zaten başka türlü işi olmaz– ve başka bir şeye de karışmamak zorunda. Ama hepsi bu kadar da değil. Bütün haklardan yoksun olan Yahudi, feodal sömürünün aracı olarak hizmet ederken, aynı zamanda sömürülenlerin gazabını üzerine çekecek paratoner işlevini de üstlenmesi gerekiyor. Köylüyü soyup soğana çevirdikten ve aynı köylünün doldurduğu devlet hazinesini yağmaladıktan sonra, Romanya'nın Purişkeviç'i, kaderin omuzlarına yüklediği en yüce görevi yerine getiriyor, hatip kürsüsünden veya basın organlarının sütunlarından Yahudi tefeciyi şiddetle kınıyor... Rumen anti-Semitizminin serflikteki temeli işte bu. Ama iş bununla da kalmıyor. Bin bir türlü engelle karşı karşıya olan ekonomik kalkınmanın ancak yavaş bir seyir izlediği durağan bir ülkede, talepleri karşılanmayan çeşitli halk kesimlerini, en az direniş gösterilecek hedefe yöneltiyor – anti-Semitizm hedefine. *Ciocoi*, yani boyarların topraklarını satın alan veya kiralayan yeni toprak sahipleri, doğal olarak, kırsal tefecilik faizlerini milli, Hıristiyan, hakiki Rumen ellerinde toplamanın yollarını arıyor. Kırsal kesimden uzaklaştırılan Yahudiler, Romanya'nın kentsel nüfusunun neredeyse üçte birini oluşturuyor. Zanaatkâr, esnaf, lokantacı, ayrıca doktor ve gazeteci, Yahudilerin rekabetinden büyük rahatsızlık ve öfke duyuyor. Hukukçu, memur, subay, hepsi, Yahudiler eşit hakları elde ederse, kendi müşterilerini ellerinden alacaklarından veya mesleklerine gireceklerinden çekiniyor. Serfliğe dayanan milli devletinin kırsal kesimdeki elemanları olan öğretmen ve papazlar, köylüye, yoksulluğunun ve serfliğinin nedeninin Yahudiler olduğunu anlatıyor. Gazete, köylüye

ulaştığı ölçüde aynı şeyi söylüyor. Anti-Semitizm devlet dini haline gelmiş, iyiden iyiye çürümüş ve esas olarak ayrıcalıklara dayanan bir anayasanın yaldızlarıyla örtülmüş feodal bir toplumu bir arada tutan son psikolojik çimento işlevini görüyor.

1879'da[146] toplanan Berlin Kongresi'nde Avrupa diplomatları Güneydoğu Avrupa'nın haritasını tırnaklarıyla yeniden çizerken, başlıca kaygılarından biri, yeni kurulan devletleri Avrupa sermayesine engelsiz bir şekilde açmaktı. Bununla yakından ilgili bir konu, etnik kökeni veya inancı ne olursa olsun herkese vatandaşlık haklarının tanınmasıydı, Berlin Antlaşması'nın 44. maddesi de, bu ölçüte uyulmasını, Balkan devletlerinin tanınmasının önkoşulu olarak tanımlıyordu.[147] Bu koşul, Romanya'yı, ülkede yaşayan 300.000 Yahudi'yi eşit haklara sahip vatandaşlar olarak kabul etme zorunluluğuyla karşı karşıya bırakıyordu – aksi takdirde Romanya kendisini, Berlin'de oluşturulan Areopagus'un[148] belirlediği uluslararası hukuk hükümlerinin dışında bulacak ve diplomatik antlaşmaların sağlayabileceği asgari garantilerden yoksun kalacaktı. Devletin bağımsızlığı, uluslararası konumunun sağlamlaştırılması... Böyle so-

146 Doğrusu 1878 olacak.

147 Berlin Antlaşması'nın 44. maddesi şöyledir: "Romanya'da din ve inanç farkları, kamu görevlerine, resmi meslek ve hizmetlere erişimine ilişkin vatandaşlık haklarından ve siyasal haklardan yararlanmayla ilgili herhangi bir hususta herhangi bir kimsenin dışlanması veya haklarının tanınmaması için gerekçe gösterilemez.
Gerek Romanya devletinde doğanların gerekse yabancıların her türlü ibadeti açıkça yapma özgürlüğü güvence altındadır ve hiçbir cemaatin hiyerarşik yapısına ve ruhani liderleriyle ilişkilerine yönelik hiçbir türde kısıtlama getirilemez.
Düvel-i Muazzama'nın ticaretle ve başka işlerle iştigal eden vatandaşları, dinsel inançları ne olursa olsun, Romanya'da tam eşitliğe sahip olacaktır."

148 Areopagus: Atina'da, Akropolis'in kuzeybatısında bir tepe. Antik Yunan'da en yüksek mahkeme bu tepede toplanırdı, bundan dolayı söz konusu mahkeme de bu adla anılır. (ç.n.)

yutlamalar uğruna bir feodal kastın, ayrıcalıklarından bir kısmını gönül rızasıyla feda ettiği nerede ve ne zaman görülmüş? Böylece "Avrupa" ile Rumen devleti arasında Romanyalı Yahudilerin kaderine ilişkin bezdirici bir tartışma başladı.

Bu, Avrupa diplomatik tarihinin en ilgi çekici sayfalarından biridir. Carol, ne aile gelenekleri bakımından, ne de Romanya tahtında oturan kral kimliğiyle (o sırada henüz "prens" unvanını taşıyordu) bir Yahudisever olarak sınıflandırılamaz. Romanya'nın bağımsız prensi olarak tanınmasının, o güne kadar haklardan yoksun yaşamış, bundan sonra da öyle yaşamaya pekâlâ devam edebilecek birtakım Yahudilerin kaderine bağlı kılınmasına samimi bir öfke duydu, küplere bindi – ama Avrupalı diplomatlarla görüşmelerinden anladı ki, bu konuda yapacak bir şey yoktu; ister istemez tavizler verilecekti. Kralın babası Hohenzollern-Sigmaringen Karl-Anton, oğlunu tavsiyelerinden mahrum bırakmıyor, aynı zamanda Romanya kralı ile Berlin'deki güçlü akrabası arasında bir aracı rolü oynuyordu. Kendisine daha 1868'de, Berlin Kongresi'nin toplanmasından on yıl önce, Romanya Yahudileri meselesi Avrupa diplomatları tarafından Paris Antlaşması'nın[149] 46. maddesine dayanılarak gündeme getirildiğinde, şunları yazmıştı: "Bütün bu Yahudi meselelerinin bir *noli me tangere*[150] olduğu şeklindeki görüşümü daha önce ifade etmiştim.

149 Paris Antlaşması (1856), Rusya ile Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Sardinya Krallığı arasında yapılan Kırım Savaşı'nı sona erdirmişti. Bu antlaşmanın 46. maddesi şöyledir: "Babıâli, bu prensliklerde [yani daha sonra Romanya haline gelecek Eflak ve Boğdan beyliklerinde] muhtar idare kurulmasını ve –dinsel, hukuki, ticari ve seyrüseferle ilgili alanlarda– tam hürriyet sağlanmasını taahhüt eder." Paris Antlaşması, 1878 Berlin Antlaşması'na kadar Osmanlı İmparatorluğu ve Balkanlar'daki düzen için temel diplomatik dokümandı.

150 Latince, kelime anlamıyla "bana dokunmayın" anlamına gelen bir ifade. Meselenin kurcalanmaması gerektiği konusunda bir uyarı sözü.

İşin doğrusu şu ki, bu, Avrupa'nın bir çocuk hastalığı, ama bir vakıa olduğunu kabul etmek gerekiyor; bu konuda hiçbir şey yapılamaz, çünkü Avrupa basınının tamamı Yahudilerin mali kontrolü altında. Kısacası, paralı Yahudiler, destekleri yararlı, düşmanlıkları ise çok tehlikeli olabilecek büyük bir güç konumundalar..."

İhtiyar feodalist, Yahudilerle özdeşleştirdiği mali sermayenin gücüne adeta mistik bir korkuyla bakıyor; gerek baba gerekse oğul bu iki Hohenzollern'in gözünde Yahudi Sorunu, Moldava kentlerinin pis kenar mahallelerinde yaşayan sefil paryaların kaderi meselesi değildir, yalnızca "Avrupa basınını kontrolü altında tutan" Rothschild'larla ve Bleichröder'lerle ilişkiler meselesidir.

Romanya'da Yahudilere karşı düzenlenen pogromlar ve adli ve idari aygıtın yaptığı vahim hareketler, bu sorunu sık sık Avrupa'nın gündemine taşımıştır. Parlamentodaki sorular, basındaki ajitasyon, diplomatik notalar... 1872 yılında Alman İmparatoru I. Wilhelm, Bükreş'teki akrabasına kendi eliyle bir mektup yazdı; mektubun anlamı, "bütün bunlara" bir son verilmesi gerektiğiydi. O günlerde Yahudilere mezalim manzaralarına henüz o kadar alışmamış olan Avrupa kamuoyu, diplomatlarına aktif müdahalede bulunmaları için baskı yapmıştı. Bunun üzerine Kral Carol 1872 yılı Haziran ayında babasına şunları yazdı: "Birkaç ay önce bu taraflardaki Yahudiler hâlâ, buradaki belirli çevrelerin sempatisine sahipti, ama Avrupa'da öyle büyük bir yaygara kopardıkları ve her ülkedeki Yahudi basını Yahudilere eşit hakları zorla kazandırmak amacıyla bu ülkeye o kadar haksız saldırılar yönelttikleri için, Yahudilerin artık burada umutlarını bağlayacakları hiçbir güç yok." Tabii ki sermayedar Yahudi büyük bir güç – Kral Carol bunun farkında. Ama bir başka şeyin daha farkında olmayı öğrenmiştir kendisi: Tıpkı Romanyalı boyarların, ülkelerinin uluslararası çıkarları uğruna ayrıcalıklarından vazgeçmeye

hiç niyetli olmaması gibi, borsanın Yahudileri de, Moldava'daki dindaşları hatırına iyi bir kârı bırakmaya hiç hazır değil. "Yahudi *haute finance*," diye yazıyordu kral babasına, "yalnızca anti-Semitik Romanya'yla hiçbir mali ilişkiye girmeyeceğini değil, ama aynı zamanda bu ülkeyle bu tür ilişkilere de karşı çıkacağını ilan etmişti. Yine de tütün tekeline dair büyük Macar Yahudi şirketiyle bir anlaşmaya vardık ve bütün beklentilerin aksine, onlardan yıllık sekiz milyonluk bir teklif aldık – her iki taraf için de mükemmel bir iş anlaşması!"

Anlaşılan ancak Berlin Kongresi'nden sonra mesele belirleyici bir nitelik kazandı. Romanya'nın uluslararası konumu artık, yukarıda gördüğümüz gibi, doğrudan Yahudi Sorunu'nun çözümüne bağlı hale getirilmişti ve –daha da şaşırtıcı görünen nokta– Romanya'ya en büyük baskıyı yapan ülke Almanya'ydı. Berlin Kongresi kararlarını uygulamaya sokmayı bir anlamda kendine görev olarak biçen Bismarck, Yahudilere eşit haklar tanınmadıkça Bükreş'le herhangi bir dolaysız diplomatik ilişkiye girmeye yanaşmıyordu. "Ben," diye yazıyordu Karl-Anton oğluna, "Yahudi Sorunu'nun çözümü önündeki neredeyse aşılmaz güçlükleri ve engelleri tam anlamıyla takdir ediyorum, ama Avrupa'nın iradesine karşı savaşmak mümkün değil... Berlin Kongresi kararlarının harfi harfine uygulamaya konması *conditio sine qua non*,[151] çünkü ne İngiltere, ne Fransa, ne Almanya, ne de İtalya son dakikada anlayış gösterecek."

Yine de Romanya politik klikleri boyun eğmediler, konferans odalarında soruna ilişkin hiçbir ilerleme sağlanamadı ve Bismarck gitgide sabırsızlanmaya başladı. Demir Şansölye'nin kalbinin Moldava Yahudilerinin çıkarları için bu kadar candan atması gerçekten dikkat çekiciydi; onun açısından, o Doğu ülkesinin tahtındaki

151 Olmazsa olmaz koşul. (ç.n.)

Hohenzollern'in çıkarları, haklardan mahrum birtakım paryaların kaderi yanında adeta bir hiçti! Gelgelelim çıkar gözetmeyen tarafsızlığın bu çarpıcı örneği, Romanya demiryolları meselesiyle bir parça gölgelendi; demiryollarının Bükreş tarafından Berlin bankerlerinden satın alınması da, Romanya'nın yeni sınırlarında bağımsız bir devlet olarak tanınmasının önkoşulu haline getirilmişti. Rumen hükümeti de demiryollarını satın almaya sıcak bakıyordu, ama başlarında Yahudi Bleichröder'in bulunduğu Berlin bankerlerinin ısrarla dayattığı Shylock[152] benzeri koşulları kabul etmek istemiyordu. Derken meselenin rengi birden değişti. İtalya, Romanya anayasasından 7. maddesinin çıkarılması gibi yalnızca formel nitelikte bir düzenlemenin yapılmasını yeterli sayıyordu (söz konusu madde Yahudilerin haklardan yoksun bırakılmasının hukuki dayanağını oluşturuyordu); İngiltere, hiç değilse birkaç Yahudi'nin vatandaşlığa alınması gibi göstermelik bir hamleyi şart koşuyordu; Büyük Devletler içinde en uzlaşmaz tavır sergileyen Almanya ise... demiryollarının Bleichröder'in öne sürdürdüğü koşullarla satın alınmasını talep ediyordu. Yavaş yavaş anlaşıldı ki, Bismarck'ın *temel* koşuluydu bu. Yahudilerin eşit haklara kavuşmasına ilişkin soyutlamalar, Bleichröder'in bankalarının şişkin hisseleri tarafından kolayca yutuldu. Zorlu, gerilimli bir pazarlık süreci başladı; bu süreçte, hisselerin değeri, Yahudi kanının değeriyle o kadar karıştı ki, müzakereleri yürütenler herhangi bir anda tam olarak neyin müzakere edildiğini her zaman kestiremiyorlardı.

Bu arada parlamentoda kriz üzerine kriz yaşanıyordu. Milletvekilleri de, senatörler de hiçbir tavize yanaşmıyordu. "Büyük toprak sahipleri ağır borç yükü altın-

152 Shylock: Shakespeare'in *Venedik Taciri* adlı oyununda tefeci Yahudi karakter. Borç verirken aşırı taleplerde bulunmanın simgesi olmuştur. (ç.n.)

da," diye yazıyordu kral babasına. "Romanya'da vârisin mülkü satması önünde hiçbir hukuki engel yok; Yahudiler toprak satın alma hakkı kazandıkları gün, bütün araziler, çiftlikler kanunen onların olacak, çünkü bütün ipotekler onların elinde." Ne var ki parlamento yavaş yavaş sakinleşti. Koalisyon hükümeti, parlamenterlere, atılacak adımın Berlin Kongresi kararlarını şeklen tanımaktan ve birkaç Yahudi'yi vatandaşlığa alarak "iyi niyet" göstermekten ibaret olduğunu açıkladı. Ana mesele demiryollarının satın alınmasıydı. Bismarck, Romanya büyükelçisi Sturdza'ya[153] Berlin'in Yahudilere ilişkin tavrının altında ne yattığını muhteşem bir açıksözlülükle açıklamıştı. Romanya'da demiryolları inşa etme işini, Yahudi Strousberg üstlenmiş, Silezya'nın sermayedarlarını ve kodamanlarını bu girişime katılmaya ikna etmişti. Onlar da, eş dostlarının, yakın çevrelerinin yanı sıra, her iki taraftaki bütün tanıdıklarını projeye dahil etmişlerdi. Romanya demiryolları hisselerinin sahipleri arasında bu dünyanın büyükleri yer alıyordu – yüksek devlet görevlileri, saray hanımefendileri, onların teyzeleri, uşakları, faytoncuları; kısacası "bütün Berlin". Strousberg'in işleri batmaya yüz tutunca, Prusya kralı olarak Wilhelm, Silezya'nın kodamanlarını kurtarmak için müdahale etmek zorunda kaldı. Kral zararların bir kısmını kendi kaynaklarından karşıladı, ardından banker Bleichröder'in meseleyle ilgilenmesini istedi. Bleichröder, bunun kendisi için bir "şeref" olduğunu bildirdi; ama zarara uğramak da istemiyordu. İşi devralırken Romanya'nın hisseleri kendi belirleyeceği koşullarda almasını ısrarla istedi. Söz konusu koşullar çok ağır

153 Dimitrie Sturdza Romanyalı yazar ve devlet adamı. Prens Cuza'nın tahttan indirilmesinde [1866] rol oynamıştı. 1870'li yıllardan beri pek çok kez bakan olmuş, başbakanlık koltuğuna da oturmuştur. Ulusal Liberal Parti'nin önde gelen liderlerindendir. (L. T.) [Sturdza (1833-1914), 1895-1914 yılları arasında dört kez başbakanlık yapmıştır.]

ve küçük düşürücüydü. Ama Bismarck Bleichröder'in yardımına yetişti; bu hisselerin değerinin Romanya'nın bağımsızlığının değeri olduğunu ilan etti. Silezya'nın kodamanlarının, saray hanımefendilerinin, onların uşaklarının çıkarları, hatta kralın kesesi söz konusuyken, başka türlü nasıl davranılabilirdi? Peki Romanya Yahudilerinin haklarının bütün bunlarla ne ilgisi vardı? Ne ilgisi vardı da ne demek? Bismarck, Romanya hükümeti, borsacı Yahudi Bleichröder'in belirlediği koşullara uymayı kabul etmezse, Berlin Kongresi'nin Yahudilerin haklarına ilişkin hükümlerinin cidden uygulanması konusunda ısrarcı olma tehdidinde bulundu. Böylece mesele, büyük bir mali ve siyasi şantaja dönüştü. Burada söz konusu olan, Strousberg'in girişimine Prusya soylularının yatırdığı 100 milyon marktı, Romanya Yahudilerinin hakları ise şantajla para koparmak için araç olarak kullanıldı.

1879 yılı Ağustos ayında basiretli Karl-Anton oğluna şunları yazıyordu: "Sanırım bütün bu zaman zarfında demiryolu meselesi Almanya için en önemli meseleydi, Yahudi Sorunu hedef değil, yalnızca bahaneydi." Bükreş yönetimi işin içyüzünün ne olduğunu, aslında meselenin bir borsa konusu olduğunu bütün çıplaklığıyla kavrayınca, sorunları, bir anda, çözümü çok basit bir sorun haline geldi. Bleichröder'in çıkarı için devleti birkaç milyon zarara uğratmak, Romanya demiryollarının kontrolünün Berlin'de kalmasında ısrar eden Yahudi banker önünde "aziz vatan"ı küçük düşürmek – bu gibi zorluklar karşısında yönetici kastlar ne zaman tereddüt göstermişlerdir ki? Berlin'in koşulları kabul edildi, bundan sonra Yahudi Sorunu'nun "halli" boş bir formaliteye indirgendi: 1876-1878 yıllarında Osmanlılara karşı savaşta orduda hizmet eden 900 Yahudi Romanya vatandaşı yapıldı. Geri kalan 299.100 Yahudi, Berlin Kongresi öncesinde durumları neyse, aynı durumda kaldılar.

Bu olayda en şerefli rolü kim oynadı: Kralın kesesini ve Bleichröder'in kasasını savunmak için liberalizm çığırtkanlığı yaparak ortalığı birbirine katan Bismarck mı? Romanya'daki dindaşlarının haklardan yoksun konumu sayesinde kâr oranını birkaç puan artıran Bleichröder mi? Yoksa feodal imtiyaz ve kast hâkimiyetini korumak uğruna ülkelerini toptan ve perakende satmaya hazır olan Romanya yönetici oligarşisi mi? Bu soruları cevaplamak kolay değil. Yalnız bir şey kesin olarak söylenebilir: Bu konuya ilişkin diplomatik dokümanları ve ilgili tarafların özel yazışmalarını okurken, büyük bir iğrenti hissinin benliğinizi kaplamasını asla engelleyemeyeceksiniz.

***

Romanya'da nüfus istatistikleri çok kötü tutuluyor, dolayısıyla insanların meslek kategorilerine dağılımına ilişkin sayısal bilgiler ancak yaklaşık değerler olabiliyor. İhtiyaç duyduğum bilgileri bana sağlayan, "Romanya Yahudileri Birliği" sekreteri G. S. Labin'in tahminlerine göre, işçi ve küçük zanaatkâr statüsünde olan hanelerin sayısı 30.000; bu da, toplam yaklaşık 150.000 kişi demek, yani toplam Yahudi nüfusunun yarısından fazlası anlamına geliyor. Onları esnaf, tüccar, sanayici ve arazi kiralayıp işletenler izliyor; 400-500 doktor, 30-40 hukukçu, birkaç mühendis ve iki profesör var. Bütün bu Yahudi nüfusu içinde Romanya vatandaşlığına kabul edilenler, Osmanlı-Rus Savaşı'na katıldıkları için 1879 yılında Rumen vatandaşı yapılan yaklaşık 900 kişi –bunların da yarısından çoğu artık hayatta değil– ile 1879'dan sonra haklarında tek tek karar çıkarılan 400 kişiden ibaret. Aynı dönemde yabancılara, yani özellikle Yahudilere yönelik 300-350 tane ayrımcı yasa çıkarılmıştır. Bu yasalar köylülere hiçbir yarar sağlamamıştır, aslında yasaları çıkaranların böyle bir hedefi de yoktu: Amaç, yalnızca yönetici ve sömürücü kastın çı-

karlarının savunulmasıydı. Yahudilerin kırsal kesimde oturması yasaklandı – ama toprak kiralayıp işleten Yahudi'ye, yani büyük arazi sahiplerinin ihtiyaç duyduğu Yahudi'ye bu hak tanındı. 1907 köylü isyanından sonra, "yabancı"ların 4000 hektardan geniş arazi kiralamasını yasaklayan bir yasa çıkarıldı – köylüler açısından hiçbir değişiklik getirmeyen, ama kiracı-işletmeciyi toprak ağalarına daha da bağımlı hale getiren bir kısıtlamaydı bu. Bir dizi yasa, Yahudilerin devlet, belediye ve toplum hizmeti görevlerinin herhangi birine girmesini yasaklar. Yahudiler hukukçu, eczane sahibi, borsada *dealer* ve *broker* olamaz. Bu yıl, seferberlik ilanının hemen öncesinde çıkarılan özel bir yasayla, kırsal pazarlar borsayla aynı statüye getirildi. Amaç, Yahudilerin bu düzeyde de ticari faaliyet yapmasını engellemekti. Yahudiler lonca örgütlerinde yönetici olamıyor. Lonca üyeliği zorunlu olduğu için, Hıristiyan zanaatkâr üyesi olmayan loncalar, bir yönetim kurulu oluşturmak için başka zanaat kollarıyla hiç doğal olmayan birlikler kurmak zorunda kalıyor. Yahudi çocukları devlet ilkokullarına kabul edilmiyor. Ortaöğretim kurumlarına ancak "boş" yer varsa kabul ediliyorlar, bu da pratikte neredeyse hiçbir zaman kabul edilmemeleri anlamına geliyor. Yahudiler kendi kaynaklarını kullanarak kendi okullarını açmışlar. Böylece Yahudi çocukları ile Rumen çocukları arasına bir duvar örülmüş durumda; oysa iktidar dizginlerini ellerinde tutanlar Yahudilere vatandaşlık haklarını "bahşetmek" için Rumen toplumuyla bütünleşmiş olması koşulunu getiriyor. Son dönemlerde Yahudi özel okullarına karşı yürütülen ajitasyon sadece bu okulların Yahudi kitlelerinin eğitim düzeylerini yükseltmelerinden kaynaklanıyordu ve şurası açık ki, kültürel düzeyleri ne kadar yüksek olursa, haklardan yoksun bırakılan Yahudilerin çürümüş Romanya devleti açısından yaratacakları tehlike o kadar büyük olacaktır. Sınıflarının ekono-

mik ve politik mücadelesinde yer alan Yahudi işçilere gelince, iktidar sırası kimdeyse o yönetim, düzinelerce, hatta yüzlerce Yahudi işçiyi "istenmeyen yabancılar" ilan ederek sınır dışı ediyor. Hastanelerde bile, Yahudilere ikinci sınıf hasta muamelesi yapılıyor. Liste böyle uzayıp gidiyor...

Feodal durgunluk ortamı, hukuki hakların bulunmaması ve politik ve bürokratik çevrelerdeki yozlaşma ve yolsuzluklar Yahudi kitleleri ezmekle kalmıyor, aynı zamanda onları manevi olarak da çökertiyor. Dileyen, Yahudilerin ayrı bir ulus olup olmadıkları sorusunu istediği kadar inceleyebilir, ama bir bütün olarak herhangi bir Yahudi cemaatinin, içinde yaşadığı ülkede hüküm süren ekonomik ve manevi koşulları yansıttığı, hatta nüfusun çoğunluğundan yapay olarak yalıtıldıkları yerlerde bile o ülke nüfusunun kurucu bir unsuru olduğu su götürmez bir gerçek.

Burada Yahudiler, haklardan yoksun bırakılarak aşağılanmalarına karşı protesto seslerini yükseltme, daha iyi bir gelecek için savaşma ve Romanya halkının ileri unsurları arasında destek arama gücünü hiçbir zaman gösteremediler. Boyarların kırbaçları altında, yalnızca başlarını daha da eğdiler ve aldıkları darbeler arasında neredeyse kaderlerinden gerçekten memnun olduklarını ilan ettiler. 1879 yılında, Romanya o kadar parlak bir şekilde Avrupa'yı "aldattıktan" sonra (aslında tabii ki yalnızca Avrupa aldatılmaya dünden razı olması sayesinde), Kral Carol babasına şu satırları yazmıştır: "Buradaki Yahudiler memnuniyetsizliklerini göstermeyecek kadar *zekiler* ve şimdi vatandaşlığa kabul edilmek üzere başvurmak için acele ediyorlar. ..." "Zekice" tavırlarının bu Yahudilere ne kazandırdığını yukarıda gördük: 300 adet yeni ayrımcı yasa.

Doğru, son üç dört yılda Romanya Yahudileri arasında politik düşünce alanında bir kıpırdanma görülü-

yor, bunun sonucunda "Romanya Yahudileri Birliği" kuruldu. Bu örgütün amacı, Yahudi kitleleri arasında politik aydınlatma çalışması yürütmek, haklardan yoksun konumlarına bu kitlelerin ilgisini çekmek. "Birlik", haftalık bir yayın organı çıkarıyor, bu yayının adı *Birlik* –Yahudiler ile Rumenler arasında birliği kastediyorlar–, çünkü örgüt ulusal-ayrılıkçı bir karakter taşımadığını mümkün olan her yolla vurguluyor. Pinti Yahudi burjuvazi bir günlük gazete çıkarılması için gereken parayı bile vermiyor, oysa günlük gazete büyük politik önem taşıyabilir. Romanya'nın tanınmış mizah yazarı Caragiale bu ülkenin Bay Şişkincüzdan'ını tasvir ederken, ona, "Bana ne haklardan?"dedirtir. "Bana lazım olan, sermaye."

Söylemeye gerek yok, Romanya Yahudilerinin bütün geçmişi, haklardan mahrumiyete, aşağılanmaya, yaltaklanarak kendini sevdirmeye çalışmaya ve "vatansever" ikiyüzlülüğe dayanan bir geçmiş, "Birlik"in taktikleri üzerinde olanca ağırlığıyla kendini hissettiriyor. "Birlik" kitleler arasında etkin bir ajitasyon yürütmeye, Romanya halkının demokrat unsurlarıyla dostane ilişkiler geliştirmeye, Avrupa'nın emekçi halkının kamuoyuna açık bir başvuruda bulunmaya yanaşmamakla kalmıyor – hayır, Birlik, belki de geçici ve koşulların dayatması olarak yorumlanabilecek böyle bir tavrı, başlıca silahına dönüştürüyor. Bütün bunlardan kaçınmasını bir meziyet olarak takdim ediyor; Romanya Yahudilerini savunmak üzere Avrupa'da yükseltilen seslerden kendini özenle ayrı tutuyor; mücadeleye inanmadığını, mücadeleyi olanaklı görmediğini açıkça ilan ediyor, bunun yerine bütün hesap ve beklentilerini yönetici oligarşinin aydınlanıp himmet göstermesi üzerine inşa ediyor. Bu politika en iğrenç ifadesini son Balkan krizinde gösterdi. "Birlik" –sefil, haklardan yoksun, aşağılanan ve kıyımlara uğrayan Yahudilerin birliği!– Rumen şovenizminin

savaşçı saflarında yerini almakta tereddüt etmedi. Yayın organı aracılığıyla "vatanseverlik" –yani bir başkasının toprağına gözünü dikmek– bakımından tescilli Rumen anti-Semitlerinin en azgınlarından aşağı kalmadığını kanıtladı. "Birlik" savaş çığırtkanlığı yaptı, Yahudileri donanmaya katkıda bulunmaya ve gönüllü olarak orduya katılmaya davet etti.

Diyelim bir bakanı aldatmak veya yumuşatmak mümkündür, ama bütün iktidar içgüdülerini mükemmeliyete eriştirmiş bütün bir yönetici sınıfı rüşvetle yola getirmek veya çeşitli hamlelerle teskin etmek veya aldatmak mümkün değildir. Ne var ki "Birlik" bu politikayla başka birilerini aldatıyor: Kendi halkını.

Kievskaya Misl, No. 226, 229, 230
17, 20, 21 Ağustos 1913

Dobruca'ya yolculuk

I. Yolda

Bükreş'ten Köstence'ye giden ekspres tren hâlâ korkunç kalabalık, çünkü seferberlik yüzünden demiryolu trafiğinin felce uğramasından sonra ülkede düzen oturmuş değil, henüz insanlar da, eşyalar da normal olarak bulunmaları gerektiği yerlerde değiller.

Tren öğleden sonra saat dörtte hareket ediyor. Bereketli, ama çok tekdüze görünen bir ova boyunca yol alıyoruz. Hava durgun, bulutsuz, yağışsız ve sıcak. Sıcak, bozkır sıcağı – bunaltıcı, insanın boğazını kurutan, nefesini daraltan, acımasız bir sıcak. Oturduğumuz kadife koltuklar terden sırılsıklam oldu, muşamba yumuşamış, giysilerimize yapışıyor, sağımızda solumuzda oturan yolcular ateş gibi sıcak, darağaçlarını hak eden canavarlar gibi görünüyor gözlerimize. İnsan vagonda bir yarım saat geçirdikten sonra, yanındaki yolculara duyduğu bu

nefret bile kayboluyor; tam bir fizyolojik demoralizasyon düzeyine ulaşıyor, kolunu kaldırıp yelpaze sallayacak, nefes alacak, alnının terini silecek, bir yudum su içecek, şikâyet edecek hali kalmıyor, sessiz sedasız mayışıp kalıyor. Bir yarım saat daha geçtikten sonra, Fyodor Kuzmiç Sologub'un "Ejderha"sı (doğrusu, güneşin ejderha olduğunu ilk kez burada anladım) akşamüzeri yaklaşırken birazcık yorulmaya başlıyor, sıcaktan sersemlemiş, mayışıp kalmış yolcular kımıldıyor, bir parça kendilerine geliyor: Hanımlar ellerine kolonya boca ediyor, pudra sürüyor, erkekler gevşek kravatlarını sıkılaştırıyor, birbirleriyle sohbete başlıyor. Nazik bir yolcu bana yeni marka bir sigara ikram ediyor: "*La Paix de Bucharest.*" Sigarayı içiyor ve Bükreş Barışı duman ve küle dönüşürken etrafa yayılan hüznü seyrediyoruz. Bu bir işaret mi yoksa?...

Vagonda bir uçtan öbür uca yapılan bütün sohbetlerin ana konusu kolera, –seferberliğin sona erişine ilişkin koparılan onca gürültünün, bakanların mülakatlarının, parti entrikalarının, basındaki polemiklerin altında– ara vermeden işini görmeye devam eden kolera. Vagondaki yolculardan biri, Köstence'de para yapmış ve Romanyalı ailesiyle o şehre yerleşmiş bir Fransız fotoğrafçı. Eşi, kızı ve kızının nişanlısıyla beraber yolculuk ediyor. Vagonda ayrıca sert ve enerjik bir genç kadın bulunuyor. Doktormuş, kolerayla mücadele ettiği Corabia'da çalıştığı yerden izin almış, akrabalarıyla birkaç gün geçirecekmiş.

"İnsanlar düzensizlik hakkında yazıyor, konuşuyor," diyor, "ama düzensizlik var, düzensizlik var. Corabia'da korkunç bir durumla karşılaştım. Corabia, Tuna üzerindeki liman şehirlerimizden biridir, çoğu Bulgar ve Rum olan 30.000 kişi yaşar bu şehirde. Orada karşılaştığım manzara gerçekten inanılmazdı. Askeri doktorlar hiçbir şey yapmak istemiyorlardı, korkuyorlardı, meselenin vahametini anlayabiliyor musunuz, hastaya yaklaşma-

ya *korkuyorlardı*, diğer doktorlar da koleraya dürbünle, uzaktan, kuşku duyarak bakıyordu. Orada, Romanya için çok tipik olan bir tavrı, sıradan insanın, köylünün hayatına aşağılayarak bakan 'boyar'ın tavrını görüyordunuz. Hastalık, Corabia'ya evlerine dönen askerler tarafından getirilmiş ve orduya erzak taşıyan köylülerin kağnılarıyla en yakın beş ile (*département*) yayılmıştı. Beş bin kağnı sefer ediyordu ve kimse salgın tehlikesini düşünmüyordu. Yetkililer, ancak kağnı süren köylülerin kendileri koleraya yakalanınca, ne olduğunun birdenbire farkına vardılar, komşu Bulgar köyü Beşlikva'da bir karantina istasyonu kurdular. Yeni gelen 2000 kağnı sürücüsünü orada tutuyorlardı, bir meydanda etraflarına askerleri dikmiş, bekletiyorlardı. Üstelik ne köylülere yiyecek veriyorlardı, ne de hayvanlarına yem, çünkü ellerinde hiç erzak yoktu. Beş gün içinde gerekli testleri tamamlayıp gitmelerine izin vereceklerini söylediler. Ama ellerinde testleri yapmak için gereken hiçbir şey yoktu, hatta bir mikroskop bile bulunmuyordu. Köylüler artık dayanamadıklarını söylediler, oradan çıkmak istiyorlardı. O yere kırk asker daha gönderildi, üzerlerine ateş açma tehdidinde bulundular. Köylüler şunları söyledi: 'Ne yapmamızı istiyorsunuz – burada yağmur altında, açlıktan kıvranan hayvanlarımızın yanında açlık çekecek takatımız kalmadı.' Umutsuzluktan kendilerini Tuna'ya atacakları tehdidini savurdular. Tabii ki aralarında kolera yayılmaya başladı. Durumu gözlerinizin önüne getirin bir: Tıbbi yardım yok, yiyecek yok, yağmurun altında, hâlâ sağlıklı olanların yanında ölüler yatıyor. Biz doktorlar, köylüleri orada bir on beş gün tuttuktan sonra, test mest yapmadan serbest bırakmaya karar verdik. ... Şehrin varoşundaki büyük bir kulübeyi sahra hastanesine çevirdiğimiz Corabia'da da durum farklı değildi: Serum yoktu, tıbbi araç gereç yoktu, yeterli yiyecek yoktu. Çay suyu kaynatmak için bir tencere ile bir

ısıtıcı getirmiştim, işte o tencerede hem çay yapıyorduk, hem de şırıngaları sterilize ediyorduk. Dezenfektan olmadığından, tıbbi personelin alt kademelerinden kişiler koleradan ölmeye başlamıştı, sağ kalanlar da kaçıyordu, biz doktorlar çoğu zaman ölüleri taşımak, mezarlarına götürmek, hatta gömmek zorunda kalıyorduk. Bu koşullar altında ölüm oranı korkunçtu, yüzde 75'in üzerine çıkmıştı. Hastanede memeden kesilmemiş bebekleri olan anneler, çocukları yanında bulunan babalar vardı; anne babaları koleradan hayata gözlerini yumduktan sonra, çocuklar da süt olmadığı için can verdiler – gözlerimizin önünde açlıktan öldüler. Koleranın yayıldığı köylerde durum daha da vahimdi. Yetkililer akıllarını büsbütün kaçırmışlardı. Kolera salgınının kendini gösterdiği köyleri abluka altında almaya çalıştılar: Köylerin etrafını askerlerle sardılar, hiç kimsenin, hiçbir şeyin giriş çıkışına izin vermiyorlardı. Bu şekilde ölüme mahkûm edilen köylüler direnişe geçme tehdidinde bulundular, abluka ister istemez kaldırıldı. Halk bütün bu olup bitenlerden dolayı komutanları suçluyordu; hiçbir koruyucu önlem almamışlardı, hatta Bulgaristan'da kolera olduğunu bile bilmiyorlardı. Örneğin Vrattsa'da bir alayı doğrudan salgının çıktığı yerin göbeğine göndermişlerdi. Alay doktoru (kendisi anlattı bana bunları) komutana alayı başka yere kaydırmasını söylemiş. 'İmkânsız!' 'Niçin?' 'Stratejik hesaplarımız yüzünden böyle bir şey yapamayız.' Bölgede kalan Bulgarlar çocuklar ile ihtiyarlardan ibaretken, ne stratejik hesabıysa artık! Alabildiğine kendini beğenmişlik, düşüncesizlik, kibir – bizim askeri otoritelerimizin kafa yapısı işte bu. Corabia'da insanlar onlara alenen sövüyorlardı, her zaman, her yerde –sokakta, lokantalarda, kahvelerde– subaylar gözlerini yere indiriyordu, ağızlarını açıp tek bir kelime söyleyemiyorlardı, sanki düşman kampındaydılar. ... Kötü, çok kötü. Yeni Dob-

ruca'da ne kadar insan ülke nüfusuna katıldıysa, bir o kadar insan da koleradan ölüyor!"

Yemek vagonunda (bu vagonda dün bir kolera vakası yaşanmıştı) iyi giyimli, neşeli bir topluluk oturuyor, aralarındaki subaylar pırıl pırıl boyanmış botlarıyla, son derece dar belleriyle (şimdilerde hanımefendiler bile bellerini bu kadar ince yapmıyor) ve Fransızca telaffuzlarıyla hemen göze çarpıyor. Küçük masalarda yerlerine otururken, ağır hareketlerle kılıçlarını çıkarıyorlar, yaptıklarına bakmıyorlar, ülkelerinin bir eyaletini ele geçirdikten sonra bir şişe şarapla rahatlamayı hak etmiş birer adam edası var üzerlerinde. Grupların birinin ortasında zarif bir hanımefendiye kur yapıyorlar: Hanımefendi, pek popüler olmayan bir senatörün popüler metresiymiş. Üzerindeki pahalı Fransız giysileri, yüzükler, elmaslarla süslü saati ve üç metre uzunluğundaki altın zinciri Romanya'nın devlet bütçesinin çarpıcı boyutlarını gözler önüne seriyor.

Tuna'ya yaklaşıyoruz. Hava giderek kararıyor. İyi aydınlatılan vagona nehirden ve bataklıklardan sivrisinekler akın ediyor – binlerce sivrisineğin oluşturduğu bulut kümeleri... İlk göründükleri zaman, insanlar onları pek önemsemeden elleriyle kovuyor, haklarında espri yapıyorlar, ama giderek mesele ciddileşiyor. Sivrisinekler sürü halinde insanların kafaları etrafında dolaşıyor, yakalarının, kollarının içlerine giriyor, masa örtülerini, tabakları, bardakları kaplıyor, giderek herkesi ümitsizliğe düşürüyor. Eller, peçeteler, gazeteler havada sallanıyor, herkes başını sallıyor, masanın altında bacaklarını oynatıyor, omuz silkiyor. Kimileri kafalarına gazete kâğıtları sarıyor. Tımarhaneye dönüşüyor vagon. Pencereleri kapatmak imkânsız, yoksa havasızlıktan boğuluruz. Sonunda görevli elektrikleri kapatıyor. Vagon yarı karanlığa gömülüyor, sivrisinekler yavaş yavaş ortalıktan kayboluyor, yolcular şöyle bir doğruluyor ve popüler hanımefendinin yanından "fısıltılar, utangaç soluk alıp

verişler" duyuluyor, her türlü silahla yürütülen komplike manevraları siluet halinde gözlemlemek mümkün.

Tuna Vadisi'nin ötesinde Dobruca başlıyor; bir başka deyişle, artık kesinkes Balkan yarımadasındayız. Tren, Tuna Vadisi boyunca 16 kilometre ilerliyor, iki köprüyü ve bir barajı aşıyor. Şu anda karanlık, ama dönüş yolculuğunda Meyer'in[154] tavsiyesine uyarak Tuna'nın üzerindeki esas köprüyü dikkatlice inceledim. Gerçekten büyük ve çok parlak. 1890-1895 yılları arasında İtalyan mühendis Saligy tarafından yapılmış. Köprünün her iki ayağına konmuş, bronzdan devasa Rumen piyade heykelleri, Balkanlar'da suların da, toprakların da militarizmin damgasını taşıdığını hatırlatıyor insana.

Bükreş'ten Köstence'ye 230 kilometre yolu beş saatte aldık, Köstence'ye gece saat 9.30'da vardık. İstasyonda bizi *Potemkin* mürettebatından Kozlenko karşıladı. Beraber yolculuk ettiğim Bulgar doktor arkadaşımın [Rakovski] annesinin çiftliğinde arabacı olarak çalışıyor.

"E, Kozlenko, her şey yolunda mı?"

"Evet, doktor, bir yaramazlık yok. Bütün o kolzayı ektik, şimdiden çıkmaya başladı. ... Bizim buharlı pulluk bozuldu; dört gündür onsuz çalışıyorlar. Boz kısrak gene topallıyor. ..."

"Yaşlı olan mı, genç olan mı?"

"Yok, genç olan."

Bu diyalog kulağıma müzik gibi geliyor. Neredeyim ben: Dobruca'da mı, yoksa Yelizavetgrad bölgesinde, unutulmaz Gromokley'de[155] mi?

Karadeniz'in kokusunu duymak üzere rıhtıma iniyoruz. O kokuyu on beş yıldır çekmemişim içime: Son defadan bugüne o kadar çok tarihsel olay yaşandı, ama koku yine aynı koku: Çok hoş değil, ama son derece ikna edici.

---

154 *Guide to the Near East* adlı kitabın yazarı.

155 Troçki çocukluğunu Yelizavetgrad bölgesindeki Gromokley'de geçirmiştir.

Solumuzda, kocaman, ışıl ışıl, zarif subay gazinosu bulunuyor. Oraya girmek için her seferinde askeri yetkililerden özel izin almak gerekiyor.

Pek uzakta olmayan bir yerlerden kulağıma Rusça ve Bulgarca konuşmalar çalınıyor: *Potemkin* zırhlısı mürettebatından bir başka adam, bir montajcı, yanında iriyarı bir Bulgar, Balçık'taki yeni Rumen iskelesinden istimbotla gelen bir arkadaşını bekliyor.

Köstence bir burun boyunca uzanıyor, burnun her iki tarafından Karadeniz keskin, tuzlu nefesini üzerimize salıyor.

Uzun elektrik lambalarıyla aydınlatılmış anacadde boyunca ilerliyoruz. Bir askeri bandonun konser verdiği ve şık hanımların süzüle süzüle yürüdükleri meydanda Ovidius'a ait bir anıt çıkıyor karşımıza: Arkadaşlarım Latin şairinin buranın yakınlarında, Tomis'te sürgün günlerini doldurduğunu hatırlatıyorlar bana. İklim açısından bakıldığında, burası İrkutsk bölgesinin Kirensk yöresine göre hatırı sayılır üstünlüklere sahip.[156]

Son sayıma göre, Köstence'nin nüfusu 250.000'miş. Bu nüfus içinde tam yirmi beş etnik grup bulunuyor. Dobruca'nın tamamı da aynı özelliğe sahip. Esperanto dilini yerleştirmeye çalışanların ellerinden ne geldiğini gösterebilecekleri bir yer burası!

II. Mankalya civarında

Şehri dolaştıktan ve yerel banka şubesinin müdürüyle ve belediye meclisinin başkanıyla Dörtgen'in geleceği hakkında konuştuktan, denizde yüzdükten ve yol kenarında iki Arnavut'tan meyve aldıktan sonra, burada *tresura*[157] adı verilen bir tür briçkayla Köstence'den hareket edi-

156 Troçki'nin 1900 yılındaki ilk sürgün yeri, Sibirya'da İrkutsk bölgesindeki Kirensk'ti.

157 Arka koltuğunun üzerinde, ön koltuğunun karşısında açılır kapanır bir örtü bulunan bir at arabası.

yoruz. At arabası öyle bir sarsılıyor ki, aklım duruyor, hani böyle bir sarsıntının mümkün olabileceğini asla tasavvur edemezdim. Yol, Rus yolu; Kerson'daki yolumuz gibi tozlu. Tavuklar atların toynaklarının altından her nasılsa bizim Rus tarzında kaçışıyorlar, bodur atların boyunlarında Rus koşum takımları bulunuyor. Kozlenko'nun sırtı bile Rus sırtı. ... Aman, sırtı ne kadar da Rus: Bütün dünyayı dolaşsanız da, Orel bölgesi dışında böyle bir sırta rastlayamazsınız. "Hadi tembel teneke, kıpırda biraz!" Kozlenko'nun ailesi memlekette, Rusya'da, Orel'de kalmış. Gemilerde çalışmak üzere onlardan ayrılırken, "Potemkincilerden" biri olup ömür boyu sürgün yaşayacağı aklının ucundan bile geçmemiş. Köyüne son mektubunu dört yıl önce göndermiş. Artık Kozlenko şu yeryüzünde yapayalnız. Sizinle konuşurken, gözlerinizin içine bakmıyor, somurtuyor, gözleri sizin ötenizde bir yerlere gidiyor; ama "Ukrayna kurnazlığı" denen özelliğin zerresine bile sahip değil, tam tersine dünyaya bakışı fazlasıyla basit. "Bakın," diyor bana, "Rumence biliyorum, biraz Bulgarca, biraz Türkçe de biliyorum, nereye gitsem aç kalmam, yiyecek bir parça ekmek isteyebilirim."

Köstence'den yarım saat sonra bir köyde duruyoruz. Burada Rus *skopets* ailelerinin yaşadığı beş hane var. Doktorla ben bu insanların atlarına bakmaya ve fiyat öğrenmeye gidiyoruz. Ordu, seferberlik nedeniyle çiftliklerindeki en iyi atlara el koymuş, şimdiye kadar Kozlenko yalnızca onlardan bir tanesini Köstence'de bulmuş, o da çok zayıfmış, geri kalanına ne olduğunu kimse bilmiyor. Söylenenlere bakılırsa, seferberlik sona erince, subaylar memnun olmadıkları kendi atlarından kurtulmuş ve ordunun el koyduğu en iyi atları kendilerine ayırmışlar. Bir hanede beraber oturan üç *skopets* kardeşin en büyüğü bizi köyün dışında karşılıyor; kendisi otuz beş yaşında; kocaman vücudu pörsümüş, ama

yüzündeki çocuk ifadesi kaybolmamış. Bizim *tresura*'ya çıkıyor.

"Herkes şehre gitti, doktor, her şey mahvoldu," diyor, doktorun politik faaliyetlerine imada bulunuyor. "Bunların olmasına birinin ihtiyacı olsa gerek! Benim ihtiyacım yoktu, onun ihtiyacı yoktu, ama demek biri ihtiyaç duymuş olsa gerek. Haksız mıyım?"

Atları görmek üzere ahırlarının yanındaki otlağa gidiyoruz. Kozlenko atları tutkulu bir ilgiyle inceliyor: Gerçek bir at dostu o.

"Bu Perşeronlar[158] dün ordudan geri geldi, ama durumları fena değil, iyi beslenmişler. Ama her nedense kuyruklarını kesmişler, canavarlar... Bu da atları hayli utangaç yapmış."

Skopets, atları için aşırı yüksek bir fiyat istiyor ve aynı zamanda bize bir *tresura* kiralamayı teklif ediyor. Meseleyi çay içip konuşmak üzere sayfiye evine gidiyoruz. İki küçük kardeşi de bizimle beraber oturuyor. Yaşlarını kestirmek güç – on sekiz ile otuz arasında bir şey olması lazım. Derken bir "amca" geliyor yanımıza, utangaç bir ihtiyar, belli ki çok daha yoksul. Sofrada köylüler hizmet ediyor; benizleri solgun, vücutları yıpranmış kadınları kapılarının dışında yüzlerini göstermiyor. Konuşma, çay davetlerinin tarzında, belli belirsiz, kibarca ilerliyor.

"Vanya, hey Vanya," diye bağırıyor büyük ağabey Kozlenko'ya, "gel de bizimle çay iç!"

"İçesim yok, sağ ol."

"Olsun, gene de gel."

"Canım istemiyor. Bu sabah Köstence'de içtim, dün de içmiştim. Artık içesim yok."

"Sizin şu Vanya ağırlığınca altın eder," diyor "amca" gerçekten hissederek. "Onun gibi çalışan zor bulunur. Atlarınızdan biri ölünce, ağladı. Niye ağlıyorsun, diye

158 Perşeron: Kökeni Fransa'nın Perche yöresi olan ünlü bir at cinsi. (ç.n.)

sordum ona – at senin değil, ne de olsa. Olsun, gene de ata üzülüyorum, dedi... Eve yalnız gelirken, her zaman rahvan sürer atı. Atlara bu kadar iyi bakan başka bir adam bulamazsınız. Komşularımızdan biri, yanında çalışmak üzere bir Çingene buldu; halleri korkunç, boyuna kavga ediyorlar, karakolluk bir olay çıkacak diye korkuyor şimdi."

"Gurbet diyarında yaşıyorsunuz, içiniz daralmıyor mu, sıkılmıyor musunuz?" diye soruyorum çiftçilere.

"Sıkıntıya alıştık, beyefendi. Başımıza ne geldiyse çekeceğiz, elimizden başka ne gelir. Canın sıkılırsa, çaresi yok, katlanacaksın. Eğer param olsaydı, belki kışın, can sıkıntısından kurtulmak için ülke dışına giderdim. Ama para olmadığı müddetçe, fazla da sıkılamayız."

"Yine de meteliksiz sayılmazsınız: Her birinizin bir kenara ayırdığınız birkaç bininiz vardır..."

"Doktor, yalvarırım söyle, kim verir bize o kadar parayı, bir de meseleye o açıdan bakalım," diyor çiftçilerden biri, sesinde belirgin bir tedirginlik. Sonra benim soruma cevap vererek sözlerine devam ediyor: "Kışın politika da konuşuyoruz. Köyde Moldavalılar var, Rumlar, Türkler, Bulgarlar var – ha, bir de Ermeni vardı, geçen bahar öldü. Bir araya gelip şöyle diyoruz: 'Hepimiz burada birer büyükelçiyiz: Türk, Rum, Rus, Ermeni büyükelçileri. Hadi politika konuşalım.' İşte böyle zaman geçiriyoruz."

"Peki Rusya'da durum nasıl, beyefendi?" diye soruyor "amca".

"Ben Rusya'dan ayrılalı çok zaman oldu..."

"Demek siz de bizim gibi uzun zamandır gurbettesiniz... Kimilerimiz buraya Sibirya'dan geldi – orada sürgündeydiler."

"Evet, sizinkilerden birçoğunu Sibirya'da gördüm."

Bunun üzerine bir parça canlanıyorlar.

"Demek onları gördünüz?"

"1900 yılında Lena Nehri'nin üzerinde sizinkilerden bazılarıyla birlikte aynı mavnada on gün, on gece geçirdim. Sizinkilerden kırk kişi vardı mavnada. Daha sonra Olekminsk yakınlarında meyve sebze üretmeye başlayıp işi ilerletmişler; zengin olmuşlar..."

"Evet, evet... Ama Sibirya'dan ayrılmalarına izin verildiğinde, meyve sebze bahçelerini satıp Rusya'ya göç ettiler. Ne var ki işleri Rusya'da iyi gitmedi, bunun üzerine geldikleri yere geri gittiler, ama artık Sibirya'da onların hiçbir şeyi yoktu, her şeyi kaybetmişlerdi, dolayısıyla buraya bizimle kalmaya geldiler..."

Sayfiyenin dört bir yanında elma ve armut ağaçları var, her şey gayet güzel düzenlenmiş. Ama her nasılsa burası hayli sıkıcı, tatsız, yavan. Bir şey eksik. Hayat eksik – çocuklar, anneler yok. Erkeklerin yüzleri şişkin ve bütün kibarlıklarına rağmen sevimsiz.

"Lütfen bir çay daha için – hadi, buyurun! Rastorguyev'in çayını alıyoruz, kilosu üç ruble. Ne olur bir çay daha için."

Yolumuza devam ediyoruz. Bodur atlar, Kozlenko'nun kendilerini yetiştirdiği damızlık ahırlarına doğru hızla yol alıyor. 1905'te Romanya'ya gelmesinden bu yana iki nesil at yetiştirmiş.

"Sevimsiz insanlar," diyor doktor. "Hoşlanmıyorum onlardan. Sadece bön olsalar iyi, üstüne üstlük geçimsiz, kıskanç ve açgözlüler. Şefkat, merhamet nedir bilmezler, bir hatayı asla affetmezler. İyi tanırım onları. Mankalya yakınlarında, ahalisinin tamamı *skopets* olan, Doomai ('2 Mayıs' anlamına geliyor, o gün Romanyalıların '19 Şubat'ı) adında bir köy var. Ne tür insanlar olduklarını gösteren ilginç bir hikâye anlatayım. Sekiz yıl önce yanımızda Vasili adında ihtiyar bir *skopets* arabacı olarak çalışıyordu. Garip bir geçmişi vardı bu adamın. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ploesti'de arabacıymış, Rus ordusuyla beraber Sofya'ya kadar gelmiş. Bulgaristan

hükümdarı Prens Aleksandr Battenberg'in o sırada arabası yokmuş, bunun üzerine Vasili arabasıyla kendisine hizmet etmiş. Sırbistan ziyaretinde prensi o ülkeye Vasili götürmüş – o sırada iki ülke arasında demiryolu bağlantısı bulunmuyordu. Nihayet 1886'da Aleksandr tahttan indirilince, Vasili kendisini Tuna'nın Lom Nehri'ne karıştığı sınıra kadar götürmüş. Ayrılırlarken, Battenberg sadakatle hizmet ettiği için kendisine 50 Napolyon altını vermiş, elini sıkmış ve ağlamış – Vasili öyle anlatıyor... Bu Vasili 40.000 frank biriktirmiş, bu parayı oğlunun vaftiz babası olduğu bir Rus subayına vermiş, subay parayı Sofya'da inşaat işlerine yatıracakmış. Gelgelelim subayın işleri iyi gitmemiş, derken 1885'te ülkedeki bütün Rus subaylarıyla birlikte o subay da Bulgaristan'ı terk etme emri almış – böylece Vasili bütün parasını kaybetmiş. Romanya'ya beş parasız dönmüş, çeşitli çiftlik sahiplerinin yanında arabacı olarak çalışmaya başlamış, her birinin yanında üç dört yıl geçiriyordu. Mükemmel bir arabacıydı. Ne var ki bizim yanımızda çok çalışamadı – üç dört ay geçmeden vücuduna felç indi. Kendisini Mankalya'daki hastaneye götürdüm. Orada bir buçuk ay yattı. Biraz iyileşti, kendisini taburcu ettiler, ama iyiden iyiye iş göremez hale gelmişti. Yetkililer, kendisinin bakımı işini Doomai'deki *skoptsi*'nin üstlenmesine karar verdi. Ama bu insanlar bin dereden su getirdiler: Vasili bizden değil, etli çorba içmez, inancını terk etti vesaire. Yine de yetkililer Vasili'yi onlara teslim ettiler. Ama ihtiyar adam onların yanında pek uzun süre kalmadı. Çok geçmeden öğrendim ki, cemaatinin liderlerinden biri, Kravçenko adlı bir adam, Vasili'yi sanırım Köstence'ye götürmüş – akıbetinin ne olduğunu kimse bilmiyor. Ortalıkta dolaşan rivayetlere bakılırsa, Kravçenko, sırtlarındaki yükten kurtulmak için diğer *skoptsi*'nin onayıyla ihtiyar adamı denizde boğmuş. Muhtemelen öyle olmuştur; şahsen benim bundan zerre kadar kuşkum yok. O

Kravçenko alçağın önde gideniydi: Belediyeyle arası iyiydi; Rumen yasalarını, daha önemlisi yasaların boşluklarını, işin hilesini hurdasını biliyordu ve köye dönünce dizginleri ele aldı. *Skoptsi* genellikle dürüst iş yapıyordu, ama Kravçenko onlara insanları nasıl kandırabileceklerini, aynı malı iki defa nasıl satabileceklerini öğretti. Ama sonu kötü oldu. O düzenbazlıklar yüzünden öbür dünyayı boyladı. Başka birinin aldığı yel değirmenine daha yüksek fiyatla talip oldu ve o değirmenin yakınlarında kafasında bir delikle cesedini buldular... *Skoptsi*'nin yaşama şeklini gözlemleyince, tersinden düşünme yöntemiyle cinselliğin sosyal bir ilke, diğerkâmlığın ve her türlü insani asaletin kaynağı olduğuna ikna olursun..."

Oturduğu yerden bizi dinleyen Kozlenko da, belli ki doktorla aynı görüşte.

"Doktor, o atları onlardan satın almak hiç de akıl kârı değil. Aşırı yüksek fiyat istiyorlar. Başka yerde at buluruz. Ayrıca *tresura*'ları da işe yaramaz, biçimsiz bir şey, ondan olsa olsa yük arabası olur."

Sürekli deniz kıyısından ilerleyerek güneye doğru gidiyoruz ve deniz kokusu bizi bir an yalnız bırakmıyor. Çamurun şifalı etkisinin olduğu, Romanya'nın dört bir tarafından hastaların geldiği sanatoryumların bulunduğu yerlerden geçiyoruz. Köstence ile Mankalya, yani gideceğimiz yer arasında yaklaşık yarı yolda bulunan, Tuzla adlı bir Bulgar köyünde konaklıyoruz. Hancı, ihtiyar bir Bulgar, bize Türk kahvesiyle içinde kaşkaval peyniri bulunan kızartılmış ekmek dilimleri ikram ediyor. Sağımızda Dörtgen'den üç Bulgar var, iş için Köstence'ye gidiyorlar. Solumuzda insanlar Rusça konuşuyor: Burada yirmi yıldır yaşayan bir Rus eyerci, Rusya'dan Romanya'ya göç etmiş iki kolonist Rus-Alman'la konuşuyor. Dobruca'nın Babil'i bizi dört bir yandan kuşatıyor. Dörtgen'den kişilerle daha sonra, Mankalya'da görüşmek üzere sözleşip *tresura*'mıza biniyoruz.

Karanlık çöküyor. Çimenlerin ve yoldaki tozların kokusunu duyuyoruz, Kozlenko'nun sırtı kararıyor, her taraf sessiz sakin. Birbirimize yaslanıp uyuyoruz... Çüüş!... Kozlenko atları durdurmuş, sabırla bekliyor, atları sakinleştirecek şekilde ıslık çalıyor. Sükûnet var, bacaklarım karıncalanıyor, bana öyle geliyor ki, adeta Novi Bug istasyonundan Yanovka[159] köyüne tatile gidiyorum. Hadi tembel teneke, kıpırda bakalım!

***

Mankalya'ya geldik. Girişi ve tavanları alçak eski bir taşra evi. Sahiplerinin ailesi, Balkan dağlarının ta göbeğinden, Kazan'dan (Kotel) gelmiş. Baba ve dede çobanmış, sürülerini sahipsiz çayırlarda otlatarak Balkan dağlarından kuzeye doğru giderlermiş. Güney Dobruca'nın çobanlar tarafından bu şekilde kolonizasyon süreci 1850'lerde sona ermiştir. Yaşlı hanım, evin, âdet ve geleneklerinin bekçisi, 75 yaşında. Ömrünün yarısından çoğunu Türk boyunduruğu altında geçirmiş. Birkaç yıl önce hayata gözlerini yuman kocası çorbacıymış, yani köy cemaatini Türk yetkililerle ilişkilerinde temsil eden zengin bir adammış. Bulgar dünyasında tanınan bir aile bu, tarihi bir aile. Sava Rakovski, Bulgar ulusal uyanış hareketinin ünlü siması, Vazov'un deyişiyle "çılgın hayalperest" İstanbul'da hapsedilmiş ve defalarca ölüme mahkûm edilmiş – Bulgar Devrimi'nin 1867'de Bükreş'te ölen bu önde gelen şahsiyeti, yaşlı hanımın amcasıymış. Bu evde, Bulgaristan'ın ulusal bağımsızlık mücadelesi tarihine ilişkin eşsiz bir arşiv bulunuyor.

Kitaplıklar, naif taklit yağlıboya tablolar, ince işçilik ürünü sobalar, sayısız el dokuması halı, perde –her yer bunlarla dolu–, yorganlar ve pencerede yalnız 50 kilometre ileride olan denizin kokusu. Ertesi sabah Mankalya'yı dolaşıyoruz. Bin yıllık geleneğine ve "Romanya'nın

159 Ukrayna'daki Yanovka köyü, Troçki'nin doğum yeridir.

ikinci büyük limanı" unvanını taşımasına rağmen, burası gayet küçük bir yer, nüfusu 2000'den az. Mankalya Osmanlı idaresi altında daha parlak günler geçirmiş. Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, Kuzey Dobruca güneyinden, yani bugünkü "Dörtgen"den koparılıp Romanya'ya verilince, Mankalya ticari önemini kaybetmiş ve bir gerileme dönemine girmiş. Şimdi, yeni eyaletin ilhakıyla birlikte, kasaba tekrar belini doğrultmaya başlıyor... Bugün bayram. Tatarlar faytonlarla şehirde dolaşıyor, tabancalarıyla havaya ateş ediyorlar. "Bayram mübarek olsun." "Evvel Allah, evvel Allah."[160] Müezzin camiden dört bir yana anlaşılmaz birtakım metinler okuyor.

Deniz, üzerine vuran güneş ışığıyla, göz kamaştırıcı bir şekilde parlıyor, koyda yelkenliler var, kavruk tenli Çingene çocukları deniz kenarında su sıçratıyorlar. Müslüman Çingeneler, başlarında rengârenk sarıklar, bellerinde kırmızı, yeşil veya sarı çok geniş kemerler, şeritlerle süslenmiş, üzerlerinde baldırda kesilmiş pantolonlar, bayramı kutluyor. *Skoptsi*, ne sağa bakıyor, ne de sola; selamlarımızı görmezden geliyorlar, çarşıdan bir şeyler almış, köylerine götürüyorlar. Kozlenko yarım kilo kaşkaval alıp eve getiriyor, sol kolundaki yara izi dikkatimi çekiyor.

"Demek bir keresinde tehlikeli bir şekilde yaralandın, Kozlenko? Doktor bana bunu anlatmıştı."

"Evet, öyle. Feodosia'da gemiyi suya indirmiş sahilden uzaklaşırken askerler kıyıdan bize ateş açtılar. Bir mermi böğrümden girdi, sırtımdan çıktı; hâlâ yara izini görebilirsiniz. Doktor gemiye ilk kez geldiğinde, ben hâlâ neredeyse baygın yatıyordum. Ama yara iyileşti. Kalan tek sorun, gülünce yaralarımın acıması. Kovalev de yaralanmıştı. Daha sonra Tulcea'da bilmem hangi nedenle hayata gözlerini yumdu. ..."

160 Metinde Türkçe. (ç.n.)

Hava sıcak: Gölgede 32 derece. Çarşıyı boylu boyunca kesen caddede insanlar kahvelerde masalara oturmuşlar –kasabalılar, ziyaretçiler, işi başından aşkın olanlar, aylaklar– ve cadde bir etnografya sergisine benziyor. Bir masada asude, sakallı Türkler oturuyor. Ağır ağır, höpürdete höpürdete kahvelerini içiyorlar. Yanlarındaki masada komşu köyden birtakım *skoptsi* var; ağızlarında kıtlama şeker, limonlu çay içiyorlar, bağıra çağıra kârları hakkında konuşuyorlar. Kasaba eşrafından bir grup –Rumen– iki masa etrafında toplanmış tavla oynuyor. Tuzla'da karşılaştığımız Dörtgenli üç Bulgar –içlerinden birinin aslında Bulgar değil, Gagavuz olduğunu öğreniyoruz– bira içiyor. Biz onların yanına oturuyoruz ve saçlı sakallı bir Bulgar bize Türk lokumu ve su getiriyor. Eski İnançlı[161] Lipovanlar[162] bir bakkal dükkânının etrafında toplanmışlar; bu kişiler balıkçı; uzun boylu ve kabasakallılar (sakallarını hiç kesmiyorlar); hal ve tavırlarında bir asalet var. Lipovanlar vatani vazifelerini genellikle denizci olarak yapıyorlar. Bayramı kutlayan Tatarlar caddede at arabalarıyla geziyorlar. Müslüman Çingeneler ve Rumen (Hıristiyan) Çingeneler (birbirlerine hiç benzemeyen iki grup) ortalıkta dolaşıyor. Yanımda turist rehberliği görevi üstlenmiş arkadaşım, cadde boyunca yürüyorum ve ağzım beş karış açık, kendisinin

161 Eski İnançlılar: Rus Ortodoks Kilisesi'ndeki 17. yüzyılda meydana gelen bir bölünmeden doğmuş bir mezhep. Bu mezhebe inananlar, Patrik Nikon'un ritüellerde ve ibadet kitaplarında yaptığı reformları kabul etmemişti. Eski İnançlılar, çar yönetimi tarafından 19. yüzyıl ortalarına kadar muhalif ve sapkın sayılarak kıyıma uğratılmıştır.

162 Lipovanlar: Filipovtsi mezhebinin Romence adı. Bu grup kıyımdan kurtulmak amacıyla Rusya'dan göç etmişti. Raskolniki'nin veya Eski İnançlıların (veya Eski Ritüelcilerin) çok sayıdaki kollarından biri. Eski İnançlılar Rus Ortodoks Kilisesi'nde 17. yüzyıl ortasında yapılan reformlara karşı çıkmışlardı. Raskolniki'nin pek çok kolu vardı. Her biri ayrı bir gelişim çizgisi izlemiştir. Bunlardan biri *skoptsi* idi. Rumenlerin onları Lipovanlarla karıştırdığı anlaşılıyor. 20. yüzyıl başlarında Bükreş'te neredeyse bütün faytoncuların ve kızak sürenlerin Lipovan olduğu anlaşılıyor.

bu etnik grup ve dil kaosunun ortasında nasıl hareket ettiğine bakıyorum. Sağa sola göz atıyor, başıyla selam verenlere aynı şekilde karşılık veriyor, bir şu masada, bir öbür masada çene çalıyor, derken dükkânlara bakıyor, işiyle ilgili bir şeyler soruşturuyor, arada politik ajitasyon çekiyor, gazete yazıları için bilgi topluyor – ve bütün bunları bir düzine farklı dili konuşarak yapıyor. Bir saat içinde hiç güçlük çekmeden Rumenceden Bulgarcaya, Rusçaya, Türkçeye, (yeni gelen kolonistlerle konuşurken) Almancaya ve (kasabanın ileri gelenleriyle konuşurken) Fransızcaya on kez geçiyor.

"Doktor bütün dilleri biliyor," diyor Kozlenko bana, adeta çok uzun zamandır kesinleşmiş bir olguyu bildirir edayla.

"Lipovanları tanıyor musun, Kozlenko?"

"Hepsini tanımam; içlerinde tanıdıklarım var..."

"*Skoptsi*'nin Lipovanlarla arası nasıl?"

"Hiç iyi değil. Kedi köpek gibi birbirleriyle dalaşıyorlar..."

Romanya'nın yeni yurttaşlarıyla Dörtgen'in sorunlarını tartışmaya başlamadan önce, bir başka geziye çıkmaya, Rumenlerin ve Tatarların beraber yaşadığı büyük bir köy olan Gelencik'e gitmeye karar veriyoruz. Kozlenko yavaş yavaş atların koşum takımlarını geçiriyor, ama kayışlarını bağlamıyor. Yeniden *tresura*'daki yerlerimize oturuyoruz. Bir delikanlı çekine çekine doktora yaklaşıyor –kendisi bir Rus, "Lipovan", askerden kaçmış bir Romanya vatandaşı– ve akıbetinin ne olacağını, zaferi kutlamak amacıyla af çıkarılıp çıkarılmayacağını soruyor... Tarlaların arasından daracık bir yolda ilerliyoruz. Mısırlar dışındaki tahılların hasadı yapılmış, ama mısırlar hâlâ olgunlaşıyor. Bir bostanın önünde duruyoruz. Bostanın sahibi Tatar'ın karısı şalvar giyiyor, çocukların çıplak karınları görünüyor, etrafta azgın köpekler var ve kavun dilimlerinin üzerine binlerce sinek üşüşmüş.

Bostanın sahibi Mankalya'daymış. Bir Tatar bahçeyi kazıyor, kendisi Bulgar ordusundan firar etmiş bir asker kaçağıymış. Üçümüz kavun yiyoruz, kolera döneminin tehlikelerinden bahsediyoruz, sonra arabaya birkaç kavun daha atıp yola koyuluyoruz. Etrafımız höyüklerle dolu, tıpkı Yeni Rusya'da[163] olduğu gibi.

"Bu höyüklerde altın yok mu, Kozlenko?"

"Buraya kim gömecek altını?" diye cevap veriyor Kozlenko neşesiz bir sesle.

Çiftliğe yaklaşıyoruz.

"Duman çıkarıyor, doktor, yeniden çalıştırmış olmalılar."

İşte buharlı pulluk duman çıkarıyor. Aletin sırlarını çözmekle mükellef bir Leh var burada, kendisi daha önce Köstence'de bir sinemada çalışıyormuş. Bu adam çok konuşuyor, neredeyse durmadan hayat hikâyesini anlatıyor, ama makineden pek anlamıyor. Doktor *tresura*'dan atlıyor, efendiye yakışır bir tarzda, hiçbir amaç gütmeden yarım saat pulluğun arkasından koşturuyor. Bu arada Kozlenko bana Gelencik'ten bahsediyor.

"Şurada, tırmığın yanında duran adam, bu çiftliğin kâhyası. Kendisi Rumen, iyi bir adam, kardeşi subaydır. Ondan önce çiftliğin idaresine bir Bulgar bakıyordu, ama hırsızın tekiydi. Doktor uzun süre katlandı, ama sonunda kovdu. Bizim köy yarı Türk, yarı Rumen köyüdür, çok da yoksuldur. Eskiden gayet zengin bir yerdi. Ama Türkler tembel, işlerini doğru düzgün yürütmek istemiyorlar. Topraklarından beş dönüm satıyorlar, aldıkları parayı yiyorlar, sonra biraz daha toprak satıyorlar. Sonunda topraksız kalıyorlar. Rumenler çalışıyor, ama onlar da çok içiyor. Bu yüzden köy yoksul düştü..."

Doktor kâhyaya ve sinema makinistine birkaç kavun veriyor, sonra Gelencik'e doğru yola çıkıyoruz.

163 Rusya'nın Kerson, Taurida ve Yekaterinoslav eyaletlerinden oluşan bölge.

"Bak: Solda köylülerin mısırlarını görüyorsun, bodur, hastalıklı; sağda da bizimkileri görüyorsun, orman gibi büyümüşler. Köylü bir sap mısırdan bir koçan alıyor, biz iki veya üç. Buğday ve kolzada da aynı şey söz konusu. İşte küçük ölçekli tarımın faydaları!"

Gelencik'te evlerin çatıları çelik veya kiremitle kaplı: Sazla kaplı veya kerpiç çatı görmedim. Bayram nedeniyle sokaklar insan kaynıyor. İnsanların birçoğu içki dükkânının önünde toplanmış.

"Harmanlarını dövdüler, mahsullerini sattılar, artık durmadan kafayı çekecekler," diyerek açıklama getiriyor Kozlenko.

Meyhaneci Moisi, Erdelli iriyarı bir Rumen, aynı anda hem dükkân işletiyor, hem tüccar olarak köylünün mahsulünün tamamını alıyor, hem de tefecilik ediyor. Şu anda kolzayı kalburdan geçiriyor. Bu Erdelliler kentsel alanlarda garson, berber ve tellak olarak çalışıyor, oysa köylerde kapitalist çiftçi ve *kulak* olarak görüyoruz onları. Kışın kâğıt oyunlarına kaptırıyorlar kendilerini, çılgınca kumar oynuyorlar. Genel olarak bakıldığında, enerjik bir topluluklar, Bulgaristan'da Makedonların oynadığı rolü burada onlar oynuyor. Moisi Romanya'nın politikasından hoşnut değil: Ona göre, çok geç harekete geçmiş ve çok az şey elde etmişler. Savaşın ta başında, Osmanlı Devleti'ne ve Bulgaristan'a masaya ne kadar koymaya hazır olduğunu sormak, ardından hangisi daha iyi teklifte bulunursa onunla müttefik olmak gerekirmiş.

İşte çiftliğe geldik. Kâhyanın yaşadığı evde kapısı kilitli bir oda var – orası işletme odası. Yer yer kabarmış duvarlarda her dilde kitaplar. Geniş bir Rusça kitaplık da var, içlerinde ülke dışında basılmış kitaplar ve 1905 yılının yayınları da bulunuyor.

Karnımızı doyurmak için bir şeyler bulalım diye hizmetçilerin odalarına gidiyoruz, orada Türk ordusundan

firar etmiş bir Rum asker kaçağı olan aşçıyı buluyoruz. Doktor ona geçen sonbahar yol kenarında rastlamış, ne beresi varmış, ne de botu, gözyaşları döküyormuş. Bu adam, bugün karşılaştığım üçüncü asker kaçağı oluyor: Romanya ordusundan firar etmiş bir Rus, Bulgar ordusundan firar etmiş bir Tatar ve Türk ordusundan firar etmiş bir Rum. Aşçı, yalınayak, ama saçları çok düzgün taranmış, belli ki bir kadın avcısı, az buçuk Fransızca konuşuyor. Bize pilavla tavuk pişirmesini istiyoruz, kendisi bahçede pişireceği tavuğu yakalamaya çalışırken, biz de yukarıya, otuz kiloluk zeytin sandığının bulunduğu odaya çıkıyoruz (burada zeytin zorunlu ihtiyaç maddelerinden sayılıyor) ve sandığa yumulup nefsimizi köreltiyoruz.

Ardından programın iş kısmı geliyor: hesapların kontrolü. Rumen bir peynir üreticisi içeri giriyor. Elinde çetele tuttuğu bir sopa; sopanın üzerindeki dik ve yan çizgiler yüzlerce ve binlerce litre sütü temsil ediyor. Ardından nalbant geliyor, Rusyalı bir Moldavalı; sonra kolza yetiştiren Bulgarlar; daha sonra yöreden iki Çingene kadın – biri hesaplarını gösterecek, görümcesi olan öteki de hesaplar düzgün yapılıyor mu diye bakacak. Uzun boylu, yakışıklı bir Müslüman Çingene mısırların daha çabuk olgunlaşmaları için başlarını kesme işini kendisinin ve obasından kişilerin üstlenebileceklerini bildiriyor.

Yöreden Romanyalı Çingeneler kötü iş yapıyor ve hırsızlık ediyor, ama çiftçilerin birçoğu onları çalıştırmaya dünden razı, çünkü onları en utanmaz şekilde aldatabiliyorlar. Çoğu zaman bir Çingene obası iki ay çalışıyor, ama ay başına diyelim yirmi yedi günün parası veriliyor kendilerine; çünkü Çingeneler hesapları kontrol edecek bilgiden yoksun. Müslüman Çingeneler daha okumuş bir grup, ayrıca daha da iyi çalışıyorlar.

Hesapların kontrolü bitince, çiftliğin bahçesinde bir süre önce dünyadan habersiz dolaşan tavuk, bir tabakta

etrafında pilavla soframızda bizi bekliyordu. Kozlenko, Moisi'nin dükkânından şarap alıp getiriyor, yemeğimizi sundurmada yiyoruz. Bu arada Kozlenko bir başka, daha büyük *tresura* hazır ediyor, tekerlerine lastik geçiriyor ve arabaya üçüncü bir at daha koşuyor.

"Şimdi daha rahat olacak," diyor. "Hadi yavrum!"

Artık akşam oldu. *Tresura* yavaşça sallanıyor, yarı uykulu Mankalya'ya dönüyoruz, Karadeniz'in tuzlu çürümüş kokusunu yeniden genzimizde duyuyoruz.

III. "Le président du conseil général"

"Simeone, Simeone!" Arkadaşım meydanın öte tarafına, Ovidius anıtının bulunduğu yöne doğru bağırıyor: "Buraya gel..." Ardından bana dönüyor: "Şimdi sana yörenin ileri gelenlerinden birini tanıtacağım, çok ilginç bir şahsiyet, gerçek Rumen tarzında bir siyasi figür – kendisine alıcı gözüyle bak..."

"Simeone" masamıza yaklaşıyor. Kısa boylu olmasına rağmen, gayet azametli görünüyor. Tanıştırılırken, şık bir takım elbise içindeki bu tıknaz adamı süzüyorum: Yer yer kırlaşmış siyah sakalları, etli burnunun üzerinde Güneylilere özgü kurnaz-neşeli gözleri, karnının üzerindeki fazla kalın altın zinciri ve sol kolundaki fazla büyük elmas saati dikkatimi çekiyor. Simeone şapkasını çıkarıyor ve kırlaşmaya başlayan kıvırcık saçları gözüme çarpıyor. Tam bir Güneyli! Kırk beşinde gösteriyor.

"Monsiuer Simeone N., président du conseil général."

"Monsieur N. N., journaliste russe."

"Enchanté!" diyor Simeone ve bir *grand seigneur* edasıyla kibar bir jest yapıyor.

Le président du conseil général, bizim terimlerimizle söylersek, taşradaki bir *zemstvo* heyetinin başı gibi bir şey. Simeone, siyasal eğilimleri bakımından bir "Takist" yani Muhafazakâr-Demokrat, bugünkü (1913) İçişleri Bakanı Take Ionescu'nun taraftarı.

"Ne var ne yok, Simeone? Gidişat nasıl?"

Gidişat mı? Aman sormayın, Simeone gidişattan hiç memnun değil. Genel olarak siyasi gelişmelerden memnuniyetsizlik duyuyor. Her şey altüst olmuş durumda. Yakınlarda yapılan Köstence yerel seçimlerinde Liberaller Muhafazakârları bozguna uğratmış; yarın aynı şey *département* seçimlerinde de olacakmış. Liberaller, enerji ve disiplin sahibi oldukları için seçimleri kazanıyorlarmış. Aslına bakılırsa, bütün ülkede olduğu gibi Köstence'de de tek gerçek parti, *entre nous* [laf aramızda] Liberallermiş.

"Ben Takistim, ama size söylüyorum: Biz ayakta duramayacağız, yıkılıp gideceğiz."

"Ah, ama sen bayağı karamsarlaşmışsın, Simeone, seni tanıyamıyorum!... Söyle bakalım, *à propos*, *zemstvo* lambalarını satın alacak mı?"

Simeone soruyu duymazdan geliyor, bunun nedenini anlayamıyorum.

"Hayır, hayır, gidişat çok kötü. Liberaller bankaları, papazları, öğretmenleri kontrolleri altına aldılar, her şeyi ellerine geçirdiler, canları ne isterse onu yapıveriyorlar, kimse kendilerine bir şey diyemiyor. Biz Takistler ise yakında dükkânı kapatmak zorunda kalacağız. Uzunu kısası işte bu!"

"Lütfen bana açıklar mısınız, *Monsieur le président*, partinizin adı niçin Muhafazakâr-Demokrat Parti?"

"Çok basit. Kendilerinden başka kimsenin iktidara gelmesine fırsat vermeyen şu eski kliklere karşıyız; bu ülkenin politikasına hâkim tekelci hanedanlara karşıyız – gerek Liberal gerekse eski Muhafazakâr hanedanlara. Politik hayatta iki şeyin ödüllendirilmesini istiyoruz: Hizmet ve liyakat. *Voilà*, *monsieur*, *nos principes* [İşte beyefendi, bunlar bizim ilkelerimiz]: Liyakat ve hizmet. Bunun için biz demokratız."

"Peki hangi anlamda muhafazakârsınız? Neyi muhafaza etmek istiyoruz?"

"Neyi mi? Biz... ama çok basit: Ülkemizi... halkımızı... milliyetimizi muhafaza etmek istiyoruz."

"Ve bütçeyi, Simeone, ha?"

"Bütçe mi? Tabii! *Que diable*! [Tanrı cezasını versin!] Bütçe niçin yalnız eski kliklerin yararı için kullanılsın? Hayır, bütçe de iki yeni ilkeye riayet etmeli: Liyakat ve hizmet."

"Neyse, Simeone, lambalarına ne oluyor?"

"Ama sen kafayı benim lambalara takmışsın! Bırak şimdi onu bir tarafa – biz burada politikadan bahsediyoruz."

"Hım... hım."

"*Mais, à propos*, kadınlarımız hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye "président" bana soruyor birdenbire.

"Simeone, Simeone, kuşkusuz politika hakkında konuşuyoruz."

"Elbette, elbette! Ama siz kadınların politikayla, Rumen politikasıyla hiç ilgisi olmadığını sanıyorsunuz? *Tais-toi, mon vieux!* [Konuşma, arkadaşım!] Hayır, hayır, bizim kadınlarımızı nasıl buldunuz ha?" *Président*, bana bu soruyu sorarken sol gözünü kırpıyor, bu arada alnı, dudakları ve sakalları da işmar ediyor.

"*Mes meilleurs compliments pour vos femmes, monsieur le président* [Kadınlarınıza derin hayranlık besliyorum, Bay Başkan]" diye cevap veriyorum bütün kibarlığımla; karşılaştığım hemen hemen bütün Rumenlerin neredeyse konuşmaya başlar başlamaz bana bu soruyu sorduğu aklıma geliyor.

"Romanya'yı mahveden onlar! Evet, eğer ülkemizi inceleyecekseniz, yazın bunu bir kenara. Ne *latifundia*, ne bütçe, ne militarizm, hiçbiri değil, kadınlar! Sorarım size, bu kadar çok sayıda çekici, kelimenin tam anlamıyla çekici kadının bulunduğu bir ülkede nasıl düzen olur *monsieur*! İşte, bakın orada – görüyor musunuz, görüyor musunuz, nasıl cilveli hareket ediyor? Yalnız

seyredin şunu? Ha? Ha?" Bu noktada *zemstvo* başkanı, Güneyli hayal gücüne tam yakışan birkaç aydınlatıcı ifade kullanıyor.

"Ama Simeone, Simeone, sen 62 yaşındasın!"

"62 mi?" diye haykırıyorum, samimi bir şaşkınlıkla. "Yok canım!"

"Evet, *monsieur*, doğru. Ama, Tanrı'ya şükür, henüz işim bitmiş değil. Size durumumu pek güzel anlatabilirim... Bizim kadınlarımız –unutmayın bunu– yaklaşan felaketimizin hem nedeni hem de habercisi. Niçin? Çok basit. Size söylemeliyim –bütün meselede çok önemli bir faktör bu–, bizim kadınlarımız erişilmez değil. Hayır, hayır... Ve burada her politikacı, hukukçu ve makam sahibi kendisinin elde edebileceği en iyi kadını elde etmeye çalışıyor. Bizim felaketimizin kaynağı işte bu: Herkes kazandığının iki üç katını harcıyor. Bunun sonucu devlette tam bir kaos. Bu noktada Rumen politikasının anahtarını görüyorsunuz: Kadınlar ülkemizi felakete sürüklüyor."

"Peki kurtuluş yolu yok mu, *monsieur le président*?"

Simeone kollarını iki yana açıyor.

"Bence yok. Gelecek bana karanlık görünüyor. Bu arada Liberaller ortalığa hâkim. Başarının sırrını biliyor o düzenbazlar! İşte size çarpıcı bir örnek. 1878'de Liberaller Besarabya'dan geri kalanı Rusya'ya verdiler –Rumen ordusunun Türkiye'ye karşı zafer kazandığı savaşın sonucu bu oldu– ve buna karşılık, Dobruca'nın bir kısmını aldılar. Dobruca o sırada yarı vahşi bir memleketti, üstelik ahalisi de Rumen değil, Bulgar'dı. Siz, tabii ki, bundan sonra, Liberallerin tepetaklak devrilip gittiklerini düşünürsünüz. Ama hiç de öyle bir şey olmadı. Bir on yıl daha iktidarda kaldılar. Şimdi biz herhangi bir kayıp vermeden yeni bir eyalet kazandık, peki ne oldu? Konumumuz güçlendi mi? Zerre kadar güçlenmedi. Bu sonbahar –*entre nous* anlatıyorum– Muhafazakârlar ik-

tidardan düşecek. Niçin? *C'est la fatalité* [Kader böyle]. Bizde disiplin yok. Bizde herhangi bir türedi parti lideri, bakan, vali olabilir. Yerel örgüt liderimiz ahı gitmiş vahı kalmış bir adam. Valimiz kifayetsiz bir entrikacı. Partimizde dünyanın yarısını gezmiş ve ufuklarını genişletmiş insanları göz ardı ediyorlar..."

"Hah! Anlat bakalım bize, Simeone, gezip gördüğün yerleri."

"Gezip gördüğüm yerler saymakla bitmez! Avrupa'nın bütün başkentlerine gittim. Kuzey Amerika'da bulundum – New York, Chicago, Boston. Rusya'ya, Varşova'ya, Vilna'ya gittim. Evet, şu ömrümde epey yer gezdim. *Quand je quittais mon professorat* [Öğretmenliği bırakınca]..."

Birden kulak kabartıyorum: Demek öğretmenmiş, eğitim dünyasından bir *zemstvo* mensubu...

"Ne öğretmeniydin, Simeone?"

Simeone gözlerini gökyüzüne çevirdi, soru soran muhatabına gözünün ucuyla baktı, sonra yüzünü bana döndü.

"*Moi, je suis artiste*. İlkin Köstence'de öğretmenlik yaptım, sonra bir sanatçı olarak..."

"Niçin ne tür bir sanatçı olduğunu söylemiyorsun, ha?" Amansız sorgucu Simeone'yi sıkıştırdı. "Ha? Politikaya atılmadan önce, burnunun üzerinde sekiz sandalye mi çeviriyordun, ihtiyar günahkâr, yoksa bir düzine mi? Söylesene ha?"

Artık Simeone kendini tutamıyor. Kıpkırmızı kesilmiş yüzünü sorgu yargıcına çeviriyor ve kendisine kulakları sağır eden bir cevap veriyor, Fransızca değil, Rumence, böylece mesele tamamen kapanıyor. Gerçi cevabını ancak ana hatlarıyla anlıyorum, yine de bir an donakalıyorum.

Derken Simeone yabancı bir gazetecinin yanlarında bulunduğunu hatırlıyor, şarapla soda içiyor ve hiçbir şey

olmamış gibi bana fırtınalı, ibret çıkarılacak geçmişinin hikâyesini anlatıyor. Evet, Köstence'de öğretmenmiş, yani lisede jimnastik öğretmeniymiş. Ulusal dansları sergilemek üzere seçilen bir toplulukla Paris'te bir uluslararası fuara gitmiş. Becerilerini öteki dansçılarla karşılaştırmış ve böylece kaderi şekillenmiş. Simeone Universul adını kullanan bir sirk akrobatı olarak dünyanın yarısını dolaşmış, gittiği her yerde büyük sükse yapmış, her gösteri için yaklaşık 1000 dolar kazanmış. "Bu yüzüğü görüyor musunuz..."

"Lütfen yüzüğe dikkat edin, bu yüzükte dostumuzun başlıca değeri bulunuyor, tam 6000 frank değerinde..."

"*Sacré nom de nom* [Tanrı seni bildiği gibi yapsın]!" diye haykırıyor eski öğretmen, ama bu sefer efendiliğini bozmuyor. "Beni hâlâ aşağı çekmek istiyor: Bu yüzük, 6000 değil, 15.000! frank değerinde, evet 15.000! Chicago'da bir işadamları kulübünde hediye ettiler bana bunu..."

Simeone kırk yaşında sanat kariyerine son noktayı koymuş, Dobruca'ya yerleşmiş, yerel işlerle ilgilenmiş, Mankalya belediye başkanı seçilmiş, ardından kendine daha da kapsamlı görevler biçmiş ve liyakat ve hizmetin hakkını savunan partiye katılmış...

Simeone birden, "Eh bien!" diye beklenmedik bir şekilde lafı kesiyor. "est-ce que nous ferons la noce [Pekâlâ, kafaları çekmeye gidiyor muyuz]?"

"Sen yorulmak nedir bilmiyorsun, Simeone, altmış iki yaşındasın..."

"Biliyorsun" –ve şimdi Simeone kısa hayat felsefesini ifade ediyor–, "bütün o korkunç tedbirleri alıp iki üç yüz yıl yaşamaktansa, canın ne isterse onu yapıp yalnız yüz yıl yaşamak daha iyidir."

Simeone bizi beyhude yere bir meyhaneden öbürüne sürüklüyor. Hepsi valinin emriyle kapatılmış – neden, kolera.

"İşte bizim valinin politikasını görüyorsunuz!" diyor Simeone, öfkeyle. "Ben o adamla asla çalışamam."

Yapacak bir şey yok, ister istemez ayrılacağız. *Monsieur le président*'ı evine kadar uğurluyoruz.

***

Simeone'nin eskiden kılıç yutmasının ve burnunda sandalye çevirmesinin hiç önemi yok. Simeone politik bir şahsiyet, toplumun direklerinden biri. Simeone Köstence'de Takistler için bir gazete çıkarmış. Simeone bir yayıncı. Geçmişte bir düzine sandalyeyi nasıl maharetle kullandıysa, şimdi de kalemini aynı maharetle kullanıyor. "Aklıselim ve biraz zekâ," diye açıklama getiriyor, mütevazı bir vakarla.

1908 yılında, köylü isyanının ardından, Takistler saf Muhafazakârlardan ayrıldılar, yeni parti kurmaya yönelik toplantı burada Köstence'de yapıldı, bizzat Take gelip konuşma yaptı. Toplantı kendi tarzında son derece başarılıydı. Simeone, gazetesinde Take Ionescu'nun Köstence'de yaptığı konuşmaya dair bir başyazı döşendi. Yazı şöyle başlıyordu: "Paris'te, Londra'da, Kopenhag'da, Chicago'da, New York'ta, Roma'da ve dünyanın başka şehirlerinde bulundum. Mazzini'yi, Patti'yi ve Gladstone'u dinledim, Franz Joseph'i, Umberto'yu ve Félix Faure'u gördüm; Özgürlük Heykeli'nin ve Eiffel Kulesi'nin önünde durdum – ama hiçbir yer ve hiç kimse beni Take Ionescu kadar derinden etkilemedi."

Bizzat Simeone de ateşli bir hatip. Kasım 1912'de, son parlamento seçimleri sırasında, seçkin bir konuğun, Takist liderlerden birinin, yeni bakan tayin edilen Badareu'nun huzurunda etkileyici bir seçim konuşması yaptı. Bu konuşmada başka şeylerin yanı sıra şunları da söyledi: "Muhafazakâr-Demokratlar uzun zamandır bir başa sahipti: Take Ionescu. Artık bir gövdeye de sahipler. Kendisi bugün bizimle birlikte: Badareu... Bu Moldavalı kartal uçup iktidara gelince," diye devam etti

Simeone, elmasıyla onur konuğuna işaret ederek, "herkes ürkerek şöyle dedi: Fena bu, fena; devlet hazinesinde bir delik daha açılacak. Ama ben buna inanmadım! Ben buna inanmadım, beyler! Size gururla diyebilirim ki, buna inanmayan tek kişi bendim. Peki ne oldu? O tarihi tayinden bu yana üç hafta geçti. Şimdi isteyen buyursun kalksın, yanıldığımı söylesin!" O an bir sessizlik yaşandı, gerek toplantıda bulunan, gerekse çok uzaklarda olan bütün düşmanlara ve kuşkuculara böylece muzaffer bir şekilde meydan okundu...

Simeone sakin havada da, fırtınalı havada da mükemmel. En önemlisi, vali olmak isteyen bu *président du conseil général,* ulusunun tipik özelliklerini taşıyor.

***

Gogol *Müfettiş*'le Rus bürokrasisinin ahlak anlayışını nasıl gözler önüne serdiyse, geçen yıl ölen Romanyalı ünlü mizah yazarı Caragiale de, *Oscrisoare pierduta* (Kayıp Mektup) adlı klasik komedisiyle Romanya politikasının ahlaki içyüzünü aynı şekilde göstermişti. İlkelerden bütünüyle yoksun olma, fikirlerin boşluğunun lafazanlıkla üstünün örtülmesi, sol kanat sahtekârlığı, oyun oynar gibi yolsuzluk ve zarif şantajlar yapma – bunlar, *Kayıp Mektup*'ta tasvir edilen Romanya yöneticilerini kuşatan ahlaki ve politik atmosferin kurucu unsurları. Nae Catavencu, hukukçu, *Karpatlar'ın Kükreyişi* gazetesinin editörü ve yayıncısı, ansiklopedik işbirliği derneği Romanya'nın Ekonomik Şafağı'nın kurucu başkanı; Take Farfuridi ise, daimi komisyonun, seçim komisyonunun, okul komisyonunun, tarım komisyonunun ve başka komisyon ve komitelerin üyesi – biri büyük ölçekte, öteki küçük ölçekte iş gören bu iki dolandırıcı, Rumen parlamentarizminin Kreçinski ve Rasplyuev'i,[164] politik tartışmalarda yaygın biçimde kullanılan isimler

164 Rus oyun yazarı Suhovo-Kobilin'in *Kreçinski'nin Düğünü* adlı eserindeki karakterler. (ç.n.)

haline geldi. Romanya'nın iktidar partilerinin üçüne de, Catavencu ve Farfuridi ruhu damgasını vurmuştur. Ama bu tip politik zaferlerin en görkemlisine Takist partide ulaşılmıştır – geçmişi ve geleceği olmayan, ama büyük iştah sahibi, devlet tarafından tanınmayı isteyen adamların partisinde. Peki, sonra ne oldu? Bizzat Caragiale, ahlaki Takizmin acımasız yergicisi, dünyalık ihtiyacı öyle gerektirince, birden Takistlere katıldı. İşte size diyecek bir şey olmayan bir ortam! Bu gelişmeden kısa bir süre sonra, Muhafazakâr lider Carp –sabitkadem bir romantik gerici, ama kendi tarzında namuslu bir adam– Caragiale'yle karşılaştı. Kendisiyle bir zamanlar Junimea topluluğunda Rumen halk dilinin hakları için ortak bir mücadele yürütmüştü.

"Caragiale," diye haykırdı Carp, "seni Catavencu rolünde göreceğim, kırk yıl düşünsem aklıma gelmezdi!"

"Hadi canım," diye karşılık verdi Caragiale, gözünü kırpmadan. "*Ben* mi Catavencu'yum? Şaka ediyor olmalısın! Catavencu, benim saygıdeğer liderim Take Ionescu'dur. Ben olsa olsa Farfuridi'yim..."

Caragiale, Ploesti'de bir tren istasyonunda geçen bu konuşmayı sık sık neşeli bir şekilde anlatırmış. Yazar her zaman şunları da söylermiş: "O zamana kadar Romanya'da tek bir akıllı adam kaldığını sanıyordum, o da Carp'tı. Meğer o da politikayı ciddiye alıyormuş."

Simeone ulusal bir tip. Ama bu tipi Catavencu ve Farfuridi dilinden uluslararası dile tercüme edecek olursanız, diyebilirsiniz ki, Simeone Figaro, Falstaff ile Tartarin'in uyumlu bir bileşkesi, ama Tartarin yanı ağır basar.[165] Zekâdan yoksun değil, neşeli ve yüzeysel; ama

165 Figaro, Beaumarchais'nin komedisi *Seville Berberi*'ndeki uyanık, becerikli, neşeli uşak. Falstaff, Shakespeare'in *IV. Henry* ve *Windsor'un Şen Dulları* adlı eserlerinde karşımıza çıkan ölümsüz komik şövalye, utanmaz, kurnaz, açgözlü ve düzenbaz karakter. Tartarin, Alphonse

aynı zamanda çok uyanık, bütün numaraları biliyor. Take Ionescu'nun Özgürlük Heykeli ve Eiffel Kulesi'nden üstün olduğunu –tabii ki kendi kişisel çıkarını da düşünerek– bildiriyor. Aydınlatma gereçleri satan bir dükkân işletiyor ve bunları başkanı olduğu *zemstvo*'ya satıyor, dolayısıyla insanlar kendisine lambalarla ilgili sorular sorunca pek memnun olmuyor. Yerel polis merkezi onun evinde bulunuyor; Simeone gerçi valiyle kanlı bıçaklı, ama bu odalar için polisten normalin üç katı kira alıyor. *Monsieur le président du conseil général*'in iş bilirliğine diyecek yok!

Politika arenasındaki kılıç yutucular ve söz cambazları karşısında, eski sirk akrobatı, günümüzün önde gelen taşra politikacılarından Simeone Universul, yüzük parmağındaki Chicago elmasıyla sivriliyor – elbette bu, bir rastlantı değil, simgesel bir unsur. "Président"la beraber o hoş akşamı geçirdikten sonra, politik ahlak ve onu tasvir eden Caragiale, bana çok daha anlaşılabilir göründü. *Quand je quittais mon professorat*, diyorum kendi kendime, Farfuridi'nin yazdığı başyazıları okumaya koyulurken. Rumen politikasının anahtarını bana sunan Simeone'yi derin bir şükran hissiyle anıyorum.

Kievskaya Misl, No. 243, 245, 246, 253
3, 5, 6, 13 Eylül 1913

EK: Simeone Universul daha sonra hayata gözlerini kapadı. Huzur içinde yatsın. Ama kolektif Simeone –resmi Rumen politikasının dünyası– hâlâ yaşıyor. Simeone'nin direklerinden biri olduğu o partinin lideri, büyük Take Ionescu da –yani medeniyet ve demokrasi ilkelerinin çığırtkanı, Sovyet barbarlığının düşmanı, Fransa'nın üçüncü sınıf dalkavuğu da– artık hayatta değil. Ama

Daudet'nin *Tarascon'lu Tartarin* adlı mizahi romanının kahramanı, övüngen, cahil, taşralı bir budala.

Romanya yönetici sınıfının temel tipi olduğu gibi kaldı: Ülkenin farklı iktidar partileri tek bir tipin varyasyonları yalnızca. Şu anda Romanya'yı Muhafazakâr-Demokrat değil, Liberal bir "Simeone Universul" yönetiyor. Ama bunun zerre kadar fark yarattığı yok.

12 Temmuz 1922

Savaştan önce Balkanlar'da sınırlar.

30 Mayıs 1912 Londra Antlaşması sonrasında Balkanlar'da sınırlar.

Savaştan sonra Balkanlar'da sınırlar.

Dizin

(Dipnotlarda geçen başlıklar, sayfa numaralarının yanında "dn" kısaltmasıyla belirtilmiştir.)

"Bütün Slavlar" Kongresi 31, 47
193'ler Davası 588

Abdullah Paşa 259
Abdülhamid (Prens) 252
Abdülhamid II 4dn, 5-6, 12, 13, 15, 24, 113, 333, 345-346, 349-350, 358, 364
Adana 346
Adeverul 582-584
Adler, Viktor 75
Adriya (Adriyatik) Denizi 95, 125, 157, 162, 190, 192, 236, 324, 461, 473, 498
Aehrenthal, Count Alois Lexa von 28
Afganistan 348
Ahmet Rıza 9
Akdeniz 32, 35, 233, 529
Alecsandri, Vasile 585
Aleksandar Karacorceviç (Sırbistan prensi) 88, 133, 150
Aleksandar Obrenoviç 104, 106, 116, 121-122, 131-133, 138, 141, 149-150, 154, 156-157, 502
Aleksandr (Battenberg prensi) 482, 551, 619
Aleksandr II 20
Aleksandr III 19, 358
Aleksandrov, Vasili İvanovski 587
Ali Paşa 359
Almanya 9, 13, 18, 24, 28-29, 50, 52, 65, 97, 105-106, 186, 199, 233, 254, 454-456, 458, 477, 600-601, 603
Amerika 14, 76, 171, 214, 237, 343, 518, 587, 632
Anadolu 286, 294, 348, 350, 354, 356
Anadolu demiryolu 24
Anagnoste, Vasily 579
Angell, Norman 497
Aptekman 585
Arap(lar) 16, 348
Arbeiter-Zeitung (İşçi gazetesi) 18
Arbore (Ralli) 587
Arion 556
Arkadatski kardeşler 586
Arnavutluk 163, 171, 193, 228, 323-324, 353, 461
Arşiv 310, 357, 464
Atanasov (Bulgar yüzbaşı) 205
Atsev, Petr 332
Avusturya-Macaristan 6-8, 13, 15, 17-33, 38, 48, 50, 75-76, 79-80, 83, 86, 94-97, 100, 102, 104-106, 110, 113, 120, 124-126, 128, 137, 140, 144-147, 149-150, 152, 161, 179, 186,

190, 192-194, 199, 208, 213-214, 219, 233-234, 262, 322-329, 332, 337, 421, 454-455, 458-464, 473, 479, 491-492, 496, 498, 500, 502, 519, 522, 525, 531-532, 537, 539-540, 552-553, 564
Ayastefanos Antlaşması 18dn, 71dn, 217dn, 232, 354dn
Azatamart (Özgürlük savaşı) 363, 368-369
Azerbaycan 34

B'lgariya (Bulgaristan) 242, 314, 483
Babaeski 230, 255-256, 291-292
Bakalov 41, 46, 56-57
Bakarno Guvno 172
Balkan 145
Balkan federasyonu 17, 38, 93, 136-137, 147, 188, 330, 464, 474, 502, 532-533
Balkan İttifakı 97dn, 125, 135, 160-161, 196, 221, 231, 311, 322-324, 327-328, 414, 428, 454, 565
Balkan sorunu *bkz.* Doğu Sorunu
Balkanskaya Tribuna (Balkan kürsüsü) 244
Banghereanu 591
barış görüşmeleri 97, 101, 120, 135, 247, 492, 494, 501, 503
Beaumont 438
Bebel, August 46, 55, 57
Belgrad 31, 38, 40, 53-54, 76, 79, 83-88, 95-96, 100, 102-104, 108, 119, 126, 132, 137, 146-148, 151, 158-161, 185, 188, 191-193, 196, 200-202, 208, 217, 262, 384-385, 392, 441, 475
Belinski, V.G. 584
Benckendorff, Baron Alexander 588
Béranger, Pierre Jean de 325
Berchtold, Kont Leopold Anthony Johann 191, 323
Berlin Kongresi 18-20, 22, 25, 353-354, 597-598, 600, 602-603
Berliner Tageblatt (Berlin gazetesi) 420
Besarabya 20-21, 502, 517, 519, 537, 539, 545-546, 552, 589, 631
Beyaz Ruslar 7
Birinci Enternasyonal 112
Birinci Lahey Barış Konferansı 9
Birlik 607
Bismarck, Otto von 18dn, 52, 216, 482, 485, 600-604
Blagoyev, Dimitri 40-41, 45-46, 49, 55-57, 59
Bleichröder 599, 601-604
Bobrinski, Kont Aleksey A. 47dn, 78
Bogolyubov (Emelyanov), A.P. 585
Boğazlar 32-33, 221, 233, 376, 461, 466-467
Boğdan 542-543, 598
Boletini, İsa 163
Bolşevikler 46
Bonev (Bulgar albay) 380, 485
Bosna 6-8, 15, 18, 20-23, 31, 50, 106, 124, 339, 348

Bosna-Hersek 13, 21, 28, 39, 106, 113, 502
Botev (Bulgar şair) 586
Bourchier, James D. 224, 530
Brandner 586
Bratianu, Ion 545, 548, 579, 589
Breşko-Dançenko 423
Bşara Halil Ağa 358
Bukovina 48, 519, 539, 552
Bulgar askeri sansürü 370, 405, 429, 450-451
Bulgar basını 242, 375-376, 405
Bulgar ordusu 19dn, 168, 198, 202, 206, 222, 224, 226, 228-230, 246-247, 254, 259, 264, 302, 311, 319, 339, 378, 383, 394, 396, 407, 423, 430, 439, 441, 479, 499, 501dn, 564, 568, 625, 627
Bulgar Politik Hayatından Eskizler 47, 259, 314
Bulgaristan 13, 17-19, 20dn, 22, 24-25, 27-28, 31, 38dn, 39, 40, 42-43, 45, 47-53, 55-58, 60, 63-65, 68-72, 76, 83, 91, 101, 110, 114, 120, 128, 132-133, 137-138, 147-148, 150, 153-154, 161, 172dn, 186, 188, 194, 198, 202, 204, 208dn, 211, 217, 219, 222-223, 227, 229, 231, 238, 241-242, 247, 249-250, 252, 258-259, 264, 273, 280, 283, 287-288, 314, 322, 324, 327-330, 332dn, 336, 339-340, 344, 347-348, 369-370, 372, 374-375, 377-379, 384, 396, 400-402, 406, 408, 415, 420-421, 425-426, 429, 431, 441, 449, 451, 454, 461, 469, 476, 478-487, 491-493, 496-498, 500, 501dn, 502, 504-508, 519-520, 522, 525-526, 528-530, 532, 534-543, 546-548, 551-554, 558, 563-565, 569, 579, 583, 586, 611, 618-619, 621, 626
Bulgariyat, Hristo 340
burjuva basını 32, 41, 453, 460
burjuva demokratları 43, 56-57
burjuva devrimi 562
burjuva partileri 7, 35, 43, 53, 453, 456-458, 461
Bülow, Bernhard von 9

Caragiale, Ioan L. 607, 635-637
Carbonari 341, 358
Carol I, 525dn, 548, 551-552, 570, 572, 594, 598-599, 606
Carp, Petre P. 565, 581, 584, 636
Catavencu, Nae 635-636
Cavit Paşa 178, 180
Cenevre 103, 112, 359-360, 576, 586
Coburg'lar 20-21, 469
Codreanu 587
Contemporanul (Çağdaş) 589, 592
Corabia 609-611
Corceviç, Vladan 12, 146
Corneille, Pierre 585
Cuman 224

Curiç, Kosta 131-132
Cuza, Romanya Prensi Aleksander 551-552, 602dn

Çanakkale Boğazı 32, 258
Çarikov, N.V. 322
Çatalca 228-230, 240, 246-247, 312-313, 320, 382, 392-394, 396, 402, 490, 506, 509
Çaulev, Petr 332
Çekler 31, 49, 54, 262
Çerep-Spiridoviç, Kont Arthur 47dn, 48-49
Çernişevski, Nikolay G. 589
Çernopeev 332
Çetinski Viesnik (Çetine haberleri) 158
Çiçvariç, Krsta 146
Çin 3, 461
Çingeneler 50, 320, 339, 521, 622-623, 627
Çirikov, Y. N. 249, 401
Çorlu 280, 314, 423
Çubarov 586
Çuçkov, Efrem 340

Daily Telegraph 437
Dalmaçya 50, 525dn
Danailov (Profesör) 379
Danev, Stoyan P. 323, 479-483, 485, 509-510, 537
Davidoviç, Lyuba 100
Demokrat Parti (Bulgaristan) 60, 61, 65, 68, 231, 240, 243, 378-79, 484
Dıraç, 96, 154, 190, 192, 194
Die Neue Zeit (Yeni zaman) 46
Dimitriyev, Radko 148, 381-384, 394, 423-424, 449, 482
Dimotika 409, 433, 437-438
Dnevnik (Günlük) 242
Dnevnik Novini (Günlük haberler) 242
Dobrogeanu-Gherea, Konstantin 534, 536, 538, 540, 577, 580, 584-592, 594
Dobrolyubov, N. A.104
Dobruca 13, 492, 499, 501, 502, 529, 535-540, 553, 557, 562, 576, 608, 613-614, 620, 631, 633 *ayrıca bkz.* Dörtgen
Doğu Rumeli, 13, 17, 19-20, 25, 72dn, 217dn, 328, 378, 526
Doğu Sorunu 36, 49, 324, 343-344, 356, 466, 491, 533 *bkz.* Balkan sorunu
Doğu'daki Altı Vilayet 344, 346-348, 353, 356, 368, 462
Dörtgen 487, 498, 500, 506, 535, 538-539, 541, 548, 554, 556-557, 573, 583, 614, 620, 622-624
Dörtpınar 321
Draga (Sırp Kralı Aleksandar'ın eşi) 104, 132, 150
Draşkoviç, Milorad 107, 109-110, 142, 143, 218-219
Duma 8, 35, 413, 459, 464, 469
Dyen 83, 87, 110, 148, 157, 185, 206, 330, 376

Edirne 11, 14, 162, 186, 223-224, 227-230, 232, 239, 243, 255-256, 258-259, 270, 272, 278, 280, 286, 288, 291, 301, 305, 312, 319, 377, 389, 402, 445, 454, 472-473, 477, 483, 500-501, 509, 526, 565

Eflak 518dn, 525dn, 542-543, 578, 585, 598
Ege Denizi 72 dn, 217dn, 473, 492, 525
Eminescu, Mihail 585
emperyalizm 17-18, 23, 31, 38, 51, 75, 457, 459, 499-500, 529-531, 581
Engels, Frederick 46, 57, 65dn, 141
Enver Bey 11
Ergene ırmağı 229-230, 255
Ermeni Sorunu 331, 343-345, 347, 350, 461
Ermeni(ler) 5, 7, 14, 16, 26, 34, 50, 226, 260, 267, 283, 284-285, 344-347, 355, 357-362, 364-365, 368-369, 617
Erzurum 352
Eski Zağra (Stara Zagora) 202, 210, 223, 264, 487
Esperanto 614
Estournelles de Constant, Baron Paul Henri d' 196, 199
Farfuridi, Take 635-637
Faure, Félix 634
Ferdinand (Saksonya-Coburg-Gotha prensi; Çar Ferdinand) 17, 20, 22-23, 60, 62, 68, 114, 126, 133, 153, 202, 204, 210, 219, 237, 274, 264, 322-323, 368, 375, 378, 408, 422, 423, 432, 469-470, 479, 481-482, 486, 498, 509, 525, 548, 551, 572
Ferdinand II (Kutsal Roma İmparatoru) 476
Ferik Paşa 359
Ferrer Guardia, Francisco 160
Fethi Paşa 178-180, 185
Ficsinescu 591
Fiçev (Bulgar general) 379, 431-432, 436, 482
Filibe 19dn, 260, 264, 270, 368, 526
Finlandiya 59
Frangya 484
Frankfurter Zeitung 201-202, 437
Fransa 18dn, 28, 29, 46, 65, 79, 100dn, 106dn, 124dn, 213-214dn, 233, 254, 341dn, 354, 378, 454-456, 458, 500, 523, 565, 572, 576-577, 598dn, 600, 637
Fransa-Prusya Savaşı 214dn, 370 dn
Fransız Devrimi 12dn, 36, 325
Fransız(lar) 18, 32, 44, 105-106dn, 112, 213-214dn, 371, 403, 440, 448, 455, 458, 609, 612
Franz Joseph (Avusturya imparatoru) 20dn, 21-22, 332, 634

Gabrovski, N. 41
Galiçya 31dn, 48, 193
Garaşanin, Milyutin 120, 122
Garibaldi, Giuseppe 213-214dn, 341
Gebar kardeşler 579
Geçkinli 289, 291
Genç Çek Partisi 49
Genç Liberal Parti (Bulgaristan) 509
Genel İşçi Sendikaları Federasyonu (Bulgaristan) 45

Gennadiyev (Bulgaristan Ticaret Bakanı) 379, 486
Gerjikov, Mişel 340, 342
Geşov, İvan 60, 148, 235, 242, 244, 255, 479-482, 485
Gijavat 178-180, 183, 185
Girit 91dn, 355
Gladstone, William Ewart 634
Godel, R. 437
Goedke (Albay) 196, 198
Gogol, Nikolay V. 584, 635
Golos Moskvi (Moskova'nın sesi) 30, 438
Goltz Paşa, Colmar von der 256
Govorukha-Otrok, Y.H. 585
Grey, Sir Edward 64, 501dn
Guçkov, Aleksandr I. 48
Gudev 379
Gurlyand, I. Ya. 448
Guroviç, M. I. 577

Habeşistan 432
Habsburg'lar, 20-23, 31, 38, 80, 83, 89, 128, 144-145, 149, 327, 552
Halk Partisi (Bulgaristan) *bkz.* Narodnyaklar
Harlakov 41, 56
Hartvig, N. G. 161, 192, 322
Hasköy (Haskovo) 252
Helfand, Aleksandr İ. *bkz.* Parvus
Hersek 6-7, 15, 18, 20, 50, 124, 149
Hınçaklar 14
Hilmi Paşa 355
Hindistan 3
Hitrovo 328
Hohenzollern 24, 549-552, 598-599, 601
Hollanda 9, 97, 258
Hoppe kardeşler 579
Hürriyet ve İtilaf Fırkası 352

Ionescu, Take 546, 548, 565, 572, 582, 593, 628, 634, 636-637
Iorga, Nicolae 590
Istrati 587

İlerici-Liberal Parti (Tsankovcular, Bulgaristan) 60-61, 65, 242, 322, 381, 481-482
İliescu (General) 538
İlinden 492, 531
İliyev 41
İngiltere 4, 13, 18, 24-25, 28-29, 31-33, 199, 213, 233, 354, 361, 454, 501, 541, 598, 600-601
İran 3-5, 8, 28, 33-34, 54, 344, 360
İsakov, Solomon 320
İskeçe 267
İskra (Kıvılcım) 46
İspanya 160, 316, 341
İstanbul 5, 9, 11-12, 15, 24-26, 32-33, 35, 74, 109, 120, 160, 199-200, 218, 221, 227-230, 232-233, 240, 247, 258-259, 288, 291-292, 324, 329, 333, 351-352, 360, 363, 368, 375, 438, 501, 509, 542, 621
İsviçre 14, 55, 133, 151, 206, 215, 576, 586
İşkodra 161, 454, 500
İştip 186, 323, 337, 340, 398, 400, 531

İtalya 18, 106, 113, 213-214, 219, 233, 324, 329, 341, 454, 560, 600-601
İttihad ve Terakki Cemiyeti 9dn, 14, 346, 352
İzvolski, A. P. 28-31, 33-34, 322

Japonya 3dn, 27, 29, 360
Jaurès, Jean L. 22
Jebunev 586
Jivkoviç 161
Jön Türkler 6, 8, 10-16, 24-26, 198, 283, 332-335, 339, 346-349, 353
Junimea (Junimistler) 546, 584-585, 636 *bkz.* Muhafazakâr Parti

Kabakçiyev, Hristo 47, 259, 314, 485
Kaçleroviç 39
Kadet Partisi 7, 9dn, 10, 30-31, 48, 426-428, 453, 465,
Kafkasya 3, 27, 34, 339, 344, 345, 348, 358, 360, 362dn
Kambana 41-42, 243, 252
Kara Yüzler 47dn, 194, 453dn
Karaağaç 305, 490
Karacorceviç, Corce (Sırbistan prensi) 40, 140, 144-145
Karadağ 23, 50-51, 53, 76, 157-162, 172, 196, 198, 228, 236, 287, 453, 500, 533
Karadeniz 32-33, 35, 199, 221, 233, 240, 376, 529, 613-614, 628
Karavelov, Petko 42, 68, 71
Karavelovcular *bkz.* Demokrat Parti
Karekin 362-363, 365, 367-368
Karl-Anton, Hohenzollern-Sigmaringen 598, 600, 603
Karpatlar'ın Kükreyişi 635
Kautsky, Karl 46, 57, 470
Kavaklı 295, 297, 305
Kavala 525
Kırcali 366, 410
Kırım Savaşı 18dn, 213dn, 324, 598dn
Kırkkilise (Kırklareli) 223-224, 226-227, 230, 250, 252-256, 258-259, 270, 289-292, 382, 394, 483, 506
Kırklareli 223-224, 226-227, 230, 243, 251-252, 256, 262, 270, 285, 295-297, 300-301, 303-305, 307, 313, 375, 382, 423, 443 *ayrıca bkz.* Kırkkilise
Kızılhaç 87, 250, 260, 262, 363, 392, 395-396, 588
Kievskaya Misl 17, 68, 70, 72, 93, 102, 115, 137, 162, 189, 195, 216, 242, 250, 269, 280, 288, 295, 343, 369, 384, 392, 401, 405, 412, 423, 444-445, 452, 478, 487, 504, 512, 533, 541, 554, 563, 574, 584, 594, 608, 637
Kilikya 356
Kirilloviç, İvan 465-467, 470-471, 475, 478
Kirkov, Georg 41, 45-46, 49, 55, 57
Kitka 510
Koçani 323, 337, 340, 389, 531
Kolarov, V. P. 58

kolera 312, 383, 393-394, 396, 475, 520, 522, 541, 553, 564, 568-569, 571-573, 609-612, 625, 633
Kosova 172-173, 387
Kossuth, Louis 341
Kovalik, S.F. 585
Kozlenko, Vanya 613, 615-616, 618, 620-622, 624-626, 628
Köprülü (Veles) 154, 157, 176, 179, 194, 336
Köstence 506, 518-518, 577, 579, 588, 608-609, 613-616, 619-620, 625, 629, 632-634
Kramar, Karel 49, 193
Kremnitz, Mite 549
Kresna 340
Krupenski, P. 21, 546
Kruşevan, P.A. 20, 546
Kuliba 297-298
Kulyaşko 585-586
Kumanovo 169, 179, 186, 336, 384-385, 391, 422
Kuşkale 204
Kutsal İttifak 36
Kuznetsov 438
Küçük Asya (Anadolu) 13, 198, 286, 355-356, 501, 586
Kürtler 344, 348-350, 352, 354, 358, 367

La Roumanie (Romanya) 593
Labin, G. S. 604
Lapçeviç, Dragişa 103, 115, 458
Lapçeviç, L. 54
Lazareanu, Barbu 579
Le Mouvement Macédonien 379
Leç (Lehza) 154, 161, 190
Leviev, Yako 318-319
Levinski, V. 54
Liberal Parti (Romanya) 545-546, 558, 561, 573, 578, 581-582, 592
Liberal Parti (Rusya) *bkz.* Kadet Partisi
Liberal Parti (Sırbistan) *bkz.* Milliyetçi Parti
Lijin davası 362
Lipovanlar 623-624
Lobanov-Rostovski (Prens) 345
Lomonosov 584
Luç 302, 322, 415, 428, 446, 456, 459
Luzzatti, Luigi 560-561
Lüleburgaz 230, 255, 256, 261-262, 297-298, 303, 305, 314, 423, 506
Lvov Üniversitesi 48
Lyahov, V. P. 4dn, 8, 33
Lyapçev 258, 476

MacMahon, Marie Edmé Patrice de 370, 371dn
Maiorescu, Titu 546, 548, 565, 584, 589-590
Makedonya 12, 13-14, 17, 23, 51, 53, 72, 91, 171, 179, 186, 210, 217, 222, 228, 235, 237, 243, 273-274, 282-283, 323dn, 324, 331-332, 334, 336, 339-344, 348, 353, 355, 368, 377, 379, 398, 410, 413, 426, 439, 468-471, 473, 475, 477-478, 491-492, 497-499, 501dn, 502, 507, 509,

520, 525dn, 528-531, 539, 572
Makedonya İhtilalci İç Örgütü 14, 26, 323, 331dn, 341, 344, 360
Makedonya Sorunu 237, 323, 342, 379
Maklakov, V. A. 48
Mali Jurnal (Küçük gazete) 85, 145
Malinov, A., 68, 243, 420, 484
Malkazanov, İvan 507
Mamontov (Yüzbaşı) 438
Manastır 101, 153-154, 157, 168, 170, 173, 176, 178-179, 185, 194, 359, 483
Mançurya 211, 326
Mankalya 490, 506, 579, 614, 618-622, 625, 628, 633
Markoviç, Svetozar 104, 119
Marmara Denizi 32, 35, 240, 256, 529
Martinoviç (Karadağ ordusu başkomutanı) 161
Marx, Karl 36, 55, 64, 65dn, 103, 112, 119, 141, 320, 324-326
Masaryk, Thomas G. 193
Matov, Hristo 331, 343
Matyuşenko, A. H. 518
Mazzini, Giuseppe 341, 634
Medvedski 446
Mehring, Franz 141
Menşevikler 46
Mezopotamya 326
Mısır 13, 24, 360
Mihailo Obrenoviç 150
Mikaelyan, Hristofor 364
Milan Obrenoviç 116, 119-125, 128-133, 142-143, 148-150, 158-159, 194
militarizm 38, 51, 53, 68, 377, 426, 456, 458, 462, 540, 613, 630
Milliyetçi Parti (Sırbistan) 115-116, 143, 148, 150, 154-155, 194, 218
Milliyetçi-Liberal Parti (Romanya) *bkz.* Liberal Party (Romanya)
Milliyetçi-Liberal Parti (Stambolovcular, Bulgaristan) 60-61, 65, 242, 248, 332dn, 376, 378-381, 429, 431-432, 444-445, 451, 481-482, 487
Miloş Obrenoviç 150
Miloşeviç, Rasa 120
Milovanoviç, Stoyan 167
Milyukov, Pavel N. 9dn, 30-31, 48, 204, 413, 415-416, 418, 420-427, 444, 466, 474, 479, 491, 505
Mir (Dünya) 242
Moğolistan 461-462
Moltke, Graf Helmuth Karl Bernhard von 370-371
Montecucculi, Count Raimondo 79, 81
Morava 83, 89
Morava Alayı 176, 178
Muhafazakâr Parti (Romanya) 541, 546,-547, 549, 557-558, 561, 565, 573-574, 580-582, 584, 629, 631, 639
Muhafazakâr-Demokratlar (Takisti, Takistler) 546, 573, 628-629, 634, 638

Muhtar Paşa 252
Mustafapaşa 204, 224, 226, 260, 267, 286-287, 410, 433, 436-438, 443, 490
Muş 358-359

Nadejde, 592
Nagoriçan 169
Napred (İleri) 581
Naprednyaklar (İlericiler, Sırbistan) 97, 115-116, 122, 124, 135, 143-146, 149-150, 155, 157, 191, 217
Narod (Halk) 244
Narodna Odbrana (Sırbistan) 144
Narodnaya Volya (Rusya) 42, 46, 55, 364
Narodni Prava (Halk yönetimi) 244
Narodnikler (Rusya) 42dn, 72
Narodnyaklar (Halk Partisi, Bulgaristan) 60, 65, 231-232, 240, 242, 244
Nastiç, G. 21, 159
Natalia Obrenoviç 123
Nâzım Paşa 246
Nekrasovtsi 586
Nemiroviç-Dançenko, Vladimir İ. 206, 313, 382, 423, 434, 438
Neue Freie Presse (Yeni özgür basın) 94-96, 102dn
Nikiforov (General) 256
Nikola I 76, 157-161
Nikola II 8, 332dn
Nikoliç, Andra 119, 156
Niş 196, 202, 384
Niyazi Bey 11, 173
Nogi (General) 371
Novakoviç, Mileta 155
Novakoviç, Stoyan 97, 116-125, 135, 144, 155, 217, 219
Novakovo Çuk 163-164
Novo Vreme (Yeni zaman) 45, 57
Novoye Vremya (Yeni zamanlar) 10, 30, 32-33, 144, 158, 192, 414, 416, 438, 445-447, 505

Obrenoviç hanedanlığı 104, 106, 116, 121-122, 131-133, 138, 141, 149, 150, 154, 156-157, 502
Odesa 199, 221, 232-233, 269, 508dn, 586
Odesskiye Novosti 125, 231, 250
Odrin bkz. Edirne
Odyek (Yankı) 138, 142
Oktobrist Parti (Rusya) 30, 377, 451
Osinski, Valerian Andreyeviç 586
Osmaniye 287
Osmanlı Ermenistanı 345, 357, 364, 366
Osmanlı-Rus Savaşı 18dn, 20, 71dn, 217dn, 357, 481, 487dn, 604, 618, 622
Osorgin 423
Oto, Antid (Troçki'nin mahlası) 401, 442, 451
Otuz Yıl Savaşları 476-477
Ozanyan, Andranik 345, 357-361, 363-367

Paçu, Lazar 101-103, 105-106, 111-112, 115, 126, 132,

138, 153, 155, 217-219, 221, 476
Paikov 379, 486
Pan-Slavizm (Slavofilizm, Neo-Slavizm) 20, 23, 30-31, 40-42, 47, 49, 54, 144, 189, 427, 447, 449-450, 466, 469, 474-475, 477, 491, 504
Paris 9, 32, 65, 77, 79, 226, 258, 315, 370, 480, 522-524, 633-634
Paris Antlaşması 18dn, 598
Paris Komünü 371dn
Parvus (Aleksander İ. Helfand'ın mahlası) 9, 46, 57
Paşiç, Nikola 88, 94-97, 100-107, 112, 118-120, 125-128, 130-132, 134-138, 142, 149, 153-155, 157-158, 160-161, 191-194, 208, 217-218, 221, 236, 324, 328, 425, 550-551
Patti, Adelina 634
Paukerov, Leonardo 579
Pavloviç, Milorad 145
Periç, Jivojin 144-145
Pesçevo 287-288
Petar Karacorceviç 84, 104dn, 126, 133, 150-151, 157-158, 422-423
Petkov 379, 486
Petrov, Georgi 342
Petroviç, Stanko 132
Pichon, Stephen 28
Piemont (Dağ eteği) 85, 96
Pilenko, Al. 416, 418, 438, 445-448
Pirlepe 154, 157, 169, 172, 176, 194
Plehanov, Georgi V. 55, 576
Ploesti 519, 541, 585, 587, 589, 591, 618, 636
Politika 144, 147, 194
Polonya 49, 54, 462, 492, 502, 532, 537, 539
Poporanisti 545, 551 *bkz.* Liberal Parti (Romanya)
Popoviç, Duşan 141
Potemkin 508, 509dn, 517, 579, 613-614
Pravda (Hakikat, Belgrad'da çıkan) 97, 144-147, 194
Pravda (Hakikat, Viyana'da çıkan) 8, 54, 59
Preferanski 588
Prens Sabahattin 16
Prepored (Bayrak) 243
Priştine 171-173
Prochaska, Oskar 102
Prodanoviç, İasa 102, 107, 142
Proletari 35
Protiç, Stoyan 103, 112, 126, 131-132, 138, 140-141, 153-155
Prusya 459, 465
Purişkeviç, Vladimir M. 21, 546, 595-596
Puşkin 584
Putnik, Radomir 101

Raboçi (İşçi) 46, 55dn
Rabotniçeski Vestnik (İşçi haberleri) 44-45, 47, 57, 244
Racine, Jean-Baptiste 585
Radev, Semyon 244, 379-380, 408, 431-432, 436
Radikal Demokratik Parti (Bulgaristan) 249

Radikal Parti (Sırbistan) 88, 101, 103-104, 112, 119-121, 124-126, 128, 130-133, 136, 138, 140, 142, 144, 149, 151, 153, 191
Radikal Sosyalist Parti (Fransa) 32, 44
Radniçke Novine (İşçi haberleri) 40, 92, 138, 141
Radoslavov, V. 485-486, 557
Radoslavovcular (Bulgaristan) 242, 244,
Rakovski, Hristo G. 41, 47dn, 518, 530, 532, 576-577, 579-582, 594, 613
Rakovski, Sava 621
Reç (Söz; Bulgaristan'da çıkan) 204, 242
Reç (Söz; Rusya'da çıkan) 9, 30-32, 413-416, 420-421, 424, 426, 428, 435-436, 444-448, 450-451, 478, 505
Reichspost 206
Reichstadt Antlaşması 20
Reichstag 9
Resne 173, 176, 178, 180, 185
Reuters 568
Reval 336
Reval Programı 332
Ribarats, Stoyan 218
Rodop 409
Romanya 20, 38dn, 50-51, 53, 234, 328, 362, 406dn, 454, 461, 479, 480-481, 484-485, 487, 492-493, 496, 498-499, 501dn, 502, 506-509, 511, 516dn, 517-523, 525-526, 528-529, 532, 534-543, 545-556, 558-562, 564-566, 569-574, 576-612, 618-622, 624, 626-627, 630, 635-636, 638
Romanya Yahudileri Birliği 560dn, 604, 607
Romanya'nın Ekonomik Şafağı 635
Rominia Muncitoare (Emekçi Romanya) 577-578, 584
Rosetti, T. 584
Rossiya (Rusya) 414, 447-448, 477
Rothschild 65, 599
Rum(lar) 5, 16, 50, 173, 248, 283, 286, 529-530, 536, 542, 562, 609, 617, 627
Rumeli 347
Rus Devrimi (1905) 3-4, 40, 56, 518, 576
Russel 587
Russkaya Molva (Rusya'nın konuşması) 414, 416, 447, 478
Russkie Vedomosti 423
Russkoye Slovo (Rus sözü) 192, 414, 438, 447
Rusya 3, 4dn, 5, 8, 9dn, 10, 18dn, 19dn, 20, 24, 26-29, 31-33, 35-38, 40, 42, 47-50, 53-54, 56, 58, 64, 68, 76, 94, 102dn, 105, 109-110, 115, 117, 131, 157-158, 161, 189, 199, 204, 208dn, 211, 216-219, 222-223, 231-235, 239-241, 282, 315, 318, 322-329, 331, 332dn, 341, 344, 348-349, 354, 356, 358, 360, 362dn, 371, 376, 354, 356,

358, 360, 362dn, 371, 376, 382dn, 414, 425, 428, 435-436, 454, 456, 457dn, 459, 461-463, 465-466, 469, 477, 486, 491-492, 496, 498, 500, 502, 507, 508dn, 509-511, 518-519, 532, 537, 539-540, 543, 545, 552-553, 561, 564-565, 576-579, 584-588, 598dn, 615, 617-618, 620, 623, 625, 627, 631-632
Rutenyanlılar 31, 47-49, 54

Sait Paşa 351
Sakazov, Yanko 41, 56, 458
Samouprava (Özyönetim) 136, 138, 141-142, 146, 193
Sandanski, Yane 14, 26, 331dn, 332, 379
Sarafov 379
Sason 345, 358-360, 364-365
Savoia hanedanlığı 341
Savov, Mihail 255, 378-379, 381, 384, 407, 424, 430-431, 436, 474, 482, 486, 510
Sazonov, Sergey Dimitriyeviç 233, 328, 330, 474
Seferi, İdris 163
Selanik 126, 153, 168, 233, 287-288, 314, 327, 330-331, 336-337, 418, 420-421, 483-484, 525
Selanik Kongresi 347
Selyolu 271, 490
Settar Han 34
Sırbistan 12, 19dn, 23, 31, 38dn, 39, 48-54, 64, 76, 79, 83-84, 86-91, 93-97, 100, 102-103, 105, 107-108, 110, 112, 114-116, 118-119, 122-126, 128-130, 132-144, 146, 148-163, 167, 171, 176, 186, 188, 190, 193-194, 202, 217-218, 222, 228, 235-236, 238, 241, 243, 312, 323-324, 327, 330, 340, 347, 387, 389, 413, 422-423, 425, 454, 461, 471, 475, 479, 484-485, 490-493, 496-499, 501dn, 502, 507, 509, 522, 528, 531-533, 537, 539, 542, 550-552, 563-565, 572, 619
Sırbistan-Avusturya Antlaşması 124
Sırp ordusu 19dn, 89, 101, 119dn, 167, 178, 186, 198, 439, 473, 484
Sibirya 545, 617-618
Sicilya 213dn
Silezya 602-603
Silistire 487dn, 498-499, 506, 534, 538, 540
Skobelev, M.D. 382-383, 545
Skoptsi 620, 622, 624
Slavlar 5, 7, 31-32, 48-49, 53-55, 64, 144-145, 221, 233-234, 420, 426, 498, 542
Slovenski Yug 144
Smeral, B. 54
Sofya 39-40, 44, 47-49, 54-55, 58-60, 69, 86, 126, 153, 186, 196, 202, 210, 217, 223-224, 226, 242, 254, 256, 260, 262, 270, 280, 289, 294, 300-302, 311-312, 314-314, 318, 322-

323, 357, 360-362, 365, 368, 370-372, 374-376, 378, 380, 392, 394-396, 404, 415, 428, 433-435, 438-439, 441, 444-445, 450-451, 477-476, 479-481, 484-486, 510, 530-531, 563, 581, 618-619
Sologub, Fyodor Kuzmiç 609
Sorovits 168
Sosyal Demokratlar 7, 16, 36, 38, 40-41, 43-46, 49, 53-56, 58, 63, 92, 107, 142, 146, 148, 320, 424, 427, 458-459, 462, 506, 576
Sovremennik (Çağdaş) 589
Spisarevsky (Doktor) 242, 483
Srpska Zastava (Sırp bayrağı) 138, 143, 154
Stambolov, Stefan 60, 485-486, 551, 587
Stambolovcular *bkz.* Milliyetçi Liberal Parti
Stampa (Basın) 85, 96, 146-147, 194
Stanchev, Kristu, 169
Stara Zagora Oteli 289
Stauceanu 587
Sterea, Constantine 545, 551-552, 561
Stirner, Max 592
Stolıpin, P.A., 48dn, 468, 469dn
Straja (Koruyucu) 146-147
Strousberg, B. H., 602-603
Struve, Pyotr 465
Sturdza, Dimitrie 518dn, 592, 602
Sultantepe 490, 506, 510-511
Suriye 198, 356
Suvorin, Aleksey S. 505
Süveyş Kanalı 24
Svirets 163-164, 171
Şakir Paşa 355
Şark Demiryolu 17
Şevçenko, Taras 592
Şûra-yı Ümmet 12

tarım sorunu 350, 555, 558, 573, 578, 594
Taşnaksutyun 14, 26, 346, 351, 353, 357, 358-359, 362, 364
Tatarlar 348, 622-624
Tatarlı 275
Tebriz 32-35
Terkos 382
Tesnyak'lar (dar görüşlüler; Bulgaristan) 41-42, 44, 54, 56-58, 244, 506, 509
Tırnova 71, 301, 366, 410
Times 34, 224, 370, 530
Timraş 224, 252
Todorov (Bulgaristan Maliye bakanı) 242, 258, 476
Todorov, Petko 47dn, 401, 403-405, 409-411, 434
Tolstoy, Leo 191
Tonçev, D. 509
Toporov 415-416, 418, 439
Trablusgarp 106, 113, 202, 213, 219, 233, 329
Trablusgarp Savaşı 355
Trakya 492, 497-502, 526, 529, 533
Transilvanya 81, 539, 579
Trifkovic, Marko 136
Tsankov, Dragan 328, 481
Tsankovcular *bkz.* İlerici-Liberal Parti
Tsonçev 374

Tukoviç, D. 54
Tunus 13
Türk Devrimi 3, 10, 12-13, 15, 21-22
Türk ordusu 11, 198, 239, 247, 256, 282-284, 286, 288, 312, 358, 382, 440, 497, 499, 626-627
Türkiye 5-8, 10, 12-13, 15-33, 36, 38, 50-51, 53, 64-65, 91, 94, 100, 106, 109, 113-114, 147, 150, 161-163, 196, 198, 208, 210, 217-221, 227-228, 231-233, 235-238, 258, 283, 287, 291, 322-332, 335-336, 339, 343-344, 346-347, 352-357, 364, 376, 407, 453-454, 470, 472-473, 479, 480, 483-485, 491-493, 497, 500, 502, 507, 509, 526, 528, 537, 539, 542-543, 553, 557, 563-564, 581, 587, 631

Ugron 95-96
Ukrayna 7, 48-49, 55, 462, 466, 537, 621
Universul, Simeone, 633, 637-638
Utro (Sabah) 204, 242
Utro Rossii 438

Üçlü İtilaf (İngiltere, Fransa ve Rusya) 454
Üçlü İttifak (Almanya, Avusturya- Macaristan ve İtalya) 454, 552
Üçpınar 312, 314-316, 318-322, 372, 374
Üsküp 101, 156, 171-174, 176, 336, 338, 384-389, 391

Van 346, 360
Van Kol, Henri Hubert 9
Varsano, Chaim Sh. 319
Vazov, Ivan 621
Veçerna Poşça (Akşam postası) 242
Venizelos, E. 324
Vestnik Evropi (Avrupa'nın habercisi) 423
Viktorov 416, 429-452
Vitoşa tepesi 253
Volya (İrade) 243
Von Dreyer 438
Vukotiç, Yanko 159

Wendel 425
Westminster Gazette 200
Wilhelm I 599-602

Yahudi Sorunu 559-561, 584, 594-595, 599-600, 603
Yahudiler 7, 48dn, 50, 296, 316, 320, 453dn, 536, 545-546, 553, 559-561, 573, 579, 595-596, 598-608
Yanbolu 270, 272-273, 276, 280, 396
Yaver Paşa 367, 591
Yenipazar (Novi Pazar) 13, 22-23, 50, 100, 176dn
Yunan ordusu 101, 178, 198, 417, 420, 501
Yunanistan 50-53, 163, 186, 208, 234, 238, 324, 330, 340, 347, 355, 376, 418, 420, 454, 479, 484-485,

491-493, 496-497, 499, 501-502, 525, 528-529, 537, 563-564, 572
Yunanlı(lar) 126, 153, 168, 228, 271, 286-287, 418, 420-421, 454, 467, 483-484, 493, 499, 507, 525, 528, 579
Yuruş 286

Zasuliç, 576
Zubatov, Sergey V. 575

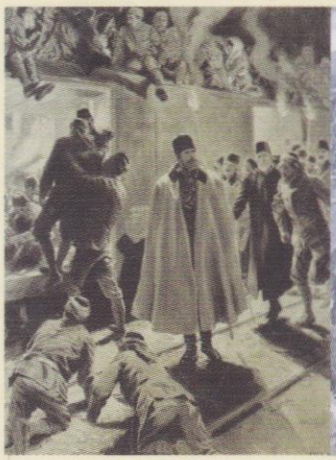
Bir yüzyıldan fazladır milliyetçilik akımlarıyla kaynayan Balkanlar'da son büyük savaş 1912'de Osmanlı Devleti ile Balkan İttifakı arasında patlak verir.

Savaşın dolaylı aktörlerinden Rusya'dan 1905'teki devrim girişiminin ardından Sibirya'ya sürülen ve oradan Viyana'ya kaçan Lev Troçki, muhalif yayın organlarından Kievskaya Misl *gazetesi adına cepheye gönderilir.*

1909'dan beri Balkan ülkeleriyle Osmanlı Devleti'ni yakından takip eden Troçki, savaş boyunca harp muhabirliğinin en güzel örnekleri arasında kabul edilen onlarca makale yazar.

Bu makalelerde askeri manevralar, harekât ayrıntıları, muharebelerin ve cephedeki çatışmaların teknik ayrıntıları ön planda değildir. Troçki bu ayrıntılardan çok, onların gerisinde yatan siyasal, toplumsal ve ekonomik çatışmaları görür ve analiz eder. Bulgar sansürüyle Rus basınının Türklere karşı yürüttüğü yanlış bilgilendirme kampanyasını kıyasıya eleştirir.

Çağımıza damga vurmuş devlet adamı ve düşünürlerden olan Troçki'nin analiz yeteneğiyle uzak görüşlülüğü, bu kitaptaki pek çok saptamasında ve değerlendirmesinde dikkati çekmektedir. Daha 1909'da Kievskaya Misl*'de Balkanlar'ın, Avrupa'nın Pandora kutusu olduğunu yazmış; 14 Ekim 1912 tarihli yazısında, emperyalist devletlerin ve Balkan politikacılarının izlediği siyasetlerin trajik bir felakete, "Bir Avrupa savaşından başka bir anlam taşımayacak, bütün Avrupa çapında bir kuvvet ölçme denemesine" yol açabileceği uyarısında bulunmuştur...*

Lev Troçki (1879-1940) Ukrayna'da doğdu. Asıl adı Lev Davideviç Bronştayn'dır. Orta halli bir Yahudi çiftçi ailesinin çocuğu olan Troçki, Odessa'da liseyi bitirdikten sonra hukuk okudu. 1897'de Rusya'daki devrimci hareketle tanıştı. 1898'de tutuklandı, 1900'de Sibirya'ya sürüldü. 1902'de Sibirya'dan kaçıp İngiltere'ye gitti ve orada Lenin ve arkadaşlarının yayımladığı *İskra*'nın editörlüğünü yaptı. 1903'teki parti kongresinin ardından yaşanan ayrışma sonucu Menşeviklere katıldı. 1905 Devrimi'nde Sen Petersburg Sovyeti başkanı olarak önemli rol oynadı. Bundan dolayı tutuklanan Troçki Sibirya'ya sürüldü, 1907'de Viyana'ya kaçtı. Viyana'da *Pravda* gazetesini çıkardı. Bu dönemde çıkan Balkan Savaşları'nı izlemesi için *Kievskaya Misl* tarafından Balkanlar'a gönderildi. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Rusya'ya dönerek Bolşeviklere katıldı. Ekim Devrimi'nin liderlerinden oldu. 1917-1918'de dışişleri halk komiseriydi. 1918-1925 döneminde savaş komiserliği yaptı, iç savaş döneminde Kızıl Ordu'yu kurdu. 1927'de Komünist Parti'den tasfiye edilerek Almatı'ya sürüldü. Bir yıl kadar sonra İstanbul'a gönderildi ve 1933'e kadar Büyükada'da yaşadı. Daha sonra kısa sürelerle Fransa'da ve Norveç'te kaldı. 1936'da Meksika'ya yerleşti, burada Dördüncü Enternasyonel'in inşasına başladı. 1940 yılında Stalin tarafından Meksika'da öldürtüldü.

9 786053 607472

KDV dahil fiyatı
27 TL